

GYŐREGYHÁZMEGYEI JELES PAPOK.



IRTA:

MOHL ADOLF,

TATAI C. APÁT, GYŐRI SZÉKESEGYHÁZI KANONOK,
A SZENT ISTVÁN AKADEμία R. TAGJA.

8 SZÖVEG- ÉS 19 ÖNÁLLÓ KÉPPEL.



GYŐR, 1933.

GYŐREGYHÁZMEGYEI ALAP NYOMDÁJA. — 8001.

Szerzőnél korábbi munkáiból még kaphatók:

1. **Lövő története.**

Sűrű, tömött nyomással, 8° 244 lap 5·00 P.

2. **Mondák és mondafélék.**

N. 16° 222 lap 2·50 P.

3. **A soproni Szent György-
templom rövid története.**

16° 30 lap —50 P.

4. **Régi versek.**

Sopron, 1931. 16° 167 lap 2·00 P.



GYŐREGYHÁZMEGYEI JELES PAPOK.



IRTA :

MOHL ADOLF,

TATAI C. APÁT, GYŐRI SZÉKESEGYHÁZI KANONOK,
A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA R. TAGJA.

8 SZÖVEG- ÉS 19 ÖNÁLLÓ KÉPPEL.



K/888.

GYŐR, 1933.

GYŐREGYHÁZMEGYEI ALAP NYOMDÁJA. — 8001.

Nihil obstat.

Jaurini, die 8. Aprilis 1933.

Dr. Rudolphus Ragats mp.,
ensor.

Num. 634.
1933.

Imprimatur.

Jaurini, die 10. Aprilis 1933.

Josephus Grösz mp.,
Epp. consecr.,
Vic. Gen. Eppalis.

ELŐSZÓ.

„Féljed az Urat, és tiszteld az ő papjait.”

Sir. Fia K. 7, 31.

Jeles férfiak élete, tevékenysége, irodalmi munkássága és erényei, az utódok részére gazdag tanulságot, bő okulást, lelkesítést és buzdítást foglalnak magukban. Ezért méltó, mint a könyvek könyve mondja, hogy istenességük ne menjen feledésbe és emlékeztük áldásban legyen.

Művelt népek, még ha pogányok voltak is, jeleseik emlékét megővték a feledéstől. Plutarchos egymaga 46 kiváló római és görög férfiúnak életrajzát írta meg. A kath. egyházban e téren szent Jeromos az uttörő, aki szintén írt ily irányu munkát s bár utolsó helyen, de önmagát is belevette a sorozatba.

Ílyetén nyomokon a kath. országok minden időben igyekeztek az ő jeleseiket gyertyatartóra helyezni. Csak a velünk szomszédos országokat tekintve, legutóljára a kis Szilézia tünt föl, jeles papjainak, — két jókora kötetet kitöltő, — életrajzával. Megelőzőleg a münchen—freisingi egyházmegyéből is kaptunk hasonló kötetet. Az ezen kötetekben rajzolt papoknak tevékenysége javarészt már a 19. század 2-ik felére esik.

Nálunk Magyarországon egyháziak és világiak közösen kerültek a föntiekhez hasonló gyűjteményes munkákba. Ezek között legismertebbek a pápai »Ifjusági Plutarch« 4 kötete és P. Bangha »Jellemrajzok a kath. egyház életéből« című, 24 életrajzot tartalmazó, már több kiadást ért jeles könyve. De ebben is csak egy magyar papnak, — Pázmáynak, — életrajzát találjuk.

Ezen művek mellett kiváló egyházi férfiakról külön kötetek is jelentek meg. Nogáli János, Giesswein, Prohászka csak nemrégiben haltak el s máris megvan terjedelmes életrajzuk.

Mi magyarok papjainknál eddig inkább az irodalmi érdemekre voltunk tekintettel, és ilyen címen tényleg nagyon sokan kerültek gyűjteményes életrajzokba.

Ilyen magyar munkák: Ferenczy Jakab (1856.) és Dánielik János (1858.) »Magyar Írók« c. egy-egy kötete és Zelliger Alajos »Egyh. írók csarnoka« c. jeles munkája (1893.). Szinnyi József XIV kötetes írói lexikonjában szintén nagy a kath. papok száma.

Korunkban azonban a lelkipásztorkodás terén kimagasló egyházi férfiak életének és működésének megismerése legalább is van olyan fontos, mint az íróké. Hiszen a buzgó pap példája és működése olyan, mint a sötétségben világító fáklya. És mikor még hozzá az a példás pap: vér a mi vérünkből és küzködésének színtere, föld a mi földünkből, akkor az ő példája kétségkívül még sokkal épületesebb és tanulságosabb.

Am az életkép is csak akkor teljes, ha keretet is adunk hozzá. Ezért, bár röviden, de rajzolniunk kellett azt a kort is, melyben a jeles papok, Krisztus katonái harcoltak és a teret, mely harcaiknak színhelye volt. Más szavakkal azon voltunk, hogy életrajzaink egyuttal tanulságos korrajzok is legyenek.

Sorozatunkba néhány olyan jeles papot is belevettünk, akik ősi egyházmegyénknék azon a területein működtek, melyek most a szombathelyi egyházmegyéhez vagy Burgenlandhoz tartoznak. — Ezek is velünk egy anyának gyermekei és a róluk való kegyeletes megemlékezés bizonyára a régi testvéri szeretetnek újabb kapcsa és megerősítése lesz.

Ilyen elgondolással gyűjtögettük adatainkat. Közben tekintélyes oldalról váratlan biztatást is nyertünk, mire fokozott kedvvel siettünk, hogy minél előbb bokrétaünnepet ülhessünk; annál is inkább, mert jött a sürgős intés is: »Dies iam inclinata est.«

És az Ur jó! Megadta érdemetlen szolgálának a napoknak hosszúságát, nehogy róla is elmondhassák: Cepit aedificare, et non potuit consummare.

Szépszámu kuttóink minden egyes életrajznál külön föl vannak sorolva. Hálás köszönet mindazoknak, akik lehetővé tették, hogy ezekhez a kuttókhöz hozzáférhettünk. De különösen is ki kell emelnünk dr. Lukacsics Pál Eötvös-kollégiumi tanár urat, aki a gróf Zichy-család szeniorának engedelmevel, a zsélyi nemzetségi levéltárból számos olyan adatot bocsájtott rendelkezésünkre, melyek Zichy püspök ifjuságát és püspökségének kezdetét egészen új megvilágításba helyezik. Azonképen köszönet illeti a pannonhalmi ifju bencés hisztorikusokat, mint akik Zichy püspökségére vonatkozó levéltári adatok egész halmazával könnyítették meg munkánkat.

Nagy segítségünkre volt dr. Somogyi Antal főiskola tanár is képeink kiszemelésénél s ezek fényképezésénél; gróf Esterházy Móric volt miniszterelnök, Kincs István apátor, dr. Eperjessy Kálmán főiskolai tanár, dr. Pogány I. tatai ügyvéd és Kritsch Károly lapszerkesztő urak pedig egy-egy kép, illetőleg klisé átengedésével öregbítették az életrajzok becsét.

Legnagyobb hálára azonban immár néhai dr. Balics Lajos püspöki helyettes kötelezett bennünket, mert fogatékos egészsége dacára, nemcsak a cenzorságot vállalta, hanem a munka megrostálásánál is fejezetről-fejezetre szakszerű segítséget nyújtott. Kevés-sel a befejezés előtt állott be betegségében a válságos fordulat.

Isten fizessen meg munkatársainknak minden fáradságukért.

Győr, 1933. március 17-én.

A székesegyház vérrel verejtékezett Mária-képének emléknapján.

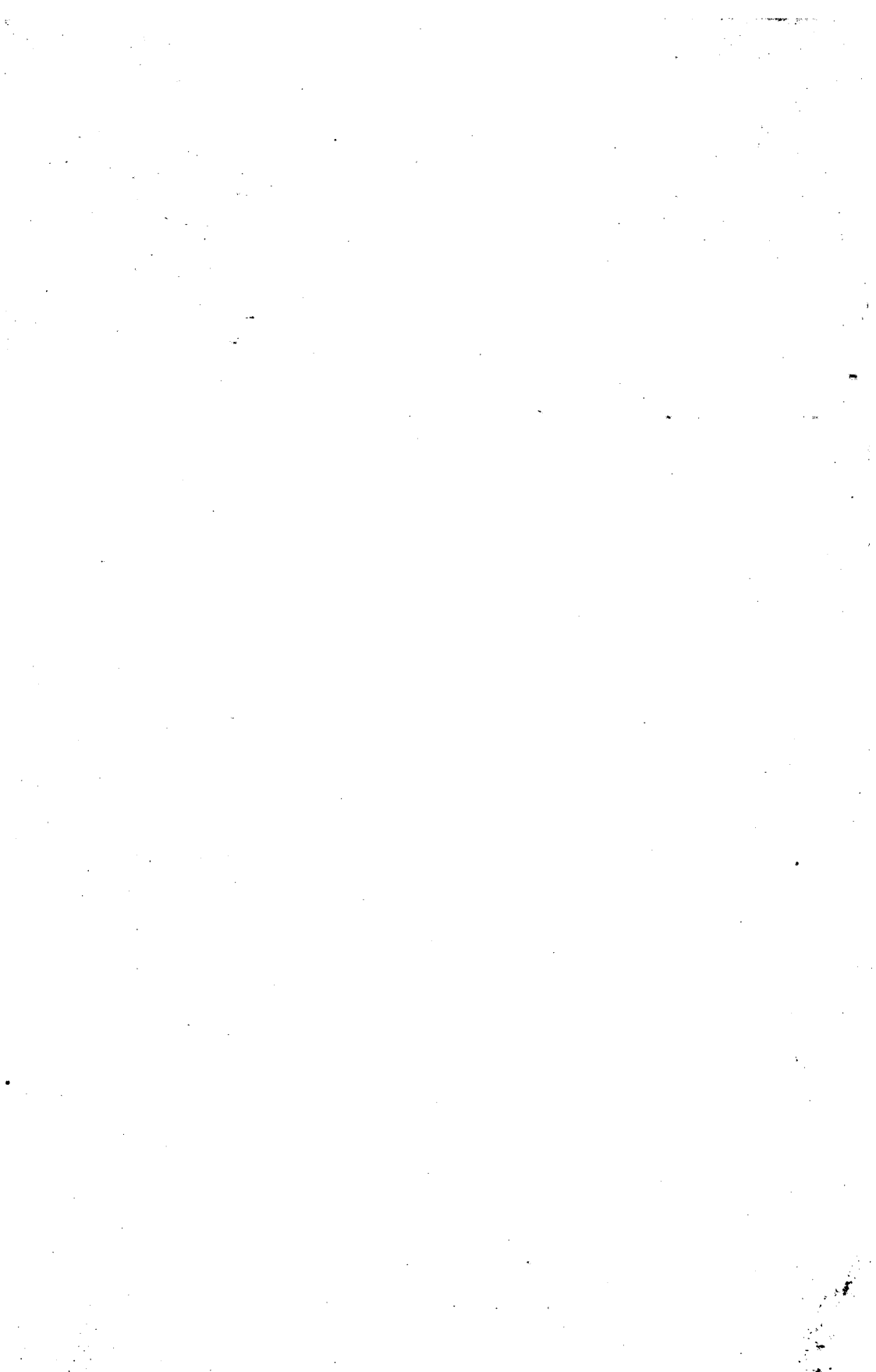
MOHL ADOLF.



SZÉCHENYI GYÖRGY

GYŐRI MEGYÉS PÜSPÖK

1658—1685.



Széchenyi György.

1592—1695.

I. Szécsenytől Győrig.

Széchenyi György 103 évre terjedő életének leírása köteteket töltene meg, nemcsak az évek hosszu sora, hanem sokkal inkább azok termékenysége miatt. Azért a mi rövidre kimért életrajzunkban ismeretes nagy tetteit célunkhoz képest csak tühellyel érintjük, és inkább azokat a kevésbé ismeretes eseményeket domborítjuk ki, melyek az akkori hitélettel, (de különösen Győr egyházmegye hitéletével) szorosabb összefüggésben voltak.

Széchenyi György Nógrádmegyének Szécseny v. Széchenyke nevű kis falujában született. Apja Márton szerény vagyonu nemes ember volt; s ez a kevés is, amije volt, füstöt vetett, Bethlen Gábor 1620. évi beütése alkalmával. Ezért Györgyünk szülei Gyöngyösre költöztek, hol némely rokonaik már korábban letelepedtek. Mikor ez történt, a mi Györgyünk 28 éves ifju volt, öccse Lőrinc, a család fenntartója pedig csak 10 éves gyermek.

Hol töltötte György ifjusága éveit? Nincs sehol róla följegyzés; de ismerve az akkori nemes ifjak életét és György későbbi katonás jellemét, aligha tévednek, akik úgy vélik, hogy ifjuságában valamelyik királyi végvárban katonai szolgálatot teljesített, úgy mint néhány évvel idősebb kortársa, a nagy nádor: Esterházi Miklós.

Az azonban már föl van róla jegyezve, hogy a kérdéses időszakban néhányszor Nagyszombatban is megfordult, hol a daliás ifjun Pázmány szeme is megakadt s 31 éve dacára besorozta őt kispapjai közé.

Széchenyi György ilyen korban nem hebehurgyán, hanem bizonyára megfontolva határozta el magát e fontos lépésre.

Egyik legújabb életirója úgy vélekedik, hogy anyagi jobblét szerzése volt elhatározásának rugója. Kiváncozott volna pedig ezen anyagi jobblét után azért, hogy a fejlődésnek indult hazai katoli-

cizmus fölvirágoztatásához kellő anyagi segédeszközöket nyujthasson, és hogy elszegényedett rokonságát a homályból ismét kiemelje. Ez, véleményünk szerint, ha utóbb tényleg bekövetkezett is, de pályaválasztásakor döntőleg nem lebeghetett még szemei előtt.

Nem azért, mert mikor a reverendát magára öltötte, már embernyi ember volt s mint egyszerű nemes, valami gyors előmenetelt nem remélhetett. Aztán akkor még csak egyetlen kis öccse élt, a 15 éves Lőrinc, kiről még nem tudhatta lesz-e és milyen családja. Végül ha tényleg csak anyagi jobblét után kívánczozott volna, a már említettük Esterházy Miklós, Thököli István és mások példája világosan mutatta, hogy rátermett világi egyének is magas, busásan jövedelmező állásokba küzdhetik fel magukat, még ha alacsonyabb nemzetségből valók is.

Azt hisszük a lángeszű Pázmánynak éles szeme egészen mást olvasott ki a végvári vitéz ifju lélkületéből; bizonyára azt, hogy Széchenyi György is, ugymint a máltai vitézből esztergomi kánonokká lett Draskovich György, az ujhitűek elleni harcban, a magyar kath. egyháznak majdan jeles szolgálatokat tehet.

Széchenyi papi pályájának megindulásáról már sűrű és hiteles adatokkal rendelkezünk, mert ezeket György ur, akkori jó szokás szerint, egyik könyvének belső lapjára pontosan följegyezte. Ezekből a följegyzésekből tudjuk, hogy 1623. márc. 11-én kapott tonzurát; 1625. febr. 16-án indult Nagyszombatból Bécsbe, hol is, 3 évi szorgalmas tanulás után, a theologusok sorába lépett elő. Mint ilyen 1629-ben a szerpapságot, 1631. márc. 16-án pedig a papi rendet vette föl. Ezen év ápr. 20-án tartotta ujmiséjét, a jezsuiták gondozására bízott, akkor épült bécsi egyetemi templomban. E napon »Fasciculus Florum« c. alatt Pázmány Péter 22 bécsi kispapja, itteni tanáraiknak verses füzérrel kedveskedik. Köztük van Széchenyi György 14 soros disztihonja is. A versnél érdekesebb szent Gergely egyik homiliájából vett azon idézet, hogy a rossz pap hasonlít a keresztvizhez; másokat megtisztít és mennybe küld, maga pedig »in cloacam descendit«. A vers aláírása ez: Georgius Szészeni artium et philosophiae baccal., metaphisicae auditor¹⁾ Most gyors egymásutánban letette a szigorlatokat s 1631. aug. 20-án elnyerte a doktori fokozatot is. Bécsből, pár napi pihenés után, Pázmány parancsára egyenesen Sellyére utazott, hol nem egészen fél évig plébánoskodott; azért ily rövid ideig, mert nagy patronusa Pázmány már 1632. febr. 5-én esztergomi kánonokká nevezte ki.

A székeskáptalanban a zólyomi főesperességig haladt előre. Ám nem annyira ez az előrehaladás vált előnyére és szolgált örömeire, mint inkább a nagyszombati személyes összeköttetések. Itt Pázmányt, a nagy mestert, nemcsak látta, hallotta, hanem úgyszólván állandóan személye körül forgolódott; kanonoktársai között tisztelhetette a volt máltai vitézt, gróf Draskovich Györgyöt, ki vele egyidős volt s pár év múlva a győri püspöki székre emelkedett. A világi urak közül pedig Esterházi Dániellel, és ennek öccsével Miklós nádorral kötött benső barátságot, mely barátság átszállott a nádor fiára Pálra is, aminek későbbi években igen nagy hasznát vette, nemcsak előmenetelében, hanem az újhítek elleni küzdelmekben is, amire őt biboros pártfogója különösen kiszemelte.

Ezért Pázmány és utódja Lósy primás is, az új kanonokot leginkább a lelkipásztorkodás terén vették igénybe. Maga Széchenyi írja egyik későbbi levelében: »Engem vikáriusom Lósy a komjáti plébániára küldött, 3 hétig voltam ott; meg mindjárt Püspökre rendelt, Pozsonynál.«

Fontosabb állomása volt a plébániával egybekapcsolt vágújhelyi prépostság, melyet 1638 előtt elnyert; az ezen évi nagyszombati zsinatnak határozatait már mint vágújhelyi prépost írta alá.

Itt a prépostság anyagi ügyeit saját jövedelméből rendezte, 2000 forinttal kiváltván a prépostság egyik elzálogosított birtokát. Már itt megemlékezett Pázmány vele tanúsított jótéteményéről, s magára vállalta 2—3 kispap nevelési költségét.

Forgách biboros primás korán a püspökjelöltek közé sorolta. Az ő jóvoltából történt, hogy Széchenyi 1643-tól 1648-ig egymásután három püspökségre kapott királyi kinevezést; a csanádira, pécsire és veszprémre. A török hódoltság miatt a két előbbi püspöki széket nem foglalhatta el; és a veszprémi beiktatást is csak 1654-ben tartotta meg, a hódoltságon kívül eső Sümegen; ennek várában volt a megyéspüspök székhelye is. A püspöki székfoglalással együtt járt a főispáni beiktatás is. Ilyen alkalmakkor a világi magyar urak szerették a pompát s vele kapcsolatosan a nagy áldomásokat. A beiktatáson jelenlevő Keglevich Péter az ünnepségről ezeket írja:

»1654 szeptember 27-én Sümeg városában voltam, hol Lippay György esztergomi érsek és négy más püspök volt, gróf Batthyány Adám és Nádasdy Ferenczcel. Ez nap volt Szécheny

György veszprémi püspökké szenteltetése. 28-án pihentünk és a templomban disputatio volt; 29-én az új püspök, mint a sümegi templom és zárda alapítója, fölszentelte a szent Ferencrendiek új templomát. Minden bőven volt; megittunk 38 hordó bort, megittunk közel 500 bárányt. Az emberek 17, 18, 19, 20-as számmal ültek egy-egy csoportban.« (B. Szabó L.: Széchenyi család tört. I. 130.)

Ezek a nagy áldomások annak a kornak kinövéséi közé tartoztak, de a nagy sokadalomban volt valami lélekemelő is.

Fönti ferencrendi templom és rendház építésén kívül, még néhány nagyobb, az utókorra is átszállott alkotás hirdeti Széchenyi György tiz évi veszprémi püspökségének emlékét. Ezekhez tartoznak: a székesegyház renoválása, a zalaszentlászlói ferencrendi kolostor megépítése és Sümeg város falainak helyreállítása.

Mikor Széchenyi veszprémi püspök lett, akkor választotta a Széchenyi-család ismeretes jeligéjét is: Si Deus pro nobis, quis contra nos? Ha Isten velünk, ki ellenünk?

II. Győri püspök.

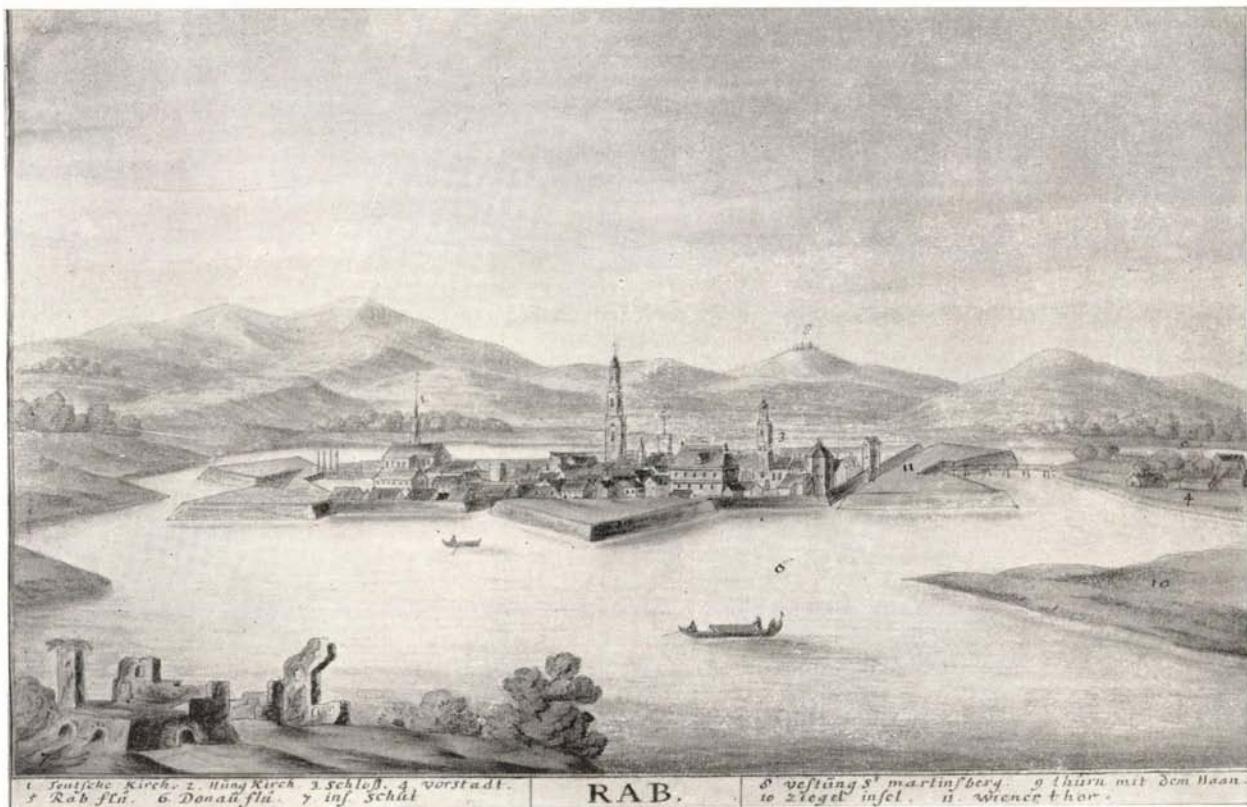
Széchenyi György veszprémi püspöksége csak rövid keletű volt. A király 1658. jan. 24-én győri püspökké nevezte ki.

Széchenyi nagyon szívesen jött Győrré, mert itt távolabb esett a töröktől, s közelebb jutott Bécshez, Pozsonyhoz, mely helyeken az országos dolgokat végezték, és ismét állandóan együtt munkálkodhatott a jezsuita atyákkal. Együtt, mert a jezsuitáknak ez időben Győregyházmegyében két népes kollegiumok volt; az egyik Győrben, az ő püspöki székhelyén, a másik Sopronban, az ő nyári tartózkodási helyének, Rákosnak közelében.

De voltak ezenkívül még családi körülmények is, melyek miatt örült győri püspökségének.

Öccse, Lőrinc, már 1653-ban családotól Győrré költözött, abba a házba, melyet még püspök bátyja vett meg fia részére; történt pedig ez a változás legfőképen azon okból, hogy Lőrinc fiai a győri jezsuiták jeles iskoláját látogathassák s közelebb jussanak a nevelésüket irányító püspök-nagybátyjukhoz

De volt a győri püspökségnek némi árnyoldala is. Nemsokára Buda eleste után a katonaság foglalta le a győri püspöki várat. 1550-ben már benne székel a dunántúli főkapitányság; 1566-ban



GYŐR, VÁR ÉS VÁROS
 1662-BEN.



elkészülnek a város erősítései, 1575-ben a püspökvár maig álló bástyái. A püspökök jölehet egyuttal főispánok is voltak, kiszorultak a saját várukból s kénytelenek voltak maguknak a Káptalándombon más kuriát berendezni. Ez bizony, mint ma is látjuk,*) nagyon szűk és szegényes volt s itt kellett a püspököknek nemcsak lakni, hanem az akkor kétszerte nagyobb egyházmegyének összes hivatalait is elhelyezni.

Ez is lehetett egyik oka annak, hogy Széchenyi csöndben érkezett Györré, mellőzve minden fényes fogadást; legfőllebb a megyénél volt valamelyes ünnepség, mikor itt ápr. 12-én a főispáni esküt letette. De erről sincs írásbeli följegyzésünk.

1. Hiveiért.

Mikor Széchenyi győri püspöki székét elfoglalta, akkorra már Bécsben a magyarelles politikai kerekedett felül.

Minél inkább meggyőződött Széchenyi a bécsi körökkel vívott harc meddőségéről, annál szélesebb alapon vetette magát a lelkipásztorkodás terére, hol beteges elődje után a főpásztori teendők meglehetősen fölszaporodtak.

Első nagyobb ténykedése: a loretoi templom és szervita kolostor fölszentelése 1659 júl. 2-án. Ez a betegségéből csodálatosan felgyógyult Nádasdy Ferenc műve volt! A 8 napig tartó ünnepségen, Caraffa bíboros nunciussal élén, 11 püspök, számos főúr, közöttük az erdélyi fejedelem követei is, és huszezer ember vett részt. Ez nemcsak látványos sokadalom volt, hanem lelki megújulás is, mert 40 pap szorgoskodott a szentségek kiszolgáltatásában. A püspök és főurak nagy számából még arra is következtethetünk, hogy országgyűlés hiányában ezen alkalmat használták föl az országos dolgok megbeszélésére.

A rákövetkező évben (1660) a győri székesegyház tatarozására került a sor. Az erélyes Draskovich alatt (1635—1650) Rana olasz építőmester a templom belsejét úgy ahogy már rendbehozta, de a torony építésével ő is adós maradt; azért a templom előtt emelt fatoronyban helyezték el a harangokat. Széchenyi ennek helyére a ma is álló monumentális tornyot emeltette. A homlokzaton elhelyezett évszámok azt hirdeti, hogy 1681-ig tar-

*) Ez az épület a templomtérén áll, emléktáblával van megjelölve és ma a püspöki javak központi gazdasági hivatala van benne elhelyezve.

tott, míg ez az építkezés teljes befejezést nyert. Érdekes, hogy a loretoi és győri tornyok föltűnően hasonlítanak egymáshoz.

A torony építése alighanem azért huzódott 1681-ig, mert ezen év ápril 30-án tartotta a püspök aranymiséjét, még pedig Bécsben, ugyanazon templomban és ugyanazon oltárnál, ahol első szentmise-áldozatát bemutatta. Aranymiséjén jelen voltak: Lipót király, a bécsi nuncius, számos főrangú vendég s bizonyára a rokonság is, kik közül egyik-másik ekkor már előkelő állásnak örvendett. — A Pázmaneum ekkori növendékei ez alkalomra diszes kiállítású képet metszettek s ezzel tisztelték meg intézetük egykori jeles tagját.

A régi jó időkben, szép középkori szokás szerint, minden nagyobb helységnek megvolt a maga ispotálja, ahol nemcsak betegek, hanem előregedett és elszegényedett emberek is menhelyet találtak.*) A jezsuita atyák kollegiumaiban nevelődött főuraink ezeket az ispotályokat kezdték ismét újra életre keltegetni. Ekkor keletkeztek az Eszterházyak ispotálja Fraknón, Nyéken; Nádasdy országbíróé Loretóban. Széchenyi püspök is 1666-ban Győrött megépítette és megalapította az itteni magyar ispitát; mely 32 elaggott szegény befogadására volt berendezve. Melléje épült a kis szent Anna-templom, melynek főoltárára utóbb a máriaceli csodálatos Szűz Mária-szobornak mása került. A művészi szobrokkal diszitett, szép, emeletes épület most is áll s homlokán hordozza az alapító püspöknek címerét.

1665-től 1679-ig Szombathelyen folytak a helyreállítási munkálatok. Először újra építette a rombadült templomot, két tornyát fölhuzatta, ezeket harangokkal, a templomot pedig egyházi szerekkel látta el. A szombathelyi püspökvárat szintén ő építette föl romjaiból, mit a kapukon most is látható évszámok és püspöki cimere is bizonyítanak.

Ebben a században még nagyban divatos volt az a régi szokás, hogy az alárendeltek seregesen keresték föl az ő uraikat és személyesen kívántak boldog ünnepeket.

Minthogy a győri szűk püspöki kuria e célra alkalmatlan volt, ezért építkezett Széchenyi Szombathelyen és tartózkodott itt sokszor huzamosan, néha még a nagy ünnepek alkalmával is.

Ugyanezen időre (1666) esik a »Rituale Jaurinense« (Győregyházm. Szerartásos könyv) kiadása. Győregyházmegyének mind-

*) Takács S. könyveiben ilyenekről igen érdekes rajzokat olvashatunk.

eddig még nem volt külön szertartásos könyve.²⁾ A régi egyházmegyei jegyzőkönyvek szerint Széchenyi előtt, a szomszédos egyházmegyék szerkönyveit használták; a mai burgenlandi német plébániákban sok helyen, így Kishöflár, Oka, Sérc plébániákban is még mindig a passauai »Äqenda« volt használatban; azé az egyházmegyéé, melyhez a nyugatmagyarországi helységek 1031-ig tartoztak. Széchenyi Rituáléja gróf Nádasdy Ferenc pottendorfi vándorsajtója alól került ki, ami azt bizonyítja, hogy a püspök és országbiró jó barátságban éltek. Szegény Nádasdy végrendeletében is Széchenyit rendelte egyik végrehajtójának.

Következett 1667-ben a jezsuiták győri új rendházának fölszentelése. A rendet Dallos püspök hozta Győrbe 1627-ben; templomuk megépült 1641-ben, Acsády Ádám kanonok költségén, ám a rendtagok, még Széchenyi idejében is, rozoga kis házban szorongtak. Ezért Széchenyi már 1652-ben letett 50 ezer forintot, hogy ennek a kamataiból a rend nagy és alkalmas házat építhessen. Ennek a háznak fölszentelése ment végbe 1667-ben. Ezen jeles s nagy áldozattal járó tette után nevezte ki a király Széchenyit kalocsai érsekké. Ugyilátszik maga Széchenyi is nagyra becsülte ezen alkotását, mert mikor megfőstette érseki arcképét, alája főstette az új kollegium, a mai bencés székház, képét is és címei után oda íratta: »Fundator Collegii Soc. Jesu Jaurini.«

Az 1668. évben szenteli föl »Fertői Boldog Asszony« hírneves templomát, melyet Esterházy Pál ez alkalommal gyökeresen átépített s melléje szép kálváriát is emeltetett. Az Esterházyakkal való barátságot gondosan ápolta; a család újszülötteit rendszerint ő kereszteli, mely célból sokszor utazik hol Fraknóra, hol Kismartonba. A nádor Mihály nevű fiának is ő adja föl a kisebb rendeket. Még apja életében tinnini vál. püspök lett belőle.

Mindez mutatja a jó viszonyt, mely a két főúr között fennállott és zavartalanul mindvégig fenn is maradt; ez is mutatja, hogy vallási lelkületük és hazai politikájuk mindenben egyezett.

1675-ben Kőszegre került a sor. Pázmány Péter már régen tervezte Jézus társaságának itteni letelepítését; de mint minden német város, úgy Kőszeg is az új hitnek kedvezett s megtudta akadályozni a letelepedést. De a Wesselényi-féle összeesküvés megtörte az ujhitűek ellenállását s 1677 elején Széchenyi már meg is egyeztetett a jezsuita rend előjáróságával. A kollegium pár év alatt (1677—1684) itt is elkészült. Az 1664. ápr. 24-ikéről keltezett alapítólevélben az érsek ezeket írja: »Tudtul adjuk min-

denkinek, hogy pásztori kötelességünk szerint akarván a jóságos, hatalmas Isten dicsőségét s a ránk bízott lelkek üdvét gondozni s előmozdítani, az Ur sugallatára azt határoztuk, hogy egyházmegyénkben mennél több apostoli hévtől égő munkást, valamint kitünő tudományu s jámbor életü férfiut törekszünk szerezni és telepíteni, kik épp oly buzgósággal, mint állhatatossággal törekedjenek az igaz hit terjesztésére, az eretnokség kiirtására, az ifjuság oktatására s a jámborságnak minden lélekben való növelésére...

Akárhogy változzanak is az idők és események, amennyire csak lehetséges, ezen szándékunk és alapítványunk, mely főként az Isten nagyobb dicsőségére s mennél több léleknek az egyház kebelébe és azután az üdvösség örök kikötőjébe való boldog visszavezetésére céloz, maradjon mindig ép és sértetlen. A jóságos Istent meg nem szünő buzgósággal kérjük, hogy illatozzék jószándékunknak ezen áldozata s hogy azok, miket kezéből nyertünk, az ő nevének szolgálatára fordíttassanak: és ezen egy embertől való alapítványból a katolikus egyház javára azon hasznot engedje áradni, melyet a szorongatott haza oly nagy szüksége kíván s mi szívből óhajtunk.«

Alapítványképen az érsek 50 ezer forintot adott, melyet 1694-ben még 10 ezer forinttal egészített ki.

Nagy erélyre és áldozatkészségre mutat a szentgotthárdi javadalmas apátság visszaszerzése is, mely akkor még a győri egyházmegyéhez tartozott. A Thököly-zavarok idején (1683) ugyanis a pütkösdí király pártjára állott Batthyányi család magának foglalta le nemcsak Szentgotthárdot, hanem a püspökség szombat-helyi jószágait és a pornói szintén javadalmas apátságot is. — Hiábavaló volt ezen hatalmaskodás ellen az érdekeltek minden tiltakozása, kiváltképen azon okból, mert a Batthyányi család különféle címeken tetemes kárpótlást kívánt. Széchenyi ezt nemcsak megadta, hanem az apátsági templomot és épületet még 12 ezer forint költséggel renováltatta is. Mikor aztán ezenfelül a szomszédos várak helyreállítására a kir. kamarának még 24 ezer forintot is följánlott, Lipót király neki adományozta az apátság címét és jóvedelmét. Ezekről azonban a püspök, unokaöccse Pál győri nagyprépost javára, nemsokára lemondott, miből azonban utóbb komoly bonyodalmak keletkeztek, mert mint nagybátyja és adományozó az apátsági birtokok kezeléséről nem volt hajlandó lemondani.

Az egyházmegye hitéletére fontosabb volt a kismartonvárosi szent ágostonrendi apácakolostor megalapítása. Ezt Esterházy Pál alapította 1679-ben, kismartoni várkastélyának tőszomszédságában; részben azért is, hogy a rokonságbeli és más főuri hajadonok, — amennyiben férjhez nem mennének, — ott elhelyezést találjanak. Az akkori főuri családok ugyanis rendszeren sok gyermekes családok voltak s mindig akadtak közöttük, akik egész életükre zárdába vonultak.

A kismartoni apácakolostort Széchenyi 10 ezer forintos alapítvánnyal támogatta, mert tudta, hogy a kolostor hitélete, az előkelő apácák példája, nagy hatással lesz nemcsak a város és vidék, hanem az egész Dunántúl hitéletére.

Ezeket a kismartoni apácákat a soproni jezsuita atyák irányították. Megismertették őket a 40 órai szentségimádással, a lelkigyakorlatokkal, jámbor egyesületekkel, mindez azután kiszivárgott a városba és vidékére is. Emellett számos ifju leánykában megérlelődött a szerzetesi hivatás, úgyhogy rendszeren 20—24-re ment a kolostori szűzek száma.³⁾

Az elaggott szegénysorsu papok megsegéléséről Széchenyi 1684-ben gondoskodott. Ekkor még Győregyházmegyének nem volt deficenciája. A püspök ezt egyelőre akképen pótolta, hogy összevásárolt 35 ezer forint értékű vasmegyei birtokot, ezt mint örök adományt a győri székeskáptalan kezelésére bízta, azon rendelkezéssel, hogy a birtokok évi jövedelmét az egyházmegyei szegénysorsu plébánosok segélyére fordítsa. Kiköti azonban a következőket: 1. A birtokokat a káptalan által választott kanonok kezelje, s jövedelmét évről-évre szolgáltatassa be a káptalan pénztárába. 2. Mivel az alesperes ugys évenként meglátogatja kerületét, a káptalannak a tapasztaltakról tegyen lelkiismerete szerint jelentést s a segítséget belátása szerint a káptalan ossza szét. A jövedelem olyan papnövéndékek taníttatására is fordítható, kik majdan plébániákra mennek. 3. A püspököt s kanonokokat felelőssé teszi, hogy az alapítvány eredeti rendeltetésétől el ne vonassék. Az alapítványt élvezőkre nem ró más kötelezettséget, csakhogy érte is imádkozzanak.

Ugyanezen évhez fűződik a győri nemesi Konviktus megalapozása. 1684-ben ugyanis az egyházmegye területén élő nemes családok gyermekei részére 33 ezer forintot tett le. A konviktorokat egyelőre, magánházban helyezték el; a fölvételi jogot az alapító a győri püspöknek tartotta fenn s rendelte egyuttal azt is,

hogy az intézetet 2 jezsuita páter vezesse. Az ideiglenes állapotot az egész munkához szokott püspök nem szívelhette. 100 éves korában (1693) Esztergomból kéri a győri káptalant, vegyen az ő költségére alkalmas házat. Levelének erre vonatkozó része így szól: »Házat kell venni convictusnak alkalmatost; nem arra valók jezsuiták, hogy abba fáradjanak, mindazáltal velük kell kezelni. Egyet vagy kettőt is kegyelmetek magok közül válasszon, kérem, vigye végbe Isten által.«

Látnivaló, hogy Széchenyi György a szerzetesrendeket, kiváltképen a jezsuitákat fölötte kedvelte s ezért őket nemcsak saját egyházmegyéjében, hanem az ország minden részében nagyul-küen támogatta; jól tudta, hogy az akkori zilált viszonyok között ők a vallásosság és művelődés szinte egyedüli fáklyavivői.

Az 1684-ik év még arról is emlékezetes, hogy a püspök ápril. 24-én, az ő nevenapján a győri székesegyházi, a soproni szent Mihály-templom és a szombathelyi vártemplom énekesei javára 17.800 forintos alapítványt tesz.

A lőretői kápolnának (valószínűleg már 1659-ben) ezüst lámpát ajándékozott. Ezt a csekélységet csak azért említjük meg, mert jele és bizonyítéka Széchenyi György Mária-tiszteletének.¹⁾

Az egész egyházmegyére kiterjedő gondosságát elsősorban az egyházlátogatási jegyzőkönyvek bizonyítják. Mikor Széchenyi a győri püspöki széket elfoglalta, már 66 éves öreg ember volt, nem csoda, ha az akkori rossz utakon, legtöbbször nem maga végezte e fárasztó apostoli munkát; de gondoskodott, hogy megbízottjai azt gyakran és alaposan elvégezzék. Így pl. a soproni főesperességben Széchenyi 27 évi püspöksége alatt ötízben volt egyházlátogatás 1659., 1663., 1674., 1680. és 1685-ben.

Az alaposagra pedig bizonyíték az, hogy egy-egy politikai megye bejárása 1—2 hónapig is eltartott. Így pld. Galovich István prépost, győri kanonok, aki 1663-ban »ex speciali delegatione« egymaga végezte az egyházmegye látogatását, jan. 8-án kezdte meg mosonmegyei körutját, s febr. 11-én fejezi be. Másnap, febr. 12-én Sopronmegyét kezdi meg s itt ápr. 23-án végez. Tehát 2 megyét negyedév alatt látogat; eszerint a 7 megyére kiterjedő püspökség látogatása, kb. 1 évig eltarthatott.

Rendszerint azonban minden főesperességben az illetékes főesperes végezte az egyházlátogatást.

Minden egyházlátogatásból sok jó áradt ki a hivekre.

2. A hazáért és királyért.

A püspöki kinevezést tartalmazó római okirat azon feltűnő óhaját nyilvánítja, hogy Széchenyi a győri püspökvár helyreállításáról gondoskodjék. Ezt az óhaját kétséggkívül Bécsből sugalmazták. Győr várát ugyanis Bécs kulcsának tekintették; ezért történt, hogy Mohács óta nyakra-főre erősítették s mikor a 16. század végén néhány évre mégis elveszett, Bécs lakossága rohamosan fogyott s a bécsi ingatlanok értékük nagy részét elveszítették.

Ezért sürgette Bécs Győr-vár karbantartását; ezért ösztövelte egyre a rábamenti földesurakat, hogy váraikat jó karban tartásuk s ezzel elejét vegyék az állandó törökbeütéseknek.

Széchenyi két irányban is eleget tett Bécs óhajának. Keszői és szombathelyi várait helyreállította, fölszerelte s Győrött mindent elkövetett, hogy Bécs óhaja teljesüljön. E célból maga és székeskáptalana is tetemes anyagi áldozatokat hoztak;*) ugyanígy Győr városa is. Gondja volt rá, hogy a város és megye területén élő polgárok és jobbágyok, a várbástyák megerősítésénél, a törvény rendelte évi 12 napi közmunkát pontosan elvégezzék. Emellett természetesen a kincstár is jelentékeny pénzáldozatokkal járult a védelmi munkálatok költségeihez.

A várakról való illetén gondoskodás azonban nagyon is indokolt volt. Stambulból egyre háborusabb hírek érkeztek s 1664-ben Köprili Achmed már be is tört a Dunántúlba.

A gondviselés Szentgotthárdnál kemény csapást mért az elbizakodott nagyvezérre; ennek dacára Bécs Vasvárott oly csufondáros békét kötött a törökkel, mely a magyarok legjobbjait is elkeserítette. Még a higgadtabbak is, mint Lippay primás, Zrinyi Miklós a horvát bán, az Esterházyak, hibáztatták Bécsset, de panaszaik törvényes keretekben mozogtak és törvényes uton igyekeztek a bajt orvosolni.

A hevesebbek: gróf Nádasdy az országbíró, Zrinyi Péter, a bán öccse, Frangepán ennek sógora, Rákóczi Ferenc (I.), Zrinyi Péter veje és sokan mások, megunva a hosszadalmas huza-vonát, Bécs ellen összeesküvésszerű szövetségbe léptek.

Válságos napok voltak ezek Széchenyi Györgyre is! Itt is, ott is voltak jó emberei. Kiknek a pártjára szegődjék?

A megalázó béke hallatára ereiben megmozdul a régi katoná-

*) Széchenyi György közéleti adományairól a maga helyén külön könnyen áttekinthető kimutatást közlünk.

vér; ő tudta legjobban, hogy Montekukoli, a szerencsés vezér, aki éppen ekkor győri főkapitány is volt, ellensége a magyaroknak, s ellenük Bécsben egyre áskálódik.

Mégis, Széchenyi György királyhűségét mindez meg nem ingatta. Nem feledte, hogy püspök, nem feledte, hogy Pázmány után mindent a Habsburgoknak köszönhet. Politikailag iskolázott elméjével azt is világosan látta, hogy Zrinyi Miklós és Lippay érsek elhunytával nincsenek a mozgalomnak megbízható vezetői. Ezért ezen válságos években, úgymint az Esterházyak, ő is visszavonult, egyházkormányzati ügyeibe mélyedett és csak akkor emelte föl szavát, mikor az összeesküvés megtorlásában a bécsi kormány túlment a törvényes korlátokon.⁵⁾

Igy a fiatal Rákóczi érdekében irt Montekukolinak; a püspököktől kért önkéntes adót kevesed magával megajánlotta, de mikor az alkotmány megsértésével Bécsben úgy döntöttek, hogy az adót nem kérik, hanem mindenkire kivetik, akkor először Appafy Mihály erdélyi fejedelem közbenjárását kérte, majd látva, hogy a különben is nehézkes fejedelem csak kelletlenül és késedelmesen jár el ez ügyben, mint 80 éves aggastyán erélyes lépésre tökéltel magát. Maga irt Lipót királynak olyan levelet, mely az ő királyhűségét, de egyuttal az ő hazafias lelkületét is napnál fényesebben visszatükrözi. Ezen 1671. április 12-én Bécsben kelt levélben »a legalázatosabban kéri a fölséget, függessze fel minap kiadott adózási rendelkezését, s ne nyuljon erőszakhoz. Másként a kiszarolt haza népe felzokog, karjait esdve az ég felé emeli s bosszút kér a számtalan sok özvegy és árva, a gyászos parancsolat szerzőire, kik nem hihetik, hogy a királytól származik. Tudja jól, hogy a felség félelemmel teljes imádással van a mindenható Isten iránt, kinek ítéletei csodálatosak; tudja, hogy mint kegyes és igazságos uralkodó Tőle vár áldást magára, a királynéra, gyermekeire, akikben halhatatlanságot remél. Erre az istenfélelemre, az ő csodálatos ítéleteitől való függés érzetére, utódai iránti szeretetére és bizodalma alapítja megismételt kérését: rövid ideig halassza el a rendelet végrehajtását. A magyar nemzet — írja tovább — nem érdekel a királyi családtól hálátlanságot. Tudja mindenki, hányszor ontotta véré az uralkodóház sértetlenségéért, a jelenben is lángban állnak házaik, a csatamezőkön megsebesülnek és meghalnak, amíg a szomszédos országok népeit az ellenség nem támadja, békében virulnak; a magyarok az első csatasorban harcolnak, hogy a többiektől a barbárokat távoltartsák. Voltak lázadások I. Fer-

dinánd és Miksa királyok uralkodása idejében is, bűnük szerint elvették büntetésüket; bűnhődjenek most is, akik vétkeztek. De kérdezze meg önmagától a felség, igazságos-e, hogy néhány vétkesért az egész nemzet szenvedjen? A török sose hagy fel a küzdelemmel, a férfi kora delét élő s dicsőségre vágyó nagyvezér a török birodalom határainak kiterjesztésén fáradozik. Hogyan ontsák a csatákban vérüket azok, kiket béke idején megfosztanak verejtékkal és vérral nehezen szerzett vagyonuktól? Nyelve nem tud szóhoz jutni, tolla megakad a meghatottságtól, karja megbénul, könnyek öntik el arcát, amikor sorait papírra veti, előre látja, hogy temérdek kára lesz az országnak az adó behajtásából. Szereti felséges urát, királyát s a legnagyobb jót kívánja neki: a magyar nemzet örökké éljen!»

Széchenyi legujabb életirója méltán füzi fönti levélhez eme megjegyzést: »Tudjuk, hogy Széchenyi levele a pusztában elhangzó szó volt, a külső beavatkozástól nem félő abszolutizmust egyelőre nem tartóztathatta föl. Határozott állásfoglalása mégis az alkotmányért folyt küzdelmek hőségé avatja az aggkoru püspököt, akinél erőlyesebben, egyenesebben egyetlen magyar főpap se irt a nemzet nevében az uralkodóhoz.«

Tiltakozó szavát még többször is fölemelte, amit annál könnyebben megtehetett, mert 1681. óta Esterházy Pál, régi jó embere, ült a nádori széken és öregségében unokaöccse, Széchenyi Pál közvetítette panaszait, aki 1676 óta maga is tagja volt a magyar püspöki karnak, s tudásával, jámborságával bécsi körökben is kiváló tekintélyt szerzett magának.

Sopronban (1681) Széchenyi üdvözlí a királyi párt. Junius 3-án Lipót király a püspök látogatására Rákosra is kikocsizott.⁶⁾ Az 1681-iki nádorválasztó országgyűlésen személyesen vett részt. Ezen az országgyűlésen a rendek az ország területi épségének visszaállítására megújították az 1659. évi 40. törvénycikket, mely Lubló várának és az elzálogosított 13 szepesi városnak viszszaátolását mondotta ki. De honnan vegyék a kiváltáshoz szükséges pénzt, mikor a bécsi kamara pénztára mindig kongott az ürességtől? Széchenyi György nagylelkűen felajánlotta az országnak a visszaváltásra szükséges összeget, azonkívül a végrehajtás előkészítésére kiküldött bizottság munkálatainak földözésére 10.000 forint lefizetését ígérte meg. Az országgyűlés a páratlan hazafias buzgóságért a törvénykönyvben mondott Széchenyinek köszönetet.

Valójában nem szóval, hanem tettel szerette ő hazáját!

1687-ben megérte azt az örömet is, hogy Lipót fiát Pozsonyban magyar királlyá koronázhatta. Ez alkalommal két rövid beszédet is tartott; egyiket a koronázás előtt, a másikat utána. Az elsőben figyelmébe ajánlotta az ifju uralkodónak, hogy Magyarország trónján csak megkoronázott király ülhet. Ha széttekint az ország felett, melynek koronáját fejére tette, látja, hogy Magyarország nagy, nemes, gazdag aranyban és ezüstben s a föld termésének bőségére nézve páratlan a világon. Rajta áll, hogy necsak királyává, de apostolává is legyen az országnak. Az ellen a sok támadás ellen, mely az uralkodóházat érte s érheti, alattvalói ragaszkodásánál és szereteténél hatalmasabb védője nincs. Minél inkább szeretik uralkodójukat otthon, annál jobban félnek tőle külföldön.

A koronázás után úgy nyilatkozik, hogy nyugodtan zárja le szemeit, mert megérhette, hogy Innocentius pápa idejében az ártatlanságot ültethette a magyar trónra.

3. Küzdelmek az új hit ellen.

Győrvár német parancsnokai és német katonái voltak az elsők, akik Győrré hozták Luther új hitét. A városbeli tábori lelkesek, köztük a hirhedt Flaccius követői is, Melancthon utasítása szerint a városi német polgárságot is hamarosan megnyerték Luther hitének, melyet utóbb méltán neveztek el német hitnek. Győr magyar lakosait pápai prédikátorok környékezték meg, de nem valami érdemes eredménnyel.

1627-től kezdve a Győrött letelepedett jezsuiták állottak őrt; mindazonáltal prédikátorok, rektorok nemcsak a falvakban, ahol újhitű földesurak parancsoltak, hanem magában Győrben, és különösen Ujvárosban is, meg tudták vetni lábukat.

Ez volt a helyzet, mikor Széchenyi György elfoglalta a győri püspöki széket.

Széchenyi jólehet erélyes természet volt s Pázmány hitvitázó világában nevelkedett, mégis jó ideig nem zavarta az újhitűeket; már csak azért sem, mert akkor született meg, még pedig éppen az ő közreműködésével, a linzi vallásbéke s ő a törvények betartásában egész életében példaképül szolgált mindenkinek.

A Wesselényi összeesküvés idejéig azonban a helyzet alaposan megváltozott. Nemcsak kath. főurak, hanem az újhitű prédikátorok, rektorok egész serege keveredett ebbe az összeesküvésbe,

amiért a pozsonyi törvényszék előtt kellett megjelenniök. Azonközben az előkelő urak úgyszólván mind visszatértek az ősi kath. hitre s földesuri jogaikat, az ujhitűek korábbi példája szerint most már ők is érvényesíthették. Végül, kedvező körülmény volt az is, hogy az akkori vezető államférfiak a szab. kir. és mezővárosok templomait a királyi kegyuri jog alá tartozóknak jelentették ki s visszafoglalásukra katonai karhatalommal rendelkező biztosokat rendelték ki. Mindez az ujhitűek eddigi merev ellenállását nagyon meggyöngyöztette.

Most már Széchenyi György is erélyesebben lépett föl ellenük. Az összeesküvők fölött ítélkező pozsonyi törvényszéknek ugyan tagja volt, de csak elvétele jelent meg gyűlésein. Ehelyett kir. megbizatással bejárta egyházmegyéjét: s a linzi béke után elhatalmasodott ujhitűek túlkapásait vizsgálta felül.

Győrött a belvárosból kizavarta az itt lakó lutheránus és kálvinista prédikátorokat, mert lakásukat valósággal istentiszteletre használták föl. Sopron város a püspöknek zálogba adta Lépesfalvát, aki most mint földesur ide is kath. papokat rendelt. Ellenben Győrújvárosban és olyan falvakban, hol a földesur nem volt katolikus, meghagyta templomaikat és itt vallásukat is szabadon gyakorolhatták; ezt abból is világosan látjuk, mert csak Zichy püspök idejében, mintegy 40 évvel később, vették el az ujhitűektől az újvárosi templomokat.

A Sopron város kegyurasága alá tartozó templomokat nem Széchenyi, hanem kir. biztosok foglalták el, mindenütt katonai födőzettel. Széchenyi személyesen csak a kőszegi és soproni templomok visszafoglalásában vett részt, ami azonban a két városi tanács ellenállása folytán országos eseménnyé alakult, ezért kissé részletesebben kell vele foglalkoznunk.

Már Pázmány Péter szerette volna jezsuitáit Kőszegen letelepíteni. De ez nemcsak, hogy nem sikerült, hanem az ujhitűek lefoglalták maguknak a magyar katolikusok újonnan épült templomát is. Széchenyi se boldogult velük, sőt, — állítólag, a kőszegi lutheránus németek még testileg is bántalmazták.

De a megtorlás ideje itt is beköszöntött. Már 1672-ben 30 ezer forintra büntették a várost, mert a katolikusokat kizárta a tanácsból. 1673-ban pedig Lipót király elrendelte, hogy a városi tanács adja vissza azokat a templomokat, melyek katolikus istentisztelet céljaira épültek. A városi jegyzőkönyvek szerint ez a visszaadás következőképen ment végbe: Pálffy Tamás kancellár, nyit-

rai püspök és Széchenyi György kalocsai érsek (együttal győri püspök) 1673. november 4-én Kőszegre érkeztek. A tanács roszszat sejtván, összeült és kebeléből négytagu bizottságot küldött a két főpaphoz, hogy váratlan jövetelük okát megtudják. A főpapok a feleletet csak másnap adták meg, amikor maguk elé rendelték a belső és külső tanácsot. De a városi tanács bizony most is csak követek útján érdeklődött náluk, hogy mit parancsolnának?

A győri püspök határozott felelete az volt: Nyissák meg a templomot és az iskolát, mert mint az egyházmegye püspöke a »canonica visitatio«-t akarja megejteni. A tanács nem engedelmeskedett, hanem újabb követeket küldött.

Mivel a püspökök a tanács ezen eljárását csak üres »időtöltés«-nek minősítették, a hozzájuk menesztett újabb (immár negyedik) követséget »árestomba« vetették. Csak egy tagját küldötték vissza, hogy adja tudtul azon szilárd elhatározást, hogy a bizottság a tanács engedetlen eljárása ellenére is bemegy a templomba. Tehát a kulcsokat most már késedelem nélkül adják át. A városbíró erre megesküdött, hogy nem nyitja ki a templomot, mert fél attól, hogy sok kellemetlenséget kellene emiatt szenvednie a községtől, meg az »asszonyi nép«-től.

Ekkor már tüzes lett az egybegyűlt katolikusok hangulata. A katonaságtól támogatva, betörték az akkor még »magas grádicsos templomajtót« és leütötték a városkut felé nyíló kórusajtó lakatját. A tömeg magával vitte a bírót, és »harangozván, nagy szollemnitással bementek a templomba«. Így ment végbe a kőszegi kath. restauráció! Széchenyi most a ferencrendieket akarja a városba telepíteni; majd a király kívánságára 1674-ben visszatér eredeti tervéhez s 1675. jan. 12-én az első két jezsuita bevonul a városba. Széchenyi nobilis alapítványával hosszú időre biztosítja itteni áldásos működésüket.

Sopronnak is sok volt a rovásán! Már az 1662-iki országgyűlés foglalkozott az ellenük beadott panaszokkal; 1671-ben Esterházy Pál elnöklete alatt, jogászokból álló bizottság szállt ki a városba és ez a katolikusoknak adott igazat. Ők is nagy bírságot fizettek, mert a katolikusokat makacsul kizárták a tanácsból. Híres főjegyzőjük, Vitnyédy István pedig még a Wesselényi összeesküvésbe is belekeverte a tiszttára lutheránus városi tanácsot.

Ily előzmények után jelent meg Kollonich püspök 1773-ban ismét a tiszttuzitáson s most már a városbíró és 7 tanácsos is a katolikusok soraiból kerültek ki. A katolikusok ennek követ-

keztében nagyobb befolyást nyertek a város ügyeiben s ezért a maguk vallása részére is, az evangélikusokéhoz hasonló anyagi kedvezményeket követeltek, részben sikeresen.

Széchenyi püspök azonban, a kir. kegyuraság alapján, a három ősi káth. templomot is vissza akarta szerezni; ami annál méltányosabb volt, mert ekkorra a lakosság jelentékeny része már ismét katolikus volt. Ezért a püspök engedélyt kért és eszközölt ki ahhoz, hogy Sopronban egyházlátogatást végezhesen. 1673. december 23-ikára jelezte a soproniaknak látogatását s ez nap reggelén Rákosról megjelent a város szent Mihály kapuja előtt, de Zees ezredes vezérlete alatt 500 lovas kíséretében, mert tudta, hogy az evangélikusok csak az erőszaknak engednek.

Viszont a város is jól elkészült a püspök jövetelére. A város kapuit ez nap zárva tartották, ezenfelül a szent Mihály-kaput és a szent Mihály-templomot a polgárőrség meg is szállotta. Mikor a püspök reggel 8 órakor a kapuhoz érkezett, az őrség nem bocsátotta be, hanem jelentést küldött a városházára. Félőrai kinos várakozás után végre a polgármester és városbíró löháton megérkeztek. A püspököt és az ezredest legszűkebb kíséretükkel bebocsátották s városi szállásaikra kísérték, de a katonaság kénytelen volt künn a kapu előtt vesztegelni.

Először is emiatt folyt a vita; de mert eredménytelenül, az ezredes a rohammal elfoglalt pócsi kapun bebocsátotta katonáit, és az előkapuhoz vezényelte. Mikor az ezredes és néhány tiszt ennek csigás hidján áthaladt, a hidat hirtelen fölvonták s ezzel a vezért seregétől elszakították. A künnrekedt katonaságot a torlaszok mögé vonult fegyveres polgárság fenyegette és gunyolta. Vér mégsem folyt, mert Széchenyinek meghagyása szerint, a katonaság igen tartózkodóan viselkedett.

Ezalatt Széchenyi a városi urakkal tárgyalt, átadta királyi megbízólevelét és közölte mi a szándéka. A városbíró ennek az egyházlátogatásnak jogosultságát nem vonta kétségbe, de jobbnak látta máskorra halasztani; kijelentve azt is, hogy a katonaságot semmi körülmények között sem engedi a belvárosba. Szóval, mint némely krónikások dicsekedve hirdetik, Széchenyi püspök látogatása kudarcral végződött. Ám ennek a farsangnak hamar megjött a böjtje! Széchenyi följelentésére, a soproniakat is megidézték a pozsonyi törvényszék elé és csak nagy könyörgésre került az ügy külön bizottság elé, melynek fejei Kollonich püspök és Pálffy nyitrai püspök, egyuttal kancellár voltak.

EGYHÁZMEGYEI LEVÉLTÁR

9021 Győr

Káptalandomb 5/A.

Telefon: 96/513-175

A soproni kiküldöttek most már elfogadták az eléjük adott összes föltételeket. Ezek lényeges pontjai a következők: 1. Ami régente a katolikusoké volt: templomok, iskolák, javadalmak, céhek stb. azok ismét visszaszállanak a katolikusokra. 2. Az ágost. hitvallásuak imaházat rendezhetnek be, de csak két prédikátort tarthatnak; a többiek, az összes egyházi állásban levőkkel együtt, 15 nap alatt elhagyják a várost, vagy pedig reverzálisban ígérik meg, hogy hivatásuk gyakorlatáról lemondanak. 3. A Vitnyédy-féle házat (jelenlegi Káptalan) a katolikusoknak átengedik, de kárpótlásul azon utcában kapnak megfelelő házat. 4. A multak miatt senkinek bántódása nem leszen.

Ezen megállapodást még ugyanezen hónapban végre is hajtották. Február 27-én előkelő bizottság érkezett Sopronba. Tagjai voltak: Kollonich, a kamara elnöke, Pálffy Tamás kancellár, a bécsi Pázmáneum vicerektora, Ruckel Zsigmond, kikhez másnap még Esterházy Pál és más előkelőségek is csatlakoztak.

28-án, szerdai napon, Kollonich püspök, Nátl polgármester és a tanács tagjai közösen bejárták az átadásra kijelölt templomokat s a kulcsokat átadták Kollonichnak.

Közben a katolikusok a Szentlélek-templomban gyülekeztek s innét körmenetileg fölvonultak a szent Mihály-kapu elé Széchenyi püspök fogadására. Az ősz, de még mindig erőteljes püspököt, érseki rangjához méltó hódolattal fogadták és kísérték a szent Mihály-templomba. A mennyezetet négy nemes ember vitte. A megyéspüspök után lépdelték az előkelőségek, köztük, — a komissio már megnevezett tagjain kívül : — Esterházy Pál, feleségestől, gróf Daskovich Miklós, gróf Kéri János és még számos más nemes. Előttük és utánuk papok, szerzetesek, diákok és hivek ezrei sorakoztak s ünnepélyes zeneszó mellett diadalmasan vonultak az ősi katolikus templomba.

Az engesztelő szertartást Pálffy kancellár, a főpapi misét Széchenyi, a megyéspüspök végezte. Mindjárt utána Kollonich püspök az ikvahidi szent Erzsébet és belvárosi szent György templomokban folytatta az engesztelő szertartást. A szent Mihály-templomban a kancellár prédikált, az Erzsébet-templomban pedig Ruckel Zsigmond, a Pázmáneum alkormányzója. A Te Deumot Kollonich püspök a szent György-templomban énekelte. Maga a megyéspüspök sehol sem tartott beszédet.

Másnap, márc. 1-én leltározás volt; a város mindent visszaszolgáltatót a katolikusoknak, egybek közt 20 régi misekelyhet és urmutatót is.

Ekkor került elő azon ősi Szűz Mária-szobor is, mely 1605-ben tűnt el, azon alkalommal, mikor a soproni polgárok Bocskay hajduival a templom körül viaskodtak s magában a templomban is a katolikus istentiszteleti tárgyakat törték-zúzták, hamvasztották.⁷⁾



A soproni Szent Mihály-templom ősi Mária-szobra.

Még ugyanezen évben a soproni evangélikusok két papját is Kismartonba internálták s itt rendezték be hivatalukat. Ennek oka sehol sincs megírva, de sejthető; valószínűleg a sopronvidéki, immár prédikátorok és rektorok nélkül szűkölködő népet akarták ezzel Soprontól távoltartani; maguk a soproniak és némely más kiváltságosak akadály nélkül járhattak Eggenberg hercegnő palotájába, ahol megszákítás nélkül folytatódott az ágostai evangélikus isten-

tisztelet. Félév elteltével különben is véget ért a kismartonvárosi számkivetés s mind a két predikátor visszatérhetett Sopronba.

Széchenyi György a visszafoglalt szent György-templomot a jezsuita atyák lelki gondozására bizta és módot nyújtott nekik ahhoz, hogy a templom mellett, — jobbról is, balról is, — építkezhesenek. Így létesültek ott: a kollegium, a középiskola az odeummal, azaz a színjátékokra berendezett diszteremmel és a nemesi ifjak internátusa. Mielőtt azonban mindezt tető alá hozták, Széchenyinek és vele a soproni jezsuita atyáknak igen nagy, minden eddigi munkájukat összeomlással fenyegető megpróbáltatáson kellett keresztül esniök. Ez a nagy megpróbáltatás az 1683-iki nagy török háború volt.

III. 1683—1686.

Kara Mustafa nagyvezér 1683 nyarán rengeteg sereggel jelent meg a Dunántúlban. Nemcsak az öldöklő és hamvasztó tatár csordák kísérték, hanem Apaffy erdélyi fejedelem és Thököly kuruc vezér is szövöttek vele. A nagyvezér annyira titokban tartotta haditervét, hogy már elérte Győrmegyét és senki sem tudta Győr vagy Bécs-e hadjáratának végső célja.

A dunántúli urak csekély kivétellel mind behódoltak; akik ezt nem tették, a király példáját követve, külföldre menekültek. Esterházy Pál Máriazellnek vette útját. Szelepcsényi primás és Széchenyi püspök először Bécsbe mentek, itt elhelyezték pénzeiket, értékeiket s úgy mentek tovább, a primás morvaországi birtokára, Lettovitz-re, Széchenyi pedig a felsőausztriai Lorchba.

Széchenyi a Bécsbe vitt 61 ezer forintot a Pazmaneumban helyezte el. Szelepcsényinek a Pázmaneum közvetlen szomszédságában, külön palotája volt; ő ládába csomagolt kincseit ide szállította, hol is meghitt embereinek, egy káplánnak, két inasnak őrizetére bizta. Kollonich volt az egyetlen főpap, aki Bécsben maradt, s mint volt katona személyesen vett részt a város védelmében.

A dunántúli urak és városok hódolatát Thököly biztosa Barkóczy fogadta. Szombathely, Sopron, Kismarton, Ruszt rendre behódoltak; mit is tehettek mást, az ellenséges seregek kellő közepében! Barkóczynak, aki nagyhangú szabadságígéretekkel érkezett Sopronba, első dolga az volt, hogy kiüzte a jezsuitákat és a három katolikus templomot ismét odaitélte és át is adta a lutheránosoknak.

Míg ezek Sopronban és ennek vidékén végbementek, az alatt Kara Mustafa Apaffy fejedelem 20 ezer emberével körülvetette Győr várát, hogy innét seregének élelmezését és összeköttetését meg ne akadályozhassák, maga pedig seregével ment egyenesen Bécsnek s ezt kemény ostrom alá vette.

A Bécs védelmét intéző vezérek, — Stahrhenberg, Kollonich, — előre látták, hogy hadi kincstáruk 24 ezer forintját hamarosan fölemésztí a katonaság zsoldja és élelmezése. Gyorsan, még az ostrom elején kellett tehát újabb segélyforrásokról gondoskodni. Talán Széchenyi volt az első, aki ezt észrevette. Már jul. 14-én ír Lorchból a királynak s Bécsben hagyott pénzét följánlja neki ahhoz a százezer forinthez, melyet már a mult évben kölcsönzött hadi célokra.

De biz a 63 napra terjedő ostrom alatt ez is kevés lett volna, ha a véletlennek látszó Gondviselés busásabb forrásokról nem gondoskodik.

Szelepcsényi emberei még az ostrom elején tréfából azt híresztelték, hogy Thököly a szultán szövetségese, az ő házukban rejtőzködik. A bécsieknek több se kellett! Először a palota előtt tüntettek, majd behatoltak a szobákba s mindent össze-vissza forgattak. A mindig éber Kollonich Stahrenberggel egyetértve, rögtön kezébe vette ezen ügyet s már jul. 19-én leltározta s el is szállíttatta a primás kincseit. A hatalmas pénzüsszeg, — 499.780 forint $7\frac{3}{4}$ krajcár — ami így a várvédők kezébe került, nemcsak zsoldra és élelemre volt elégséges, hanem a beteg és sebesült katonákat is emberségesen gondozhatták, sőt a kamara részére is maradt még szép kis összeg.

Széchenyi örült pénze illetén fölhasználásának s a megvert ellenség üldözésére még 50 ezer forintot adott a hadvezetőségeknek.

Annak is örült, hogy a túlságosan takarékos primás pénze oly jó helyre került. Sőt Kollonichhoz írt levelében azt a rosszmájú indítványt is megteszi: a bécsiek a »Kärtner-Thor« előtt Szelepcsényi tiszteletére állítsanak emlékoszlopot, de hogy olyan sokba ne kerüljön, részéről is hajlandó a költségekhez ezer tallérral hozzájárulni.

Annyi kétségtelen s ezt nemcsak hazai történetiróink, hanem Magyarország ellenségei is elismerték, — magyar főpapok kincseinek jelentékeny, ha nem döntő része volt abban, hogy Bécs falai alatt a félhold fénye elhomályosult s Európa kereszténysége ismét bizalommal vette föl a harcot a 150 évig rettegett pogánysággal.

A bécsi győzelem után Esterházy Pál nádor hamarosan ott termett Sopronban s pár nap alatt eltörölte Thökölyiek pütkösdi királyságának nyomait. Széchenyi pedig, a győzelmes hadvezér, jezsuitáival úgy megalapozta a soproni hitéletet, hogy ott ahol az atyák bevonulása idején (1627) csak 20 katolikus hívőt találtak, ott kivonulásuk évében (1773) a lakosság kétharmada követte ismét őseinek hitét, a katolikus vallást.

A bécsi győzelmet csakhamar követte Buda visszafoglalása (1686). Az immár 94 éves Széchenyi szinmagyar lelke újra éledt s ő, aki eddig is a csonka ország legjókedvűbb adakozója volt, most már valóságos bőségszaruból öntötte a fejedelmi adományokat, kimondottan azért, hogy a halottaiból ismét föltámadott országot minél előbb talpra állíthassa.

Gondozását mindenekelőtt a sebesült katonákra terjesztette ki. Kollonich a jezsuita atyák magyarországi székhelyein katonai kórházakat rendezett be; így kaptak Győr, Esztergom, majd Buda is egy-egy ilyen kórházat. Széchenyi az esztergomi kórház föllállítására egymaga 180 ezer forintot adott s ezt utólagosan még 500 akó borral is megtoldotta.

Az esztergomi kórházat utóbb Pozsonyba helyezték át s egyesítették a Kollonich püspök által e célra gyűjtött alappal. Ugyanezen két főpap adományaiból létesült Pesten 1728-ban azon óriási rokkantház, mely a mai központi városháznak hátulsó magasabb felét alkotja. A nagyszabású épület akkoriban a belváros legnagyobb háza volt; 12 ezer négyszöglet foglalt le. 4 udvara, 8 kútja volt s 1500—1600 rokkant számára készült. A rokkantak később innét mentek Nagyszombatba át.

Alighogy Buda visszakerült, Széchenyi, aki ekkor már primás volt, Buda várfalainak kijavítására 30 ezer forintot ad, a kapuk fönntartására pedig 180 ezer forintos alapítványt tesz.

Bőkezűségének koronája mégis az a három alapítvány, mellyel Budát ismét ama kulturális magaslatra segítette, honnét a mohácsi vész után oly mélyre lezuhant.

Az 1687. márc. 19-ikéről keltezett adománylevelek elseje szerint, annak emlékére, hogy az isteni gondviselés jóvoltából, a 145 évig tartó török uralom leverése után, Buda bevételét, — amire már elődei is vágyakoztak, — megérhette s ezt Bécsben hálaadó istentisztelettel megünnepelhette néhai elhunyt szülei emlékeztére, utyjaéra, ki Szécsény várában katonáskodva, gyakran ontotta véré a hazáért és meg is halt érte, édesanyjáéra, ki Budán lakott

s onnan a török kiüzte, hogy helyrehozza azt, amit a pogány és az eretnekek leromboltak; másrészt hálából Jézus társasága iránt, mely rend a lelkek gondozásában, a hit elterjesztésében és az eretnekek elleni küzdelemben fáradhatatlanul működött, sőt (magát) is tanította erényes életre, egyházi és világi tudományra, úgy rendelkezik, hogy a mosonmegyei Nezsider birtok minden tartozékaival együtt végrendelkezési jogon a jezsuita rendet illesse meg, hogy annak jövedelméből a rend generálisa a Budán felállítandó egyetemre alkalmas tanárokat küldhessen az egyházi és világi tudományok tanítására. A birtok jövedelméből és egyéb pénzből, míg él, igyekszik az egyetem céljaira alkalmas épületet emelni. A rend ezért emlékezzék meg róla miséiben és legyen rá gondja, hogy alapítványa el ne kallódjék; ha a pogány az ország fővárosát esetleg ismét hatalmába keritené, menjenek Beszterczebányára vagy más felvidéki városba.

A följajánlott birtok akkori értéke 100 ezer forint volt. Pótléku később hozzáadta a városban levő kertjét s a Józsefhegyen levő földjeit.

Második adománylevelével a budai papnevelő-intézet fölállítását célozta. Sokat töprengett azon, mondja ebben, mely eszközzel járulhatna a leghatékonyabban a pogányság és eretnekek részéről sokat szenvedett haza és különösen a papság régi fényének visszaállításához. Arra határozta el magát, hogy néhai nagy előde, Pázmány Péter példáját követve, — aki által alapított Pázmáneumnak ő is növendéke volt, — a bécsi intézethez hasonló szervezettel papnevelő-intézetet létesít a jezsuiták vezetésére bízott egyetem mellé, ugyanazon rendre hagyván ezen intézet vezetését is.

Ezen intézet alapítására szánja a kőszegi uradalmat, melyet 80 ezer forintért vett. Hét pontban röviden meg is szabja az intézet belső életének vonásait, a növendékek életmódját és tanításuk irányát. Célja az, hogy nemcsak az esztergomi egyházmegye, hanem az egész ország részére képzett, hivatásos papokat neveljen. A fiatal levitáknak magukra kell vállalniok azt is, hogy 3 éven át, — és a szükség szerint tovább is, — a töröknek még behódolt területeken lelkeskedni fognak. Az alapítvány ez időben 27 papnövendék el látására volt elegendő.

Végül a *harmadik* alapítólevéllel a világi ifjak nevelését karolta föl. Mint alapítólevelében kifejti, Buda nemcsak az ország fővárosa és a király székhelye, hanem a magyar nemesi rendnek is központja. Minthogy a főváros a Gondviselés által fölszabadult

hosszu rabságából, kívánatos, hogy a sok csapás következtében teljesen elszegényedett nemesi családok sarjai egyházi nevelésben és jó oktatásban részesülve készülhessenek a haza szolgálatára; mivel pedig személyesen is meggyőződött arról, hogy a jezsuiták a vallásos nevelés és tanítás terén egyformán kiváló eredménnyel működnek, ezen rend vezetőségének rendelkezésére bocsájtja, — szintén a királytól nyert rendelkezési jog alapján, a 30 ezer forintot érő mosonmegyei Nyulas birtokot, hogy ennek jövedelmeiből az egyetem mellé, világi nemes és polgári ifjak részére, nevelőintézetet létesítsen.

Az alapító főpap az intézet részére egybeállított szervezeti vázlatban különös gondjaiba veszi azon ifjakat, kiket szüleik a katolikus hitre való áttérés miatt hazulról elűznek; felnőve az ifjak szabadon választhatnak hajlamaiknak megfelelő bármilyen pályát; az intézetben szerzett javak meghálálására csak azt kívánja tőlük, hogy soha se támadják az egyházat és ennek előljáróit. Az alapítással 13 ifju nevelését tette lehetővé.

A rend tagjai rövid idő múlva megtelepedtek a várban, — a mai vizivárosi kapu mellett, — a hadtestparancsnokság épületének helyén, ahol a Boldogságos Szűz tiszteletére kápolnát is építettek.

Ezt a hármast alapítványt Széchenyi utóbb annyiban módosította, hogy a kijelölt birtokok helyett azoknak árát adta oda az alapítványi célokra.

Ugyanezen naphoz, 1687. márc. 19-ikéhez fűződik Széchenyi páratlan bőkezűségének még két emléke.

A ferencrendieknek 20 ezer forintot ajándékoz esztergomi rendházuk helyreállítására; ugyanannyit a kapucinusoknak is, hogy budai rendházukat megújíthassák.

Magyarország egyik nagyon tekintélyes folyóirata joggal nevezi fővárosunkat hálátlannak, amiért Széchenyi Györgyöt, ki nemcsak egyházának, hanem hazájának s annak fővárosának páratlan szolgálatokat teljesített, mindeddig nem érdemesítette arra, hogy tiszteletére szobrot emeljen, vagy róla utcát nevezzen el. (Kultura, 1932.)

IV. A primási székből.

(1685—1695.)

Szelepcsényi morvaország birtokán 1685-ben elhalálozott. — Mindenki tudta; csak Széchenyi vagy Kollonich lehet utódja. Erdemeiket, rátermettségüket elismerte mindenki, még az ellenség is; de mindegyiknek volt egy, de csak egyetlen nagy hibája is. Széchenyi az üresedés idején már 93 éves pátriárka volt. Kollonichot pedig a közvélemény általánosan magyarellenes politikusnak tartotta.

Azonban Széchenyi dacára magas korának szellemi frissességét még mindig megőrizte s az uralkodó háznak is mindenkoron hűséges támogatója volt. Ezért nem mellőzhették; ő lett a primás, Kollonich pedig a győri püspökséggel együtt megkapta a bitorosi méltóságot s valószínűleg ígéretet a primási székre.

A döntéssel ügylátszik mind a ketten meg voltak elégedve. Széchenyi azt írja a győri káptalannak: Jó successorom van. Jó frater! Mint papot tényleg mindig nagyra becsülte; az 1681-iki nádorválasztó országgyűlés óta pedig a politikai feszültség is nagyban enyhült köztük.

Beiktatási ünnepségek sem Nagyszombatban, sem Pozsonyban nem voltak; Széchenyi a legegyszerűbben, helyettes útján, foglalja el az érseki széket; csak ezután költözködik Pozsonyba s itt lakik állandóan. Esztergomba is csak egyszer-kétszer látogatott el, de ekkor is emlékezetes dolgot művelt, elrendelte a híres Bakócz-kápolna restaurálását, melyet azután Rudnay primás áthelyezett a mai bazilikába.

Primási tevékenysége méltó folytatása volt a győrinek. Az eretnokség ellen talán még az előbbinél is keményebben harcolt, mert az 1681-iki soproni országgyűlés a földesuri jogokat még világosabban kidomborította. Egy kis izelítő álljon ebből is itten. 1685-ben Bécsbe készül amiatt, hogy az óturaiak, miavaiak stb. ügyét elintézzék. Már nem lehet tovább tűrni makacosságukat — írja csejtei jószágigazgatójának, — most is a prédikátorokra hallgatnak. 1688-ban ünnepélyesen tiltakozik az ellen, hogy a gyöngyösi a budai várparancsnok engedélyére hivatkozva, a protestánsoknak adják a szent Orbán-templomot. Majd 1689. december 15-én meghagyja a városnak, kiközösítés terhe alatt távolítsa el a protestáns lelkészeket. A szigorú fellépésre az adott okot, hogy az

érsek a megelőző év nyarán Gyöngyösről, Vácról, Jászberényből és máshonnan maga üzette ki a nem katolikus tanítókat, mihez éppen a budai parancsnok adta a katonai segítséget. Emberei följegyezték, írja 1688. június 26-án Serényi András grófnak, hol vannak még protestáns lelkészek. Tőlük tudta meg, hogy a gróf bátorkeszii és kissarlói prédikátora biztatja a többi ellenállásra, átjárnak az érsek faluiba is téríteni. Ezt nem nézhette tovább, bevittette őket Esztergomba. Majd számon veszi tőlük, szabad-e nekik idegen helyre járni »a szegénység lelkét rontani«. A kecskemétieket két ízben is megfenyegeti katonai erőszakkal, ha ki nem küldik a városból a kálvinista papokat és mestereket.

Ebbeli tevékenységében azonban sohasem a türelmetlenség, hanem az igazi hazaszeretetet irányította. Ő is mint a nagy Zrinyi, a hitbéli szakadást tartotta a nemzeti szerencsétlenség főokának s az ország újból való fölvirágzását remélte a vallásbeli egyesülésből.

A török kitakarodása és a hódolt területek felszabadulása után a primás anyagi forrásai még kiadósabbakká váltak. De éppen olyan mértékben bővültek az ő adományai és jámbor alapítványai is. Ezen évekre esnek a már ismertetett budai alapítványok, az egri jezsuita rendház és gimnázium (1689.), a lőcsei és trencséni nemesi konviktus (1692.), a pécsi (1692.), és a szakolcsai jezsuita rendházak (1693.) alapítása. Ugyancsak 1693-ban telepítette be a Szentháromságról nevezett raváltó szerzeteseket Illavára. Kisebb adományainak se szeri, se száma.

Sűrűn jelennek meg ezen időben a lelkipásztori munkálkodást előbbrevivő nyomtatványai. Nevezetesen: *Rituale Strigoniense* (1692.), *Evangéliumok és episztolák* (1692.), *Misék a magyar szentek ünnepeire* (1693.). Ez utóbbi persze latin nyelven jelent meg. Ebből is látszik, őt a lelkipásztori dolgok érdekelték legközelebbről. A tudományos kérdések vitatását inkább a jezsuita atyákra bízta. Jól is tette!

Széchenyi György utolsó éveiben már sokat betegeskedett s emiatt úgyszólván állandóan végrendeletével volt elfoglalva. A primás ugyanis összesen hétszer végrendelkezett; utoljára 1692. jan. 22-én. Birtokállománya egyre változott, ezért kellett végrendeletein is oly gyakran változtatni.

Rokonai részére hitbizományt alapított. Erre vonatkozó intézkedésében ezeket írja: De ha vagy ez a Marczi, úgymint öregbik fia Lőrincz uramnak (ez a primásnak már 1678-ban elhalt öccse volt), vagy ennek Gyurka fia rossz, tehetetlen lenne, eret-

nekké lenne, (vagy) akármi más gonoszságra vetemednék, kiért nem érdemelne az jószágot, avagy barátta, jezsuitává, szerzetessé, pappá lenne, azután, úgy mint levitára ne szálljon az jószág, annak teljességgel semmi része ne legyen benne. Miért? Azért, hogy ha pappá lesz, ad a papi tisztt neki annyit, (hogy) beéri vele; ha szerzetes lesz, a szerzet tartsa el, akinek szolgál, úgymint csak-nem természet ellen való rossz kívánság az, hogy a szerzetbe vigye csak valami részét is s ott rekedjen s a többire ne deczedáltassék. Hasonlóképen legyen amikor az első fia annak, aki birni fogja az jószágot, pappá vagy szerzetessé lesz; (akkor) szálljon az utánna valóra, arrul az első fiúra. Ha magjuk szakadna s nem lenne fiu-ág benne, szálljon a jószág a leányokra s osszák aequaliter. (Egyenlően.)

Ez időtől fogva, — mikor 100-ik évét is betöltötte, — többé nem hagyta el pozsonyi palotáját. Pál kalocsai érsek úgyszólván állandóan mellette volt s a fontosabb ügyeket ő intézte el, az érseki titkárral.

Haláláról többször beszélgetett s előre megmondotta környezetének, mikor követi nagynevű érsek-elődeit a halálba. Állítólag akképen nyilatkozott: Néhai méltóságos kárdinális Pázmány Péter esztergomi érsek, az én nagy benefaktorom, első jótevőm, 16. Februarii mult ki a világból; méltóságos Losy Imre esztergomi érsek 17. Februarii ment el Isten színe eleibe; meglátjátok, hogy én 18. Februarii megegyezem Istenemmel.«

Igy is történt valójában! Halálos ágyát Pál érsek, érseki vikáriusa, 3 pozsonyi kanonok és két pálos szerzetes vette körül. Utolsó szavait Pál öccséhez intézte. Azon kérdésre ugyanis, beleegyezik-e abba, hogy a nála levő készpénzt a szegények között szétosszák, háromszor élő szóval, ép elmével mondott igent.

Ez alatt a pénz alatt a Pál érseknél levő készpénzt kell értenünk; mert a hagyatékban talált 57.210 forint készpénzre vonatkozólag a hagyatéki bizottság azt határozta, hogy letétben marad az uralkodó további intézkedéséig. Az ezüstneműeket Pál érsek örökölte, de a 12 aranyozott ezüst pohárból a primás végső akarata szerint misekelyheket kellett készíteni. Győri pázmania növendék-pap eltartására is hagyott 2500 forintot alapítványképen.

Holttestét a pozsonyi szent Márton-templom kriptájában helyezték nyugalomra; de az ünnepélyes temetés, az akkori szokáshoz híven, csak egy hónappal később, március 18-án ment végbe. A latin gyászbeszédet Ordódy Zsigmond apátkanonok, a magyart

Matusek András győri nagyprépost tartotta, aki ezért a leltározók szerint, 300 forint tiszteletdíjat kapott. Az ő beszédét tartják az értékesebbnek.⁸⁾

Sirját herceg Esterházy Pál nádorispán 1711-ben márvány-táblával jelölte meg.

Mikor 1859-ben a pozsonyi szent Márton-egyházban Pázmány Péter hamvait keresték, ráakadtak Széchenyi György diófa-koporsójára is. A koporsón talált fölírásokból Knauz Nándor véglegesen megállapította, hogy a primás 103-ik életévében halt meg. Magyar főpap ilyen magas kort még nem ért el.

Szerette és haló poraiban is tisztelte apját és anyját; szerette és hűségesen szolgálta lelki anyját, az anyaszentegyházat; szerette s pedig mindhalálig áldozatos lélekkel szerette a harmadik édesanyját, a hazát is; bizonyára ezért lett ő »hosszuéletű e földön«.

V. Okos és hűséges sáfár.

A XVII. század második felében gróf Nádasdy Ferenc országbíróként tartották az ország Croezusának, az ország leggazdagabb emberének. Mikor a Wesselényi-féle összeesküvés folytán ez a nagy vagyon füstöt vetett (1671.), Széchenyi György vezetett az aranycsinálás művészetében.

Az ő korában a gazdagodás rendes útja a háború, a hatalmaskodás volt, s kivételesen az okos gazdálkodás. Széchenyi György ezen a kivételes uton jutott nagy gazdagságához.

Kollonich, a bécsi udvar pénzügyminisztere, egyik 1683. évi hivatalos memorandumában Széchenyi Györgyöt az okos gazdálkodás mintaképéül állítja oda, pedig ő Széchenyinek vetélytársa és sok tekintetben ellenlábas volt.

Jelzett memorandumában mégis azt írja Széchenyiről, hogy csaknem minden évben, mintegy 100 ezer forintért vásárol birtokot; a vett birtokot ajándékképpen adja rokonainak, barátainak, vagy jótékony alapítványokra, de mindig fönttartja a maga részére a gabona- és bortizedet, ezenfelül a robotmunkát. Ez nagy haszonnal jár s egyuttal szabadul a költséges gazdálkodás terheitől.

Kollonich szavait ne úgy értsük, mintha Széchenyi minden évben 100 ezer forint készpénzt takarított volna meg; hanem igenis minden évben szállított a hadsereg részére gabonát s adott kisebb-nagyobb kölcsönöket a királynak, kamarának. A kamara pedig, mert pénze sohasem volt, ezen szolgáltatokat konfiskált birtokok

adományozásával fizette vissza. Ilyenek voltak Széchenyi György és Esterházy Pál sokat emlegetett birtokvételei.

Különben a katonasággal szemben is nagyon óvatos volt. Jól tudta, ahova a német katonaság téli szállására beveszi magát, ott ha más nincs, még a háztetőt és gyümölcsfákat is eltűzelik; azért írja 1685-ben: Mig a német katonaság el nem hagyja Szombat-helyt, ő sem mehet el onnan. Ezért maradt el személyes beiktatása is. Bizony úgy volt már akkor is: Gazda szeme neveli a jószágot!

Az okos gazdálkodást egyesítette a takarékoszággal.

A veszprémi püspökséget, mint láttuk, még a szokásos nagy vendéglátással foglalta el (1654.), de azontúl hosszú életében többé nincs nyoma a költséges, fényűző ünnepléseknek. Csöndben jött Györré. Aranymiséjét Bécsben tartotta a legszűkebb körben, primási székebe is csak helyettesek útján történt a beiktatás úgy Pozsonyban, mint Esztergomban.

Palotáiban, lakásai berendezésében mindenütt az egyszerűség uralkodott. A pozsonyi érseki palota emeletén 3 szobában lakott, a 4-ikben házi kápolnát rendezett be.

Halála után a leltárosok ezekben a helyiségekben a következő tárgyakat találták:

A palota emeleti helyiségében.

A lépcsőházból nyíló kápolnában:

szép, új, oltár képét, az érsek festette, fől szerelése nincs, falba mélyített faszekrény.

1 közönséges imazsámoly.

Az érsek rendes lakószobájában állott:

1 fekete üres ágy,

négyszögletes kis asztal,

2 közönséges karosszék,

3 kopott faszék,

fehérmázos diszes cserépkályha.

Az érsek éttermében:

négyszögű fehér étkező asztal,

6 faszék,

új, zöldszinű cserépkályha.

A szomszédos nagyteremben:

zöldszinű cserépkályha,

új, festett deszkapadló,

kockázott famennyezet,

3 új ajtó.

De lássuk mire fordította Széchenyi óriási vagyonát?

Egyrészét rokonaira költötte; ám életében oly kimérten, hogy emiatt ellenfelei még fukarsággal is vádolták. Öccsének, Lőrincnek nagy családja, 8 gyermeke volt. Ezek nevelésében, elhelyezésében segédkezet nyújtott. Márton mint jezsuita halt meg, Pálból szerzetes, győri nagyprépost, végül kalocsai érsek lett; György a család férfiágának fenntartója a primás halála után (1697.) grófi rangot nyert. Mindezekben a nagybátya erős keze volt az irányító és támogató kéz, azért joggal írhatta (1684-ben) Pál öccsének, »Rut bolond az... aki elhitei magával, hogy én a magam vérét megvessem... annyi véres verejtékkel, sok pénzzel, fáradtságommal szörzött állapotunkat idegen kézre építem. Nem volna úgy igaz vér bennem...« Ez kétséggel azoknak szólt, akik őt rokonaival szemben szűkmarkusággal vádolták.

De gondolt ő az ellenkezőre is, hogy tudniillik akadhatnának, akik sokalják a rokonoknak juttatott birtokokat. Megfelelt ezeknek is előre már. »Ha azt mondanák, írja 1692-ben Pál öccsének, hogy rokonainak sokat adott, mondja meg (Bécsben), hogy szerzett vagyonának harmadrészével a király engedélye nélkül is szabadon rendelkezhetett s hogy tizedrészét se adta rokonoknak, amit közcélokra adományoz végrendeleteiben. A rokonoknak hagyott birtokok ára együtt se tesz ki annyit, amennyit csak (magának) a királynak adott.«

Ebben sincs semmi túlzás. Végrendeletileg a királyra hagyta a 80 ezer forintos sárfenéki birtokot (Scharfeneck, ma Mannersdorf); az érseki pincékben lévő bort és a magtárokból levő gabonát; ezenfelül Pál öccse által, előre is 100 ezer forint készpénzt küldött a királynak. Meg is hozta érte a primás utolsó végrendeletének megerősítését.

A királynak és bécsi kamarának ő volt a legmegbízhatóbb kölcsönzője. Azt mondja róla egyik osztrák történetíró, ha már seholy sem juthattak pénzhez, Széchenyihez fordultak, akitől kaptak 100 ezer forintot is, melyeket konfiskált jószágokkal fizettek vissza.

A közcélokra adott és hagyott pénzeket a család történetírója ekképen összegezi.

1. Budán:

a vár falainak helyreállítására	30.000 forint
a kapuk fenntartására	180.000 „
az egyetem tanárainak javadalmazására	107.000 „
a jezsuiták rendházának építésére	100.000 „

papnevelő intézet létesítésére	80.000 forint
nemes ifjak nevelőintézetére	30.000 „
a kapucinusoknak	20.000 „
2. Egerben:	
a savniki apátságot adta a jezsuitáknak	60.000 „
szervitáknak	30.000 „
3. Érsekújvárt:	
a templom és érseki palota renoválására	12.000 „
a város körüli szegény templomoknak	3.000 „
az uradalmi alkalmazottaknak	3.000 „
4. Esztergomban:	
a jezsuitáknak rendház építésére	50.000 „
a ferencrendieknek	20.000 „
a várfalak és a Bakócz-kápolna renoválására	15.000 „
5. Gyöngyösön:	
a jezsuitáknak adta Fájzat pusztát, értéke	14.000 „
6. Győrött:	
a várfalak helyreállítására	16.000 „
a székesegyház renoválására	25.000 „
a kántor és sekrestyések fizetésére	18.000 „
misékre a káptalannak	2.000 „
papnevelő intézetre	73.000 „
a kórházra	9.999 „
a jezsuiták rendházának építésére	70.000 „
a Lippay alapította nemesi konviktusra	37.000 „
az egyházmegyei szegény plébánosok részére	30.000 „
a Matkovics árváknak	5.000 „
7. Illaván:	
a trinitariusok rendházának létesítésére	40.000 „
8. Keszővár falainak renoválására	7.000 „
9. Kismartonban az ágostonrendi apácáknak	10.000 „
10. Körmöczbányai és zólyomi kórházra	3.000 „
11. Kőszegen a jezsuita rendház építésére	60.000 „
12. Lőcsén: nemesi ifjak konviktusára	40.000 „
13. Nagyszombatban:	
a klarissza apácáknak	8.000 „
ugyanazok zárdájának renoválására	3.000 „
az érseki palota renoválására	4.000 „
a Szelepcsényi-papnöveldében 20 világi és 20 papnövendék ellátására	50.000 „

	a domonkosoknak	10.000 forint
14.	Pécselt: a jezsuitáknak	50.000 „
15.	Pesten: kórház létesítésére	157.000 „
16.	Pozsonyban:	
	a rokkant katonák kórházára	180.000 „
	a pálosoknak	30.000 „
	az irgalmasoknak	20.000 „
	a kármelitáknak	30.000 „
	az orsolya apácáknak	20.000 „
	a klarisszáknak 1683-ban leégett kolostoruk fölépítésére	20.000 „
	a szervitáknak	30.000 „
	az érseki palota és kert renoválására	12.000 „
17.	Rákoson (Fertő):	
	a templom és püspöki lak helyreállítására	12.000 „
18.	Sümegen:	
	a ferencrendieknek	2.600 „
	a trinitáriusoknak	8.000 „
	a kármelitáknak	3.000 „
	a pálosoknak	2.000 „
19.	Szakoleczán: a jezsuiták templomának fel- építésére, — az összeg nincs meg- jelölve.	
20.	Szécsényben: a ferencrendieknek	10.000 „
21.	Szentgotthárdon:	
	a templom, vár és palota renoválására	12.000 „
22.	Szombathelyen:	
	a vár és templom helyreállítására	10.000 „
	a káptalannak	12.000 „
23.	Trencsénben:	
	a nemesi konviktus megalapítására	43.000 „
24.	Vágújhelyen:	
	a templom renoválására	4.000 „
	a község és vár falainak renoválására	10.000 „
	a ferencrendieknek	2.000 „
25.	Vándorfalvi pálosoknak	1.000 „
26.	Veszprém falainak helyreállítására	36.000 „
27.	Vimpassingben: a minoritáknak	10.000 „
28.	Zalavár falai és épületeinek renoválására	50.000 „

Ez összesen 2.053.702 forint

Igaza volt Széchenyinek, mikor azt írta, hogy rokonainak tizedrészét se adta!

Ezen óriási összeg sem meríti még ki Széchenyi György csodás bőkezűségét. Főnti adatokat a családi levéltár szolgáltatta. Egyházi írók azonban, hiteles források után, néhány százezer forinttal többre teszik Széchenyi György adományainak és alapítványainak összegét; sőt vannak, akik öt millióra becsülik ezt az összeget. Bizonyára beleértették azt is, amit a bőkezű és hosszúéletű püspök a királynak, rokonainak és hadi célokra ajándékozott.

Bármint legyen is, nagyon is igazat mondott az a római kardinális, aki püspökünket a jótékonyság és adakozás csodájának nevezte el.

VI. Erélyes, de igazságos.

Széchenyi György, aki véres háborúk zajában s utána Pázmány iskolájában nevelkedett, egykönnyen letté nem hagyta, ha valaki az egyház, a haza vagy akár az ő személyes jogain csorbát próbált ejteni. Az a szép szentirási szó; dissimulavit, úgy tenni, mintha nem látnánk, az ő gyakorlatában nem igen fordult elő.

Bár elvétele volt rá eset, hogy még a római bizottságokkal is tengelyt akasztott. Utolsó nyilvános ténykedése is az volt, hogy 1695. február 1-én a pápa titkáránál tiltakozott az ellen, hogy a horvátországi pálos kolostorokat az anyaországbeliektől elszakítsák és más tartományhoz kapcsolják. A magyar szent korona egyseége ellen intézett támadásnak bélyegzi ezen törekvést.

A királyi abszolutizmus és az alkotmányosság közt lefolyt hosszas küzdelmekben, minden királyhűsége mellett is, mindig az alkotmányosságnak kelt védelmére, s mikor már egyebet nem tehetett, mint láttuk, egyenesen a királyhoz irt levélben tárja föl hazafias aggodalmait, oly erélyesen, ahogyan ezt magyar főpap aligha tette.

Ha már ily előkelő fórumokon is sikra szállt az igazságért, mennyivel inkább megtette ezt, mikor kisebb tekintélyekkel állott szemben.

Ha országos kérdésről volt szó, Kollonich urammal is szembe szállt. Így 1692. nyarán Kollonich bíborosnak, mint az országos reformok megalkotására kiküldött bizottság elnökének, a megyékhez és városokhoz intézett fölhívását érvényteleneknek minősítette, mert nem a nádor aláírásával s nem a kancellár (Széchenyi György)

előzetes tudomásával jelentek meg. Föllépésének meg is volt a hatása; az ezen ügyben hozott határozat Kollonich eljárását rosztalította.

Pozsony, Sopron és Vas megyék tiltakozását a főpapok és nemesek megadóztatása ellen (1689—1693.) helyesli. Pál öccsének írja ez alkalommal: Azt kívánják, adófizető jobbágyok legyünk, akit hallani is rémületes! De ha másként nem lehet — írja utóbb, — engedjenek az erőszaknak, nagyobb küzdelemre nem tartja érdekesnek az ügyet.

Sokat küzdött a kamarával a tizedek miatt. Már mondtuk, Széchenyi György ezeket mindenütt, ahol jussa volt hozzá, önmagának tartotta fenn, ami aztán jövedelmeinek egyik főforrását képezte. A kamarák ezen fölbuzdulva, több megyében önkényűleg bérbe vették a dézsmát. Széchenyi ezt a rendszert az érsekség elfoglalása után mindjárt megszüntette.

Mivel azonban a kamara dacára ennek, tovább szedte a tizedet, az érsek 1685. május 28-án megírja Nógrádmegyének, hogy a kamara tiltakozása ellenére is az érsek embereinek adják át a dézsmát; az ellenkezőt csak akkor tegyék, ha a kamara fölmutatja a király egyenes meghagyását... Ha ez megvolna, akkor miért kéri tőle? (Tudniillik a dézsmát.) Bolond az, aki a kamaránál dézsmázik tovább, mert pénzét (tudniillik a bért) elveszti... A lévai harmincados kergeti nemcsak árendámat, hanem más jövedelmemet (is)... Abban nem maradnak cselekedeti... ha Isten éltet, abban semmit sem kételkedjek... Öfölsége maga kegyelmesen intírná (tudtomra adná) nekem azt, ha mit akarna; nemhogy árendámat oda nem engedném, de ruháimat is levetném, eladnám s oda adnám.« Később felülről jövő nyomásnak engedve, kénytelen volt az érseki tizedek bérbeadásába beleegyezni, de ha a tizedbért meg nem fizették, emiatt több helyen pört is indított.

Kollonichot mint papot nagyrabecsülte, de azért néha még egyházi dolgokban is opponált neki. Mutatta ezt a Draskovich—Rumy-féle válóper is. Ezt a házasságot Kollonich érvénytelennek mondotta ki, utána Széchenyi György pedig érvényesnek és sietett a bíboros eljárása ellen tiltakozni; kemény nyíltsággal kikérte magának, hogy az ő jogkörébe avatkozzék. Éppen így tiltakozott Draskovich 2-dik házassága ellen, hivatkozva a tridenti zsinat határozatára.

Érdekes befejezése ezen ügynek, hogy Draskovich husz évvel később újra egyházjogászokból alakult másodfoku bíróság elé ter-

jesztette ezt a kérdést, holis Széchenyi álláspontját mondták ki helyesnek, mire a gróf valóban el is vált 2-ik feleségétől.

Jellemző a szombathelyi eset is. Itt a püspök asztalát a szombathelyi szőlőbirtokosok látták el szőlővel. 1682-ben ezt nemcsak megtagadták, hanem a szőlőpásztorok a püspök szőlőszedő embereit meg is verték. Széchenyi azonnal meghagyta a városnak, fogassa el a 3 szőlőpásztort s adják a várba neki. Megfenyegeti őket, hogy törvényre viszi a dolgot, mindenki megtudja s majd teli torokkal kiáltják: Ihon látjuk immár kicsodák és micsodák a szombathelyiek; csak egynéhány rossz barackért is, kiben a disznóknak is elég jutott az idén, mit nem műveltek földesuruk böcstelenségére.

Paptársait szerette, azonban erélyes természetét ezekkel szemben sem tagadta meg.

A lelkeszkedő papságtól a nehéz viszonyok között is engedelmességet követel. A plébánosok, írja 1670-ben, ne zúgolódjanak a gyakori helyváltozás ellen; neki is többször kellett annak idején helyet cserélnie. »Sic fit, sic debet fieri; sumus filii obedientissimi.« (Így lesz, így kell lennie; legengedelmesebb fiak vagyunk.)

A káptalanbeliekkel sem bánt mindig kesztyűs kézzel. Akadtak köztük még ez időben is, akik mint kanonokok külső lelkipásztori munkára is vállalkoztak. A káptalan ezeket az osztalékból ki akarta zárni. Bezzeg rájuk írt a püspök (1674. I. 31.): Ha a plébániákon lelkeszkedő kanonoktársaiktól megvonják a vagyon után járó osztalékot, akkor kanoni pert indít ellenük a Pozsonyban nemsokára egybegyűlő püspökök előtt. Eljárásuk azért is jogtalan, mert am azok közt is vannak derék papok, akik éppen így megérdemlik a fizetést, mint akik Győrött vannak, noha a néptől nem kapnak semmit, mert jövedelmüket szintén a káptalan szedi el előlük. Kérde tehát a káptalant, hajlandó-e egy évre visszamenőleg és ezentúl mindig az említetteknek megadni az osztalékot? Ha nem, küldje el két képviselőjét a mondott időre Pozsonyba. A következő év vége felé a káptalan egyik tagja csempészeti ügybe keveredett. Széchenyi ismételten felszólította a káptalant, hogy az illető kanonokot zárja ki kebeléből. Mi lett a pör vége, nem tudjuk!

A kanonokok végrendelezését szigorúan ellenőrizte. 1681. március 9-én azt írja, hogy az elhunyt Ferenczfy János kanonok végrendeletét nem erősíti meg, mert a székesegyházra keveset hagyott, a szent Márton-templomra pedig sokat. Pedig amarra többet kellett volna hagynia, mert nagy épület s minduntalan költeni kell rá, azonkívül a kinevező oklevél is előírja, hogy a klerus végrende-

letében először is a templomokról emlékezzék meg. Azért se nézheti el ezen esetet, mert lassanként a többi kanonok is elfelejtkezik a templomról.

Gorup Ferenc győri nagypréposttal bizalmasan levelez, de szombathelyi malma miatt 21 évig tartó pört folytat vele; csak püspök utóda adta vissza ezt a malmot, melyet Széchenyi a püspöki javadalomhoz tartozónak tartott s esküjéhez hiven annak tulajdon-jogát védelmezte.

Azonban bármi erélyes is lett légyen püspökünk, ha egyházi személyekről volt szó, mindig békés megalkuvásra, barátságos meg-egyezésre törekedett s addig huzta, halogatta az ügyet, míg ezt el nem érte. Mutatják ezt a többi között a kónyi és pannonthalmi pörök.

A kónyi birtokot I. Ferdinánd király ajándékozta a győri székeskáptalannak, a káptalani énekes iskola föntartására, de csakhamar a hatalmaskodó ujhitű főurak kezére került. Kutassy püspök 1593-ban újra visszaszerezte s ettől fogva a kónyi javak püspöki kormányzás alá kerültek, de azért a jövedelmet ők is a káptalani iskolára fordították.

A káptalan azonban 1677-ben, — Széchenyi alatt, — visszakövetelte a birtokot. A püspök elismerte a káptalan tulajdonjogát, de igazolta, hogy a másoktól elfoglalt és rosszul kezelt birtokot ő hozta rendbe, új épületekkel, telkekkel és területtel gyarapította, az iskoláról, az énekesekről gondoskodott, sőt ezek javára sajátjából még külön alapítványt is tett.

Mindezen ügyek hosszúra nyúlt letárgyalása után, 1684-ben Kónyt ismét a káptalan földesuri rendelkezésére bocsátotta.

A szentmártoni főapátság és a győri székeskáptalan határos birtokaik miatt keveredtek pörbe. Széchenyi, már mint primás, — 1693. évi egyik levelében azt ajánlja a káptalannak, igyekezzék békességben megegyezni, »mert ha a világi emberek is el tudják ilyen uton intézni ügyeiket, visszatetsző, hogy az egyháziak pereskednek. Mikor értesült, hogy az udvar mégis világi bírát küld ki, dec. 1-én bizalmasan azt tanácsolja, az ügyben egy hajszálnyit se engedjenek; igaz ugyan, hogy a király küldte ki az említett bírát, mégse térjenek más utra, ha mindjárt a pápa elé kerülne is a per. Nem járulhat hozzá, hogy világi bírák ítélkezzenek egyházi ügyben.

Hitvédelmi harcairól már ismételten is megemlékeztünk, de újból is le kell szögeznünk, hogy ezekbe a harcokba csak akkor ment bele, mikor a Wesselényi-féle összeesküvés és az 1681-iki ország-

gyűlés kezeibe adta a törvényes fegyvereket; ekkor is saját szavai szerint csak azért, »**hog**y a nemzetet hitében újra egyesítse és ezzel fajában is újra oly erős és hatalmas legyen, mint volt egységes hitének megbolgyatása előtt«.

Mint Pázmányról, nagy mesteréről, úgy róla is elmondható, nem volt az erőszakos megoldások embere. Azért a véres, bosszúálló harcot soha és sehol sem kereste; ellenkezőleg, ahol tudta, megakadályozta. Többször is olvassuk utasításaiban, hogy az erőszaknak engedjenek. Mikor a soproni lutherános városurak a Széchenyivel odaérkező katonaságot vérig bosszantották, a város csakis Széchenyinek köszönhetette, hogy a megalázott és kigunyolt katonaság békességesen kivonult falai közül. »Ha ott nem leszek vala, — írja ez alkalomból a püspök a győri alispánnak, — talán emberhalál is leszen vala.« Még az a világi történetíró is, aki fölpanaszolja, hogy Széchenyi György, — a Wesselényi-féle összeesküvés után, — katonai karhatalommal 80 templomot vett vissza a lutheránusoktól, kénytelen elismerni, hogy Széchenyi György a kath. főpapi kar legtiszteltebb tagja s minden királyhűsége mellett is mindig azon volt, hogy a király és miniszterei magyarellenes érzületét mérsékelje.⁹⁾

Mindent összevetve, kételkedve kell fogadnunk némely elfogult történetírók ama vádjait, hogy Széchenyi durván bánt a hatalma alá került más vallásu egyénekkel.¹⁰⁾

Erélyes, de igazságos voltát rokonaival szemben is éppen úgy éreztette, mint az idegenekkel. Rokonait szerette; távol állott tőle, — miként maga írja, »**hog**y maga vérét megvesse«. Am ezt a rokoni szeretetet nem a szív, hanem mindenkor az ész irányította. — Öccse gyermekeit tisztességesen, a fiukat urimódon neveltette; végrendeleteiben valamennyiről gondoskodott; de ezt nem ütötte dobra s nem akarta, hogy életükben megtudják. Erre nézve írja 1684-ben érsek-öccsének Pálnak: »Az ifjaknak nem jó mindent tudni, zabolán köll őket hordozni, félelemben tartani; nekem az tulajdonságom és obligálom kegyelmedet, mint egyházi embert, egyáltalában sub sigillo confessionis tartsa magánál, de én mindenekben abba vagyok, kibe az előtt, azon testamentumom vagyon, ki azelőtt, kit kegyelmed irt; egy pontban, legkisebb dologban sem változott.«

E tekintetben mindhalálig következetes maradt önmagához. Mikor egyik unokahuga Kata, 1692-ben özvegységre jutott és segélykérő levelét a primáshoz juttatták, illetén válasszal küldötte a levelet vissza unokaöccséhez, Lörinchez: »Mit tehetek róla; várjunk

Istentől és időtől. Temessétek el szegényt, (Kata férjét), Isten irgalmazzon neki. Irja a felesége, hogy viseljem gondját; magam is csak vagyok, ahogy vagyok; az Isten mindnyájunknak gondját viseli. Talán valami segítséget kíván tőlem; egy pénzt sem adok. Eleget adtam, s abbul élélhetnek, csak emberek legyen. Fia rossz, mert rosszul tanította, hagyjon békét annak, hogy engemet búsítson, hiszen vadtok, akik vadtok, Pál, te és mások. Mi közöm hozzá; hanem, hogy a több árváknak és özvegyeknek is, amiből lehet, subveniálnom illik.«

A kemény válasz dacára segített rajta; átengedte neki a nezsideri birtok egyik pusztáját, melyért a primás halála után Széchenyi György gróf másként kárpótolta az özvegyet.¹¹⁾

Ezt a szigorúságot még legkedvesebb öccsével, Pál érsekkel is éreztette. Szerette, megalapozta fényes pályáját, megtette győri nagyprépostnak, javára lemondott a saját pénzén kiváltott szentgotthárdi apátságról, de saját ügyeinek elintézésébe beleszólást neki sem engedett; még akkor sem, mikor utolsó éveiben maga mellé rendelte és szolgálatait nagyon is sűrűen vette igénybe.

Mindezen vonásokat összefoglalva domborműszerűen áll előttünk az erélyes, de igazságos főpap. Az erélyes, aki jogaiból föl nem ad semmit, az elveszettekért pedig szembeszáll bárkivel is; az igazságos, aki mindent megfontolva cselekszik, akit a helyesnek, törvényesnek ismert utról sem rokon-, sem ellenszenv, sem bosszu, sem dac el nem térítenek.

Erélyét megmagyarázzák: rideg természete, katonás multja, a szülőit ért háborus viszontagságok, Pázmány kora és a rendtársaival, a jezsuita atyákkal való állandó érintkezés. Igazságosságát pedig: szigorú papi nevelése, főpapi méltósága és az ezekből fakadó jog- és törvénytisztelet.

A kónyi birtok, szombathelyi malom és szentgotthárdi apátság dolgában az a látszat, mintha Széchenyiben az erélyesség az igazságosság rovására túltengett volna. Azonban nem szabad felednünk, a kónyi birtokot és a szombathelyi malmot már Széchenyi elődei szerezték vissza a hatalmaskodóktól; ő pedig jóhiszeműleg kezelte s a jövedelmeket mindig azok rendeltetésének megfelelően használta föl.

Szentgotthárdnál meg azt kell mérlegelnünk, ezt az apátságot ő váltotta ki a zálogtulajdonosoktól, önként mondott le róla öccse javára; ezért, ha némely jogokat föntartott is magának, azt hisz-

szük, legfőllebb a törvény betüje, de nem annak szelleme ellen vétett.

A most rajzoltuk jellemvonásokat olvassuk le Széchenyi György fönymaradt arcképeiről is. Hatalmas, szélesvállu termete,¹²⁾ inkább világi főúr, mint püspökre emlékeztet; körszakállas arca komoly, szinte rideg; homloka magas. Alakja késő vénségében ha meg is roppanik, szelleme, akaratereje a régi marad.

Életrajza után odairhatjuk mi is, amit az illavai trinitárius atyák irtak fundatoruknak képe alá:

Hic vultus venerandus erat Szecsenius olim,
Sed mens et manus est pulchrior ante Deum.

Magyarul:

Nézzed, e szép arc Szécsenyié, tisztelve tekints rá,
Ami szive és kezei szebbek az Isten előtt.

VII. Jegyzetek.

¹⁾ E verset B. Szabó L. a »Széchenyi család« c. művében szóról-szóra közli. (I. 673.)

²⁾ A magyar bibliográfusok a Széchenyi előtti időből külön Györgyh. szertartáskönyvet nem ismernek. Széchenyi György az ő 1666. évi Rituáléjának Előszavában azt írja, hogy az előtte használt szertartásos könyvek »injuria temporum jam quasi trita et vetustate abolita«. Azaz: már régiek és elrongyolódtak. Eszerint nem valószínű az 1930. é. győri névtár azon közlése, hogy H. Draskovich György győri püspök (1635—1650.) szintén nyomtatott szertartásos könyvet. Széchenyi György idejében (1666.) ezt még nem nevezhették volna réginek és elnyűttnek. — Egyébként Széchenyi György Rituáléja is, az akkori zavaros időkből sokféle (török-tatár-kuruc) viszontagságon ment keresztül, úgyhogy ma már csak két példányát ismerjük; az egyik Pannónbalmán, a másik a soproni evang. lyceum könyvtárában van. Az utána következő győri Rituálék 1687-ben és 1711-ben jelentek meg.

³⁾ Ezen népes kolostor egész József császár idejéig fönntartotta magát.

⁴⁾ Ilyes aprólékos dolgokat a különben szinte túlságosan pontos püspök nem vett jegyzékbe; ezt is csak a loretoi szerviták naplójából tudjuk, ahol 1751. júl. 13-án föl van jegyezve, hogy a Loreto-kápolnából Széchenyi lámpáját ellopták.

⁵⁾ Széchenyi György akkori politikai hangulatát jól tükrözi vizsgálva azon anekdotaszerű kis jelenet, mely Szirmay Antal kéziratosa művében így olvasható: A Wesselényi-féle összeesküvés után, midőn a bécsi kormány a nemzet alkotmányos jogait fölfüggesztette, az agg püspök mise közben hangosan folsóhajtott: Boldog Isten, mire jutánk! Szolgája, aki ekkor minisztrált neki, szintén hangosan így válaszolt:

Rizony! elég ebül vagyunk kegyelmes uram! Mire a püspök állítólag így utasítá rendre: Hallgass!... nem rád bízták az ország dolgát. (B. Szabó L.: i. m. I. 765—66. ll.)

⁶⁾ Ezen látogatás emlékére I. b. Zalka püspök a rákosi kastély bejáratában 1881-ben emléktáblát helyezett el ilyen fölírással: III. Junii An(no) MDCLXXXI. Georgius Széchenyi Jaurinsium Antistes, Leopoldum I. Imperatorem ac Regem Apostolicum, eiusque conjugem Electoram imperatricem ac reginam, collatante affluentis populi frequentia, in his aedibus hospites veneratus est. Tanta clementiae, tantique gaudii memoriam elapsis duobus saeculis hic lapis instaurat.

⁷⁾ Az 1605-ben máglyára vetett szobrot valószínűleg valamelyik jobbérzésű kath. polgár még jókor kiragadta s a padláson eldugta. Sopron katolikusai hiteles följegyzések után, arról voltak meggyőződve, hogy fölhasználva a Bocskai csetepatét, a soproni lutheránusok voltak azok, akik ezen kedvező alkalommal a szent Mihály-templom összes kath. fölszerelését megsemmisítették; azért, hogy a katolikusok benne istentiszteletet ne tarthassanak s ezzel a templom közös használatának véget vessenek, amit tényleg ekkor el is értek s egész 1674-ig kizárólag ők használták a katolikusok ősi templomát. Az akkor elrejtett ősi Mária-szobor most újra előkerült, de mert a csonkítások és a 70 évi gondozatlanság egészen eltorzították, a leltározó bizottság Ruckel pázmáneumi alkormányzónak ajándékozta.

(Az ekkori eseményekre és a szobor történetére vonatkozó adatok együtt találhatók szerzőnek »A soproni szent Mihály-templom ősi Mária-szobra« c. füzetében. (V. ö. Kutfók. D. Egyéb forrásművek 17. sz.)

⁸⁾ Matusék halotti beszédéből csak 3 példány ismeretes, ezek közül is a Magyar Nemz. Muzéumé, csonka. (Szabó K.: R. M. K. I. 1478. sz.) Rövid kivonata olvasható Károlyi L. »Speculum Jaur. Eccl.« c. művében. (104—107. l.)

⁹⁾ Mindezt Acsádi mondja a Szilágyi-féle: M. O. T. VII. k. 299. lapján. Am' elfelejtette, hogy Széchenyi György csak régi kath. templomokat foglalt vissza; tette ezt a királyi és földesuri kegyuri jog alapján s ezt is jobbra olyan helyeken, ahol a katolikusok száma a tömeges visszatérések folytán újból fölszaporodott.

¹⁰⁾ Két ilyen esetet hoznak ellene fel. Az egyik ez. A Wesselényi féle összeesküvés következtében a győri predikátor és rektor is elűzetek. Széchenyi mikor az elfogottakat a káptalandombra vitték, állítólag a püspöki kuria ablakából lekiáltott: Ne hozzátok ide az ebekeket, hanem a pusztai kapura vigyétek ki. (Ez volt t. i. az a hely, ahol a kivégzések történtek. Payr S.: A Dt. Ev. E. K. Tört. I. 377. l.) — Ugyancsak a Wesselényi-féle összeesküvés elnyomása után adják ugyanazon források Széchenyi György szájába a következő szavakat: Kötelelet fontunk az evangélikusoknak Magyarországon, melyet ha nyakukba vethetünk, soha többé az evang. religio talpra nem áll. (Payr S.: A soproni evang. egyházközség tört. I. k. 421—2. l. Forrása Lampe — Ember egyháztörténete, mely tudvalevőleg nem tartozik a megbízható munkák közé.)

Ezekkel éppen ellenkező dolgot olvasunk Széchenyi Györgyről Cserecinél, aki a püspököknek kortársa volt. Szerinte Széchenyi György a bécsi Burgban, a király színe előtt, csapszékbe való jeleneteket rögtönzött, azért, mert az elitelt összeesküvőknek nem akart megkegyelmezni. Állítólag e szavakat is mondotta volna: Száradtanak volna meg az én kezeim akkor, mikor a magyar koronát a felséged fejében tették vala. (B. Szabó L.: i. m. I. 765.) — Az ilyen mesék, 'akárcsak a mérgezési hírek, akkori időben mindenféle gombamódra keletkeztek.

¹¹⁾ A primás halála után (1695.) Lövön kapott udvarházat és hozzá egy kis porciót. Gyermekai itt élődtek kb. 1738-ig. (Mohl A.: Lövő Tört. 150—151. l.)

¹²⁾ A pozsonyi szent Márton-templom kriptájából 1859-ben előkerült diófa koporsójának méretei ezek: hossza 6 l. 5 h.; szélessége 2 l. 4 h.; magassága 2 l. 2 h. (B. Szabó L.: i. m. I. k. 764. l.) Ezekből a méretekből is lehet hatalmas termetére következtetni.

VIII. Kutfők.

A) Levéltárak.

1. Győr. Püspöki levéltár. Egyházlátogatási jegyzőkönyvek.
2. Győr. Székeskáptalan levéltára.
3. Budapest. Országos levéltár Acta Serv. Lauret. (Diurnálék)

B) Egykoru felirások.

1660.

1. A székesegyház egykori főkapujának fölírása: GEORGIUS SZÉCHENYI EPISCOPUS JAURINENSIS. 1660. (Ez a fölírásos kő jelenleg a székesegyház gyóntató termében van elhelyezve.)

1666.

2. A magyar ispita bejárata fölött: ALAPITOTTA SZÉCHENYI GYÖRGY 1666-BAN.

1667.

3. A hajdani collegium, jelenlegi bencés rendház portájának fölírata: ANNO 1667. GEORGIUS SZÉCHENYI ARCHIEPISCOPUS COLOCENSIS COLLEGIUM HOC SOCIETATI JESU.

1667.

4. Széchenyi György arcképe alatt: SI DEUS PRO NOBIS. Ez alatt a győri jezsuita templom és új rendház képe ezen aláírással: ILLMUS BEVMUS DOMINUS D. GEORGIUS SZÉCHENYI ARCHIEP. COLO-

CENSIS, ADMINISTRATOR EPISCOPATUS JAURIENSIS ETC. FUNDATOR COLLEGII SOC. JESU JAURINI. (Láng Mór egykoru mészete az Orsz. Képtárban. V. ö. B. Szabó L. i. m. I. k. 141. és 784. l.)

1682.

5. A székesegyház homlokzatán: GEORGIUS SZÉCHENYI ARCHIEPISCOPUS COLOCENSIS, MDCLXXXII.

1695.

6. Széchenyi György 1859-ben megtalált koporsójának fölírása: (A koporsó jobb oldalán): C. R. P. † D. D. G. S. A. S. P. H. (bal oldalán): L. N. S. S. C. S. C. R. M. I. C. (a fej oldalán): I. H. S. (= JESUS.) AE. 103. (lábánál): MARIA. 1695.

Knauz Nándor megfejtése szerint: CELSISSIMUS REVERENDISSIMUS PATER † DOMINUS DOMINUS GEORGIUS SZÉCHENYI ARCHIEPISCOPUS STRIGONIENSIS PRIMAS HUNGARIAE LEGATUS NATUS SUMMUS SECRETARIUS CANCELLARIUS SACRAE CAESAREO REGIAE MAJESTATIS INTIMUS. JESUS. AE. 103. MARIA. 1695.

(V. ö. B. Szabó L. i. m. I. k. 763. l.)

1695.

7. A mult század végéig Nagycenken, most az Orsz. Képtárban őrzött arcképen ezen felírás van: GEORGIUS SZÉCHENYI, ARCHIEPISCOPUS STRIGONIENSIS MORTUUS POSONI XII. KALEND. MARTII 1695. AETATIS ANNO 103. SACERDOTII 64, EPISCOPATUS 49. — Az érsek keze hosszú lajstromon pihen, melyen a közcélra tett 1, 891, 600 forintnyi adományai vannak fölisorolva.

(V. ö. B. Szabó L. i. m. I. k. 762. l.)

*

A nagynevű primásról még számos kép maradt fenn, rövidebb hosszabb fölírásokkal. B. Szabó L. sokszor idézett, alapos, nagy művészen hatot találunk, életének más-más időszakából. Győrben két nagy, olajfestésű képe van; egyik a püspökvárban, másik a papnevelő nagy ebédlőjében. Ez utóbbit mellékeltük jelen életrajzunkhoz is.

1710.

8. Ezen évben herceg Esterházy Pál a pozsonyi szent Márton-templomban temetkezett három primás emlékére diszes sarkövet emelt ezen fölírással:

TRIBUS MAGNIS HUNGARIAE COLUMNIS: PETRO PÁZMÁNO S. R. E. CARDINALI ET ARCHIEPISCOPO STRIGONIENSI. GEORGIO LIPPAI ETIAM ARCHI — EPISCOPO — STRIGONIENSI. GEORGIO SZÉCHENYI ITIDEM ARCHI EPISCOPO STRIGONIENSI PATRIAE PATRIBUS QUORUM VENERANDA OSSA HAC REQUIESCUNT IN

FOSSA. — POSUIT HUNC LAPIDEM GRATITUDINIS ERGO ILLUSTRIS. S. R. I. PRINCEPS PAULUS ESZTORAS REGNI HUNGARIAE PALATINUS ANNO DOMINI MDCCX.

(Károlyi L. i. m. 110. l.)

C) Egykoru Széchenyi Györgyre vonatkozó nyomtatványok.

1631.

1. **Fasciculus Florum.** 22 ujmisés pázmanita Emlékkönyve. Szabó K.: Régi Magy. Könyvtár III. 1. r. 421. l. — B. Szabó László: A Széchenyi család története I. k. 673. l. Szó szerint közli az egész verset.

1671.

2. **Concio Funebris. Viennae MDCLIV.** Gyászbeszéd, mondotta Bottyán Ádám feleségének, Formantin Aurel. Katalin temetésekor. 1653. június 10-én. Cím lapja latin, — akkori divat szerint, — de szövege magyar. (Szinnyei: Magy. Írók XIII. k. 499—500. l.)

1666.

3. **Rituale Jaurinense, Seu Formula Agendorum in administratione Sacramentorum, ac caeteris Ecclesiae publicis functionibus. Jussu et authoritate Ill. ac Reverendis. Dom. Georgii Szécheny, Episcopi Jaur. recusum.**

Recusum apud Hier. Verdussen (Pottendorf) **A. MDCLXVI. 4. r. 328 l.** — A címlap belső oldalán van Széchenyi címere. A dedicatio kelte: Jaurinē ex solita Residentia nostra Episcopali A. MDCLXVI.

Az előszó szerint Széchenyi az esztergomi szertartásos könyvet vette mintául; de egyes részeket az egriből is vett át, mert a lapok élén 186—280-ig. Rit Jaurinense helyett »R. Agriense« áll.

1671.

4. **Széchenyi Györgynek ajánlott egyházi beszéd.** Széchenyi György: Rhetoricae Studiosus, a püspök unokaöcse, a bécsi szent István-bazilikában szent Lászlóról tartott beszédét ugyanott ki nyomattja és Széchenyi György érseknek ajánlja. 4. r. 4 sztn. lev. — M. N. Mus.

Szabó Hellebrant: R. M. K. III. k. — 3. l.

1686

5. **Vers** (latin) **Széchenyi György tiszteletére.** Írta: Moesch Lukács. Említi B. Szabó L. i. m. III. k. 768 l. Sem Szinnyei sem bibliografiai műveink nem ismerik.

1687.

6. **Oratio I. — Oratio II.** — I. József megkoronázása előtt és utána mondott egyházi beszédek. Szinnyei I.: Magyar Írók XIII. k. 499 l. Utóbbil Károlyi L. is közli Speculum Jaur. Eccl. c. művében 107—109. l. Török és Maurer műveiben is megtalálható mind a kettő. V. ö! B. Szabó I. i. m! I. 266 l. 209. jegyzet.

1689.

7. **Cursus Secundi** cím alatt Széchenyi György primás névnapjára köszöntőt küld: Collegium Palfianum Prividiense Scholae Piarum. Anno A quo Deus exultavit ut gigas in cursandas vias suas, cuius ab excelsis collis felix egressio. (Kronostikon: 1689.) Zsolnai nyomtatv. 8 sztlan levélen.

(Petrik—Hellebrant: R. M. K. II. 451. l.)

1692.

8. **Evangeliumok és Epistolák.** Nagyszombatban Nyomtat. az Acad. betűkkel. Fridl János által 1692. Esztendőben. 12^o 355 l. — (Szabó K.: R. M. K. I. k. 575. b. l.)

1693.

9. **Missae in Festis Propriis SS. Patronorum R. Hungariae.** (Szinnyei: i. h.)

1695.

10. **Ordódy Sigismundus: Columba Laureata.** Ex arca mortalis hujus vitae, ad felicem immortalitatem. evolans. Sive: Dictio Funebris, qua Cels. ae. Reverendis Principi. Dom. Dom Georgio Szécheni Archi-Epise. Strigoniensi etc.

Parenti optimo, maximo, in funeralibus ejusdem Exequiis, ac publico Patriae luctu, moestus parentavit. Posonii 18. martii 1695 Sigism. Ordody Abbas S. Marg. V. de Bela. V. C. E. M. L. Lector et Canonikus s. e. et. R. M. Tabulae Jud. Ass. Tyrnaviae. Typis Academicis A. 1695. 4 r. 8 sztl lev. Pannonhalm.

1695.

11. **Arbor tangens coelum.** Gyászbeszéd ... magyar előgyelvel predikálotta Tekintetes, Nagys. Matusek András Sceopiai püspök ... győri kanonok. ... Posoni Nemes Captalan. Szent Márton Püspök Templomában, die 18. Martij Anno 1695. Nyomt. Nagy Szombatban Frey János által 4 r. 16 sztl. lev. — Az egész országban csak 3 pld. van belőle: (Szabó K.: R. M. K. I. k. 592. l.)

*

Nem egykoru, de Széchenyi György életével szorosan összefüggő nyomtatványok a következők is.

1721.

12. **Decennium Georgii Széchenyi.** E könyv Széchenyi György esztergomi érsekségének 10 évét tárgyalja. Közli Széchenyi 1687-iki koronázási kettős beszédét és Szinnyi László jezsuita páter levelét Rómába, — Széchenyiről. Áll: címlap, 2 lap bevezetés, 63 lap szöveg és 7 szíln levélből. (A bibliografusok is idézik. V. ö. B. Szabó L. i. m. I. k. 769 l.)

1807.

13. **Epistolae Archiepiscoporum Georgii Strigoniensis et Pauli, Colocensis e comitibus Széchenyi.** Két kötet. Kiadta Miller Ferd. Pest 1807. (Szinnyi: Magy. Irók. I. h.)

D) Egyéb forrásművek.

1. **Velics L.:** Vázlatok a magyar jezsuiták multjából.
2. **B. Szabó László:** A ... Széchenyi-család története. I. k. 121—202. és 372.
3. **Jos. Maurer:** Card. Leopold Graf Kollonitsch. 71., 79., 84., 89—91., 128., 132., 142. skv. 155—6., 167., 175., 188., 200., 213., 218., 322., 346. ll.
4. **Károlyi Laurentius:** Speculum Jaurinensis Ecclesiae.
5. **Payr S.:** A soproni ev. egyházk. tört. I. k.
6. **U. a.:** A dt. ev. egyházközségek tört. I. k.
7. **Poda E.:** A soproni parochia tört.
8. **Dr. Horváth Detre:** A kőszegi szent Imre-templom. Kath. Szemle. 1930. X. f. 831. l.
9. **Szabó Károly:** Régi magyar könyvtár. I. k.
10. **Szinnyi I.:** Magyar Irók. XIII. k.
11. **Schematismus Dioec. Jaur. 1928.**
12. **A. Mohl:** Der Gnadenort Loreto in Ungarn.
13. **Jedlicska Pál:** A vágujnelyi prépostság tört. Magyar Sion. 1867. 168. l.
14. **Vanyó Tihamér:** A kath. restauráció Nyugatmagyarországon.
15. **Csóka Lajos:** Sopronvm. kath. egyh. és tanügyi viszonyai III. Károly és M. T. korában.
16. **Dr. Géfin Gy.:** A szombathelyi e. m. tört. I. k.
17. **Mohl A.:** A soproni szent Mihály-templom ősi Mária-szobra.
18. **U. a.:** A soproni szent György-templom és plébánia rövid története.
19. **Russek Antal:** Győr Jubilaris Püspökei. 21—24. ll.
20. **Szerző nélkül:** A győri káptalan viszonya a győrbelvárosi kath. elemi fiúiskolához. Győr, 1893.

Ivánhich Márkus.

1613—1684.

I. A mi horvátjaink.

Ivánhich Márkus, mint már neve is sejteti, horvát fi volt, még pedig a mi dunántúli horvátjaink nemzetségéből. Ezek a horvátok a törökök elől menekültek Magyarországra, először Vas-, majd Sopron- és végül Pozsonymegyébe; de jutott belőlük szép számmal még a szomszédos osztrák végekre is.

Eleinte szórványosan szállingóztak s inkább csak a jobbmoduak; a mohácsi vész után azonban már tömegesen érkeztek s a mondott területen vagy 250 helységben legalább is kétszázezren telepedtek le.

Sopron körül a horvát faluk, — hiteles okiratok szerint, — 1528-ban tűnnek föl először; azonban 1533-ban már összes mai telepeiken ott találjuk őket. Bécs 1529. évi és Kőszeg 1532. évi hosszas ostroma ritkította meg Vas- és Sopronmegyék, azonképen Alsóausztria lakosságát. Ezért fogadták őket oly szívesen, a jobbagy nélkül szükölködő földesurak.

Ezek a bevándorló horvátok Kismarton körül is sűrűn helyezkedtek el. Darufalu, Darázsfalu, Sérc, Nagyhéflán, Szárazvám s még néhány falu szintén ekkor lettek egészen vagy részben horvátokká.

Istentiszteletüknél eleinte a dalmáciai tengerpartról magukkal hozott ósláv nyelvet, az úgynevezett glagolit nyelvet használták; de csak az öreg papok; az újtelepeken nevelődött papság már alkalmazkodott új hazájának latin ritusához.

Ilyen bevándorolt és Szárazvámon elhelyezkedett horvát szülőknek gyermeke volt az 1613-ban született Ivánhich Márkus is.¹⁾

A családnak nemcsak jómódjára, hanem egyuttal jámbor lelkületére is vall az a körülmény, hogy hamar egymásután két fiut, Márkust és unokaöccsét, Jánost neveltették papi pályára.

Ivánchich gyermekkora és ifjúsága azon zavaros időkre esik, midőn Bocskay és Bethlen hadai ismételten végigpusztították a dunántúli éjszaki megyéket; ami főleg azért történt, mert ezeknek a megyéknek jórésze a Habsburg-ház zálogbirtokaihoz tartozott; egyházilag azonban az elzálogosított uradalmak is megmaradtak Győregyházmegye kötelékében.

Ezért Márkust is szülői Győrbe küldötték iskolázásra s itt végezte a filozofiát. Ekkor még Győrött nem volt papnevelő-intézet, csak a püspöknek úgynevezett »diákháza«, ahol a papságra jelentkező ifjakat nevelték, taníttatták; a fegyelem is elég szigorú volt, de biz a diákokat egyéb nemű munkálatokra is elég gyakran fölhasználták; teszem azt: püspöki körlevelek széthordására, szüreti munkára, amit egyébként talán szívesen is végeztek.

Ezen időben a fraknoi és kismartoni uradalmakban az ujhit német követői még mindegyre szívós ellenállást tanusítottak, ami abból is eléggé látszik, hogy németajku ifjak papságra egyáltalán nem jelentkeztek, úgyhogy nevezett két uradalomban a német plébániákat egytől-egyig külföldi németekkel kellett betölteni. Igazolja ezt a következő hiteles kimutatás is. Az 1641. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint ezen időben a soproni főesperesség éjszaki részében, melyhez Fraknó és Kismarton vidéke is tartozott, — összesen 36 plébánia volt. Ezek közül azon évben betöltetlen 10; a többi 26 helyen működő plébános közül:

a) külföldi német	15
b) horvátajku	8
c) meg nem jelölt nemzetiségű	3

Elgondolható, hogy a sok bevándorolt német pap között túlnyomó volt a selejtes elem és csak elvétve akadt olyan derék német pap is, aki a lutheránosok üldözése elől menekült a győri egyházmegyébe s itt szépen működött.²⁾

A horvátok ellenben, papok és hívek egyaránt, szinte kivétel nélkül mindnyájan hűek maradtak ősi katolikus hitükhöz és az ujhitűekkel való küzdelmekben mindenütt erélyesen és eredményesen a hithű katolikusok pártjára állottak. Így azután nincs mit csodálkoznunk rajta, hogy az Esterházy nádor és Nádasdy országbíró megindította tömeges visszatérések idején (1622—1645.) a Győrött tanuló horvát theologusokat 1—2 évi theologiai tanulmány után fölszenteltek és mindjárt fölszentelésük után, megtették őket

plébánosoknak, nemcsak a horvát, hanem a vegyes ajku plébániákön is.

Ezek közé tartozott Ivánchich Márkus is. A filozofia után, ugyancsak Győrött, elvégezte még a »Theologia moralis«-t, ami az egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint, bizony csak 1 évig tartott. Ekkor, 1639-ben, őt is fölszentelték és azonnal el is nyerte, mint akkor magyarosan írták, a héfláni plébániát, mely az ország első méltósága- és főurának: gróf Esterházy Miklós nádorispánnak kegyurasa alá tartozott. Ez a főur volt az, aki az akkori kormányférfiaknak szemére vetette, hogy az egyházi méltóságok betöltésénél gyakran nem az érdem, hanem a pártfogók kegye a döntő. És hozzátette: Igy temetik el az erényt, a tehetséget, aminek nagy oka az is, hogy a származást és a vagyont túlságosan tekintetbe véve, lehetetlenné teszik az igazi, arravaló emberek érvényesülését.

A nádor illetén gondolkozása erős bizonyíték amellet, hogy Ivánchich a jobb tehetségű és jó viseletű kispapok közé tartozott, s főleg ennek köszönhetette, hogy már mint ujmisés került a 35 holdas, 5 szőlős (összesen 72 fontos), 6 jobbágyos, tehát jól javadalmazott héfláni plébániára.

De Héflán nemcsak jó, hanem egyuttal előkelő plébánia is volt. A nádor ugyanis családjával és udvarával a nyári hónapokat mindig ez ő nagyhéfláni (ma: Gross-Höfflein) kuriáján töltötte. Ennek két oka is volt; egyik az, hogy közel volt Bécshez, ahol a nádornak gyakorta volt dolga, a másik pedig az, hogy a nádori ősi kuria tözsomszédságában fakadt az a kénes forrás, melynek kedvéért már az első német bevándorlók ugyanott szent Rádegundisz tiszteletére kápolnát emeltek és fürdőt is rendeztek be.

Ezt a híressé vált héfláni fürdőt nemcsak az Esterházy-család használta, hanem az a számos rokon és főur is, aki a nádor udvarában évenként megfordult. Tudjuk, köztük voltak: Zrinyi a költő, Nádasdy az országbíró, Csáky, a költekező, Brandenburgi Katalin, Bethlen Gábor özvegye és sokan mások.

Ide került tehát plébánosnak az akkor még csak 26 éves Ivánchich Márkus. Draskovich György püspök ordinalta, Esterházy Miklós nádor prezentálta és a jámbor főesperes-helyettes: Vlahovich János, vulkapordányi plébános iktatta be hivatalába.³⁾

A fiatal, egyszerűen képzett pap mindjárt talán nem is igen illett be a nádor előkelő udvari környezetébe. De tudnunk kell, hogy a nádor őt nem udvari papnak, hanem a héfláni jobbágyok lelkipásztorának választotta. A nádori udvarban ugys állandóan



HÉFLÁN

IVÁNCICH MÁRKUS PLÉBÁNOS IDEJÉBEN.

1639—1684.

voltak nagyműveltségű papok: jézustársasági atyák, prefektusok, azaz gyermekeinek papi nevelői, kikhez jött még a szent Radegundisz kápolna javadalmasa, aki rendszerint szintén előkelő családból származott.

A hittudományokban fölötte tudós nádor nagyon szerette ugyan ezeknek társaságát, kedvelte a vallásos dolgokról való beszélgetést, sőt még az étkezésnél is ilyen természetű könyveket olvastatott, de ha rendes papi környezete hiányzott, az egyszerű falusi papokat is szívesen vonta társalgási körébe. Így egyizben, mint legújabb jellemrajzában olvassuk, mikor félreeső vidéken tartózkodott, örömmel ujságolja feleségének, — a még jámborabb Nyári Krisztinának, — hogy fogott már magának egy hájas papot, együgyűsége saját magához hasonlót, de legalább van már kivel beszélgetnie.

A nádor azt is vallja magáról, hogy németül nem igen tudott, de annál jobban latinul. Ivánchich is az első években ugyanezt mondhatta magáról s így e tekintetben is megegyezett urával, a nádorral. Szinte bizonyos, hogy latin nyelven társalogtak egymással.

Mindezen szerencsés körülmények nagyban fokozhatták a fiatal plébános tetterejét és munkakedvét. Azonban neki is, mint az Ur minden hűséges harcosának, megelőzőleg a megpróbáltatások tűzén kellett keresztülmennie.

II. Megpróbáltatások.

Ivánchich Márkust az 1645-ik év folyamán érik az első megpróbáltatások.

Az akkori idők gyakori réme: a pestis jelentkezett Kismarton vidékén. Először a határszéli Loretóban üti föl fejét, még pedig olyan veszedelmes mértékben, hogy a csak egy évvel korábban ott letelepedett szervitákat a hatóság a világgal való érintkezéstől elzárta. A szegény kezdő szerzeteseket éhinség fenyegette, mert ők akkor még tisztára a bucsujárók adományaiból éltek. Éppen szüret ideje volt, Ivánchich 12 akós hordó mustot koledált s ezt küldötte Stotzingba, ahol ekkor a szerviták kolostora volt. Példáján a többi szomszédos plébánosok is buzdultak s az inséges szerzeteseket hamarosan ellátták élelmiszerekkel.

Ugyanezen év őszén még sokkal nagyobb szomorúság érte a héfláni plébánost. Az erdélyi fejedelem és a svéd hadak közeledtek

Bécs felé. A nádor és bátyja, Dániel is hadba szálltak ellenük, de előbb gyermekeiket a fraknoi sziklavárban helyezték biztonságba. Pedig nem a gyermekekre, hanem a gondos apákra leselkedett a halál. Mi történt? Pál, a nádor fia, emlékirataiban így beszéli el: »Megbetegedvén Esterházy Dániel uram a táboron, Nagyhéflánba vitette magát, hogy itt a fürdőt használhassa; kinek nehezebb voltát megértvén atyám uram, — Dévénynél lévén akkor a tábor s Bécs felé sietvén Leopold herceg a német táborral, — általjött a Dunán s ment egyenesen Héflánba, a holott megkönnyebbedvén Esterházy Dániel uram, már fönn járván, nagy véletlenül atyám uram betegedett meg, ahová alá hivattattak (Fraknóról) Esterházy László bátyám uram s a többi urfiak, úgy mi is harmadnap mulván.

Megnehezedvén azért atyám uram, egy ujköröszteny Doctor valami aurum potabilét adott be néki, sőt a császár Doctora is Bécsből alájött, kit Doctor Puchonak hittak: de mindazok is nem használhattanak, kinez képest a nyavalya is öregbedvén, die 11. septembris éjféltkor sok imádságok és sakramentomok elvétele után, a fölső, kis, színes házban, a nyári palota mellett, Istenének kiadta lelkét, hatvanharmadik esztendő korában. Kinek meghidegült tete-mét ugyanazon nyári palotában kingujtóztatták s azután a kismartoni páter franciskánusok klastromában lévő kápolna alá tették egy héttel halála után.«

Az Esterházy fiuk mellett ezidélt Schalkovich Ádám, a későbbi esztergomi kanonok nevelősködött, így tehát szinte bizonyos, hogy Ivánhich és Schalkovich voltak azok a papok, akik a nádornak a szentségeket kiszolgáltatták s halálos ágya mellett imádkoztak. — Lämmermann jezsuita generális csak akkor ért Héflánba, mikor a kismartoni franciskánusok odaérkeztek, hogy a testet klastromuk kápolnájába szállítsák.

Ivánhich méltán kesergett urának váratlan és kora halála fölöött. Az elhunyt nádor legidősebb fia, László, a vezekényi hős, már 1652-ben követte apját a halálba. Az uj örökös Pál gróf, pedig inkább Fraknón, majd kismartoni uj várpalotájában tartózkodott s így Ivánhich elesett azon előnyöktől, melyek az uraság héfláni tartózkodásával együtt jártak.

A nagy nádor halála egyébként is Héflánra nézve igen rossz időre esett. A nádor apostoli buzgalmából ugyanis a jezsuita atyák az ő összes sopronmegyei birtokain szent missiokat tartottak; ezek az 1644-ik év tavaszán kezdődtek s több éven keresztül tartottak. 1645. őszén Kismarton vidékére került a sor. Sércz, Kismarton,

Kishéflán, Szárazvám, Pecsényéd stb. mind-mind részesültek ebben a kegyelemben, csak Nagyhéflán, a nádor székhelye maradt ki a sorozatból.

Bajjal tévedünk, ha ezt a nagyhéfláni halálesettel hozzuk összefüggésbe. 1750-ben a horvát falvak kerültek sorra; ezek között sincs Nagyhéflán, valószínűleg azért, mert az itteni horvátok a lakosságnak csak töredékét képezték s utóbb a németiségbe bele is olvadtak, éppen úgy, mint Szárazvámon, Sérczen és más helyeken.

Még kell még emlitenünk az 1649. évi újabb nagy pestisjárványt, mely Kismartonban és vidékén az eddigieknél nagyobb mértékben szedte áldozatait. Ennek héfláni emlékei az a nagy kökereszt, melyet a héflán—loretói erdei uton Neidinger Bernát héfláni mester és neje állíttattak (1656.) és az a szobor, melyet rávaló évben maga Ivánchich Márkus állíttatott, a (száraz) vám mellett, szent Sebestyén tiszteletére.

Még szebb emléke azonban ennek a pestisnek az a loretói bucsujárás, melyet ez alkalommal, Kismarton város példájára, a vidék összes plébániái fogadtak s melyet a héfláni hűvek mai napig is teljesítenek. Ennek a bucsujárásnak napja az első időszakban június 24-ike, a mezőváros bucsunapja volt, utóbb azonban, az ünnepek megszorítása után, május első vasárnapjára helyezték át.

III. Az alkotások terén.

Ivánchich gyermekkorától tanúja volt Miklós nádor építkezési tevékenységének. Szemei előtt keltek életre a héfláni kuria, a fürdő ház és a vele kapcsolatos szent Rádegundis javadalom épületei. — Nem csoda, ha saját működési terére is átvitte e tevékenységet.

Először is (1654.) a templom már meglévő értékes fölszerelését egészítette ki, művészi szentségmutató beszerzésével. Rávésette nevét és az évszámot is. 1658-ban megkezdte a keresztek és házasultak anyakönyvének vezetését.

Ezeket a könyveket, akkori szokás szerint, mindenütt az iskolamesterek vezették, már csak azért is, mert ők voltak mindenütt a falu vagy mezőváros nótáriusai is. Így volt ez Héflánban is, mit az anyakönyv elején annak írója következőképen örökített meg. »Taufbuch, so anfangen im J. 1658. den 1. January zu Grosshefflein,

durch den Hochvirdigsten in Gott Geistlichen auch Edl und Wolgelehrten Herrn Marcum Ivanchich V. Ertzpriester der Löbl. Ödenburgerischen Gespanschaft und derzeit Pfarrer alda, darinnen alle geborne junge Kindter und Heyrathen beschrieben sind durch Bernhard Neidinger derzeit Schulmaister alhie.«

Ez a »Schulmaister«, ugyanaz a jámbor férfiu, aki 1656-ban a loretoi Szűz Mária tiszteletére szobrot is csináltatott.

1669-ben Pál gróf segélyével a régi, de 1529-ben megrongált gót templomot új szentéllyel toldotta meg; e mellé épült az új sekrestye. A szentségházat a gót templom oldalfalából áttette az új főoltárra. A hajó leckeoldalán a pestis ellen szent Sebestyén és szent Fábian tiszteletére emel oltárt. Ezen szentek ünnepét évről-évre különös készüllettel és ájtatossággal ünnepelte; abban a pestises időben ez a népre nagy hatással volt, úgy hogy arra az ünnepre az egész vidékről nagy tömegekben érkeztek az ájtatos hivek.

Az 1674-iki egyházlátogatási jegyzőkönyvek leltári jegyzékében a következő tárgyakon akad meg szemünk: 11 misemondó ruha, oszlopon álló Szűz Mária szobor, melyet Agnus Dei és 4 olvasó ékesít, a 12 apostol faragott képével diszitett kórus,⁴⁾ a sekrestyében önből való kézmosó, csöngetyüs persely, 4 kehely, mely már 1641-ben is megvolt.

Az egyházlátogatási jegyzőkönyv azt is megemlíti, hogy a kész templomot a vendégkép Héflánban időző Sennyey püspök kon-szekrált 1669. november 24-én.

A belső berendezést követte 1675-ben az új torony új harangokkal és toronyórával. A tornyon a sisak alatt köröskörül rácsos karzat van, ami a 17. századbeli tornyoknak jellegzetes és kedvelt formája, azért, mert innét kémlelhették kényelmesen a gyakran közeledő ellenséges hadak mozdulatait és⁵⁾ jelezhették azok közeledését a harangok félreverésével.

Ezen építkezéseket Ivánhich a templom belsejében elhelyezett márványtáblán örökitette meg. Ami a buzgó plébánoshoz legközelebb állott, azt hagyta legutoljára, tudniillik a plébánia épületét. Ezt alapjaiból újra építette, még pedig boltozatos szobákkal. Mint-hogy az 1680. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv a házat igen kényelmesnek mondja, valószínűleg akkor készült emeleti része is. A jegyzőkönyv »fieri fecit« kifejezése hozzá még azt is jelenti, hogy az egész építkezés saját költségén történt.

Nem hiába voltak Héflánhoz oly közel a szoboranyagot szol-

gátlató nagyhirű kőbányák; Ivánoch ezt a hitélet élénkítésére, mint ma mondani szokták, százszázalékosan fölhasználta.

Az 1656-ban és 1657-ben emelt két szobrot már említettük. Ezeken kívül Ivánoch idejében Nagyhéflánban és határában még öt szobor készült; ezek közül négy az Ecce-homo ábrázolása. Egyiknek gyönyörű fölírását németül idézzük, mert a fordítás a versezetnek ódonszerűségét és bájos egyszerűségét úgy sem tudná megközelíteni.

So ein Mensch tuet firüber gehn
Und die Figur tuet ansehen,
Sein Passion und Lieb gross,
Macht uns von Sünde los.
Nicht dass dies Bild Gott selber seihe,
Sondern Gottes gedenck dabei.
O Mensch, stehe still, erinnere dich,
Was Gott gelitten hat für dich.
O Mensch deine Sünde woll beweine,
So wird dir Gott gnädig sein.

Ezek a régi »Ecce homo« szobrok Kismarton vidékén igen gyakoriak. Ez az általános tisztelet a loretoi szerviták híres Ecce homo képével állhat összefüggésben, mely a bucsujáróknak mindenkor szeme előtt volt.⁶⁾

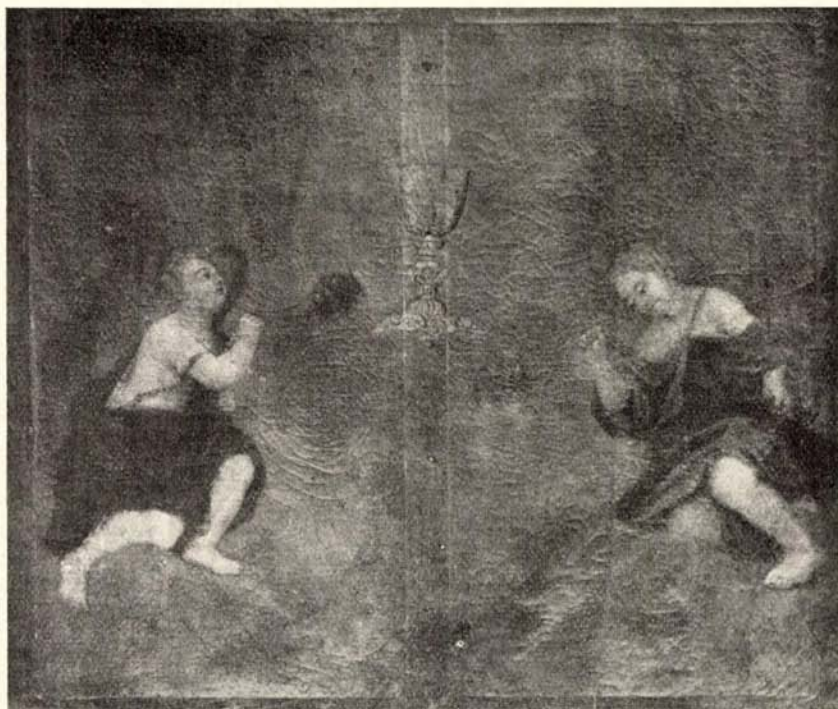
Itt kell megvilágítanunk azt is, vajjon Ivánoch Márkus az akkori jámbor társulatokat belevonta-e az ő lekipásztori tevékenységének körébe?

Hiteles adatok igazolják, hogy Héflánban már a középkor végén megvoltak a »Gottsleichnam-Zech« (Krisztus Testének Testvérelete) és a »St. Radegundis-Zech« nevű jámbor társulatok. Az ujhít elsöpörte mind a kettőt s a predikátorok foglalták le javadalmaikat. A 17. században, Ivánoch korában, Kismarton vidékén »Pium Foedus« (Jámbor Szövetség) néven népes papi társulat is alakult; ennek, — mint még szó lesz róla, — Ivánoch Márkus is oszlopos tagja volt.

Az ő tevékenysége idején Győregyházmegyében már javában ismerték a szentolvasót és az Agonia Christi társulatot. Ezek Héflánban sem lehettek ismeretlenek, hiszen ott székeltek a jámbor Esterházyak s a plébániatemplom Mária-szobrát négy olvasó is díszítette.

Van a héfláni templom leltárában olyan régi füstött kép is, amilyent a 40 órai szentségimádás alkalmával szoktak a templom bejárata fölött elhelyezni.

A jelek szerint ez az ájtatosság már Ivánhich Márkus idejében vette kezdetét.



Olajfestésű kép a nagyhefláni templomban a 40 órai szentségimádás jelzésére.

Egyébiránt már ezidétt is a szerzetesrendek ápoltak legkivált a jámbor társulatokat. Tudjuk is, hogy Loretóban százával iratkoztak a Hétfájdalmu Szűzanya társulatába, Kismartonban pedig szent Ferenc III-ik rendjébe.

IV. Elismerés.

Iváchich Márkus kitartó és eredményes tevékenysége, ha lassan is, de végre minden oldalról elismerésre talált.

A Győrött székelő főesperesnek helyettese mindig a főesperesség területén működő plébánosok egyike volt. Ez volt a V. A. D., azaz helyettes főesperes. Iváchich Márkus plébánoskodásának első idejében Vlahovich János, a pátriárka-kort ért vulkapordányi plébános, utána pedig Edelmann Kornél nagymartoni plébános viselték ezen tiszteket. 1658-ban már Iváchich a helyettes főesperes. Ez az időpont összeesik a szigorú Széchenyi György püspökségének kezdetével. Jó információi lehettek a héfláni plébánosról, amiért 36 plébános közül éppen őrá esett választása; őrá, ki horvátajku s a fiatalabb plébánosok egyike volt.

Iváchich 1679-ig állott a soproni főesperesség élén; akkor lemondott, mert öreg korában már terhére volt az akkori rossz útakon a gyakori utazgatás. Tudvalevő, évenként egyszer-kétszer kellett a nagykiterjedésű főesperességet bejárni. Aztán beteges is lehetett, mert a különben oly buzgó pap, téli időben a plébánia-épületben keresztelte a gyermekeket, ami hívei részéről panaszra is szolgáltatott alkalmat.

Az egyházi hatóság kitüntetéséhez csakhamar gróf Esterházy Pál, az ő hatalmas kegyura is hozzájárult. Mióta Miklós nádor Fraknó ura lett, csupa előkelő egyházi férfiak nyerték el a héfláni Rádegundisz javadalmát. Névszerint: 1619-ben Bornemissza Gábor győri kanonok; 1628-ban Révay Miklós római theológus; akiből később esztergomi kanonok, sőt vál. püspök is lett, mint ilyen halt hősi halált az 1663-ik évi párkányi ütközetben.

Ilyen jeles és főrangú férfiak után Esterházy Pál, a mondott évben megürült javadalmat az ő héfláni plébánosának, Iváchich Márkusnak adományozta. Ezzel nemcsak a buzgó lelkipásztort tüntette ki, hanem a javadalomról és a vele kapcsolatos fürdőről is a legjobban gondoskodott. Ez a kitüntetés egyúttal tetemes anyagi segítyt is jelentett, mert Miklós nádor nemcsak a kápolna és javadalom épületét, hanem a hozzátartozó gazdaságot is rendbehozta. Tartozott pedig a javadalomhoz Iváchich idejében: 6 szőlő (94 font), néhány zsellér és némi készpénzjövedelem is. Így most Iváchichnek együttesen 166 font szőleje volt, ami kb. 9 magyar hold (1200 öl) területnek felelt meg.

Megbecsülték Ivánhich esperest az ő paptársai is. A kismartonvidéki papság 1678-ban »*Pium Foedus*» nevű jámbor társulatba tömörült, melynek jóváhagyott alapszabályai szerint az volt a célja, hogy a beteg paptársaknak segélyére legyen, holtuk után tisztességes temetésről gondoskodják, azonképen alapítványi miséről, amennyiben ezt az anyagi körülmények engedik.

Ez a jámbor papi társulat 1679. június 6-án Fraknón tartotta alakuló gyűlését, mikor is az elnök mellé a két Ivánhichot is megválasztották tanácsosoknak.

Legnehezebben simultak hozzá az ujhitről visszaterelt német hivei. Ismételten még 1674-ben is jegyzőkönyvbe vetették a főesperessel, hogy ünnepnapokon gyakran nincs prédikációjuk; meg azt, hogy télen a plébánián keresztel, pedig közel a templom. — Gazdaasszonyát sem szívelhették; pletykái miatt bevádolták a plébánosnál, aki el is bocsájtotta, de utóbb újra visszafogadta.

A főesperesek azonban észrevételeikkel ezeket a vádakokat kellőképen ellensúlyozták. 1651-ben megjegyzik, az egy prédikálást kivéve, hivei minden egyébben csak jót mondanak róla. 1659-ben így szól a minősítés: mind hivei, mind a szerzetesek részéről csak jót hallani felőle; mindannyian buzgónak és jámbornak mondják. Házi népe tisztességes, van korosabb szakácsnéja, szolgálója és fiú cselédje. Az 1663-iki jegyzőkönyvben ezt olvassuk róla: Tud németül és latinul, jó ember, az összes istenes dolgokban szorgalmas. 1680-ban pedig ezt írják róla: Már sokat fáradozott itt az Ur szőlőjében és pedig elég eredményesen. A templomnak sokszoros jótétevője. A tágas plébániaházat is egészen ő építette, még pedig a sajátjából.

A szerzetesek, kikre a főesperes hivatkozik; a vimpássingi minoriták, a loretoi szerviták és a kismartoni ferencrendűek voltak, mint akiknek rendházában, az egyházlátogatás alkalmával a főesperes hivatalosan is megfordult.

Különösen a loretoi szerviták azok, akik Ivánhich esperesről életében is, holtá után is, mindig nagy tisztelettel emlékeznek meg.

Ez a sokféle elismerés, a két nagy nádor részéről tapasztalt kiüntető pártfogás, püspökének, az erélyes, de igazságos Széchenyi Györgynek iránta megnyilvánuló bizalma, a temetésekor kijutott nagy végtisztelet, mind-mind azt mutatja, hogy Ivánhich Márkus mint ember is jó volt, mint pap pedig az Istentől rábízott talentumokat megkétszerezte.

Akik hivei közül ellene áskálódtak, ezek a németek azoknak a

flacciánus ujhítűeknek voltak maradékai, akik az ujhitre tért uraknak példájára megrohanták és felosztották a szent Rádegundisz-javadalom szántóföldjeit. Az ilyen elemek persze ferde szemmel nézték a régi katolikus világ ujraéledését.⁷⁾ Ám a főesperesek átláttak a szitán s a buzgó plébános ellen fölhozott vádakát, mint a jegyzőkönyvek mutatják, komolyan számba sem vették.

V. Beborul az ég.

Ivánchich végső éveit két rémséges ellenség zavarta meg: ismét a pestis és az 1683. évi vészes török háború. A pestis, vagy mint akkor nevezték, a fekete halál, Kismarton vidékén 1679-ben mutatkozott újra, de Héflánra csak 1680-ban került a sor. Az anyakönyv krónikásának följegyzéséből tudjuk, hogy ezen évben összesen 47 személy halt meg a pestisben. Ez a szám a lakosságnak körülbelül tizedrészét tette ki. Elég gazdag aratás s méltán jegyzi meg utána a krónikás: Gott voll uns darvor gnediglich behüten.

Két év mulva még jobban beborul az ég. 1683. július elején a Rábaközben arató németek azzal a rémhírral rohantak haza: Jön a török! Itt a tatár! Itt a kuruc! Ugy is volt! Julius 8-án már Széleskut is lángokban állott s onnét közeledett a tatár Kismarton és Héflán felé.

Még Bocskay, Bethlen és Rákóczy idejéből hagyományként fennmaradt a védekezés módja. Most is ezt követték!

Előkelők, gazdagok, urak, papok a mindig készen álló ládákba csomagolták értékesebb holmijukat, kocsikra rakták s menekültek várakba vagy kulcsos városokba, úgy mint Széchenyi György püspök életrajzában részletesen elmondottuk.

Ivánchich valószínűleg a közeli Fraknóba menekült s ide szállította templomának értékesebb felszereléseit is. Fraknót azért választotta, mert Nagyhéflán ennek a várnak a tartományához tartozott s kegyura Esterházy Pál a veszedelem első napjaiban szintén itt húzta meg magát s innét írta szinte kétségbeejtő jelentéseit a királynak.

Ivánchich jó helyre ment; az ágyuk nélkül portyázó törökök, tatárok Fraknó sziklavarának közelébe se mertek menni; így aztán a héfláni plébános épen került haza és minden vele vitt jószág is: szentségmutató, anyakönyvek s még némely régebbi egyházi felszerelések is. Jele annak, hogy Ivánchich biztos helyre menekült velük.

De mi történt hiveivel? Egyesek: öregek, gyermekek, családok anyák bizonyára a közeli Kismartonba futottak, a vár és körfalas város védelme alá. De a férfivilág zöme, ősi szokás szerint, — állatállományával együtt, — a Lajta-hegység rengeteg erdeibe vette be magát, hol rejtekhelyét még ledöntött fatörzsekkel is körülvehette.

Eközben Barkóczy, Thököly biztosa, Zala- és Sopronmegyéken keresztül vonult fölfelé s behódoltatta a dunántúli urakat és útjába eső megerősített helyeket. Kismarton város is ezek közé tartozott.

Mire a Mosonmegyén keresztülrobogó tatárok a Fertő felől Héflánba érkeztek, már üres volt a falu. De a pogány egyelőre a rablással, gyujtogatással is beérte. Egyelőre, mert bizony Bécsnek hosszantartó ostroma alatt minduntalan megjelent egy-egy tatár csapat, részben, hogy a hódolt helyekre kivetett sarcot Bécsbe szállítsa, de főleg azért, hogy minél több zsákmányt különösen minél több rabot gyűjthessen; még a kis fiukat is elszállították, Sztambulba — janicsároknak.

Ilyen zsákmányoló tatár csapat egyizben hogyan-hogyan nem, de meglepte Héflánt s rajta ütött a meglepett lakosokon. Akik a mezőn voltak, még bemenekülhettek a közeli erdőbe, de a falubeliék gyásznapot értek. A tatárok az öregek és gyöngébbek közül 28 embert levágtak; a fiatalokat, munkára alkalmasakat pedig, számszerint 34 embert, rabszíjra fűzve magukkal hurcolták. Ezt a följegyzést szintén Neidinger Bernát iskolamesternek, az anyakönyvi krónikásnak köszönhetjük. De volt még több haláleset is, azok között tudniillik, akik az ellenség elől Kismartonba menekültek; ezekről azonban másutt lesz majd szó!

Végre szeptember 11-én fölszabadult Bécs! Akik szerencsésen megmenekültek, most ismét visszatérhettek elhagyott s a legtöbb helyen el is pusztult fészkükbe.

Vajjon mit találtak az ellenség prédájává lett falucskában?

Kollonich, az új győri megyéspüspök, a vesz elmúltával bejáratatta a soproni főesperességet, hogy hiteles értesülést nyerjen a szenthelyek pusztulásáról s gondoskodhassék az első segély megadásáról.

A kiküldött főesperes jelentéséből megtudjuk, hogy a főesperesség 39 vidéki templomából a pogány 25-öt pusztított el s a templommal együtt legtöbbször a plébánia épületét is. Ahol pedig a templom, a plébánia égett, ott bizony a falu is egészben vagy részben a tűz martaléka lett.

És csodálatos, a nagyhéfláni templom azon kevesek között van, melyek a pusztulást elkerülték! A jelentés ugyancsak az egyházi épületekről számol be, de ahol ezek megmaradtak, föltehető, hogy ott az ellenség a falut is megkimélte.

A templom anyakönyvi krónikása is csak az öldöklést és a fog-ságbahurcolást jegyzi föl, a falu pusztulását nem említi.

Mi ennek a magyarázata? Elmonjuk majd ott,*) ahol Kismarton várának megmaradásáról emlékezünk meg, mert mind a kettőnek ugyanegy az oka és magyarázata.

VI. Halála és végtisztessége.

Ivánchichnak kege nemcsak beborult, hanem rá is esteledett. Öregség, betegség, a háboru izgalmai s a háborut követő nagy inség, félév múlva — 1684. április 22-én — sirba vitték.

Halálára jól elkészült. A helyettes főesperességről idejében leköszönt, s már életében adományozott a loretoi szervitáknak szép héfláni szőlőt, olyatén föltétellel, hogy évenként 13 szentmisét szolgáljanak érte. A szerviták ezt elfogadták és reverzálist is adtak róla. A jámbor plébános emellett még végrendeletet is készített, melyben misealapítványát megismétli, nem feledkezve meg unokaöccséről és rokonairól sem.

Április 23-án volt a temetése, tehát már harmadnapra halála után. Esperes-öccsének meghívására eljöttek a papi egyesület, a Pium foedus tagjai, velük a szomszédos szerzetesek: a loretoi szerviták, a kismartoni franciskánusok. Eljött a kegyurnak, Pál nádornak kisebbik fia nevelőjével és még két udvari emberrel, a nemesek sorából. Az egyházi személyek között első méltóság Valberger Tamás kismartoni várplébános volt, aki akkor már a pesti apátur címet is viselte; ő végezte a süveges gyászmisét s valószínűleg a halott beszentelését is. A szervita prior naplójában megemlíti még a jelenlevő népsokaságot is.

Akkori szokás szerint nem hiányozhatott a gyászbeszéd sem; ezt Hess Miklós kishéfláni plébános tartotta. A szónok, — így olvassuk a szerviták naplójában, — leginkább az elhunytnak jótékonyosságát emelte ki; elmondva, hogyan segítette a szervitákat, a franciskánusokat és szegény rokonságát is. Különös érdeméül tudja

*) Márkl Mátyás életrajzában.

be azt is, hogy plébániatemplomát saját költségén helyreállította és bővítette.

Ebbe a templomba temették is el. Akkor általában úgy volt szokásban, hogy a papokat és előkelőket a templomokban, a hiveket pedig a templomot övező temetőben helyezték nyugalomra. A temetőt, — máskép cintermet, — többnyire magas, erős falakkal kerítették be, úgyhogy a falubelieknek kisebb ellenséges támadásoknál gyors menedékül is szolgálhatott. Ezért látunk az ilyen falakon gyakran lőréseket is.

Jeles emberek sirhelyét valamelyes emlékkal szokták megjelölni. Ivánhichnak ha állítottak is ilyen emléket, — ami valószínű, — ez ismét pusztulásra jutott. A Rákóczi szabadságharc idején (1703—1711.) kuruc repülő rajok sokszor bekalandózták a vidéket s többször a templomokban is garázdálkodtak. Maga Esterházy Pál nádor írja róluk »Mennyei korona« című híres könyvében, hogy egy alkalommal a héfláni fürdőt is elhamvasztották. Szóval a siremléknek semmi nyoma.

Szegény, jó plébánosnak misealapítványával sem volt szerencséje! A szerviták lemondottak a nekik hagyott szőlőről s indokolták ezt következőképen:

- a) ugyanis sok a szőlejük;
- b) most, a török-tatár pusztítás után, nincs elég pénzük a megmunkálásra;
- c) a miséket sem tudnák elmondani, mert kevés a páter;
- d) a szőlő rossz karban van.

A rokonok persze belenyugodtak s visszaadták, — úgylátszik szívesen, — a reverzálist.

Ime, mily helyes volt a kismartonvidéki papi egyesület, a Pium foedus, azon alapszabályos intézkedése, hogy az elhunyt tagtársakért szentmiséket szolgáltasson.

Mily szép volna ma is, ha Halottak napjának nyolcada alatt, az elhunyt plébánosokért minden plébániában gyászmisét vagy legalább esti gyászistentiszteletet tartanának s ezen alkalommal rövid szentbeszédben megemlékeznének az elhunyt lelkészek érdemeiről. Hála Isten már van is olyan plébánia, ahol ez megtörténik!

VII. Jegyzetek.

1) Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek sohasem a születési évet, hanem a plébános életkorát jelölik meg; így aztán a jegyzőkönyvekben 1—2 évi eltérés mutatkozik. De 3 jegyzőkönyv és a papi egyesület bejegyzése a jelzett korra nézve megegyeznek.

2) Ezek közül való volt Robert cisterc. apát is, aki Halberstadt-ból menekült hozzánk s itt egyideig (1649-ig) Lajtapordányban, majd Kismartonban plébánoskodott.

3) Vlahovich jámborságát mindenütt dicsérik; sokáig volt V. A. D. 1647-ben Győrbe került kanonoknak, s itt is halt meg.

4) Ebben az időszakban igen szerették az apostolok képeit a templomokban elhelyezni. Az apostolok fejszobrai díszítették a győri székesegyház szentélyét és a kismartonvárosi plébániatemplom egyik oltárát is, — hol maiglan megvannak; Haracsonyban pedig a zenekórus deszkázott könyöklőjére főtötték az apostolok képeit.

5) Ebbe a törénysikba menekült már a mi időnkben bizonyos gyilkos, kit csak több napi kiéheztetés után tudott onnét a plébános lecsalogatni.

6) Ez a kép a loretói kolostor lomtárában hevert, mint elrongyolódott »res derelicta«. Szakemberek mégis fölismerték értékét, mire, — kellő restaurálás után, — 1901-ben, ismét belekerült a templom lomtárába. A kép alsó jobb sarkán ezen írás került elő: Fecit F. I. Rottmeier 1606. — A Burgenland elcsatolásával kapcsolatos zavarok alkalmával a templom kegyura a művészi képet biztonságba helyezte. Most hol őrzik, nem tudjuk.

7) Ezek a flaciánusok, a kismartoni várkapitánynak. Kollonich Györgynek védelme alatt, még a 16. század vége felé is predikátorokat és rektorokat tartottak a faluban. Egy ideig a horvátok viaskodtak velük, míg végre 1582-ben Ernő főherceg, mint földesur, a predikátorokat, rektorokat elűzte és kath. papokat rendelt a faluba. Szegények, néhány évi küzködés után rendre menekültek. Ez magyarázza meg, miért volt a folytonos áskálódás Ivánchich ellen is.

VIII. Kutatók.

A) Levéltárak.

1. Orsz. lvt. Bpest. Acta Serv. Laur. (Diarium.) 2. Hercegi főlevéltár. 3. Püsp. lvt. Győr. Egyhl. jknyvek. 1641. 1651. 1663. 1659. 1674. 1680. évekről. 4. Egyetemi Könyvtár. Kéziratok. Tom. LXVI. 5. Kismartonhegyi pléb. lvt. »Pium foedus« írott krónikája. 6. Kismartonvárosi plb. lvt. (Krónika.) 7. Héfláni plb. lvt. anyakönyvi jegyzetek.

B) Egykoru felirások.

1656.

1. A loretoi uton emelt pestis kereszt felirása: ANNO 1656 GOTT ZU LOB UND EHR HABEN AUS ERLAUCHTUNG DES HEYL. GÉISTES DER HEYL. MUTTER GOTTES MARIA ST. LORETHA BERNHART NEIDINGER SCHULMEISTER ZU GROSS-HEFLEIN UND EVA SEIN LIEBE HAUSFRAU DIS CREUZ AUFRICHTEN LASSEN.

1657.

2. Az Ivánhich M. állította, utmenti keresztnek fölirása: HANC MEMORIAM SUIS SUMPTIBUS DEDICAVIT A. R. D. M. (arcus) I(VANCHICH) P(AROCHUS) M(AJORIS) H(EFLEIN) IN HON B. M. V. ET S. SEBASTIANI. ANNO 1657. — A szobor szárának négy oldalán: az ostorozott Jézus, a bold. Szűz, szent Magdolna és szent Péter apostal dombormívü képeivel.

1657.

3. Aranyozott ezüst szentségmutató fölirása: MARCUS IVANCHICH PAR (oehus) MAIORIS HEFLEIN. 1654. — A negyedik számjegy olvasása kétes.

1660.

4. »Ecce homo«, a régi mécsesek formájára, stukkódíszítéssel. — Fölirása: 1660. GOTT ZU LOB U. EHR AUCH ZUR EVIGEN, GETACHNUSS HAT DIS CREUTZ LASSEN AUFRICHTEN DER ERSAM HANNS ZOECHMEISTER MITNACHBAR ZU GROSZ HOFLEIN UND MARGARETA SEIN HAUSFRAU.

1668.

5. Ismét »Ecce homo« a jelenlegi temető közelében. Jelzése: E. B. 1668. Erről a szoborról maradt fenn az a monda, hogy az 1683-ban Bécsnek vonuló tatárok kardjukkal megvagdalták, ami most is meg látszik rajta.

E monda költői feldolgozása Pap bácsi: Régi versek c. kötetében olvasható.

1668.

6. A negyedik »Ecce homo« az »Anger«-nek nevezett régi táborhelyen, ez is 1668-ból való. Mind a négy »Ecce homo« oszlopszáran Krisztus kinszenvedését ábrázoló domborművek.

1669.

7. A templom belsejében, az evangéliumi oldalfalba illesztett emlékkövön:

D. O. M. G.

AUSPICHS ET AUXILIO ILLMI AC EXCELLIMI DNI D. COMITIS PAULI ESTERHÁZI DE FRAKNÓ ETC. NEC. NON OPE ET STUDIIS A. R. D. MARCI IVÁNHITZ V. ARCHI. DIAC. SOPR. ET PAROCHI HUIUS LOCI HAEC ECCLESIA CUM SACRISTIA NOVA, SUMMO ALTARI ET SANCTUARIO AUCTA RENOVATA ET CONSECRATA FUIT ANN. DNI MDCLXIX. DIE XXIV. NOVEMB. IISDEM AUSPICHS HAEC TURRIS A FUNDAMENTIS EXSTRUCTA CUM CAMPANIS, HOROLOGIO ET CAMPANIL. ABSOLUTA EST. A. DNI 1675.

1677.

8. A szövegben már leírt németverses szobron még ezen fölírás is olvasható:

DIESE FIGUR HAT LASSEN AUFRICHTEN PAUL TINHAFFL UND KUNIGUNDA SEINE LIEBE HAUSWÜRTIN.

A szobor formája, a vers nyelvezete és az évszám, — bár a 3-ik jegy már nem olvasható, — egyaránt Ivánchich Márkus idejére vallanak. Ez időben, mint az alábbiakból is kitetszik, az »Ecce homo« képek igen divatosak voltak.

1675.

9. Kert. sz. János szobra a templom főajtaja fölött. Fülkéje körül ezen fohással: SANCTE JOANNES BAPTISTA ORA PRO NOBIS. A fülke alatt: IVAN: GEORG. STEIGER 1675.

C) Egyéb forrásművek.

1. **Dr. Házi J.:** Sopron sz. kir. város története. I. R. 7. k. (340. l.)
2. **Mohl A.:** Horvátok bevándorlása 1533-ban.
3. **Szegedi R. dr.:** A nyugatmagyarországi horvátok. Sz. István Akad. Ért. VI. évf. 1. sz. 92—97.
4. **Hajnal I.:** Esterházi Miklós nádor lemondása.
5. Immergrünender Lorberbaum. (1704.)
6. **Dr. Merényi L.:** Herceg Esterházy Pál nádor.
7. **Dr. Csóka L.:** Régi falusi népmissiók s a Regnum Marianum. (Egyh. Lapok. 1931. 9. sz.)
8. **Mohl A.:** St. Radegundis in Gross-Höflein. Mitteilungen V. Jarhrg. Nr. 1.
9. **U. a.:** Török világ Kismarton vidékén.
10. **Több gy. e. m. pap:** A kismartonhegyi kálvária és bucsujáróhely története.

Ujváry Gergely.

† 1711.

Ujváry Gergely élete két tekintetben igen tanulságos. Mint tatai plébános, működésével azt szemlélteti, milyen küzdelmes volt a lelkipásztorkodás a török hódoltság alól frissen felszabadult területeken; kőszegi lelkipásztorkodása pedig azt mutatja, milyen kinos volt a lelkész és a nép helyzete ott, ahol ma a kuruc, holnap pedig a labanc tette be a lábát s kegyetlenül megtorolta az ellenpártnak teljesített szolgálatot, még akkor is, ha ez a szolgálat erőszakkal volt kicsikarva.

Ezen állomások szerint Ujváry győregyházmegyei működését is két szakaszban tárgyaljuk. Az első:

I. Ujváry Gergely a tatai plébánián.

Ujváry, — tatai tevékenykedését megelőző, — életéből eddig keveset tudunk. Szóbeli hagyomány szerint jobbmódu tatai családból származott, mely család tényleg már a legrégibb tatai anyakönyvekben is előfordul s utóbb is adott papot az egyházmegye-nek.¹⁾ Ha tényleg Tatán született, ez csak 1632. után lehetett, mert csak akkor jelentkeznek itt újból némely kat. családok; ezek is kétségtelenül uradalmi alkalmazottak voltak.

Az azonban már bizonyos, hogy Ujváry szerzetes volt, mert vezetékneve előtt ott van a »P.« betű s egyik egykoru jegyzőkönyv egyenesen és ismételve »Pater Ur«-nak nevezi a plébánost.

Az akkori missziós papok az ország déli és keleti részeiben csaknem kivétel nélkül sz. f. r. papok voltak, de a nyugati részeken jézustársasági atyák teljesítették ezt a szolgálatot. Itt több helyen, — így Veszprémben is, — volt török misszió-házuk, de valamennyi a győri jezsuita rektor joghatósága alá tartozott. Ezekből a misszió-házakból, 1621—1688. között, 170 névszerint ismert jezsuita atya működött török területen.

Ilyen missziós jezsuita atyának tartjuk mi Ujváry Gergelyt is. Ugy hisszük, nem lesz nehéz megindokolni.

Tata a győri jezsuita rendház és a veszprémi török missziós rendház között feküdt, tehát a jezsuita atyák területéhez tartozott.

Tata vára 1632-ben kath. földesur kezére került s ezen idő óta, mint Tata történetében olvassuk, komáromi jezsuita atyák többször is szálltak ki Tatára s itt a várban lelkipásztori ténykedéseket végeztek. Tehát Tata nemcsak a jezsuita atyák területéhez tartozott, hanem ezek itt tényleg lelkipásztorkodtak is.

Ujváry a tatái anyakönyvekben és okiratokban mindenütt Gergelynek nevezi magát; ugyanezen keresztnévet használja később is, mikor már mint világi pap működik az egyházmegyében. Ez egymagában is elégséges bizonyíték ahhoz, hogy őt ne a szentferenc-rendi, hanem a jezsuita missziós papok közé soroljuk.

Azonban Ujváry tatái működését kellőképen csak úgy mérlelgethetjük, ha előre bocsátjuk annak rövid leírását: milyen volt Tata hajdan és milyen akkor, midőn a hosszú török hódoltság után Ujváry a plébániát elfoglalta.

Tata a vegyes házi királyok korában gyöngye volt a magyar koronának. Különösen Nagy Lajos és Hollós Mátyás időztek sokszor és huzamosan falai között. Volt itt minden, ami a nagy urakat gyönyörködtette és szórakoztatta. Vadásztak, halásztak, még a budai királyi asztalt is innét látták el halakkal. A velencei követ azt írja haza jelentésében, hogy Tatán úgy csónakáznak a vár körül, mintha csak Velencében, a lagunák városában volnának.

A királynékat pedig a csodálatos tisztaságu, fenékig átlátszó, kékes színbe játszó és gyógyító erejü fürdők vonzották. A nép az egyik fürdőt még 3 száz év múlva is »öregebbik királyné fürdőjé«-nek nevezi, ami arra vall, hogy Nagy Lajos anyja, a tatái fürdőt huzamosan használta.²⁾

Hitéleteről is, ami minket itt elsősorban érdekel, bámulatos adatok maradtak ránk. Tatán volt az ősi főplébánia, szent Balázsról nevezett templommal. A külvárosi Szentiván-hegyen előkelő javadalmas templom állott. A várnak is van külön temploma, már csak azért is, mert a királyi család gyakorta és huzamosan tartózkodott Tatán. A plébánia- és vártemplom között épült a bencés apátság, gótizlésű templomával.

De még ez sem minden! A másik külvárosban, Tót-Tatán, is van Szűz Máriáról nevezett templom, helyi lelkészekkel. Nem mesz-

sze tőle van a szentferenciek kolostora s még ezeken kívül egyik meg nem nevezett városrészben szűzek zárdája is.

Valóságos kis Róma az akkori időkben!

De jött Mohács! Budáról, Tatáról nyakra-főre menekül mindenki; mielőtt azonban a török elérte volna Tatát, az előhad vezére visszavonulási parancsot kapott. Am Buda elfoglalása után (1541.) Damokles kardja függött Tata fölött is s 1543-ban valósággal ellenséges kézre jutott.

A török a várat megszállta és ezért megkimélte, de az iker-várost iszonyu romhalmazzá változtatta. A piaci (szent Balázs) és szentivánhegyi templomok is csak azért maradtak meg, mert a törökök az elsőt mecsetté, a másikat pedig, — a szentivánhegyit, — erőddé alakították át.

Ezen időn túl keresztények és törökök állandóan viaskodtak a vár birtokáért.

Elgondolható, hogy a polgárság egy szálig eltűnt az egykor oly népes kettős plébániáról. Ha a vár időnként keresztény kézre került is, oda őrségnek német katonák vonultak be, akik mindnyájan az új hitet vallották,³⁾ úgyhogy Tata vidékén, sőt mondhatjuk egész Komárommegyében, kath. hitélet ez időben egyáltalán nem volt.

A zsitvatoroki béke után (1606.), a harcok lecsillapodtak s a szétrebbent nép kezdett ismét Tatán is gyülekezni; ahhoz azonban már kevés volt, hogy az összes urasági földterületet megművelje. — Ezért az ekkori újhitű várkapitányok, akik egyuttal zálogos földesurak is voltak, 1612 körül a Tisza vidékéről kálvinista telepéseket hoztak és ezekkel rakták meg az egész tatai uradalmat.

Milyen volt ezen időben Tata képe?

Egy 1614-ből fennmaradt helyszíni jelentés ezeket írja róla: »Nép bőven található, de nem tartós, hanem csak összetákolt, futásra készített viskókban lakik. Ki, honnan jött, nem tudható, mert azelőtt legtöbbször szanaszét kóboroltak. Négy földesuruk van a budai várban.*) Talán a várnak fuvaroznak, tizedet adnak. A bánatos régi lakosok emlékében él még az egykori boldog múlt. Tata virágzó város volt, négy templommal, szerzeteskolostorral és szent szűzek zárdájával, miknek ma csak romjai láthatók. Nagyarányu pásztorkodás folyik, mivel szerteszétjellel hatalmas mezők nyílnak,

*) A török a tatai uradalmat hódoltsági területnek tekintette, ezért rótt a jobbágyságra különféle terheket s véresen torolta meg, ha azok beszolgáltatását elmulasztották.

az elpusztult falvak térein. A halastavak gondozatlanok, tönkre vannak menve. Benőtte őket a nádas. A vadászás tilos, ezt a török nem engedi. Hajdan Tatát 13 falu szolgálta; közülük nyolc teljesen elpusztult. A tatai vár rossz karban van. Száz gyalogos, ötven lovas és 7 bombavető lakja.«

Ime ilyen volt az **egykor oly** híres Tata, a 16. század elején, 61 évvel a török megszállás után!

Ennek megfelelő, sőt még siralmasabb volt a katolikus hitélet is! Valahányszor a keresztények a várost visszafoglalták, az egyetlen ép piaci templomot ujhitű német katonák, lutheránusok, flaccíanusok, majd az ott letelepült kálvinisták vették birtokukba.

Igy Braun Erazmus magyaróvári várparancsnok 1578-ban arra kéri a soproni tanácsot, hogy Péter balfi predikátort engedje át tatai tábori lelkésznek. A bécsi béke (1608.) külön törvényekben is biztosította a végvári őrségek teljes vallásszabadságát.

Ez időtájt már a városban is telepednek le egyes luteránusok, akik 1673-ban a végvárbeliekkel együtt kérik Fekete István kőszegi szuperintendenst, hogy időnként predikátort küldjön hozzájuk.

De ekkorra már a katolikusok is megmozdultak. Ugyanis 1632-től kezdve Tatán állandóan katolikus földesurak következtek. Ezek élve földesuri jogaikkal, először a várban, majd a szentivánhegyi erőddé átalakított templomocskában visszaállították a katolikus istentiszteletet, de az egész katolikus gyülekezet ekkor (1651.) csak 7 családból állott.

Ezek lelki gondozására hébe-hóba komáromi jezsuiták jártak Tatára s tettek, amit éppen tehettek.

A Wesselényi-összeesküvés után rövid időre még a piaci templomot is visszavették a kálvinistáktól.

Nagyjában ez volt a tatai hitélet képe 1686-ig, Buda visszavételéig.

Ekkor, a félelmes török hódoltság megszűntével, nagy számban tódul a kath. lakosság is Tatára és eddig elhagyott vidékére. A romokból rohamosan állandó lakások épülnek s a hitélet újból való szervezése immár elodázhatlan.

Ekkor, 1689-ben tűnik föl Tatán az erélyes, lángbuzgó, új lelkipásztor: Ujváry Gergely. Bizonyára ismerte Tata fényes múltját és ha nem ismerte volna is, a romok, melyek őt körülvették, száz okiratnál is hangosabban és fájdalmasabban hirdették, mi volt egykor Tata és mivé tette a 150 éves törökvilág!

Ez az ellentét acélozta meg erejét s mint a babyloni fogságból

hazatért zsidók, azonképen fogott most ő is a romok eltakarításához és az új alapok lerakásához.

1689. nyarán már derekasan működik hivatalában s ugyanakkor meg is kezdette a máig meglevő keresztelési és házassági anyakönyvek rendszeres vezetését. Az anyakönyvek krónikájában sajátkezűleg följegyezte azt is, hogy 6 év alatt, — 1689-től 1695-ig, — összesen 5011 lelket keresztelt és 184 párt esketett. Minthogy pedig a Tatán kereszteltek anyakönyve ugyanekkor évenként körülbelül csak 100 keresztelést mutat ki, kétségtelen, hogy az 5011 kereszteltből legföllebb 500 lehetett tatai; a többi a vidékre esett.

Ez a kis statisztika is fényesen igazolja azt, amit történetíróink már régen megállapítottak, tudniillik, hogy Komáromvármegyének Duna jobbparti része ez időben nagy pusztaság volt és hogy ezen a területen a török megszállás után egyetlen katolikus pap sem volt található. Nem is csoda; a török Tata vidékét hódolt területnek tekintette és az esztergomi bég meg is esküdött, hogy örök rab-ságra veti azon katolikus papokat, akik a hódolt falvakban megjeleni merészkednek, a katolikus papok hiánya okozta azután azt, hogy a katolikus szülők gyermekei kereszteleetlenek maradtak s így bizvást állíthatjuk, hogy az Ujváry keresztelte 5011 egyénnek legnagyobb része a vidéki felnőttek sorából került ki. Amiből az is látható, hogy Ujváry nemcsak Tatán lelkipásztorkodott, hanem egyúttal az egész vidéknek missziós papja volt.

Az eddig, — 1689. előtt, — Tatán járt kisegítő és ideiglenes lelkészek a várban laktak, itt ténykedtek s innét jártak ki a szentiványhegyi templomba is. Ujváry az ősi, már jócskán megviselt plébániaépületbe tette át lakását s itt rendezte be hivatalát; annál is inkább, mert a szomszédos piaci Balázs-templomot a katolikusok már 1683-ban véglegesen visszafoglalták a kálvinhitű tataiaktól.

Ujváry ósdi lakásával nem sokat törődött; az volt minden, hogy 1692-ben téglával rakatta ki a plébániaház összes szobáit. Annál nagyobb gondot fordított Isten házára, melyet törökök és eretnekek katolikus mivoltából alaposan kiforgattak.

Krónikája szerint szerzett a templomnak 1692-ben, Szijgyártó János hagyatékából szőszéket. Fehér György jóvoltából gyóntatószéket s ugyanakkor pluvialét is templomi és körmeneti használatra. Ugyanazon évben téglákkal rakatta ki a templomot is és áldoztató ráccsal is ékesíté, ami körülbelül 100 forintba került. Csináltatott továbbá szentsírt, 30 forint költséggel. 1693-ban keresztelekutat szerzett be 8 forintért. Ugyanezen évben vett még szentségtartót,



TATA VÁRA
BUDA VISSZAVÉTELE UTÁN.

ami azonban már 80 forintba került; a nekivaló trónus, — a főoltáron, — még 30 forintba. Jöttek a harangok is; a két mázsását maga vette száz és néhány forintért, a félmázsását pedig Kollonich Lipót győri bíboros, püspök ajándékozta. 1694-ben 3 darab új misemendőruhát szerzett; az egyiknek nagy műbecse is lehetett, mert a leírás szerint hátulsó részét a bold. Szűznek vörösselyemből készült domrbormivű képe díszítette. Mindez a templomé volt! — Látszik, Ujváry piaci templomában csak üres falakat talált s mindent a semmiből, a nincstelen hívek garasaiból kellett előteremteni. Emellett mégis valamicskével még javadalmát is javította, amennyiben megszerezte a plébániának a »Büdöskut« közelében elterülő kertet, mely ma is még a lelkési javadalomhoz tartozik és sokkal többet ér a házi kertnél.

Volt ugyan a templomnak és plébániának híres kegyura is, a gavalléros Csáky László, kinek termését a tisztek, szalmáját, polyváját pedig a jobbágyok hordták szét, de ugyanekkor 500 parádés hajdút tartott fényes dévai udvarának szolgálatában. Le is csuszott Tata, Déva ura olyan pénztelenségbe, hogy a hatalmas, 30 ezer holdas, de adóssággal agyonterhelt tatai uradalmat 1695-ben, tehát éppen Ujváry Gergely idejében, 100, mondd száz forintért adta zálogba. Szállt is ám országszerte szájról-szájra az ismeretes csufondáros nóta:

Prémes mente, nyuszt,
Tata, Déva csuszt!

Meg a Csáky szalmájáról szóló ismeretes közmondás szintén ekkor kapott szárnyra.

Pár hónappal az elzálogosítás előtt, Ujváry 6 évre terjedő, de százszoros gyümölcsöt hozó tatai munkálkodása egyszerre egész hirtelen megszakadt. Anélkül, hogy okát adná vagy valahol megírná, egyszerűen bejelenti hatalmas kegyurának, gróf Csáky Lászlónak, hogy a plébániáról távozik.

A gróf, az elzálogosítás küszöbén, nem lakott Tatán, — különben sem ott tartotta udvarát, — azért várbeli tisztjeit bizta meg azzal, hogy Ujváry Gergelytől a templomok fölszerelését leltárilag vegyék át. Az erről készült érdekes jegyzőkönyv így szól: »Anno Dni 1695. 14. Martii. Mi ide alant megírt Tisztviselők: Kántor János, Vayda (ez a várórség egyik főbb tisztje volt), Markoviczky Péter, Gombkötő Ferenc tizedesek (tehát várbeli katonák), Maracskó János Ur, Gróf Cháki László Ur ő Nga Főembere jötünk be ezen tatai kápolnába, Nemzetes Sokoray János Tatai Vice-

Kapitány Ur parancsolatjából a Templom eszközeinek megtekintésére és Tisztelendő Plébános Ujváry Gergely uramtól kézhez adására és helybenhagyására. Azért mindeneket helyben találván — — följebb említett Pater ur felírta és rendbe látta; sőt azon fellyül a ládába(n) egynéhány (olvashatlan szó) szép keszkenőkkel többet találtunk. Böcsületesen hagyá el Páter Ur az templomot — — kit kezünk írásával is megerősítettünk. Maracskó János, Kántor János Vayda, Markoviczky Péter.«

Mikor a jó »Pater« Tatától »böcsületesen« megvált, a 6 fiálás plébániának legalább 3000 hive lehetett. Az évi 100 keresztelés bátran enged erre következtetni; azért azon sem csodálkozhatunk, hogy ugyanazon év (1695.) jul. 2-án, a bodajki kápolna fölszentelésén, 300 tatai bucsujáró jelent meg, ami egyuttal biztos jelensége Ujváry Gergely eredményes lelkipásztori működésének és a tatai hitélet föllendülésének. A bodajki bucsujárást a tatai hivesek azóta is hűségesen folytatják.

Ujváry tehát Tatáról távozott. Életének további folyamából azt véljük következtethetni, hogy Tatáról ismét visszatért szerzetesi otthonába, szerzetesi kötelékébe, de valószínűleg csak azért, hogy végleges elbocsátását szorgalmazza. Annyi ugyanis bizonyos, hogy az ő tatai működése alapján, hamarosan fölvételt nyert a győri egyházmegyébe s itt elnyerte az akkori nádorispán, herceg Esterházy Pál kegyurasága alá tartozó fertőszentmiklósi plébániát.

Mikor foglalta el, nem tudjuk, de 1698-ban már itt működik s itt készíti azon egyházlátogatási jegyzőkönyvet, amely 1699. jan. 19-iki keltezéssel a Telekessy püspökhelynök kiadta kérdésekre megadja a választ. A kurta válasz is arra mutat, hogy a plébánián új ember volt; írásbeli följegyzéseket meg azért sem találhatott, mert, mint jelentésében írja, azon (17.) század folyamán a templom és plébánia 3-szor kerültek az ujhitűek és hitetlenek hatalmába. Utoljára, — 1683-ban, — Thököly török-tatár segédcsapatai raboltak és pusztítottak a plébániában. Ez alkalommal a templomot is elhamvasztották. Más alig van a jegyzőkönyvben.

Szentmiklós már ebben az időben is a népesebb plébániák közé tartozott; több nemesi családnak állandó tartózkodási helye volt s mert a családokból megyei tisztviselők is kerültek ki, ismételten tartottak Szentmiklóson megyegyűléseket is.

A hely kiválósága, de legkivált az a körülmény, hogy Ujváry alig 3 évi itteni működése után, elnyeri az ősi, előkelő kőszegi plébániát, egyaránt arra vallanak, hogy az intéző körök Ujváryt

értékes embernek tartották s kiválóan alkalmasnak arra, hogy Kőszegen is újból talpra állítsa a megfogyatkozott hitéletet.

Nevezetesen Keresztély Agost püspök volt az, ki a kath. restaurációt Kőszeg táján erélyesen folytatta; ő írja 1700. jun. 13-án kelt egyik levelében: »... ilyen helyre buzgó, engedelmesebb és a theológiában jártasabb embert kell állítani, hogy az a protestánsok hatását a nép között ellensúlyozza.« E sorok mintha egyenesen Ujváryról szólnának, kit a püspök csak kevéssel azelőtt helyezett a kőszegi plébániára s róla fönti soraival a legilletékesebb s egyuttal legszebb dicséretet állította ki.

II. Ujváry a kőszegi plébánián.

Ujváryval 1699. szept. 21-én már mint invesziált kőszegi plébánossal találkozunk. Ő maga jegyezte föl az anyakönyvbe, hogy a mondott napon Tarródy János győri kanonok vezette be hivatalába. Ez a Tarródy János Ujvárynak kőszegi elődje volt s valószínűleg csak a plébánia átadása után foglalta el győri kanonoki székét,*) Kőszeg akkor még egész Vasmegyével Győregyház-megyéhez tartozott s mint jeleztük, hitéleti helyzete sokban hasonlított a tataihoz.

A hitujítás idején a luteránusok Kőszegen is lefoglalták a katolikusok ősi, gótizlésű templomát, papjukat elzavarták s a kath. iskolát is bezárták.

Ekkor a régi hithez hű maradt katolikusok sok és nagy áldozat árán, elvett templomuk mellett, egészen ennek formájára, újat építenek s újra tartanak közös istentiszteletet. (1615.)

A luteránusok ezt se tűrték; néhány év után (1626.) innét is kizavarták a katolikusokat s vallásgyakorlatukat a magánházakra szorították.

Ami minden farsangnak megjön a bőjtje! A Wesselényi-féle összeesküvés elfojtása után (1673.) Lipót király rendeletére, mint egyebütt, Kőszegen is visszavették a templomokat az oda erőszakkal befurakodott ujhitűektől. Így történt azután, hogy Ujváry Gergelynek, mikor Kőszegre jött, két temploma is volt; a luteránusoknak az 1681-iki törvény Nemes-Csót jelölte ki »artikuláris helynek«, azaz olyannak, ahol nyilvános istentiszteletet tarthatnak.

*) Tarródy 1725-ben halt meg mint székesegyházi főesperes és tatai c. apát.

Am Kőszegen is gyakorta szállásoltak el ujhítű német segédcsoportokat, akik nemcsak maguk folytattak ott szabad vallásgyakorlatot, hanem erre a helybeli lutheránus lakosoknak is alkalmat szolgáltattak, ami a püspök restaurációs buzgóságát és a lelkipásztorainak tevékenységet eredménytelenné tette. Ezt maga a győri püspök panaszolta el a királyhoz küldött jelentésében. Erélyes kath. papok ilyenkor a tilosba járó máshitűeket megbírságotlák. Kétségkívül így történt ez Kőszegen is, az ujhítűek nagy bosszuságára.

1700-ban óriási tűzvész pusztított Kőszegen. Leégett mind a két templom, a jezsuita kollegium, sőt még a plébánia épülete is. Ez utóbbi, úgy látszik, nemcsak leégett, de el is pusztult, mert a hívek még ugyanazon évben új házat vettek a plébánosnak.

Ujváry ezen évben keresztülvitte a városházán azt is, hogy az éjjeli örök szokásos órajelzéseik alkalmával Isten neve mellett még Szűz Máriát is dicsérik. Ezentúl már ezt kellett énekelniök: *Loben vir Gott und unsere Liebe Frau!* 1702-ben szent Jakab templomában oltárt szentelnek; 1703-ban kész a plébániatemplom is.⁴⁾

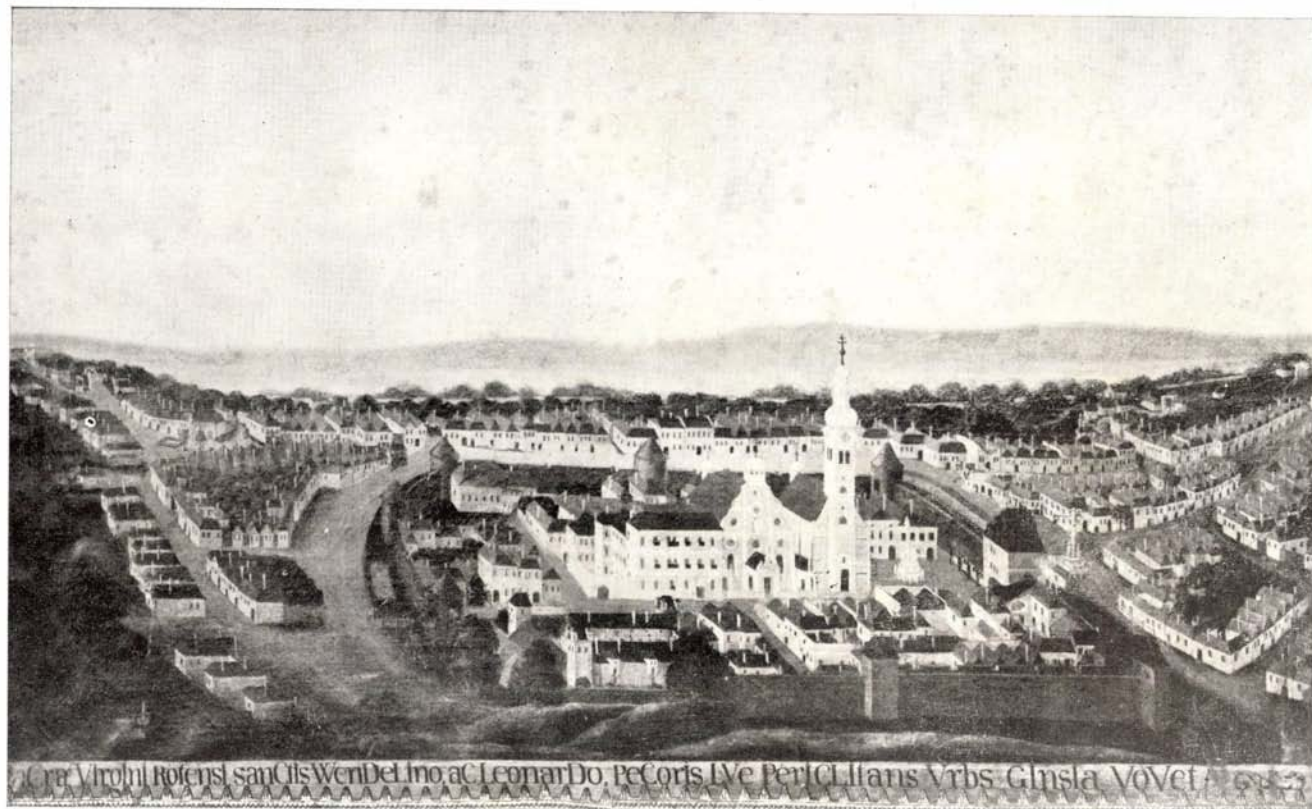
Ezzel kezdődött ezután Ujváry kőszegi kálváriája. Ugyanis a templomoknak építkezési és fölszerelési költségeit — a »Resolutio Leopoldina« értelmében, kivetették az ujhítűekre is, kikben emiatt az elfojtott gyűlölség újabb tápot nyert s bosszút forraltak az erélyes új plébános ellen.

Az alkalom hamarosan megadódott. Ujváry a templom követeleseit törvény útján hajtotta be. Ezen útjában a lutheránusok rátámadtak s talán agyon is verik, ha a végrehajtóbizottság nagy nehezen meg nem oltalmazza.

Ezen években a jezsuita atyák hathatós közreműködésével, a kőszegi katolikusok száma már annyira fölszaporodott, hogy 1704-ben Pámer János személyében a maguk soraiból választottak városbíró. Ez a lutheránusoknak annál kevésbé tetszett, mert Pámer csak nemrégiben hagyta el az ő »gyülekezetüket«. Más szóval konvertita volt.

Régi hitfelei mindenféle kifogással állottak elő s vonakodtak őt városbírónak elismerni. Ujváry mindenről jelentést tett a katonás győri püspöknek, kinek ez ügyben tett intézkedése ugyan ismeretlen előttünk, de tudjuk, hogy 1705-ben Pámer János volt a városbíró s 1729-ig még többször is.

Ugyanazon évben, 1704-ben történt még valami, amivel a kőszegi lutheránusok szegény Ujvárynak újból sok keserűséget



KŐSZEG, VÁR ÉS VÁROS

A XVIII. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN.

okoztak. Ez az eset nagyon érdekes és szorosan összefügg Rákóczi Ferenc szabadságharcának kezdetével, azért röviden ismertetjük.

Tudvalevőleg Rákóczi Ferencet, ugyan drága pénzen, de Lehmann Gottfried százados szabadította ki bécsujhelyi börtönéből. Szegény Lehmann ezért életével lakolt! Kivégezték és fölnégygylt testét kiszögezték a Bécsujhely négy kapuja előtt fölállított akasztófákra. A magyar kapu előtt felső testének jobbkezes része száradott a szegyenfán. Mikor ezt a kurucok megtudták, a Sárvárot szállásoló kuruc generális Károlyi Sándor kiadta a parancsot, hogy a határszálen portyázó kuruc csapatok Lehmann hulláját szerezzék meg.

De hogyan?

A Fertőtől Fraknóig őrházakkal megrakott »front« védte Alsó-Ausztriát a kurucok becsapásai ellen. Ezzel a vonallal szemben a kurucoknak Sopron mellett, Kereszturott és Kőszeg mellett, Salamonfán voltak állandó táborai; ez utóbbi Rátky ezredes parancsnoksága alatt állott. Ennek a tábornak egy kis lovascsapatja éj évadján Fraknó várát hátulról megkerölve, Nagymartontól éjszakra, Rétfalun keresztül, aug. 1-én hajnalban Bécsujhely előtt termett, a magyar kapu szegyenfájáról Lehmann jobbkezes testrészt levette, s amint jött, hegyen-völgyön keresztül-kasul, becses zsákmányával másnap reggelre szerencsésen visszaérkezett a salamonfai táborba.

Rátky ezredes ideiglenesen a közeli locsmándi templomban helyeztette el a holttestmaradványt s az eredményes portyázásról rögtön jelentést tett Károlynak.

Most sodródik bele Ujváry az események tengelyébe! Károlyi a holttestet Kőszegre szállíttatta, s itt aug. 6-án, személyes jelenlétében, nagy katonai díszszel eltemettette. A temelési szertartást Kőszeg hazafias lelkű plébánosa, Ujváry Gergely végezte. Mindez persze a kuruc főtisztekkel való parolázás, barátkozás nélkül nem eshetett meg.

Több se kellett a kőszegi lutheránus németeknek! A kurucok után csakhamar labanchadak vonultak be Kőszegre és értesültek, — bizonyosan nem a kath. hivektől, — a kurucok gyászünnepségéről és Ujváry közreműködéséről.

A kurucok ekkor már a 3-ik vármegyében jártak, azért nem is ezeket, hanem a jó Ujváryt vonták kérdőre s töltötték ki rajta bosszujokat. Miben állt ez a bosszuállás, forrásunk nem részletezi, csak annyit jegyez meg: Sok üldözést szenvedett a császáriaktól.

De azért szegény Ujváry a kurucok részéről sem részesült utólagosan méltányos elbánásban!

Ugyanis a most labanckézen levő Köszeget 1705. december hó 8-án ismét a kurucok fogták kemény ostrom alá, s »parolára« két tanácsbelit kérettek táborukba, a tárgyalások megindítása végett. A német várparancsnok erről persze hallani sem akart. Erre a kurucok elfoglalták a külvárosokat, — a magyar és német Hofstat-ot, s hallatlan embertelenségeket vittek véghez a kezük ügyébe esett polgárokon. Ezeknek jajveszékelésére most már a labanc »kommandans« ur is megengedte, hogy Ujváry plébánost kiküldhessék a följánlott »parola« ügyében.

Am a vad kuruc vitézek Ujváry érdemeiről mit sem tudtak. Azért mi történt?

Ujváry a megbízatás után egy diákkal és Grobnel János nevű polgárral utnak is indult. De a kurucok már a külváros egyik kertjében rajtuk ütöttek; a deákot mindjárt »egy imögben« hagyták, másik kísérőjét pedig minden kérés dacára levágták. Magát Ujváryt »sok peroratio« után ugyan életben hagyták, de kegyetlenül szidták, mentéjét, — pedig tél volt, — elvonták s a mezőn a lovak mellett föl-alá hurcolták, végre nagysokára, mikor már az éjjel is beállott, Salamonfára vitték Bezerédy kuruc brigadéros elé. Itt aztán a meggyötört Ujvárynak meglelt a becsülete, talán még a »levont« mentéjét is visszaadták.

A városban már az a hír volt elterjedve, hogy Ujváryt is levágták. Salamonfáról még »pöcsétes levélre« sem kaptak választ. A polgárok ezért addig szorongatták a labanc »kommendáns«-t, míg az másnap, december 9-én, — szabad elvonulás föltétele alatt, feladta a belvárost, a várral együtt. A városba özönlő kurucokkal Ujváry plébános is visszaérkezett, sértetlenül.

Most egy-két csöndesebb év következett! Eretnekek, labancok, kurucok oly kirívóan és kihívóan többé nem zavarták Ujváry lelkes működését. Zavartalanul hivei üdvének szentelhette lángoló buzgóságát és állandó harcokban megedzett kiváló tehetségét.

Kétségkívül kiérdemelte egyházi felsőbbbségének teljes megelégedését, ami abban nyilvánult meg, hogy Ujváryt megtették egressi címz. apátnak, ami akkor nagy kitüntetésszámba ment.

Ezt az elismerést és az 1711-ben megkötött szatmári békét, szegény jó Ujváry nem sokáig élvezte. Ugyanazon évben ő is befejezte földi harcát. Jó harcot harcolt, mégis ismeretlen és jeltelen sirban várja a jó harcosok legszebb bérét: az igazság koronáját.

III. Jegyzetek.

¹⁾ Ez a pap Ujváry János; szül. 1752-ben, † mint szendi plébános 1826-ban.

²⁾ Nagy Lajos édesanyját, Erzsébetet 1365. és 1366. évi római oklevelek is »senior regina Ungariae« néven nevezik. (Bossányi: Regesta Supplicationum. II. 432. 436.)

Mátyás király anyja, Szilágyi Erzsébet is jól ismerhette a tatai vizek gyógyítóerejét, mert kedvelt franciskánusát, Varsányi tartom. főnököt 1462-ben Tatára vitette, hogy az itteni fürdőkben üdjöljön. (Mohl A.: Tata pléb. tört. 27. 1.)

³⁾ Magdeburgius Joákim győri tábori lelkész befolyása folytán a lovaskatonaság a lutheránusoktól elszakadt Fláciánusnak eretnek tanát követte. Ez körülbelül 1581-ig tartott. Ekkor Magdeburgiust elmozdították. Utána ismét a lutheránusok, majd a kálvinisták vezettek.

⁴⁾ A szövegben látható kép eredetijét, az állatvéstől fenyegetett Kőszeg város fogadalmképen ajánlja föl a röjti b. Szűz, szent Wenzel és szent Lénárd tiszteletére, 1744-ben. Ezt tartalmazza a képnek ome latin aláírása: Sacrae Virginis Rötensi, Sanctis Wendelino ac Leonardo Pecoris Lue Periclitans Urbs Ginsia vovet. A kronosztikon adja az 1744-ik évet.

IV. Kutfők.

A) Levéltárak.

1. Bpest: M. Kír. Egyet. Könyvtár. Kéziratok. Tom. XLVI.
2. Tatai pléb. lvt.
3. Wiesen (Burgenland) plb. anyakönyvi krónikája.
4. Kőszegi plb. lvt.
5. Kőszeg város lvt.

E két utóbbi levéltár adatait Kincs I. apátur volt szives rendelkezésünkre bocsátani.

B) Egyéb forrásművek.

1. **Kelemen Atanáz**, O. S. B.: Keresztély Ágost herceg kath. restaurációs tevékenysége a győri egyházmegyében. 1696—1735. (Ujváry kőszegi működésére vonatkozó adatokat tartalmaz a győri püspöki levéltárból.)

2. **Baráth Tibor**: A magyar állam adóügye. 1605—1648. — Századok. 1930. 7—8. sz. 711—713. l.

3. **Horváth Detre**: A kőszegi szent Imre-templom. Kath. Szemle. 1930. X. f. 631. l.

4. **Dr. Szabó Gy. P.**: Ferenciek a magyar történelemben.

5. **Mohl Adolf**: Tata pléb. tört. 36—58. — 195—197. — 253. l.

6. **Payr S.**: A soproni evang. egyh. tört. 150—151.

7. **U. a.**: Sz. Fekete István. 43. l.

8. **U. a.**: Fláciánus lelkészek Magyarországon.

Márkl Mátyás.

1649—1727.

I. Salva guardia.

Márkl kismartonvárosi plébános nyilvános szereplése akkor kezdődött, amikor Bécsnek 1683-ik évi hosszú ostroma után a török-tatár hadak okozta romokat el kellett takarítani.

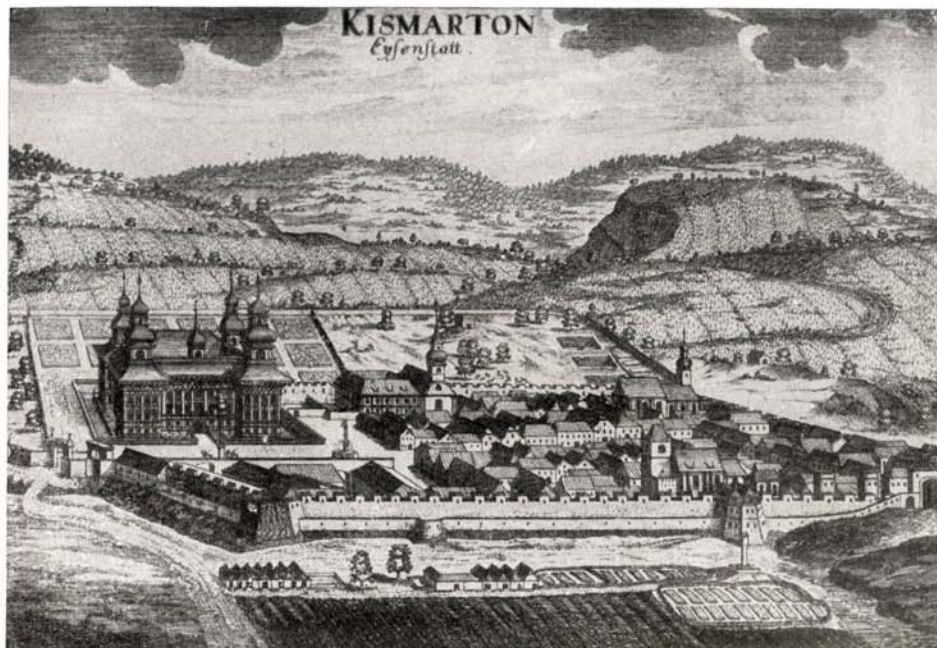
Mert bizony a pogány ebben a háboruban nemcsak végigtaposta az egész Dunántúlt, hanem legkivált Bécs vidékén és a vele szomszédos magyar határon pusztított tüzzel-vassal mindent, amihez csak hozzáférhetett.

Az ellenség fölvonulása július havában jó egy hélig, s rá Bécs ostroma 61 napig tartott. Így tehát a pogányság kb. 70 napig tartotta rémületben úgyszólván egész Győregyházmegyét.

A megelőző életrajzokban leirtuk már miként menekült a vagyonos osztály az ellenség elől; leirtuk milyen sorsra jutottak ezen napok alatt a nyílt falvak szegénysorsú lakosai. Szerencsések voltak, akik valamely várba, pld. Győr, Kapuvár, vagy Fraknóba, vagy a szomszédos tartományok erősségeibe menekülhettek. Ezek a várak ellenállottak, mert a portyázásra kirendelt tatárok se ágyukkal, se puskákkal nem voltak felszerelve. Különben is a puskaapor elől mindenütt gyáván kereket oldottak.

Az egyszerű falakkal körülvett, úgynevezett kulcsos városok azonban tartós ellenállásra még így sem gondolhattak; azért más politikát követtek. Ezek bizonyos kedvezmények fejében behódoltak Barkóczynak, a kuruc király megbízottjának, aki mintegy 500 főnyi kuruc-török-tatár sereggel vonult végig a dunántúli vármegyéken, a Bécsnek tartó török armádia előseregeképen.

A behódolt városok, a megegyezés értelmében, Thökölyt elismerték uruknak s a bécsi török tábor részére bizonyos természetbeni szállításokat vállaltak, ezenfelül a tatár főembereknek értékes ajándékokat is kellett adniok. Thökölyék viszont vállalták a behódolt városokban az élet- és vagyonbiztonságot, s e célból az



KISMARTON, VÁR ÉS VÁROS
MÁRKL MÁTYÁS IDEJÉBEN.
(1683—1725.)

ilyen behódolt városokba vegyes őrseget rendeltek. Ezt az őrseget nevezték »*Salva guardia*«-nak. A toronyba kitűzött fehér zászló és a kapuk előtt fölállított vegyes őrseg volt annak a jele, hogy portyázó török, tatár vagy kuruc csapat oda lábát be ne tegye.

Sopron, ahol Márkl ezidétt lakott és Kismarton, ahová őt az isteni gondviselés plébánosnak szánta, július 14-én tüzték ki a fehér zászlót és kapták meg a *Salva guardia*-t. Mielőtt Márkl Kismartonba kisérnénk, lássuk milyen világ volt ebben a kis városkában, Bécs ostromának idején és az ezt követő válságos napokban. Csak ha ismerjük ezt az állapotot, akkor tudjuk az akkor érkező új plébánosnak Márklnak működését kellőképen méltányolni.

Annak hírére, hogy *Salva guardia* örködik Kismartonban, egész Vulka völgye ezt a városkát tekintette mentsvárának. Nem volt egyetlen falu, honnét menekülők ide ne érkeztek volna. Magának a városnak ez időben 1000 lakosa volt; a menekülők legalább is megháromszorozták ezt a számot. A nagy zsufoltság következtében csakhamar veszedelmes betegségek ütötték föl fejüket, s nagy, ijesztően nagy lett a halandóság. Junius 27-ikétől, mikor a futás már megkezdődött, szeptember 24-ikéig, a vész végleges megszűntéig, tehát 80 nap alatt, összesen 400 ember halálozott el a kis városkában. Egy-egy napon néha tíz—tizenketten is haltak meg. A kismartoni plébános, Lienárdi Péter Konrád szintén áldozatja lett a háborus nyavalyának. Mintegy 300 halott rendesen van bevezetve az elhaltak anyakönyvébe; amiből arra következtethetünk, hogy Lienárdi úgy augusztus vége felé halálozhatott el.

Elgondolható az életben maradt kismartoniak rémséges helyzete! Bástyaikról úgyszólván napról-napra látták az égő falvakat, lángoló templomokat, a seregesen hajtott, megkötözött rabokat. — Hamar híre jött annak is, hogy júl 14-én, mikor ők a fehér zászlót kitűzték, a tatárok fölégették Loretót, a kolostort, templomot, Loreto-kápolnát, ahol ők annyiszor találtak bajaikban vigasztalást.

Megtudták bizonyára azt is, hogy Berchtolsdorfbán, — nagy község Bécs és Baden között, — a törökök, adott szavuk dacára, lemészárolták az összes harcképes férfiakat, a többieket pedig hurcolták a rabok táborába.

De falaik között is elég volt a nyomoruságból! Házaik tele betegekkel; hétről-hétre sarc, meg sarc; napról-napra temetés meg temetés; majd meg óráról-óra a rettegett hír, hogy a híres császár-város behódol a törököknek. Mi lesz akkor velünk szegény katolikusokkal? jegyzi meg siralmasan az egykoru városi krónikás; a lako-

sok, teszi hozzá, — legnagyobb kín és aggság közepette, úgyszólván minden órában várták halálukat.

Jól mondja a német közmondás: Not lehrt beten! A nyomorúság megtanít az imádságra! Szegény kismartoniak is napról-napra egybegyültek ősi plébániatemplomukban és itt, a kitett legmélt. Oltáriszentség előtt, közösen elmondották a szent olvasót.

Végre szeptember 12-én fölszabadul Bécs! A csuful megvert törökök Győrön, a kurucok pedig Sopronon át menekülnek. Ezeknek nyomában jön a nádor Esterházy Pál s meghozza az örvendetes hírt Kismartonnak is, Sopronnak is.

Itt még egy, a »Salva guardia«-vel szorosan összefüggő, — szinte csodás eseményt kell megemlítenünk.

A »Salva guardia« csak magára Kismarton városára vonatkozott, mégis a török-tatár-kuruc csapatok megkímélték a kismartoni várkastélyt, sőt még a héfláni kuriát is, holott ezek urát, Esterházy Pált se nagyvezér, se kurucok az ő tántoríthatlan királyhűségében megingatni nem tudták.

Mi ennek a kiméletnek a magyarázata?

A kimélet nem véletlenségből eredt, még kevésbé a portyázó és megszálló ellenség emberségéből, hanem csakis a Thököly-testvérek befolyásának köszönhető. Ugyanis Thököly nővéreit, Katalint és Évát, az Esterházy fivérek, Ferenc és Pál vették feleségül. Tehát megvolt a kettős sógorság. Azután, alighanem ez volt a döntő körülmény, Esterházy Ferenc, úgyszólván az utolsó órában, behódolt Thökölynek s hadiszállásul Barkóczynek átengedte németkereszturi kastélyát. Maga Lándzsér várába vonult, hol is a Sopronból kiűzött és Steierországba menekülő jezsuita atyáknak mindenképen segítségére volt.

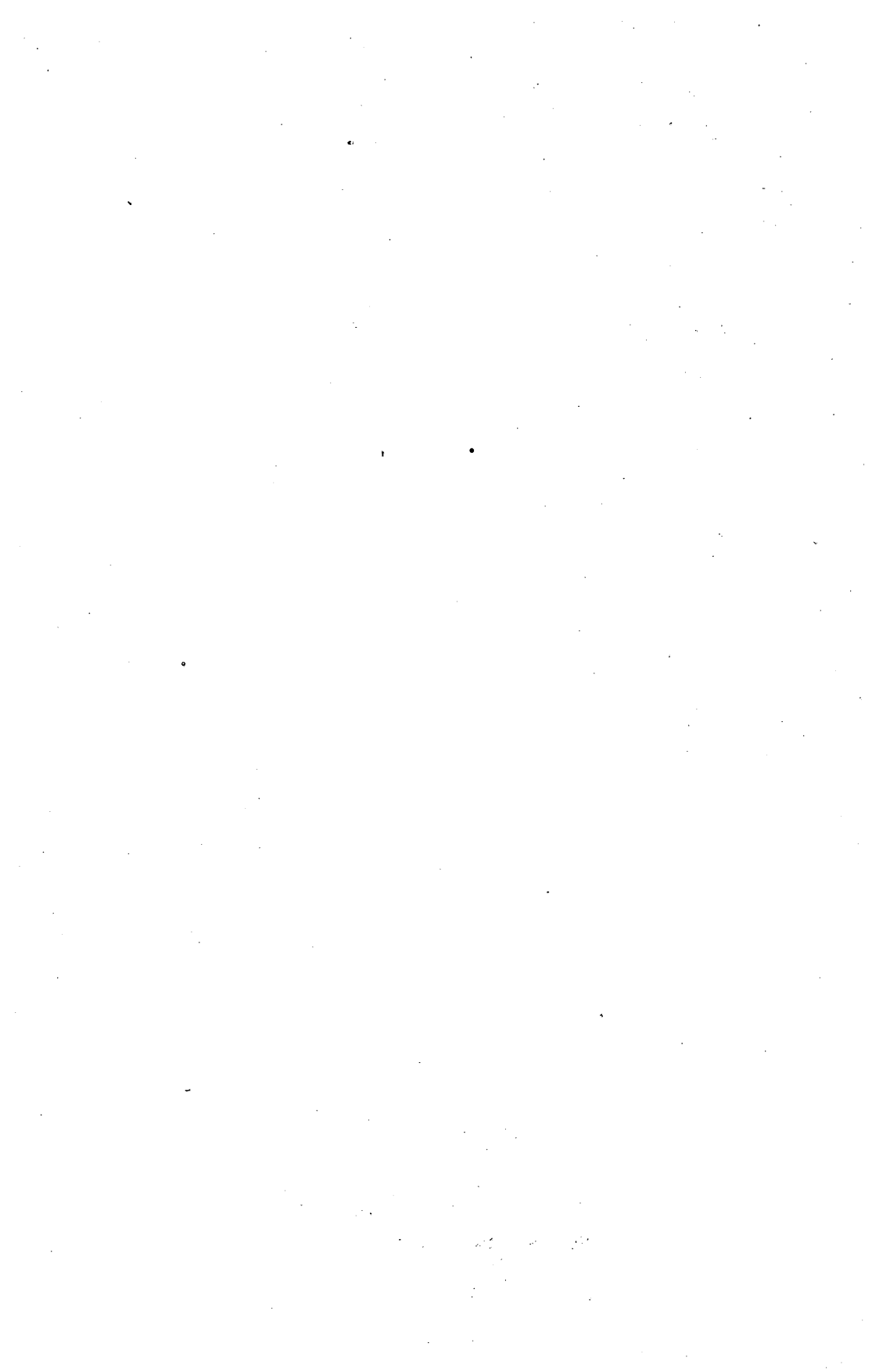
Mikor Bécsnél a kocka eldőlt, visszatért kereszturi várába és itt pár nap múlva hirtelen meghalt.

A tragikus halál okáról hallgatnak a krónikák, de annál több az, amit felőle elgondolunk!



MÁRKL MÁTYÁS
KISMARTÓNVÁROSI PLÉBÁNOS

1683–1725.



II. Márkl multja.

Mielőtt Márkl Mátyást Kismartonba kísérnénk, ismerkedjünk meg az ő multjával. Márkl életének állomásai: Bécsujhely, Bécs, Sopron és Kismarton.

Már az állomások nevei mutatják, hogy akkoriban az osztrák-magyar sorompót nem igen vették figyelembe. Kismarton és Fraknó elzálogosításának ideje, 1648. óta ugyan megszűnt, de a közösködés sok tekintetben továbbra is megmaradt. Már anyagi téren is sokszorosán megvolt az elvegyülés. Az alsóausztriai vagyonos osztály a Lajtán innen, tehát magyar területen, szerzett szőlőbirtokot, de itteni munkásokkal műveltette. A honi bortermelők pedig vagy Ausztriában, vagy Ausztrián keresztül értékesítették boraikat, folyton megújított királyi szabadalmak mellett.

Eppen így volt ez a szellemi téren is. A magyar rész tanulmányúsága természetesen a közeli bécsi iskolákat látogatta; viszont osztrák papok nálunk kerestek és kaptak is tömegesen javadalmat vagy plébániát. Ezt Ivánchich Márk életrajzában számszerint is kimutattuk.

Ezen Ausztriából hozzánk beköltözött papok közül való volt Márkl Mátyás is. Márkl Bécsujhelyben született 1649-ben, jómódu szülöktől, akik után akkora vagyont örökölt, hogy ebből utóbb külön egyházi javadalmat alapított. Felsőbb tanulmányait a bécsi egyetemen végezte, mely őt a Szabad Művészetek Mesterévé avatta. Márkl azonban »absolutus theologus« is volt, tehát hittani főiskolát is végzett, s utána, 30 éves korában, pappá szentelték, valószínűleg Bécsujhelyben, ahol akkor Kollonich volt a püspök.

Mint ujmisés pap azonnal kapott soproni javadalmat, mellyel rendesen együtt járt a helybenlakás kötelezettsége is. Márkl tehát ide tette át lakóhelyét és Széchenyi püspök mindjárt az első években vassári kanonoknak is kinevezte.

Ez a korai kinevezés két dologról tesz bizonyosságot. Először arról, hogy a fiatal Márkl már mint javadalmas pap is buzgón működött Sopronban; de főleg arról, hogy ha előbb nem is, de kinevezésekor már a győregyházmegyei papság kötelékébe tartozott, mert, — igaz, — soproni javadalmat idegen papok is kaphattak és kaptak is akárhányszor, de címzetes kanonokságot az illetékes tényezők (rendszerint a püspökök) csak egyházmegyei papoknak szoktak adományozni.

Márkl tehát már kezdettől fogva mint győregyházmegyei pap élt és működött Sopronban.

Ilyetén működése közepette még 4 év sem telt el s jött a rémséges 1683-ik év, a török-tatár sereg bécsi fölvonulása. Márkl e válságos napokat valószínűleg Sopronban töltötte s itt értesült a kismartonvárosi plébánosnak augusztus vége felé történt elhalálásáról.

A megürült plébánia azonnali betöltéséről szó sem lehetett. Győr vára ugyanis ostromzár alatt állott, Apaffy M. erdélyi fejedelem volt a körülzáró sereg parancsnoka. Széchenyi György győri püspök, mint tudjuk, Ausztriában bujdosott. Kismarton városa föllött pedig ekkor, a Salva qvardia dacára, Damokles kardja függött; attól kellett rettegni, ha Bécs elesik, a török hódolt területté teszi Kismarton vidékét is. Csakis a török veszedelem elmúltával, tehát legfőllebb szeptember végével, lehetett a plébánia betöltésére gondolni és járja a készüléteket megtenni.

Mióta Kismarton szab. kir. város lett, tehát 1648. óta, a tanács mindig Bécs ajánlata szerint, választotta meg plébánosát. — Most azonban a bécsi udvarnak sokkal nagyobb gondjai voltak, hogysen ilyen távoleső ügyekbe avatkozzék; azért azt véljük, hogy ezuttal Kollonich Lipót bécsujhelyi püspök volt az, aki a buzgóságáról már ismeretes és egyházmegyei kitüntetésben is részesült Márkl Mátyást ajánlhatta a kismartoniaknak.

A választás október vége felé mehetett végbe, mert Széchenyi püspök november 6-án már meg is erősítette a választást, az investitúra megadásával. A beiktatást, vagyis installációt, Kuzmich Péter győri kanonok, soproni főesperes végezte.

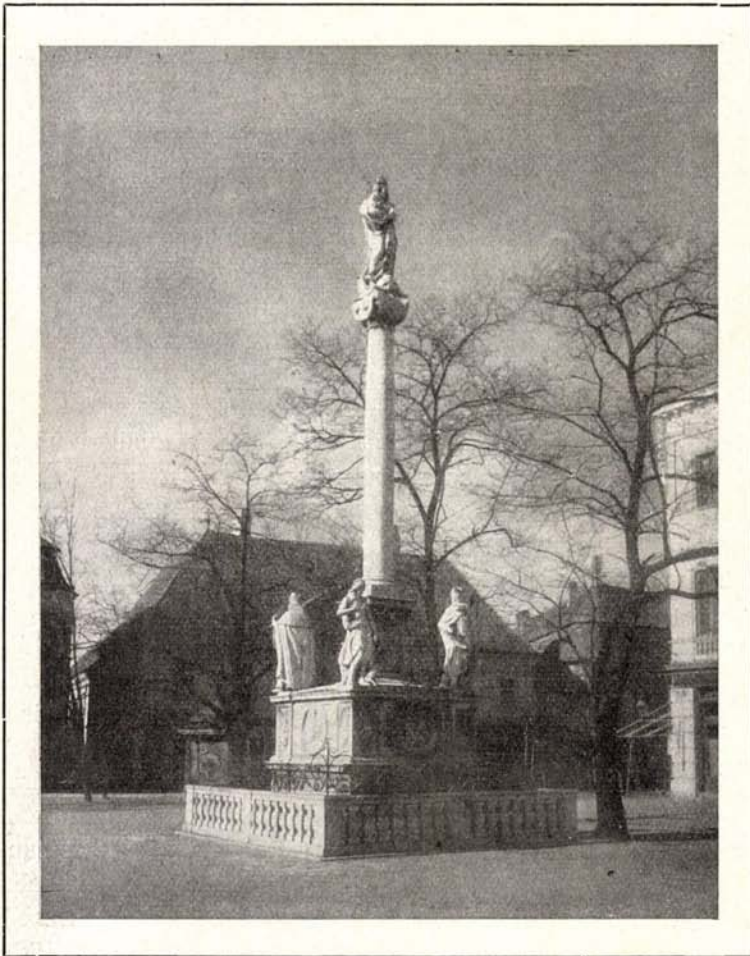
Igy került Márkl Mátyás 1683. végén, 34 éves korában az előkelő kismartonvárosi plébániának élére. Előkelőnek mondjuk nemcsak azért, mert ősi plébániája, anyja a környékbeli összes plébániáknak, hanem mert plébánosai már Zsigmond és Mátyás királyok idejében méltóságbeli papok, kanonokok, prépostok voltak és Sibenhierter János uraság idejében, aki az akkor keletkezett szent György-rendnek nagymestere volt, olyan hatalmas, gótizlésű csarnoktemploma épült, mely ma is beillenék székesegyházi templomnak.

Ez időben Kismartonnak, a németajku városkának lakossága egytől-egyig katolikus, mert amikor szab. kir. városi rangba került, a királyi adománylevélbe belevették azt a kikötést is, hogy a városba katolikuson kívül más vallásu egyént befogadni nem szabad. Ezt Márkl alatt meg is tartották.

III. Szűz Máriás hála.

A törökök váratlan bécsi kudarcát és Budának még váratlanabb visszavételét mindenki: a pápa, a király, a nádor, a győri püspök — a bold. Szűz, a *Patrona Hungariae* csodás segítségének tulajdonítá és igyekezett is mindenki Isten adta tehetsége szerint leróni érette háláját.

Az első hálaadó a győri püspök, Kollonich Lipót volt. Győr városának főterén a *Patrona Hungariae* tiszteletére olyan monumen-



Patrona Hungariae-szobor a győri Széchenyi-téren.

tális szobrot emelt, melynek hatalmas méretei az összes e nembeli szobrokét messze túlszárnyalják.¹⁾

A hálaadók sorában másodiknak Márkl Mátyás, az új kismartoni plébános jelentkezett.

Nagy épülésére szolgált Márkl-nak az az értesülés, hogy hivei Bécsnek hosszantartó ostroma alatt naponta egybegyűltek ősi templomukban és a kitett Oltáriszentség előtt közösen és hangosan elimádkozták a szentolvasó imádságot, melyet Esterházy Miklós nádor jezsuitái hoztak Kismarton vidékén is divatba. Márkl ezt az ájtatosságot hiveivel minden vásár- és ünnepnap délután folytatta, kapcsolatosan a rendes istentisztelettel. Ez 1689-ig tartott így! Ekkor a Bécsben és Sopronban is már letelepedett domonkos atyák a Szent Olvasó Társulatokat kezdték meghonosítani.²⁾ — Márkl is, hogy a szép ájtatosságot állandósítsa és bucsukkal is gazdagíthassa, gróf Kollonich Lipót győri püspök engedélyével 1689. június 19-én plébániájába ünnepélyesen bevezette a Szent Olvasó Társulatot. Az ünnepséget P. Spöckl bécsi domonkos atya rendezte. Magában a templomban történt a társulati előjárók megválasztása is. Rektornak a belső tanács szeniorát Schvarz Pált választották meg, kit polgártársai utóbb városbírónak is megtettek. A két asszisztens és 15 tanácsos is többnyire a város belső és külső tanácsának tagjaiból kerültek ki, amiből látszik, hogy a társulati tisztségeket nagy kitüntetésnek tekintették. Ugyanezen időre esik a Rózsafüzér, másképp szent Domonkos-oltárnak fölállítása is. Ez az oltárkép most is megvan a templomban.

Megható módon emlékezik meg az egykoru plébániai krónika ezen ünnepség lefolyásáról. Azt írja: Fölhangzott a Te Deum laudamus, mindenki örvendezett az új társulatnak s jóllehet a háborúk, a katonák beszállásolása és rossz termések a város polgárait nagy szegénységre juttatták, mégis mindenki örömet hozott áldozatot, csakhogy a mennyek szeplőtelen királynéjának tiszteletéhez valamivel hozzájárulhasson, még ha saját szájától kellett is azt megvonnia.

Márkl után a nádorispán, herceg Esterházy Pál sem várattott sokáig magára. Hálából, amiért az ország a török iga alól fölszabadult s különösen azért, hogy legszebb várai, Fraknó és Kismarton elkerülték a pusztulást, 1691. augusztus havában összes uradalmából 10 ezer embernél népesebb processiót vezetett Máriazellbe, olyan fényben és csodálatos rendben, melyhez hasonlót 1857-ig még az ősi Máriazell se látott. Ezt a híres processiót már

sokan és sokszor leírták, azért itt csak azt akarjuk megemlíteni, hogy a látványosságszámbamenő bucsujárómenet 6-ik csoportját 100 kismartonvárosi városi polgár képezte, a város hivatalos lobogójával. Tehát szinte bizonyosra vehetjük, hogy Márkl Mátyás is részt vett benne; sőt tudjuk, hogy ezen időtől fogva augusztus 20-án évről-évre indult Kismarton városából máriazelli processió. A hegyi szent Apollonia-kápolnából volt az indulás s nyolcadnapra ugyaninnét az ünnepélyes bevonulás a városi plébániatemplomba. Ez a processió, ugyan modernizált formában, — vasuton és autobuszokon, — de a mai napig fönntartotta magát.

Erre az 1691. évi nagy processióra emlékeztet az a nagyméretű votivkép is, mely a máriazelli sekrestye külső falán vonja magára mindenkinek figyelmét. A kép herceg Esterházy Pált ábrázolja nejével, Thököly Évával, köztük a török inségből épen kikerült fraknoi és kismartoni várakkal.

Márkl nagyon jól tudta mi az a szalmaláng. Azért nemcsak behozta a Szent Olvasó Társulatot, hanem külön javadalom alapításával biztosította annak fönnmáradását és ezzel az ájtatosságának folytonosságát. Erről még külön szólnunk.

A hiveknek ezen ájtatosság iránt való állandó érdeklődését mutatja az is, hogy Werner, a hires hercegi karmester, a kismartoni plébániatemplom részére 1766-ban megfőstette a szent olvasó titkait ábrázoló képeket; ezek is, — 15 darab, — mai napig hirdetik az ősök példás Mária-tiszteletét.

IV. Kezdődik a munka.

A rémes török-világ után Kismarton város fényes napokat látott.

Esterházy Pál nádori udvarát Nagyhéflánból Kismartonba helyezte át, mert itt épült ujdonatuj várkastélya, egyre szaporodó családjának kényelmesebb otthont nyújtott, mint a héfláni szűk kuria s a nádori látogatók elhelyezéséről is könnyebben lehetett Kismartonban gondoskodni.

De még valami huzta a nádort Kismartonba. A várkastély szomszédságában épült 1679-ben az ágostonrendi apácák zárdája is, mely tulajdonképen az Esterházyak családi zárdája volt. A nádorispánnak 4, öccsének 3 leánya öltött szerzetesnői ruhát. Ezek jobbára a kismartoni ágostonrendi kolostorban éltek le apácaéletüket. A szülőknek nagy megnyugvására szolgált, hogy leányaik

ügyszólván a szülői háznak előcsarnokában szolgálhattak az Isternek.

Márkl a nádori udvarnak Kismartonba történt átköltözködését hitbuzgalmi céljaira nagyon jól föl tudta használni.

A nádori udvarban állandóan tartózkodtak jezsuita atyák, akik a helybeli szentferenciékkel karöltve Márklnak nagy segítségére voltak, missiók, szentségimádások, lelkigyakorlatok, egyházmegyei ünnepségek megtartásánál, amint erről majd részletesen is beszámolunk. Ezek segítségével, alig hogy egy kis rend lett a sokszorosan megpróbált plébániában, Márkl egész csomó püspöki funkciót is készített elő.

Széchenyi György, az erélyes győri püspök, 1685-ben a primási székbe emelkedett. Győri utódjának a pápa Kollonich Lipót bécsujhelyi püspököt nevezte ki, akivel a nádor is, Márkl is, már eddig is szorosabb összeköttetésben állottak.

Az ő meghívásukra az új püspök 1690. augusztus havában Kismartonba érkezett.

Első ténykedése a bérmlás volt. Ezekben a háborus időkben tudjuk, évek hosszú sora mult el, míg egyszer bérmlásra került a sor, s nem is annyira gyermekek, mint inkább a felnőttek bérmlálkoztak. Ezért mindig több ezerre ment a bérmlálkozók száma. Így például a szomszédos Loretóban Kollonich Lipót püspök 1696-ban 3 nap alatt 3770 egyént részesített a bérmlás szentségében. Ilyen arányu lehetett a kismartonvárosi bérmlás is, jóllehet számadatait nem ismerjük.

A bérmlást követték: az apácák templomában ünnepélyes fogadalom letétele, a plébániatemplomban pedig papszentelés. Ezeknek megható s talán soha látott szertartásai, bizonyára rendkívüli hatással voltak a nép vallásos lelkületére.

Ezek után Márkl megkezdte a templom hiányainak kiegészítését.

A templom- és toronytető 1589-ben leégtek; a templom 41 évig maradt födetlen, de harangokról azonnal gondoskodtak. Ezekből Márkl idejében megvolt még épen a szép nagyharang, de a megrepedt Mária-harangot 1691-ben újra kellett önteni. A régi harangok rendesen Bécsben készültek, az újabbak Sopronban és Bécsujhelyben.³⁾

A tágas templom belső diszének emelésére Márkl 1693-ban a Sinedriumot, a zsidó nagytanácsot ábrázoló óriási képet füstette meg, mely még most is megvan, pedig meglehetősen ép állapotban.

A kishéfláni plébánia időnként, — utóljára 1585-től 1595-ig, — a kismartonihoz tartozott; 1655-ig a várkastély is; megmaradt még a hegyi, »Ascensio-kápolna«. Márkl idejében a herceg kívánságára ezt is elszakították az ősi plébániától; ami bizony Márklnak nem igen tetszhetett.

Kollonich püspök az ő buzgó plébánosát azzal vigasztalta meg, hogy hozott neki Rómából olyan pápai bullát, mely az 1689-ben szervezett kismartonvárosi Szent Olvasó Társulatot megerősíti, az egész vidékre kiterjeszti és a hivek még nagyobb buzdulására 7 évre szóló, minden szombaton elnyerhető bucsukkal gazdagította.

Mindezt Márkl maga jegyezte föl az 1696-iki egyházlátogatási jegyzőkönyvben; hozzátéve azt is, hogy Kollonich bíboros öminenciája szintén nem tartotta méltányosnak a filiáknak az ősi plébániától való elválasztását.

Látszik, nehezebb esett az, hogy plébánosi működésének terét szűkebb térre szorították, de sokkal tapintatosabb volt, hogysen ezt a herceg nádoriszánnal is éreztette volna.

Az eddig mondottakból nyilvánvaló, hogy Márkl a máriazelli bucsujárásba és a Szent Olvasó Társulatba az egész vidéket belevonta.

Saját hivei lelkében a Mária-tiszteletet azonban még fokozottabb mértékben igyekezett ápolni. Elvitte őket évenként Guttensteinba, s egyszer-kétszer, — ha nem többször, — a szomszédos Loretóba is.

Loretó 1644-ben keletkezett Nádasdy Ferenc országbíró egyik vadászkastélya mellett. A kismartoniak már 1649-től, mikor a pestistől megszabadultak, évről-évre fogadalmi körmenetben keresték föl e szenthelyet. Azonképen Sárlos Boldogasszony ünnepén is tömegesen, aratási és szüreti munkálataikhoz kérve a loretoi Szűznek hathatós segítségét.

Ezek a hivek bucsujáró napjai voltak! Márkl azonban ezeken kívül is számos alkalommal tette meg ezt a kétórás »ultramontán« utat, hogy a kegyelmek bőven csurgó forrásából ujjon-ujra meritessen. Majd szentgyakorlatokat végzett a kolostori magányban, majd szervitákat köszöntött; majd segítséget kért kismartoni ünnepélyes istentiszteletekhez, vagy pedig, s ez volt a leggyakoribb eset, valamely Mária-ünnepen vagy bucsujárónapon, ő végzett ott egyházi ténykedést: predikált, főpapi misét végzett, vagy körmenetet tartott; sőt néha többfélét is egyszerre.

Ezen loretoi ünnepek között legmeghatóbb volt a hét-

fájdalmu Szűzanyának szeptemberi ünnepe. Tudott dolog, ez az ájtatosság a szervitáknak legsajátosabb ájtatossága; ennek terjesztése, gyakorlata az ő rendüknek fő-fő hivatása. Ezért Loretóban is nemcsak behozták a Hétfájdalmu Szűzanya Társulatát, hanem a társulati főünnepet igyekeztek olyan meghatóvá vonzóvá tenni, amennyire csak tőlük tellett.

Lássunk egy ilyen ünnepet nemcsak azért, mert Márkl plébánosnak ilyenkor rendesen vezérszerep jutott, hanem mert lefolyását és hatását valósággal korrajz számba menőnek tekinthetjük.

Jó esztendőben 30-nál is többre ment azon processiók száma, melyek, papjaikkal élükön, e 2 napi ünnepségre Loretóban megjelentek. Ilyen alkalmakkor az áldozók száma fölment 6, 7, 8, sőt egyizben 9 ezerre is. Megelőző nap késő estig, másnap délután 1—2 óráig folyt a misézés és gyóntatás és áldoztatás, melynél számos vidéki szerzetes is segédkezett; még Bécsből, Sopronból is jöttek gyóntatók. A nép egész éjjel imádkozott és énekelt ilyenkor a templomban, kápolnában, a keresztuti tágas folyosókon és a templomtérén.

Az ünnepély fénypontját a szentséges körmenet képezte, melyen égő gyertyákkal kezükben, az összes papság résztvett. Márkl idejében a hercegi család és egész udvara eljött az ünnepélyre és kísérte a legméltóságosabb Oltáriszentséget; ez alkalomra a nádorispán még híres zenekarát is a szerviták rendelkezésére bocsátotta.

Fehérbe öltözött hajadonok vitték a fájdalmas Szűzanyának szobrát. A fényes ünnepségnek és a szentbeszédeknek hatása alatt, minden alkalommal több százan iratkoztak a Fájdalmas Szűzanyáról nevezett társulatba.

Márkl ezt az ünnepet rendszerint Loretóban töltötte. Fiatalabb éveiben predikált, utóbb pedig, mikor már magas egyházi méltóságokra emelkedett, a süveges nagymisét végezte és a körmenetet is ő tartotta.

Ez a szép ünnepség bizonyára nemcsak a hiveket, hanem a lelkeszkedő és szerzetesi papságot is közelebb hozta egymáshoz és némileg megmagyarázza Márkl nagy befolyását mindkét rendbeli papságra.

A loretoi bucsujárásokkal kapcsolatban még valamit kell megemlítenünk. A téli hónapokban, mikor a háboruk szüneteltek, rendszerint néhány száz német katona volt Kismartonban elszállásolva. Tavasz kingiltával, mielőtt ezek a harcterekre vonultak volna, Márkl plébános összeszedte közülük a katolikusokat, kb. száz embert, s

masérozott velük ki Loretóba, hol elvégezték husvéti gyónásukat s tisztességes megvendégelés után ismét hozta őket vissza Kismartonba. Hányszor történtek ilyen kirándulások, nincs följegyezve; de ha csak egyszer történt is, ez olyan dolog, mely a mai világ legmodernebb lelkipásztorának is becsületére válnék.

Ezek közül a katonák közül való lehetett az a Gold Illés is, aki midőn 1698-ban szerencsésen megszabadult a török gályarabságból, fogadalmához hiven egyik társával elzarándokolt Loretóba és magával hozott bilincseit hálából fölakasztotta a loretói Szűz Mária szobra alá. A bilincsek József császár idejében eltűntek, de az eseményről van hivatalos jegyzőkönyv és ez kivonatossan nyomtatásban is megjelent.*)

Eretnek katonák is sűrűn tértek át a katolikus vallásra, mint ezt a loretói szerviták és a kismartonhegyi szentferenciek anyakönyvei mutatják, jölehet az áttérés nem mindig volt meggyőződéses. 1715. szeptember 5-én például szomoruan jelenti Márkl a győri püspöknek, hogy két konvertita ismét visszatért a lutheránus vallásra. Ezek minden bizonnyal katonák lehettek, mert, mint már megemlítettük, Kismartonban, az 1648-iki kir. szabadalom értelmében, csak katolikusok lakhattak s ezt a város József császár idejéig be is tartotta.

V. Kurucjárás.

A szép kezdetet a 8 évig tartó kurucjárás hosszú időre megszakította.

Azt a töméntelen keserűséget és nyomorúságot, amin ez időben Márkl plébános és az ő hívei keresztülmentek, ugyanakkor hazánk sok ezer plébánosa és plébániája is átélte, azért tanulságul kissé részletesebben foglalkozunk Márkl akkori élményeivel.

Az a nagy feszültség, mondjuk lelki elkeseredés, amely másutt a kuruc háborút megelőzte és az a nagy lelkesültség, mely azt kezdetben országszerte kísérte, Sopron és Kismarton vidékén egyáltalán hiányzott. Ennek meg is voltak a maga okai.

A hirhadt, török-tatárral vetekedő német zsoldosok ugyan Kismartonban és vidékén is számos égbekiáltó igazságtalanságot vittek ekkor végbe, mégis itt Bécs szomszédságában, a király első emberének, herceg Esterházy Pál nádornak tartományaiban, nem

*) Der Gnadenort Loreto in Ungarn c. könyvünk 105 – 6. lapján.

mertek oly féktelenül garázdálkodni, mint ezt egyebütt tették. — Viszont a kurucok és kurucvezérek sehol oly szilajsággal sem lobogtatták a háboru tüzének csóváját, mint éppen a nemzeti mozgalommal szembehelyezkedő nádornak otthonában és a vele szomszédos császári örökös tartományokban.

Ezért az ország ezen részében a kurucháborút nem is annyira szabadságharcnak, mint inkább nemzeti szerencsétlenségnek tekintették.

Lán. Sopron is, jólehet mindenkor hazafias érzületű város volt, mégis a kurucoknak nem nyitotta meg kapuit, sőt minden telhető módon védekezett ellenük s türte a város bombázását; jól is tette; mert itt Bécs torkában drágán fizette volna meg kurucodását.

Ezeket kellett előre bocsátanunk, hogy a kurucvilágnak vidékünkön lezajló eseményeit jól megértsük és igazságosan bírálhassuk el.

Károlyi Sándor, Rákóczinak legjobbjik hadvezére kapta azon megbizást, hogy a Dunántúlt megszállja és Béccsel szemben is szerencsét próbáljon.

1703. december 9-én a Lajta mentén már erősen híresztelik, hogy jönnek a kurucok. Lett is erre, akárcsak 1683-ban, nagy lőtásfutás, kavarodás. Akik tehették, menekültek; templomok, kolostorok értékesebb tárgyaikat Fraknóra, Bécsujhelybe vagy Bécsbe szállították. Pedig Károlyi 5000 emberével csak január 11-én lépte át a Dunát és csak február 6-án foglalta el Kismartont.

Nagy szerencse, hogy maga Károlyi volt a kurucok vezére; ugyanis, amennyire tudta, az egyházak és egyháziak helyzetét mindenütt enyhítette. Így némely királpárti urak kérésére mindvégig védelmet biztosított a szent Agostonról nevezett apácák kismartoni kolostorának, mint ahol nemcsak az Esterházyak, hanem más mág-nás családok leányai is viselték a fátyolt. A szerzeteseknek, nevezetesen a loretoi szervitáknak védőlevelet állított ki, melyben nemcsak templomuk és kolostoruk, hanem javaik kimelését is biztosítja. — Ezenkívül ismételtén utalt ki a szervitáknak: gabonát, ökröket, sőt. Ezekkel az adományokkal a szerzetesek ugyan nem sokat nyertek, mert visszaadták a csakhamar jelentkező jogos tulajdonosuknak, de mégis tanúságot tesznek Károlyi emberséges viselkedéséről. Márkl személyét sem bántalmazták, de szegényt azért eleget aggasztotta hiveinek és a szerzetesek sorsa.

Mert hát Károlyi nem volt mindig Kismartonban s ha ott volt is, a mindenfelé kalandozó kurucokat nem kísérgethette.

Csapatai ugyanis először a vidéket kalandozták be, utána csakhamar áthágják a Lajta-hegyet, — utjukat ma is »Krutzenweg«-nek nevezik, — és villámgyorsan fölnyargalják a lajtamenti községeket. Az emberek erre még tömegesebben menekülnek az erdőkbe, nádasokba, a megerősített és menedékjogot élvező kolostorokba, úgy-hogy például Loretóban a klauzura alá tartozó helyiségeket is meg kellett nyitni a menekülők számára.

A kuruc sereg zöme Bécsig portyázott s még ennek külvárosait is fölgyújtotta. Leirhatlan a rémület, amit a kurucok mindenfelé terjesztettek. Ekkor keletkezhetett az ismeretes kuruc nóta:

Zsindeles ház, eszterhás,
Ég a város, ég a ház;
Nem is egy ház: háromszáz,
Mert a kuruc ott tanyász!

Rákóczi ugyan kiadta a parancsot, hogy hazai területen gyilkolni, égetni nem szabad, de a kurucfortély talált ahhoz is módot, hogy a tilalomért kárpótolja magát. Nyakra-főre rekviráltak, — Loretóban például, ahol hercegi magtár volt, egy hónap lefolyása alatt legalább is tizszer, — az előljáróságot, ha valamiben akadékoskodott, kegyetlenül megkínozták; egyik-másik bírót elhurcolták s osztrák vagy stájer területen fölakasztották. A sarc mindennapi dolog volt, de külön megváltási díj járt még: az aratás, a szüret megengedéséért, az elfogott polgárok és elhajtott nyájak vagy barmok visszaadásáért.⁴⁾

Am mi itt csak a Márkl működésével összefüggő kismartoni eseményeket kívánjuk röviden érinteni.

Míg a kurucok vezérkara a kismartoni híres borok mellett vígan élte világát, Heiszter császári generális Pottendorfnál szervezte seregét, Szarvő felől váratlanul Kismarton előtt termett s március 20-án, nagycsütörtök napján, Károlyit seregestül megfutamította. Bercsényi ezért szemére is hányta Károlynak: A kismartoni bor vesztette el Kismartont.

De azért a fürgé kurucok, ha másképp nem, kerülő utakon évről-évre bekalandozták Kismarton vidékét; magába a városba ugyan nem hatolhattak, de mindannyiszor megsarcolták, mert különben a külvárosi malmokat fölgyújtották volna. A különféle sarcok miatt a város végül már kénytelen volt 6 ezer forintos kölcsönt fölvenni.

Minden óvatosság és sarcfizetés dacára is 1707. szeptember 8-án elérkezett Kismarton legfeketébb kuruc napja.

A dolog úgy történt, mikor a kuruc portyázások már napirenden voltak, a községek a harangok félreverésével figyelmeztették egymást az ellenség közeledésére. Így aztán nem mindig sikerült a kurucoknak a rajtaütés; emberek, állatok még jókor menekülhettek a falak mögé. A kuruc repülő rajok illetően tapasztalatok után rendszerint vásár- és ünnepnapokon intézték becsapásaikat, mikor a harangok ugyanis mindenütt szóltak. Így történhetett meg, hogy 1707. szeptember 8-án, éppen a délelőtti istentisztelet alatt, észrevétlenül megrohanták és bevették Kismartont. Az ellenálló fegyveres kapuőröket szétugrasztották vagy lekaszabták, a házakat kirabolták és sok marhát elhajtottak, egyben a nádor kishéfláni ménesét is.

Pauer Ivén, neves sopronmegyei tudós írja, hogy ezidőben az ő őse, Pauer Mátyás volt a kismartoni városbíró. A családi hagyomány szerint a polgárság a kurucok előtt Pauert vádolta a fegyveres ellenállás megszervezésével, mire a kurucvezérek a városbíró halálra ítélték. Már vitték is csufrohában a vár terére, hogy ott karóba huzzassák. Az ítéletről értesültek a közellakó ágostonrendű apácák. Apátnőjük, ki gróf Draskovich leány volt s meg néhány előkelő családból származó magyar apáca, kegyelmet kértek a halálraítéltnék s tényleg nyertek is az utolsó percekben.⁵⁾ Ha ez a hagyomány hiteles, Márkl kezét kell a dologban látnunk.

Am a kuruckodás csak tovább tartott, úgy mint az előbbi években. 1708-ban tizenkét ezer kuruc vonult a határszélek felé; Ruszt bevették, Kismartont megsarcolták. Márkl annyi meghiusult reménység után, mint az ősök 1683-ban, az imádság fegyveréhez folyamodott. 1910-ben megkezdte a mindennapi délutáni litániákat, mikor is a Ciboriumban kitett Oltáriszentség előtt, közösen elmondották a Szentháromságról nevezett angyal olvasót (szent, szent, szent stb.) s utána a loretói litániát.

Vége is lett hamarosan a kuruc háborúnak; a háboru vége felé a kurucok Mosonmegyében két tekintélyes kismartoni polgárt is fogtak el. Miközben a váltságdíj fölött alkudoztak, meglett a szatmári béke s megmaradt a váltságpénz. Az így kiszabadult foglyok hálából a plébániatemplom bejárata mellé vasráccsal védett maig meglevő szép feszületet állítottak.

A kurucjárással kapcsolatban még valamit kell Márklról elmondanunk.

Aki tudja milyen szoros kötelék fűzte Márkl plébánost a szervitákhoz, az nem csodálkozhatik azon, hogy a kurucok járás-kelés-

séről híven tudósította, esetleg személyesen is értesítette a loretoi kolostort. Aki azután még azt is tudja, hogy a vad kuruc katonák Loretóban nemcsak sarcoltak, hanem a menedékjog ellenére még a templomban is garázdálkodtak, a szerviták lajtántúli nagy malmát felpörzsölték, a loretoi birót elhurcolták és osztrák földön fölakasztották stb. stb., az még kevésbé csodálkozhatik azon, hogy a loretoi szerviták kuruc hireiket a bécsiakkal is tudatták, s így a bécsi kormány mindig frissiben értesült a lajtavidéki kuruc mozgalmakról.

Ezt a szerviták, — pedig magyarok is voltak közöttük, — egészen természetesnek találták s ahelyett, hogy titkolták volna, érdemesnek tartották még naplójukban is följegyezni.

A kurucok emlékezete még a vidék hagyományában is keserűbb a keserűnél.

Fűzfasipos gyermekek a lajtamenti és fertővidéki községekben maig is így énekelnek:

Felber, Felber geh,
Geh mit mir in See,
Denn es kummen die Krutzen,
Die wer'n dir d' Ohrvascheln stutzen.

VI. A nádor jobb keze.

Márkl gazdag változatokban ragyogó Mária-tisztelete, láttuk, hiveit is magával ragadta.

Ez egyebek között abban is megnyilvánult, hogy házaik külsejét is szeretettel ékesítették Szűz Mária képeivel és szobraival.

Igy dr. Römer kismartoni orvos is 1696-ban az *einsiedeln*i Szűz Mária kőből faragott, életnagyságu szobrával díszítette kismartonvárosi házát.

Mikor a legközelebbi körmenet alkalmával herceg Esterházy Pál ezt a szobrot megpillantotta, igen megtetszett neki, elkészíttette mását s ezt a héfláni szent Rádegundisz-fürdőben helyezte el. Itt a szobor nagy tiszteletnek örvendett, kivált azon idő óta, mikor egyik repülő kuruc raj a fürdőt, — mert a királypárti nádoré volt, — fölforgatta, rommá változtatta és a szobor még is épen került ki a romok alól, sőt még a rajta levő szövetruha sem égett el.

Eközben Kismarton hegyén megépült a herceg világhírű káiváriája (1707.); ezrével jöttek az emberek mindenünnen, hogy lás-

sák a csodaművet és benne ájtatoskodjanak. Sok pap is jön ekkor Kismartonba; szűkek lettek a templomok, szűk lett a plébániatemplom kis gót sekrestyéje is, ezért Márkl 1709-ben megtoldja a mai kényelmes sekrestyével.

A herceg városi szentferencrendi atyákat rendel ideiglenesen a kálvária mellé; majd mikor a lelki aratás egyre bőségesebb lesz, 1711. január 1-én alapítólevelet állít ki a szentferenciek részére, melyben átadja nekik a kálváriát, biztosítja ellátásukat, de kötelezi a rendet, hogy 8 patert és 2 frátert állít a szenthely őrzésére és a bucsujárók lelki gondozására. A herceg az alapítólevélben azt is megemlíti, hogy a kálvária mellé nagyobb templomot szándékozik építeni.

Ekkor merül föl az a gondolat, hogy a héfláni fürdőház csodás hírű Mária-szobrát a kálvárián kellene fölállítani. Az okok nyilvánvalók voltak; a hercegnek tetszett is a terv és végrehajtását Márkl főesperesre bízta. Így került az ügy Keresztély Ágost győri püspök elé, akitől, — az egyház előírásának megfelelőleg, — Márkl azon megbízást vette, hogy a szobor csodás hírének valóságát vizsgálja meg.

A vizsgálat ezt igazoltnak találta s ennek alapján a püspök meg is adta az engedélyt, hogy a szobrot a nyilvános fürdőből az új kálváriára szállíthatták.

Am az átszállítás hírére a kétségbeesett nagyhéflániak nyugtalankodtak s botrányos kihágásoktól lehetett tartani. Ezért Márkl augusztus 16-án éjjel 12 órakor a csodálatos, 3 mázsás kőszobrot egyelőre a helybeli plébániatemplom sekrestyéjébe vitette át. Bár a dolgot nagyban titkolták, mégis mintegy 300 ember gyűlt össze a kései éjjeli órában is. Látván azonban, hogy a szobor falujukban marad, az átszállítást senki sem zavarta. A csodás meghallgatások most is egyre folytatódtak, aminek nagyon megörültek, nemcsak a nép, hanem az átszállítást tervező egyházi és világi személyek is.

Ezen átmeneti intézkedés után, a csodálatos szobor átvitele 1711. szeptember 3-án este 9 órakor valójában meg is történt. A herceg, Pál nádor, nagy pompával vonult föl és diszkocsiján maga vette át és vitte a szobrot, követték őt főuri diszben: fiai, Mihály és József, ezek feleségei, urak, papok és a jámbor hivek nagy sokasága. Ilyen nagy tiszteletadás láttára, tüntetésre még csak gondolni sem mertek.

Megérkezve Kismartonba, Márkl a kálvária előtt a herceg nádorisántól kellő tisztelettel átvette a szobrot és azonnal át is adta

a kálváriát gondozó ferencrendi szerzeteseknek. Ezek azután, a herceg utasítása szerint, a kálvária alsó kápolnájában, az olajfák hegyét jelképező sziklák fölött, helyezték el, hol is másnap Keresztély Agost biboros püspök a szobor előtti oltáron bemutatta az első ünnepélyes nagymisét.

A megyéspüspök ugyanezen alkalommal kiállította a szobor csodálatos voltát tanúsító bizonyítványt is.

Erre, mi sem természetesebb, a magyar, német, horvát bucsujárók még tömegesebben jelentkeztek. Egy-egy évben vagy 120 processió is érkezett. Az évi áldozók száma állandóan 60 ezer körül járt, pedig akkor még egy-egy gyónás után csak egyszer áldoztak a legjámborabb hivek is.

Az új szenthelyet Kismartonhegynek nevezték el. Hire hamar országos lett, mert ez volt az akkori Magyarország legszebb kálváriája és egyre föltünőbbek és számosabbak lettek a csodás Mária-szobor tiszteletével kapcsolatos gyógyulások és imameghallgatások.

Boldog volt a herceg, hogy az isteni gondviselés késő öregségében ily nagy lelki dolgokra használta őt föl eszközül! Bizonyára sokszor szállt föl lelkéből a sóhaj: Fecit mihi magna, qui potens est! Mert nagy dolgokat cselekedett nekem a Hatalmas! (Luk. 1, 49.)

De nagyrabecsülte Márkl közreműködését is. Ez időben ugyanis bár a hercegnek már volt saját házi főpapja és Kismartonhegy is ennek kiváltságos egyházi joghatósága alá tartozott; mégis a herceg ezen szent és fontos ügynek rendezésénél nem a saját, kiváltságos házi főpapjának, hanem állandóan Márklnak tanácsát és közreműködését vette igénybe. Mennyire értékelték ezt a tanácsot és tapintatos közreműködést, abból is kilátszik, hogy az átszállítási ünnepség után a megye főpásztora Márkl Mátyás h. főesperest c. püspökségre terjesztette föl, s 1712. elején el is nyerte ezen méltóságot. Nagy volt a föltűnés, még nagyobb az öröm, mert c. püspöki méltóságot, káptalanon kívül álló pap Győregyházmegyében még nem kapott.

A kismartonhegyi szenthelyek további sorsa már nem tartozik Márkl életrajzához; de ki kell emelnünk azt a szerencsés körülményt, hogy mind a kálvária mind a Szűz Máriás bucsujárárhely jelentékenyen hozzájárultak azon bensőséges hitéletnek megerősítéséhez, mely Márkl környezetéből kiáradott.

VII. Küzdelem a pestis ellen.

Az 1713-iki fekete halál előfutárai már évekkel korábban jelentkeztek; legelőször 1710. nyarán, a megye északi részén, Kismarton közelében, miért is július 25-én Ausztria felé a határt elzárták. A rémes nyavalya azonban a tél beálltával sem szűnt meg; ezért november 26-án a hatóság úgy intézkedett, hogy azok, akik Ausztriába akarnak kijutni, kötelesek magukat Sopronban egyhavi vesztégzárnak alávetni. Ezt akkor »kontumác«-nak nevezték. Keresztély Ágost győri püspök is ezen év (1710.) december 29-én hosszabb szabályrendeletben utasítja az egyházmegye papságát, mihez tartsa magát a pestissel szemben; egyszersmind meghagyja, hogy minden előforduló ragályos esetről rögtön és körülményesen értesítsék a megyei alispáni hivatalt. Továbbá Márkl Mátyást mint soproni h. főesperest még különösen is utasítja, hogy fönti rendeletét a főesperességébe kebelezett minden plébániahivatallal mihez tartás végett haladéktalanul közölni siessen. 1711. nyarán már Sopronon alul is pusztít a rémes nyavalya. Szinte csodálatos, hogy Kismartonba csak 1713. szeptember elején köszöntött be. A helyi hatósági rendelkezések közül csak azt említjük meg, hogy a pestis-betegek részére a régi Lázáretnek nevezett kórházat újból berendezték. Keresztély Ágost győri püspök pedig azt rendelte el, hogy a várbeli és városi plébánosok lázáreti, azaz kórházi szolgálatot ne vállaljanak, ezt végezze egy-egy káplán vagy szerzetes; az ágostonrendi apácák végezzenek általános gyónást, kolostori templomukat a hivek elöl zárják el, úgyhogy a miséző papon és a gyóntatóatyán kívül senki oda be ne mehessen.

Kórházi lelkésznek Márkl káplánja, Uriendt Mihály jelentkezett önként, aki maga is Kismarton szülötte volt. Ám a betegek hamarosan fölszaporodtak, s Uriendt egymaga képtelen volt azok kiszolgálására. Ekkor Márkl plébános, a püspöki utasítás szerint, a szentferenciektől is kért kórházi lelkészt. Ezek azonban, nem tudjuk mi okból, vonakodtak a kérelemnek eleget tenni. Márkl jelentésére szeptember 12-én a püspök megintti őket és az alamiznaszedés eltiltásával fenyegetődzik. A ferenciek még akkor is haboztak; ezért a püspök szeptember 17-én tényleg ki is adta a tiltó rendeletet. Ekkor végre Sailer Lőrinc szentferenci szerzetes is vállalkozott a kórházi szolgálatra.

Azon közben a sűrű halálozások miatt végleg elnémultak a harangok, melyeknek kongását a véstől rettegő lakosok már a pestis kitörése előtt is szomorúnak és véstjóslónak találták; ezért bele is nyugodtak a szokatlan rendelkezésbe. Elcsöndesült az egész városka. Az utcák néptelenek, csak a betegszállító és halottvivő kocsik tompa moraja hallik az esti és kora reggeli órákban. A kocsik nyomán a lakásokból sirás, jajgatás hallatszik az utcára; siratják a holtakat, remegnek az élőkért. Az egészségesek, ha kijárnak is, messziről kerülik egymást; csak az élmezők járnak házról-házra, hogy a fertőzött lakásokba hosszúnyelű lapátokon nyujtsák be az ennivalót, hosszú póznákon az üdítő italt.

Orvosok, felcserek, kuruzslók hiába küzdöttek a fekete rém ellen, azért az emberek Istennél kerestek segítséget.

Márkl plébános buzdítására a város színe-jáva újra egybegyűlt ősi szentegyházában, s itt, az Ur oltára előtt, egy szívvel, egy lélekkel megfogadják, hogy a teljes Szentháromság, a bold. Szűz, Isten anyja, Mária, azonképen Sebestyén, Rókus, Rozália, Kajetán és Xav. Ferenc dicsőült szentek tiszteletére, — szobrokat emelnek s azokat időtlen-időig kegyeletesen fönn is tartják. A szobrok felállításán kívül még megfelelő ájtatosságokat is fogadtak.

A vész 16-ik napján, szeptember 21-én, le is tették a fogadalmi szobor alapkövét s október 27-én már a Szentháromság képét is fölállították, ünnepélyes harsona- és trombitaszóval. Ez alkalommal a már elnémult nagy harangot is meghuzták. Ezen időre a külvárosi kisebb szobrok szintén elkészültek.

Mindez azonban elsietett, félig-meddig befejezetlen dolog volt; nem annyira a fogadás szellemének, mint inkább betűjének feleltek meg; már pedig az Irás szerint a betű öl és a szellem az, mely éltet.

Ugy is látszott, hogy a neheztelő Istennek nem ünnepség, sem trombita- és harangszó, hanem bűnbánat és életjobbulás kell. A pestis, — a fogadás és a szobrok fölállítása dacára is, — nemcsak alább nem hagyott, hanem egyre félelmetesebben dühöngött, egyre sűrűbben szedte az áldozatokat. Október 7-én meghalt Uriendt, a hőselkü városi káplán; 12 nappal későbben követte őt a halálban a második kórházi lelkész is; immár a harmadik pap, szintén ferencrendi szerzetes végezte a kórházi lelkipásztorkodást.

Ekkor, mikor a baj és a vele járó rémület tetőfokát érte el, 10 éves kis fiucska betegedik meg. Erőnek erejével a városplébánossal akar beszélni, de mert ezt nem teheti; a körülállóknak je-

lenti ki, hogy a pestis mindaddig meg nem szűnik, míg csak az emberek igaz bűnbánatot nem tartanak, míg szívükből Istenhez nem térnek, míg csak a fogadott Szentháromság-szobrot egészen el nem készítik és föl nem szentelik; ekkor aztán ő lesz a betegség utolsó áldozata.

Az ártatlan fiucska kijelentését mindenki isteni kinyilatkoztatásnak vette. A reménység, a bizalom újra visszaszállt a csüggedő lelkekbe. Márkl a már 1710-ben kezdeményezett mindennapi litániát megtoldja a bűnbánati zsoltár, a »Miserere« elmondásával. Mindenki siet Istennel és felebarátjával megbékülni, miközben ujult erővel láttak a megkezdett munkához, úgyhogy a fogadott Szentháromság-szobor csakhamar készen állott s november 21-én, a bold. Szűz följánlásának ünnepén Márkl c. püspök már meg is áldhatta. Ez a nap azért is nevezetes volt a kismartoniak előtt, mert az 1649-iki nagy pestis alkalmából erre a napra fogadták a loretoi bucsujárást, melyet mindekkorig hűségesen meg is tartottak.

Annál inkább biztak tehát a halállal vívódó jámbor fiucska jövődölésszerű kijelentésében. S akik biztak, nem csalódtak!

A mondott naptól kezdve ugyanis senki a pestist meg nem kapta; a régi betegek közül is csak egytetlen-egy halt meg: a jövődölő kisfiucska! Ő volt csakugyan a pestis utolsó áldozata! Mindezt így mondják a meglevő halálozási anyakönyvek is.

75 nap alatt összesen mintegy ötszázan haltak el a pestisben. Nem volt ház, ahová az öldöklő angyal be ne tért s nem volt család, melynek gyásza ne lett volna. A holtakat eleinte egyes, utóbb már csak közös sirokba temették. Nem messze a mai kórháztól, egy kis kápolnaszerű fülke jelzi a régi pestis-temetőt.

A fogadalmi szobor most is disze a város főterének.⁶⁾ A polgárság mindenkor lelkiismeretesen gondozta és számos alkalommal meg is ujította. A városi hívek Szentháromság-ünnepén évről-évre ünnepélyes menetben vonulnak a szobor elé s itt végigénekelik a »Téged Ister dicsérünk« kezdetű hálaéneket. A többi fogadott ajtatosságot Zichy püspök 1772-ben részben enyhítette, részben meg is szüntette.

Még valami emlékeztet a pestis rémséges idejére!

A Szentháromság ünnepét követő éjszaka virradatján, — éjfél után 2 órákor, a plébániatemplom zömök tornyában megszólalnak az összes harangok, hogy a város lakóit emlékeztessék az 1713-iki pestis idejére, az ősök fogadására és a könyörülő Isten végtelen irgalmára. Ez az éj évadján való ünnepélyes harangozás

folytatódik, de csak egy haranggal, szent Bertalan éjjeléig, amikor is újra megszólalnak az összes harangok, hogy a várost mégegyszer emlékeztessék a 75 napi halálos aggságra s egyuttal méltó hálaadásra is serkentsék.

VIII. Készület a nagy utra.

Márkl most még a missiók jótéteményében kívánta hiveit részesíteni.

Kismarton már Esterházy Miklós nádor idejében (1622—1645.) megismerkedett velük. Ezek áldásos hatása alatt a kismartoniak az új hitről egytől-egyig visszatértek jámbor őseik kath. hitére. Utána azonban zavaros idők következtek: Wesselényi összeesküvés, török háború, kurucvilág, pestis, missiókra még csak gondolni sem lehetett.

Am alighogy fölocsudtak az emberek a pestis okozta rémületből, Márkl már hívta a jezsuita missió atyákat. A plébánia emlékkönyve erre vonatkozólag a következőket tartalmazza. 1716. május 30-án érkeztek ide ft. Zeroni Bernát és Krembs Ignác jezsuita atyák. A városi apátplébános a felső kapu előtt álló Mária-szobornál, a mai vártéren, rövid üdvözlő beszéddel fogadta őket, azután körmenetileg a városi plébániatemplomba vonultak, hol a missió Zeroni atya beszédével azonnal kezdetét is vette s roppant sokaságú népnek egyre növekvő részvéte mellett teljes 8 napig tartott. Ezen missió alkalmával igen épületes, megható és emlékezetes volt egyik esti 9 órakor rendezett, az egész városkát bejáró körmenet. Az atyák, fáklyák világítása mellett, 3 különböző szobornál három részre fölosztott predikációt tartottak, melyeknek közeit siralmas zenedarabok töltötték ki. Ez alkalommal az egyik missionárius atya annyira ostorozta magát, hogy az összes jelenlevők sirásra fakadtak. Ugylátszik mások is követték az ostorozó páter példáját, ami különben akkoriban gyakorta megtörtént s még a mágások sarjadékai is résztvettek az ilyen vezeklési gyakorlatokban.⁷⁾

Ez a missió június 7-én végződött, ismételt körmenettel és a piaci nagy szobornál tartott szentbeszéddel. Az ünnepélyes befejezést már akkor is a teljes bucsuval egybekötött pápai áldás képezte. A missionárius atyák a plébánián laktak s a plébános vendégei voltak.

A jezsuita atyák Kismartonból a vidéket járták be. Márkl mint

helyettes főesperes mindenütt követte vagy fölkereste őket és körutjuk befejeztével, augusztus 8-án örömmel jelenti a győri püspököknek, hogy a jezsuita atyák az ő esperesi kerületében 3 hónapon át olyan szép eredménnyel működtek, amilyenről ő eddig még sohasem hallott.

Saját nagyhatású missiójának renoválása 1718-ban, a karácsonyi szent ünnepek alkalmával ment végbe, mikor is ugyanazon Zeroni atya naponta két elmélkedést tartott, melyek a szíveket annyira megfeszítették, hogy hatásuk alatt ellenségeivel mindenki megbékült.

Az 1716-ik évi nagy missió talán magát Márkl plébánost hatotta meg legjobban. Közeli halálára gondolt és temetkezési helyéről gondoskodott.

A kismartoni jómódu polgárok középkori szokás szerint rendszerint templomukban temetkeztek; nem kriptába, hanem egyszerűen a templom kövezete alá. A fölírásos sírlapot vagy fölöttük vagy mellettük a falon helyezték el.

Ilyenekkel a templom Márkl idejében már megvolt rakva, azért a jó plébános kriptába kíváncszott s mert ilyen még nem volt, 1716-ban a missió esztendejében, új kriptát készíttetett a templom szentélye alá, melyhez a templom középhajójából vezetett le a lépcső. Maga a kriptát két tágas kamarából áll, megfelelő szép latin fölírásokkal. Márkl személyét ezek a fölírások nem említik, amiből arra következtethetünk, hogy a kriptát nem a plébános, hanem mint kegyur a város csináltatta, az egész polgárság használatára és tényleg Márkl után még más előkelők is temetkeztek a kriptába, mignem József császár alatt a kriptát lejárátát befalazták, mert tilos volt a templomokban temetkezni.

Ujabbán a lejárátát ismét szabaddá tették.

A szentély szép márvány kövezete szintén Márkl építkezésének idejéből való.

Megvoltak a missiók, megépült a kriptát s most, 70 éves korában jöttek még a közös papi lelki gyakorlatok. A soproni jezsuita atyák naplójából tudjuk, hogy 1720-ban, midőn a kismartonvárosi apácák klauzurás kolostorában lelki gyakorlatokat tartottak, egyidejűleg a plébániaházban világi papoknak is tartottak ugyanolyan gyakorlatokat.

Márkl tehát szépen készült nagy útjára. Csak egy volt hátra, halála előtt az annyira kedvelt Szent Olvasó Társulatnak fennmaradását akarta még biztosítani.

IX. A Szent Antal-javadalom.

A Szent Olvasó Társulat állandósítására Márkl plébános élte alkonyán a szent Antalról elnevezett javadalmat alapította. Családi örökségéből a plébánia tözsomszédságában házat vett s lassacskán szerzett hozzá annyi ingatlant, hogy ezek jövedelméből a javadalmas szerényen megélhetett.

A javadalmas kötelezettsége az volt, hogy mindennap csöndes szentmisét mondjon, nyáron 5, télen 6 órakor, ami legkivált a szegényebb munkásosztálynak szolgált nagy kényelmére; de csak kettőt kellett magáért az alapítóért fölajánlani. A fő és lényeges kötelezettség azonban az volt, hogy a javadalmas minden vásár- és ünnepnapon, a délutáni istentisztelet előtt tartson rövid szentbeszédet és utána a hivekkel közösen imádkozza el az egész szentolvasót.

Erdemesnek tartjuk a javadalmat részleteiben is felsorolni.

1. Emeletes lakóház, — részben butorozva, — pincével, présházzal, — mögötte szép házi kerttel.

2. 14 fontos kismartoni és 25 fontos kishéfláni szőlő, ami megfelel két kataszt. hold területnek.

3. 9 hold szántóföld.

4. 4 vágás (Lust) erdő.

5. Veteményes és gyümölcsös kert a házon kívül.

6. Leltári fölszerelés: 30 mérő gabona, 10 akó bor, 30 akóra való hordó, egyházi szerek, hitszónoklati könyvek.

A városnak kölcsön adott 600 forint kamatainak fejében, a javadalom ment volt a városi közterhek viselésétől is.

Az alapítólevél 1724. jun. 13-ikáról van kiállítva. A javadalmas megválasztását az alapító a templom kegyurára, a városra ruházta, elsőizben azonban ő maga nevezte ki a javadalmast; még pedig sokévi kedves káplánját, Rogán Tádét, akit utóbb második utódjának is megválasztottak.

A városi polgárok ezen alapítványt nagy jótéteménynek tekintették és sokféleképen gyarapították, a hitéletnek nem csekély előnyére. Így 1734-ben Prycker György 2000 forintot tesz le a városnál avégből, hogy a javadalmas a kórházi kápolnában hetenként 2 szentmisét mondjon. 1742-ben Wachtler nevű polgár tesz 2000 forintos alapítványt, hogy a javadalmas vasárnapokon a reg-

geli mise után keresztény tanítást tartson, s hetenként az alapítóért 1—1 szentmisét szolgáljon.

Ezekhez idővel még egyéb alapítványok és velükjáró kötelezettségek is járultak. Nevezetesen: a kórházi szombati litániák és segédkezés a plébánosi ünnepélyes istentiszteleteknél.

Mindez azt bizonyítja, hogy Márkl ezen alapítványával is olyan jó magot vetett a kismartonvárosi plébánia földjébe, mely meghozta az evangélium ígérte százszoros gyümölcsöt.

A javadalmat még II. József is megkímélte, mert lelkipásztori ténykedések voltak hozzá csatolva; csak a 19. század vége felé ment lényeges változáson keresztül. Ugyanis a városi képviselők 1870-től kezdve mindig a plébánosnak adományozták a javadalmat; 1890-ben pedig az illetékes tényezők hozzájárulásával, a javadalmat a plébániajavadalommal egyesítették olyaténképen, hogy a mindenkori plébános egyuttal a szent Antal javadalom élvezője is, köteles azonban a javadalomhoz kapcsolt egyházi ténykedések végzésére külön káplánt díjazni és eltartani. Ilyen alakjában Márkl alapítványa ma is fennáll még.

X. Gyümölcséről a fát.

Oly önzetlen, kitartó, a lelki élet minden ágára kiterjedő papi működés, mint amilyen a Márkl plébánosé volt, gazdag gyümölcsök nélkül nem maradhatott. Ezeket akarjuk itt röviden csoportosítani.

1. **Ujabb missiók.** Márkl a kismartoniakkal megkedveltette a missiókat. Hívei jó pásztoruk halála után is, a kellő időközökben, gyakorta visszakivánták azokat. Így már 1745-ben folyt le Kismartonban újabb missió. Erről jelentették a jezsuita atyák az ő előjáróiknak, hogy a közös szentbeszédeken kívül az apácáknak és katonaságnak külön előadásokat tartottak. Jele annak, hogy ezek is, azok is szép számban jelentkeztek.

2. **Papi hivatások.** Alig volt év, mely Kismartonból vagy 2 ujmisés papot ne adott volna az egyháznak. Köztük voltak a híres Seitz testvérek is, kik közül az egyik, András, mint kismarton-hegyi hercegi prépost, a másik pedig, a magyar szerviták híres Leó páterje, mint hazafias író és publicista, országos hírnevet szerzett magának. Műveit a szakemberek még most is tanulmányosaknak tartják. Azt is följegyezték a szerviták, hogy Márkl néha-néha kispapjait is ki-kisért a szenthelyre.

3. Papi lelkigyakorlatok. Márkl azonban nemcsak sok papot, hanem egyuttal jó papokat is akart nevelni. Evégből helyes érzéssel a papi lelkigyakorlatokat kedveltette meg paptársaival. Őt tekinthetjük Győregyházmegyében a vidéki papi szentgyakorlatok uttörőjének. A népmissiók már akkor is úgyszólván a mindennapi lelki dolgok közé tartoztak; de a vidéki, kisvárosi papi lelkigyakorlatokról Márkl környezetéből és plébániájából kapjuk az első híreket. A loretoi szerviták naplójában olvassuk, hogy ott 1710. december havában Hackstock kismartoni káplán többedmagával 8 napos szentgyakorlatot tartott. A résztvevők, mondja a napló, celálékban étkeztek és mindennap miséztek; tehát a közönségesnél sokkal szigorubb rendet tartottak be. Hackstock Márkl káplánja volt. A tanítvány nem nagyobb a mesterénél, azért bizonyosra vehetjük, hogy ebben is Márkl volt a mozgató erő. Utóbb, mint hallottuk, Márkl saját plébániaházában tartott ily szentgyakorlatokat, közösen a főesperesi papsággal. Az így elhintett jó mag gyökeret vert s egy emberöltőnél tovább jó gyümölcsöket termett. A papság Márkl halála után is az őszi hónapokban szorgalmasan végzett Loretóban ily lelkigyakorlatokat; még 1762-ben is találunk a szerzet krónikájában erre vonatkozó épületes följegyzéseket. Igaz, hogy ekkor már gróf Zichy volt a megye főpásztora!

4. A 40 órai szentségimádás. A Rómából kiinduló 40 órai szentségimádás XI. Kelemen pápának 1705-ben kiadott szabályozó rendelete után, Győregyházmegyében is nagyobb lendületet vett. A loretoi szerviták, a győri és soproni jezsuiták voltak az elsők, akik először ismertették meg a hivekkel.

Szinte természetes, hogy Márkl, aki Sopronban is, Loretóban is, otthonos volt, aki a lelkek gondozásában eddig is mesternek bizonyult, most is sietett, hogy hiveit és a hercegi házhoz közelálló köröket ezen ájtatosság kegyelmeiben részesítse.

Az ágostonrendű apácák váraljai templomában tartotta meg az az első 40 órai ünnepélyes szentségimádást, még pedig az 1714-ik évi pünkösöd 3 ünnepében. Minthogy Pál herceg már egy évvel korábban elhalt, bizonyosra vehetjük, hogy az ájtatosság kezdeményezése Márkl plébánostól indult ki.

A 40 órai szentségimádást jelző képek megvannak még a kismartonvárosi szentferenciek-nél és, mint láttuk, a nagyhéfláni templomban is; ebből következtethetjük, hogy ezen ájtatosság ezen a helyeken is gyakorlatban volt. Csodálható-e, hogy ilyen példák hatása alatt a városplébánia hivei is kívánták ezen áhitatot gyako-

rolni. Ha nem is Márkl életében, de már 1746-ban saját plébánia-templomukban is megkezdődött és napjainkig fennmaradt. Husvét három ünnepén diszt ölt még a templom bejárója is s ott olvasható a diszes keretű régi fölírás: Vierzigstündige Anbetung.

Azonképen folytatódik az apácák 40 órai szentségimádása is a várkastély templomában, a régi 3 pünkösdi ünnepnapon. A többi helyen, valószínűleg a 13 órai szentségimádás behozatalával, megszünt.

5. Jámbor egyesületek. A Márkl-éra lelki gyümölcseihez sorolhatjuk a jámbor társulatok ápolását is. Márkl nem sokat markolt, de amit megmarkolt, azt jól megfogta. Szeretettel csatlakozott a már ismertetett »Pium foedus« nevű papi egyesülethez, mert ideálisan érvényesült benne az isteni mester végső óhaja: Ut sint unum. Az egyesületnek mindhalálig oszlopos tagja maradt s halálában 100 forintos hagyománnyal emlékezett meg róla.

1689-ben ünnepélyesen bevezette a Szent Olvasó Társulatot s külön javadalom alapításával biztosította ennek fennmaradását.

Egyéb jámbor társulatot nem kezdeményezett, mert tudta, hogy a vele együtt működő szerzetesek mindegyikének megvan a maga külön társulata, melyekbe az ő hivei is szívesen iratkoztak.

6. Bucsujárások. Márklnak a bucsujárásokkal kapcsolatos tevékenységét már kellőképpen méltattuk. Itt még csak azt fűzzük hozzá, hogy az ő két legkedvesebb bucsujárása: a máriazelli és loretoi, mai napig fenntartotta magát.

Ha Márkl életéből semmit sem tudnánk, és csak azokat a gyümölcsöket látnánk, melyek halála után fennmaradtak, lelki nagysága tisztában állna előttünk, mert írva vagyon: gyümölcseről ismeritek meg a fát.

Márkl a P. Ábel-féle »Férfiak apostola« kisded csapatába sorozható be. Az összes jelek erre mutatnak.

Mikor elfoglalja plébániáját és megszervezi a Szent Olvasó Társulatot, az asszonyokról semmi szó nem esik, hanem igenis a férfiakat, még pedig a városi tanácsos urakat állítja be az egyesület szervezetébe.

Mikor herceg Esterházy Pál híres bucsujárását rendezi öreg Máriazellbe, Márkl nem asszonyokkal, hanem száz kismartonvárosi polgárral emeli ennek a jól rendezett lelki seregnek fényét és tekintélyét.

A német katonáktól mindenki rettegett. Mikor kitavaszkodott, Márkl százával vitte őket Loretóba, a bucsujáráhelyre, hogy fisz-

tult lélekkel indulhassanak a harcok mezejére s veszélyek idején itt is megemlékezzenek a keresztények segítségéről.

Pénzét nem rakta élére. A plébánia jövedelmeiből ékesítette székesegyháznak is beillő templomát; öröklött családi vagyonából pedig megalapította a szent Antalról elnevezett javadalmat.

Čnművelődéséről tanuskodik szép könyvtára, melynek egy részét a plébánia napjainkig megőrizte.

Nagy érdeme Márklnak az is, hogy paptársaival és káplánjaival valóságos szent János-szeretet fűzte össze; kereste a velük való gyakori érintkezést s nem rábeszéléssel vagy hivatalos nyomással, hanem saját példájának erejével vitte őket lelkigyakorlatokba, szentségimádásba, missiókba s egyéb ideális papi dolgokba.

Eppen ilyen jó barátságban élt a főesperesség területén működő különféle szerzetesekkel is: jezsuitákkal, szentferenciekkel, szervitákkal és minoritákkal. Szolgálatukat sokszor vette igénybe, viszont ő is szívesen jelent meg ünnepeiken s nemcsak pontifikált, hanem fiatalabb éveiben szentbeszédet és körmenetek megtartását is vállalta.

Derős kedélyét a loretoi szerviták krónikája dicséri. Igen kedvelte ezeknek társaságát, sokszor kirándult Loretóba, egyszer java téiben (1713. II. 22.) még farsangi vacsorára is. Ez alkalommal a krónikás a társaságról ezt jegyzi meg: »Omnes excessive hilares.« (Valamennyinek szinte túlságosan jó kedve volt.) Pedig Márkl ekkor már címzetes püspök is volt.

De ha kellett, tudott erélyes is lenni, még az annyira kedvelt szerzetesekkel szemben is; megmutatta ezt az 1713-iki pestis alkalmával. Sok kellemetlenséget elhárított tapintatos eljárásával; láttuk, mily szépen leszerelte a fölzúdult héflániakat a szoborszállítás alkalmával.

Akkoriban címzetes főpapok, sőt székesegyházi kanonokok is címert választhattak maguknak.

Márkl cimerébe az oroszánt választotta, de az oroszán ágaskodó lábai nem a szokásos kardot, hanem a kettős keresztet tartják. Ez a Márkl jelleme: erő és erély; de csak avégből, hogy apostolkodhassék. Ezt az ő apostoli lelkületét, buzgólkodását látta benne jőbérát és ellenség egyaránt, ezért mindenki tisztelettel hajolt meg előtte.

Egyházi főlebbvalói nem is fukarkodtak az elismeréssel. Már mint soproni javadalmas, tehát egészen fiatalon, viseli a vasvári c. kanonok címet. Kismartonban hamarosan egymásután lesz: helyet-

tes főesperes, szent Gábor arkangyalról címzett apát, apostoli protonotárius s 1712-ben stagnini címzetes püspök is. A kismartoni városi plébánosok hosszú sorában ily magas kitüntetés még egynek sem jutott osztályrészül, sem előtte, sem utána.

Meghalt Kismartonban, 1725. február 25-én szent Mátyás apostolnak mennyei védőszentjének ünnepén. Halálának egyéb körülményeiről nincs följegyzés. Eltemették abba a tágas kriptába, melyet ő maga épített szép templomának szentélye alatt. Földi maradványai üvegkoporsóban itt most is láthatók s a kismartoni hivek »Der heilige Leib« — a szent tetem név alatt ismerik és mutogatják. Azt hisszük, ez az elnevezés Márkl püspök legszebb kitüntetése!



Márkl Mátyás cimere a „Pium foedus” krónikájában.

XI. Jegyzetek.

1) A szobor fölírásának szövege a »Kuttfők« c. fejezetben a B) Egykoru fölírások sorában olvasható.

2) Az eddigi adatok szerint legrégebbi a magyaróvári, mely 1653-ban keletkezett.

3) Jólehet nem Márkl alkotása, a műtörténetírók kedvéért ide iktatjuk az 1590-iki nagy harang fölírását is. In Godtes Namen bin ich Geflossen Hans Dinckhelmaier in Wienn hat mich Gossen.

Wen Got mit Uns ist Wer Wil Widder uns sein. 1590. —

Márkl később szintén beolvasztott harangjairól nem maradt fölírás.

4) Így egy alkalommal a soproniaktól a csordáról elhajtott marhákért, — akár kicsiny, akár nagy, — darabonként 4 forintot kértek és kaptak is. — Egy-egy jobb módú polgárért elkértek 100 talért, sőt néha 400—600 forintot is. A legegyszerűbb munkás nem szabadulhatott 10—20 forinton alul. Legbusásabban a szüreti sarcból pénzelték. Ha késett a kivetelt sarc vagy vonakodtak azt megadni, rendszeresen azzal fenyegetődztek, hogy kivágják a tőkéket. Nagyon jól tudták, hogy a bor Kismarton vidékének fő-fő jövedelme.

5) **Pauer Iván:** Archeologiai levelek. XIV. Arch. Ért. III. 1870. 104. l. — Szerző 1703-ra teszi az eseményt. Ezen évben maga Károlyi foglalta el Kismartont, minden különösebb ellenállás nélkül. Ellenben 1707-ben, a jelzett napon, felelőtlen »repülő-raj«, portyázó kuruc-csapat lepte meg Kismartont, s mert a polgárság fegyveresen védekezett, Pauer Iván elbeszélése, ezzel az 1707. évi támadással valószínűbben hozható összefüggésbe.

6) Fölírása szintén a »Kuttfők« fejezetben. B) Fölírások között, 7. sz. a. olvasható.

7) Esterházy Miklós nádornak fia Pál, a későbbi herceg, kis diák korában szintén résztvett a nagyszombati önsanyargató nyilvános körmeneteken, még pedig olyan hévvel, melyet inkább csodálnunk kell, mint utánoznunk. » Egy ízben, — írja ugyanis önmagáról, — nagypénteki processión disciplínát csinálván, ecettel mosták hátamat... igen kisebesedett s egynéhány hétig rosszul voltam miatta.«

A soproni jezsuita atyák naplójában is olvassuk, hogy ottani működésük idejében (1627—1773.) az ő nemesi internátusuk növendékei is megtartották a nagypénteki ostorozó körmenetet.

XII. Kutfők.

A) Levéltárak.

1. Egyetemi Könyvtár. Kéziratok. Tört. LXVI.
2. Bpest. Orsz. lvt. Acta Serv. Lauret. Diarium.
3. Kismartonvárosi plb. lvt. Irott krónika.
4. Győr. Püsp. lvt. Egyhl. jkönyvek.

B) Egykoru fölírások.

1683.

1. Herceg Esterházy Pál Máriazellben 1689-ben nagyméretű olajfestésű képet ajánlott föl, mely a sekrestye bejárattól jobbra, ma is látható. Latin aláírásának magyar fordítása a következő:

EZEN KÉPET AJTATOS LÉLEKKEL FÖLAJÁNLJAK ESTERHAZY PÁL, A SZ. RÓM. BIRODALOM HERCEGE, MAGYARORSZAG PALATINUSA, HITESTARSÁVAL TÖKÖLY ÉVA HERCEGASSZONNYAL, HALÁBÓL AMIÉRT VÁRAIK FRAKNÓ ÉS KISMARTON, AZ ÉGI SZÚZANYA OLTALMÁBÓL AZ 1683-IK ESZTENDEI TÖRÖK DULÁSKOR ÉPSÉGBEN MARADTAK.

1686.

2. Kollonich Lipót bíboros, győri püspök által Győrött, a mai Széchenyi-téren fölláktított Mária-szobornak fölírása.

(A keleti oldalon.)

ANNO, QUO IN HORIZONTE REGNI HUNGARIAE LUXIT VERE SECUNDA SEPTEMBRIS, DEUS AB AUSTRO AUSTRIAM CONTRA TURCAS VIENNAM TRECENTIS PROPE MILLIBUS IN TERTIUM MENSEM FRUSTRA OBSIDENTES, ET CASTRIS TOTIS, POST TURPEM FUGAM, EXUTOS FORTITER VINDICANS, TRIENNIO POST IN VICTORIARUM AUCTARIUM, BUDAM IPSAM REGNI HUNGARIAE METROPOLIM, TURCICA SOLYMANNI FRAUDE ANNO MDXLI, DIE II. SEPTEMBR. ABREPTAM, GLORIOSE VINDICAVIT AC RESSTITUIT LEGITIMO ET NATURALI REGI SUO LEOPOLDO I., CAESARI AUSTRIACO.

SIT OTHOMANICA FRAUS, VIS, POTENTIA, LUNA SUB PEDIBUS EJUS.

Az első és utolsó sorok kronostikonja, külön-külön az 1686-ik évet adja.

(A nyugati oldalon.)

VIRGINI DEIPARAE SINE MACULA CONCEPTAE DOMUS AUSTRIACAE UNGARIAE PRAESIDY PROTECTRICI,

IMPERANTE FELICITER LEOPOLDO I., COMMENDANTE HERMANNO MARCHIONE BADENSI, LEOPOLDUS, E. S. R. I. COMITIBUS A KOLLONITZ, JAURINENSIVM EPISCOPUS, EQVES ORD. 8. JOAN. HIEROSOLYMITANI, S. C. REG. M. CONSILIARIUS INTIMUS, GRATVS POSVIT ET CONSECRAVIT. S. R. E. CARDINALIS CREATUS DIE II. SEPTEMBRIS.

Jóléhet a fölajánló szöveg az Immaculatának szól, maga a szobor a Patrona Hungariae ábrázolása, — Szűz Mária koronával, jogarral és a kis Jézussal karján.

1691.

3. A kismartonvárosi plébániatemplom nagy Synedrium képének fölírása:

DASS BLUETT DURSTTIGE GERICHT DESS UNNSCHULDIGEN HERRN H. JESU 1691.

Az ötsoros aláírás már olvashatatlan. Alsó jobb sarkán: Renoviert ao. 1773, — A képen két kisebb ismeretlen címer is van.

1695.

4. A kismartonvárosi régi Fő- vagy Közép-utcának egyik emeletes házán, élelnagyságu Mária-szobor áll (einsiedelni), ezen aláírással:

SALUTI INFIRMORVM 1695. I. M. R.(ÖMER.)

Ennek mintájára készült a héfláni fürdő Mária-szobra, melyet 1711-ben a kismartonhegyi kálvárián állították föl.

1709.

5. A kismartonvárosi plébániatemplom sekrestyéjének a templom szentélyébe nyíló ajtaja fölött.

RSSMVS DNVS MATHIAS MARKHL, PAROCHVS KISMARTONIENSIS, BENEFICIATVS ET V. A. D. SOPRONIEN: PROTHO-NOTAR. APPLIC. ABBAS S. GABRIELIS ARCHANG. PORTAM HANC F. F. 1709.

171?.

6 A „**Foedus Pium**“ c. kismartonvidéki papi egyesület Protocollumában látható Márkl füstött címere. Ennek aláírása alábbi szöveg:

RNDISSIMVS ET AMPLISSIMVS DNVS MATHIAS MARCHKL P. T. PAROCHVS KISMARTON. PROTHONOTARIVS APPLICVS BENEFICIATVS ET VICE-ARCHI-DIACONVS SOPRONIENS. ABBAS S. GABRIELIS ARCHANGELI VÁRADINI ETC SE HISCE OMNIUM CHARISSIMORVM CONFOEDERATORVM FRATRVM PRECIBVS DEMYSSE COMMENDAT, MEMOR ILLIVS:

MORS NULLI PARCIT HONORI.

1713.

7. Kismarton város főterén, a Szentháromság tiszteletére állított pestis-szobornak fölírása:

EWIGES GLÜBT DER EHREN-SÄULLEN WELCHE VON EINER KÖNIGL. FREYSTADT EYSENSTATT UMB ABWENDUNG DER LEIDIGEN PEST DER ALLERHEI LIGSTEN DREIFALTIGKEIT UND GEKRÖNTEN HIMMELSKÖNIGIN MARIA, AUCH H. H. SEBASTIANO, ROSALIAE, CAJETANO, FRANCISCO XAVERIO ZU HOHEN EHREN ALLHIER VERLOBT UND AUFGERICHT WORDEN. GOTT ERHÖRE GEGENWÄRTIGEN STATT DIESES IHR GETHANES GELÜBT, UND LASSE SIE VON DIESEM UEBEL VON NUN AN BEFREUET LEBEN. BESCHEHEN IM JAHR 1713 DEN 5. SEPTEMBER, AN WELCHEM TAG DIE PEST ZUM ERSTEN, GOTT GEB LETZTENS, BEI UNS EINGERISSEN.

A szobor fönnállásának 100 éves jubileuma alkalmából (1813) Baptist József városplébános a szobor fölírását következőkkel egészítette ki:

TRIMESTRIS DIVINAE CITATE CESSERAT BONITATI PESTIS. (1713.)

HOC PIETATIS OPUS DEO UNI-TRINO SUB SAEVIENTIS PRESSURA PESTIS EX VOTO POSITUM RENOVABAT CIVITAS. (1765.)

PRISCAE PIETATIS AEMULA AEVI JUNIORIS PIETAS INSIGNI JUBILAEI FESTIVITATE LAETA DENUO INNOVAT OPUS. (1813.)

Hamar követte ezt újabb nagy renoválás, ezen fölírás szerint:

COLUMNA HAEC FUNDITUS NOVATA, ANNO SALUTIS MDCCCXXVII.

1713.

8. A város felső kapuján kívül állított pestis-szobor fölírása:

GOTT UND UNSER LIEBEN FRAUEN UND DEM HEILIGEN ROCHO, CAJETANI, ROSALLI ZU EHR HAB ICH M. JOHANN ZIEGLER, MARIA MEIN(E) EWIRDIN (= EHÉ-WIRTHIN) DIESE SAULL ALLHERO SETZEN LASSEN. GOTT WOL(LE) DURCH DERO HEILGE VORBIT UNS ALLE VOR DER LEIDTLICHEN SUCHT DER PESTILENZ BEWAREN, AMEN. A. D. DEN 4. SEPT. 1713. — H. Z.

A kezdő betűk mellett kőfaragó jelvények vannak, ami valószínűleg a szobor fölállítójának foglalkozását jelenti.

1716.

9. A Márkl Mátyás építette kriptá fölírásai.

A lépcső alján, a bejárat fölött: HAEC REQUIES NOSTRA, DONEC RESURGAMUS. (1716.)

Benn, a falra karcolt kereszt két szalagján:

IN JESU DOMINI REQUIESCANT PACE PERENNI. (1716.)

IN CHRISTO JESU HIS ORATOR DIC AMEN. (1716.)

1726.

10. A Kornmüller-féle malom közelében álló Szent család-szobor fölírása:

O IHR HEILIGE DREY: JESU, MARIA UND JOSEF, ICH LIEBE EUCH; IN EUREM SCHUTZ BEFEL ICH MICH MIT SEEL UND LEIB. ANNO 1726.

C) Egyéb forrásművek.

1. **Otto Aul:** Eisenstadt.
2. **Thaly K.:** A dunántúli hadjárat. 111—125. 118—158.
3. **Hans G. Richter:** Oedenburger Chronik.
4. **Több gy. e. m. pap:** A kismartonhegyi kálvária és bucsujáróhely tört. 31. l.
5. **Márki S.:** II. Rákóczi F. I. k. 295. 330.
6. **Dr. Zalka János:** Mária-Celli Liliomok.
7. **Leskó József:** Szaicz Leo — Sz. I. T. Irod. Oszt. felolvasásai. 30. sz. (1898.)
8. **Mohl Adolf:** Hg. Esterházy Pál. (Füzetes életrajz.)
9. **U. a.** Die Seelsorger von Eisenstadt. Mitteilungen. Jhg. 1930. Nr. 1—3. S. 7—8.
10. **U. a.** Török világ Kismarton vidékén.

Primes György.

1699 1776.

I. Származása, ifjusága, káplánévei.

Papságát megelőző éveiről kevés amit tudunk. Született 1699. április 19-én, a mai Burgenland Neckenmarkt, azaz Nyék nevű mezővárosában.

Ez a régi mezőváros, már neve szerint is ősi avartelep lehetett. Erre vallanak a szomszédos avarizű helynevek is, u. m.: Harácsony, Bajánföldre, Veperd, stb.

A tatárjárás után Nyék még csak falu, és Lándzsér várának urai: a Császár, Oláh, Mágocsy és Esterházy családok gyakorolták a vár egész tartományában a földesuri jogokat.*)

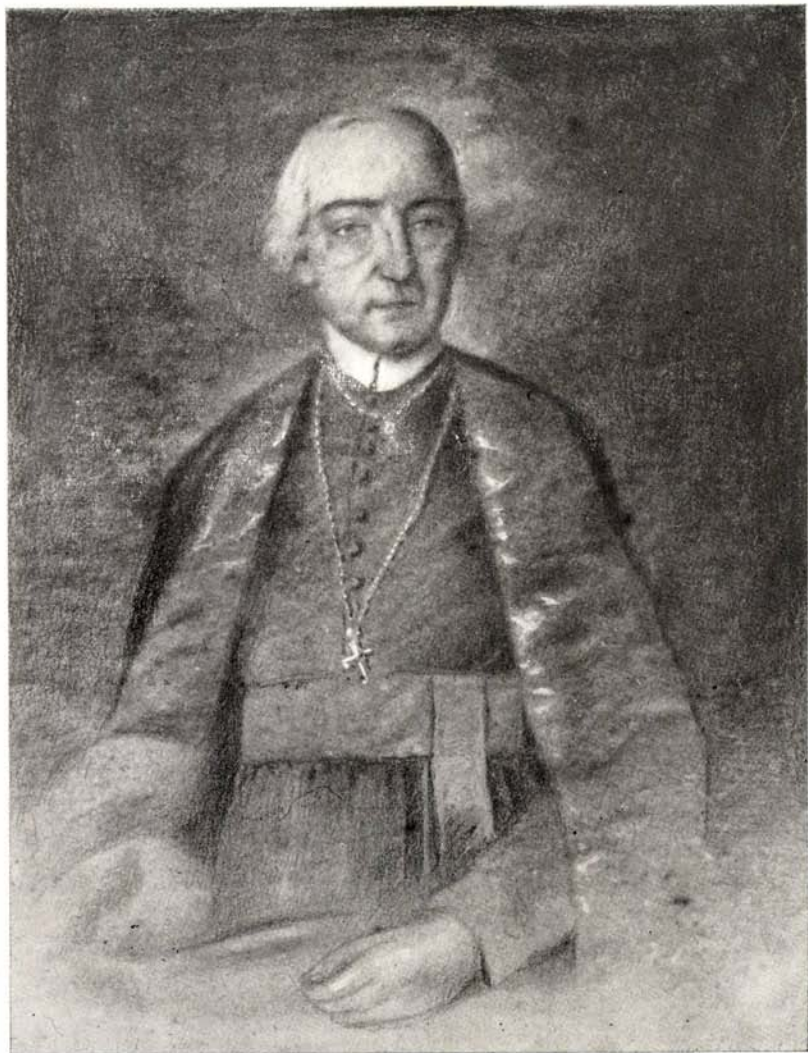
A Császárok tág kaput nyitottak az ujhitnek és követőinek. Bizonyos időközökben még a soproni lutheránusok is ide jártak nemcsak istentiszteletre, hanem keresztelőre, esketésre stb.

Amikor azonban Esterházy Miklós, Mágocsy Ferencnének szül. Oláh Orsicskának kezével a lándzséri uradalmat elnyerte (1618.), ezt a kaput szép csöndesen ismét bezárta. A Nyéken elhatalmasodott ujhitűeket ugyan nem zavarta, de az elnyomott katolikusok részére a mezőváros végén, 1630-ban új templomot építtetett.

Ugyanakkor a lakompaki szerencsés ütközet alkalmából, nyéki jobbágyainak szép zászlót is ajándékozott, azon szokatlan kiváltsággal, hogy azt, a magyar hajdúk egyenruhájában, urnapi diszes körmenetjükön körülhordozhatják.

Esterházy fenkölt, nemes jellemén kívül az itt fölhozott tények is világosan mutatják, hogy erőszakkal az ujhitre térített jobbá-

*) Egy-egy várhoz tartozó összes falukat nevezték akkor tartománynak vagy tartozéknak.



PRIMES GYÖRGY

SOPRONI PLÉBÁNOS.

1745—1776.

gyait, nem erőszakosan, hanem mélységes hitéből fakadó igaz felebaráti szeretettel édesgette vissza az ősi kath. hitre.

Ebbeli igyekvését azzal koronázta meg, hogy 1644-ben, a halála előtti évben, meghívta a jézustársasági atyákat népmissiók tartására. Ezek aztán összes sopronmegyei uradalmait bejárták s 1645-ben, a nádor halálának évében, Nyékre is rákerült a sor.

Erről a missióról azt írják a jézustársasági atyák, hogy állandóan tiz, sőt néha több pap is gyóntatott, nem egyszer egész éjfélig, mégis alig győzték a munkát. Voltak, akik napokig álltak türelmesen szép sorban, csakhogy jezsuita atyánál gyónhassanak. Így aztán nem egyszer megesett, hogy az étlen, szomjan várakozó, ha estefelé gyónhatott, mindjárt utána késő este, még meg is áldozott. A gyóntatás nemcsak a nagy tömeg miatt, hanem azért is huzódott hosszúra, mert a hívők nagyobbik része életgyónást végezett.

A kedvező eredményt minden egyébnél jobban az a körülmény bizonyítja, hogy Esterházy László, a nádor legidősebb fia, a későbbi vezekényi hős, a hevenyében épült réti kath. templomot a missió után ismét lebontatta s 1646-ban a mezőváros főterén álló ősi gót templomot ismét visszaadta a katolikus hitre visszatérti jobbágynak. Ettől fogva Nyéken az ujhitnek többé semmi nyoma.

Mindebből látnivaló, hogy akkor, mikor Primes György születt (1699.) a nyékiek s velük Primes ősei is, már két emberöltőn keresztül buzgón vallották a kath. hitet.

Ezek a Primesek jólehet alacsony sorsu, de jámbor, jómódu jobbágyok voltak, ami kitetszik abból is, hogy Györgyünket, apjának, Primes Adámnak 1710-ben bekövetkezett halála után, édesanyja a jézustársaságiak soproni középiskolájába adhatta, hol jó viseletével, szorgalmával az elsők közé küzdötte föl magát. Filozofiára Bécsbe került, ahol társai között ismét ő volt az első, aki a »Magister« címet megszerezte.

Ugyancsak Bécsben végezte theologiai tanulmányait is, teljes négy évig s pedig egészen a saját költségén. Végrendeletében ugyanis maga írja: azért hagy a győri elaggott papok intézetének csak kisebb összeget, mert nem az egyházmegye költségén nevelődött.

Mint végzett theologus került csak Győrré (1724.), hol is a kisebb rendek, majd az al- és főszerpapság fölvétele után, az akkori gyakorlat szerint egyideig szárazkáplánkodott.

Ennek elteltével Primest a Bécs melletti Nussdorfba rendelték, itt szentelte őt pappá gróf Erdődy Ádám Lajos nyitrai püspök, az 1725-ik év folyamán; valószínűleg június havában, mert ebben a hónapban tartotta Primes az ő aranymiséjét is.

Jámbor édesanyja ezt talán még megérte. Aztán ment ő is ura után a nyéki temetőbe, mely akkor a magasan fekvő harácsonyi templom cintermében volt.

Sírhelyüket pap fiuk kőből faragott s domborivekkel ékesített szép emlékkal jelölte meg, melyet legujabb időben a harácsonyi plébánia udvarába szállítottak. Az idők vasfoga azonban annyira kikezdette, hogy fölírása, néhány szó kivételével, már olvashatatlan.¹⁾

Primes káplánállomásai: Rákos, Ruszt (1729.), Nagymarton, Kismartonhegy; mindmégannyi jeles helyek!

Mégis talán az utolsó hagyott legmélyebb nyomokat lelkében. Néhány évvel az ő itteni káplánkodása előtt, keletkezett a kismartonhegyi bucsujáróhely világhírű kálváriájával. Primes tanuja volt az ide özönlő népvándorlásnak; tanuja annak, mikor éverként vagy százezren látogatták a szenthelyet s 1—1 évben átlag hatvanezren járultak a szentségekhez. Az ő idejében a szenthelynek már egész kis irodalma keletkezett s garadában gyűlemlettek a bucsujárók votív tárgyai, azaz fogadalmi ajándékai.

Ettől a Mária-tisztelettől átítatott lelket vitt Primes is magával, mikor 7 évi káplánkodás után, 1731-ben elnyerte a nagymartoni plébániát.

Örültek a nagymartoni katolikusok, hogy visszakapták régi buzgó káplánjukat; a kismartonhegyiek pedig pár év múlva vigasztalódhattak azzal, hogy Primest visszakapták esperesüknek, ki ilyen minőségében körükben többször is végzett egyházi ténykedéseket, mely alkalmakkor újra hallgathatták elismert szép predikációit.

II. Nagymartoni plébános.

(1731—1745.)

Nagymarton ősi mezőváros, idősebb, mint Kismarton, de első temploma csak 1344-ben épült; valószínűleg ekkor keletkezett a plébánia is, mindez már a nagymartoni grófok idejében történt, kiket némely krónikások tévesen Giletusoknak és fertői hercegeknek neveznek.

Nagymarton, mint Fraknó várának tartozéka, 1622-ben az Esterházyakra szállott, akik avégből, hogy a vásári forgalmat és kereskedést előmozdítsák, Nagymartont is a kiváltságos zsidó telepek közé emelték, ahol Ghettojukat mai napig megőrizték.

Primes 15 évig lelkipásztorkodott ebben a kis mezővárosban. Szelidségével, a ragályos betegek önfeláldozó gondozásával és nagymértékben gyakorolt jótékonyásával csakhamar magához ragadta összes hiveinek szívét. Ezt a szeretetet napról-napra fokozta Primesnek példás papi élete. Mindennap misézett s pedig olyan összeszedettséggel, amely mindenkinek épülésére és öröme szolgált. Ebből az eucharisztikus lelkületből csörgedezett az a buzgóság is, mely az Ur házának ékességében lelte gyönyörűségét.

Sajátjából csináltatta meg a főoltárt és a sekrestye berendezését. Hivei, az ő példáján buzdulva, a négy mellékoltárt helyezték vissza régi fényükbe. Ez az Ur házáért lángoló buzgóság átragadt a vidékre is, ahol ezen időkben (1731—1745.) rendre keletkeztek új oltárok s a régi templomi almáriumok megteltek új egyházi fölszereléssel.

Nagyban hozzájárult ezen szép eredményhez az 1744-ik évi szent missió is. Erről, a szeptember első napjaiban végbement lelki megújulásról a jézustársasági atyák naplója a következőket tartalmazza.

14 plébános fogadta a missiósokat, de még Sopronból 2 és Bécsből 4 atyát kellett hívni gyóntatásra. A sok nép tolongás közben összetörte a templom padjait. Az óriási (templom)-tér is megtelt emberekkel, mert 10 ezernél kevesebben sohasem voltak. A hideg szél és eső sem riasztotta el az embereket az utolsó napi könyörgő menettől. Ebben vettek részt a különféle vezeklők is.

A missiónak üdvös eredményét bizonyítja a napló ezen megjegyzése is: Különösen a Mária-tisztelet nagyon föllángolt, valamint szent Alajos hat vasárnapjának megülvése.

Nem csoda, hogy a soproni hivek Hauser Lőrinc plébános halála után, Primesre vetették szemeiket és 1745. május 21-én tartott közgyűlésükön 3 pályázó közül őt választották meg plébánosuknak.

Primes követte a hívó szózatot, de még végrendeletében is kiemeli, hogy a nagymartoni plébánián töltött 15 év nagy lelkivigasztalására szolgált. Hálás érzületét utóbb szép alapítvánnyal is megörökítette.

III. Sopron.

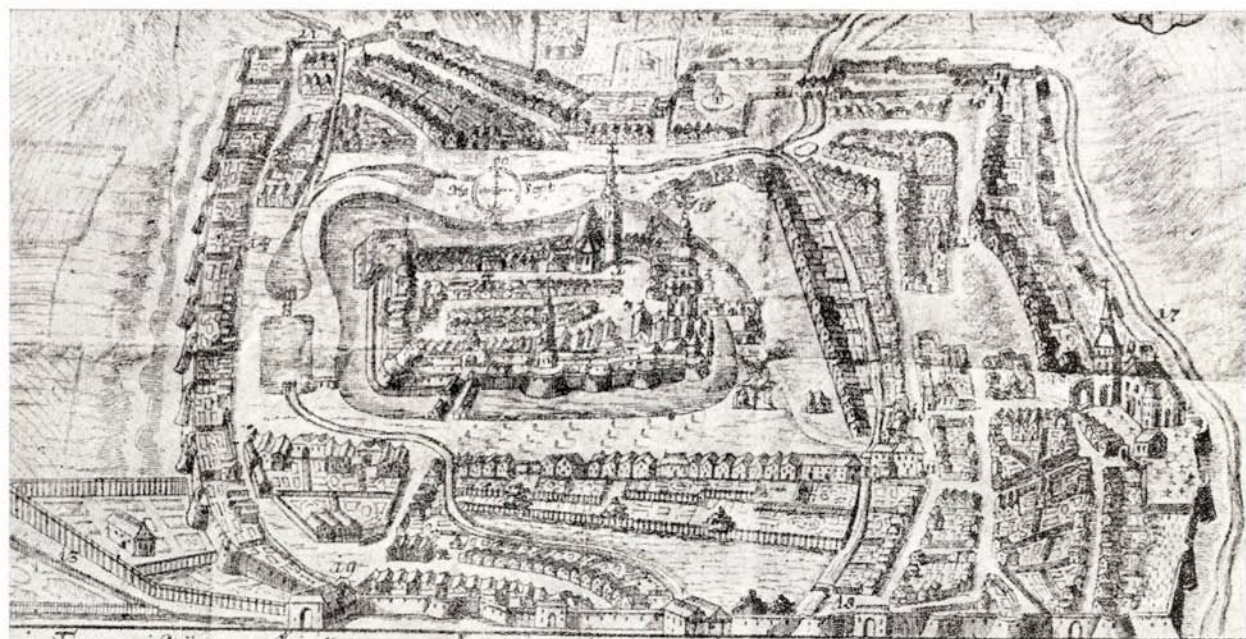
(1745—1776.)

Gróf Zichy Ferenc megyéspüspök, nemcsak Sopron városát, hanem Primes plébánost is akarta és tényleg ki is tüntette azzal, hogy 1745. július 22-én végbement ünnepélyes installációján személyesen megjelent. Az installációs szertartást Knoblauch Mátyás kismartonhegyi prépost végezte, h. főesperesi minőségében. Az installációs lakoma a jézustársasági atyák belvárosi, stukkómives étkezőtermében folyt le. Jelen voltak: a megyéspüspök, a h. főesperes, az egész városi tanács, Russ Kristóf polgármesterrel és Pintér Adám városbíróval élükön.

Bizonyára nem hiányzott Szabó István jézustársasági rektor sem, aki az üresedés idején a plébániát adminisztrálta és az installáció eseményeit, — krónika hiányában, — a keresztek anyakönyvében örökítette meg.

A szent Mihályról nevezett főtemplom, ahol az ünnepélyes beiktatás végbement, még Hollós Mátyás idejében (1489.) nyerte végleges külalakját. Mikor a hitújítás hullámai Sopront is elérték, a 3 hajós templomban 24 oltár állott, melyen a javadalmasok, kápolnások és oltáristák misemondási kötelezettségeiknek eleget tettek. Az újhit követőinek sikerült 1604-ben ezt a szép templomot megszerezni.

A Wesselényi-féle összeesküvés megtorlásakor (1674.) a katolikusok ismét visszakapták a szent Mihály-templomot. De milyen állapotban! Ami a kath. istentisztelethez tartozott: oltárok, képek, zászlók, stb. az már 1604-ben megsemmisült. Utána a szép, magas ablakokat is befalazták. Miért? Könnyen elgondolható. Az átvételkor a meztelen falakon s néhány padon kívül alig volt még egyéb is benne! Hozzá még az 1678-iki tűzvészben a tető leégett s a toronyban is kár esett. Következtek: az 1683-iki, mindent le-



1. Franciscaner Kloster.	8. Das Reichhaus.	15. Steintor.
2. Sanct Georg Kirch.	9. Sanct Michaels Kirch.	16. Windmühlthor.
3. Das Rathaus.	10. Heiligt Geist Kirch.	17. Michaelisthor.
4. Das Evangelische Bethaus.	11. Posthof und Kirch.	18. Schlussthor.
5. Stadthorn und Vorderthor.	12. Sanct Johannis Kirch.	19. Borschetthor.
6. Hinterthor.	13. Lazareth.	20. Neustadtthor.
7. Bleichthurn.	14. Evangelischer Freydhoff.	21. Drauhaus. Zach

SOPRON VÁROS

1701-BEN.



taposó török-járás, a hosszas (1703—1711-iki) kurucháború és az 1713. évi nagy pestis. Nem csodálható, hogy a katolikusok csak lassan tudtak egyet-mást beszerezni. A nagy, alapos helyreállítási munka Primesre várt, ki is néhány évi készület után, 1749-ben, java életerejében, azt bizalommal meg is indította s meg nem állott, míg azt szerencsésen be nem fejezte.

Sopronban is nagymartoni módszeréhez folyamodott. Maga vállalta a Jézus születése és szent Péter-oltárok helyreállítását; az általa 1751-ben alapított Szent Mihály Társulat pedig a Szentkereszt és Örzőangyalok oltárainak költségeit fődözte. Az adott példát csakhamar követték a városi kegyuraság és a jómódu polgárok; úgyhogy 1756-ban a helyreállítási munkálatok, nagyjában már be is fejeződtek. A templomnak egyik fődíszét, a fából faragott főoltár képezte, mely fölé Altomonte Bertalan a Patrona Hungariae nagyszabású oltárképet főtött. Primes ugyanezen alkalommal ráadásul a Szentlélek-templomot is rendbehozta.

Mindent elsőrangú művészek készítettek, az akkoron legszebb virágzásának örvendő barokkizlés törvényei szerint.

Most a lelki építkezésre került a sor! Primes ezt a munkát az ifjúságon kezdette meg. Alig volt két évig Sopronban, máris elérte azt, hogy a győri orsolyita apácák első kirajzása Sopronban telepedett le (1747.) és itt átvette az elemi leányiskola vezetését. A város papsága, Primes György plébánossal élükön és a városi katolikus intelligencia, új otthonukban azonnal fölkeresték az apácákat és mindenkép igyekeztek meleg érdeklődésüket kimutatni.

Ugyanazon év június havában már az első soproni hajadonok öltik föl szent Orsolya ruháját; ez alkalommal Primes prédikál, aminthogy utóbb is minden nagyobb ünnepükből örömmel vette ki részét.

A buzgó plébános a gyermekek után a szegényekre gondolt.

1751-ben megalapította a szent Mihályról nevezett Kath. Testvérületet azon célból, hogy a szegény betegekről, azok gyógykezeléséről és temetéséről kellő gondozás történhessék. Ez az egyesület oly hamar fölvirágzott, hogy pár év múlva már 233 elhunyt és 2089 élő tagja volt. Az egyesület idővel alapszabályszerűen temetkezési és imádkozó tagokra oszlott. 1892-ben az előbbiek száma 570, utóbbiaké 2000 volt; illetén alakjában a Testvérület még ma is áldásosan működik. A régi szent Mihály-temetőben van a Testvérület 1829-ben fölállított közös siremléke. Alakja és épületes felirásai egyaránt figyelemre méltók.

Mikor Primes ilyenmódon már a gyermekekről, szegényekről és betegekről kellőképen gondoskodott, a soproni hivek régi Mária-tiszteletét igyekezett mélyíteni, mintegy engesztelésül azokért a bánalmakért, melyeknek e tisztelet a hitujítók részéről Sopronban oly sokáig ki volt téve.

Örömeire szolgált, hogy hivei 1711. óta minden évben végeztek máriazelli bucsujárást, úgymint a kismartoniak, herceg Esterházy Pál idejétől kezdve. Ő, ki tanuja volt a kismartoni ájtatosságoknak, ezt most hévvel folytatta s valószínűleg ő volt az is, aki az öregcelli Szűz Mária csodás szobrának mását, a Szentlélek-templom főoltárán elhelyezte, amint az még ma is látható.

Ezelőtt a szobor előtt imádkozták a soproni hivek, Zichy püspök 1755. évi rendelete óta, minden vásár- és ünnepnap délután a szent olvasót. Am Primes Mária-tisztelő lelkületének mindez még kevés volt! Ugy intézkedett, hogy az iskolás gyermekek naponként közösen végezzék el a szent olvasó imádságot. Itt is úgy, mint az építkezéseknél a buzgó plébános ment elő világító példával. Meghatóan írja róla életének egyik megfigyelője, az akkori rákosi plébános: »Hol az a toll, mely leírhatná azt a gyöngéd áhitatot, mellyel Primes a Mindenszentek Királynéja iránt viseltetett? Valóban nem volt a hónapnak hete, a hétnek napja, a napoknak órája, melyben a Mária-tiszteletnek valamely módját ki ne találta és Gábor arkangyallal Máriát ne magasztalta volna. Igen, elveszettnek tartotta azt a napot, melyen azt a szent olvasót, melynek elmondására alapítványt is tett, az ártatlan gyermek-sereggel közösen el nem végezhetné s kénytelen volt annak elvégzését másra bízni. Ó szent féltékenység, vajha a mi szívünkben is föléledne, hogy Primes ragyogó példáját mi is követni igyekezzünk!«

Szintoly épületes az az aprólékos gond is, mellyel végrendeletében ezen mindennapi olvasó-ájtatosság fönmaradását biztosítani igyekezik.

Nagyon szíven feküdt Nep. szent János tisztelete is. Ez az ájtatosság Primes plébános idejében érte el világszerte delelőpontját, Sopronban akkor már 2 szobra is állott; egyik ott, ahol a bánfalvi patak Sopron város területét eléri, a mai Erzsébetligetben; a másik pedig ott, ahol a patak a várostól bucsut vesz: a harkai ut torkolatánál. A falak közé zárt lakosság ezeket a távol-ságokat kényelmetlennek találta; ez okból Primes plébános a maga és a hivek adományaiból a város kellő közepében, ott, ahol a bán-

falvi patak egyik ága a vár árkába ömlött, 1764-ben szép barokk-kápolnát emelt Nep. szent János tiszteletére. A szent ünneplése májusban egész álló hétig tartott; ilyenkor helyszűke miatt az utcán prédikáltak és a szemközti házak emeletén helyezkedett el az ének- és zenekar. A szűk utcát ilyenkor a kocsiközlekedés elől erős láncokkal zárták el. Idővel a nagy szent népszerűsége valamelyest csökkent, de az arra járóknak a kis kápolna mindig kedves lelki üdülésül szolgált.

Mikor az új városháza megépült (1899.), a város ezt a szent János-kápolnát régi alakjában a Felső Löverek végére helyezte át, hol a nyaralók vásár- és ünnepnapokon szívesen hallgatnak benne szentmisét. Arra azonban az átépítők nem gondoltak, hogy szent János hagyományosan a vizek mellé kívánczik.

Primes plébánoskodásának idejére esik a sopronvárosi kath. árvaház alapítása is. Voss Károly hadibiztos és felesége, Anna Dorottya voltak azon gyermektelen jámbor házastársak, akik vagyonuk legnagyobb részét kath. árvaház alapítására szánták. A férj már 1762-ben meghalt, de özvegye 1768-ban az alapítványt véglegesen biztosította. Az eredeti alapítvány 12 fiú- és 12 leányárva részére szólt, de későbbi alapítványok segítségével az árvák száma egyre szaporodhatott. Ha Primes ezen alapításnál anyagi áldozatot nem hozott is, szinte biztosra vehetjük, hogy az ő gyermekbaráti lelkülete befolyásolta a jámbor házaspárt ezen nemes elhatározásra.²⁾

Mennyire szíven hordta Primes az árvák ügyét, abból is látszik, hogy az akkor nagyon sűrűn jelentkező konvertiták árváit is szerette volna a Voss-féle árvaházban ingyen elhelyezni. De mert ezt az alapítvány kizárta, egyik 1770. évi beadványában arra kéri Zichy püspököt, hogy minden ilyen árva részére utaljon ki 20 forintot; a többi a sajátjából fődözi majd. Így is történt!

A lelkiek iránt való széles buzgalmában nem felejtkezett meg a plébánia jogi és anyagi ügyeinek rendezéséről sem.

A szent Mihály-templom restaurálási munkálatainak befejezése után, Zichy püspök 1757. június 14-én egyházlátogatást végzett Sopronban. Ezt Primes oly alaposan, oly részletesen készítette elő, hogy ezen egyházlátogatási jegyzőkönyv máig is mértékadó okirat, a plébánia, az összes egyházi intézmények és ezek alkalmazottainak anyagi ügyében. Ezt a bizonyítványt Póda prelátus állítja ki, aki pedig mint ismeretes a plébánia jogainak kivédésében elsőrangú harcos volt.

De Primes nemcsak soproni plébános, hanem a nagykitér-jedésű soproni főesperesség felső kerületében V. A. D., azaz a főesperes helyettese is volt³⁾; s illetén minőségében Zichy püspök rendelete szerint évenként bejárta kerületét, mely alkalmakkor nemcsak egyházlátogatást, hanem különféle egyházi ténykedéseket is végzett. Különben is mint elismert jeles egyházi szónok sok helyen végzett egyházi ténykedéseket és tartott alkalmi, vagy ünnepi szónoklatot. Így:

Még mint nagymartoni plébános (1739-ben) ő tartja Sopronban a szent Mihály-bucsunapi szentbeszédet.

1742-ben Schmitth Miklós nagymartoni ujmiséjén ő az ünnepi szónok.

1749-ben Kismarton városában Ratzenstein Eleonóra báró-kisasszonyt ő öltözteti be szent ágostonrendi apácának, gyöngyörű alkalmi beszéd kíséretében.

1754-ben Sopronban zászlószentelési beszédet tart.

1755-ben egyházlátogatást végez Kismartonban; ugyanide kíséri Zichy püspököt 1757-ben, mikor is május 14-én megáldja az alsókapun kívül épült Nep. szent János-kápolnát.

1762-ben Esterházy Antal herceg temetését teszi emlékeztetéssé, ekkor mondott híres gyászbeszédével.

1765-ben ő esketi Sopronban gróf Strahlenberg Ádám Lajos és Meskó Éva főuri jegyeseket, rövid szentbeszéd kíséretében.

1775-ben ő szenteli meg a nagyhefláni szent Antal-kápolnát. Ezen ténykedése és az építkezés rövid története a kápolna belső falazatába illesztett márvány emléktáblán van megörökítve.

Érdekes a kápolna mennyezetén olvasható ezen verses fölírás:

Dein Hilff alle begeh'r'n
Antoni grosser Patron:
Bitt vor uns Gott den Herrn
Dass Er unser verschon.

(Kronostikon: 1775.)

Alkalmi beszédei közül több nyomtatásban is megjelent. Ez a körülmény, valamint a beszédek tartalma egyaránt tanuskodnak azok jelessége mellett.

Még egy hivatala volt Primesnek, mely a mai nemzedék előtt azonban már jóformán ismeretlen. Mária Terézia idejében az úgynevezett remeték igen elszaporodtak. Magános kápolnák és bucsu-

járáshelyek közelében szerették remeteségüket berendezni s itt az ájtatoskodóknak, bucsujáróknak teljesítettek különféle szolgálatot.

Számuk a jelzett időben a győri egyházmegyében már 39-re szaporodott. Az egyházmegyei hatóság ezeket a remetéket a közülök választott »Senior« felügyelete alá helyezte, de hogy a fegyelem nagyobb legyen, papi igazgatót is rendelt föléljük. Ezt a tisztelet töltötte be a szelidlelkű Primes György is. Mely időtől fogva nem akadtunk rá, de 1772-ben már ő volt az igazgató és az is maradt haláláig.

IV. Aranymiséje.

A most ecsetelt sokoldalú elfoglaltság közepette, közeledett Primes aranymiséje. Előbb azonban nagy megpróbáltatáson kellett átesnie. 1773-ban egész váratlanul feloszlatták a jezsuita rendet.

A soproni rendház 18 patere, 5 magistere és 9 testvére a soproni hitéletet valóságos aranykori virágzásra emelték. Ennek részletezése nem tartozik ide, annyit azonban meg kell jegyeznünk, hogy iskolájuk, internátusuk, kongregációik és missziók, tömegesen hozták vissza a hiveket az ősi kath. hitre. A jó paterek Primesnek valóságos segédlelkészei voltak, nemcsak a reájuk bízott szent György és szent János templomokban, hanem az ő 2 plébánia-templomában is. A szent Mihály-templomban minden vasárnap prédikáltak s ők tartották a ker. tanításokat is, persze németül; ugyanők tartották a Szentlélek-templomban is a vasárnapi prédikációkat, de ezeket már magyarul.

Elgondolható, mennyire lesújtotta az öreg plébánost legjobb munkatársainak hirtelen elvesztése. Immár az egész lelkipásztori és hitéleti munka az ő öregedő vállaira nehezedett. Ezenfelül őreá bízták az elárvult középiskolának és internátusnak igazgatóságát is.

Nem csoda, ha az izgalom, fárasztó munkakör s főleg öregsége, — betegessé tették s hamarosan megérlelődött benne a plébániáról való lemondás gondolata. Közelállói csak nagynehezen tudtak annyit elérni, hogy visszavonulását küszöbön álló aranymiséjével hozza kapcsolatba.

1775. június 4-én eljött ennek az ideje is! Primes tisztelői e napot feledhetlenné tették; olyan aranymiséjét rendeztek, amilyen Sopronban még nem volt s egykönnyen nem is lesz.

A megelőző nap délutánján, gróf Zichy megyéspüspök mint Mária Terézia királynőnek külön megbízott képviselője tartotta ün-

nepélyes bevonulását a városba. Polgármester, tanács és közönség úgy fogadták, mint a királyokat szokás fogadni. A püspök Rákos felől érkezett, azért a városi urak, muskétások a szent Mihálykapunál várták s innét sorakozott a bevonulók ünnepi serege. Ágyuk dörgése, harangok zúgása és toronyzene kísérték a királynő képviselőjét és emelték az ünnepies hangulatot.

A bevonulás és tisztelgések után a királyi képviselő a Cziráky grófok várkerületi palotájába vonult éjjeli szállásra.

Másnap már reggel 9 órakor kezdődött az ünnepség, — természetesen a szent Mihályról nevezett főtemplomban, — Harrer János szombathelyi c. kanonok, rákosi plébános ünnepi beszédjével. A szónok az ünnepeltnek csak nyilvános működését méltatta, mert személyes kiválóságait nem volt szabad érintenie; ezt maga Primes kötötte ki.

Jellemző, hogy az akkor általában divatos kronosztikonok még a szószéken sem maradhattak el. Ilyennel fejezte be Harrer is az ő beszédét, mondván: **Vivat secunditias celebrans Georgius Primes.** És németül: Es lebe unser Hochschatzbarer und fünfzigjähriger Priester Georgius Primes.

Szentbeszéd után a papság és városi tanács a templom ajtajában fogadták a királynő képében, hatlovas diszhintón megérkező győri megyéspüspököt.

Szily János segédpüspök, Dongó Mihály és Pierer József győri kanonokok kísérték a püspököt és vonultak vele a templomba.

Az aranymisés oldalán a segédpüspök töltötte be a mandoktori tisztet. A kórusi szolgálatot herceg Esterházy híres zenekara teljesítette, a nagy mesternek, Haydn Józsefnek személyes vezénylete mellett. Ezzel a herceg Primesnek, a h. főesperesnek kismartoni szolgálatait kívánta viszonzni.

Te Deum után az ünnepi vendégek fényes menetben a szent Erzsébetről nevezett javadalom ikvahidi 20 szobás palotájába vonultak, melynek ezidétt gróf Batthyány József kalocsai érsek vala élvezője. Itt Zichy Ferenc megyéspüspök Mária Terézia képviseletében és megbízásából ezüst tálcán briliánsokkal gazdagon kirakott aranygyűrűt nyújtott át az aranymisésnek s ezt ott azonnal az ujjára is tűzte. Primest a királynő kegye annyira meghatotta, hogy alig talált szavakat hálájának kifejezésére. Ezen ünnepélyes ténykedést ugyanazon palotában 64 terítékű, fényes lakoma követte, melynél a főleknek Haydn zenekara szolgáltatta a csemegét.

Nem maradt el a jézustársasági atyák idejében szokásos dél-

utáni szineloadás sem. Az atyák ugyan már hiányoztak, de megvolt még a nemesi ifjak internátusa, megvolt a liceum, »odeum«-nak nevezett ódon diszterme, a jézustársasági atyák régi színháza. Ide gyűltek a vendégek, hogy a nemes ifjak »Schäferspiel« című verses előadásában gyönyörködjenek. Ugyanakkor s itt került előadásra a »Vota« című alkalmi latin vers is. Valószínű, hogy Haydn kismartoni zenekara is szórakoztatta a közönséget, mert a pásztorjáték és a »Vota« című vers, alig néhány lapra terjedő művecskék, melyeknek előadása csak rövid időt vehetett igénybe. Este 7 óra volt már, mikor az ünnepség befejeződött, mikor is a királynőt képviselő megyéspüspök ugyanolyan pompával, mint amilyennel érkezett, ismét kivonult Rákosra.

Másnap Szily fölszentelt püspök a bérmlás szentségét szolgáltatta ki, amivel az ünnepély véget is ért, de a városi tanács ennek egész lefolyását örök emlékezetül beiktatta a városi jegyzőkönyvbe.

Primes, kit öregsége, beteges volta, egyre fokozódó hivatalos tevékenysége, úgyszintén sok izgalommal járó aranymiséje is már túlön kimerítettek, sietett plébániáját elhagyni. Lemondását, ügylátszik már aranymiséje előtt benyújtotta, mert egy héttel utána, június 12-én már meg is választották utódját Kelcz János személyében.

V. Halála és jelleme.

Szegény Primes a jól megérdemelt nyugalmat csak rövid ideig élvezhette. Lemondása után is Sopronban maradt s valószínűleg egyik üresedésben levő javadalom épületében huzta meg magát.⁴⁾ Sietve készült a halálára. 1767. július 15-én készült részletes végrendeletét 1775. november 28-án, változott körülményeinek megfelelő pótvégrendelettel egészítette ki.

Az épületes végrendelet rövidített kivonata a következő:

J. M. J. Jeligék. Memento homo etc. Non habemus hic manentem civitatem... Dispone domui tuae etc. Firmiter statutum est semel mori... — Vanitas vanitatum...

És még több ezekhez hasonló, a mulandóságra emlékeztető szentirási mondások. Utána lelkét ajánlja az Ur Jézus sebeibe, a Bold. Szűz és mennyei védőszentjeinek oltalmába.

Mindenekelőtt szentmisékre hagy megfelelő összegeket: plébánosnak, káplánoknak és az összes soproni szerzetesházaknak.

Hagyatékot rendel továbbá az összes soproni rendházaknak és jámbor egyesületeknek.

Ezenkívül rendel:

1. A soproni Nep. szent János-kápolnának 200 forintot.
2. Nagymartoni plébániának, káplánállás alapítására 1000 forintot.
3. A nyéki plébániának ugyancsak káplánállás alapítására ugyanannyit.
4. Konvertiták kőszegi házának szintén 1000 forintot.
5. Soproni Voss-féle árvaháznak, hogy a konvertiták gyermekeit is befogadhassák, ugyanannyit.
6. Soproni orsolyitáknak 26 akó bort, kéri őket, hogy a gyermekekkel a szent olvasót imádkozzák érte.
7. Elaggott papok győri intézetének 50 forintot.
8. Könyveit a plébániának hagyja.
9. Minden egyes cselédjének 10 forintot.
10. Általános örökösök a szent Mihály és Szentlélek templomok; ezeknek hagyja egyházi szereit, úgymint: értékes kelyhét, 1 ezüst tálat, ampolnákat, pásztorbotot, infulát stb.
11. Ametisztos keresztjét és gyűrűjét külön a Szentlélek-templomnak hagyja, azon rendelkezéssel, hogy ezekkel nagyobb ünnepeken az öregceli Szűz Mária-szobrot ékesítsék.
12. Minden egyéb vagyona az általános örökösé; a kamatokból azonban plébános utódját évi 50 forint illesse meg, azon kötelezettséggel, hogy a Szentlélek-templom főoltáránál az ő szándékára a hivekkel mindennap imádkozza el a szent olvasót. Ha maga meg nem tenné vagy meg nem tehetné, a káplánok helyettesíthetik, amiért minden alkalommal 2 garas járjon nekik. Ha ők sem vállalnák, akkor a tanító, aki egyuttal sekrestyés is, legyen az előimádkozó; ennek azonban a plébános az évi kamatokból adjon 18 forintot. Végül 2 jóra való szegény leánynak évi 8 forintot rendel azért, hogy a szent olvasó után a hivekkel énekeljenek is. A plébánost még arra is kötelezi, hogy a szegényeknek minden negyedévben alamizsnát osztogasson és a helybeli remetéről is gondoskodjék.

Hagyatékának minden egyéb kamatja szolgáljon a plébánia 2 templomának belső szükségleteire, de semmiesetre sem a plébánia szöleinek javára, mert ezek miatt vészett el a templomnak minden eddigi vagyona is.

Végrehajtónak utódját rendeli s azért 6 arany tiszteletdíjat állapít meg részére.

1775. november 28-án, tehát már aranymiséje után kelt pót-végrendeletében a halála esetére rendelt misék számát szaporítja, szerzetesházaknak, jámbor egyesületeknek újabb adományokat rendel.

Uj rendelkezései a következők:

1. Agfalu határában régi szent György-templom áll, ennek jókarban tartására és diszítésére hagy 350 forintot.

2. Temetési rendelkezések:

a) 50 forintért vegyenek gyertyákat; ezekből a főoltára tegyenek 6 darab 1 fontosat, a 9 mellékoltára 18 darab félfontosat, a nemeseknek, papoknak, városi tanácsnak, zenészeknek adjanak negyed fontosakat; a többi maradjon a plébánia-templomé;

b) Infulás temetésre 94 forintot hagy, melyből 12 forint azé, aki a gyászbeszédet tartja;

c) Ezenkívül a plébánosok és káplánok megvendégelésére rendel 30 forintot.

3 A kőszegi és soproni árvaházaknak korábban hagyományozott összegeket visszavonja, mert az általa ajánlott konvertita árvákat ingyen nem fogadták be.

4. Készpénze, mely herceg Esterházy hitbizományánál van elhelyezve, 5000 forintot tesz ki.

5. Ennek kamataiból a már rendelt misék elmondására, a mindennapi szent olvasó elvégzésére és a vele járó ájtatosság fenntartására jusson 140 forint, a többi 110 forint a két főörökös templomé.

Egy évvel a pótvégrendelet megírása után, 1776. december 4-én, már be is következett Primes jámbor halála. Jámbor, mert hiszen egész élete nem egyéb volt, mint készüllet a halálra.

Végrendeletében meghagyta, hogy a szent Mihály-templom északi mellékhajójának Szentkeresztről nevezett főoltára előtt temessék el. Azért éppen itt, mert ennél az oltárnál miséztek a tisztító-tűzben szenvedő lelkekért minden hétfőn és Halottak napjának egész nyolcada alatt is. Ez utóbbi misék szentséges misék voltak, olvasóval, litániával, imádsággal és végül áldással. Bizonyára ezeknek kegyelmében kívánta lelkét részesíteni.

Temetését nem részletezzük, végrendeletében ugyanis mintegy előre láttuk. Főnti oltár mellett van falba illesztett siremléke, mely-

nek fölrását szerény hangja után ítélve, úgylátszik maga fogalmazta.

Primes jámbor lelkének egyik legbeszédesebb hirdetője püspökének, gróf Zichy Ferencnek holtig tartó nagyrabecsülése. Ez a két jeles férfiú sokban megegyezett egymással. Egyidősek voltak; ugyanazon korban nevelkedtek, egyidőben állították helyre, egyik az ő püspöki, a másik az ő plébániai templomát; mindketten arany-misés kort értek, jámbor papi életükkel, de különösen a bold. Szűz iránti tiszteletükkel tündököltek. Nem csoda, hogy mindenkor testvériesen meg is értették egymást!

Azonképen fényt borít Primes plébánosra a jézustársasági atyákkal való zavartalan együttműködése. Jó szemmel nézte a buzgalmuk nyomán fakadó és virágzó belvárosi hitéletet, sőt saját templomaiban is szívesen és gyakran vette szolgálataikat igénybe. Hallottuk, vásár- és ünnepnapokon három jézustársasági atya is szónokolt rendszeresen az ő templomaiban. Feltűnő, hogy Primes egyik templomában minden vasárnap jézustársasági magyar hit-szónok hirdette az Isten ígését. Pedig hát abban a városrészben a magyar hívek száma nem valami nagy lehetett. Ez a körülmény és a Patrona Hungariae tisztelete elég hangosan tanuskodnak a németajku Primes magyaros érzülete mellett.

Mikor Primes már saját templomait rendbehozta, a jézustársasági atyákat is segítette ebbeli buzgólkodásukban. Szent György-utcai templomukban az ő költségén készült a szép főoltár, — Altomonte föstötte szent György-képpel, — és ugyanoda 1758-ban értékes, máig meglevő szép öröklámpát ajándékozott.

Viszont a jézustársasági atyák is hálás tisztelettel és igazi nagyrabecsüléssel viseltettek iránta. Saját krónikájukba azt írják róla: *Semper cum laude nominandus!*

Az az ex-jezsuita pedig, aki Primes lemondása után az ő plébániáját adminisztrálta, a ker. anyakönyvébe Primesről e sokatmondó szavakat iktatta:

Hoc anno — G. Pr. parochiam suam Soproniensem, per 30 annos zelosissime et laudabilissime administratam, denique resignavit.

Ragyogó Mária-tiszteletének mintegy előrevetett jeléül a Szentlélek-templom főoltárán a máriazeli Szűzanya szobrát állítja föl, miként ezt előtte Kiscelben, Győrött a német ispitában, már mások is megtették.

Elveszettnek mondotta azt a napot, melyen a b. Szűz tiszteletére az olvasót el nem mondhatta. Még siremlékére is odavéselt: Sub tuum praesidium! Évről-évre vezette vagy küldötte hiveit nemcsak Máriazelbe, hanem Loretóba és az akkor Bandorfnak mondott Bánfalvára is. Ez utóbbi, csak egy-egy napot igénylő bucsujárásokban 2—300 hívő is vett részt.

Irgalmas szívét máig is hirdeti a szegények ügyét oly melegen fölkaroló Szent Mihály Társulat.

El nem lankadó sokoldalu buzgósága a lelkigyakorlatokból nyerte éltető erejét.

Zichy püspök 1755-ben elrendelte, hogy az egyházmegye minden papja minden évben végezzen 10 napi szentgyakorlatot. Primes mint esperes, püspökének jelenti, hogy kerületének összes papjai elvégezték évi szentgyakorlatukat; bizonyos, hogy ő maga sem képezett kivételt; annál kevésbé, mert a soproni és sopronvidéki szerzetesházakban bármikor is kényelmesen végezhetett szentgyakorlatokat.

Sem anyagi javak, sem kitüntetések után nem vágyakozott.

Az ő idejében Sopron városa, mint kegyur, még mindig 18 javadalommal rendelkezett, osztogatta is azokat boldog-boldogtalannak. Kaptak belőlük, hogy csak a kisembereket nevezzem meg, az akkori nagymartoni, ágfalvi és rákosi plébánosok. Mennyivel könnyebben kaphatott volna Primes is, ha — akarja. Szerény vagyonát, amiről végrendelkezett, mint maga mondja, részben takarékoságával, részben örökösödés útján szerezte s ezt is mind jótékonycélokra hagyta. Valóban, mint az egyik egyházlátogató főesperes megjegyzi róla: *Vir ecclesiasticus!*

Még kevésbé törte magát kitüntetések után!

Ami keveset kapott, az bizonyára föllebbvalói nagyrabecsülésének önkéntes folyománya volt.

A szent Györgyről címzett segniai apát címet mindjárt akkor kapta, mikor plébániáját elfoglalta. 1762-ben, Knoblauch hercegi prépost lemondása után, a h. főesperesi hivatal is neki jutott, mely akkor még a soproni főesperességnek egész felső részére kiterjedt.

Aranymiséje alkalmából ő is megkapta a főpapoknak ilyen alkalmakra kijáró briliánsokkal ékített aranygyűrűt. Ez volt 3-ik, de nem utolsó kitüntetése; mert úgy hisszük Sopron városa nagy plébánosának emlékére, nemsokára utcát is fog elnevezni, amit

egyébíránt már az utolsó nagy elkeresztelés alkalmával is megtehetett volna.

* *

Primes buzgóságának egykori tanúi: Orsolyiták, Kath. Arvaház, szent János-kápolna, szent Mihály Társulat mai napig fennmaradtak. Egy ment csak veszendőbe: a szent Mihály-templomnak akkori fényes berendezése. Ezek a szép, művészi barokkizlésű dolgok, a purizmus jegyében történt későbbi (1864—1868.) helyreállításnak lettek áldozatává. Ami nem volt gót, ha egyébként még oly becses volt is, annak el kellett tűnnie a templomból. Ezekből csak kevés értékes műdarab maradt meg napjainkig és ezek is szanaszét szórva.⁵⁾

Primes Altomonte és Dorfmeister jeles festőket többször is foglalkoztatta. Ezek bizonyára hálából festették meg mecénásuk arcképét is. Nem hisszük, hogy a szerény és jámbor pap maga adott volna erre megbízást. A képek közül egyik a soproni szent Mihály-templom sekrestyéjében, a másik a soproni plébánián, a harmadik a nyéki (Neckenmarkt) plébánia káplánszobájában látható. Bizonyára azért van itt, mert ő a káplánságnak megalapítója.

Primes soproni arcképe alatt ezen idézet olvasható: Non recedet memoria eius, et nomen eius requiretur a generatione in generationem. Nem engészik el emlékezete és neve ismételtetik nemzedékről-nemzedékre. (I. S. F. K. Ecclesiast. 39, 13.) Azt hisszük, ezeknél találóbb szavakkal nem fejezhetnénk be ezen kis életrajzot.

VI. Jegyzetek.

¹⁾ E siremlékhez egészen hasonló és ugyanazon mesterre valló siremlékek láthatók a soproni régi szent Mihály-temetőben is. (Voss és Sedlmayer-féle siremlékek.) Ezek fölírásaik szerint, 1770 körül készültek.

²⁾ II. József császár idejében az alapítványi tőkét a harmincados hivatalnak adták át, az árvák pedig a pozsonyi káptalani árvaházba kerültek. Ezen idő alatt az épületet katonai kórháznak használták. József császár halála után az intézmény visszanyerte eredeti rendeltetését s napjainkig áldásosan működik, sőt az árvaház középiskolai internátussal is bővült.

³⁾ A h. főesperesi hivatalt csak Knoblauch lemondása után (1762) nyerte el, de kerületi esperesnek már 1751-ben írja magát.

⁴⁾ Ebben az időben a Három királyokról és a Krisztus Testéről nevezett javadalmak voltak éppen gazdátlanok.

5) A főoltár nagybecsű képe, a remekbe készült Patrona Hungariae, hosszabb vándorlás után, a Kath. Konvent dísztermének mennyezetére, — bizony nem a legjobb helyre, — került.

A már leírt főoltár Burgenlandba a nyulási (Gois) plébániába vándorolt. Ennek az oltárnak 8 darab barokkizlésű ezüst gyertyatartóját 1860-ban a darázsfalvi templom vette meg. Ezek azért is nevezetesekek, mert Gensel Adám ág. ev. vallásu soproni orvos ajándékozta azokat a szent Mihály-templomnak. A gyertyatartók egyikén ezen karcolat olvasható: Joan. Adam Gensel Phil. et Med. Doctor legavit Ao 1720. Egyik mellékoltárt, szent Péter apostol képével, Lozs község vette meg, s itt van most is, csak az oltárkép került ujabban ismét vissza Sopronba a Schwarz-féle magángyűjteménybe. Ugyancsak magángyűjteményben őriznek még 2 darabot azokból a művésziesen faragott fali gyertyatartókból, melyekről a gyertyák fényét hosszukás tükrök vetették sokszorosan vissza. A salzburgi vörös márványból készült szószék, sajnos, a lebontás alkalmával annyira megrongálódott, hogy használni többé nem lehetett. Állítólag gróf Széchenyi Manó is vásárolt egyes, akkoriban kiselejtezett templomi műtárgyakat.

VII. Kútíók.

A) Levéltárak.

1. Bécs. Hofbibliothek. Itt őrzik a J. T. soproni rendházának naplóját. Mi a Pacher Donát szentbenedekrendi tanár által készített kivonatot használtuk.

2. Győr. Ppki Ivt. Egyhl. jkönyvek.

3. Bpest. Orsz. Ivt. A loretoi szerviták diarumai.

4. Mattersburgi plb. Ivt.

B) Egykoru fölírások.

1758.

1. A jézustársasági atyák belvárosi templomának ajándékozott barokkizlésű öröklámpa fölírása:

IN HON S. GEORGII PATRONI SUI HANC LAMPADEM
DONAVIT TEMPLO S. I. SOPRONII. RSSIMUS D. GEORGIUS
PRIMES ABBAS S. GEORGII M. ET M. PROPE SEGNA LIB.
REG. CIVTTIS SOPRON. PAROCHUS ET DECANUS. 1758.

1764.

2. A hajdani belvárosi előkapu mögött állott Nep. szent János-kápolna homlokzatán ezen fölírás volt:

DIVO JOANNI NEPOMUCENO SACRAMENTALIS SIGILLI
ASSERTORI GLORIOSISSIMO, COMMUNIT. SEMPRONIENS.
PIETATE ACLIBERALIT(ATE) ERECTUM EST HOC SACEL-
LUM A. D. 1764.

1764.

3. A régi és jelenlegi Nep. szent János-kápolna oldalfalába illesztett emléktábla fölírása:

IN HONOREM DIVI JOANNI NEPOMUCENO ERECTUM
EST HOC SACELLUM 1764, SEDENTE SUMMO PONTIFICE
CLEMENTE VIII., IMPERANTE FRANCISCO I., REGNANTE
MARIA THERESIA HUNGARIAE ET BOHEMIAE REGINA,
EPP0 JAUR. FRANCISCO E COM. ZICHY. DOTANTE RDMO
DNO GEORGIO PRIMES ABBATE ET PAROCHO SOPRONI-
ENSI, CONSULE JOSEPHO ERNST.

1775.

4. Nagyhéflán, a lmai Gross-Höflein község szent Antal-kápolnájában, az oldalfalba illesztett emléktáblának fölírása:

GEGENWARTHIGE KAPELLN IST ANNO 1730 VON
EMAHLIGEN PFARRHERRN ANDREAS WURMB UND GEORG
LANG DER ERSTE GRUND GELEGET WORDEN. ANNO 1742
DURCH VERSCHIEDENE GUTTHADERINNEN ERBAUT. —
ANNO 1767 DURCH IHRO GNADEN H. JOSEPHUS DIVAYT
RITTMEISTER DES LÖBL. SYETTISCHEN HUSAREN REGI-
MENT IN DIESEN STAND GELEGET. — EINGEWERCHET
DURCH IHRO HOCHWURDEN HERRN GEORG PRIMES ABT
VON SEGNEN UND STATT-PFARRHERRN IN OEDENBURG
ZUR ZEIT DES PFARRHERRN THOMAS (olvashatlan) ANNO
17—75.

? ?

5. Primes szülőinek diszes, dombormives siremléke a harácsonyi (Haritschon) temetőben állott, de mert az idő már nagyon megviselte, Bauer I. plébános a plébániára vitette. — Itt vizsgálta meg 1932-ben dr. Csatai műtörténetíró. Az elmosódott német szövegből csak a „**Primes Ádám 1710**“ név és évszám olvashatók. — Az írásos mező alsó részét Primes György (a sírkő fölállítójának) címei töltik ki. A siremlék nagyban hasonlít a soproni szent Mihály-temetőben látható Voss- és Sedlmeyer-féle régi siremlékekhez.

1776.

6. Primes a soproni szent Mihály-templom éjszaki mellékhajójában fölállított sírkövének fölírása:

SUB TUUM PRAESIDIUM CONFUGIMUS. — RDSMUS
D. GEORGIUS PRIMES ABBAS S. GEORGII M. ET M. PROPE

SEGNIAM PASTORCULUS VILIS ISTHOC SUB MARMORE DORMIT, QUI SUPER GREGEM DNI VIGILAVIT QUA CAPELLANUS 7 ANNIS, PAROCHUS IN MARTERSDORF 15 ANNIS, PAROCHUS ET V. A. DIACONUS SOPRON. AB ANNO 1745. IN OPPIDO NECKENMARK NATUS, A. 1669, DIE 19. APRILIS. — OBIIT IN DNO ANNO 1776. MENS. DECEMBR. 4. a.

1776.

7. A soproni szent Mihály-plébánián őrzött Primes arcképnek aláírása:

RSSMUS DNS GEORGIUS PRIMES LIB. REG. CIV. SOPRON. AB ANNO 1746—1776 PAROCHUS. NON RECEDET MEMORIA EIUS, ET NOMEN EIUS REQUIRETUR A GENERATIONE IN GENERATIONEM. ECCLESIASTICUS. 39, 13.

C) Egykoru, Primesre vonatkozó nyomtatványok.

1739.

1. **Divinae gratiae Magnalia** ex sacris Litteris atque patribus quaesita. (Kronostikon.) Etc.

Das ist die grosse Gnad u. Wunderthaten Gottes, durch welchē Michael zu einem Gross-Fürsten deren englischen Heerschaffen u. grössten im Himmelreich erhoben wird. Gezogen aus göttl. Schrift. u. heil. Vättern. Auf dessen hohe Fest-Begängnuss in eine Lob-Red verfasst. **Vorgetragen von Georg Primes.**

Oedenburg, 1739. Gedr. bey. Joh. Ph. Renauer. — 4. r. 14 lev. — Nemz. Muz.

1742.

2. **Der Sohn des Menschen an Statt Gottes** durch priesterliche Würde erhoben,... **als Nicolaus Schmith** sein erstes Mess-Opfer in der Pfarr-Kirchen des Hochfürstl. Esterházsichen Marck. Marterstorff hochfeyerlich gehalten, am 7. Tag Octobris, anno 1742. **Vorgetragen von Georgius Primes.**

Oedenburg, gedr. bei Joh-Phil. Renauer. — K. 4-r. 26. I. Egyet. Kt.

1749.

3. **Ehr- und Lob-Rede** an dem Fest der hl. Büsserin Magdalene, als die Wohl Edle Fräul **Eleonora, gebohrne Baronessin von Ratzenstein de Beuleviz** nach vollendeten Prob-Jahren die drei gewöhnliche Ordens-Gelübde in den Hoch-Fürstl. Esterházsichen Hochw. Stifft Deren Regul. Chor-Frauen des hl. Augustini bei St. Joseph in Eisenstadt feyerlich abgelegt.

Vorgetragen von dem Hohw. H. Georgio Primes, Inful., Abten das hl. Ritters u. Martyrers Georgii nächst Segnien, u. Pfarrr-Herrn in der Königl. Freystadt Odenburg, 1749.

Gedr. in der Königl. Freystadt Odenburg bei Joh. Jos. Siess. --
160. 17. I. Kismartonvárosi szentferenciek könyvt. Kolligatum.

1754.

4. **Ehr- u. Lob-Rede.** Da Ihre Exc. der Hochgb. Herr **Julius Caesar Graf. v. Radicati** Ihrer K. u. k. Maj. zvirkl. Kammerherr Gen. Feldm., Lieutenant u. Obrister, Vor sein Hochlöbl.-uraltet Curasier-Regiment die neue Eständärde hochf. einweihen liesse. **Vorgetragen . . von dem Hochw. H. Georgio Primes**, Inful. Abten des hl. R. u. M. Georgii nächst Segnien, Pfarrherrn in der K. Freystadt Odenburg u. Dechant in diesem Distrikt. 1754. den 26. Junii.

Odenburg, gedr. bey Joh. I. Siess. — Fol. 12. I. a) Kismartonv. szentferenciek kt. Kolligátum. b) Nemz. Muz.

1762.

5. **Trauer- u. Trost-Rede** über den Thränen-würdigen Tod. da Ihre Durchlaucht des Hl. Röm. Reichs **Fürst Paulus Antónius Eszterházy de Galantha**, Ritter des gold. Vliesses, Erbgraf zu Forchtenstein etc, das Zeitlebe gesegnet u. zuseinen glorr. Vorväthern beygesetzt worden in Eysenstadt, den 21. Tag des Monaths Martii, **1762. Verfasset u. vorgetragen in der Fürstl. Hof-Kirchen, von dem hochw. H. Georgio Primes**, inful. Abten . . u. Pfarrherrn der K. Freystadt Odenburg.

Odenburg, gedr. bey Joh. J. Siess. Fol. 25 I. a) Kismartonv. szentferencr. kt. Kolligatum. b) Egyet. Könyvtár. c) Nemz. Muzeum.

1775.

6. **Ehren-Rede über das Hochfeyerl. Jubilfest** Eines Gross- u. Verdienstvollen Priesters, da der Hw. Herr **Georgius Primes**, Ruhmvürdigster Abt des hl. R. Georgius, bey Segnien, Eifrigster Seelenhirt der K. Freystadt Odenburg in Ungarn. das Dank- u. Frauen-Opfer seines fünfzig jähr. Priesterthums, Dem Herrn der Herrscharen in der Pfarrkirche zum hl. Erz-Engel Mihael, **den 4. Junii im J. 1775** abgestattet, u. Die Erstlinge seines unblut. Messopfers wiederholet hat. **Gesagt von Joh., Nep. Harrer**, Titul. Domherrn des Löbl. Stein-Am-Anger Capitels u. des Hochbischöfl. Markt Kroisbach u. Filial Meehrwisch, dermahligen Pfarrherrn, Odenburger Distrikts in Ungarn.

Odenburg, gedr. bey Joh. Jos. Siess. Fol. 20 I. — Kismartonvár. szentferenciek kt. Kolligátum.

1775.

7. **Schäferspiel**, welches bei Gelegenheit der feyerlichen Handlung da der Hochw. Herr **Georg Primes** in Odenburg: nach zurückgelegten 50 Jahren seines Preisterthums das hl. Messopfer neuer

dinge entrichtet, von der allhiesigen adelichen Schul **in Versen, mit zweyen Aufzügen** ist aufgeführt worden.

Oedenburg, 1775, Gedr. bei Joh. Jos. Siess. — Kis 8. r. 2 lev. — N. Mus.

8. **Vota Honoribus Iubilaei Sacerdotis Georgii Primes, Segniae Abbatis Sacrata.**

(Chronosticon: 1775.) Fol. 1. lev. H. n. N. N. aláírással Kismarton-városi szentferenciek kt. Kolligátum.

D) **Későbbi forrásművek.**

1. **Póda E.:** A soproni Kath. Parochia tört.

2. **Matusz Gy.:** A soproni orsoliták története. (Különlenyomat az Orsol. Leányimn. 1915—16. isk. é. Értesítőjéből.

3. **Petrik:** M. o. bibliográfiája. P. betű.

4. **Mohl A.:** A soproni szent György-templom és pléb. rövid tört.

5. **Dunántúli Hírlap:** 1932. — 292. sz. Itt olvasható az 1744. évi missiók részletes leírása.

Gróf Zichy Ferenc.

1700—1783.

I. Ifjusága.

Ha szokás volna a kiváló püspököket »Nagy« melléknévvel megtisztelni, akkor Zichy Ferencet ez a szép jelző kiváló mértékben megilletné; sőt van olyan, még pedig újabb egyházi történetírónk is, ki azt írja róla, hogy »Zichy Ferenc Győr nagy püspökeinek egyik legnagyobbika«.

Már származása is a kiválók közé iktatja őt. A vásonkeői Zichy grófok ősi családjából veszi eredetét. Apja Péter, anyja Homonnay Drugeth Klára.

Az apa végigharcolta ama dicső harcokat, melyek hazánkban a 150 éves török rabigát széjjelzuzták. E harcokkal együttjáró végvári vitézi élet őt is megihlette s lírai verselésre ragadta. Ezek a máig megőrzött versek bizonyítékai egyrészt az ő magyaros lelkületének, másrészt az ő nem közönséges tehetségének. De ezen időben főuraink már sokat forgolódtak Bécsben s az itteni udvari fénynek bűvös hatása alatt és családjuk körében is egyre több teret engedtek a német nyelvnek, viseletnek, divatnak.

Ezért történhetett, hogy Zichy Péter, a vitéz végvári kapitány is magyar feleségének német imádságos könyvet szerkeszt s nagy gondot fordít rá, hogy fiai jól megtanuljanak németül, bizonyosan azért, hogy az udvari körökkel németül érintkezhessenek.

Előmenetelét a közpályán mégis elsősorban vitéz haditetteinek köszönhetette. Ezekért lett ő a háboru után gyors egymásutánban: zsámbékvári főkapitány (1694.), szabolcsi főispán (1695.), v. b. t. t. (1699.), főasztalnok (1707.), végül a hétszemélyes tábla bírája (1724.).

Ennek a jeles és sokszorosan kitüntetett főurnak fia: Ferenc, — a mi püspökünk, — született 1700. okt. 6-án; bizonyára ezért is kapta asszisi szent Ferencet mennyei védnökének. Születési évét nem az anyakönyvekből, hanem egy 1701-ik évi kalendárium-



GRÓF ZICHY FERENC

GYŐRI MEGYÉS PÜSPÖK

1743—1783.



ből tudjuk, ebbe írta ugyanis Zichy Péter október 6-ikához e szavakat: Ma esztendő's Ferenc fiacskám. De hogy hol született, ezzel a kalendárium is adós maradt. Tudjuk azonban, hogy szülői kisgyermek korában Győrött laktak s ezért a családi történetírók nem alap nélkül véleményezik, hogy Ferencünk is itt született.¹⁾

Itt érte őt, már zsenge korában, nagy szomorúság! Édesanyja 1706-ban Győrött elhalálozott s négy árvát hagyott maga után. Nagyanyjuk Lőcséről úgy intézkedett, hogy leányát, Zichy Péternét, temessék a győri székesegyház kriptájába. »Kegyelmed édesapja is, — írja vejének, — ottan fekvén és úgy más atyafiai is.« Így is történt; 25 forintot fizettek a székesegyháznak a kriptahelyért.

Az idéztük levélben a nagyasszony azt is meghagyja, hogy unokáit hozzák Lőcsére, »legyenek és nevedjenek együtt«.

Lőcséről a Zichy-fiuk Kassára kerülnek, nagyanyjuk itteni házában laknak, Lendvay György a prefektusuk, vagyis nevelőjük, s az 1708—9-iki tanévtől kezdve itt látogatják a jezsuiták »kis oskoláját«, — 3 éven keresztül.

Ez az idő még egészen le se telt, meghalt a Zichy-árvák nagyanyja is s így a gyermekek ismét apjuk gondozása alá kerültek.

Ferencünk a középiskola (lyceum) alsó osztályait különböző helyeken, — Pozsonyban, Budán, — látogatta. E helyekről apja névnapjára latin üdvözlő verseket szokott küldözgetni.²⁾

Az 1716—17-ik tanévben, a lyceum 5-ik osztályában, már a nagyszombati szeminárium növendéke s innét érdekes magyar leveleket irogat édesatyjának. Így: 1716. november 19-én bocsánatot kér, hogy előbb nem írhatott, »mert ebben az szent Exercitiumban a kit nyolcz nap elvégeznünk és szent dolgokban magunkat informálnunk köllött, üdöm bizonyára nem lehetett«.

Quádrátusra 4 forintot kér; korrepetitora részére, — kinek egész évi fizetése 30 forint, — egy pár csizmaért esedezik; német prédikációra készül. A német szóra egyáltalán igen nagy a gondja. Ismételten is német könyveket kér s a következő tanévre, bizonyosan a német nyelvgyakorlat miatt, Olmützbe disponáltatja magát. Innét írja (1717.) apjának, hogy nov. 7-én megérkeztek a collegiumba,*) egy báróval lesz egy szobában, mivel szüke vagy on a szobáknak.

*) Nem sokat késett, mert a tanév akkoriban csak november elején kezdődött.

Ugy látszik a német szó tökéletes elsajátítására egy év elég volt a gróf kispapnak, mert az ezután következő filozófiai tanfolyamot már Bécsben végzi. Ezen 2 év alatt sokat foglalkoztatja a »Baccalaureatus« és a »Magister« fokozat. Sűrűn irt leveleiben egyre emlegeti mennyit kell tanulni, milyen kevés idő van rá, mennyi költséggel jár egy-egy promóció. A mágiszteri fokozat tényleg apjának 800 forintba került. Ilyenkor ugyanis az volt a szokás, hogy a megvitatásra kerülő theziseket kinyomatták; de ha a tanuló előkelő vagy gazdag volt, akkor a tanárok, a vitatkozó tanuló költségén, a thezisekkel együtt valamely eredeti vagy fordított tudományos munkát is kinyomattak. Zichy Ferenc thezises könyve Károly császár s magyar király győzelmes hadjárataival foglalkozott s hozta a benne szereplő főszemélyek rézmetszetes képeit is. Ezért lett a könyv olyan drága.³⁾

A disputáció a király és családja jelenlétében ment végbe. Fényes eredményét a király azzal jutalmazta, hogy a 18 éves Ferencet kinevezte szent Györgyről nevezett szerencsi c. apáttá s már a disputáció napján ajándékkul adta neki az apátsági jelvényeket: az arany keresztet és drágaköves gyűrűt.

Apja előkelő udvari ember volt, azért ez a kitüntetés valami nagy föltűnést nem is keltett. Az Esterházyak abban az időben még fiatalabb családtagoknak adományozták a ráthóti javadalmas prépostságot. Látszott, főuraink még közel voltak ahhoz a humanista korhoz, mely időnként 10 éven alóli főrangú gyermekeket ültetett püspöki, sőt érseki székebe is.⁴⁾

Ugyanezen alkalommal, 1720. július 24-én, kapja a bécsi egyetemtől a bölcsészeti Doktor címet is.

Zichy tanulóéveiről még a következőket érdemes megjegyezni. Apja sohasem adott neki nagyobb összeget szabad rendelkezésre s amit adott is, arról fia mindenkor pontosan leszámolt. Mindenből látszik, hogy az apa nagyon takarékos ember lehetett.

Mint diák és kispap a szünidőket a család birtokain töltötte, legtöbbször Vedródön.⁵⁾ Szórakozásaihoz tartozott a hegedülés, fürjézés. A vadakat akkori főuri szokás szerint elevenen fogdosták el, kifeszített nagy hálók segítségével, azért ebben a szórakozásban hugai is részt vehettek. Ezen évek alatt mostohaanyjával is mindig jó viszonyban volt.

Sikeres filozófiai készültségét egyházi előjárói azzal jutalmazták, hogy Rómába küldötték theologiai tanulmányokra.

1721. szeptember 7-én indul el utjára, egy »jáger« (inas) és

»hofmeister« (nevelő) kíséretében. Styrián, Karinthián keresztül utaznak s csak október 1-re érkeznek Velencébe s itt 3 napig tartózkodnak. Velencéből Paduán és Lauretumon át folytatják utjokat Róma felé, hová október 19-én érkeznek meg. Az odautazás tehát 43 napot vett igénybe. Ez az utazás is bizonyítja, hogy a magyarországi római zarándokok a lauretomi názáreti szent házat egykönnyen el nem kerülték; csakis így magyarázható, hogy a loretoi Szűz Mária tisztelete hazánkban is általánossá lett.⁶⁾

Rómában a gróf-theologus a szent Apollonáris-ról elnevezett kollegiumban nyert elhelyezést, melynek növendékei már akkor is vörös reverendát viseltek. Rómából írja édesapjának, hogy lakása szűk, 12-nek van közös hálója. Többen vannak grófok és bárók. Religiozusnak (szerzetesnek) érzi magát az előbbi élethez képest. Egészsége jó, csak kezdetben volt némi baja »a csufos olasz étkek miatt«. De hozzáteszi: »a bor jó (ugy) mint a kenyér (is). Sok a marhahús, a szárnyas ritka.« Intézetüket néha a pápa is meglátogatta.

Egyéb részleteket római tartózkodásából nem ismerünk; de hogy mennyire kellemesnek találta itteni időzését, abból is kitűnik, hogy győri püspök korában egyik jeles theologusát ugyanazon római intézetben helyezte el.

Pár év alatt véget ért a római tanulás is. Kortársai azt írják róla: tanárai, iskolatársai, ahol csak megfordult, mindenütt megszerették és épülésükre szolgált az ő szelidsége, jámborsága, ártatlan lelkülete és már akkor megnyilatkozott jótékonysága is.

1724. tavaszán ismét Magyarországon van s Védördről újságolja mostohaanyjának, hogy legközelebb Nagyszombatban pappá szentelik, ami ugyanazon év április 10-én, — a nagyhét szombatján, — tényleg meg is történt.⁷⁾

Pappá szentelése után május 14-ikére kitűzött ujmiséje okoz neki is, meg apjának is nagy gondokat. Április 26-án írja Bécsből apjának, hogy öfölsége ceremonáriusa fölkereste és informálta őt primiciája felől. Az udvar úgy kívánja, hogy az ujmise »infula alatt« legyen. De ő fél, hogy az sokba fog kerülni, mert »a ceremonárius relációja szerint az udvari muzsika 300 forint. Az koszoruk 200 forint, melyeket az Herczeg Asszonyoknak kölletik szokás szerint adni«. Aztán jön még az asszisztencia meg sok egyéb mellékes költség.

Mindennek dacára az ujmise a kitűzött időben (V. 14.) mégis csak a legünnepélyesebb módon ment végbe, a bécsi szent ágoston-

rendieknek, a Burggal szinte egybeépült templomában. Ezt a templomot azért választották mert Károly császár, magyar király és fölséges hitvese Erzsébet, az ujmisén jelen akartak lenni s valóban jelen is voltak. Ezt bizonyára apja, a főasztalnok, a v. b. t. tanácsos kedvéért tették.

II. Gyors előmenetel.

Alig teltek el a boldog ujmisés pap mézes hónapjai, a királyi kegy máris a nagyvárad székesháza egyik stállaiba helyezi őt (1725. II. 23.); a kanonoki stálla-hoz még ugyanazon év novemberében megkapja a nagyvárad plébániát is. Ezen hivatalának úgy felelt meg, hogy még 50 év múlva is hangoztatták fölöle: Krisztusnak jó illatával betöltötte a várad tartományt.

De nagy szomorúság is érte ez időben. Édesatyja, Zichy Péter, 1726. január 26-án elhalálozott, ami annál fájdalmasabb volt reánézve, mert a családi birtokok kezelésében beállott változás miatt, meglazult az a jó viszony is, mely eddig közte és mostoha-anya között fönnállott.⁸⁾

Nagyvárad tevékenysége azonban csak rövid időre szorítkozott, mert, Esterházy Imre primás jóvoltából, 1727. július 2-án már az esztergomi székesháza iktatja őt tagjai sorába; az a káptalan, melyet már akkor találóan neveztek el »seminarium episcoporum«-nak.

Mint esztergomi kanonok elérte a nyitrai főesperességet, ami neki alkalmul szolgált arra, hogy bejárja terjedelmes főesperességét (1731—1732.), aminek utóbb mint győri püspök igen nagy hasznát vette. Az ilyen egyházlátogatások alkalmával a néppel személyesen is kellett érintkeznie; amiből joggal lehet arra következtetni, hogy Zichy tótul is tudhatott; annál is inkább, mert a családi birtokok egy része a tótajku felső megyékben terül el.

A fiatal kanonokot érzülete, hajlama egyre jobban vonzotta a lelkipásztori tevékenység sokoldalú terére. Ezért történt, hogy az illetékes tényezők az 1734-ben megüresedett vágujhelyi plébániával kapcsolatos prépostságra Zichy Ferencet szemelték ki (IV. 24.) olyatán kedvezménnyel, hogy pápai fölmentéssel egyuttal esztergomi kanonokságát is megtarthatja. Zichy a plébánia kedvéért örömmel vállalta a prépostságot, de stálla-máról azonnal lemondott és a följánlott pápai fölmentést sem akkor, sem utóbb nem vette

igénybe. Így eleget tett az egyház rendelkezéseinek s ami éppen oly fontos, minden idejét és tehetségét hivei lelki üdvének szentelhette.

Zichy a vágujhelyi plébánián a személyéhez fűzött várakozásoknak meg is felelt. Először a templomot hozta rendbe, a tornyot bádoggal födette; azután a prépostság vagyonát gyarapította, elzálogosított malmát visszaváltotta; közben szorgalmasan eljárta a Pozsonyban megtartott különféle gyűlésekre, amivel a világi ügyek kezelésében is nagy gyakorlottságra tett szert s ezért ki is nevezték (1737. IV. 30.) udvari tanácsosnak, majd (1742.) az ország legfontosabb ügyeit intéző Helytartótanács tagjává is.

Mégis kiváltképen az ő példás papi élete volt az, ami minden ékesszólásnál eredményesebben hatott környezetére és a gondjaira bizott lelkekre. Egyik volt ujhelyi káplánja, — kiből utóbb pécsi püspök is lett, — »feje meghajtásával vallja róla, hogy az ő jeles, kegyes, tökéletes élete, mintegy tükre vala, melybe gyakorta tekintvén, némünémiképen részesült az ő jó erkölcsében és jó cselekedeteiben, elannyira, hogy hasonló lett hozzá papi méltóságban«.

Hire, neve eközben az országban is annyira növekedett, hogy szélteben püspökjelöltnek emlegették, aminthogy még ugyanazon évben (1742. IV. 10.) ki is nevezték novi vál. püspöknék.

Az ezt követező évben (1743.) a győri püspök nagy beteg lett és kívánságára Zichyt szemelték ki segédpüspökének, kit is ekkor, — a Rómában történt kedvező elintézés után, — Esztergomban püspökké szentelték, — »Episcopus Botnyensis« cimmal, — s még ugyanazon év szeptember 6-án ki is nevezték Groll Adolf győri megyéspüspök koadjutorává, utódlási joggal.

A kinevezési okirat külön megemlíti, hogy a győri megyéspüspök maga öhajtottta Zichy Ferencet utódjának.

Am a megtört s véglegesen elgyöngült győri püspök csak a kinevezésnek örülhetett, de nem a segédpüspöknek, mert mielőtt a római megerősítő levelek megérkeztek volna, Groll Adolf 1743. november 24-én már meg is halt.

A haláleset okozta késedelem miatt, Zichy csak 1744. május 17-én foglalhatta el ünnepélyesen győri püspöki székét. Ez időben még együtt járt a püspökséggel Győr megye főispáni széke is; június 8-án itt is megvolt »more patrio« a fényes beiktatás.

Mindezek megtörténtével, gróf Zichy Ferenc 43 éves korában megkezdette áldásos, 40 évre terjedő püspöki működését.

Előmenetele elég gyors volt; a jó indulást bizonyos, hogy

nagy részben apja érdemeinek köszönhetette. De mint tudjuk, apja már papi pályája legelején, — 1726-ban, — meghalt, amiből világos, hogy a megyéspüspöki pálcát már nem apja, hanem saját érdemei s azon papi erényei szerezték meg neki, melyek megelőző (1724—1743.) papi működésében oly szépen megnyilvánultak.

A fiatal püspök mindenekelőtt székeskáptalanjának kívánt örömet és még nagyobb tekintélyt szerezni azzal, hogy részére Rómából egyszerre két kiváltságot is szerzett. Egyik az volt, hogy a hat rangidősebb kanonok a valóságos apátok jelvényeit használhatja, a másik pedig, hogy az összes székesegyházi kanonokok mindenütt viselhetik a violaszínű biretumot.

III. Főpásztori munkaterv.

Kitől indult ki, nem tudjuk, de bizonyos, hogy ugyanazon évben, melynek tavaszán Zichy a győri püspöki széket elfoglalta, a jézustársasági atyák vezetése alatt páratlan sikerű népmissiók folytak az egyházmegye nagy részében. A magyar páterek Körmeny, Szombathely, Kőszeg és Széplak táján munkálkodtak; bécsi páterek pedig a mosonmegyei és fertőmenti német plébániákat járták be egymásután. Első missiójuk május 13-án, Mannersdorfon vette kezdetét. Ez volt akkor Mária Terézia királynő egyik nyaralója, azért bajjal tévedünk, ha öt véljük az egész missió tervező- és szervezőjének.

A rákosi missiót szeptember 13-ikára halasztották, mert akkorra Zichy püspök is megígérte megjelenését, de azután a háború miatt mégsem jelenhetett meg. A soproni katolikusok is egész nap jelen voltak; sőt még az evangélikusok is tisztelettel fogadták az atyákat és hallgatták szentbeszédeiket. A gyónók száma 10 ezer volt és a Te Deumon 12 ezer hívő jelent meg. Sopron előkelő evangélikus polgárai, köztük gróf Auersperg is, könnyezve hallgatták az intelmeket. Az utolsó szentbeszéd után fegyveresek őrizték az atyákat, hogy a nép agyon ne szorítsa őket és Sopron külvárosi népe messze kísérte őket, szent énekek éneklése közben.

A nagymartoni missió eredményéről már Primes életrajzában számoltunk be.

E jelentéseket, a teljesség kedvéért, kiegészítjük azzal, amit a jézustársasági atyák a szombathelyi missióról följegyeztek.

»A helyi plébános nem ment eljűk, de később mégis fogadta

őket, bár minden kíséret nélkül. Szóval nem szívesen látta őket. Lassankint azonban mégis annyi nép gyűlt egybe a missió folyamán, hogy más helyek mögött nem maradt el Szombathely sem... Lassankint az atyák annyira megnyerték a szombathelyieket, hogy a végén el sem akarták őket eresztetni és a missió emlékére a templom mellett megépítették a szenvedő Krisztus kápolnáját.»

Bármily örömdetes volt is ez az eredmény, Zichy püspök ezzel be nem érve, minden erejével azon volt, hogy a tridenti zsinat előírása szerint, minél előbb egész egyházmegyéjére kiterjedő általános Vizitáció kanonikát, azaz egyházlátogatást végeztesen.

Ezért tanulmányozza az egyházmegyei viszonyokat, a győri és vidéki hitéletet. Mindez jó néhány évig eltartott. De már 1748. legelején tudatja a h. főesperesekkel, hogy az általános egyházmegyei látogatásra tegyék meg a kellő előkészületeket, azonképen a lelkészkezdő papságról szóló információkat is már előre készítse el.

Ezek után a királynőnek jelenti, hogy püspökségében egyházlátogatást akar végezni s kéri a világi hatóságok közreműködésének elrendelését.

Május havában személyesen kéri meg a Jézus Társaság tartományi főnökét, adjon neki két jézustársasági atyát, kik az egyházlátogatásban segítségére legyenek, olyaténképen, hogy előtte járjanak, a népet oktassák s különösen a bértálás szentségének fölvetelére elkészítsék. Névszerint Kelcz Imre és Sinkovics Antal atyák^a kérelmezi. Az előbbit azért, mert a püspök megbízásából ő fordította magyarra Kollonich bécsi kátéját; Sinkovics pátert, a horvát származásu papot meg azért, hogy az egyházmegyebelie horvát hívek anyanyelvükön részesülhessenek a kellő hitoktatásban.

Ilyen alapos előkészület után Zichy püspök 1748-ban, tehát püspökségének 5-ik évében megkezdte apostoli körutját.

Hét évi megfigyelés és tapasztalat után 1755-ben kiadta »Epistola Pastoralis Episcopi Jaurinensis« című, 19 folio lapra terjedő és 19 fejezetre osztott híres pásztorlevelét.

Erről a feltűnést keltő püspöki iratról az ő kortársai még halála után is csodálkozva emlékeznek meg. Például Erdélyi József váczai kanonok, a püspökről tartott halotti beszédében az 1755-iki pásztorlevélre vonatkozólag ezeket mondja: »... ámbár én elégtelen legyek. azt illendően nehogy dicsérni, de csak betsülni is, merem mindazonáltal felöle mondani, hogy valamit tsak a Papi életnek és hivatalnak fedhetetlen vezérlésére, akár a közönséges szent zsinatok törvény vagy tilalomként végeztek, akár a Római és apostoli

Szék egyszer s másszor idő jártában parancsolatul kiadott, akár a szentatyák tanácsképpen javalottak, kiki ebben az egy Levélben, mintegy summában szeges munkával, bölcs itélettel és szent szándékkal egybeszedetve láthatja és bámulhatja.«

Alábbiakban adjuk ennek a latin nyelven kiadott pásztorlevélnek kivonatos tartalmát; ebben is inkább a gyakorlati dolgokra helyeztük a főszólyt.

Az I. fejezet a példás papi életről szól. Tiltja a táncot, vadászatot, pap szájába nem illő beszédeket. A templomokat és templomi szereket tisztán kell tartani.

A II. fejezet a szentmiséről és a szentségek kiszolgáltatásáról tárgyal, igen nagy részletességgel. A pap épületesen végezze a szentmisét; előtte gyónjék meg, ha nagy bűn terheli lelkét.

Az Oltáriszentséget gyakorta kell megújítani s a szentségház kulcsát gondosan kell őrizni. Plébánosok a kijelölt napokon a hivekért misézzenek, egyéb miséikről jegyzéket vezessenek. A hűtlen kezelés büntetése. A misézés idejét pontosan be kell tartani. Bucsujárás miatt vásár- és ünnepnapokon a hivek ne maradjanak mise nélkül. A szentmisével kapcsolatban a hit, remény és szeretet indulatát kell fölkelteni.

A gyermekeket a templomban kell megkeresztelni. A szülész-nők katolikusok legyenek, a hitben jártasak és hivatalos esküt is tegyenek.

Papok a bűnbánat szentségének kiszolgáltatására készségesek legyenek. Vasár- és ünnepnapokon idején menjenek a gyónók kihallgatására. Különösen gondozzák a betegeket. Az a plébános, aki elhanyagolja a haldoklókat, elveszíti hivatalát.

Akik elmulasztják a husvétii gyónást, büntetésben részesüljenek. (Rendszerint viaszgyertyákat vetettek vele a templom részére. Ha gyónatlan haltak meg, nem részesültek egyházi temetésben.)

A házassági akadályokat a hiveknek meg kell magyarázni. Mely időben tilos a házasság. Vegyes házasságok egyáltalán ne kötéssenek.

Betegek gyóntatásáért vagy gyónócédulákért fizetség nem jár.

Bármiféle jogos fizettségek behajtása céljából lelkészi szolgálatot megtagadni vagy elhalasztani nem szabad. Stóladijak rendezése.

Egyszerűen és népszerűen kell prédikálni. (Minden vásár- és ünnepnap kellett prédikálni. 1754-ben azonban engedve az általános régi szokásnak, előre megengedte, hogy a templomi szóno-

kok szüretkor 4 heti szünetet tartsanak. Látszik a robotos jobbágyok örültek, ha vásár- és ünnepnapokon tovább lehettek a templomban.)

A plébánosok a ker. tanításra nagy gondot fordítsanak. Milyen büntetés vár azokra, akik elhanyagolják. Szülőknek és tanítóknak közre kell működni. Kátéra, vizsgára és jutalmakra vonatkozó rendelkezések.

A szülők gyermekeiket küldjék szorgalmasan iskolába. Zene, tánc csak a délutáni istentisztelet után engedhető meg.

A hivek vasárnapokon a templomban közösen mondják el a szent olvasót.

A papok évenként közösen 8 napos szentgyakorlatokat végezzenek. Erről bizonyítványt kell bemutatni. A szentgyakorlatok ideje alatt helyettesről kell gondoskodni. A hanyagok büntetése.

Milyen készültséggel lehet valaki pap vagy plébános.

A lelkészek kötelesek helyben lakni. Mily okokból és mennyi ideig lehet valaki távol.

Az egyház javait nem szabad elidegeníteni; azok fölött inkább gondosan kell őrködni.

Anyakönyvvezés és családok összeírása miképen történjék. A templomnak legyen kétkulcsos pénztára. A plébános a templom pénzéből kölcsönt nem kaphat; földjeit nem bérelheti. A templom vagyongazdálkodásáról el kell számolni.

A végrendeletek a törvényes kellékeknek megfelelően készüljenek. Haláleset után a püspök jóváhagyja és az esperesek végrehajtják.

Miképen kell eljárni, ha a plébános végrendelet nélkül hal el. Mindent leltározni kell. A hagyaték elpredálását meg kell akadályozni. Ha az elhunyt károsította a javadalmat, hagyatékából kell a kárt pótolni.

Új plébános tegyen hitvallást, ezt kövesse a beiktatás.

A h. főesperesek évenként kétszer járják be kerületüket s utána küldjék be az információt.

Sok fordul meg azon, pontosak a h. főesperesek.

»Illetén törvényszabással, — mondjuk mi is végül, a fejezet elején idézett halotti szónokkal, — Ő ugyan izenként meghatározta, minő tevékenységet kívánna alatta-valóinak minden viseletekben, társalkodásokban, tanításokban, áldozatjokban, szentségszolgáltatásokban, szóval, teljes életekben s hivataljokban; de mivel a Törvénynek utjárul izibe félre tántorodik az emberi gyarlóság,

vagy vakmerőség, ha csak szüntelen, szem és fenyéték alatt nem tartózkodik, ne talántán az Ő Rendelésének is tsorbulására okot, s módot adna az ilyen vigyázatlanság, nem szünt (meg) Parantso-latit esztendőnként ujjitani szolgalmaztató intésekkel, és irásokkal; nem szünt kémlelni Megyéjét kerületként Esperesttyei által, nem szünt ugyanezeknek esztendő által két rendbéli tudósításokból maga Rendeléseinek fent-tartását mint gondos Őr-álló vizsgálni; sőt még ebben sem nyugodott — meg Pásztori Gondoskodása, hanem tulajdon személyje gyanánt kettős Egyházi Törvény, vagy Tanács Széket itt Győrről tudni-illik, és Szombathelyen örök állandóul emelt s állított, mellyeknek egyéb tartózási között köteleességek lenne, ezen Istenes Törvénynek egész Megyében terjedését, s teljesítését sürgetni, sérelmét meg-boszúlni.«

Zichy püspök most ismertetett püspöki pásztorlevelét nyomtatásban adta ki, de a rávonatkozó későbbi püspöki »intések és irások« irva jelentek meg s mentek először az esperesekhez, azután plébániáról plébániára. Innét a »currens« és »circulare« elnevezés is. A plébánosok a püspöki iratokat »Protocollum«-ba másolták, ami, a megmaradt példányok tanúsága szerint, az 1745-ik évvel vette kezdetét.

A mai nyomtatott Circulárék e tekintetben nagy könnyebbséget jelentenek.

IV. Egyházi látogatások.

Zichy püspök jól tudta, hogy a legjobb törvények, rendeletek is csak holt betűk maradnak, ha nincs, aki azok betartását állandóan ellenőrzi.

Ezen ellenőrzés hivatalból a főesperest s amint hallottuk, azok helyetteseit illette. Zichy azonban ezzel nem elégedett meg, hanem főpásztori levelének kibocsátása után is személyesen folytatta a tridenti szent zsinat előirta egyházlátogatásokat.

Miképen mentek ezek végbe, erre nézve álljon itt néhány egykoru leírás ellenségtől és jóbaráttól is.

Arranézve a források megegyeznek, hogy a püspök megjelenése mindenütt valóban apostoli volt; szelid, személyes igényeiben a legegyszerűbb s mindenütt képzett világi és szerzetes papok kísérték, kik apostoli munkájában valójában szakszerű segítséget nyújtottak.

Am a mindenben csillogást kereső barokk-kor megkívánta, hogy az, aki megyéspüspök és emellett még gróf is és főispán is, az

hivatalos alkalmakkor ennek megfelelő fényt is fejtsen ki. Ebben Zichy püspök is tényleg alkalmazkodott korához.

Első körutja alkalmával, 1748-ban, a püspök a rábaközi főesperességet járta be. Ezen legelső alkalommal az 1731. évi »Carolina Resolutio« értelmében, a sopronmegyei lutheránusok főfőszékében, Vadosfán is végzett egyházlátogatást. Ezt a látogatást a protestánsok győri esperesi jegyzőkönyve következőképpen írja le:

Gróf Zichy Ferenc győri püspök járt Sopronmegyében egyházlátogató köruton. A katolikus plébániák meglátogatása után az eretnekekre is gondolt. Páliban megállapodván, úgy látszik, tervszerűen rendezett pompával készült a Vadosfán teendő látogatáshoz.*) Dör és Szany falvakból fegyveres lovasokat rendelt maga mellé s ezeken kívül kíséretében voltak még egy Köszegről odahívott Keltz nevű misszionárius, Hainrich és Vörös kanonokok, mintegy 6 megyebeli plébános és az uradalmi tisztek. Mindezek hintókon és a menet élén egy hangszerét harsogató trombitással érkeztek a faluba, az 1748. évi június hó 26-án.

Radó László vadosfai evang. nemesnek vendégszerető háza adott szállást a magasrangu, ha tán nem is éppen kedves vendégnek. A jutalmat e szíves fogadtatásért majd később veszi el Radó. Fábri Gergely, a szegény tiszteletes, akit legközvetlenebbül illetett a magas látogatás, összeszedte a maga patronusait és megjelent velők a magas vendégnek üdvözlésére. A püspök kijelentette előttük, hogy az 1731-iki Carolina Resolutio értelmében jött el, megvizsgálandó, vajjon az előtte álló egyházi szolga helyesen (rite) keresztel-e és a keresztelésnek érvényes végezésére bir-e a kellő képesítéssel. Majd »modestissimo alloquio« eme két kérdést méltóztatott a lelkipásztorhoz intézni: 1. Mi a keresztség lényege? és 2. Mint vélekedik a keresztelestlenül elholtaknak üdvéről? S midőn ezekre Fábri Isten igéjének értelme szerint megfelelt, a püspök éppen semmi kifogást sem tett; megnézte még az agendás könyvet és békésen eltávozott Mihályi felé. Ime a félreeső kis falu ingyen jutott a nagy parádéhoz s ezuttal semmi baja sem lett belőle.⁹⁾

Lám, a gróf-püspöknek méltóságteljes és mégis szerénynél is szerényebb föllépését még a legelfogultabb ellenfél is kénytelen elismerni.

*) Vadosfa és Nemeskér voltak azon ugynevezett ártikularis (becikkelyezett) helyek, ahol a sopronmegyei lutheránusok szabadon gyakorolhatták vallásukat; csakis a városok és kegyuri kastélyok képeztek kivételt. Minden más helyen tilos volt a nyilvános vallásgyakorlat.

Természetes, a kath. plébániákon és templomokban az egyházlátogatás nem ilyen egyszerűen ment végbe.

Tanulságos errenézve az egyik loretoi szervita perjel leírása, mely az 1756-iki látogatásokról szól, de bizonyára ilyenek voltak a megelőző és következő látogatások is. Ezt is szószerint idézzük, hozzáfűzve a kellő megjegyzéseket.

»Julius 4-én — írja a prior — ebéd után megérkezett (Vimpassingból) az Exellenciás Ordinárius a soproni esperes, Primes apátplébános és P. Keltz jézustársasági atya, győri theologiai professzor kíséretében. Összesen, mondja a prior, 14 személy érkezett.¹⁰⁾ Mikor a püspök, olvassuk tovább a leírásban, a mezőváros-hoz közel ért, megszólaltak az összes harangok s mi a zászlókkal és titok-jelvényekkel*) eléje mentünk a külső kapuig. A kocsiból kiszálló püspöknek odanyújtottam az »Asperges«-t s utána baldachin alatt, orgonaszóval bekisértük a templomba. Miután a szőnyeggel borított térdeplőn rövid imádságot végzett, karingben fölment az oltárhoz s generális absolucio után püspöki áldásban részesített bennünket. Ezután magára öltve a fekete pluviálét, a távolfekvő temető helyett, körmenetileg a keresztfolyosóra vonultunk s a püspök itt is absoluciot mondott. Visszatérve a templomba, az absoluciot a főoltárnál is megismételte s itt egyuttal füstölést is végzett.

Erre a fekete pluviálét fehérrel cserélte föl, kivette és megvizsgálta a ciboriumot s áldás után visszahelyezte a szentségházba. — Majd a keresztelő-kutat tekintette meg s öröme, — mint mondotta, — mindent tisztának talált. (Ilyenkor következett a szentélyben fölállított iskolásiuk hittanvizsgálja. Így volt ez 1735-ben is Keresztély Ágost püspök látogatásakor; de ezuttal a prior nem tesz róla említést, hanem ekkép folytatja): Majd letéve az egyházi öltönyöket, lakosztályába ment és itt vacsorázott. Hivatalos kísérete velünk vacsorázott a refektoriumban; a cselédségnek pedig a Testvérület helyiségében terítettünk.

Másnap, 5-én Öxellenciája Stotzingba kocsizott s itt végezte hasonlóképen az egyházlátogatást (és misézett is). 11 órára vizsgálta és ekkor a loretoi kápolnában jelen volt udvari papjának, a ceremonáriusnak csöndesmiséjén. Ezalatt az esperes és Keltz atya kb. fél óra hosszat a leltárt vizsgálták felül, mely tény-

*) Ezek alatt a rózsafüzér 15 titkát ábrázoló és pálcákon hordozható képeket kell értenünk.

kedésnél a szarvkői tiszttartó (mint kegyuri képviselő) s én (t. i. a prior) szintén jelen voltunk. Legutoljára mindkét községből a bíró és az esküdtek jelentek meg. (Ezek szolgáltatták az esperes bizalmas információjához az adatokat. Természetes, az ő kihallgatásuknál a plébánosok nem lehettek jelen. Panaszaikat a főesperesek mindenkor jegyzőkönyvbe vették.) Az ebédet Öxellenciája velünk együtt költötte el. Ebéd után 300 egyént megbérmált; este ismét egyedül vacsorázott. 6-án a loretoi kápolnában áldást adott és távozott, megelégedését és köszönetét sokszorosan is kifejezve. A konventnek ez alkalommal semmiféle kiadása nem volt.«

Egy-egy körutnak befejeztével, ennek eredményeiről a püspök körlevélben számol be papjainak. A hozzákapcsolt buzdító szavakból következtethetünk az egyházlátogatás alkalmával tapasztalt hiányokra. Így első (1748-iki) egyházlátogatása után a vasmegyei főesperességek plébánosaihoz három levelet is intéz. (1743. I. 19-én, VI. 18-án és 1750. III. 6-án), melyekben a plébánosokat legfontosabb kötelességeikre figyelmezteti. Ilyenek: Isten ígéjének hirdetése, a szentségek kiszolgáltatása, üdvös intelmek, példaadás, imádság és hitoktatás a hét bizonyos napján és óráiban. Végül nyomtatékosan meghagyja, hogy minden vasár- és ünnepnapon a prédikáció után, egy-egy lapot olvassanak föl Keltz jézustársasági atya kátéjából és magyarázzák meg.

Zichy püspök ezen nagy egyházlátogatása évekig tartott; részben mert csak a nyári hónapokra szorítkozhatott, azután mert az egyházmegye akkoron még Vas megyére és Veszprémmegye egy részére is kiterjedt. Azonban 1761-ben már újra a kismartonvidéki egyházakat látogatja. 1762. őszén is személyesen indul egyházlátogató körutra, de az ezután következőket már az illetékes főesperesek végezték, ami persze hamarébb ment, úgyhogy Zichy püspöksége alatt, minden főesperességben legalább is háromszor volt alapos egyházlátogatás. Így a soproni főesperesség területén 1751-, 1756-, 57-, 1761- és 1774-ben. Az egyházlátogatásokról fölveti jegyzőkönyvet 3 példányban állították ki, egyet a püspökség, a másodikat a kegyuraság és a harmadikat a plébánia részére. Ezek a jegyzőkönyvek ma a legbecsesebb történeti és jogforrások.

Az egyházlátogatások terén Zichy püspök tevékenységének koronája az 1767. évi győrvárosi egyházlátogatás.

Alapos, hosszas készüllet előzte meg; a legkisebb részletekre kiterjedő kérdőívek tájékoztatták az érdekelteket, mit kell jegyzőkönyvbe venniök. Az előkészületek befejeztével az egyházlátogatás

1767. március 12-én, ünnepélyes Veni Sancte-vel kezdődött és hasonló ünnepélyességgel április 11-én záródott. Ezen idő alatt Szily János oldalkanonok irányítása mellett jegyzőkönyvbe foglalták az összes győri egyházi intézmények eredetét, történetét, vagyoni viszonyait, leltárát, továbbá az istentiszteletek pontos rendjét, a különféle testületek, ugymint: székeskáptalan, elaggott papok, kispapok, templomi zenészek, ispotályosok, külső és belső életét irányító szabályokat. Mély megilletődéssel olvassuk azt a mindenre kiterjedő atyai gondoskodást, mely e szabályzatokban megnyilvánul.

Az illetéknéppen készült 227 folio lapra terjedő egyházlátogatási jegyzőkönyv az életben annyira bevált, hogy száz évnél tovább, — egész Zalka püspök idejéig, — használatban maradt s még ma is sok tekintetben tanulságos.

A szorosan vett egyházlátogatáson kívül, Zichy püspök a kinálkozó ünnepélyes alkalmakat gyakran és szívesen fölhasználta a hiveivel való bensőbb érintkezésre. Bárhol volt is kiterjedt egyházmegyéjében nagyobb egyházi ünnepség, ott a főpásztor még élemedettebb korában sem hiányzott. Így:

1745. V. 2-án jelen van Stotzingban, midőn az ottani csodálatos Mária-szobrot ideiglenes helyéről ünnepélyesen átviszik a templomba. Nagy vászonkép örökitette meg ezt az eseményt.

Ugyanezen év július 22-én jelen van Primes György soproni plébános beiktatásán. 1756. május 1-én ő szenteli föl a tóvárosi kapucinusok ujonnan épült templomát.

1760. június 13-án Kismartonhegyen fölvatja az új hercegi kórházat s oda bevezeti az irgalmas barátokat.

1774-ben Primes aranymiséjén Mária Terézia királynőt képviseli.

1775-ben Szombathelyre utazik az aranymiséje alkalmából rendezett ünnepségre.

Számos más alkalommal is hosszan időzik Szombathelyen, néha Kőszegen és rákosi tartózkodásakor Sopronban is.

Az akkori nehézkes utazási körülményeket tekintve, ebből joggal következtethetünk apostoli lelkiületére. Juhait kívánta megismerni, de akarta, hogy a juhok is megismerjék pásztorukat.

Ritkábban olvasunk szónoklatairól. Talán ő is úgy gondolkodott, egy jeles cselekedet többet ér száz szép szónoklatnál.

V. A kövek beszélnek.

Zichy püspök építkezéseinek hosszú sorában első helyen áll a győri püspökvárnak visszaszerzése.

Tudjuk, Buda eleste után, Bécs biztonsága céljából, Győrt elsőrangú végvárrá kellett átalakítani. Ezzel együtt járt az is, hogy a dunántúli főkapitányság székhelyét Győrré tették át s a főkapitányok a várral együtt a püspöki palotát is lefoglalták maguknak.

Ekkor költöztek a győri püspökök a káptalandombi kisebb kuriába.

Ez a hadiállapot Buda visszavétele után is még 60 évig tartott.

Végre Mária Terézia kegye a várat ismét visszarendelte jogos tulajdonosának, a győri püspöknek, de kötelezte, hogy a kincstárt, különféle befektetések címén, 20 ezer forinttal kárpótolja. A várpalota helyreállítása és berendezése a püspöknek újabb 15 ezer forintjába került, úgyhogy ezen a címen összesen 35 ezer forint adóssággal kellett a püspöki javadalmat megterhelni, amihez Mária Terézia az engedélyt meg is adta. A püspök azonban későbben a saját jövedelméből törlesztette ezen adósságot.

Ugyancsak Zichy püspök nevéhez fűződik a szanyi kis kastély megépítése, úgyszintén az ódon rákosi várkastély átalakítása. Ezen építkezések is a török vesz megszűntével függnek össze.

A rábamenti kis várak, köztük a győri püspök keszői vára is, a bécsi udvar unszolására, mind a szentgothárdi csata után készültek, főleg azon célból, hogy a Bécs felé igyekvő törököt, — úgy mint egykor Kőszeg, — útjában föltartóztassák, 1683-ban tényleg ezek a várak mentették meg a Rábaközt a portyázó tatárok beözönlésétől.

Rákost annak idején a török-tatár seregek hű szövetségeseinek, az erdélyi fejedelmeknek beütései ellen kellett falal körülvenni. — Ugyanígy erősítették meg abban az időben Ruszt, Fehéregyház és Feketeváros községeket is.

A törökök kiűzése és a kuruc háborúk megszűnte után ezek a kis várak és körfalak fölöslegessé váltak, sőt utóbbiak a községek fejlődését még akadályozták is. Ezért történt, hogy Zichy püspök a keszői várat lebontatta s köveiből rábamenti birtokainak közép-pontján, Szanyban kellemes nyári lakot épített, melyet a győri püspökök, közelsége miatt, rövidebb tartózkodásra többször fölkerestek.

Rákost a püspök rendes nyári lakhelyének szemelte ki, ezért a szűk, várszerű kastélyt kényelmes palotává bővítette s művészi bútorokkal, képekkel, szobrokkal fényesen berendezte. Elmaradhatlan volt a szép gyümölcsös és virágos kert is. Rákoson a püspök a nyári és őszi hónapokban huzamosan szokott tartózkodni, főleg azon okból, mert közel estek: Sopron, Kismarton, Bécs és Pozsony, mely helyeken a püspöknek gyakorta volt dolga.

A rákosihoz hasonló építkezést végzett Zichy püspök egyik családi birtokon is. 1772-ben jelentékenyen kibővítette a zsélyi kastélyt.

Mindezen helyeken az ő cimerei most is hirdetik, kinek költségén s kinek elgondolása szerint készültek ezek az uri otthonok.

Ami ha a jámbor püspök a saját lakóhelyeiről ily uri módon gondoskodott, elgondolható, mennyivel inkább buzgólkodott azon, hogy Isten házeit is méltó módon ékesítse. Ebbeli tevékenysége 40 évi püspöksége alatt szinte megszakítás nélkül tartott. Szombathely, Románd, Pér, Bágyog, Himod, Vaszar, Szentmiklós, Ráró, Mecsér, Lébeny ama kiválóbb helyek, ahol templomokat épített, bővített, oltárokkal és egyéb szükségesekkel felszerelt. »A legtöbbjét, — mondja életének egyik tanuja, — többől kezdette, hegyén végezte.« Sőt, ahol templomot épített, ott rendbehozta a plébánia egyéb egyházi épületeit is.

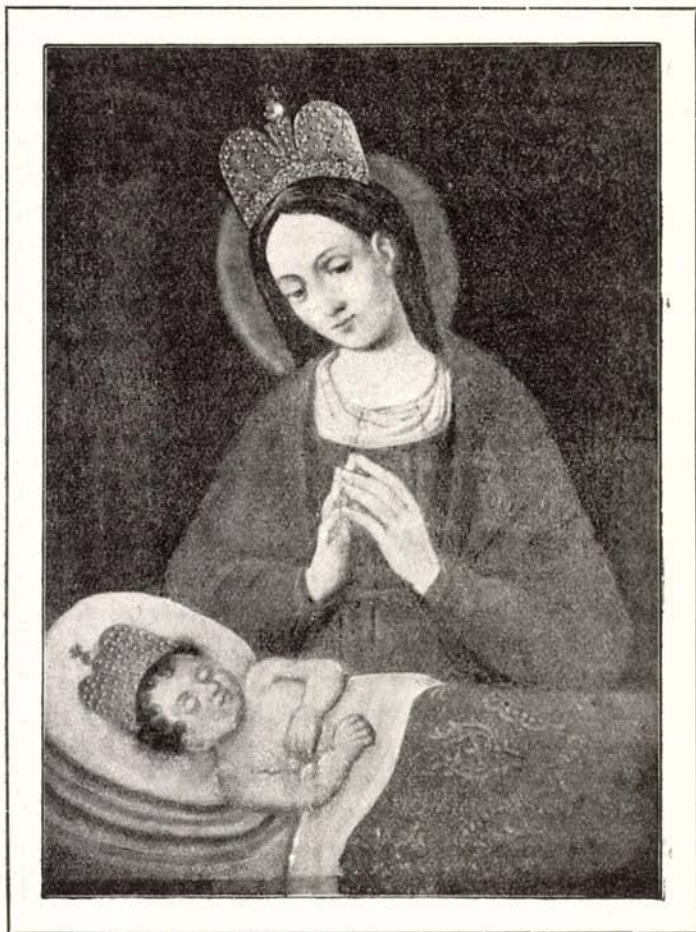
Építkezéseinek koronája azonban az ő székesegyházának, a győri öregtemplomnak belső megújítása és felszerelése. Ezen ősi székesegyház is, mint hazánkban annyi más, egymásután behódolt a román, a gót, majd a reneszánsz építészeti ízléseknek. Az utolsó nál (1639—1645.) Giovanni Bapt. Rana volt az építőmester. Utána Széchenyi építette át a templom homlokzatát és emelt föléje hatalmas barokk-tornyot. (1660—1681.) Zichy püspök idejében is ez a barokk-styl volt még divatban, azért ő is ennek megfelelően alakította át a templom belsejét.

A nagy munkát 1767-ben¹¹⁾ az éjszaki mellékhajó főoltárának helyreállításával kezdi meg. Ennek az oltárnak ormozatán helyezi el a székesegyház legdrágább ereklyéjét, az 1697-ben vérrel verejtékezett Szűz Mária-képet és ez elé építtette az ő kriptáját is.

A barokkdiszben szinte túltengő munkálatokat bécsi és bécsújhelyi oltárépítők végezték. Ezen mellékhajó után a sekrestyékre került a sor; a gazdag díszítésű fali szekrények itt is elsőrangú művészi kezekre vallanak, de ezeken, a kis barokk-oltár kivételével, már teljesen a rokokó uralkodik. Legkevesbé sikerült itt a festő

munkája. Maga a főtés is kezdetleges s hozzá még későbbi restaurációk is sokat rontottak rajta.

1771-től kezdve, mikor a templom többi részeire került a sor, Zichy a híres Hefelet állította a munkálatok élére. Most már ennek



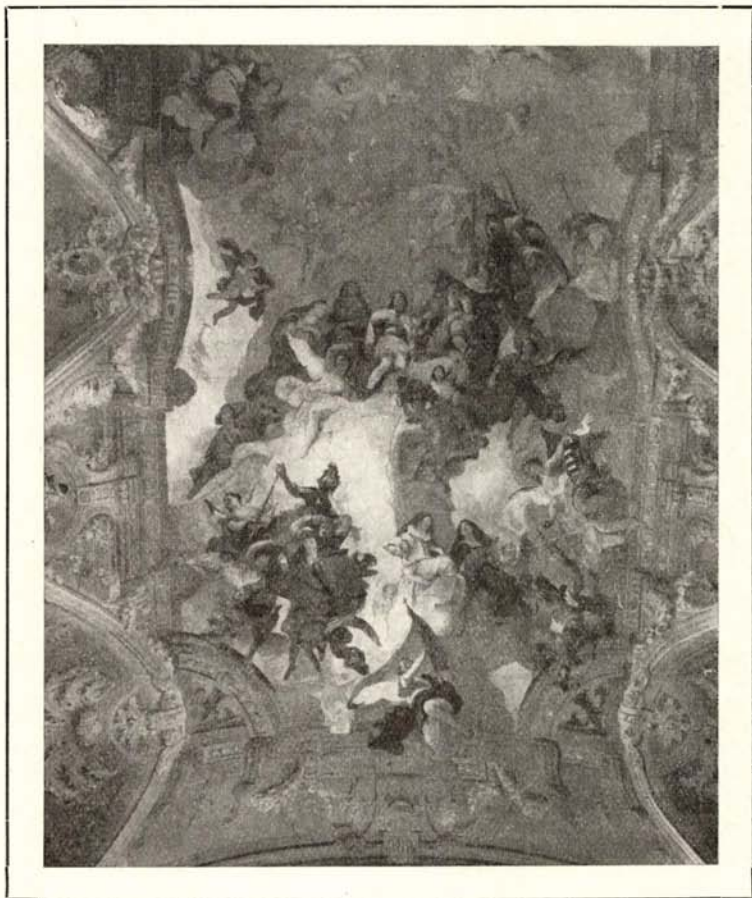
A győri székesegyház kegyképe.

Vérrel verejtékezett 1697. március 17-én.

tervei szerint készül a templomnak egész berendezése, de összhangba hozza a már készen talált északi mellékhajóval. Műmárvánnyal burkolják az összes oszlopokat és falakat; a kiváló és kiálló részeket gazdagon aranyozzák, de a kisebb díszítéseket és cí-

raságokat eredetileg a rokokó kedvelt fehér színe pótolta. Ezek aranyozása Simor püspök idejéből való, azonképen ő márványoztatta ujból a sima falfelületeket is. Az oltárépítők a 3 főoltárért körülbelül 16 ezer forintot kaptak.¹²⁾

A hatalmas dongaboltozatokat Maulpertsch ecsetje elevenítette meg olyan freskó-képekkel, melyek festőjüknek európai hírnevet sze-



A győri székesegyház szentélyboltozatának képe.

reztek. E munka kerek 10 évig tartott, 1772-től 1781-ig. Ezen idő alatt a nagy mester és 3 segéde teljes ellátásban részesültek. Egy-egy nagyobb képcsoportért, — mint pld. a szentély és ennek oltárképe, — 2000 forint volt a művész tiszteletdíja.

A helyreállítás idejében jobbára a püspök bőkezűségéből a templom fölszerelése is sokkal szaporodott. A nagylelkű példán buzdulva, a székeskáptalan versenyre kelt püspökével, úgyhogy ezen alkalommal az összes mellékoltárok, a szószékek, orgona is mind megújultak. A művésziesen faragott templompadok a pápóczi prépostság jövedelmeiből szintén ugyanekkor készültek.

Az egész alkotás sok ember keze-munkája; de mert a tervezők, irányítók, — Szily és Hefele, — mindvégig ugyanazok voltak és maradtak, a templom művészi összhangját semmisem zavarja. — Egyetlenegy van csak, amit némelyek kifogásolnak s ez a főoltárnak, fél oszlopokkal körített kupolás tábernákuluma.

Pedig ez is megfelel ama kor izlésének! Győrtött már 1763-ban készül ilyen szentségház. Szily püspök ehhez egészen hasonló kupolás oltárt állíttat, az ő szombathelyi székesegyházában s ugyanakkor a herceg Esterházyak is az ő kismartonhegyi híres templomukban. Zichy püspök csak annyiban változtat a régi formán, hogy a párkányzaton térdelő, fából faragott angyalkák helyett, genovai márványból készült angyalokat helyez a szentségház két oldalára.*) Mind e helyeken bécsi művészek dolgoztak s így bizonynyára ezek a kupolás szentségházak is innen erednek.

Ezen munkálatok folyamán a művészlelkű püspök számos műbecsű tárggyal szaporította székesegyháza fölszerelését. Ezek legkiválóbbjai:

1. A püspöki trón mennyezete, mely állítólag Mária Terézia pozsonyi koronázására készült, de megkésve; így került Zichy püspök útján a győri székesegyházba. Zalka püspök 1880-ban megújította, 2000 forint költséggel.

2. Nagy ezüst kézi kereszt.

3. Temetési kereszt, ezüst feszülettel.

4. Ezüst püspöki pálca (pedum), gombján a Zichyek grófi címerével.

5. Hat darab ámpir átmeneti ezüst gyertyatartó a főoltárhoz. Súlyuk egyenként 5.15 kgr. Készültek 1783-ban, Bécsújhelyben.

6. Ugyanolyan izlésű ezüst öröklámpa a főoltár szentségháza elé. Sulya 20.16 kgr. Valószínűleg együtt készült a fenti ezüst gyertyatartókkal.

7. Zichy-ornátus. 11 nagy darabból álló díszruha-készlet, fehér színben.

*) Lényegében ezen a Simor-restauráció sem változtatott; a márványangyalok és a kupolás alak a régiek.

8. Misemondóruha, melyet Mária Terézia sajátkezüleg készített a püspök aranymiséjére.

Ezekon kívül holta után a székesegyházra hagyta kincsetérő kelyhét, egyik aranyláncos mellkeresztjét és zafirköves püspöki gyűrűjét.

Igazán elmondhatta püspökünkről az ő halálát gyászoló szónok: »Ezt a jeles templomot oly ékességre, oly bötsösségre, oly tökéletességre hozatni engedte és segítette, hogy diszesebbet s költségesebbet az egész Magyar Birodalomban nem ésmérne. Ily dicsőséges munka volt méltó és illendő, hogy lenne temérdek egyéb munkáinak fejezetje.« (Ma úgy mondanánk: koronája.)

Joggal vannak itt »temérdek egyéb munkái« említve. Ide tartoznak az iskolák; köztük a szombathelyi lyceum, a győri középiskola II-ik emelete s ebben az akadémia elhelyezése, főleg pedig az 1763. évi nagy földrengés következtében rommá lett szemináriumnak ujjaépítése. Ezen bővítést olyanformán hajtotta végre, hogy a papnevelőhöz hozzácsatolta a vele tőszomszédos Szgodich András alapította Deficienciát¹³⁾ s ezzel a szűk szemináriumot a mai széles homlokzatu monumentális épületté alakította át.

De voltak még egyéb győri építkezései is. 1763-ban az ő költségén megújulnak a nádorvárosi kálvária állomásai; 1766-ban megépíté az elaggott papok mai otthonát. Az ő püspökségének idejében épülnek az orsolyiták temploma, német ispita, kámillánusok nádorvárosi temploma. A püspök mindenütt segíté vagy közvetiti előkelő jötevők segítségét.

Végül megemlítjük, hogy a székesegyház 3 oldalán elterülő temetőt szintén Zichy püspök kerítette be fallal; a várparancsnokság azonban kikötötte, hogy ellenséges támadás esetén a falat ismét le kell bontani. József császár rendelkezései következtében a temetőt bezárták s nemsokára a falakat is eltávolították.

Zichy püspöki jövedelme nyilvánvaló, az ő bőkezűségével nem állott arányban. Ezért a Zichy-család birtokaiból neki kijáró hasznót is a püspöki jövedelmek pótlására fordította.

A püspököt ezen határtalan bőkezűsége, főleg azonban gazdatisztjeinek gondatlan kezelése, néhány év után válságos helyzetbe sodorta. A püspök először (1749. elején) a vedródi jószágát adta bérbe; de mert ezzel helyzetén alig valamit segíté, ugyanazon év őszén birtokainak zár alá helyezését kérte a királyi fölségtől. Zichy kezén ekkor a következő birtokok voltak: a győri püspökség javai, a csicsói és vedródi öröklött uradalmak; ezenkívül, mint a grófi

család legidősebb tagja, a divényi szeniorális uradalom jövedelmeit is ő élvezte. A püspök anyagi helyzetéről 1749. december 24-én a nádorhoz ezeket írja: »Sok felé distraháltatván s rossz akaróinnak minden felől ellenem való fölzendüléseiket tapasztalván, hogy magamnak nyugodalmat szerezhsek, igyekeztem benne módot keresni, hogy oly becsületes emberre szert tehessek, aki legalább valamely interesnek fizetésétül megmencsen.«

Mária Terézia a magyar királyi helytartótanács tagjaiból bizottságot nevezett ki s ez, a Zichy-család tagjaival egyetértően következőképen rendezkedett.

Mindenekelőtt összeírták a püspök adósságait; ezek 1750-ben 464.287 forintra és 20 kr-ra rugtak.

A győri adósságokat a bizottság úgy rendezte, hogy a birtokok adminisztrációját megreformálva, a hanyag tiszteket elbocsátotta, ami által a birtokok jövedelmezőségét előmozdította.

Az összes Zichy-javakat a legtöbbet ígérőknek adták bérbe. Az ingó jövedelmeket, főleg a tizedeket szintén ellenőrizték és törlesztésre használták föl.

Magának a püspöknek esztendőbeli intenciójára hatezer forint resolváltatott.

Ez bizony nagyon kevés volt! Szerencsére a gondnokság nagyon jól gazdálkodott s így a szanalás a tervezett 13 évnél jóval korábban megtörtént. A Zichy-grófok már 1758-ban magokra vállalták a püspöknek még hátralevő adósságait s kérték öfölségét, hogy a püspököt a zárgondnokság alól oldja föl és a divényi szenioratusi javakat bocsássa ismét rendelkezésére. Ez meg is történt s 1758. végével Zichy püspök már ismét szabadon rendelkezhetett jövedelmeivel.

Ezek javarészét most még fokozottabb mértékben fordította különféle szent célokra, de legkivált az egyházi építkezések folytatására.

Halála után hiteles számadatok árulták el, hogy családi vagyonából összesen hatszázezer forintot használt föl nagy építkezéseihez.

Befejezésül álljanak itt halotti szónokának következő szavai: Mindezen építkezések, ezek a márványok, ezek a kövek, — mint megannyi nyelvetlen néma képek, — a falakból fognak kiáltani, mekkora buzgósággal és bőkezűséggel viseltetett hozzá az ő szerény szolgája: gróf Zichy Ferenc püspök.

VI. Tettre váltott munkaterv.

A sok és nagyszabású építkezés mellett Zichy püspök korántsem feledkezett meg arról, hogy híres főpásztori munkatervének megfelelően papjainak és híveinek lelkében a Szentlélek templomát is egyre szépitse, ékesítse.

Sokszoros, opportune, importune buzdítással papságát lassanként hozzászoktatta az évi szent gyakorlatokhoz.

Megengedte már eleitől fogva azt is, hogy egy-egy főesperesi papság valamelyik központi fekvésű plébánián gyűljön össze. Am az espereseknek minden évben jelenteni kellett, ki és hol végezte a lelkigyakorlatokat, amit bizonyítvánnyal is kellett igazolni. A püspöki körlevelekben igen gyakran találkozunk a szent gyakorlatokra vonatkozó rendeletekkel.

Első főpásztori rendelkezésén csak annyiban enyhített, hogy a lelkigyakorlatokat vasárnap délután kellett megkezdeni és szombaton este befejezni; tehát lelkészkedő papjai tulajdonképpen csak 7 napos lelkigyakorlatot tartottak. De ha valaki a 7 naposat elmulasztotta, a következő évben 10 napossal kellett pótolni. (1761. VIII. 29.)

Ezt 1674-ben 3 győrvidéki plébánosra akkép alkalmazta, hogy egy évnek folyamán kétszer tartatott velük szent gyakorlatot azért, mert a megelőző évit elmulasztották.

Mindenképpen azon volt, hogy a legméltóságosabb Oltáriszentség tisztelete hassa át a papok és hívek lelkületét egyaránt.

A püspök távollétében az ő helyettesei ugyanezen szellemben befolyásolták a papságot és a híveket. Így a püspöki helyettes 1758. szeptember 27-iki körlevelében inti a papokat, hogy az Oltáriszentség előtt szépen hajtsanak térdet; elrendeli, hogy a mesterek az iskolában oktassák a fiukat arra is, hogyan kell a templomban a szentség előtt viselkedniök.

A 40 órás szentségimádás Zichy püspök székfoglalásakor az egyházmegyében már sok helyen megvolt. Nevezetesen a jézustársasági atyák 3 székhelyén, u. m. Győrött, Sopronban és Kőszegen; továbbá a loretoi szervitáknál és a kismartonvárosi szent ágostonrendi apácáknál. Ezek példáját követték még Zichy püspök alatt maga Kismarton városa (1746.) és a tóvárosi kapucinusok is (1757.). 1763-ban pedig hálából a megkötött békéért a püspök

rendeletére, pünkösdi 3 ünnepén az egész egyházmegyében tartottak 40 órai szentségimádást.

A falusi plébániák körülményei azonban ezeknek a hosszantartó szentségimádásoknak nem kedveztek; ezen a püspökök úgy segítettek, hogy 1772-ben, Mária Terézia királynő óhajára, elrendelték az úgynevezett 13 órai szentségimádást oly formában, mint aminőben a győri egyházmegyében mai napig is fennmaradt. 1773. január 1-én vette kezdetét ez a csakhamar nagy népszerűsége szert tett ájtatosság. Valóban épületes az a szerető, mindenre kiterjedő gondosság, mely az ezen alkalmából íródott püspöki pásztorlevelének minden rendelkezéséből kirí.

Még egy korábbi a legméltóságosabb Oltáriszenség tiszteletével kapcsolatos intézkedését kell itt megemlítenünk. 1766. márciusában a püspök írásban jelenti Rómába, hogy egyházmegyéjében meghonosítja a Jézus szent Szíve ájtatosságot s e célból kéri a Szent Szívről szóló mise és zsoltosma szövegének megküldését, ami még azon év folyamán meg is történt. Ugy hisszük egyházmegyéinkben ez jelzi a szent Szív ájtatosság kezdetét, aminthogy 1779-ből van is rá adatunk, hogy ekkor ezen ájtatosság már gyakorlatban volt, sőt Kismarton városában 8 napi ájtatossággal is ünnepelték. Ebből az időből maradtak már ránk olyan képek és nyomtatványok is, melyek ezen ájtatosság elterjedését mutatják. Mindez Zichy bécsi összeköttetéseinek köszönhető.

Emellett szorgosan ügyelt arra, hogy a legm. Oltáriszenséget megillető tisztelet szokatlan, a babonával határos ösvényekre ne tévedjen. Ezért (1764. V. 12.) utasítja a szombathelyi káptalant, szüntesse meg azt a régi (alighanem csak vasmegyei) szokást, hogy tűz és vihar alkalmával a papok kiveszik a tábernákulumból az Oltáriszenséget és vele megáldják a tüzet, a vihart, mert ez tiszteletlenség a legmélt. Oltáriszenség ellen.

Azonképen tiltja az Ausztriához kapcsolt falvakban divó ama szokást is, hogy a mezőkön körülhordott szentséggel megáldják a vetéseket; s parancsolja, hogy ehelyett a szent Márkus napjára rendelt egyházi körmenetet tartsák meg.

Alatta a Mária-tisztelet hatalmas arányokat ölt. A szent olvasót ő teszi népszerűvé. A székesegyháznak megújítását az új Mária-oltár fölállításával kezdi meg s ezen az oltáron helyezi el a vérrel verejtékezett csodálatos Szűzanya képét. Mindennél azonban még hathatósabban élesztette a Mária-tiszteletet az ő személyes példaadásával. A vérrel verejtékező csodakép előtt ájtatoskodik úgyszól-

ván mindennap; ide alapít napi szentmisét, ide szánta és hagyományozta azt a drágakövekkel ékes főpapi mellkeresztet és aranyláncot, melyet aranymiséjére kapott Mária Terézia királynőtől. Ez előtt a Mária-oltár előtt, az Ur Jézus jelenlétét jelző öröklámpa alatt akart holtá után is megpihenni s mintegy haló ajakkal is rebegni, amit életében e helyen oly gyakorta sóhajtott: Et Jesum benedictum fructum ventris tui nobis post hoc exilium ostende. Mutasd meg nekünk holtunk után a te méhednek áldott gyümölcsét: Jézust.

Egyidejűleg fölkarolta egyházmegyéjében azt a Keresztény tanítás Testvérület-et, melyet Mária Terézia királynő parancsára a jézustársasági atyák az egész birodalomban terjesztettek és lassanként meg is honosítottak. 1754-ben, az osztrák örökös tartományok már 30 ezer tagja volt a társulatnak.

Zichy püspök 1757-ben Müller K. János ugyancsak jézustársasági atyát bízta meg ezen testvérület egyházmegyei szervezetével, kinek azonban ebben rendtársai is segítségére voltak. Így olvassuk a loretoi szerviták naplójában, hogy ott With Péter jézustársasági atya 1757. február 25-től március 3-ig nyolcnapos missiót tartott a Ker. Tan. Társulat bevezetése alkalmával. Ezen testvérületnek szolgált elsősorban kézikönyvül azon új káté is, melyet a buzgó főpásztor három nyelven bocsájtott híveinek rendelkezésére.¹⁴⁾

A testvérületbe csoportosított fiukat és ifjakat olyanformán szervezték, mint ma a leventéket szervezik. Felnőttek és korosabbak is lehettek a testvérület tagjai, de ezek inkább a felügyelők és kikérdezők tisztjét töltötték be. A tagok nemcsak a kátét tanulták, hanem nagyobb plébániákban, mint pld. Kismartonban, katonai gyakorlatokat is végeztek. Minden csapatnak külön zászlaja is volt. A jó tanulókat »premium«-mal, azaz különféle ajándékokkal tüntették ki, miként ez a jezsuiták iskoláiban általában szokásos volt.¹⁵⁾

A püspök egyáltalán nagyon fontosnak tartotta a hitoktatást; azért körleveleiben sokszor sürgeti a keresztény tanítások megtartását s rendelkezéseinek ellenőrzésére vizitátorokat küld ki, akik eskü alatt hallgatják ki a híveket, mennyiben felelt meg a helyi lelkész a főpásztori rendeletnek.

1761-ben újra szigorúan megparancsolja a ker. tanítások megtartását. A hanyag lelkészeket megdorgálja, pénzbüszséggel és azzal fenyegeti meg, hogy saját költségükre koadjutort küld a plébániába. Ugyálszik ez használt is, mert ezentúl a püspöki rendeletek erre nézve mitsem tartalmaznak.

Kiváló buzgósággal ékesítette a Szentlélek eleven templomait a bérmlás szentségének kiosztásával, ami sokszor nagyon terhes és fáradságos volt. Így pld. olvassuk Tata történetében, hogy Zichy püspök 1756. május 1-én fölszentelte a tóvárosi kapucinusok új templomát, másnap megkezdte a bérmlást; annyi bérmlakozó jelentkezett, hogy a 2 püspöki huszárhoz még 8 urasági hajdut kellett segítségül hívni, akik az éjjel-nappal tolongó népet ugyanahogy féken tartották. Egy álló hétig tartott a bérmlás. 8 jegyző írta az adatokat s végül 7 ezer megbérmltat számítottak össze.

A bérmltak között sok volt, ha nem a legtöbb, a felnőtt is, mert ez volt azon időszak, mikor a nagy Esterházy József tatai uradalmának jobbágysait újra visszahozta az ősi kath. hitre. A reformátusok 39 gyülekezete ez időben 39-ről 14-re olvadt le s 38 templom tetejéről tűnt el a kakas. Ezen harcokban azonban nem annyira a püspök és földesur, mint inkább Schmitt Gábor tatai esperes és Balogh Ferenc teljeshatalmu jószágkormányzó forgatták a fegyvereket.

A bérmlás rendszerint az egyházlátogatással egyidejűleg történt. Mikor már a püspök előregedett és elnehezedett, gondoskodott fölszentelt püspökökről, akik helyette a bérmlást végezték. Az első Kornis Ferenc volt 1775-ig; a második Szily János, s mikor ebből nemsokára (1777.) szombathelyi püspök lett, Pierer József kanonokot emelte e méltóságra.

A missiók segítségével a lelki megújulás terén csodás eredményeket ért el. A jézustársasági atyák évkönyvei szerint az egész monarchia területén éppen Győregyházmegye az, melyet ők leggyakrabban bejárnak s bizonyára nem véletlen, hogy ez a gyakori bejárás egybeesik Zichy hosszú püspökségének legtermékenyebb korszakával.

Már Primes György életrajzában részleteztük, minő lelkiülettal járultak az emberek ilyenkor a szentségekhez. Meghatók az ő nyilvános elégtételi cselekedeteik.

Nem volt állomás, hol a megtértek eretnek iratokat, bűvös amuletteket, jóskönyveket s egyéb ördöngös tárgyakat ne hoztak volna, megégetés végett, ami mindig nyilvános helyeken történt.

Mégis legbámulatosabbak voltak a nyilvános önsanyargatási gyakorlatok. A bűnösökét nem is említjük, csak a jámbor lelkekét. Széplakon a missiót befejező engesztelő körmeneten egy Széchenyi gróf hordozza az iskolásgyermekek előtt a keresztet. A rábaközi

és kismartonvidéki misszionáriusok dicsérik a nemesek jó példáját, kik mezitláb, töviskoronával fejükön, kötelet és bilincseket viselve hordják nehéz keresztjeiket. Sopronban a nemes ifjak a bűnbánó körmenet alatt ostorozzák magukat.

Kimondhatlan lelki kár, hogy a jézustársasági atyák ezen áldásos működését a rend föloszlatása hirtelen megszakította.

Mennyire fájt ez a jó püspöknek, mutatják ama levelek, melyeket ezen szomorú időben Rómába intézett.

Az egyikben a biboros atyáknak jelenti, hogy a föloszlatási rendeletet egyházmegyéje három városában, u. m. Győrött, Sopronban és Kőszegen végrehajtotta; de jelenti azt is, hogy a föloszlatás barátot, ellenséget egyaránt nem csekély mértékben megzavart; az ellenséget azért, mert az atyákban látták a kath. hit buzgó terjesztőit és a pápaság tekintélyének legrettenthetlenebb harcosait; ezeket a hiveket pedig azért, mert templomokban, iskolákban, a nyilvános és magánéletben az atyák részéről mindig csak jót tapasztaltak. A püspök ugyanakkor irt római megbizottjának is, jelentve, hogy a föloszlatás a jóknak nagy fájdalmat okozott s katolikusok, nem katolikusok egyaránt megbotránkoztak fölötte. Ebben az iratban még jobban részletezi és kiemeli a jezsuitarend magyarországi hitéleti érdemeit, miért is, zárja sorait, igen nagy (ingens) az utánuk való vágyakozás.

Részéről a veszteséget azzal enyhítette, hogy a jézustársasági atyák közül többet fölvelt egyházmegyéjébe s hármat, u. m. Pierer Józsefet, Kelcz Imrét és Mailáth Antalt hamarosan egymásután kanonokká is kinevezett.

Ezek és az általuk nevelt világi papság a hitélet lobogó tűzét Zichy püspök még hátralevő éveiben nem engedték elhamvadni.

Azért talán nincs benne nagyítás, ha Zichy püspök kormányzási idejét az egyházmegyei hitélet aranykorának nevezzük.

Széchenyi György nagy befektetései ekkor hozták meg a kamatokat.¹⁶⁾

VII. A nap nyugovóban.

Evek hosszú sorára terjedő apostoli működés közepette, közeledett Zichy püspök aranymiséjének éve (1774.) és ideje.

Az immár 7 év óta folyó székesegyházi tatarozás még távol állott a befejezéstől. A piktorok úgyszólván még csak a munka elején voltak, azért még, az aranymise napján is állványok disztelenítették a templomot.

A püspök gyönyörű ornátust készíttetett a nagy napra, művészi ízléssel, drágábbnál-drágább diszitással. Ez még ma nap is a székesegyház legbecsesebb ornátusa!

A püspök, a nagy Mária-tisztelő, úgy akarta, hogy az egyházmegye mennyei védőszentjének, Nagyasszonynak ünnepén legyen az ő aranymiséje.

Nemcsak a város, a megye és az egyházmegye 11 főesperesége, nemcsak a Zichyek kiterjedt nemzetsége, hanem úgyszólván az egész ország, sőt még idegen országbeliek is jelentek meg ezen az ünnepségen, melyet már a megelőző este ágyuk dörgése, kivilágítás és örömtüzek jeleztek előre.

A bécsi udvar részéről mint Mária Terézia királynő képviselője, nagymélt. Fekete György kuriai bíró, v. b. t. t. jelent meg és a királynő ajándékaképen a szent István-rend mellen hordozható nagykeresztjét adta át az aranymisés püspöknek.¹⁷⁾ De hozott még egyebet is, olyan misemondóruhát, melyet a királynő sajátkezüleg himezett, ezért a jubiláló püspök természetesen ebben a kazulában, mondotta el aranymiséjét. Az aranymisés főpapot a királynő követén kívül még számos más előkelőség környékezte. Jelen voltak: a Zichy-család tagjai, a kalocsai érsek és még öt más püspök, az idegen egyházmegyéből egybesereglett apátok, prépostok, kanonokok, a győri és szombathelyi káptalanok.

Ezekhez csatlakozott azután a sok esperes, plébános, szerzetes, kispap és mint az egykoru krónikás mondja, »megszámálhatatlan népsokaság«.

A reggeli istentiszteletnél Apfalter győri kanonok mondotta a német szentbeszédet, melynek ez vala jól választott jeligéje: Mint a fényes nap, úgy tündöklött ő az Isten templomában... és: Ő eljárva tisztében, az oltáron tökéletesen véghezvitte a főséges király áldozatát. (J. S. F. K. Eccl. 50. 7. 15.) Meghatóan és nép-

szerűen adta elő az ünneplő püspök egész életét, legkivált püspöki működését. A másik hivatalos ünnepi beszédet idegen egyház-megyebeli pap: Salbeck Károly v. püspök, vácegyházmegyei prépost-kanonok mondotta, latin nyelven, melyet nemcsak a papok és urak, hanem az idegen előkelő vendégek is megérthettek. A szónok nem ismerte közelebről Zichy püspök győregyházmegyei működését, azért inkább a püspök megelőző életét és személyes erényeit magasztalta.

Ugyanaznap a győri akadémia is tartott gyűlést; az előkelő vendégek itt is megjelentek, annál is inkább, mert országoshírű szónok, Majláth Antal, volt jézustársasági atya, a győri akadémián az ékesszólástan tanára, tartott diszszónoklatot, természetesen ő is latin nyelven. Hálát ad Istennek, hogy az aranymisés főpapot megtartotta szellemi és testi tehetségeinek teljes erejében, 5 érzékének legkisebb fogyatkozása nélkül. Ennek bizonyítékául e szavakat intézi az ünneplő püspökhöz: Mintha a jövődő föltámadásnak megifjodó képét látnók benned, mely élemedett korban is ifjúságnak láttatja magát.

Délután a nép számára rendeztek vigságot; szólt a zene s három helyen is folyt az ingyenes bor.

A győri Streibig-nyomda is egy-egy latin, magyar és német versszettal állott be az ünnepi hódolók sorába. A német vers ezzel a jó kívánsággal végződött:

Lass Ihn auch den Trost geniessen
Dass nach Zwanzigjähriger Zeit,
Wir in Ihm den Bischof grüssen,
Den sein fünfzigstes Jahr erfreut.

Azaz: kívánták néki az 50 éves püspöki jubileumot.

Utólagosan még Szombathelyen a szentferenciek és Tatán a kegyesrendiek is megünnepelték a jubileumot.

Itt háromfelvonásos latin verses drámát adtak elő, melyen maga a jubiláns püspök is megjelent.

Ezzel az aranymisés szép napok véget is értek.

Az aranymise emlékére az aranymisés püspök tisztelői ezüst emlékérmeket és jetonokat verettek, melyekből a győri székesegyház kincstára is 3 darabot őriz.

Mikor a nap lenyugszik, biborszínű felhőkbe takarózik s aransugarakat hint szerteszét.

Zichy püspök életének nyugovóra hajló napját nem szemet-szívet gyönyörködtető aransugarak, hanem nagyon is komor s egyre sötétebb felhők borították.

A jezsuitarend eltörlése okozta sebek jószerint be sem hegdedtek, már következett utána kedvelt egyházmegyéjének földarabolása. Nehezen szánta magát rá, de mert nagy jötevője, a királynő, ohajtotta és az új rendezéssel a magyar püspökségek száma szépen szaporodott, mégis belenyugodott, sőt az a körülmény, hogy legkedvesebb papját, Szily Jánost segíthette a szombathelyi püspöki székhelybe, még öröme is szolgált.

Mária Terézia kegyét ezentúl is változatlanul élvezte, de fiának, József császárnak befolyása mindinkább érezhetőbb lett; a nagy királynő halála után pedig ez a befolyás olyan önkényes beavatkozássá fajult, mely az egyházkormányzatot nemcsak megnehezítette, hanem sokszor egyenesen lehetetlenné tette.

Még a legjobb szándéku és tényleg üdvös rendeletei is sérelmesek voltak, mert nem a törvényes egyházi és világi hatóságok útján, hanem önhatalmulag parancsolta meg azok életbeléptetését.

Ezek mellett azonban még egy csomó olyan rendelkezése is volt, mely egyenes beavatkozás volt az egyház belső hitéletébe.

Igy 1782-ben eltiltotta a püspököknek a Rómával való közvetlen érintkezést, még az odavaló zarándokolást is.

Ugyanezen évben eltiltja a »Coena Dni« és »Unigenitus« kezdetű híres pápai bullák nyomtatását és használatát.*)

Ezen tilalomhoz van mellékelve a császár aláírásával ellátott ama híres levél is, mely 50 arany büntetést szab olyan papokra, akik a tilos bullát a Rituáléból ki nem tépik és be nem szolgáltatják.

A többi rendelkezést, nevezetesen a lelkipásztorkodással nem foglalkozó összes szerzetesházak fölösztatását, szegény Zichy püspök már nem érte meg.

Elgondolható, mily hatással voltak a császári önkényes rendeletek az izig-vérig egyházas érületű püspök lelkületére s milyen megerőltetésébe kerülhetett ezeknek a rendeleteknek végrehajtása,

Az uralkodóház iránti tiszteletből ugyan továbbította a rendeleteket, de, hogy betartásukat nem szorgalmazta, abból is látszik,

*) A „Coena Dni“ bulla a pápai kiközösítéseket tartalmazza; az „Unigenitus“ bulla pedig Quesnelnek 101 janzenista szellemű tételét kárhoztatta. Ez utóbbi bulla 1713-ból van keltezve.

hogy akadtak igen jóra való plébánosok, akik a császári rendeleteket még lemásolásra sem méltatták. Ilyen volt a többi között Gergelyi Imre császári plébános is, kinek életét a Jeles Papok sorozatában is bemutatjuk.

VIII. Utolsó évei és halála.

Ezen harcok közepette Zichy püspök elkészült halálára. Már 1773-ban (IX. 13.) szerzett Mária Terézia királynőtől engedélyt hogy szabadon végrendelkezhessék; bizonyára élt is ezzel az engedéllyel.

Azonban a jó Isten meghosszabbította életét. Ez alatt sok minden megváltozott, azért 1781. március 27-én újabb végrendeletet készített. Ez a végrendelet valóságos lelkitükör, azért tartalmát kivonatossan ismertetjük.

1. Mindenekelőtt elrendeli, hogy abba a kriptába temessék, melyet magának a Szűz Mária-oltár előtt készített.

2. Ugyanazon oltáron mindjárt halála után kilenc szentmisét mondjanak érte, 9 egymásután következő napon.

3. Püspök utódjának hagy: 3200 pozsonyi mérő gabonát, 250 akó bort és számos természetbeli jószágot, u. m. lovakat, diszhintót, ökröket, konyhakredenc- és pincefölszerelést, 24 személyre ezüst evőkészletet; mindezt minden ellenszolgálat nélkül.

4. Egyéb ezüst marhájából, a családiakat családjának, a többi szintén püspök utódjának hagyja.

5. Gazdasági összes egyéb ingóságait a legátumok kiegyenlítésére rendeli.

6. Családi örökségét, a mosonmegyei Szentmiklóst a Zichyeknek hagyja.

7. Ha maradnának utána adósságok, ezeket is az ingóságok árából kell kiegyenlíteni.

8. A három győri szerzetesház mindegyikének 500 pengőt rendel szentmisékre. A kámillánusoknak hagyatékként még külön is 2000 forintot.

9. A szegények 1000 pengőt kapjanak.

10. A székeskáptalan kezelése alá alapítványképen, olyan rendeltetéssel hagy 1040 pengőt, hogy kamataiból az uralkodóház elhalt és élő tagjaiért a Bold. Szűz oltára előtt évenként 52 szentmisét szolgáltatasson.

11. Ezenkívül még 6000 forintot hagy szintén alapítványi misékre, a saját lelkéért. Ezeket, míg él, oldalkanonokja, Hollós Mihály végezze el.

Legátumai :

12. Szemináriumnak 200 forintot.

13. Deficienciának 200 forintot.

14. Győri Konvertitáknak 1000 forintot.

15. Erdemrendjeit, kinevezési okmányait adják a Zichy-családnak.

16—20. Egy-egy főpapi keresztet és gyűrűt rendel: Szűz Mária csodálatos képének. Dr. Szily János szombathelyi püspöknek. Pierer J. győri segédpüspöknek és Hollós Mihály oldalkanonoknak. Egyéb egyházi szereit mind a székesegyházé legyenek.

21—24. Jogtanácsosának és jószágkormányzójának egyenként 2000 forintot.

25. Hűséges komornyikjának 3000 forintot.

22., 23., 26. Minden tisztjének, udvari papjainak és minden alkalmazottjának a rendes járandóságon kívül még egy évi fizetést. Inasának és egyik hajdujának, ezenkívül kisebb legátumot is rendel.

27. Általános örökösök a Zichyek. Végrendeleti végrehajtók a székeskáptalan 2 legidősebb oszlopos kanonokja, akiknek egyenként 100 darab körmöci aranyat rendel.

Ebben a végrendeletben két feltűnő rendelkezés van. Az egyik az, hogy utódja kapja a püspöki vagyon javarészét. Ennek magyarázatja a következő. A bécsi kormány a magyar püspökségek fölszerelési leltárát akarta öregbiteni. E célból Mária Terézia 1771. május 11-iki leiratában véleményt kér a püspöktől, mennyi legyen az utódjára szálló fundusz instruktusz? Zichy püspök kétségkívül annyi ingó jószágot jelölt meg, mely megfelelt az ő adakozó lelkületének és Mária Terézia iránt táplált odaadó tiszteletének. Ezért a nagy hagyaték az ő püspök utódjának!

A másik feltűnő rendelkezés az, hogy a szegények csak ezer forintot örökölnek, holott ezek állottak atyai szívéhez legközelebb s a halotti szónok nyíltan hirdette a boldogultról, hogy végrendeleti intézkedése szerint, az ő »halottas martalékából« szegényeiről addig kellett gondoskodni, míg nékie mását nem találják.

Ez az intézkedés nincs benn az utolsó végrendeletben, azért valószínű, hogy ő is, mint Széchenyi György, szóbelileg rendelkez-

zett a szegények szóbanforgó ellátásáról. Ezért juttatott nekik a végrendeletben csekélyebb összeget.

Valóban épülésül szolgál az a nagy kegyelet, mellyel a világtól bucsuzó püspök mindazokról megemlékezik, kiknek munkássága és ragaszkodása neki az élet harcát megkönnyítette.

Eközben nemcsak az évek súlya nehezedett egyre jobban öregedő püspökünk vállaira, hanem a legkeményebb megpróbáltatások zuhataga tépdeste, szaggatta ezentúl szinte szakadatlanul érzékeny papi lelkiületét.

A jezsuitarend feloszlatása (1773.) kiváló munkatársaitól fosztotta meg a püspököt. Utána csakhamar (1777.) az egyházmegyék új rendezésénél elveszíti világi papságának jelentékeny részét is. Mária Terézia, kegyes királynője, még él, de kormányzatában mindinkább meglátszik már császárfiának egyház- és magyarelles befolyása. 1778-ban kénytelen a győri akadémiát a kormánynak átadni és a bölcséleti tanfolyamhoz tartozó kispapjait onnét kivonni. Itt már elhagyta régi energiája s így az új konviktus vezetésében a jogokból tulontúl sok jutott az államnak és az állami közegeknek.

Most következett még csak a keserőségek keserősége. Mária Terézia halála után a kalapos király parancsára, mint láttuk, özönnével érkeztek a helytartósági rendeletek, melyeknek legtöbbje egy-egy sebet jelentett az egyház misztikus testén, de egyuttal az egyházáért élő püspöknek — szívéen is.

Nem csoda, ha ezen események a jó püspök testi erejét is megbénították s ő, kinek aranymiséjekor még örök ifjúságát csodálták, halálos beteg lett.

Valamelyes altesti baja lehetett, de nagy szemérmertessége nem engedte, hogy orvos megvizsgálja. E tekintetben olyan szigorú volt, hogy reggelenként, míg föl nem öltözött, míg reggeli imádságát el nem végezte, még komornyikjának sem volt szabad hálósobájába bemenni.

Mikor már szinte lemondottak életéről, reménység ellenére meggyógyult s egy ideig ismét jó egészségnek örvendett. Ez azonban az életerőknek csak utolsó fölszállása volt, mert nemsokára egész váratlanul hirtelen elhalálozott.

A halálos betegségnek, a csodálatos gyógyulásnak s utána a hirtelen halálnak okát, a halotti szónok ugyan mondaszerűen, de oly gyönyörűen írja le, hogy ma is mindenki meghatottsággal olvashatja, azért jónak látjuk szószerint is ide iktatni.

»Láttatik nekem, mintha nyilván-való viaskodás, és vetekedés lett volna régolta Ferentz Püspökért a mennyei Szentek, és földi Emberek között; és ezek (az emberek) ugyan minden igyekezettel, óhajttással, könyörgéssel azon voltak, hogy Őtet, mint szarándok-ságoknak Istápját magok között e világi zsellérségben minél tovább, s' hosszasabban lehetne marasztalnák; amazok (az égiek) ellenben minden módon tsak azt kívánták, és sürgették, hogy ezen várt Vendégüket, sőt kedves Polgártársukat mennél előbb fogadnák az örök Hajlékokba; és már úgy látszott, midőn Püspökünknek végső nyavalyája az Ő kimulásának közelgető idejét jelentette, szinte nyertések lettek volna a Mennyeiek, ha tsak az ügye-fogyott Szegények serege, melly véle egygyütt haldoklani láttatott, esdeklő kezeit az Ég ellen ki nem terjesztette volna. De tapasztaltuk azonnal fogamatját a könyörgésnek: Exaudivit pauperes Dominus. Meghallgatta a szegényeket az Ur és Szerelmes Pásztorát az ő népének ép egész-ségére támasztotta. Látván azért a Menybéliek minő tekéntettel ínéznek az Isten szeméi a szegényekre, hogy többé s továbbá azok-nak hathatós közben-vetések az ő kívánságokat ne hátráltatná, végtére ki-zsarolták, s megnyerték, hogy mindeneknek tudta, vagy sajdítása nélkül hirtelen történne az élők közül ki-szólltatása. Ugy is lett! Midőn szinte Fő Pásztorunknak meg-tért egészségén mindnyájan örvendeznének, mikor tapsolva hálálkodnának egymás kö-zött, midőn több Esztendőkre nyujtandó életével magokat biztat-nák, és így, midőn efféle szomorú változásrul ingyen sem álmod-nának, egy szempillantásban, éppen alattomban, tellyességgel vélet-lenül, szabad légnyen mondanom, orozva és lopva ragadta el Menny-Ország a Világtul.«

Eszerint püspökünk váratlan és hirtelen halállal mult ki a világból.

De ha hirtelen esett is halála, nem vala az készületlen, azért a most idéztük halotti szónok is imigy egészíti ki a püspök halálá-nak elbeszélését:

Hogy mondhatom én illy tekéletes Püspöknek kimulását vé-letlennek, ha nála az halál soha nem volt váratlan? Járjátok-el bár ujjolag emlékezettel életének, miólta tsak a jót a gonosztúl meg-választhatta, minden ideit, vizsgáljátok-meg esmét jámbor erköl-tseinek tekéletességét, soha nem tágult ájtatosságát, naprul-napra öregbedett Papi, és Pásztori buzgóságát, az Isten szegényeihez fél-beholtával fenn szakadott bőkezűségét; mindezekbül vallyon mit tudhattok, mit tanulhattok egyebet? hanem, hogy Ő mindenkor

fel-övedzett ágyékkal lesben állott, s indul félben volt az örökkévalóságra . . .

Tehát meghalt a nagy püspök! Meghalt váratlanul, hogy a szegények imádsága őt a földön többé vissza ne tarthassa.

Am minél váratlanabb volt a kimulása, annál nagyobb volt a keserűség, a gyász és a szegények kétségbeesése. »Ugy sírtak, úgy zokogtak mindnyájan, mintha-mindegyik benne vagy Atyját, vagy Atyja fiát veszítette volna. Nem-is találkozott, a ki magát kárvalatlannak vélte, sem a ki maga kárát egyebek vesztésénél súlyosabbnak nem állította volna.«

A sirás-rívás, a jajveszékelés oly méreteket öltött, mondja egyik jelenlevő, hogy a halála után végbement rövid gyászszertartásnál senki a szónok szavát meg nem érthette volna. Nem is volt semmiféle beszéd, semmiféle szónoklat; különben is előkelő halottaknál csak hetek, sőt hónapok múltával szokták az ünnepélyes gyászszertartást és temetést elvégezni, hogy addigra mindenkit értesíthessenek és a gyászra mindenki fölkészülhessen.

Igy volt ez gróf Zichy Ferenc püspöknél is! Végrendeletét azonnal fölbontották, kihirdették, de csak halála után való 50-ik napon volt a temetése. Együtt volt ismét: főpapság, főuri rokonság, világi és szerzetes papság, hivek, közelből és falvakról, ezrével és ezrével.

Erdélyi József széplaki apátur tartotta magyar nyelven a gyászszónoklatot, azt a szép beszédet, melyet jelen életleírásunkban ismételten idéztünk.

Eltemették a jó püspököt az ő anyyira tisztelt vérrel verejtékezett Szűz Máriájának oltára előtt; el abba a sirboltba, mely fölött az örök igazságokról, az utolsó dolgokról oly gyakorta és oly huzamosan elmélkedett.*)

A sirbolt födelén látható még cimere, de írásnak semmi nyoma rajta. Százan és százan, vásár- és ünnepnapokon ezren és ezren ájtatoskodnak a székesegyházban a vérrel verejtékezett Szűz Mária képe előtt, de ma már csak kevesen tudják, hogy ott pihen lábaik alatt az az áldott főpap, akinek a templom, a Szűz Mária-oltár egykoron minden ékességét, úgyszólván ujjászületését köszönhetette. Illő volna ezt sirirással is megörökíteni s ezt az írást üveglappal megvédeni, hogy az utókort a megfélemlkezés vádja ne érhesse.

*) Ugyanezen kriptába temették 1821-ben hg. Schwarzenberg Ernő püspököt is.

IX. Jellemének fővonásai.

A Zichy püspököt megelőző száz évben Draskovich, Széchenyi és Keresztély Agost ültek a győri püspöki széken. Ezeknek jellemében legszembetűnőbben a katonás szigorúság domborodik ki. Nem csoda, hiszen mind a három vitéz katona volt s hozzá szoktak a katonás fegyelemhez.

Ezekkel ellenkezően Zichy egyéniségében a szelidséggel párosult jámborság az, ami többi erénye fölött kimagaslik, leginkább szembeötlik. A róla mondott halotti beszédben olvassuk: »Még midőn a nevendék papok között iskoláit, — akár hazájában, akár idegen országokban — gyakorlotta, ájtatosságával és szép erkölcsével előljáróit különös vigasztalásra, egyenlőit pedig és tanulóтарыait álmélkodásra és lelki épülésre gerjesztette.«

Igaz, ezt a dicséretet már sok más fiatal levita is kiérdemelte és kiérdemli most is; de kevés azok száma, kikről pályájuk végén is elmondható, amit Zichy püspökről mond életírója: »Ezentúl is — t. i. a tanulóévek után is — az esztendőkkal egyetemben nevelkedik vala benne minden tökéletesség.«

Áll ez különösen fönn dicéért, jámborságáról és szelidségéről.

Püspöki házában kolostori szellem uralkodott s ezt a szellemet nem szigorú parancsok, nem megtorlások, hanem a felülről jövő példaadás sugallta és szülte. Környezetében, alárendeltjeiben nem az alattvalót látta, hanem az Isten hasonlóságára teremtetett lelket, eszerint is kezelte őket, mint azt nagy mintaképéről, szalézi szent Ferencről is olvassuk. Voltak is cselédjei és tisztjei között akár hányan, akik 20—25 évig állottak az ő szolgálatában. Ez is bizonyítja, mily kegyességgel viseltetett irántuk s mennyire gondjukat viselte még az anyagiakban is.

És mit szólnak az ő alantas papjai? Aranymiséje alkalmával vallották róla, hogy Krisztusnak szelidségét és kegyességét példásan követi; őket az ő atyai színe elé minden halogatás nélkül bebocsájtja; harag, indulat nélkül, minden jóra tanítja, egymás szeretetére oktatja. Ezért intézte a halotti szónok a temetése szertartásán jelenlevő papsághoz eme szép szavakat: »Keseregjetez hát bizvást ezen öszve-gyűlt Szentegyháznak Papi Fő és al-rendei, mert oly Előljárótul fosztattak meg, aki édesgető szeretettel, nem idegenítő fenytékkal bánt veletek mindenkor; aki Atyálgodó kegyességgel, nem hatalmaskodó erőszakkal vezérlett mindenkiben

bennetek; szóval, aki tellyes hivatallját az Apostoli javallás szerint, nem a rajtatok való uralkodásban, hanem a nyáját jóra intéző eleven példaadásban helyeztette s foglalta.«

Emellett nem felejtette a Szentlélek mondását: *Servite Dno cum laetitia*. Szolgálatok az Urnak derüs lelkülettel.

Ezen derüs lelkületét, a kartársak bizonyítása szerint hirdette »az ő vidám orcája, vidám tekintete, friss, eleven képe«. Bebizonyosult rajta is a szentirási példabeszéd: »Az örvendező sziv megvidámítja az arcot.« (Példab. k. 15, 13.)

Jámborsága, vallásos lelkülete legfeltünőbbben a szentségimadásban és a Bold. Szűz gyermeki tiszteletében nyilvánult meg, miként ezt már részletesen ecseteltük.

Az erről elmondottakhoz még hozzá kell adnunk, hogy ő, ki ifjúkorában az olaszországi Loretót is meglátogatta, a loretoi Szűz Anyának egész életében hű tisztelője maradt. Az egyházmegyéje területén fekvő magyar Loretót sokszor meglátogatta s úgy egyházlátogatásai és mannersdorfi utjai alkalmával itt szívesen misézett s rendesen még más misét is hallgatott. Így: 1745., 1753. és 1760-ban van erről külön megemlékezés.

Az ájtatosság mellett püspökünk azonban az apostoli munkálkodásból is bőségesen kivette részét. Lelke az imádságban, teste az apostoli munkában lelte örömét. Husz évig személyesen végezte kiterjedt egyházmegyéjében az egyházlátogatásokat.

Ezen alkalmakkor tapasztalhatta, hit dolgában milyen tudatlan a nép. Nem is volt csoda! Kevés volt a pap; 300 plébániához kétezer község tartozott (1762-ben), tehát átlag minden plébániához 7 község. Ez időben még kevés az iskola s ahol van is, faluhelyen csakis a fiuk járnak oda.

Elemi leányiskolák ezidétt csak városokban voltak; így pld. Győrött: 1726, Sopronban: 1747 óta. Mindakét. helyen orsolyiták tanítottak, ezek is eleinte csak németül.

Zichy mindenekelőtt a káté-ügyet rendezte s gondoskodott olcsó, új káté kiadásáról. Ennek előszavában mondja, hogy az ő idejében több káté is forgott már közkézen; de éppen ez a körülmény, — t. i. a káték sokfélesége, — nehezítette meg annak eredményes tanítását; egyebek között azért is, mert a gyakran költözködő jobbágság minden vidéken más-más kátét talált. Zichy azt akarta, hogy legalább az ő terjedelmes egyházmegyéjében legyen egységes káté. Evégből a bécsi Kollonich-féle német kátét fordíttatta magyar és utóbb (1759.) horvát nyelvre is. A magyar fordítás Kelcz

Imre jézustársasági atya munkája. Ezeket a kátékat a püspök minden plébániára megküldötte s 10 krajcárért mindenki megvehetette.

Az egyházkormányzat pontossága és egyuttal könnyítése céljából egyre szorgalmazza a püspöki és kormányrendeletek másolását az u. n. »Protocollum«-ba; az e tekintetben hanyag plébánosokat 4 forinttal, a hanyag espereseket 8 forinttal bünteti. Győrött és Szombathelyen szentszéket szervez (1752.); 1759-ben elrendeli a zsinati vizsgák megtartását s közli a rávonatkozó részletes szabályzatot. Ugyanakkor 15 pontra kiterjedő jelentést kér a plébániák hitéletéről. A missiók is úgyszólván állandóan folytak az egyházmegyében.¹⁸⁾

Elődeinek küzdelmét az ujhitűek ellen bár mérsékeltebben, ő is folytatta, leginkább Komárommegyében, ahol ennek Széchenyi püspök idejében még többféle törvényes akadálya volt.

Győrött az újvárosi régi templomot és ugyanott a kórházi kápolnát ő vette vissza a kálvinistáktól.

Vadosfán a protestánsok ez időben (önhatalmulag) a kath. kápolnát lerombolták; ezt azután Sopronvármegye törvényszéke példás büntetéssel torolta meg.

Folytonos építkezéseit külön fejezetben méltattuk; itt még csak azt jegyezzük meg, hogy székesegyháza mellett a papnevelő-intézet megújulása érdekelte és foglalkoztatta minden egyébnél jobban. Ő, aki mindig csak adott, nem röstellette a szeminárium javára a folytonos kéregetést, még a szegény szerzeteseket is többször felszólította, hogy e célra ők is adakozzanak.¹⁹⁾ Majd a megépült szemináriumba annyi kispapot vett föl, hogy egyrészüket (a filozofusokat) az akadémiával kapcsolatos internátusban kellett elhelyezni. Kispapjai részére külön életszabályokat állított egybe, amit kortársai még élte alkonyán is nagy érdemül tudnak be.²⁰⁾ A kiválóbb növendékeket, — köztük Szily Jánost, — Bécsben, Rómában taníttatta.

Zichy kormányzati idejéhez még sok egyéb jeles dolog is fűződik. Így, hogy csak a maradó jellegűeket említsük:

1746-ban létesül a győri német ispita, a hozzátartozó Szentháromság-kápolnával.

1749-ben Divényben, szeniorátusi birtokán, káplánállomást alapít.

1764. és 1777-ben rendezi a menedékjogot.

1765-ben elrendeli a »Pro populo« miséket.

1768. Plébánosok legalább is minden 2-ik évben készítsenek templomszámadást.

1770-ben meghagyja papjainak, hogy csak egy hónapra való szabad intenciókat vállalhatnak.

1771-ben kiadja az első egyházmegyei névtárt.

1771. Szabályozza, hogyan kell eljárni, ha a plébános végrendelet nélkül hal meg.

1775. Vasár- és ünnepnapokon vásárok ne tartassanak.

1782. Plébánosok a falusi iskolákról minden félév után jelentést adjanak.

Ime, mily sokoldalú tevékenység a lelkipálya minden ágában!

És vajjon mi lehetett ennek az örökifjú tevékenységnek az éltető forrása?

Nem egyéb, mint az évről-évre megismétlődő lelkigyakorlatok és a mindennapi buzgó elmélkedés.

Aki papjait oly gyakran, oly komolyan sarkalta az évi szentgyakorlatok megtartására, arról bizvást föltehetjük, hogy e tekintetben is jó példával járt papjai előtt. Kortársai s hivatalos iratok is tanúsítják, hogy Zichy püspök minden évben, még öregségében is tartott 10 napos lelkigyakorlatokat.²¹⁾ A Syllabus írója, aki szintén kortársa volt Zichy püspöknek, a kármeliták mannersdorfi szent Annáról nevezett híres remeteségéről (Wüste) azt jegyzi meg, hogy a győri püspökök itt szokták lelki gyakorlataikat végezni. Valószínűleg ide vonult Zichy püspök is legtöbbször vissza; ez annál is inkább föltehető, mert Mannersdorf közel volt Bécshez, Pozsonyhoz, Rákoshoz és Mária Terézia királynő is gyakran tartózkodott mannersdorfi nyaralójában.

Am ő nemcsak az esztendőnek némely részét, hanem minden napnak bizonyos óráit, három szakaszban, az örök igazságok fontolásában töltötte.

Megható adatokat olvasunk erre nézve egyik életleírásában. A »kövek beszélnek« c. fejezetünkben már említettük, hogy a jámbor püspök már 1767-ben 17 évvel halála előtt elkészítette a Szűz Mária-oltárt és ez előtt az ő sirboltját. Azt mondja püspökünk-ről az idézett életíró, hogy némely szentek példája szerint ezt a boltozott sirvermet nemcsak avégre készítette, hogy kimulása után nyugodalom hajléka legyen, hanem azért is, hogy életében az halálról és halandóságról álhatalos emlékeztetője lenne; ez a sirverem, melyet naponként buzgó ájtatossággal gyakorlott, melynél az örök

esztendőkről való elmélkedésben szabott órákat térdén állva töltött, ha megszólalna, azt vallaná, kétségtelenül elhitetné, hogy gróf Zichy Ferenc maga halálát ébren várta, készen fogadta.

Ez a két ájtatosság: a lelki gyakorlatok és a napi elmélkedés tartotta lelkében ébren a fölszenteléssel vett eredeti papi jó szellemet.

Kétségkívül voltak a püspöknek jeles munkatársai is, akik apostoli munkálkodását megkönnyítették. Ezek közé sorolható maga a királynő, Mária Terézia. A számos alkalommal megnyilvánuló királyi kegy, nagy kitüntetések, becses ajándékok, kiváló megbízások, ismételt győri látogatásai stb. stb. nagy tekintélyt szereztek püspökünknek, nyomatékot az ő szavának s minden intézkedésének. Ezenfelül egyenesen a hitbuzgó uralkodónőtől indult ki több olyan intézkedés is, mely az egyházmegye lelki megújulását jelentékenyen befolyásolta. Így, mint már előadtuk, Mária Terézia kívánságára indult meg a 13 órai szentségimádás, ő kezdeményezte és ápolgatta a Ker. Tanítás Testvérületet stb.

Itt önként merül föl az a kényes kérdés: vajjon a Bécshez, az uralkodóházhoz való szoros viszony és az elnémetesedett mágnásvilág példája, nem járt-e püspökünk és az egyházmegye magyarságának kárával?

Zichy püspök minden intézkedése, számos püspöki irata, fenn hirdetik, hogy egyházmegyéjének kormányzatában nemzetiségi kérdést nem ismert. Őt e tekintetben is egységyedül a lelkek üdve irányította és igen gyakran hivatkozott a népek apostolának ismeretes szavaira: Nincs különbség zsidó és görög között; mert ugyanazon egy urok van mindnyájoknak. (Róm. 10, 12.) Így például mikor Kőszegen megalakult a magyar hivek Szentháromság Testvérülete és a németek azt nem akarták befogadni, a püspök így ír Csödi Pál szombathelyi kanonoknak: »Amivelhogy az összes egyházmegyebeliek közös atyja vagyok és Isten előtt is egyforma a zsidó meg a görög, egyik nemzetiséget, egyik nyelvet sem vetem meg, hanem igenis mindnyáját Istentől rendelt hivatásuk és nyelvük szerint igyekszem az örök üdvösségre vezényelni, ha mindazonáltal akadnának némelyek, akiket más hév ragad el és megzavarják a lelkek egységét, lelkipásztori kötelességemnek ismerem az illegeteket meginteni.«

El is rendeli ugyanekkor a gimnáziumi (jezsuita) rektor megintését, addig is, míg a tartományi főnökkel ezen ügyet majd véglegesen és sikeresen rendezi. Különösen kiemeli azt is, hogy a

jezsuita atyák, már csak az üdvös békesség kedvéért is a plébános jogaiba ne avatkozzanak.

Ugyanazon ügyben irt (1764.) a jezsuiták generálisának is és arra kéri, hagyja meg továbbra is Kőszegen Kovács Ferenc atyát, mert jó szolgálatokat tesz a magyar Szentháromság Testvérületnek. Ugyanígy veszi védelmébe a kőszegi magyar iskolát is.

Pár hónappal utóbb fönti ügyben véglegesen intézkedik, elrendelve azt, hogy a körmeneteknél a Szentháromság Testvérület legelől menjen, mert Kőszegen velut terra patria, mint hazai földön, a magyarságot »*praecedentia*«, azaz elsőség illeti meg.

Győrött, saját székesegyházában, a német prédikációt 9 óra helyett reggeli 7 órára teszi át (1764.) azért, hogy a nagyobbbrészt németnyelvű cselédség és a szegényebb osztály is hallgathassa Isten igéjét. A köpcsényi papnak pedig azt parancsolja, hogy hieveinek horvátul prédikáljon (1764. XI. 27.)

Hazafias gondolkozásának egyéb jeleivel is sűrűn találkozunk. 1746-ban Szent László király tiszteletére Győrött 8 napi ájtatóságot rendel el.

1763-ban a nagy földrengés emlékezetére elrendeli az évi körmenetet; ezt a város magáénak vallotta és mai napig fönntartotta. Ugyanezen alkalommal veszi kezdetét a győriek öregceli bucsujárása, mely szintén fönnmaradt napjainkig.

1771-ben szent István király jobbkeze a püspökvárban van egy napra köztiszteletre kitéve.

Ezután a kis nemzetiségi kitérés után térjünk vissza Zichy püspök egyházkormányzati munkatársaihoz.

Ezeknek sorában kétségkívül a jézustársasági atyák foglalnak el kiváló helyet, különösen Zichy püspökségének első korszakában. A rendnek az egyházmegye területén három kollegiuma (rendháza) volt, melyekben, 1772-ben, kevéssel a rend feloszlata előtt, 98 volt a paterek, magiszterek és testvérek összes létszáma. Ezekből Kőszegre 16, Sopronra 32, Győrre 50 esett.

Ennek a rendnek tagjai tanítottak a győri hittani főiskolán; vezették a nemes ifjak győri és soproni népes internátusait, ezek készítették elő a püspök egyházlátogatásait és bérmlásait, szervezték a Ker. Tanítás Testvérületet s tartottak szinte szünet nélkül missziókat, szentgyakorlatokat; mindnyájuk között mégis Kelcz Imre magaslott ki legjobban. Ő fordította a bécsi német kátét magyarra; a püspököt — kinek úgylátszik gyóntató atyja is volt, —

ő kísértte egyházlátogatási és bérmlási körutjain; tagja volt a győri szentszékeknek s mikor feloszlatták a jezsuita rendet, Zichy nemcsak fölvette egyházmegyéjébe, hanem kanonokká is kinevezte.

Lassanként az egyházmegyei papok is előtérbe nyomultak. Első vikáriusa Stehenich János volt (1743—1752.); mikor ez öregsége miatt kénytelen lemondani, utána Milkovich Kristóf (1752—1761.) és Schogg Kristóf (1761—1783.) következnek. Heinrich Ferenc, majd Szily János, ezután Pierer József az ő oldalkanonokjai.

Atyailag szerette és megbecsülte a napterhét viselő papságot is. 1745-ben jelen van Primes György soproni plébános beiktatásán. 1754-ben Schogg Kristóf német karkáplánt, 1762-ben pedig Ruise Pál magyar karkáplánt nevezi ki székesegyházi kanonokká. A lelkeszkedő papság anyagi ügyeiről mindenkor atyailag gondoskodott, de »opportune importune« sarkalta őket rendeleteinek pontos betartására.

A jó püspök a szentgyakorlatokkal sok jó papot, sok jó munkatársat nevelt az egyházmegyének s ritkán volt kénytelen büntetést alkalmazni. Ez a büntetés is rendszerint csak enyhe volt: dorgálás vagy pénzbírság. Püspöki rendelkezéseiben semmi nyoma annak, hogy a papi börtönt is alkalmazta volna, holott József császár 1781. évi megszüntető rendelkezéséig, ezek a »carcer«-ek még megvoltak, nemcsak a kolostorokban, hanem a világi papságnál is, sőt itt háromféle »carcer« is volt: főesperesi, káptalani és püspöki.

A püspök munkatársairól és jóságáról szólva, ki kell emelnünk azon tényt is, hogy függetlenségét mindenki vel szemben megővta és érvényesítette. Ennek jeleivel kormányzatában minduntalan találkozunk.

A soproni orsolyitákat meginti és bizonyos kérelmüket nem teljesíti. (1761.) Más alkalommal a püspöktől nem engedélyezett gyűjtéseket eltiltja. Egyik papját az egyházmegyéből kizárja; igaz, 40 év alatt ez csak egyszer történt meg!

Igen jellemzi püspökünket a zillingtali eset. Ezt a lajtáninenni, de sopronmegyei horvát községet Alsóausztria a Habsburgok alatt bekebelezte, mert osztrák ur, a bécsujhelyi püspök, volt a földesura; egyházilag azonban megmaradt azontúl is Győregyházmegye kötelékében. Dacára ennek, az osztrák hatóságok 1762-ben a plébánostól követelték fundusainak és jövedelmeinek bevallását. Zichy püspök május 16-án kelt levelében ezt helyteleníteni s hosszasan bi-

zongitja, hogy Zillingtal Magyarországnak alkatrésze s megtiltja a plébánosnak az osztrákokkal való hivatalos összeköttetést.

1768-ban azt kívánja Esterházy hercegtől, hogy a kismartoni vár piacán kir. engedély alapján már egy század óta szokásos vasárnapi vásárt tegye át a hétnek egy másik napjára.

Ha kellett, még a kedvelt jezsuitákkal szemben is fölemelte tiltakozó szavát.

Igy 1766-ban azt írja a jézustársasági atyák tartományi főnökének, hogy a jövő tanévben a győri hittani főiskola tantervét változtassák meg; a dogmatikát, más gyakorlati tárgyak hátrányára, ne helyezték annyira előtérbe. Panaszt tett a kőszegi pater ellen is, aki a németeket túlságosan pártfogolta.

Még jótékonyágáról is tüzetesebben kell megemlékeznünk.

Mennyit költött az egyházmegyei építkezésekre, azt már kimutattuk.

Papjainak anyagi helyzetén ahol és ahogyan csak lehetett, szívesen segített. Mindjárt kormányzása elején (1749.) jövődelmi bevallást rendelt el, hogy papjainak az akkori kongruát, az évi 150 forintot biztosíthassa.

Sajátjából, elődjének példáját követve, évenként és állandóan 6 ezer forintot ajánlott föl és adott is ezen célra.

Mégis úgy véljük, a szegénység gyámolítása volt azon erény, melyet a jó püspöki igazán hősi módon gyakorolt. Nem a magunk elméjéből, hanem a halálát gyászoló szónok lelkéből ömlenek e me magasztaló szavak: »Nyujtotta kész segedelmét mindennek, valaki csak előtte, a kérelemre száját nyitotta; nyujtotta azoknak is, akik szükségeket némü-némü tartalékból nem merték, vagy általlották bevallani; nyujtotta még az olly állapotban és sorsban szorultaknak is, akiket koldulni az inség ugyan kényszerített, de a szemérem nem engedte. Ezeket és az illyeket Ő-maga személyesen felkereste, szorgalmasan számba vette és általlyában mintegy hó szerint, vagy esztendő számra szegődött költséggel fizetgette; melybéli jótéteményeit nem csak a jelen-lévőkre vagy Megyebeliekre, hanem messze földiekre, sőt külső idegenekre is terjesztette. Adakozásainak sokaságát, nagyobb részét olly rejtek alattomába vallotta-bé az Élet Könyvének Laistromába, hogy az Evangyeliomi Tanács szerint ne tudná a bal keze, mit cselekezik a jobb keze, a mennyit mindazonáltal ki nyomoztathatott az emberi szemfülesség, esztendőnként husz ezernyi forintoknak sommáját alamizsnája kétség kívül meg-haladta.«

»Mindezzel megnem elégedve a szegények gondozását alattvalóinak is úgy ajánlotta sőt parancsolta, hogy soha senkit koldulók közül vigasztalás nélkül ne hagyjanak. Mindennek adjatok, ugymond, netalántán akinek nem adtok ő legyen maga Krisztus. Erre oktatott Ő példájával mindeneket, erre különösen vezérlette egész Megyéjében a Papi s Egyházi Személyeket, midőn őket szünet nélkül sürgette a könyörületességre mindenféle Pásztori intésekkel, ösztönökkel, tanúságokkal, tudtukra adván egyenes értelemben, hogy sokkal tökéletesebb Lelki Pásztor az, aki a szegények táplálására életében adakozik, sem hogy a ki kincset gyűjtöget a Templomoknak holta utánra való épületére.«

Joggal intézte azért a most idéztük szónok az Istenben boldogulthoz ezen szavakat: »Voltál nagy irgalmú Püspök! számtalanoknak Kegyes Atyja, bizonyos Gyámola, egy-egyetlen egy Táplálója, vagy ha Ura voltál is valóban minden tekintetből Kegyelmes voltál. Hány özvegyek s árvák Te általad foszlottságokat vagy könnyebben érzették, vagy ne érzették tellyességgel. Hány ügyefogyott szegények szegett szerencséjeknek igája alatt általad megnyihültek! Hány egész házi Népek a gyásznak szennyéből általad kivetkeztek! Midőn Te azok segedelmére Tárházakat fogytig kiűritetted, midőn gyűjteményeidet reájok szentül, jámborul (szavam fel-nem érné adakozásod nagy voltát, ha nem mondanám) tékozlottad és így végtére meg-esmértetted, hogy akár Isten Majorságának nevezzem Püspöki javaidat; Res Dei, akár szegények örökségének állítsam, Patrimonium pauperum, Te, mind Istennek Ditsőségére hiven, mind a szűkölködőknek, javára bőkezűen sáfárkodtál.«

Igaza volt a püspök azon kortársának, aki őt halála után így jellemezte: Mint ember epe nélkül való galamb; mint pap, papok fényes gyöngye; mint püspök testbe öltözött angyal.

X. Jegyzetek.

1) Ez Lukács Pálnak, a gróf Zichy-család főlevéltárosának véleménye is. Dr. Gefin tévesen mondja tehát Homonnát az ő születési helyének. (I. m. I. 29.)

2) Az 1828. évi győri Schematismus szerint (XLVIII. 1.) Győrött is járt volna iskolába; de ennek sem a családi levéltárban, sem a győri főgimnázium történetében nyoma nincsen.

3) Sajnos, a könyvészet magyarországi kötetei Zichy ezen könyvét sehol nem említik.

4) Pál nádor fiai: Miklós és Ádám, 9 éves korukban kapták apjuktól a ráthóti prépostságot; öccsének Ferencnek fia, József, 11 éves korában; Imre, a cseszneki ágból, 24 éves, mikor elnyeri ugyanazon prépostságot. Ez utóbbi Zichy Ferenc kortársa és nyitrai püspök lett belőle.

5) A gróf Zichyek kegyurasága alá tartozó pozsonymegyei plébánia.

6) Az idevágó adatok megtalálhatók szerzőnek »A loretoi Szűz Mária tisztelete hazánkban« c. értekezésében. (Kath. Szemle. 1920. I. f. 3. l.) Azóta azonban a magyarországi Loreto-kápolnák és loretoi búcsujárók száma ismét szaporodott.

7) Némethy Lajos i. m. szerint Róma után még egy évet töltött volna Olmützön. Erre nézve azonban a családi levéltárban nincs adat. Valószínűleg a korábbi olmützi tartózkodást helyezte tévesen ezen időre.

8) A mostohának nem tetszett, hogy Péter gróf halála után fia Ferenc, aki éppen akkor nagykorú is lett, maga vette át az édesanyjáról rámaradt homonnai birtokok kezelését. Emiatt kellett eltűnnie mostohanyja kifakadásait, hogy nem állhatatos, hogy, — mint apja is mondotta volna, — nem lett belőle Aristoteles. Meglehet, hogy az apa, ki maga is íróember volt, fiát tudósnek szánta. De az élet megmutatta, hogy Ferenc a legjobb részt választotta, mikor a művészetek művészelére vetette magát.

9) Payr S.: Fábry Gergely. Radó vadosfai predikátor szintén részese volt a zendülésszámba menő és gyilkossággal járó vadosfai támadásnak; ezért a megyei törvényszék 1751-ben őt is elítélte. Erre céloz a lutheránus egyházlátogatási jegyzőkönyv ezen kitétele: A jutalmat e szíves fogadásért majd később veszi el. Büntetése, a vizsgálati fogságon kívül az volt, hogy állásáról le kellett mondania.

10) Ebbe a számba bele van értve a püspök alsóbb személyzete is: inasok, kocsisok; 1761-ben is megjegyzi a loretoi prior, hogy a püspök 10 lóval és nagy kísérettel érkezett. Ez a fényes reprezentáció, mint már megjegyeztük, a barokk-korszaknak velejárója volt.

11) A helyreállítás évét az oltárról készült rézmetszetes nagykép jelöli meg pontosan.

12) A kismartonvárosi plébániatemplom főoltáráról az a hagyomány, hogy eredetileg ez volt a győri székesegyháznak szánva.

Ezen hagyomány támogatására a következőket lehet fölhozni: 1. A győri székesegyház főoltárának Zichy-féle gyertyatartói és a nagy öröklámpa egészen a kismartoni oltár átmeneti stíljének felelnek meg. 2. Ezek az ezüst gyertyatartók, az öröklámpa, éppen úgy, mint a kismartoni főoltár, Bécsújhelyben készültek. 3. A kismartonvárosi plébánia krónikája szerint, az itteni főoltár 1778-ban készült el. Pierer József győri segédpüspök 1780. június 8-án Kismartonba érkezik s másnap konszekrálja az új főoltárt. Az oltárok eszerint egyidejűek.

13) Ha belépünk a régi szeminárium kapuján, mindjárt jobbról van a pincetorok. Az ajtó jobboldali közfoglalatján ezen írás olvasható: Seminarium Deficientium. Anno Dni (a most következő, számot jelentő betűk összege: 1725.) Curavit A. Sgodics propriis sumptibus.

Ez is arra mutat, hogy a homlokzat jobboldalán állott az első Defidencia-épület, melyet Sgodics András kanonok ajánlott föl e célra 1725-ben.

14) Zichy püspök idejében leginkább Canisius Péter kiskátéja volt elterjedve. Első fordítását Oláh Miklós parancsára Telegdy Miklós nagyszombati tanár végezte 1562-ben; ezután (1599-ben) következett Vásárhelyi Miklós jezsuita atya kátéja, mely számos új kiadást ért. Zichy püspök idejében is ezt használták. (Mihályfi A.: Az igehirdetés. 206. l.)

15) Részletes adatokat tartalmaz: Kismartoni missiók c. értekezés. (Új Magy. Sion. 1883. szeptemberi füzet. 655. l.)

16) Errenézve tömeges bizonyítékokat szolgáltatnak: Der Gnadenort Loreto in Ungarn, — Tata plébánia története, — A kismarton-hegyi kálvária és bucsujárárhely története — és A soproni szent György-templom és plébánia rövid tört. — című művecskéim.

17) Ezért a rendért a püspökre 300 arany kincstári illetéket rótak ki. Megelőző kitüntetéseiért szintén jelentékeny taksákat vetettek ki rája. Így:

1. a szerencsi c. apátságért	152 fr-tot
2. a novi-i püspöki címért:	
a) a magyar kincstár	904 „
b) a római kuria	1125 „

Azonban meg kell jegyeznünk, hogy a fől sorolt összegekhez a magyar kir. tanácsosság és a vágyújhelyi prépostság kincstári, illetve római taksái is hozzá vannak adva.

3. Helytartósági tanácsosságért	400 fr-tot
---	------------

Ilyen árak a régi olcsóságot bizony nem igen juttatják eszünkbe.

18) Ezen missiók lefolyását a jézustársasági atyák évkönyvei után igen érdekesen részletezi Csóka Lajos a »Források« között idézett igen tanulságos értekezésében.

¹⁹⁾ A kismartoni esperes még 1764. elején is gyűjtött e célra. A loretoi szerviták 2 arannyal járultak a gyűjtéshez.

²⁰⁾ Ezen életszabályokat szószerint Zichy püspök 1767. évi egyházlátogatási jegyzőkönyve tartalmazza. (165–185. II.)

²¹⁾ Egyik 1762-ik évi levélben olvassuk, hogy a püspök akkor fejezte be 10 napos lelkigyakorlatát. Azt meg a halotti szónok emeli ki, hogy késő öregségéig végezte ezeket a lelkigyakorlatokat.

XI. Kutfők.

A) Levéltárak.

1. Bpesti N. Muz. — 2. Győr. Pp. lvt. — 3. Gróf Zichy-család zsélyi nemzets. lvt. — 4. Bpest. Orsz. lvt. Diar. Serv. Laur. — 5. Győr. Székeskápt. lvt. — 6. Kismarton városplébánia írott krónikája. — 7. E. m. Nagykönyvtár. Püsp. körlevelek másolatai. (Protocollum.)

B) Egykoru felírások.

1745.

1. A szerviták hajdani stolzingi templomában óriási vászonkép ezen fölirással:

»DIE MARIANISCHE BILDNISS WIRD IN EINEM ACKER GEFUNDEN, UNTER EINEM BAUM VERSETZET, FANGET AN IM I. 1743. MIT WUNDER ZU LEICHTEN, UND IM I. 1745. VON IHRO EXZELLENZ TITL. HERRN H. GRAFFEN FRANCISCUS ZICHY BISCHOFFEN ZU RAAB IN BEISEIN EINER ERSTAUNLICHEN MENGE VOLKS MIT GROSSEN POMP IN DIESE KIRCHE ZUR ÖFFENTLICHEN VEREHRUNG ÜBERSETZET.«

1763.

2. A győri hívek 1763. évi máriazelli votivképének fölírása:

DIESES BILD IST ZUR GEDÄCHTNISS UND DANKSAGUNG DER H. HEIL. DREYFALTIGKEIT UND ZU EHREN DER ALL. SEEL. JUNGFAU MARIA UND DES H. FR. XAVERI OFFERIERET WORDEN, DASS GOTT DEN 28. JUNY AO. 1763. IN DEM ERSCHRÖCKLICHEN ERDBEBEN SEIN VOLK IN DIESER KÖN. HAUPT FESTUNG RAAB IN HUNG. SO GNÄDIG VERSCHONET HAT, WO DAMALS DER AUGENSCHENLICHE UNTERGANG NAHE WAR, DA KEIN HAUS UNVERLETZT VERBLIEBEN IST.

EX VOTO.

Ez a kép a szent Imre-kápolna emporusának (karzatának) falán függ. Zalka püspök 1885-ben megújíttatta s lefényképeztette.

1766.

3. A régi nagyszeminárium emléktáblájának fölírása:

D. O. M. B. IN COELOS ASSUMPTAE VIRGINI AEDEM
BONO CLERI IUNIORIS DIOECESIS IAURINENSIS A NI-
COLAO DALLOS EPPO IAUR. MDCXXIX FUNDATAM A GE-
ORGIO SZÉCSENYI ARCHI-EPPO COLOCENSI EPPO. IAUR-
RIN. MDCLXVII DOTATAM TERRAE MOTU MDCCLXIII NI-
MIUM LABEFACTATAM ACRUINAE PROXIMAM FRANCIS-
CUS ECOMITIBUS ZICHY DE VASONKEO EPPUS IAUR. ETC.
IN HANC MOLEM AETERNUM PASTORALIS SOLLICITUDINIS
ET MUNIFICENTIAE SUAE MONUM EN TUM E FUNDAMEN-
TIS EREXIT MDCCLXVI.

1766.

4. A Deficencia épület emléktáblájának fölírása:

D. O. M. EMERITORUM PAROCHORUM QUIETI AN-
DREAS SGODICS CATHL. ECCL. JAURIN. LECTOR ET CA-
NONICUS A. 1725. DOMUM AERE PROPRIO PROCURAVIT
DOTEQUE ATTRIBUIT, QUAM EXCELL. D. COM. ZICHY,
EPPUS JAURIN. IN HAS AEDES DENUO COMPARATAS ET
COMMODIOREM IN USUM REFORMATAS TRANSTULIT, A.
MDCCLXVI.

1767.

5. A székesegyház kegyoltáráról készült nagy rézmetszetű képnek aláírása:

ALTARE GRATIOSAE ICONIS B. M. V. IN CATHED-
RALI ECCLESIA JAURINENSI, ANNO 1697. DIE 17. MARTII
PER TRES HORAS PRODIGIOSE SANQUINEM SUDANTIS
QUOD

IN PERENNE PIETATIS MONUMENTUM, SUMTUOSE
OPERE E LIGNEO MARMORATUM F. F. AC D. D.

EXCELL. ILLUST. AC RDSSIMUS D. D. FRANCISCUS
COMES ZICHY DE VASONKEO

AO MDCCLXVII.

OBTULIT GRATIOSO PRAESULI SUO AC D. C. S.

I. Mansfeld sc. Viennae.

E képet C. S. azaz Carolus Scharlach győri székesegyházi kk.
metszette és ajánlotta föl püspökének.

1772.

6. Zichy Ferenc építteté a zsélyi kastély keleti felét, 1772-ben.
Ezt hirdeti a kastély kapuja fölött elhelyezett márványtábla ezen föl-
írása:

AE. M.

FRANC C. ZICHY DE VASONKEŐ PERP. IN HOMONNA. EP-
PUS JAUR.

(Címeinek fölsorolása után):

UT IN. GRATA. SUORUM, MEMORIA.
POST. FATA, VIVERET. HAS. CUM. HORTIS. AEDES. SVAE
POSTERITATI.
IN. MONUMENTUM. POSUIT.
ANNO MDCCLXXII.

1774.

7. A püspök aranymiséjének emlékére kb. 5 és 1 pengő nagyságu emlékérmek készültek.

Az érmek egyik felén A.) a püspök mellképe van, a másikon R.) kis asztalon kenyér és kanna. A fölírások ezek:

A.) FRANC. COMES ZICHY EPISC. JAURIN.

R.) PRIMITIAE SECUNDAE JAURINI XV. AUG. —
MDCCLXXIV.

1783.

8. A győri székesegyház Szűz Mária-oltára előtt, Zichy püspök sir-irata:

HOC LOCO DIVINAE GRATIAE MATER TIBI ARAM MIHI
TUMULUM POSUI UT APUD UNIGENITUM TUUM TUO PAT-
ROCINIO VOTA FIDELIUM MIHI PROFICIENTAD SALUTEM
DUM SUB HAC QUAM DEDICAVERAM UMBRA REQUIESCO.
TOTA AETERNITATE TUUS FRANCISCUS COMES ZICHY
EPISCOPUS JAURINENSIS OBIIT ANNO MDCCLXXXIII
MENSE JUNIO DIE VIII.

E sir-irat ma már a kriptá födelén nem látható. Másolatát Ebenhöch kanonok jegyzetei után közöljük.

Év nélkül.9. **Arcképein.** A győri papnevelő éttermében elhelyezett Zichy-mellképen ez a néhány sor olvasható.FRANC. ZICHY DE VASONKEŐ. EPISC. JAURIN. 1743—
1783. —

Ehhez hasonló nagy mellkép van még a püspökvár disztermében és a székesegyház belső sekrestyéjében. Mindahárom kép egykorunak látszik, de a festő neve vagy névjelzése egyikén sem látható. A püspök arca és a mellét díszítő szent István-rend mutatják, hogy a képek csak az aranymise után készültek.

Azokon a freskóképeken, melyek a székesegyház szentélyének északi és a belső sekrestye keleti falát díszítik, a mellékalakok között szintén fölismerhető Zichy püspök.

1864.

10. A győri székesegyház szent István hajójában kökereszt látható, melyen Simor püspök Zichy grófig felmenő elődjének emlékeztétét örökíti meg. A Zichy püspökre vonatkozó szöveg így szól:

A. Ω.

PIAE MEMORIAE FRANCISCI E COMITIBUS ZICHY DE VASONKEŐ EPISCOPI JAURINENSIS MDCCXLIV—MDCCLXXXIII. QUI AEDEM HANC SACRAM SUMPTO MAGNIFICO INSTAURAVIT ORNAVIT DOTAVIT. POSUIT JOAN. SIMOR IN CATHEDRA SUCCESSOR MDCCCLXIV.

C) Egykoru, Zichy püspökre vonatkozó nyomtatványok.

1747.

1. **Indulgentiae Perpetuae** a sanctissimo Dno Nostro Benedicto Papa XIV. tam docentibus et addiscentibus Methodum Orationis mentalis, quam ipsam orationem mentalem peragentibus concessae.

Jaurini, Reimpressum typis Gregorii Streibig, Privil. Reg. et Episc. Typograph. MDCCXLVII.

(Az 1746. évi római bucsubreve győri lenyomata.)

Fol. Boríték és 4 levél.

(Mohl A.: Jaurinsia. — Zichy Colligatum.)

1750.

(Inl. 2.)

2. **Püspöki latin körlevél** XIV. Benedek pápa által »Pro articulo mortis« engedélyezett teljes bucsuról.

Fol. 4 levél. H. n.

(Mohl A.: Jaurinsia. Zichy-Colligatum.)

1754.

3. **Edictum Episcopi Jaurinensis De Festorum celebratione.** Jaurini, 1754. Lit. Greg. Joan. Streibig.

Fol. 6 lv. — Nemz. Muz.

1755.

4. **Epistola Pastoralis Episcopi Jaurinensis Jaurini, 1775.** (Nyomda megjelölése nélkül.)

Fol. 19 levél. (V. ö. III. Fejezet.)

Kismartonvárosi szentferenciek házi könyvt. Kolligatum. I.

1759.

5. A Zichy püspök által 1759-ben kiadott Canisius-féle káté horvát fordításának címlapja: **Obchinszke Miszie Pilanya Knisicze.**

Na Tri skole Po redu Razdilyene Kim szu Prilosene Jacobske, y Hasznótiva Naredba Od Kerschanszkoga Nauka Bratinsztva. Va ki je y Pet Delov Petra Kanizia Iz Tovarustva Jesussa Ina Zapovid Nyihove Excellenzeie Nassega Goszpodina Biskupa na szvitlo dane, na szlusbu Szim Otczem Duhovnin, Skolnikom Sztarjim, Diczi, y Szim Bratom, y Szesztram, Kerschanszkoguka Brantiszta va Jusszkoí Biskupii. 1759. 16. r. 165. l. — Mohl A.: Jaurin.

1771.

6. **Calendarium Dioecesanum V. Cleri Jaurinensis ad annum Jesu Christi MDCCLXXI.** Cum duplici indice locorum et personarum.

Jaurini Typis Gregorii Joannis Streibig, priv. Reg. Ep. et Civ. Typographi.

16. r. 99 l. — Index szmtln. Győregyh. nagykönyvtár.

1774.

7. **Votum scholarum piarum Tatensium,** oblatum 18. Cal. Septemb. a. 1774. Dno Franc. Episc. Jaurinensi e comitibus Zichy de Vásonkeő dum post exactos 50 annos sacerdotii ad aram immortalis Dei ritu solemniter ornaretur (2. r. 5 lev.) Colocae, 1774. Typis scholarum piarum.

Nemz. Muz. (V. ö. Petrik: Magyarország Bibliogr. III. 813.)

1774.

8 **Rede — auf das zweite Primizfest;** Da Seine Hochgräfl. Excellenz Franz aus den **Grafen Zichy von Vásonkeő,** Erbherr in Homonna Bischof zu Raab der löbl. Raaber Gespannschaft Erb Obergespan beeder Kris. auch Kais. Königl. u. Apostolischen Majestäten würkl. geh. Staatsrath, ein prächtiges Dank- u. Jubelopfer seines fünfzigjährl. Priestesthums dem allerhöchsten in der allhies Cathedral-Kirche, den 15. Augusti im I. 1774. abgestattet. Vorgetragen von **Joseph Apffalter** Domherrn in Raab, u. des Comiørner Bezirkes Erzpriestern.

Raab, gedr. bey Greg. Johannes Streibig, Königl. privil. Bischöfl. u. Bürgert Buchdrucker.

Fol. 10 levél.

Ismert példányai: 1. Győregyh. nagykönyvt. Stromata Hungarica. (Kolligatum. O. Pl. VIII. 3. 40. sz. a. 2. Mohl Adolf: Jaurinensia. Zichy-Kolligatum.

1774.

9. **Sermo sacer Caroli de Salbeck** Episcopi Nemesini Cath. Eccl. Váciensis Paepositi M. I. Ord. S. Stephani R. A. Parvae Crucis Equitis Habitus Jaurini Die XV. Aug. A. MDCCLXXIV. In alteris illust. ac Reverdis Dni **Francisci e Comitibus Zichy** de Vásonkeő Episcopi Jaurinensis Comit. Nom. Eiusdem Perp. Supremi Comit. Perpetui in Homonna Utriusque Sac. Caes. R. apost. Maj. Act. Int. Stat Cons. Vatii Typis Fr. Ign. Ambro. Episcop. Typographi.

Föl. 12 lev. — 1. Kismartonvár. sz. f. r. kt. Kolligatum. 2. Győr. Püsp. lvt. Kolligatum.

1774.

10. A mai plakatumok alakjában, a győri Streibig-nyomda hódolata a jubiláló püspöknek. Homlokzatán: teljes cím. Utána: **Quinquagenario ad aras sacerdoti**, profundissima cum submissione sequentia D. D. D. Gregorius, Joannes Streibig, S. C. R. A. M. et Episcopalis Typographus Jaurinensis.

Következik 3 üdvözlő vers. Az első latin, disztihonokban; a második magyar, ilyen címen: Örvendező dal. Száfo-rendi szerint. Irta K. R. I. — A 3-ik háromstrófás német vers.

(Győr, Egyhm. nagykönyvtár. »Stromata Hungarica« című kolligatum kötetben.)

1774.

11. **Oratio** — festis honoribus quinquagenarii sacerdotis Excell., Illustris. ac Reverendis. Dni Dni **Francisci e comitibus Zichy** de Vásonkeő, Episcopi Jaurinensis, Comitatus Nominis Eiusdem supr. Comit. hec non utriusque sacratissimae Caesareae et Regio-Apost. Majestatis actualis intimi status consilarii. **Ab Antonio Mailáth** de Székely in academia Jaurinensi sacrae eloquentiae professore regio-dicata.

Vindobonae Typis Joannis Thomae nob. de Trattnern. Caes. Reg. Aulae Typog. et Bibliop. MDCCLXXIV.

4. r. 16. l. — Ismert példányok: 1. Mohl A.: Jaurinensia. Zichy-kolligatum. — 2. Bpest: Egyet. Kt. (Petrík: II. 651.) — 3. Bpest: Nemz. Muzéum. Kt. — 4. Komárom vm. könyvt. Kolligatum O. 1659. sz. a.

1775.

12. **Annus Jubileus**. Azaz Nagymélt. és Főtiszt. Vásonkeői gróf **Zichy Ferencz urnak** ő Excellentiájának, Homonna örökösének, szent István apost. első királyunk rendbéli nagy keresztye vilézzének, győri püspöknek éz azon nevezetű vármegye fő ispánjának, felséges császár urunk és aposoli királyné asszonyunk belső litkos tanácsossának etc. etc. papi ötvenedik örvendetes esztendeje, melyet a titulált püspök ő excellentiájának második primitiája alkalmatosságával az országnak minden részeitől, és a szomszéd tartományokból összevejtött ritka sokaság előtt, a győri nagy templomban Kis-Asszony havának 15-ik napján,

élő nyelvel kihirdetett Mélt. és Főtiszt. **Alapy János** dulciniai vál. püspök, Lucentiárul nevezendő Boldog Szűz Mária apátura, sz. Lászlónak nagyváradai prépostja és kanonokja, ugy a felséges septemvirális táblának egyik assessora.

Nyomt. Győrbe Streibig G. I. királyi püsp. és városi priv. könyvnyomt. által 1775 esztendőben. Fol. 12 lev. — Ismert példányai: 1. Győri püsp. lvt. Kolligátum. —

1775.

13. **Drama** — officioso-bucolicum Gymn. Sabariensis sacratum. Idibus Junii A. MDCCLXXV. Excel., Illustrmo ac Reverendissimo Dno **Dno Francisco Episcopo Jaurinensi e comitibus Zichy** etc. Dum Sabariam adventaret.

Sopronii Typis Jos. Siess. 4 r. 80 l. Győr em. nagy kt.

Dedicatio végén: Ita canit: P. Hieronymus Angster, Ord. S. P. Francisci etc.

A drámában 17 szombathelyi diák szerepel; ezek fele a nemes ifjak sorából.

1783.

14. **Oratio** quam in solennibus exequiis... **Francisci e comitibus Zichy** de Vásonkeő, episcopi Jaurinensis **dixit Ant. Mai-láth.** Jaurini 1783.

Typis Jos. Streibig. (4. r. 31 és 5 l.) N. Muzeum kt.

(V. ö. Petrik: M. A. Bibl. II. k. 651. l.)

1783.

15. **Halottas Emlékezel**, melyet nagymélt. vázsonykeői gróf **Zitsi Ferentz** néhai győri püspökrül sat. élő nyelven mondott **Erdélyi József** széplaki apátur, vártzi kanonok, midőn a Nagy-Boldog-Asszony fő templomában gyászos egyházi szertartással és végső pompával, egész megyéje és grófi vérsége által tiszteltetnék.

Győrben, nyomt. Streibig József által. — 4 r. 35 l. — Ismert példányok: 1. Mohl Adolf: Jaurinensia. Zichy-Kolligatum.

D) **Egyéb forrásművek.**

1. **Fehér I.**: Győrm. és város egyetemes leírása. Ebben Holdházy I. »A győri székesegyház« c. értekezés.

2. **Kemény Lajos**: Hefele Menyhért. (Zichy püspök építőmestere.)

3. **Károly Lőrinc**: Speculum Jaur. Eccl.

4. **P. Romanus**: Syllabus Praesulum Jaurinensium.

5. **Cristoph. Nedeczky**: Postuma Memoria.

6. **Rusчек Antal**: Győr jubiláris püspökei.

7. **Némethy Lajos:** Series parochiarum et parochorum A. D. Strigoniens.
8. **Csóka Lajos dr:** Sopron vm. Kath. egyh. és tanügyi viszonyai II. Károly és Mária Terézia korában.
9. **Dr Acsay Ferenc:** A győri kath. főgimn. tört.
10. **Jedlicska Pál:** A vágújhelyi prépostság tört. M. Sion. 1867. 172—183. ll.
11. **Gróf Eszterházi János:** Az Eszterházi család.
12. **Villányi Szaniszló:** Győr-vár és város helyrajza... a XVI. és XVII. században.
13. **Vanyó Tihamér O. S. B.:** A kath. restauráció Nyugat-magyarországon.
14. **Dr Csalkai E.:** Sopron környékének műemlékei. (86 skv. lt.)
15. Catalogus Person. et officior Prov. Austr. Soc. Jesu. Pro a. 1772.
16. **Dr Gefin:** A szombathelyi e. m. tört.
17. **Mohl Adolf:** Tata plébánia tört.
18. **U. a.:** Geschichte des Ortes und der Pfarre Stotzing.
19. **Dr Bossányi Á.:** Urbarium kivonatok a szombathelyi várról. Dunántuli Hírlap. 1928.
20. **Dr Gefin Gy.:** Memoria abolitae S. J. (Egyh. Közlöny. 1931. 12 sz. — 281—284. ll.)
21. **Stengl M.:** Győr műemlékei. (Győri Szemle. 1932. 7—9. sz. 201. l.)

Gergelyi György Imre.

1726 – 1804.

I. Gergelyi multja.

Gergelyi György Imre az 1781-iki egyházlátogatási jegyző-könyvben 55 évesnek mondja magát, eszerint 1726-ban született. Szülőhelyét seholsem nevezi meg, de végrendeletében azt írja, hogy közeli rokonai Gyöngyösön laknak; amiből következtethetjük, hogy ő is ugyanott született. Magyar származását az is eléggé elárulja, hogy a magyar nyelven kívül csakis latinul beszélt.

Theológiát 3 éven át tanult a jézustársasági atyák vezetése alatt álló győri hittani főiskolán. Ennek befejeztével és a szokásos gyakorlati év leteltével Zichy püspök 1749-ben pappá szentelte.

Mint újonnan fölszentelt pap Sitkére, Vasmegyébe került káplánnak, Ságghi János ottani esperes-plébános mellé. Tudvalevő, hogy 1777-ig a szombathelyi egyházmegyének ez a része is még Győrhöz tartozott.

Harmadfélévi káplánkodás után elnyerte és 1752. március 11-én el is foglalta a győrszemerei plébániát. Itten töltött 2 év után 1754. nyarán Bükre került plébánosnak. Itt nem sokáig maradt, mert 1756. szeptemberében már miháliai plébános lett, hol 10 évig működött, még pedig püspökének teljes megalégedésére, ami abból látszik, hogy megtette esperesnek és kinevezte vasvár—szombathelyi c. kanonoknak.

A püspöki kegynek újabb jele vala az is, hogy a Zichy grófi család bemutatásával Gergelyinek adományozta az újvárosi plébániát. 1766. október 23-án volt ünnepélyes beiktatása, mely ténykedésnél Szabó Imre székesegyházi kanonok képviselte az egyházmegye főpásztorát.

Ez a kiterjedt plébánia, évi 300 keresztelessel s ennek megfelelő lélekszámmal, nagyon megviselhette a buzgó s káplán nélkül szűkölködő plébánost, mert 1769-ben ideiglenes nyugalomba vonul. Április 9-én még keresztele, azután, anélkül, hogy okát meg-

jelölné, ötödfélévi szünet következett. Gergelyinek eddigi s még inkább későbbi működése egy csöppöt sem engednek abban kételkedni, hogy ez a hosszú »pauza« betegség által kikényszerített pihenő volt. Olyan lángbuzgó lelkipásztorról, mint amilyen Gergelyi volt, mást föltételezni nem lehet.

1773-ban elnyerte a tatai Esterházyak kegyurasága alá tartozó császári plébániát s ezt ugyanazon év október 7-én át is vette.

II. A császári plébánia.

Császár komárommegyei község kétségkívül az ősi plébániákhoz tartozott, de a török világ elsöpörte a föld színéről. Népét a török kiölte, vagy rabszjira fűzte, a kevésszámu megmaradtak pedig menekültek, amerre tudtak. Emlékül csak a kath. templom romjai maradtak meg a község helyén. Ez volt a török alatt az összes (dunajobbparti) komárommegyei plébániák sorsa. Ez az országrész Győrig érő pusztasággá változott. Ennek a pusztaságnak képe a zsitvatoroki béke után (1606.) kezdett megváltozni. A komáromi és tatai ujhitű német várkapitányok németnyelvű szintén ujhitű katonákkal rakták meg váraikat; a tatai földesurak pedig 1612. körül a Tisza vidékéről kálvinista magyarokat költöztettek fel s ezekkel népesítették be Tata egész vidékét. Ezek aztán a közējük keveredett néhány szegénysorsu katolikust inkább csak türték, ám kath. lelkészt már nem bocsátottak közelükbe.

De fordult a kocka! A tatai uradalom 1727-ben az előkelő, hatalmas, lángbuzgó és nagyképzettségű Esterházyak kezére került. Ezek mindenünnen szerzetes papokat: jezsuitákat, ferencieket, kapucinusokat hívtak az uradalomba s megpróbálták, visszahozhatják-e az eretnekeket az ősi kath. hitre. De bizony nem valami sokra mentek. Egyidejűleg (1733—1751.) a nagy uradalom megrikkult lakosait tömeges németországi kath. telepésekkel pótolták. Ennek megtörténtével az ujhitűek hangoztatta jogi elv alapján: akié a föld, azé a vallás is, a kálvinistáktól visszavették a régi kath. templomokat, plébánia- és iskolaépületeket s átadták a számban immár fölszaporodott katolikusoknak.

Igy történt ez Császáron is. 1724-ben érkezik oda az első plébános. Szegényes magánházban lakik, kenyéren és vizen él. De jön az új éra! 1747-ben itt is visszaveszik a kálvinistáktól a régi kath. templomot s átadják a katolikusoknak. A templom azonban

ekkor már bomlófélben van és csak nagy ügygel-bajjal lehetett benne néhány évig istentiszteletet tartani. A plébánia épülete se volt sokkal különb! Megkezdették tehát az új építkezést s 1773-ban nagyjában elkészült a templom is, meg a plébános lakása is. Ez a nagy Esterházy József érdeme volt, aki midőn a régi, rozoga templomot az ujhitűektől visszafoglalta, közel levén akkor már halálához, megfelelő alapítvánnyal biztosította az új templom megépítését.

Mikor az új templom belső díszítésére került a sor (1773.), meghal a régi plébános és az isteni gondviselés Gergelyi Gy. Imrét rendeli utódjának. Gróf Esterházy Ferenc és fivére János bemutatására Zichy püspök nevezi ki Gergelyit és helynöke Schogg Kristóf investálja. Gergelyi 1773. október 7-én foglalta el új plébániáját.

Plébánosi működését azzal kezdte meg, hogy gróf Esterházy Miklós és neje Pálffy Anna jelenlétében ünnepélyesen elhelyezte az új templom alapkövét; a szertartást Farkas György győri kanonok végezte. Azután halála jeléül megfőstette az apostoli lelkületű donatornak, Esterházy Józsefnek arcképét s ezt az új templom oratóriumában helyezte el. Együttal a következő rendelkezést is tette. »Ezen óriás volt az, aki a császári templomot visszaadta a kath. vallás használatára. Ezen gondos Pátronus látván, miszerint a régi templom sem a hivek számának meg nem felel, sem a hosszabb használatra alkalmas nem lesz, oly alapítványt tett le, amelyből új templomot lehetett létesíteni és minden szükségességekkel ellátni. Őt jótékonságban senki föl nem mulja, amiért is háladatosságból az ő arcképét örök időkre a császári templomnak hagyom.«*)

*) Ezen képet gróf Esterházy Mór 1876-ban, illő kárpótlás mellett, a család képtárában helyezte el.



GALANTHAI
 GRÓF ESTERHÁZY JÓZSEF
 TATAÉES PÁPA URA.

III. Dorfmeister.

Gergelyi nemcsak széppé, hanem művésziiesen széppé akarta tenni templomát. Ezt kívánta Isten dicsősége, saját művészi ízlése és a kegyuri grófi családdal való szoros összeköttetése.

A kivitelnél id. Dorfmeister István soproni festőre esett választása, aki azon időben Maulpertsch után a Dunántúlnak leghiresebb templomfestője volt és itt számos jeles művet alkotott. Ő főtötte 1769-ben a sárvári várkastély freskósorozatát, 1770-ben a kismartoni fránciskánusok ebédlőjének olajfestményeit, 1772-ben a soproni Voss-árvaház képeit, 1773-ban gróf Niczky László ligvándi kastélya dísztermének mennyezetét stb. stb.

Jó lélekkel rábizhatta azért Gergelyi is az ő falusi templomának kifőtését. Dorfmeister 1775-ben végezte el a rábizott munkát, még pedig úgy, hogy legjelesebb műbirálóink szerint is, Dorfmeister ezen próbálkozásával mintát alkotott későbbi még nagyobb szerű vállalkozásaihoz.¹⁾

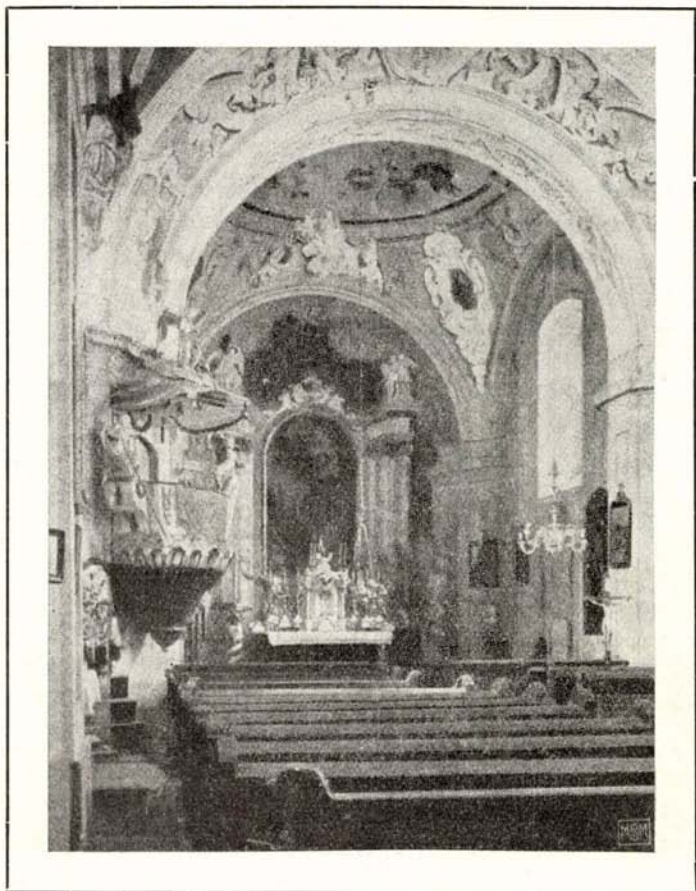
A főoltárkép szent Péter és szent Pál bucsuzását ábrázolja vértanúságuk előtt. A templom falait és boltozatát a rokokó-ízlés pazar pompájába öltözteti, a kupolákon pedig freskóival nyit mérész távlatokat. A szentély kupoláján a Szentháromság, a Bold. Szűz és az angyalok várják a főoltárkép vértanu apostolainak megdicsőült lelkét. S míg a művész a középső kupola képén meszerien megalkotott építészeti csoportban helyezi el a szent Péter primátusára vonatkozó kulcsátadási jelenetet, addig a harmadik képen a szabad természetbe helyezi a pogányok között predikáló szent Pál apostolt. Szikláról hirdeti a körülötte szorongó népnek az Ur ígését. Mögötte a fiuk fára másznak, hogy jobban lássák, hallják; előtte egy anya ül gyermekeivel, tőle jobbra pedig katona hallgatja ájtatos figyelemmel. Fölötte angyal lebeg, szent Pál jelenvényével, a karddal.²⁾

A mellékoltárok képei is szépségben vetekednek a boltozatok képeivel.

Az első kupola aljára az Esterházy és Pálffy családok cimerei kerültek, ami arra enged következtetni, hogy tetemes áldozattal járultak ők is a templom kifőtéséhez.

A császári beszédes képek Dorfmeister hirnevét még inkább terjesztették, úgy hogy ezentúl nem volt év, melyben kiadósabb templomi munkát ne végzett volna.

A császári templom tehát ki volt főtve, de azért még korántsem volt készen. Hiányzott egész belső berendezése. Ezt mind Gergelyinek kellett előteremteni. Isten házá, méltán, mindenben a legszebb, a legjobb illeti meg. Ezt vallotta elvül az Isten házáért



A császári templom belseje.

buzgó császári plébános is. A szép, a jó pedig sok pénzbe kerül, azért a császári templom fölszentelése is úgyszólván egész emberöltőn át tartott. A templom belseje még ma is egy kis márványbánya. Az összes oltárok, oltárlépcsők, ajtóragasztók, ablakpárkányzat, kórustartó oszlopok, keresztkút, szentélyrácsozat mind-mind márványból vannak. A szószék, mely Péter halászbárkáját

ábrázolja, nemcsak az anyagot, hanem a kivitelt illetőleg is való-
ságos remekmű. A bárkának Krisztus Urunk a kormányosa, szent
Péter és szent Jakab az evezői, angyal a vitorlása.

Ugyanezt mondhatjuk a keresztkutra, monstranciára, kehelyre
is, azonképen a sekrestye egyik falát egészen kitöltő, szépen fara-
gott ruhaszekrényre is. A császári szerfőlött drága misemondó-
ruhák híresekké lettek az egész vidéken. Ez is mind Gergelyinek
érdeme, ki méltán vehette ajkaira a zsoltáros ismeretes szavait:
Szerettem az Ur házának dicsőségét.

IV. A Szentlélek templomáért.

Szerette az Ur hajlékát, de még jobban a Szentlélek eleven
templomait: hiveinek lelkét. A császári plébánia akkoriban is a
legkiterjedtebb lelkészi állomások közé tartozott. Mint fiókegyhá-
zak hozzátartoztak: Kethely, Csép, Ete és Makk pusztja. Régente
még kiterjedtebb volt; Szend, Szák, Dad, Bokod, mind a császári
anyaegyházból szakadtak ki. A plébánia akkori lélekszámáról Ger-
gelyi a következő kimutatást adja:

Császár	Rk. 340, ref. 1075, össz. 1415.
Csap	„ 81, „ 216, „ 297.
Ete	„ 22, „ 1004, „ 1026.
Kethely	„ 399, „ 252, „ 651.
Makk	„ 36, „ 10, „ 46.

Összesen: Rk. 878, ref. 2557, össz. 3435.

Látjuk a másvallásuak háromszor annyian voltak, ami tapasztalás szerint a kath. lekipásztorkodást szerfőlött megnehezíti. A széttagoltság is nagy akadály volt, azért jegyzi meg Gergelyi egyik egyházlátogatási jegyzőkönyvben, ha a plébánia területén az emberek mind katolikusok volnának, két káplánnal sem győzné a lekipásztori munkát.

Először is lássuk miféle hitéletet talált Gergelyi a császári plébánián?

Volt templom, iskola, mégis hivei igen tanulatlanok voltak, hiszen tudjuk, a falusi leányok akkoron egyáltalán nem jártak még iskolába. Püspöki rendeletre ugyan már elődjei alatt meghono-

sult a Kereszténytanítás Társulata, de ez is a kezdet nehézségein még alig volt túl. A plébániából kivált községek bucsunapján, a császáriak, ősi szokás szerint, körmenetben **jelentek meg a bucsun**, de ennek is ebben az időben már nagyon világias jellege volt. Nem a bucsu, hanem az eszem-iszom meg a tánc volt a fődolog. Husvétii gyónást, talán 1—2 kivétellel mindenki végzett, mert nagy volt az ellenőrzés s ami még fontosabb, az uraság segédkezett a hanyagok megbüntetésénél. Vasár- és ünnepnap, aki tehetett, szentmisére eljárt, de tavasz nyíltával őrzés miatt az istentiszteletet sokan elhanyagolták, különösen az ifjúság. Kéthelyen feltűnően sok volt a törvénytelen gyermek is.

Tevékenysége a lelkek megújulásának terén mégis leginkább a következőkben domborodik ki.

Vonzó istentisztelet. Az istentiszteletet mindenképen igyekezett épületessé, vonzóvá tenni. Minden vasárnap »Asperges«-sel kezdődött az istentisztelet, ami a népnek most is mindenütt nagyon tetszik. Énekes misét tartott: a vasár- és ünnepnapokon, a 12 Mária-ünnepen, egész adventben, Urnap és Nep. szent János nyolcada alatt. A karácsonyi éjféli misével kapcsolatosan szentbeszédet is tartott s megjegyzi, hogy ezen alkalommal a kálvinisták is szívesen jöttek a kath. istentiszteletre. Nepomuki szent János napjára és nyolcadára a szentszéktől teljes bucsut eszközölt ki; ezen nyolcad alatt kitett Oltáriszentség előtt énekelték a litániát. Rómából szent ereklyéket is szerzett és azokat szép keretbe foglalva, a templomnak ajándékozta. Nagybőjt vasárnapjain, nagypénteken és szent kereszt föltalálásának ünnepén a szent kereszt ereklyét az istentisztelet végén a hiveknek csókra nyújtotta.

Az igehirdetés. Fides ex auditu! A hit a hallásból jön, mondja az apostol. Azért Gergelyi is mindenekelőtt Isten igéjének magját hintette szorgalmasan hiveinek szívébe.

Minden vasár- és ünnepnap predikált, s Mindenszentek ünnepétől Husvétig minden vasárnap keresztény tanítást is tartott, még olyankor is, mikor a szomszéd plébániákba bucsura mentek. Tapasztalván azonban, hogy a tavaszi és nyári hónapokban az őrzés miatt sokan elhanyagolják a keresztény tanítást, ezen úgy segített, hogy már mise előtt tartott oktatást, vagy pedig a predikáció helyett tartott keresztény tanítást; mert, mint megjegyzi, tudatlan népénél ezt fontosabbnak tartotta. A fiukat nemcsak az iskolában tanította, hanem többször, különösen a bőjti szent időben s a husvétii gyónás idején, a plébániára is berendelte s külön oktatta

őket a szentségek méltó föl vételére, a szentmise becsületes hallgatására s a Magyarok Nagyasszonyának buzgó tiszteletére.

Főnnebb mutattuk ki, hogy a kethelyi filiában több volt a katolikus, mint az anyaplébániában. Ezeket már csak nagy számuk miatt is, kiadósabb lelki gondozásban kívánta részesíteni. Ezért a győri szentszék által hitelesített szerződést kötött a községgel, melynek értelmében a plébános minden 3-ik vasárnap saját alkalmatosságán tartozik Kethelyre átmenni és itt egésznap i stentiszteletet tartani. Ilyenkor a hivek tartoztak a lelkészről, fuvarosáról és lovai ellátásáról gondoskodni. Ugyanezen okból 1790-ben Budán készült orgonát is szerzett a kethelyi templomnak.

A legméltóságosabb Oltáriszentség tisztelete. Nagyon fontosnak tartotta az ünnepélyes **szentségimádást**. Az urnapi körmenet, a 13 ór ai szentségimádás és az ujholdvasárnapi szentséges mise már Gergelyi előtt gyakorlatban voltak, de ő mindezeket még jelentékenyen kibővítette. Valahányszor nagy szerencsétlenség fenyegetett, pld.: pestis, inség, háboru, 40 ór ai, — 3 napi, — szentségimádást tartott, ami akkoriban csak nagyobb plébániákban, szerzetes templomokban vagy bucsujárárhelyeken volt szokásos. Az ujholdvasárnapi szentséges misét szentséges körmenettel kapcsolta össze, de ilyenkor csak a templomot kerülték meg a szentséggel.

Jó lehet Zichy püspök már eltiltotta, némely helyeken még mindig szokásban volt, hogy tüzesetek alkalmával a pap a szentséggel megáldotta a tüzet. Gergelyi megjegyzi, hogy ilyen alkalommal ő se körmenetet nem tartott, se áldást nem adott.

Mária-tisztelete. Igazán megható Gergelyi bensőséges Mária-tisztelete. Minden vasárnap és ünnep előtt litániát tartott, még pedig mindenkor a loretoít; ez vala akkoron leginkább elterjedve. Vasár- és ünnepnapokon pedig, litánia után hiveivel mindig a szent olvasót imádkozta el hangosan. Minden Szűz Mária-ünnepre ünnepélyes misét alapított nemcsak plébániájában, hanem, mint mindig szó lesz róla, több más helyen is. Új templomában az egyik mellékoltárt a Magyarok Nagyasszonyának szentelte s gyönyörű oltárképről is gondoskodott. A kép a Magyarok Nagyasszonyát fején a magyar szent koronával ábrázolja és Magyarország védőangyala tartja előtte a pajzsot. A képtől jobbra és balra szent István és szent László királyok térdelnek, akik neki a koronát és kardot ajánlják föl. Azt már említettük, hogy hiveit, különösen az ifjúságot, minden alkalommal lelkesen buzdította a Magyarok Nagyasszonyának tiszteletére.

V. Alapítványai.

Gergelyi lelkipásztori buzgókódását halála után is akarta folytatni, amit jámbor alapítványaival igyekezett biztosítani. Azért röviden ezeket is felsoroljuk.

1. A plébániajavadalomnak megjavítására olyan tőkét tett le, melynek évi kamatai 169 forintra rugtak. Ennek élvezete fejében plébános utódát évi 48 szentmise elmondására kötelezte. Az évi kamatok idővel 58 forintra csökkentek.

2. A tatai uradalomnál már életében letett 2700 p. forint alapítványi tőkét. Ezen összeget végrendeletében 12 ezer p. forintra egészítette ki és ennek évi 600 p. forint kamatjairól következőképen rendelkezett:

a) A tatai uradalom szegényei kapjanak 130 forintot. Erre a célra tette le már életében a 2700 forint tőkét.

b) A győri székeskáptalan 200 forintot, azon célra, hogy a vérrel verejtékezett csodálatos kép előtt évenként 12 infulás misét szolgáltatasson. Ezen alapítványi tőke a sok devalváció és pénzváltás dacára is 1885-ben még mindig 1283 forintot tett ki. A régi győri theologusok bizonyára kegyelettel emlékeznek vissza az úgynevezett »Gergelianum« pontifikális misékre. Ezeket a miséket a Bold. Szűznek 12 különböző ünnepnapján kellett elmondani.

c) A császári plébániának jusson évi 150 p. forint, 39 énekes és 160 csöndes szentmisére. A mise szándékok egytől-egyig meg vannak jelölve; egyet még azért az uradalmi tisztviselőért is rendelt, aki alapítványának gondját viseli.

d) A maradék összeget kapják meg a komáromi, bodajki, kisbéri, őrsi, somlói és alsógallai templomok, avégből, hogy ezekben is, — úgy mint Győrött, — a Bold. Szűz 12 ünnepén szentmisék szolgáltatassanak.

Mindegyik csoportnál ő maga állapítja meg a plébánosok és mesterek illetményeit.

3. Saját plébániájában már életében gondoskodott a »Patrona Hungariae« méltó tiszteletéről, olyaténképen, hogy nemcsak Szűz Mária ünnepeire, hanem még más alkalmakra is alapított szentmiséket. A 12 misét Császáron, — valószínűleg a többi alapítványi helyen is, — a Bold. Szűz tiszteletének hazánkban való előmozdítására kellett följánlani. A többi császári Mária-misét pedig

arra a szándékra, hogy a magyar haza és magyar nemzet boldogok legyenek és a kath. hit az országban terjedjen.

4. Szaporítani kívánta a kántortanítók jövedelmét is, még pedig nemcsak saját plébániája területén, hanem az összes szomszédos plébániákban. E célból 13 ezer forint tőkét tett le, melynek évi kamatait élvezték: az igmándi, ácsi, szőnyi, mocsai, kocsi, kisbéri, mezőörsi, vértessomlyói, gallai, bodajki és komáromi kántorok.

5. Végül még némely uradalmi tisztekért is tett évford. alapítványi szentmiséket.

Mindezek az alapítványok egész a világháboru idejéig virágoztak és gazdag gyümölcsöket termettek.

Bizonyára Gergelyi példáján épült és lelkesült azon utódja is, aki a proletárdiktatura idején vértanu-halállal pöcsételte meg nyájához és hazájához való hűségét.

VI. Jó gazda.

Azt a kérdést is szellőztetnünk kell, hol szerezte Gergelyi a föl soroltuk sok alapítványhoz szükséges pénzt?

A császári plébánosi javadalom nem volt afféle cimeres javadalom, de Gergelyi jó gazda volt. Az ő jó gazdálkodásának pedig nem a fősvénység, nem fukarság volt a rugója, hanem azon érdemszámba menő törekvése, hogy templomát minél diszesebbé teghesse s lelki műveinek fennmaradását alapítványaival minél hosszabb időre biztosíthassa.

Az ő okszerű gazdálkodása a szerény plébánia jövedelmét annyira megsokasította, hogy saját pénzéből nemcsak templomra és alapítványokra, hanem a plébániaépület és kertjének csinosítására is szép összegeket fordíthatott.

A plébániának hasznothozó jogait körömszakadtáig védte. Így 1790-ben tiltakozott az ellen, hogy az eddigi jogszokás ellenére a másvallásuakat a párbér és robotmunka alól fölmentsék, mert ez a plébánia jövedelmét 259 forinttal megrövidítené.

Mikor a templom és plébánia földjeit újból kimérték, a holdakat nem ölével számították, hanem köblök szerint két köblös földet 1000 ölnak számítva. Ez minden holdnál 200 öl veszteséget jelentett. Gergelyi nem nyugodott bele, hanem addig instált, míg csak a vallásalapból a megcsonkított jövedelmek fejében 73 forint 50 krajcár kongrua-kiegészítést nem kapott.

A legeltetés régi rossz szokása volt a falusi népnek. Nemcsak

azért, mert emiatt az istentiszteletet tömegesen elhanyagolták, hanem mert a »tilos« területeket nem igen vették figyelembe. Így Császáron is majdnem az egész község a temetőben legeltette marháit s a szentelt helyet szinte közlegelőnek tekintette. Gergelyi ezt sem tűrte. Mikor a szép szó nem használt, jelentést tett az uraságnak. A tisztek erre kiszálltak s az egész községet megbüntették; ezenfelül a legeltetők főkolomposát 25 botütésre ítélték. Ezt a szelidlelkű plébános kérelmére ugyan elengedték, de egyebekben a büntetést fönntartották.

Mint említettük, a plébánosi javadalom gyarapítására jelentékeny alapítványt is tett. Erre nézve végrendeletében meghagyta, hogy az alapítványból folyó jövedelmet a plébános kongruájába ne vegyék bele. Hogy későbbi országos törvénynek ezt nem vették figyelembe, arról a jószívű alapító már nem tehetett.

VII. Templomszentelés és aranymise.

Illyetén működés közepette töltött el Gergelyi 30 évet a császári plébánián. Ezen emberöltő végén azon örömben részesült, hogy templomának belső fölszerelése is teljesen elkészült. Az orgona és szószék maradtak utoljára. Mindakettő teljesen megfelel a templom többi ékes részleteinek. Az orgona még ma is a jelesebb orgonák közé tartozik és kettős klaviatúrája van. Kiépítése nemcsak művészi, hanem szellemes is, amennyiben faragott figurái, a zenélő 9 karu angyalokat ábrázolják. A szószékről már másutt emlékeztünk meg.

Most már a templom fölszentelésére került a sor. Ezt a ritka szertartást Hodosi Pierer József knini fölszentelt püspök, győri kanonok végezte 1803. augusztus 7-én, grófok, bárók, nemesek és megszámlálhatlan népsokaság jelenlétében.

Ugyanezen a napon tartotta Gergelyi aranymiséjét is. Ennek évfordulója ugyan már elmúlt, de megűlését a templomi munkálatok befejeztére halasztotta és a templomszentelési ünnepséggel kapcsolta össze. Esterházy Janka grófné ezen alkalomra gyönyörű ezüsthimzésű és selyemszövésű misemondóruhával ajándékozta meg az aranymisés plébánost. Ezt a kázulát 100 év múlva gróf Esterházy Móricné nagy költséggel helyreállíttatta s ma is egyik féltve őrzött kincse a császári templomnak.

A grófi kegyur, hogy a kettős örömnünnepet még emlékezetesebbé tegye, a tágas templomtérén népnünnepelet is rendezett. Régi

magyar szokás szerint ott a szabadban egész ökröt sütöttek meg és húsát ingyen adták az éhezőknek. Sajnos, az ünnepség egyéb részleteiről nem maradtak fenn jegyzetek.

Ezen szép ünnepek lezajlása után Gergelyi is az ősz Simeonnal nyugodtan mondhatta: Uram! most bocsásd el a te szolgádat.

VIII. Készül a halálra.

Idejében készült erre a nagy utra. 1802. szeptember 2-án megírta végrendeletét. Épületesek nagyon a bevezetés ezen sorai:

Nyilvánítom, hogy az egyedül üdvözítő r. kath. egyháznak kebelében akarok meghalni, igaz bűnbánattal, a szentségek ájtatos föl vételével és az Isten akarataiban való teljes megadással.

Azután a pontosság netovábbjával részletezi 12 ezer p. forintos nagy alapítványát, melyet már fönnebb ismertettünk.

Ezen alapítványt még egyéb szép hagyományokkal egészíti ki. Nevezetesen hagy a császári templomnak szentségmutatóra és áldoztató helyre 350 forintot, a fő- és Szűz Mária-oltár lámpáira és ezek olajára 300 forintot. A kethelyi templomnak ugyanazon célra 200 forintot. Fivére 3 unokájának egyenként 300 forintot. Látszik, hogy szegény rokonai iránt nem volt rideg és szűkeklü.

Kedves templomában már megelőzőleg kriptát csináltatott magának. Édesanyja, ki háztartását vezette s 4 évig volt ágyban fekvő beteg, elsőnek került az új kriptába. A krypta elejére márványkeresztet állíttatott, éppen arra a helyre, ahol a régi temploma szentélye állott. A márványkereszt fönttartására 50 forintnyi alapítványt is tett. A kereszt hátuljára ezen föliratot tetette:

György Imre bűnösnek
Itt fekszik a teste:
Mondd, kérlek, Istennél
Nyugodjon a lelke!

Az aranymise után rohamosan fogyott Gergelyi testi ereje! De nem a lelki! A megnyugvást az örök béke házájában akarta élvezni, azért földi életében a munkálkodással nem akart föl hagyni. Midőn már közel volt halálához s oly gyöngge, hogy támogatni kellett, vásár- és ünnepnapokon mégis misézett. Ezt tette halála előtt még 2 nappal is, miközben férfiak támogatták, míg végre reszketve karjaikba esett. Két nap múlva, 1804. február 6-án, meghalt.

Eltemették a templom kriptájába, kívánsága szerint, édesanyja mellé. A krypta keresztjére még csak ennyit véstek:

Natus (szül.) Anno Domini MDCCXXVI. Denatus (†) VI-a Februarii MDCCCIV. Requiescat in pace!

IX. Jellemzése.

De a halottak anyakönyvébe utódja odairta még e néhány rövid, de jellemző szót is: *Erat vir Dei*. Isten embere volt.

Valóban Isten embere volt, mint az ó-szövetségi próféták, aki Istennek és csakis Istenért élt és fáradozott. Már akkor, mikor Császárra jött, címzetes kanonok volt; ezután még 30 évig küzdött, minden vagyonát templomára és alapítványára fordította. Példás életet élt, mégis újabb kitüntetést nem kapott, nem kért s bizonyára nem is óhajtott. Hatalmas grófokkal volt jó viszonyban, a grófi tisztek mindenben kezére jártak, mily könnyű lett volna külső elismerést is szereznie, ha ő ezt óhajta.

József császár sérelmes rendeleteit püspöki utasításra egyideig csak másolgatja, de 1784-től kezdve beszünteti. Bizonyára úgy vélekedett, inkább kell Istennek engedelmeskedni, mint az embereknek.

Jártas volt az egyházi tudományokban; bizonyítják ezt hátramaradt dolgozatai, melyek a theologia összes ágait felölelik s szegény Wohlmutl plébános véleménye szerint »figyelemreméltó dolgokat tartalmaznak«.

Hátrahagyott értékes könyvtára is mutatja, hogy sokat adott és költött tudományos önművelésére. Ennek egyik gyümölcse a császári plébánia történetének megírása, mely ugyan csak kéziratban maradt fenn utána, de főleg ennek köszönhető, hogy egyik hozzá hasonló lelkiületű utódja, egybeállíthatta és kiadhatta a plébánia érdekes és tanulságos monografiáját.

Nemrég olvastuk egyik temetőjáró írónak azon megjegyzését, hogy a papi sirok rendszeren gondozatlanok. Bizony egy emberöltő után már csak kevesen és ritkán emlékeznek meg róluk. Ám Gergelyi emlékezetét az apáknak fiuról-fiura szálló hálás kegyelete mindmáig megőrizte. Máig is oly tisztelettel emlegetik, mint a zsidó nép emlegette az ő pátriárkáit és prófétáit.

Nagy kár, hogy arckép nem maradt utána. De ez is az ő példás szerénységének és alázatosságának egyik kiáltó bizonyítványa. *Erat vir Dei!*

X. Jegyzetek.

1) A művész császári alkotásáról műbírálóink különösen azt emelik ki, hogy a tagozatlan, egyszerű, kisméretű egyhajós templomnak, rokokó díszítő motívumokkal élénkséget, gazdagságot ad; mély távlatu képeivel pedig szinte a falakon túlterjedő kiterjedést.

2) Ez a festmény, dr Éber L. szerint, különösen tanulságos példája a kupolafestés sajátos eljárásának. Az előtérben levő alakok majdnem rövidülés nélkül jelennek meg; szent Pál alakja már erősen rövidül, míg a hátulso csoportokból csak a fejek látszanak. A mélység hatását elősegíti a tájkép színeinek fokozatos tompítása is, a mélység irányában. A császári templom eszerint három külön típust képvisel; u. m.: mennyei jelenség, azután építészeti környezetbe elhelyezett cselekmény és a szabad természet ábrázolása. Mindegyik csoportban más és más eszközöket kellett a művésznek alkalmazni.

XI. Kutatók.

A) Levéltárak.

1. Győr. Székeskápt. lvt. — 2. Császári pléb. lvt. — 3. Ujvárosi pléb. lvt. — 4. Győr. Püsp. lvt. Egyházl. jkk. (1777—1781.)

B) Egykoru felírás.

Gróf Esterházy József azon arcképének aláírása, melyet hálás megemlékezésül Gergelyi Imre főtetett:

EFFIGIES GENUINA EXCLLMMI AC ILMMI DNI D. JOSEPHI E COMITIBUS ESTERHAZI DE GALANTHA, PERPETUI DE FRAKNÓ, CONDAM REGNORUM DALM. CROAT. ET SLAV: BANI, DEIN JUDICIS REGIAE ET COM. COMARUM SUPR. COMITIS, S. C. R. A. MAJEST. CAMER. EJUSD. ACT. INT. ET CONSILY LOCUMTIS HUNGAR. REGIJ CONSILIARIJ, GENER. CAMPI MARESCH. TABUL. SEPT. VIR. ASSIS. ET CONJUD. PARTIUM REGNI HUNGARIAE TRANS-DANUB. COMEND. GENERALIS ET INSURGENTIUM HUNGARORUM DUCIS. NAT. IN ARCE PAPA MDCLXXXII. † POSONII MDCCXLVIII.

C) Egyéb forrásművek.

1. **Cristoph Nedeczky:** Posthuma Memoria Josephi Esterházy. (1754.)
2. **Wohlmuth F.:** A császári plébánia multjából. (1916.)
3. **Dr Mihályi E.:** Dorfmeister és a barokk képirás. (1916.)

Dresmitzer József.

1769—1852.

I. Elindulás.

Dresmitzer József életrajzát kivonatossan megírták már akkor, midőn aranymiséje alkalmából a pannonhalmi bencések ékes latin írásban köszöntötték addigi főigazgatójukat. (V. ö. Kutfők. C) '11. sz.) Ezen üdvözlő írás fonalán ismertetjük mi is hosszú, áldásos és dicsőséges pályafutását.

1. Fida Lucina quem hic fovit,
2. Et fuso latice sacro dein Josephus nominatus.

A sorokban rejlő kronostikon 1769-nek felel meg. Ebben az évben született Dresmitzer József, még pedig keresztlevele szerint junius 15-én. Hat testvér között korra nézve ő volt a 2-ik. Bátyja György 1768. január 14-én született. Apját Györgynek, anyját Reisinger Teréznek hívták. Előkelő, vagyonos győri polgárok lehetek, ami abból is kitetszik, hogy két fiukat, Györgyöt és Józsefet egyidőben nevelték pappá, a többi négy gyermek pedig házasságával előkelő győri családokkal került rokonságba, nevezetesen: az Opitz, Dorfmeister és Freiburger családokkal.

A család előkelőségét mutatja az is, hogy József fiuknak Neupauer György és neje Zsuzsánna voltak a keresztszülei.

De németajkuak voltak mindannyian, hiszen akkor Győr polgársága is még német volt és György a legidősebb fiu még 22 éves korában is (1791.) németül írja vaskos kötetre terjedő jegyzeteit.¹⁾

Az apa az asztalosmesterséget üzte és háza a német ispitá szomszédságában állott. E ház később, valószínűleg vétel után, az ispitái lett s vele össze is épült. A Dresmitzer fiuk sokat játszadoztak az orsolyiták klastroma körül s bizony nem egyszer megzavarták kolostori csendjüket. Ezt József utóbb nagyon sajnálta



DRESMITZER JÓZSEF

GYŐRI SZÉKESEGYHÁZI KANONOK

1822—1852.



s mint maga mondotta, ezért lett utóbb az apácáknak oly nagy tisztelője és jótevője.

3. Musae subin doctae, suas rapiunt in ulnas liberales.
4. Degustata quoque sexennio disciplina laudabili.
5. Pergit strenuus Quinqueecclesiis severiora terminare studia.

E sorokat a fennmaradt hivatalos adatok következőképen világítják meg.

A győri főgimnázium törzskönyvei Dresmitzer Józsefet 1778-ban I. oszt. gimnazistának mondják, minthogy az intézetnek akkor 5 osztálya volt, középiskolai tanulmányait 1782-ben fejezte be. — Ekkor átment az akadémia bölcsészeti karára, de Győrött csak egy évfolyamot végezhetett, mert József császár rendeletére az akadémiát 1784-ben Pécsre tették át. Így kényszerült Dresmitzer is Pécsre vándorolni, hogy itt bölcséleti tanulmányait befejezhesse.

6. Percepto Platone inter fugacis saeculi sirtes tabulam
salutis non reperiens, clero juniori sociari petiit.

Itt e sorok közül azt véljük kiolvashatni, hogy Pécs után Dresmitzert egy ideig a pálya választás gondjai foglalkoztatják és csak hosszabb küzködés után tökéltelte el magát arra, hogy a papi pályára lépjen.

Mi lehetett ennek a tusakodásnak az oka? Bátyja György már 1785-ben belépett a győri theologusok sorába s így József, ha mástól nem, tőle hitelesen megtudhatta, mily gyökeres változáson ment keresztül éppen ezen években a papnevelés. József császár u. i. az egyházmegyei papnevelő-intézeteket bezáratta s arra kényszerítette a püspököket, hogy 1784-től fogva a pozsonyi országos intézetbe küldjék levitáikat. Ez a császári szeminárium a pozsonyi várban volt elhelyezve, s 1788-ban 531 theologus lakott benne. Ezek négy évfolyamba voltak osztva, melyeknek elvégzése után még egy gyakorlati évfolyam következett, úgy hogy a papnövendékek összesen 5 éven át készültek az egyházi rend szentségének fölvételére.

Ennek a központi szemináriumnak 10 theológiai tanára és 9 előljárója volt. Jellemző, hogy sem a tanárokból, sem az előljárókból nem lett püspök, ami világosan mutatja, hogy Róma, ha kénytelen volt is egyet-mást hallgatagon eltűrni, nem jó szemmel nézte a papság közreműködését József császár terveinek végrehajtásánál.

Érthető tehát nagyon is Dresmitzer tusakodása. Végre az Ur hívó szava erősebb volt a félelemnél. Neki is szólt a biztató sugallat: E világon szorongatástok leszen; de bizzatok, én meggyőztem a világot. (Ján. 16, 33.)

Belépett tehát kispapnak és az 1786—87-iki tanévre ő is Pozsonyba került.

7. Inque alumnatu pia quaeque apīs instar tutus docto inferens pectori.
8. Expansis vero sub alis chari patroni sui Antonii Mailáth de Székhely, aequae praepositi Pápótzienſis,
9. Fit neomista Josephus, castisque devotus aris zelo plenus superis litaverat.

A pozsonyi jozefinista papnevelés Dresmitzeren nem hagyott nyomokat. Hiszen tudjuk József császár erőszakos intézkedéseit az egész ország, de legkivált a papság nagy ellenszenvvel fogadta és viselte, sőt az utolsó években, melyeket a Dresmitzer fivérek Pozsonyban töltöttek, már egész a forrongásig élesedett ki az ellentét. Azután 1790-ben, mindjárt József császár halála után, a theológusok ismét visszatérhettek egyházmegyéikbe. Az idősebbik Dresmitzer fiú ekkor már a gyakorlati évet is elvégezte, a mi Józsefünk pedig végzett theologus volt.

1790. XI. 1-én, a rendes szorgalmi idő kezdetén, nyílik meg újra a győri theologiai főiskola, de csak december 3-án van az első »prelectio«.

Ezen gyakorlati év leforgása alatt a Dresmitzer testvérek eddigi tanulmányaik gyümölcsét szép, rendszeres jegyzetekbe szedték s József, úgy mint a többi theológusok, résztvett a szemináriumokban akkor szokásos lelki és szellemi gyakorlatokon.

Nevezetesen gyakorolták még a jezsuita tanárok idejéből fennmaradt ünnepi és alkalmi szinelőadásokat. Ilyen alkalmul szolgáltak a farsangi napok is. Dresmitzer József gyakorlati évében február 24-én, március 1-én és 3-án voltak ilyen magyar- és németnyelvű farsangi szinelőadások. Józsefnek mindegyik darabban volt szerepe; jele annak, hogy egyformán kezelte a magyar és német nyelvet.

A tanév vége felé, 1791. augusztus 16-án fölvette a kisebb papi rendeket. Ekkor töltötte be 22-ik életévét. Még egy évig kellett a fölszentelésre várni. De az idő hamarosan elmúlt.

Ugyanis Mailáth Antal akkori pápóczi prépost megkedvelte a szorgalmas, tehetséges és példás magaviseletű növendéket és kétségkívül az ő ajánlására és közbenjárására történt, hogy Fengler megyéspüspök Dresmitzer Józsefet a pápóczi prépost fivérének, Mailáth alkancellárnak családjához disponálta nevelőnek, vagyis mint akkor mondták: prefektusnak.

Egy évi nevelői működés után hazajött, s 1792. szeptember 2-án pappá szentelték. Mint győri fiú a székesegyházban mondotta ujmiséjét és Somogyi Lipót szemináriumi rektor, a későbbi szombathelyi püspök, volt a manuduktora.

Mielőtt tovább kísérenk pályafutásán, azon negyedről alaku, 543 lapra terjedő theologiai jegyzeteket akarjuk röviden ismertetni, melyek a Dresmitzer testvérek után fönmaradtak. Tesszük ezt annál is inkább, mert bennük látjuk már Dresmitzer József életének előrevetett árnyékát.

Az iratcsomóban, közös cím nélkül, a pontozatokra felosztott fejezetek imigyen következnek egymásután.

I. Commoda in moderna parochia.

18 pontban sorolja föl, milyen legyen a plébániaépület. Ime néhány mutatvány!

1. Legyen szép és közel a templomhoz.
2. Az épület legyen száraz, világos s nyáron ment a bogaraktól.
13. Közel legyen valamely városhoz s így meglegyen az irodalmi érintkezés alkalma.
15. Legyen gazdaság, készpénz, de ne szőlő. Későbbi irással: und doch Wein.

II. Napirend.

1. Ájtatoskodás.
2. Hivatásos dolgok elvégzése.
3. Bizonyos tanulmánnyal való foglalkozás s jegyzetek írása.
4. Emlézés gyakorlása.
5. Gyakorlat a hangos olvasásban, előadásban és kivonatok készítésében.
6. Lelkipásztori dolgok.
7. Tervek készítése a népneveléshez.
8. Napló vezetése.

9. Gyakorlat a vitatkozásban és az ellentétek kiegyenlítésében.

10. Ellentétek kigondolása és azok megoldása.

11. Fölkelés, lefekvés pontos időben történjék.

12. Gondoskodjunk tiszta levegőről.

13. Ágyban ne olvassunk, nappal ne aludjunk.

14. Vigyázzunk, hogy a beszédben ne akadozzunk, de ne is szapornicáljunk.

15. Egyházi szerek legyenek tiszták és jó állapotban.

16. Ügyeljünk, hogy a házban rend legyen.

17. Szentséglátogatás.

18. Minden dolgot szívvvel, lélekkel végezni.

19. Tüzzre vigyázzunk.

20. Házi népünket oktassuk a hitigazságokban.

21. Reggel állapítsuk meg napi foglalkozásunkat.

22. Fontos dolgainkat jól megfontolva komolyan és türelmesen végezzük.

III. Hivatalos dolgok,

a prédikáláson, ker. tanításon, kereszttelésen, misézésen és beteglátogatáson kívül.

1. A gyónó cédulák gyűjtése alkalmával össze kell irni az iskolás gyermekeket.

2. Látogassuk a családokat s ez alkalommal érdeklődünk a hitéleti dolgok felől. (Imádságos könyvek, nevelés, házasság, szentséghez való járulás.)

3. Menjünk a fonóba és előzzük meg a botrányokat.

4. Intsük meg azokat, akiknél gyanus személyek (csempészek) bujkálnak.

5. Templom és templomi szerek tiszták legyenek. Gondoskodjunk felügyelőről.

6. Ott, ahol kell, intsünk is.

7. Váltakozó imádság.

8. Gondoskodjunk ének- és imádságos könyvekről.

9. Jó könyvek terjesztése.

10. Mindig és mindenben legyen előttünk a lelkipásztorkodás magasztos célja.

11. Szükség esetén a tanítót helyettesítsük.

IV. Napirend kiegészítése.

Reggeli imádság után Szentírás vagy más épületes olvasmány. Napirend megállapítása és napi kötelességek alapos átgondolása és Istenre való irányítása. Az akadályokat győzzük le önmegtagadással. Mindig a tökéletesebbet választani. Minden jóért hálát adni, mindig Isten jelenlétének tudatában lenni.

V. Önmegtagadási gyakorlatok.

1. Bosszuságunkat leplezni. 2. Térdenállva imádkozni, — támasz nélkül. 3. Az alvást megszakítani. 4. Reggeliről, valamely kedves ételről és italról vagy kellemes szórakozásról lemondani. 5. Megelégedni a legsilányabb ruhával. 6. Kevéssel is megelégedni. 7. Durva bánásmódot, megaláztatást türelmesen elviselni. 8. Érzékeinktől néha még megengedett kellemes dolgokat is megtagadni. 9. A napi kellemetlenségeket, pld. nehéz munkát, az alantasok durva viselkedését stb. szeliden tűrni... 11. Fölkeléskor hideggel nem törődni. 12. Kényelmetlen ruhát viselni. 14. Kiterjesztett karokkal imádkozni.

Hasonló önmegtagadásokra tanították a jézustársasági atyák is internátusi ifjait.

VI. Utasítások, mért és hogyan kell imádkozni.

VII. Az idő használatáról.

Erre nézve ily utasítást ad. Földi életünk idejét hasznosan kell eltöltenünk, úgy hogy egyetlen órát se töltsünk tétlenül. Fordítsuk hivatalos kötelességeink teljesítésére, önművelésre és mérsékelten szórakozásra. Erre következnek a jó szándéokra, napirendre, Krisztus példájára vonatkozó tanácsok. Végül: Első legyen a kötelesség, azután a hasznos és csak végül a kellemes. (7. 1.)

VIII. A szórakozásokról.

Munka után szórakozás. Az ember szórakozhatik egyedül is és mások társaságában is, de a szórakozás legyen ártatlan, másnak terhére ne váljék és köteles munkát miatta ne mulasszunk. Stb. stb. (9—12 1.)

IX. Az olvasásról.

Egyebek között ajánlja kivonatok gyűjtését. (Kollektanenbuch.) Szól a lélekművelésről, elmélkedésről, végül „**Mindennapi elvek**“ cím alatt az összes szabályokat 23 rövid pontba foglalja össze. (13—19. l.)

Ezután következnek (20. l.) 24—422. sz. a. erkölcsi szabályok, melyekre már az ismertetett bevezetésben is többször történik hivatkozás. Majd 1—1221. sz. a. jegyzetek **Frint** dogmatikájából, ezek után pedig Erkölcsi szabályok, számos latin idézettel a szent atyáktól. Ez a legterjedelmesebb rész.

Ime ilyen volt a győri theologiai főiskola szelleme, melyből Dresmitzer József kilépett az élet iskolájába.

Látjuk, a növendékek, névszerint a Dresmitzer fivérek, alapos kiképzetésben részesültek s olyan elvekkel mentek ki az életbe, melyek akármelyik papnevelő intézetnek ma is díszére válhatnak.

II. Rövid állomások.

10. Exinde vicibus ternis in herulorum praefectura se figit.
11. Testis es Joannes Mailáth altae prosapiae literator, qui sub Josephi indefessa industria in bonis artibus crevisti.
12. Alter Comes Károlyi doctrina insignis.
13. Denique a genitore procancellario Somogyi Joannes.

Dresmitzerrel Mailáthék meglehettek elégedve, mert fölszentelése után is visszakivánták nevelőnek. Tizenkét évig volt Dresmitzer e családnál, csak mikor jötevője, Mailáth Antal meghalt (1804.), neveltje János pedig nagykorúvá lett (1805.), akkor cserélte föl Dresmitzer nem foglalkozását, hanem tanítványát, amennyiben 1805-ben gróf Károlyiéknaál vállalt hasonló megbízatást s töltött 5 évet ezen családnál is. 1809-ben Somogyi János helyettes kancellár hívta meg nevelőnek. Ilyen minőségében rendszeren Bécsben tartózkodott, de a november 1-ig terjedő nagy iskolaszünet alatt az alkancellár birtokán, Jákón, Veszprémmegyében is időzött és az itteni új templom megépülésekor (1811.) ő tartotta és ki is nyomatta templomszentelési szentbeszédét.

Ezen szentbeszédben magasztalólag emlékezik meg azon 2 évről, melyet a vallásos és hazafias erényekben tündöklő Somogyi-család körében eltöltött.

Ama körülmény, hogy a nevezett főuri családok szinte kézről-kézre adogatták egymásnak Dresmitzert, azonképen a jelentékeny idő, amit körükben töltött, eléggé tanuskodnak arról, hogy Dresmitzer eredményesen felelt meg nevelői feladatának, de még nyilvánvalóbb bizonyíték emellett az a szép életpálya, melyet tanítványai az életben megfutottak. *)

1812-től fogva az egyházmegye kívánta a már érett férfiúvá lett papnak szolgálatait igénybe venni és megjutalmazni.

14. „Post hac nec tantum Szabadhegyiensis parochus,

15. Sed pari zelo Sövényháziensis ecclesiae merito praeiuit.“ (1816.)

Szabadhegy a 19. század elején a legujabb és legkisebb győri plébániák közé tartozott. A katolikusok száma 474 volt, részben magyarok, részben németek, amin nem csodálkozhatunk, hiszen akkor még Győrben is a német volt az uralkodó nyelv. Kezdetleges volt itt minden; a legfőbb nehézséget mégis ügylátszik az anyagiak okozták. 1787-ben miséznek Szabadhegyen először a győrvárosi káplánok; 1789-ben helyi káplán, 1795-ben kármelita adminisztrátor, 1805—1806-ban kuratus s 1807-ben az első plébános érkezik a külvárosi kis faluba. Ez időtől 1811. novemberéig négy plébános és administrator adta át egymásnak a kilincset; végre ismét a városi káplánok kiszállására kellett visszatérni. Ebből látszik, mily zavarosak voltak ezidétt a szabadhegyi lelkipásztorkodás körülményei.

Ekkor a város végre kényszerült a plébános fizetését följavítani s az egyházmegyei hatóság az éppen akkor szabaddá lett Dresmitzer Józsefet rendelte ki plébánosnak, ki is június 20-án foglalta el új állását. Dresmitzer alatt a kegyuri ügyek véglegesen rendeződtek, ami abból is kitetszik, mert utána a plébánia többé betöltetlen nem maradt, de a silány javadalom miatt a lelkészek igen sűrű egymásutánban váltották föl egymást. Dresmitzer is csak 1813. március végéig működött ezen átmeneti állomáson. Ekkor Sövényházára került plébánosnak. Ez is magyar-németnyelvű kis plébánia volt, 362 lélekszámmal, akkor még a Neuhold-család kegyurasága alatt.

A plébánia elfoglalását ezen bejegyzéssel örökítette meg: Anno 1813. die 2. aprilis Parochiam Sövényháziensem Deo Auspice adiit

*) Mailáth János, mint német-magyar történetíró, publicista és költő, még a külföldön is jeles hírnévre tett szert. Anyagi zavarok miatt azonban, pár évvel Dresmitzer halála után, leányostól együtt a stahrembergi tóba ölte magát.

Josephus Dresmitzer, postquam in educatione Illustr. Herulorum viginti annos et in cura animarum fere annum exegit.

Ime, a nagy műveltségű pap, aki 20 évet töltött előkelő magyar urak palotáiban, előjárói óhajára készségesen megy egyik kis plébániáról a másikra.

De mert megállotta az alázatosság próbáit, az isteni gondviselés másfélévi sövényházi működése után megnyitotta előtte a fölmagasztalás fényes pályáját.

16. Idem e paricula secretarius Vicarii.

17. Eodem quoque officio

A latere episcopali honoratus. (1819.)

Wilt püspöknek 1813-ban bekövetkezett halála után a székeskáptalan Hollósy Mihály nagyprépostot választotta meg káptalani helyettesnek. Ő volt az, aki a buzgalmáról és nagy műveltségéről jóhírnevű Dresmitzer Józsefet 1814. vége felé maga mellé rendelte helyettesi titkárnak. A püspöki interregnum ezuttal szokatlanul hosszú ideig, 6 évig tartott. Az 1818. május 27-én elhalt Hollósyt Frank György kanonok követte a helynökségben, ki alatt Dresmitzer tovább viselte titkári tisztét. 1819. őszén Schwarzenberg Ernő herceg foglalta el a győri püspöki széket, aki a helynöki titkárt most már püspöki titkárrá nevezte ki s ezzel őt tette meg az egyházmegye tényleges kormányzójának.

Ugyanis Schwarzenberg az egyházkormányzat terén eddigelé nem igen működött, idegen is volt, aki a helyi és a megyei viszonyokat nem ismerte, örült tehát, hogy olyan egyénre akadt, aki buzgó papi lelkület mellett egyformán kezelte a latin, a magyar, a német nyelvet s valószínűleg mint sokévi főuri nevelő, tudott franciául is. Ezenfelül és leginkább az szolgált javára, hogy az egyházmegyei kormányzatban már 5 évi eredményes gyakorlat állott mögötte.

Bátran bizhatta ezért Schwarzenberg az egyházmegyei kormányzat gyeplőit Dresmitzerre. Ő maga egyházmegyéje népével akart megismerkedni s minthogy több éven át bérálás sem volt, arra tökélt el magát, hogy bérálva bejárja az egyházmegyét s egyúttal keresi a hivekkel való közvetlen érintkezést. Különben is szíve sugallata szerint, erősen vonzódott a néphez és szegénységhez.

Igy történt, hogy Schwarzenberg az ő rövid 2 évi püspöksége alatt, az akkor még sokkal gyéresebb lakosságú egyházmegye területén 200.000 hívőnek osztotta ki a bérálás szentségét.

Ebből is látszik, hogy a francia háborukat követő időkben mily sokan és mily sokáig nélkülözték a főpásztori gondviselést.

Schwarzenberg azonban 1821. tavaszán Bécsben váratlanul elhunyt. Bármint kedvelte is Dresmitzert, az ő jobbkezeit, rövid kormánya alatt nem nyílt alkalma szolgálatait méltóképen jutalmazni.

Am Dresmitzernek, ki ekkor már 50-ik életévét is betöltötte, érdemei oly nyilvánvalók, oly kimagaslók voltak, hogy sede vacante király öfelsége az 1822-ben megüresedett kanonoki stallumot neki adományozta.

Tandem unus e senatu sacro fit consocius. (1822.)

Az 1825-ig tartó interregnum alatt Mimián Antal káptalani helynök és titkára, Karner Antal kormányozták az egyházmegyét.

Dresmitzer Józsefnek az isteni gondviselés új teret nyitott, hogy sokoldalú tehetségét ott is gyümölcsöztesse.

III. Tankerületi főigazgató.

(1824–1841.)

18. *Nondum satis: conspicua virtus
in alto nitere solet* (1825.)
19. *Ecce districtus literarii Jaurinensis
celso condecoratur officio.* (1825.)

Mária Terézia királynő jelesebb tanügyi intézkedései közé tartozik az is, hogy 1774-ben az ország tanintézeteit 9 kerületre osztotta s ezeknek élére egy-egy főigazgatót állított. Ezek a főigazgatók ügyeltek föl a kerületükbe tartozó tanintézetek összes szellemi és anyagi ügyeire; ők voltak az igazgatók és tanárok ellenőrzői, nekik tartozott az igazgató mindent betérjeszteni, mind a tanulókra, mind a tanárookra vonatkozólag. Ez az intézmény üdvös csak úgy lehetett, ha a főigazgatóban megvolt a rátermettséggel, széles látókör és tapintat, mindenekfölött ha az egyes intézetek belétéréről személyesen győződik meg. A »Ratio« pontosan szabályozta a főigazgató teendőit s kötelességévé tette, hogy minden két évben legalább egyszer látogasson meg minden intézetet.

Az egyik tankerületnek Győr volt a központja.*) Ezen kerület

*) A győri tankerülethez beosztott kövépiskolák székhelyei ezek voltak: Győr, Sopron, Kőszeg, Veszprém, Kanizsa, Magyaróvár, Keszthely. (Acsay F.: i. m. 249–50. l.)

első főigazgatója gróf Niczky Kristóf lett. (1776.) Őt követték gróf Teleky József (1785.), majd Vay István (1788.). A tapasztalat azt mutatta, hogy a kerület központjától távol álló és élő főigazgatók csak részben és nehezen tudnak a főigazgatói tisztnak megfelelni, azért is volt a gyakori helyettesítés és személyváltozás.

E tapasztalatok alapján az első kísérleti évek után a helytartótanács győri vagy Győrhöz közelálló egyéneket helyezett a főigazgatói székre. Így lettek győri főigazgatók: Novák Krizosztom bakonybéli apát, majd pannonhalmi főapát (1793.), Hirsch Mihály (1802.), Rausch Ferenc (1804.), Paintner Mihály győri székesegyházi kanonok (1806.), Hübler János (1816.), Fejér György a volt jezsuita (1818.) és ezek után 1824-ben Dresmitzer József.

Az új főigazgató működését 1825. február 24-én ünnepélyes *Veni Sancte*-val kezdette meg. Utána tanárok és ifjuság az akadémia termében gyülekeztek, ahol először az akadémia igazgatósága üdvözölte őt. Majd másnap az ő vezetésége alatt külön is tisztelték a főgimnázium és elemi iskolák tanárai és tanítói.²⁾

Dresmitzer József ekkor töltötte be 55-ik életévét, tehát a munkabírásnak még egész teljében állott. Ez a körülmény, valamint az is, hogy 17 évig viselte előkelő tisztségét, nyilvánvalóvá tesz, hogy Dresmitzer kedvvel és eredményesen felelt meg a személyéhez fűzött várakozásoknak. Csak akkor vált meg állásától, mikor aranymisés kora már küszöbön állott s a tisztevel járó, akkor még nagyon körülményes utazgatás nehezére esett.

Főigazgatói működését a győri főgimn. jónévű történetírója, Acsay Ferenc így jellemzi: Dresmitzer szigorú, lelkiismeretes, buzgó főigazgató volt s hogy a tanári kar megértette és kötelességét hiven teljesítette, mutatja az, hogy az egész időből egyetlen panaszos levelet nem találtunk. Lemondása alkalmával nyomtatott köriratban mutatta be utódját, egyuttal el is bocsuzott, meleg hangon mondva köszönetet mindazoknak, akikkel 17 évig együtt működött, s akik iránta mindig őszinte bizalmat, rendeleteivel szemben pedig mindig buzgó készséget mutattak; bocsánatot kér tőlük, ha talán erősebb kifejezéseket használt volna; soha senkit sérteni nem akart, csak hivatalos buzgalom adta tollára az erősebb szavakat. Kölcsönös szíves emlékezetükbe ajánlva magát, hagyta el állását.³⁾

A győri kir. akadémia történetírója szintén dicsérettől áradó szavakkal jellemzi hivatalos működését. — »Dresmitzer József, — írja, — 1825. február 25-én foglalta el állását és tette le az esküt. Mivel a mindenkori főigazgató az 1790/1. országgyűléstől

fogva tagja volt az országos munkálatok bizottságának, azért Dresmitzer érdemileg akarván a közoktatásügyi szakhoz szólni, 1827. december 27-én felszólította kerületének összes intézeteit, gyűjtsék össze és adják be neki megjegyzéseiket és kívánalmaikat a nevelés és oktatásügyre vonatkozólag. Kiterjeszkedhetnek az ifjuságnak osztályok szerint való tagozására, a tantárgyaknak beosztására, az előadás módszerére, az iskolakönyvek javítására, megszerkesztésére; a magyar nyelv ügyére, annak helyesebb módon való tárgyalására; továbbá arra a kérdésre is, mely tárgyakat volna kívánatos magyar nyelven előadni; s végül mi volna üdvös az ifjuság erkölcsi és vallási nevelésére stb. Így felkészülve vett részt a bizottságnak 1828. január 15-én megkezdett ülésein. — Mint előljáró alantaszainak javát előmozdítani igyekvő, fegyelmet tartó, tapintatos és előzékeny férfiú volt.◀

Hozzátehetette volna azt is, hogy megértve az ébredő nemzeti érületnek sugallatát, szívvél-lélekkel támogatta a főuri körökben és középiskolákban alárendelt helyzetbe jutott magyar nyelvnek előretörését és érvényesülését.

Ő, aki németajku szülőktől származott, német világban, — Mária Terézia, József császár és Fengler püspök idejében, — nevelkedett, mint új főigazgató az 1825. évi országgyűlésen elsőnek követelte, hogy az ellatinosodott középiskolákban egyelőre legalább két tantárgyat taníthassanak magyarul. Ezen szereplése egy magában is elég bizonyíték arranzve, hogy a tankerületéhez tartozó iskolákban, csakhamar Széchenyi István szelleme honosodott meg, aminthogy az ő főigazgatói működése is pontosan egybeesett Széchenyinek, ugyanakkor már hatalmasan fölfelé ivelő közügyi pályájával.

16 évi eredményes működés után Dresmitzer 1840. augusztus 3-án beadta lemondását. A király elfogadta és érdemeinek elismerésül udvari tanácsossá nevezte ki, de állását meg kellett tartani utódjának kinevezéseig. Dresmitzer augusztus 16-iki körözüvényében bucsuzkodik és jelzi a tankerületnek az új főigazgató kinevezését.

Dresmitzerrel, a főigazgatóval, meg is volt elégedve mindenki, csak a reformátusok nem, s pedig azért nem, mert 1832. január 16-án kelt rendeletével mint főigazgató lefoglaltatta az »Áhítatoság órái« c. református könyvet.

Az 1832. évi ker. gyűlés ez ügyből kifolyólag fölirt a helytartótanácsához s előadta a jogsérelmet, »mely a prot. autonomia

ellen egy subalternus hivatalnok által oly szembeszökő merészséggel követtetett el. Kéri a mű zár alóli fölmentését s a megkezdett jogos elárusítás szabad folytathatását«.

A konvent is sürgette ez ügyben a fölírást. — A vége bizony az lett, hogy a kormány a lefoglalt példányok árát megtérítette.

Dresmitzer utódja a főigazgatóságban Deáky Zsigmond győri székesegyházi kanonok, cesareopoli fölszentelt püspök lett (1841.); őt követte Sterne Nándor (1850.) szintén győri kanonok; látjuk, alig 50 év leforgása alatt a győri székeskáptalannak négy illusztris tagja viselte a főigazgatói tisztet, de legtovább Dresmitzer József.

IV. Pápóczi prépost.

(1829—1852.)

20. „Proque factis meritis ob illustria facinora, praepositura Pápotziensi donatus, (1829.)
21. Fortuna auctus illico et Dei et patriae puro incensus amore. (1830.)
22. Scolas moniales exaedificat, requisitis exornat. (1831.)
23. Non parcens expensis patronus in Pázmánd, et in Écs renovat augetque parochias. (1834.)
24. Hicque aedes divi Stephani honori sacrata, non exiguo aucta sudore nitet. (1842.)
25. Forsitan e recensitis putat quis lliadem in exiguo sisti nucleo? (1840.)
26. Sunt plura insignia, quae et domi et foris, qua patronus, protector beneficus elargitur.“

Az érdemekben dús főigazgatót egyházi részről is csakhamar nagy kitüntetés érte. Juranich püspök fölterjesztésére a király 1829-ben Dresmitzer Józsefet nevezte ki pápóczi prépostnak. Ezen év augusztus 10-én volt ünnepélyes installációja.

Ezt a prépostságot a Nádasdy-nemzetségből származott Gelsei Margit alapította 1365-ben, midőn is püspöki és királyi hozzájárulással úgy rendelkezett, hogy a prépostságot mindenkor csak győri kanonok nyerhesse el s így mint egyuttal győri kanonoknak helye és szavazata legyen a győri székeskáptalanban.⁴⁾

Ezzel a javadalommal Dresmitzer jövedelme jelentékenyen szaporodott. De nagyon is jól tudta, hogy a nagy jövedelem nagy kötelezettséggel is jár s eszerint élt az anyagi javakkal.

Mindenekelőtt elavult kanonokháza helyére a káptalandomb



GELSEI MARGIT
A PÁPÓCZI PRÉPOSTSÁG ALAPÍTÓJA.

1365.

sarkára, átellenben a püspöki palota bejárójával, győri építőmester tervei szerint, olyan rezidenciát épített, mely ma két kanonoknak nyújt rangjához illő diszes lakást. Az építkezés 1833-ban fejeződött be.⁵⁾

Ilyetén áldozatkészségénél még is nem a diszes, költséges lakás a fő, hanem az, hogy új háza valóságos internátusa lett a szegény sorsból fölfelé igyekvő jó, de szegény tanulóknak.

József császár idejéig ugyan Győrött, Sopronban is voltak internátusok, de csak nemesi ifjak számára; a nem nemes sorsu tanulók csak Maecenások és ösztöndíjak segítségével tudtak az elemi iskolákon túl is jutni.⁶⁾

Ilyen Maecenások voltak akkoriban a győri püspökök, kanonokok is, és ezek között elsősorban a nagy javadalmu pápóczi prépostok. Somogyi Lipótról például tudjuk, hogy már mint győri kanonok és pápóczi prépost nagyszámu tanulóifjut élelmezett, ezt mint szombathelyi püspök is folytatta, hol diákjai száma néha harmincnál is több volt. Ezt a jó szokását Győrből vitte magával Szombathelyre.

De nemcsak Győrött, a többi egyházmegye székhelyén is megvolt az a hagyományos szokás, hogy szegény tanulók kanonoki házakban ingyenes élelmezést nyerjenek.

Ilyen példák után indult Dresmitzer is. Az ő főpapi házában állandóan 10—12 tanuló nyert ingyenes élelmezést. Ezeken kívül taníttatta Ignác öccsének 2 fiát, Józsefet és Károlyt, kik szintén papok lettek, hugának Teréznek fiát és unokáját Kozics Lászlót; az elsőből hétszemélyes táblabíró, utóbbiból jeles katona lett; komornyikjának fia, Schlegel Péter, mint győri kanonok ugyanabban a házban halt meg, ahol mint diák nevelkedett. A Nogáll fiuk, — Károly és János, — mint a rokonságbeli fiuk instruktorai szintén benfentesek voltak Dresmitzer uri házában. 30 év alatt (1822—1852.) bizony tekintélyes lehetett azoknak a száma, akik Dresmitzer védő szárnyai alatt érték meg az életnek. Joggal írta róla valaki még 1879-ben is, — 27 évvel halála után —: »Többen járnak-kelnek köztünk az egyházi, polgári és katonai pályán tekintélyes állást elfoglaló férfiak, kik a boldogult prépost emberszeretete által segítve felküzdötték magukat a mai helyzetre.«

Mint földesur is igazán »nobilis« kegyura volt a kegyurasága alá tartozó templomoknak. Ő nagyobbította Écsen az ósdi, roskatag templomot (V. ö. Kutfők. B) Fölrás); ugyanott épített új paplakot, új iskolaházat, gazdatiszti lakást és vendéglőt. Ő emelte

föl egy emeletre Páliban a pápóczi prépost nyaralóját. Ő javította és tette diszesebbé valamennyi kegyuri községében — tehát nemcsak Écsen, — hanem Pápóczon, Páliban és Pázmádon is, a templomokat és iskolaépületeket.

A győri orsolyiták is máig hirdetik az ő rendkívüli jótékony-ságát. A rendház történetében azt olvassuk róla: A zárdaigazgatók közül élénk emlékezetben van még most is Dresmitzer József kanonok, aki 1826-ban a zárda 100 éves jubileumakor volt a szentház igazgatója és jötevője. Ezen ünnepség alkalmával ő tartotta a szentbeszédet és gondoskodott ennek kingomatásáról is.⁸⁾ A legnagyobb jótéteményt mégis akkor gyakorolta a szegény apácákkal, midőn 1852-ben nem sokkal halála előtt, az immár szűknek bizonyult elemi iskolát emelettel látta el s kellőképen föl is szerelte. Ugyilátszik holtáig megmaradt az ő házi igazgatójuknak. Az orsolyiták az ő arcképét kegyelettel őrzik társalgó termükben.

Igy azután nem csodálkozhatunk azon, hogy Dresmitzer 30 éves kanonoksága alatt hármaz jövedelméből sem gyűjtött vagyont. Az az 50—60 ezer forint, ami halála után fönmaradt, jóformán csak az utolsó néhány év jövedelme volt s ennek is körülbelül negyedrészt az ő kegyuri templomai örökölték.

Önmagára költötte a legkevesebbet. Bizonyítja ezt a nagyhirű pázmándi poétának, Horváth Endrének azon rosszmáju megjegyzése, hogy Dresmitzer József kanonoknak végrendeletileg 5 forintot szándékozik hagyományozni, — új kalapvásárlásra, mert a régi már oly kopott, hogy azt tovább már nem nézhette. Ez a kalap história, ha igaz is, senkit meg ne tévesszen.⁷⁾ Dresmitzer aki 20 évig élt főuri körökben, az állásának megfelelő dekorumot igen is figyelembe vette s került a zsugoriságnak még látszatát is. Fogatot, komornyikot tartott, úgymint a püspökök, utazott fürdőre, szenthelyekre. Még aranymiséje után is zarándokolt Máriazellbe mindig saját fogatán, komornyikja és egyik-másik rokona kíséretében. Rendesen Sopronmegyén keresztül utazott; ilyenkor az első éjet Pápóczon, saját birtokán töltötték; a másodikat Wimpasing (régiesen Himpéc) határszéli faluban, hol testvérbátyja volt a plébános; a harmadikat Lilienfelden, melynek apátjával volt jó ismeretségben; a negyedik napon értek Máriazellbe. Máskor — úgymint a győriek, — Mosonmegyének vette útját s mert Győrből korán indult, Mosonban mondotta a szentmisét.

Azokban a háborumentes esztendőkhöz a jobb körökben a nagy ebédek igen divatosak voltak; Dresmitzer házában annál inkább,

mert főigazgatói hivatalánál fogva az előkelő külvilággal gyakorta érintkezett. Ha Győrött volt, farsang idején úgyszólván naponta voltak vendégei, a rokonokkal együtt, 10—12 is. Ha véletlen 13-ik is akadt, akkor Schlegel komornyiknak addig kellett a szomszédságban szaladgálni, míg valahol 14-iket is foghatott. Mosolygunk ezen, pedig hát még ma is akadnak, ha még oly műveltek is, akik félnek a tizenhármasszámtól.

Akkori kanonokszokás szerint a theologusokat is többször meghívta ebédre vagy oszonnára, ha az ebéd vagy oszonna elmaradt, mindig pénzbeli adománnyal pótolta.

Aztán az egész tanév folyamán ott volt házában a 12 szegény deák, kiknek számára új palotájában külön ebédlőt készíttetett.

A pápóczi urodalomból, legtöbbször a közeli Écsről, naponként beérkezett egy-egy élelmiszerekkel jól megrakott kocsi, hogy a prépost vendégei semmiben hiányt ne szenvedjenek.

Azonban a böjti napokat, különösen a nagyböjtöt szigorúan betartották; ilyenkor a kicsirázott búzából készült szalados volt Dresmitzer legkedvesebb étele, melyet naponként frissen hoztak be az écsi gazdaságból.

A böjti fölmentés akkoron fehér holló számba ment; talán ez is egyik oka volt annak, hogy ez utolsó farsangi napokban mindenki igyekezett magát mintegy előre kárpótolni. A tanintézetek ráadásul bohókás előadásokat is rendeztek.

Dresmitzer evangéliumi vendégszeretete, kegyuri alkotásai s élte fogytáig gyakorolt jótékonyága egyaránt azt hirdetik, hogy a pápóczi prépostság javadalma Dresmitzer személyében, nagyon is jó kezekbe került. Az összes pápóczi prépostok alkotásai közül az övéi maradtak fenn legtovább.

V. Az aranymisés főpap.

27. „Ast labore, viribusque fractus,
qua infirmus lecto adfigitur. (1841.)
28. Gravius valens extemplo bivios
consulit Podalirios. (1841.)
29. Unnaque insignes ac salutare
perinclitaturus aquas Budam petiit. (1841.)
30. Interea sacer virginum coetus
pueri et tenellae scholares
Superos constantes supplicant precibus. (1841.)
31. Sic de morte victor surrexit,
e cineribus Phoenix. (1841.)

32. Augusta quoque Ferdinandi gratia
aulae consiliarius decoratus. (1841.)
33. Tantis ornatus honoribus
fatiguo usque pressus conspicuo
decessit munere.“ (1841.)

Mielőtt Dresmitzer az aranymise ritka kegyelmében részesült volna, megelőzőleg a megpróbáltatások kohóján kellett keresztülmennie.

Nagybeteg lett! Mikor a házi és helyi kezelés nem használt, orvosai tanácsára a híres budai fürdőket kereste föl. Ez arra mutat, hogy köszvényes bántalmai lehettek. Gyógykezelése idején az orsolyita apácák és a tanulóifjuság imái szálltak az Égbe, könyörögve a kedvelt főpap, a bőkezű jötevő egészségéért. És Isten meghallgatta könyörgésüket.

Egészségét visszanyerve, a hivatalos gondoktól és terhektől is szabadulva, a királyi kitüntetés melengető sugaraitól övezve, zavartalan örömmel készülhetett küszöbön álló aranymiséjére.

34. Tandem in Écs expetitus
illuxit sol jubilaris. (1842.)
35. En Lucina quem fovisti,
hic adest vir superis litaturus. (1842.)
36. Vita gravis, meritisque plenus
vetulos inter adstantes socios
piasque preces, (1842.)
37. Ductore Joanne Stankovits
episcopo gratioso,
verbo festivo perfungente
Carolo Wurda canonico scholastico, (1842.)
38. Josephus Dresmitzer praepositus
Pápotziensis nativitate Verginis
jubilans aurea sacra celebrat. (1842.)

Ezt a ritka szép napot Dresmitzer nem a hivatalos világ környezetében akarta ünnepelni, hanem bensőségesen, papi barátjai, rokonai és annak a jó falusi népnek körében, amelyik csizmaszakadtáig is szívesen elgyalogol, hogy az új- vagy aranymisés pap áldásában részesülhessen.

Ezért arra tökélt el magát, hogy aranymiséjét Écsen tartja. abban a templomban, melyet ő épített s ahol öccsének fia, József 1878. március 4-én bekövetkezett haláláig plébánoskodott. Valóban szép gondolat volt!

Szeptember 8-án, Kisasszony ünnepén zajlott le az aranymise ünnepe. Megjelent azon Stankovits János megyéspüspök is, hogy az ünnepelelt főpapnak manuduktora legyen.

Mielőtt az ünneplők átvonultak a templomba a jubiláns 9 éves kis unokaöccsét hordófenékre állították s itt elszavalta azon verset, melyet Nogáll János theologus készített ezen alkalomra.

Közljük a vers szövegét is: **Szivőmledezések**, melyeket Méltóságos és Főtisztelendő Dresmitzer Josef urnak a győri székesegyház kanonokjának és Üdvözítőnkörli pápóczi prépostnak, királyi udvari tanácsosnak, a győri iskolai kerület tizenhét évig volt főigazgatójának, a győri szent Orsola szüzek gondnokának s több nemes vármegyék táblabírájának, sat., midőn papságának ötvenedik évi áldozatát a nagyécsi templomban megújítaná, ezernyolcszáz negyvenkettődiki Kisboldogasszony napján ajánlanak háladatos rokonai.

Nem rég halálnak rettenetes karát
Emelve láttuk jó Atya ellened,
S féltünk remegve, hogy csapása
Majd kiragad rokonid körébül.

De légyen áldott a kegyes Istenünk!
Megtarta Téged, sok zokogásaink'
S buzgó szívünk fohászkodását
Ő kegyesen fogadá, s veszélyből

Megmenté. S néked visszaadá erőd'
Ujonnán, a zord búkat eloszlatá,
S lelkedben újra földérite
Régi vidor s mulató kedélyid.

Sőt, mit kívántál annyira, elnyeréd.
Örülj szivedből jó öreg! Ötven év
Multával ismét van szerencséd
Áldozatod megújítani Écsen.

A Tőled épült isteni ház nyílik,
Hogy befogadjon; lépj bele, s zengjed el
Aranymisédet, s buzogva
Kérj rokonid s hiveidre áldást.

Mi szinte kérünk égi kegyelmeket,
S áldást Tenéked, tartsa meg életedet
A jó Isten! és ámbár kívánnád
Mint Simeon vigan énekelni;

„Most elbocsáthatsz, én Uram, Istenem
Békével engem, mert e dicső napot
Elértem, és hálákat adván
Szent nevedet mai nap dicsértem.“

Mi mégis inkább, jó Atya, hogy tovább
Éljél, óhajtjuk, s több nyomorultakat
Ápolj, vigasztalj, és azokkal
El ne felejtssd tieid segíni.

Végtére, sok jó tetteidért legyen
Mennyben jutalmad; templomok, iskolák
És a szegények itt nevezni,
Áldani és örökölni fognak.

Szavalta :

Kozics László,
kilenc éves rokon.⁸⁾

Akkoriban ilyen versek, nagyon divatosak voltak s rendszeren ilyenekkel gratuláltak a főigazgatóknak is azok a magasabb tanintézetek, melyek az ő vezetésük alatt állottak. Ezen alkalommal a szomszédos Pannonhalma járt elől, honnét hosszabb prózai és két verses köszöntővel jelentek meg az ünnepen.

A templomi szentbeszédet Dresmitzer kanonoktársa, Wurda Károly, a híres országgyűlési szónok tartotta.⁹⁾

Az aranymisét örömlakoma követte. A vendégek számára abból következtethetünk, hogy a kegyuri vendéglőben Dresmitzer szárlájára 105 kocsis és ugyanannyi pár lónak eltartásáról gondoskodtak. Tehát legalább is 200 uri vendége lehetett aznap az écsi plébániának. Az udvaron felállított levélszinben azonban ezek is kényelmesen elfértek. Kár, hogy a plébánia krónikája későbbi tűz alkalmával odaégett. Ebből az ünnepség lefolyásáról bizonyára érdekes részleteket tudtunk volna meg.

Igy az ünnepi lakomáról csak azt tudjuk, hogy 1007 font marhahús került a konyhákba, melynek fontját a mészáros 10 krajcárba számította.

A 105 kocsis után a vendéglős külön kapott 105 forintot. — Ezen összegbe a bor ára is bele van számítva. Gazdasági adatként álljon még az is itt, hogy a széna ára porciónként 12 kr., a zabé pedig mérőnként 2 forint 40 krajcár volt.

A vendéglős ezen egyetlen napért summa summarum 393 forint 34 krajcárt kapott az ünneplő préposttól. Bizonyára meg is volt vele elégedve.¹⁰⁾

Isten kiváló kegyelméből az aranymisés prépost még tíz évig maradt életben és maradhatott ami volt eddig is: a papság tüköre a türelem példaképe és a segélyre szorultak jötevő pártfogója. Teljesült a szent Benedek-rend üdvözlétében nyilvánult azon óhaj:

39. Qua exquisita pietate
nobile sacerdotii sui speculum. (1842.)
40. Casibus adversis
singulare invictae patientiae exemplar. (1842.)
41. Benefactor et fautor qui fuit et erit
sincere precamur diu vivat! (1842.)

VI. Káptalani főhelyettes.

Dresmitzer József aranymisését csöndes, nyugodt évek követték, amilyenekre a régiek azt szokták mondani: Otium cum dignitate!

De régi közmondás az is, hogy csak nyugtával szabad a napot dicsérni: Dresmitzer életében is a nyugvóra hajló napnak arany-sugarait viharos, félelmes felhők borították el.

A győri megyés püspök, Stankovich János a legkritikusabb időben, 1848. március 7-én elhalálozott. A székeskáptalan az elárvult egyházmegye kormányzójának Dresmitzer Józsefet választotta meg. Ő reá hárult tehát a kényes feladat, hogy a széküresedés tartama alatt a székeskáptalan helyett az egyházmegyei joghatóságot gyakorolja. Az így megválasztott káptalani helyettes rátermettségének már akkor adta elég jelét, mikor Schwarzenberg Ernő püspök idejében ő intézte mindenkinek megelégedésére az egyházmegyéje ügyeit.

Dresmitzer most sem fél a munkától, de a mindent felforgatással fenyegető politika, a márciusi láz, mely az egész országot hevítette és izgalomba hozta, az osztrák széleken vezető állásokat betöltő egységeket nagy próbára tette és nem egyszer veszedelmes helyzetbe is sodorta. Közeledett az a szomorú idő, midőn püspököket letettek, elzártak, papokat botoztak és golyóhalálra ítélték, midőn sűrű egymásutánban egymással ellentétes kemény rendeletek érkeztek és a népet a szélsőségektől mégis óvni kellett.

Dresmitzer a magyar miniszterium rendeleteit a kellő tisztelettel fogadta, de kísértő körleveleiben mindig mérsékletre intett. Így már augusztusi első körlevelében felszólítja a lelkeszkedő pap-

ságot, kövessenek el mindent, hogy a fölizgatott köznépet az erőszakoskodásoktól visszatartsák, a politikai reformkérdések feszegetésébe ne ereszkedjenek és a már történelekről rostáló, vagy rosszaló beszédektől tartózkodjanak.

Az első vihart előző sirály nemsokára jelentkezett. A szabad-sajtó okozta mámor nyakra-főre termelte a cifrábbnál-cifrább röpiratokat. Május 6-án jelenik meg Moisser Richárd győri kereskedő »Pfaffenzwicker« című német röpirata, mely gunyos modorban ír a pápáról, papokról és rendre támadja úgyszólván az összes egyházi tanokat és intézményeket.

Itt már a hit örének szólni kellett, ha a Titkos Jelenésekben hirdetett haragot nem akarta magára vonni. Május 13-án, tehát alig egy hét múlva, Dresmitzer tényleg felel is a gyalázó iratra, még pedig elég terjedelmes röpiratban. Ebben nem védelmezi némely egyházi személyek gyarlóságait, megtévedéseit, de a vallást az egész vonalon fényesen megvédelmezi. »Nyilatkozatát« a következőképen fejezi be: »Ezen szilárd rendíthetetlen hitben egy igaz katolikus sem engedheti magát a papok emberi gyarlóságai miatt tévedésbe ejtetni; ő a papok sajnálatraméltó erkölcsi fogyatkozásaik iránt szánakozással fog viseltetni és szeretet és kimélettel a maga helyén oda működni, hogy a botrány megszüntetésére célszerű intézkedések tétessenek, — de katolikus hitében ingadozni nem fog; mert az ő meggyőződése a katolikus hit isteni voltáról nem a papok életmódján, hanem Krisztus tanításának isteni tekintélyén alapszik. E nyilatkozattal tartozám meggyőződésemmek, lelkiismeretemnek, anyaszentegyházamnak és a kath. hivek lelkiüdvének; mely nyilatkozatomat azon forró imával fejezem be, miszerint minden veszedelmes lapok olvasásánál valamennyi katolikus hiven beteljesedjék az Urnak ígérete, melyet a benne hívőknek e szavakkal adott: És ha mérget színak, nem fog nekik ártani.«

A káptalani főhelyettes, — úgy nevezte magát Dresmitzer, — a magyarul és egyidejűleg németül is kiadott röpiratot megküldötte az egyházmegye minden plébániájába s különösen Győrött, ahol a támadás történt, szélesebb körökben is terjesztette.

Dresmitzer e nyomtatott röpirat után hamarosan (junius 11-én) írott körlevélben szólítja fel az egyházmegyei papságot, hogy a kath. autonomia megalakítása ügyében a hivek között előkészítő mozgalmat kezdeményezzenek. Ez meg is történik, első sorban Győrött, hol a katolikusok körében nyomtatott aláírási ívet köröztettek, melyeknek szövege a következő:

Alólirottak a bevett minden vallásra nézve a törvényileg kimondott viszonyosság és egyenlőség elve szerint óhajtjuk és követeljük, hogy mi, katolikusok a vallás és iskolai alapítványi javadalmakat magunk egyháziak és világiakból álló bizottmány által kezelhessük és azokkal szentegyházaink, iskoláink szükségére rendelkezessünk.

Ezen ívek most a nem katolikus közönséget izgatják föl s a helyi sajtóban is éles támadást intéznek a papság ellen. Maguk részére hangolják a polgármestert is, aki az ivekből 10 darabot konfiskál s felküldi a miniszteriumnak. A »Hazánk« című győri újság ezért az »erélyes« polgármestert külön is megdicséri.

Dresmitzer erre maga válaszol a liberális szerkesztőnek. Bátor, férfias válaszát így fejezi be: »Egyébiránt, ha e kérelem, — az autonómia kérelmezése, — veszedelmes, úgy veszedelmes maga a törvényes szabadság is; mert a kérelem nem egyéb, mint a törvényes szabadság szülötte. Minden, aki csak pártolja a szabadságot, pártolni kell a kérelmi jogunkat is, avagy mondja azt a szabadságot gunynak, hol a szabad kath. polgároknak a szabadság legtermészetesebb jogát, a petitionálás jogát nem szabad gyakorolni. Ezen észrevételemet azon forró óhajtással fejezem be, hogy a szeretet és béke Istene legyen velünk. Legyünk mindkét részről igazságosak és velünk lesz a szeretet és béke Istene, aki egyszersmind az igazság Istene is. Győrött, június 23-án. Dresmitzer József káptalani főhelyettes.«

A szerkesztő a választ szószerint közölte ugyan, de mégis bántó megjegyzésekkel kísérte, amiért Dresmitzer a »Nyílt bírálat« című röpiratban alaposan megmosdatja a szerkesztőséget.

Ezen villongások folyamán a káptalani helynök kinyomatta »az országosan egybegyűlt Rendekhez« intézett folyamodását, melyhez mellékeli a »Kérelemlevélnek« megfelelő törvényjavaslatot is. Szól pedig ez a szintén nyomtatott javaslat következőképen:

Törvényjavaslat

a katholica egyház viszonyai iránt.

A törvényesen bevett minden vallás felekezetüekre nézve különbség nélkül megállapított tökélyes egyenlőség s viszonyosság alapján a katolikusokat illetőleg rendeltetik:

1-ször Minden a kath. egyház szabadságát törvényen túl korlátozó kormányrendeletek ezennel megszüntetnek.

2-szor. Zsinatok s egyházi gyülekezetek szabadon tartása nem akadályoztathatik.

3-szor. Saját iskoláik alapítása, célszerű rendezése és igazgatása iránt, az egyéb vallásfelekezetűek nevelési ügyeire nézve is főnnálló fölsőbb fölügyelés mellett, szabadon intézkedhetnek.

4-szer. Egyházi, iskolai és más ájtatos alapítványaikat, azokat is ide értvén, melyek eddig a kir. helytartótanács alatt állottak, — kivéve a m. kir. egyetemet, — egy csapásra egyházi és világi katolikusokból álló bizottmány által, önmaguk függetlenül kezelik.

A zsinatok, nevezetesen a nemzeti zsinat eszméjét a magyar püspöki kar pöndítette meg először és szeptember hó végére tervezte ennek megtartását.

Dresmitzer 1848. július 10-ikéről keltezett körlevelében tudatja ezt az egyházmegyei papsággal; előzetes megbeszélés céljából közli a tervezett zsinatnak 21. pontba foglalt tárgysorozatát is s egyuttal fölhívja a lelkeszkedő papságot, hogy minden kerületben egy-egy megbízottat válasszanak, aki az augusztus 22-ikére kitűzött egyházmegyei előértekezleten az esperessel együtt képviseli kerületét.

A tanácskozmánynak revezett zsinati előértekezlet augusztus 22., 23. és 24-én Győrött tényleg le is folyt. Az elnöki tisztet Dresmitzer, majd megbetegedése miatt Kárner Antal, az akkor már kinevezett székesfehérvári püspök töltötte be. Jelen voltak: a győri székeskáptalan kiküldöttei, a ker. esperesek és választott tagok, a központi papság 3 választott képviselője és a szentszéki jegyző.

A káptalani főhelyettesen kívül összesen 49-en.

Dresmitzer terjedelmes megnyitó beszédében visszapillantást vet a legközelebb lefolyt országos eseményekre; melyek kívánják, hogy velük egyöntetűen az egyház is szervezkedjék. »Ezen, — mondja folytatólag, — kitűzött és közhasznú célnak biztosabb elérhetésc végett nagyérdemű főpásztoraink leghatályosabb eszközül ugyanazt szemelték ki, melynek kitűnő nagy hasznát dicső elődeink már több ízben tapasztalták, t. i. egy nemzeti zsinatnak tartását... Üdvös lészen mai gyűlésünknek magasztos célját szemünk előtt tartani, mely abban áll, hogy tanácskozmányainkat úgy tekintsük, mint a már közelgető nemzeti zsinatnak sikeresítésére és siettetésére szükséges előjáró készületet.«

Beszédét következőképen fejezi be:

»Fogjunk tehát a munkához, egyházi férfiakhoz illő bölcsesség, komolyság, erélyesség és igazság szeretetével. De ne felejtjük el, hogy az ujitási reformokat önmagunkon kell kezdenünk! Ne mondhasse valaki rólunk, hogy másokra erőt túlhaladó terheket halmozván, azok viselésétől önvállainkat megkimélettük.

Egészen hibátlanok sohasem voltunk, sőt inkább mindnyájan kisebb vagy nagyobb mértékben hibáztunk, legalább oly jók, mint lehattunk volna és kellett volna lennünk, nem voltunk. Egyedül a szentegyházunk és az egyházi tanítmányunk szent és hibátlan. Ez a mi sajátlagos előnyünk más vallásuak irányában.

Fogjunk a munkába a viszonyos szeretetet, türelmet szem előtt tartván. Ha közülünk valaki tulzott buzgóságra hevülván, illetlen vagy kiméletlen szóra fakad, ne vegyük azt tüstént rossz néven... de az is, aki nyelvét fékezni nem tudta, ne vegye rossz néven, ha mások által az illő rendtartásra utasíttatik.

Ily békeszerető szellemben megkezdett, folytatott és bevégzett tanácskozmányunknak kívánt sikerét Isten segítségével elérendjük.«

Ezzel át is tértek a tanácskozásra.

A jegyzőket az elnök és a tanácskozó gyülekezet közös meg-egyezéssel jelölik ki.

Azon indítványra, hogy szabad legyen szólani latin nyelven, azok kedvéért, kik nem jártasak a magyar nyelvben, határozatott: hogy a tanácskozmány eredménye egyedül magyar nyelven szerkesztessék, (de) később latin nyelvre is átfordítandó.

Ezek után elnök előterjeszti a XXI. pontra terjedő következő tárgysorozatot:

I. A katholika egyház függetlensége, az anyaszentegyház fejéveli szabad közlekedés, minden egyházi áhitatos és iskolai alapítványoknak, ideértve azokat is, melyek eddigelé a helytartótanács által kezeltettek, legfelsőbb felügyelet melletti szabad kezelése, — úgy szinte a kath. iskoláké is.

II. A római s eddig használatban lévő rituálék nyomán egy új, s valamennyi deák szertartásu megyékbe behozandó rituálénak kiállítása, mellyben a szentségek, és sz. szertartások kiszolgáltatásának alkalmával némelly épületes imádságok anyanyelven lennének használandók, némelly czélszerű oktatások formulái mellett.

III. A gyermekek első áldozati szertartásának elintézése.

IV. A vasárnap, ünnepnapok, és böjtök megtartása iránti intézkedés.

V. Ünnepe és vasárnapokon sz. mise előtt vagy után mondassék

a nép előtt imádság a királyért, pápáért, egyházi s világi felsőbb-ségekért, egyházért, népért stb.

VI. A délutáni isteni szolgálat czélszerűbb elrendezése egy-szersmind a cselédek, és dolgozó néposztály vásár-ünnepnapokon tanítása.

VII. Az év végén tartandó délutáni isteni tisztelet elrendezése.

VIII. Áhítatos társulatok behozatala, a nép buzgalmának éb-resztése s ápolása végett.

IX. A bucsuknál olykor előfordulni szokott visszaélések el-hárítása.

X. Catholicum Institutum alakítása s a jó olcsó könyveket ki-adó társulat pártolása és terjesztése.

XI. Egy egyházi lapnak biztosítása.

XII. Általán mi volna teendő, hogy az egyházi szerzetes, s vi-lági személyekben a kitünő ájtatosság, és buzgóságnak szelleme — az egyházi fegyelem emeltessék, ápol tassék, szilárditassék (az utolsó nemzeti zsinat irományaiból használtassanak a haszonvehe-tők) különösen miként lehetne a Clerusra nézve behozni a külföldön olly üdvös hatású közönséges lelki gyakorlatokat.

XIII. Az ürességben lévő püspöki székek betöltése.

XIV. Az alesperesek kinevezésének módja.

XV. A plébánosok és káplánok congruája iránti óhajításának kivitele.

XVI. A párbérnek készpénz vagy deputátumokbani méltányos megváltása.

XVII. Az elaggott papok jobb ellátása iránti intézkedés.

XVIII. A plebániák fundus instructusa iránti czélszerű intéz-kedés.

XIX. A patronatus kérdése és azzal járó terhek viselése és jog gyakorlatára nézve.

XX. Az otthoni egyházi pénztár és iskola ügy kezelése iránti intézkedés.

XI. A Kolonics-féle szerződésnek megszüntetése, a püspökök és más javadalmas főpapok irányában.

Az egyes pontokra hozott határozatok Dresmitzer körlevelében szószerint olvashatók. Itt csak a hozott határozatok leglényegesebb részeit ismertetjük.

I. A tanácskozmány a protestánsokéhoz és n. e. görögökéhez hasonló autonomiát kíván; azonképen függetlenséget: az egyház fejével való közlekedésben, az egyház belügyeiben, az iskolák igaz-

gatásában, az alapítványok kezelésében, a fő- és más javadalmas papok kinevezésében.

II. Készüljön új Rituálé, a szertartásoknál anyanyelven, egyszerűen szerkesztett, velős imádságokkal és intésekkel.

III. A gyermekek első szentáldozása ünnepélyesen történjék, ha legalább 7 évet már betöltötték.

IV. Alkottassék a vásár- és ünnepnapok megszentelésére kötelező törvény. Ajánlják a bűjtnek enyhítését is.

V. Vásárnap délután legyen ker. tanítás.

VI. Vásár- és ünnepnapokon mondassék közös imádság az egyházi és világi felsőbbiségért.

VII. Az évvégi hálaadáskor szentbeszéd is tartassék.

VIII. Középiskolákban a ker. tudomány (vallástan) bővebben és alaposabban taníttassék.

IX. Bucsú és szentségimádási napokon tiltassanak el minden összejöveteleket, lakomákat, táncmulatságokat, vásárokat. Az előforduló rendetlenségeket a világi hatóság fékezze.

X. Gondoskodás jó könyvekről.

XI. A Religio mellett legyen még kath. irányú hírlap is.

XII. Mire kell ügyelni a növendékpapok fölvetelénél, kiképzésénél. A papi szellem ápolása a szentségek gyakori vételével, szentgyakorlatokkal, püspöki és főesperesi látogatásokkal. A coelibatus ezentúl is fenntartassék.

XIII. XIV. A megyebeli papság titkos szavazással jelöljön kanonokot, püspököket és válasszon alespereseket.

XV. Plébánosok kapjanak kongruát, káplánok legalább 120 pengő forint fizetést.

XVI. Kivánatos a párbértnek készpénz vagy terményekben való megváltása.

XVII. Az elaggott papok választassanak el a fenyíték alattiaktól. Minden deficiensnek járjon évenként 400 pengő forint. Ehhez, ha szükséges, az egyházmegyei papság megadóztatja magát.

XVIII. Hogyan kell a plébániák fundus instruktusát védeni és őregbíteni. »Legnagyobb alóvalóságnak tekintetnék, ha, hogy valaki azon gyümölcsfákat, melyeket ő maga ültetett, változás esetében kiásván, elvinné.«

XIX. A kegyuri jog a községekre ne ruháztassék, ha a kegyur lemondana, akkor kinevezési (bemutatósi) joga illesse meg a püspököt. Kivánatos, hogy az egyházmegyei taksák fizetésében egyenlőség hozatnék be az egész országban.

XX. Miként készüljön a templom számadása. Az iskola ügyek anyagi része bizassék külön választmányra.

XXI. Főpapok is szabadon végrendelkezhessenek.

Véget érven a megvitatásra kitűzött 21 pontnak tárgyalása, a gyöngélkedéséből föllábadt káptalani főhelyettes »mindenek érzékeny örömére« a teremben megjelent és a »megyei tanácskozmányi gyűlést« következő beszéddel fejezte be.

»E jelen megyei gyűlésünkre kitűzött tanácskozmányi tárgyaknak részletes megvitatását már bevégezvén és minden pontokba, melyek imént úgymint a többszöri tanácskozmányok végeredménye felolvastattak, beleegyezvén, az volna most legédesebb jutalma minden fáradságunknak, ha végrehajtott munkálatunk az Isten és az egyház előtt kedvet találna.

Nagy vigasztalásunkra szolgálhat azon öntudat, hogy minden iparkodásunkban az apostoli hitünk és az egyházi fegyelmiünkben egységnek fenntartására céloztunk. Szentül megőriztük a katolika szentegyháznak szerkezeti rendszerét, mely Krisztus Urunk intézkedése szerint abban áll, hogy mindenki a saját fokozati helyén maradva, ugyanazon egy hatalom forrásból nyervén küldetését és így tovább nem is terjeszkedhetvén, Krisztus Urunk egy testének az anyaszentegyháznak építésére munkálkodhassék. Ezen egyházi egységnek szent láncolatját mindenkor úgy tekintvén, mint a többi teendőiknek vezércsillagát, bátran ereszkedhettünk mindazon pontoknak vitatásába is, melyek az egyházunk külformájának az újonnan felmerült polgári változásokhoz alkalmaztatást érintik.

Mindezen jelentékes és egyszersmind fogárd kérdésekbe is beereszkedhettünk, mert mindenkor őrizkedhetünk ama demokratikus szellemtől, mely a polgári életből az egyháznak kormányzására áthurculva, a Krisztus Urunktól alapított fokozatos Hierarchiát széttephette volna...

Miután a honunk főpapjai a nemzeti zsinatot megelőző megyei tanácskozmányokat csak e végre rendelhették, hogy a tágas magyar honban elszélyedt részletes egyházaknak jelen állapotjáról értesítettvén, a teendőknél hosszú sorát átláthassák és szemök előtt tarthassák, biztosan várhatni, hogy eltökélt istenes szándékuktól buzdítva, ernyedetlen munkásságra ébrednek.

Mutatkoztak imitt amott gonosz csábítók, kik a hívő nép és az illető lelkészek közt eddig divatozott szeretetet és bizalmat meggyengíteni, vagy épen megsemmisíteni törekedtek, azt állítván a papságról általánosan: hogy minden szavában és tettében, a régi

urbéri szolgálatnak visszahozatalára céloz. Mutatkoztak csábítók, kik elhitették az együgyű köznéppel, hogy a katolikus lelkészeknek méltányos és mindenképeni ellátását, a mi honunk mostani közállománya egészen magára vállalta és ennél fogva fölesleges tékozlás volna minden más segedelem nyújtás, a plébániabeliek részéről. Ily körülményekben, mely kétes, mely szomorú legyen a lelki pásztorok állása, könnyen gondolhatni. Ezen bajnak elhárítását is várhatjuk a nemzeti zsinattól...

Csatlakozzunk mindnyájan püspökeinkhez, úgy mint az apostolok utódaihoz fiúi szeretettel és bizalommal. Ha eddigelé... politikai állásuk, gazdaságuk csaknem közelíthetetlen magasságra tévé őket, mind papjaik, mind hiveik irányában, és éppen azért a viszonyos szeretet és bizodalom az annyira egymástól eltávolítottak közt meggyengült, jusson eszünkbe, hogy püspökeink ezentúl, a világi nagyon költséges fénykörből kibontakozva, készebbek már mint édes atyák az egyházi és világi fiaikhoz leereszkedni, hogy készek ön személyökre nézve az életnek kényelméről lemondani és egyedül a szükséges kiadásokra szorítkozva, mindazt, ami gondos takarékoság mellett, a jövedelemből fennmarad, a megyebeli egyházak, nevelőintézetek s egyházi férfiak felsegállításokra fordítani.

Csatlakozzunk tehát a püspökeinkhez fiúi szeretettel és bizalommal, hogy valamint az emberi testben a fő és a tagok mindenkor szorosan egybe kapcsolvák, úgy mi is velök legszorosabban egyesülhessünk. Ez meglétesülvén, azonnal újra fonódnak és felmerülnek azon édes kötelékek, melyek hajdan a püspököt a klérussal, és a hívő néppel egybefűzték. Ne féljünk azután a hitetlenek ostromló táborától; mert isteni hitünknek ereje most is az, mely régenten a pogányok dühösségét meggyőzte, későbbben pedig reformációk és revolúcióknak törekedéseit túlélte; tehát biztosan várhatni, hogy jelenleg és jövőben is ugyanezen szent hitünk győztesen fog az üldözések bús fellegeiből kivergődni. Ugy legyen.»

A befejező beszéd után az egész egybegyűlt papság a méltóságos káptalani főhelyettes urnak és az elnöklő méltóságos Karner Antal püspöknek legmélyebb tiszteletet nyilvánítván és szívbéli köszönetet szavazván, a székesegyházban Istennek hálát adott.

A káptalani főhelynök a »tanácskozmány« jegyzőkönyvét egész terjedelmében kinyomatta s július 27-ikéről keltezett rövid körlevelében közölte az egynázmegyei papsággal a nemzeti zsinatba választott követek neveit is.

A körlevél idevonatkozó része így hangzik:

»Az irgalmasság atyja kegyesen tekintvén egyesített esedezésünkre megengedni méltóztatott: hogy az imént elmúlt megyei gyülekezetünkben nagyszerű feladatunknak szerencsésen megfeleltünk legyen. Hogy ezen értekezletben nyilvánult közös véleményeink s érzéseinket és munkálatunk eredményét a tisztelt megyei papság bővebben megismerhesse, az illető jegyzőkönyvünk nyomtatott példányait ide rekesztem. — Az esztergomi nemzeti zsinatra a meghívó értelmében az egyházmegyei lelkészkedő papság sorából is 2 tagot kellett választani, mihez képest nem késtek a lelkészkedő papság egybegyűlt képviselői a nemzeti zsinatra küldendő követekül, nt. Tatay János csepregi kerületi alesperes, lövői plébánost és t. Klárik István csapodi plébánost s ezek egyikének akadályoztatása esetére nt. Szalay Pál széplaki kerületi alesperes és fertőszentmiklósi plébánost titkos szavazás útján elválasztani. Egyházi ügyeinknek üdvösséges elintézése az említett nemzeti zsinatnak szerencsés lefolytatásától feltételezve lévén; könyörögjünk az Urhoz a néppel tartandó nyilvános szintügy, mint magán ájtatosságainkban, szombati napokon böjtölés mellett: miszerint kegyelmesen megengesztelődvén, mennyei világosságával, e magyar egyházunk boldoglétét megalapítandó nemzeti zsinatunkat örvendetes célhoz vezetni és kívánatos sikerrel megáldani kegyeskedjék.«

Eközben a magyar szabadságharc felhői és villámai gyülekeztek az égen. A kihirdetett nemzeti zsinat megtartásáról szó sem lehetett. A vallási villongások elcsöndesedtek. A közönséget most már nem annyira a vallás, mint inkább a haza ügyei érdekelték és foglalkoztatták. Nevezetesen: a nemzetőrség megalakulása, melybe a papokat, szerzeteseket is belevonták; a követválasztások, a horvátok átvonulása, Kossuth Lajos győri látogatása, kit ez alkalomból az üres püspökvárban szállásoltak el. A papság hazafias viselkedésével eddig mindenki meg volt elégedve.

A győri, — tulajdonképen schweháti futás után, mikor már minálunk is osztrák szellők fujdogáltak, fölötte kényessé vált a papság helyzete.

Dresmitzer ebben az időben is kötelességszerűen közvetítette a püspöki kar csillapító, békítő körleveleit, úgyszintén a polgári hatóságok rendeleteit, — innét is, onnét is, — de szigorúan betartotta maga is azt, amit a mozgalmak elején a klerusnak megtaggyott, t. i. politikai dolgok feszegetésébe nem ereszkedett s a már történekről rostáló vagy rosszaló nyilatkozatoktól tartózkodott.

Bőjtelő hó 1-én nyomtatott körlevelet küld széjjel, de egy szóval sem érinti sem a politikát, sem az akkor éppen szunnyadó szabadságharcot.

Tavaszi nyíltával ismét föléled a harc. Dresmitzer késedelem nélkül tesz eleget Lukács győri h. kormánybiztos azon május 21-iki szigorú rendeletének, mely meghagyja, hogy a papok minden valláskülönbség nélkül, rangra való tekintet nélkül, — a növendékpapokat is ideértvén, — május 28-ik napján reggeli 9 órakor a megyeház termében megjelenjenek, mely alkalommal esküt fognak letenni a magyar függetlenségre.

Az erre vonatkozó rendelet ezen fenyegetéssel végződik: »Ki jelen rendeletnek nem engedelmeskedik, legyen fő- vagy növendékpap, szerzetes vagy lelkész, káptalanbeli vagy deficiens mint haza ellensége fog tekintetni s aszerint büntettetni.¹¹⁾

Ugyanezen napon közvetíti a káptalani főhelyettes azon kormányrendeletet, mely a magyar fegyverek győzelméért bőjtöt, predikációt s különféle ájtatossági gyakorlatokat ír elő.¹²⁾ Junius 11-én pedig »kellő tudomás végett« a győri és györmegyei papsággal közli a kormánybiztos azon nyílt rendeletét, mely Rónay Jácintot a város és megye területére »egyházi főszónokká« nevezi ki. Ez a rendelet Rónayt nemcsak szónoklatok megtartására kötelezte, hanem egyúttal annak ellenőrzésére is, hogy »hetenként egyszer az egyházakban szónoklatok tartásának a nép buzdítására, lelkesítésére«.

Közbe a h. kormánybiztos junius 9-ikére »a magyarországi függetlenség és Buda vára visszavételének emlékére« a kismegyeri téren népünnepélyt rendel el, »mely alkalommal, — mondja a rendelet, — szent menet fog Győr városából reggel 8 órakor a nevezett térre kiindulni egyházi főpapok vezérlete alatt«.¹³⁾

E rendelet az összes felekezeti lelkészeket szigorúan utasítja, hogy az ünnepen hiveikkel minél nagyobb számban megjelenjenek.

Ugyanígy kötelezték a papságot arra is, hogy junius 11-én jelenjenek meg a nagypiaci népgyűlésen, melyen Gyapay h. kormánybiztos és 3 lelkész tartottak szónoklatokat »a végveszélyben forgó hazáról«.¹⁴⁾

De ezután már jött az osztrák, meg a muszka!

Dresmitzer a kényszer előtt itt is meghajolt. Az ellenség rendeletére is ünnepelni kellett: kivilágítással, Te Deummal, püspökvári lakomával stb. stb. Tudjuk Haynau és emberei künn a peri-

feriákon a vonakodókon, az ellenszegülőkön, még ha papok voltak is, embertelen sőt véres bosszút állottak.

A szemináriumban is nagy volt a zür-zavar. Már egy év óta katonaság tanázott benne s ezért a theologiai előadások is szüneteltek.

Komárom ostroma miatt Győrött még 1849. októberében is bizonytalan, sőt veszedelmes volt a helyzet. Ezért az 1849/50-iki tanév elején Dresmitzer mint káptalani főhelyettes tiz theologust a már lecsöndesedett Szombathelyre küldött, hogy az ottani theologiai főiskolán folytathassák tanulmányaikat.¹⁵⁾

1849. Boldogasszony hó 25-ikén Dresmitzer közli a papsággal a magyar püspöki kar közös pásztorlevelét. Kísérő levelében egyebek között a lezajlott harcias napokról ezeket írja: »Veszélyezve s ellenségesen megtámadva valának sz. vallásunk, Isten-alkott egyházunk magasztos érdekei s vérvő kebellet szemlélők a megírgatott törvény- és jogtiszteletet, az aláásott közjólétet és az iszonyatosan feldult közbékét.«

Ez a pár sor is mutatja, az történt, amitől Széchenyi, Deák Ferenc és más jeles hazafiak féltek, a rohamosan keresztülhajtott reformok erősen megingatták azokat az ősi oszlopokat, melyeken az egyház és haza jóléte és a közbéke egy ezredéven át fölépültek.

Elgondolható, ezek az egyre-másra változó, nemcsak lélekben, hanem egyuttal föbenjáró események, mennyire megviselték az immár 80 év felé járó káptalani főhelyettest s mily teher esett le szívéből, mikor 1849. október 27-ike meghozta az új püspöknek, Karner Antalnak kinevezését. De még ezentúl is jó félév tellett bele, míg helytartói hatalmát ismét letehetette; az új püspök ugyanis csak 1850. június 9-én tartotta meg székfoglalóját, mely alkalommal Dresmitzer József fényes latin beszédben mutatta be az egyházmegye hódolatát. (V. ö.: Kutfők. C) Egykoru nyomtatv. 21. sz.)

VII. Halála és emlékezete.

Miután Dresmitzer letette minden hivatalát, Isten még 2 évet adott neki nyugodt halálra való készületre.

Félév múlva, 1851. január 11-én elkészíté végrendeletét; 1852. július 23-án ezt pótvégrendelettel egészíti ki s másnap, július 24-én bezárja földi pályafutását.

Az a körülmény, hogy halála előtt való nap érvényes végrendeletet képes szerkeszteni, eléggé mutatja, hogy ép öntudatát mindhalálig megőrizte. Gyakori és nagymértékű szédülései arra mutatnak, hogy érlelmeszesedés okozhatta hirtelen bekövetkezett halálát.

Halálakor Győrött sem magyar, sem német ujság nem jelent meg, így temetési körülményei is feledésbe mentek; a rokonok szóbeli hagyománya után csak annyit tudunk, hogy a székesegyház déli hajójának kriptájába temették, ahová a kanonokokat rendszeren szokták temetni.

Boldog emlékezetű Zalika püspök egyik szent gyakorlati bevezető beszédében mondotta a végrendeletről ezen emlékezetes szavakat: *Hic est liber in quo totum continetur, unde homo judicetur.*

Lássuk, mit tudunk meg e tekintetben Dresmitzer József lelkületéről?¹⁶⁾

Vagyonát halála után 80.803 o. é. forintra becsülték. Állott pedig ezen vagyon egy belvárosi (Prost-féle) lakóházból, ingóságokból, természetben hagyományozott tárgyakból és 18.607 forintnak megfelelő értékpapirokból. Ebből temetésre, hagyományokra és egyéb terhekre levonódott: 21.223 forint.

A hagyományok között szerepel: 500 p. forint az elaggott papok intézetének, 100 forint az écsi templomnak alapítványi szentmisére és 1000 p. forint a győri Szentháromság kórháznak.

Felosztásra került kerek összegben 60 ezer forint. Ennek negyedrészt a pápóczi prépostság kegyurasága alá tartozó templomok kapták egyenlő részben; körülbelül ugyanannyi jutott Ignác öccse 2 pap-fiának. A többit az immár 8 ágra szakadt világi rokonok kapták.

Az örökségnek tehát több mint fele egyházi kezekben maradt.

Tudva azt, hogy Dresmitzer a győri kanonoki stallumon és főigazgatói fizetésén kívül a 3000 holdas pápóczi prépostság osztatlan jövedelmét is élvezte, az egész hagyatékot nagyon is mér-

sékeltnek mondhatjuk. A maga helyén már felsoroltuk mire használta föl Dresmitzer dús jövedelmeit.

De felsorolta Fenix győri főgimnáziumi igazgató már akkor is, midőn a főigazgatói tisztségtől megváló Dresmitzerhez eme szavakat intézte: Megsiratják sokan a te távozásodat, mert a tudományok szeretetével oly szépen tudtad egybekapcsolni a felebaráti szeretetet. Hányan vannak szegény diákok, kiket házában tápláltál; hányan az árvák, elhagyottak, szerencsétlenül jártak, akiknek te voltál atyja, védnöke és megsegítője. Most midőn távozásoddal, hivatalodat, de nem lelkületedet változtatod, ki tudhatná mindezeknek számát, mikor még balkezed sem tudta, mit osztogatott jobbod. Csodálható-e, hogy egy lépést se tehetél, mely jótékonyságoddal együtt ne járt volna. (V. ö. Kutfők. C) 10. sz.)

Ezen elismerő szavakból az is következtethető, hogy Dresmitzer 1200 forint főigazgatói fizetését és 6 forintos napidíjait nem a maga személyére, hanem szegény diákok, árvák s elhagyottak megsegelésére, mint ma mondjuk, tisztán karitatív célokra fordította.

Halála után a pápóczi prépostság betöltetlen maradt; ezt legjobban azok a szegény tanulók singlették meg, akik Dresmitzer házában ingyenes ételmezésben részesültek. Préposti háza valószínűleg kis szeminárium volt.

Eppen ez a körülmény indíthatta az új püspököt, Simor Jánost arra, hogy a pápóczi prépostság javadalmainak élvezetében gyökeres változás történjék. Az ő kérelmére 1857-ben pápa ő szentsége és az apostoli magyar király közös megegyezésével, a pápóczi prépostság javadalmát illetőleg olyatén rendelkezés történt, hogy a tiszta jövedelem háromnegyedrésze az újonnan létesülő kisebb papnevelőintézet fenntartására szolgáljon, és csak negyed-rész illesse meg a pápóczi prépostot, aki azonban a székeskáptalan ellenőrzése mellett megmaradt a prépostsági javadalom kezelőjének.

Az sem utolsó érdeme Dresmitzernek, hogy derék mánásokat nevelt a hazának és jeles papokat az egyházmegyének, akikben az ő hazafias és egyházas lelkülete visszatükröződött s mintegy életető forrása lett egész életükre kiható egyházas és hazafias működésüknek.

Irodalmi, szónoki babérokra nem áhítozott. Itt-ott kiváló alkalmakkor szónokolt ugyan, de csak három beszédjét adta sajtó alá; nevezetesen azt is, amellyel 1850-ben az új püspököt, Karner Antalt beiktatásakor köszöntötte. De tollat ragadott akkor,

mikor az egyházat támadták. Láttuk a győri »Hazánk« ujság liberális okvetlenkedéseit két, saját neve alatt leadott polemikus cikkel utasította vissza.

Sűrűn jelentek meg főhelyettesi körlevelei is; a fontosabbakat ki is nyomatta. Jólehet a legkritikusabb időben és a legexponáltabb helyen állott az egyházmegye élén, viselkedésében, ténykedéseiben és írataiban oly bölcs tapintatot tanusított, hogy se magyar, se német, se horvát el nem gáncsolhatta.

A nemzeti zsinat előértekezletén nagyon okosan irányította az egybegyűlt papságot; a forradalmi hangulattól már akkoron telített levegőben papjai egyházas, hazafias magatartást tanusítottak. A hozott határozatokban alig látjuk némi nyomát a másutt ilyenkor előtörő kilobbanásoknak, kilengéseknek.

Semmi nyoma, hogy a kitüntetések kereste, vagy hajszoalta volna. 20 évig működött előkelő főurak udvarában s mint fekete pap jött vissza az egyházmegyébe. Mikor azonban pápóczi prépost lett, a megtszítettések elöl már nem térhetett ki. Akkori szokás szerint egy sereg vármegye, u. m. Győr, Baranya, Vas, Pozsony, Moson, Somogy és a bácsai prediális nemesek széke megválasztotta táblabírájának. Hiszen akkor virágzott javában a táblabírási világ. Sőt hogyan hogyan nem, még a göttingai Tudós Társaság is tagjának választotta.

Egész életében ifjúság- és vendégszeretőnek mutatta magát, ami biztos jele az ő derűs lelkületének, mellyel környezetét állandóan lebilincselte. Erre céloz aranymiséjének poétája is, midőn így szólítja meg:

Lelkedben újra földérfé
Régi vidor s mulató kedélyid.

Mikor Dresmitzer a pápóczi prépostok állandó rezidenciáját újból megépítette, az utcai bejáró fölé Isten-szemet is csináltatott, amilyen a Dresmitzer-házat pótoló régi kis szeminárium homlokzatát is ékesíti; itt ezen fölirással: Deus videt et providet. Ha Dresmitzer élte végén visszatekintett hosszú, változatos, de mindig áldásos életpályájára, elmondhatta ő is: Deus videt et providet!

VIII. Jegyzetek.

1) A kézirat borítékán ezen sorok olvashatók: Coeptum 1791. Ao. aetatis 23. Jaurini, et ab hinc de tpore in tempore locupletatum.

Ezen megjegyzés és még néhány körülmény arra mutat, hogy a jegyzeteket György tisztázta; minthogy azonban a testvérek ugyszólván egyidősek voltak és ugyanazon intézetnek növendékei, joggal tételezhetjük föl, hogy a jegyzeteknek készítésében Józsefnek is része volt s az ő lelkületét is visszaükrözik, annál is inkább, mert tehetség és buzgóság dolgában bátyját messze felülmulta.

2) Az ezen alkalommal tartott beszédek a Kulfők fejezetében a C) 3. a), b), c), d) sz. a. ismertetett nyomtatványok tartalmazzák.

3) Azon nyomtatványt, mely a bucsubeszédek tartalmazza, nem sikerült megszerezniünk.

4) Az alapító arcképét a mindenkor pápóczi prépost és a kisebb papnevelőintézet őrzi nagy kegyelettel. A képnek ez az aláírása:

REDIVIVA MEMORIA MARGARETTAE DE GELSE E GENERE NÁDASD QUAE RARA IN DEUM AC BEATISSIMAM EIU GENITRICEM PIETATE PRO SALUTE TAM SUA, QUAM PAULI CONJUGIS LADISLAI FILII, FILIAEQUE ELISABETHAE AC, PROGENITORUM ITEM AC CONSANGUINEORUM SUORUM OMNIUM, PRAEPOSITURAM, CORPORIS CHRISTI, SEU SS. SALVATORIS AC PRIORATUM B. M. V. DE PÁPOTZ INSIGNI LIBERALITATE FUNDAVIT CONFIRMARIQUE FECIT A COLOMANO EPISCOPO JAURINENSIS AO. DOM. 1365. QUAM QUARTO A FUNDATIONE EXEUNTE SE-CULO HAC IN EFFIGIE GRATIS PRO BENEFICIO POSTERITATI RESTITUIT CHRISTOPHORUS SCHOGG PRAEPOS. S. SALVATORIS DE PÁPOCZ. AO 1764.

5) Az eredeti épület tervrajza a székeskáptalan levéltárában található.

6) Az egész országban az 1799/1800 tanévben 470 ilyen ösztöndíjas diák volt. (Tabella stipend. juvenum. Sz. Benedekrend soproni székházának könyvtárában.)

7) Az epés mondás eredete ez lehet. A pázmándi plébániához javításra szorult; az akkor már utolsó éveit élő költő emiatt nyáron a szőlőhegybe tette át lakását. Dresmitzer ugyanakkor építette nagy költséggel győri rezidenciáját s valószínűleg ezért halogatta a pázmándi tatarozást; építőmesterével azonban megnézte a költő lakását, föl-vették a leendő háznak plánumát és megígérte az átalakítást. Nemsokára ezután, 1839-ben, a költő már meg is halt.

8) Az üdv. vers *kézirata* is megvan. M. A. Jaurinensia gyűjteményében.

9) Sajnos, a szentbeszédnek tartalmát nem ismerjük; még kéziratban sem maradt ránk.

10) Ezen adatokat a vendéglősnek máig fönmaradt számlájából merítettük.

11) Szávay Gy.: Győr Monografiája. 340—446—456. II.

12) U. o.

13) U. o.

14) U. o.

15) Protocollum. Sem. Jaur. p. 415.

16) Magát a végrendeletet nem sikerült megszerezznünk, de a hagyatéki tárgyalás jkönyve annak minden lényeges pontját tartalmazza.

IX. Kútfők.

A) Levéltárak.

1. Győr. Püsp. lvt. — 2. Győr. Székeskápt. lvt. — 3. Győr. Papnevelő lvt. Protoc. Sem. Jaur. — Ez a vaskos foliás a visszaállított győri hittani főiskola nevesebb eseményeit tartalmazza. — 4. Mohl A. Jaurinensia. Kézirat gyűjtemény. — 5. Szabadhegyi plb. lvt. — 6. Sövényházi plb. lvt.

B) Egykoru fölírás.

Az écsi templom falába illesztett emléktábla fölírása:

D. O. M.

ECCLESIAM HANC NUPER ADHUC VETUSTATE SQUALIDAM ET PERANGUSTAM, DILATATIS SPATIIS AC TURRI UT VALIDIOR IN ALTUM EXSURGAT, UTRINQUE MURÓ SUFFULTA, DEO JUVANTE, POPULOQUE FIDELI PAROCHIANO SVAVITER COOPERANTE, AD EUM QUEM INTUERIS DECOREM PERDUXIT

JOSEPHUS DRESMITZER

PRAEPOSITUS ST. SALVATORIS DE PÁPOTZ ET REGIAE MAIESTATIS CONSILIARIUS AULICUS. ANNO 1840/1841.

C) Dresmitzer József személyével kapcsolatos egykoru nyomtatványok.

1. **Predigt** zur Einweihungsfeyer der neuerbauten Kirche zu **Jákó**, im Veszprimer Komitate.

Gehalten von Joseph Dreschmitzer Weltpriester des Raaber Bisthums, 1811. — Gedruckt mit Streibigischen Schriften, 1812. 16. r. 24 l. M. N. Muz. Mohl A. Jaurinensia.

2. **Ode Honoribus Josephi Dresmitzer**, dum superioris regii per districtum literarium Jaurinensem scholarum et studiorum di-

reitoris munus capesseret, in grati amoris testimonium oblata. Anno 1825. 8. r. — 1.?^o Győregyh. nagykönyvtár.

3. **Orationes** occasione solemnis **installationis** Reverendis. ac Magnif. Dni **Josephi Dresmitzer**..... die 24-ta Februarii 1825. habitae. Typis Leop. Streibig. 4. r. 20 l. Mohl A. Jaurinensia gyűjt.

(A füzet tartalma. a) **Dictio**, mellyel **Paintner Mihály** üdvözl. utódját. 1—2. l. b) **Oratio. Dresmitzer József** beköszöntője. 3—15. l. c) **Dictio**, mellyel **Beke Farkas** akad. tanár köszönti az új főigazgatót. 16—18. d) **Dictio, Czinár Mór** főgimn. igazg. üdvözl. az új főigazgatót. 19—20. l.)

4. **Predigt** auf das Säkularfest der Begründung des **Ursulinen** Frauenklosters. Gehalten **von Josef Dresmitzer**. Druck von L. Streibig. Raab. 1826. 4. r. — 1.

Petrik: Magyarország bibliográfiája. 1712—1860. — I. k. I. R. 566. l. A rendház levéltárában csak kivonatos kézirata található magyar fordításban.

5. **Öröm áldozat**, melyet Nagys. és Fő-Tiszt. **Dresmitzer József** urnak... **neve ünnepén**, mély tisztelettel bemutatott **Jósa Rudolf** törvény hallgató. Győrött... 1826. Streibig Leop. betűivel.

4. r. 4. l. — Mohl A. Jaurinensia gyűjt.

6. **Ode**. Honoribus. Ill. ac Revsimi Dni **Josephi Dresmitzer**... Dum VI. Idus Sept. A. MDCCCXLII. sacerdotii sui Jubilaeum celebraret.... **ab Andrea Kmety**, Statist. Professore. Jaurini Typ. Vid. Cl. Streibig.

4. r. 2. lev. M. A. Jaurinensia gyűjt.

7. **Szivömlédezések**, melyeket Mélt. és Főtiszt. **Dresmitzer József** urnak, a győri székesegyház kanonokjának, és Üdvözlőnkörli pápóczi prépostnak, a győri iskolai kerület tizenhét évig volt fő igazgatójának, a győri sz. Orsolya szűzek gondnokának s több nemes vármegyék táblabírájának s. a. t. Midőn papságának ötvenedik évi áldozatát a nagy-écsi templomban megújítaná ezer nyolcz száz negyvenkettődiki Kis Boldogasszony napján ajánlanak háladatos rokoni. — Győrben özvegy Streibig Klára betűivel. 4. r. 4. l.

8. **Ode** honoribus Illustr. ac Reverendiss. Dni **Josephi Dresmitzer**... dum se... directoris munere abdicaret. Oblata ab Ord. S. Benedicti S. Mont. Pan. Jaurini, Typis Vid. Cl. Streibig. — 4. r. 7. l.

Példányait őrzik: a) Soproni sz. b. r. székháza. — b) Magyaróvári piaristák házikönyvtára.

9. Sz. Benedek-rend tanítói karának **buesu szózata** Mélt. és Főtiszt. **Dresmitzer József** urhoz, csász. kir. udv. tanácsnokhoz, pápóczi préposthoz, a győri székesegyház kanonokához stb.

Midőn a győri tudom. kerület Főigazgatását letéve papságának felszázadát ünnepelné. Őszelő 8-dikán 1842. évben.

Győrben, özv. Streibig Klára betűivel. 4. r. 6. l. — M. A. Jaurinensia gyűjteményében. — Soproni sz. b. r. székháza.

10. **Sermones**, occasione illa qua II. ac. Resimus Dns Sigism. Deáky... superioris regii scholarum et studiorum per Distr. Lit. Jaurinensem Directoris munus solemniter auspicatus est. Dicti in odeo Reg. Acad. Jaur. Prid. Non. Octobr. 1842.

Typ. Vid. Clarae Streibig. 4. r. 16 l. — M. A. Jaurinensia gyűjt.

(A füzet 6 beszédet tartalmaz. A »Sermo I.« **Dresmitzer J. üdvözlő beszéde utódjához.** 1—2. l. — A »Sermo VI«-ban pedig Fenix Farkas főgimn. igazg. **bucsuztatja Dresmitzer Józsefet.** 15—16. l.)

11. **Memoria** Sacerdotii Jubilatis Ill. ac Reverendis. Dni **Josephi Dresmitzer**... celebrata ab Ord. Sti Benedicti S. Mont. Pann. Jaurini Typis Vid. Cl. Streibig. 4. r. 8. l. — Mohl A.: Jaurinensia gyűjt. Sopron, sz. b. r. házi kt. — Szóról-szóra közöltük.

12. **A győri püspökség főhelyettségének az itt (Győrött) német nyelven megjelenő röpirat tárgyában közrebocsátott Nyilatkozata.** Fol. 3. l. H. n. M. A. Jaurinensia gyűjteményében.

E »Nyilatkozat« bevezetése így szól: Megilletődve tapasztalá velem együtt több keresztény katolikus, mikép egy itt (t. i. Győrött) megjelenő röpirat a kath. papság gyanúsításáról csakhamar átment a kath. anyaszentegyház isteni hitigazságainak ostromolgatására.

A »Nyilatkozat« rendre cáfolja a röpirat összes állításait.

13. **Erklärung des Raaber General-Vicariats** in Betreff der hier erscheinenden satirisch oppositionellen Flugschrift.

Fol. 3. l. — H. n. M. A.: Jaurinensia. Ezen röpirat a fönti magyar Nyilatkozatnak szószérnői német fordítása.

Mindakét röpirat, — a magyar is, a német is, — 1848. május 13-ikáról van keltezve.

14. **Nyílt bírálat.** Tulajdonképen három nyomtatványból áll.

- a) Hazánk (győri ujság) 226. számában közöltt hírfüzér.
- b) A győri káptalani főhelyettes a »Hazánk« szerkesztőjéhez.
- c) Nyílt bírálat. Többen aláírással. Ez válasz azon bántó és kihívó jegyzetekre, melyekkel a Hazánk szerkesztője Dresmitzer József cikkét közölte.

Fol. 4. l. — Nyom. özv. Streibig Klára betűivel. M. A. Jaurinensia. A nyomtatvány 1848. július 3-ikáról van keltezve.

15. a) »Számos katolicus világi és egyházi rendűeknek **kérelemlevele** az országosan egybegyűlt Rendekhez.«

b) »**Törvényjavaslat** a katholica egyház viszonyai iránt.«

Fol. 2. lev. Hely és névalírás nélkül. A »Nyílt bírálat« után megjelent röpirat, mellyel különben is a legszorosabb összefüggésben áll. Mohl A.: Jaurinensia.

16. »A győri egyházmegyei igentisztelendő Clerusnak...« 1848. jul. 10-ikéről keltezett s a **nemz. zsinatot előkészítő** káptalan-főhelyettesi **körlevél.** — Fol. 2. lev. Nyom. özv. Streibig Klára betűivel. — Mohl A.: Jaurinensia.

17. **Jegyzőkönyve** a győri püspök megyebeli clerus 1848-ik évi kisasszony hó 22, 23 és 24-ik napjain tartatott tanácskozmánynak. — Fol. 4. lev. Nyomatott Győrben, 1848. — Mohl A.: Jaurin.

18. **Káptalan-főhelyettesi**, 1848. kisasszony hó 27-ikéről keltezett **körlevél**, mely kísérő irat főnti jegyzőkönyvhöz s egyuttal közli a nemz. zsinatra megválasztott követek neveit is.

19. 1849. bőjtelő hó 1-én kiadott **bőjti körlevél**. 4. r. 2. lev. — Nyomda jelzése nélkül. Mohl A. Jaurin.

20. **Kápt. főhelyettesi körlevél** politikai tartalommal. — Keltezése: Győrött, B. Asszony hó 25-én, 1849. Dresmitzer József m. k. kápt. főhelyettes. 4. r. 2. lev. Nyomda jelzése nélkül. Mohl A.: Jaurinensia.

21. **Sermo** ad II. ac Reverendiss. Dnum **Antonium Karner** . . . Anno 1850. die 9. Junii regimen Dioec. Jaur. in ecl. Cathedr. sua ritu solemni adeuntem, nomine cleri habitus. — Dresmitzer J. kápt. főh. üdvözlő beszéde. Fol. 3. l. — H. n. Mohl A.: Jaurinensia.

D) Egyéb forrásművek.

1. Nomina Cleri Junioris Hungarici ex benigno favore Caesareo Regio in Arce Posoniensi collocati. — Posonii. — 8 leveles kis alakú füzet; ráírva: 1788. (Mohl A.: Jaurinensia.)

2. Schematismus Dioec. Jaur. 1787. — 1814. — 1928.

3. **Acsay Ferenc**: A győri Kath. Főgimn. Tört. (246. 471.)

4. **Dr Németh Ambrus**: A győri Kir. Tud. Akadémia Tört. III. B. 40—42.

5. **Dr Gefin**: A szombathelyi e. m. története. I. k.

6. Győri Közlöny. 1879. — 53. sz.

7. Győri Orsolyiták 1925—26. tanévi »Értesítője«.

8. **Nogáll Károly**: P. Horváth E. 139—141.

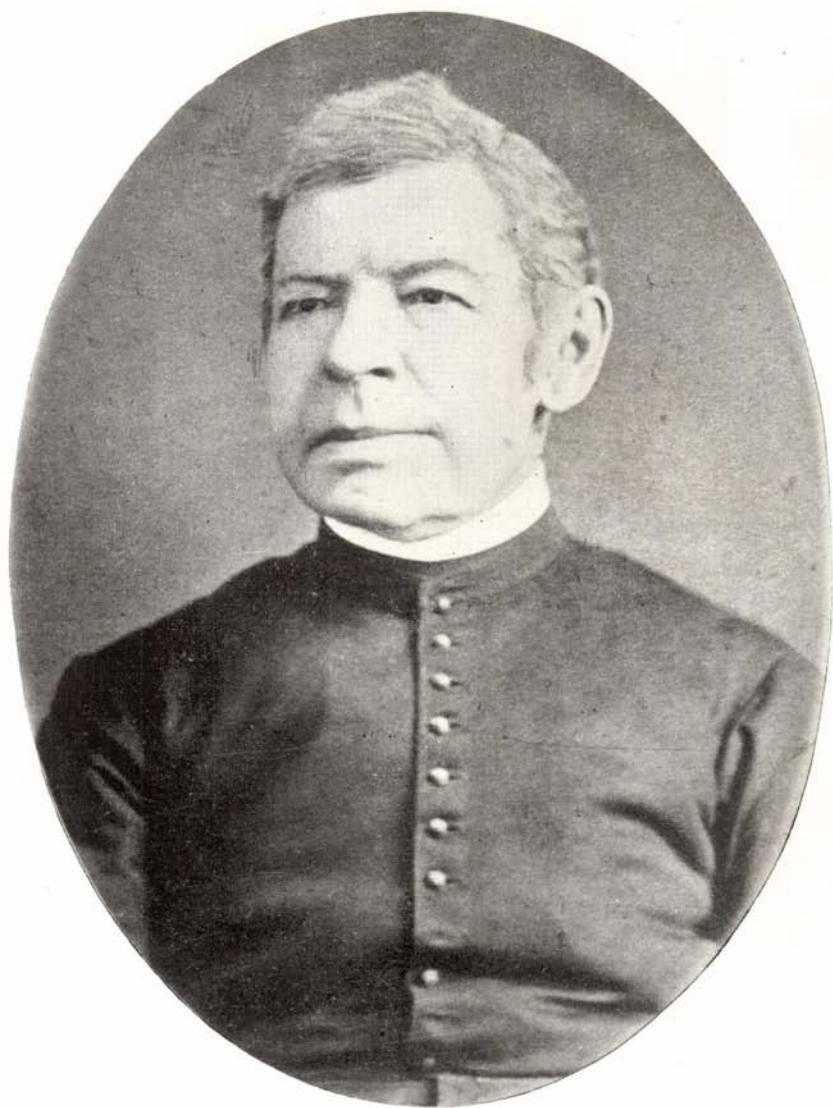
9. **Szávay**: Győr monografiája. 340. 346. 352. — 36.

10. Extractus Vis. Can. 1872—1874. p. 49.

11. **Petrik**: M. o. bibliografiája. I. k. I. R. 566. l.

12. **Dr Petz Aladár**: Győr Sz. K. Város Szentháromság köz-kórházának multja és jelene. 193. 431. II.

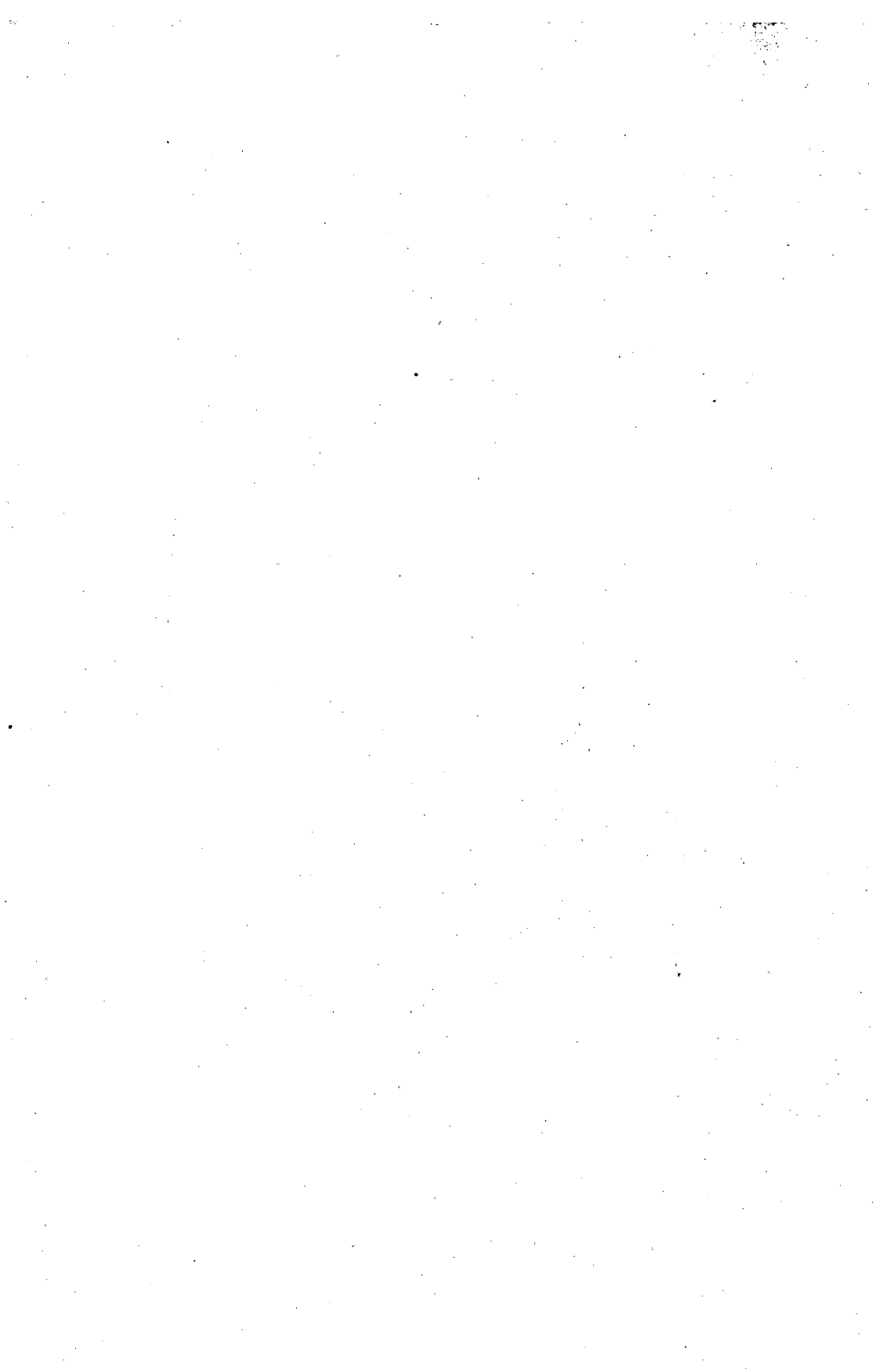
13. **Dr Schermann E.**: A protestáns cenzura teljes kialakulása. Pannonhalmi Szemle. 1931. 3. sz. 224. l.



JÁKY FERENC

OSLI PLÉBÁNOS

1845—1885.



Jáky Ferenc.

1806—1885.

I. Előszó.

Jáky Ferencnek 1885-ben történt halálakor a bécsi Korrespondenz című folyóirat röviden, de tömören ismertette a hirneves aszkéta-pap életét és működését. A nekrológot a megboldogult neveltje: Kapuy Elek írta. A kegyeletes megemlékezés e szavakkal végződik: Remélhető, tisztelői részletesen is összeállítják élet-történetét és a papság épülésére közrebocsájtják.

Immár innét-onnét 50 éve, hogy ez az óhaj elhangzott, de mindeztideig nem teljesült. Kapuyra néztek és vártak az elhunyt nagyszámu tisztelői. Biztatásban sem volt hiány. De Kapuy pár év múlva falura került plébánosnak, a falusi élet körülményei pedig inkább kedveznek a költőknek, mint a történetiróknak; így aztán nekem, a sokkal kevésbé hivatottnak jutott az a szerencse, hogy a nekrológban jelzett óhajt valóra váltsam.

II. Ifjúsága.

Az a jeles Jáky Ferenc, kit a jó oslii hívek 40 éven keresztül mondhattak egészen magukénak, mint Joachim Ferenc kezdette meg pályafutását.

Szülei: Joachim Mátyás és Mandl Katalin győri (belvárosi) lakosok voltak. Ők is a jobbmódu, német ajku polgárok osztályába tartoztak, saját házukban laktak, volt több gyermekük, kik közül Katalin nevű leányukat Filinger Károly kádármester vette el. Ez a család állandóan meg is maradt Győrött s maradékai most is közbecsülésnek örvendenek.

Ferenc a győri középiskolát 1825-ben mint jeles tanuló hagyta el. Ekkor töltötte be 19. életévét.

Egy évig (1825—26.) mint externista járt a győri hittani főiskolára, de az 1826/27.-i tanév elején mint II. éves theologussal találkoztunk vele. Tehát az I. évi tanfolyam után vették be kispapnak.

Negyedéves korában ő a »cantus praefectus«, tehát jó énekes is lehetett, egyuttal »infirmarius« is, ami megint azt mutatja, hogy már akkor is vonzódhatott a betegekhez. A kispapoknak akkor már nyilvánosan is kellett prédikálni; Joachim, ez áll róla, magyar szónok; ami megint annak jele, hogy német fiu létére már akkor is otthonos volt a magyar nyelvben.

A győri theológián akkor még életben volt a gyakorlati tanfolyam; ezért Joachimot is csak ennek elteltével, 1830 január 31-én szentelték fel, kevés nappal 24. életévének betöltése előtt.

Újmiséjét február 7-én a székesegyházban tartotta, kitett legm. Oltáriszentség előtt és egyébként is rendkívüli nagy ünnepélyességgel. Berghofer Mihály nagyprépost volt a manuduktora, Wurda Károly theol. tanár a ceremonárius és csupa fölszentelt papok az asszisztálók, az akolitusok kivételével, akik kispapok voltak.

Mindezek a szülői házban tartott nagy vendégségen is megjelentek, hol is mint a kispapok krónikája mondja: »Lautissimo prandio excepti sunt.« Azaz, bőségesen megvendégelték őket.

III. Vándorlások.

Tét, Sopron (Szent Mihály) és Oroszvár voltak Joachim első káplánállomásai. De mindenütt csak rövid ideig működött. Az oroszvári uraságoknál megismerkedett a Hunyadi grófi családdal és ezeknek kérésére Juranich püspök megengedte, hogy a nevezett grófi családnál nevelői állást vállalhasson, ami egyébiránt akkor úgyszólván mindennapi dolog volt, mert a legtöbb arisztokrata család előszeretettel bízta gyermekei nevelését katolikus papokra. Dresmitzer, Deáky, Orbán, Hodich, Szabó István győri kanonokok a 19. század első felében mind ilyen nevelői állásokat töltöttek be.

Joachim a Hunyadi családdal rendszeren Bécsben tartózkodott; a grófék képzett és jámbor papjukat nagyon szerették, megkedvelték, amit azzal is megmutattak, hogy vele nevelői működése után is főntartották az összeköttetést és minden közlekedéstől félreeső plebániáján is többször meglátogatták.

Joachimnak mind a nevelői állás, mind a bécsi tartózkodás nagy hasznára volt. Megtánult franciául, aminek utóbb, irodalmi működésében nem csekély hasznát látta. Azután bécsi jeles papok s az ottani tanulságos hitélet nagy hatással voltak aszketikus hajlamu lelkiületére, ami aztán egész plebánosi működésén visszatük-

rögződött. Különösen Donin Lajos lelkipásztori és irodalmi tevékenysége hasonlít több tekintetben az övéhez.

Mindazonáltal, mert Bécsben gyakrabban betegeskedett, négy év után ismét visszakivándorolt a lelkipásztorkodás terére. Így került 1841-ben Sz. Margitra, Ruszt közelében, majd 1843-ban Köpcsénybe káplánnak, 1845-ben pedig Osliba adminisztrátornak.

Jáky Ferenc, amint látjuk, 10 év alatt 5 káplánállomáson fordult meg s közben még nevelő is volt. Pályája e tekintetben hasonlított a régi jóhírű iparosokéhoz, akik miután fölszabadultak, vették a vándorbotot és bejárták az országot, hogy kellő tapasztalatokat szerezzenek s így méltók legyenek a mesterségre.

A lelkipásztorkodás nem mesterség, hanem több: »ars artium«, a művészetek művészete. Joachimot is az isteni gondviselés fölszentelése után körülvezette az egész egyházmegyében, elvezérelte a világhírű császárvárosba is, bizonyára azért, hogy gazdag tapasztalatokat gyűjtve, mesteri tudással vesse magát a művészetek művészetére: a lelkipásztorkodásra.

IV. Oslí.

Joachim Ferenc 1845 május 6-án foglalta el a vallásalap kegyurasága alá tartozó oslii plébániát. Mint adminisztrátor érkezett s csak az év vége felé nevezte ki a kir. helytartótanács rendes plébánosnak. Rávaló év (1846) január 14-én kapott investitúrát.

Oslí a termékenységről híres Rábaközben fekszik, közel Kapuvárhoz s még közelebb a hanysági Király-tóhoz, melyből 1749-ben az országos hírnevű Hany Istókot kihalászták.

Ez a kis falu, mint neve is mutatja, a hajdan oly előkelő Osl családnak köszönheti alapítását. Az Osl családból szakadtak ki az Ostfiak, Agyagosok és Kanizsaiak is; nevezetesen azok a Kanizsaiak (István és Lőrinc) is, akik a csornai premontrei kolostornak a megalapítói. Az utolsó Kanizsai leánnyal, Orsolyával az ő férjére, Nádasdy Tamás nádorra szállottak az összes Kanizsai birtokok.

Oslí ősi lakosait az 1683. évi törökjárással majdhogyan egészen kiirtotta. Össze-vissza vagy 30—35 lélek maradt meg a faluban, akik — úgy mint elődeik — a baboti, majd a kapuvári plébániához tartoztak, de istentiszteletre szívesebben jártak Veszékénybe, mert közelebb volt a falujukhoz.

A lakosság a török és kuruc háborúk után lassanként ismét felszaporodott; az ősi kápolnát 1766-ban templommá bővítették s

s 1808-ban sikerült végre az önálló plébánia szervezése is. Joachim Ferenc volt a harmadik plébánosa, ki is, mikor a plébániát elfoglalta, 717 hívőt talált a faluban. Egytől-egyig tősgyökeres magyarok. Ezeken kívül más nemzetiségű, vagy vallásu egyének ott nem is voltak. Se puszta, se major a plébániához nem tartozott, így tehát lelkipásztorkodás tekintetében a kis Osli valóban ideális helynek volt tekinthető.

Joachim a lelkipásztorkodást jószerint még meg sem kezdette, máris oly események tódultak előtérbe, melyek a rendszeres, nyugodt lelkimunkálkodást nemcsak megnehezítették, hanem, mint a bekövetkezett események megmutatták, a szó szoros értelmében lehetetlenné tették. Értjük az 1848. évi eseményeket, a megelőző forrongásokat, a vele járó harcokat és a rákövetkező elnyomtatást.

Ezekről kell most szólnunk, mert Joachim személye is bele-sodródott az események forgatagába.

V. 1848.

Az 1848 vívmányait kétségkívül minden magyar óhajtotta és nagyrabecsülte, azonban sokan voltak, különösen a birtokos osztályban, akik ezeket a vívmányokat nem rohamosan, nem erőszakosan, hanem mérsékelt haladás útján kívánták az életbe átvinni. A hazafiasság oly óriásai is, mint Széchenyi, Deák, Eötvös inkább félrevonultak, semhogy a rohamos események írja magával sodorja őket. Bathyány szomorú sorsa megmutatta, hogy nem hiába aggályoskodtak.

Ezért nem is csodálkozhatunk, hogy hazafias papok is akadtak, akik a szabadságharc eseményeivel szemben szintén »szenvetölegetsen« viselkedtek. Hozzá még Ferdinánd király lemondása és a debreceni függetlenségi nyilatkozat is növelték a bizonytalanságot.

Sopronmegyében annál kényesebb volt a helyzet, mert mindenki tudta, hogy a Lajta mentén áll a betörésre váró osztrák sereg s így a megtorlás is szinte elmaradhatlan lenne.

Ez volt azon időpont, midőn a győregyházmegyei papság egy-része ellentétbe került a magyar kormányal. Hogyan, miképen esett ez meg, maga Jáky plébános örökítette meg az osli plébánia krónikájában, hol is erre vonatkozólag a következőket írja:

»Miután volt megkoronázott törvényes királyunk V. Ferdinánd ő felsége, miután a forradalom emberei a katolikus hit ellenére dolgoztak, miután a forradalom úgy tűnt fel, mint a semmivel

biróknak harca a birtokosok ellen, miután a forradalom hősei csak a maguk fölkapaszkodására látszottak törekedni, ezért nem hajoltam a forradalmárok részére, de tettelegesen nem működtem a lázadás ellen sem, hanem hangosan és folytonosan hirdettem, hogy a ker. kath. hit nagy veszélyben van.

Minthogy királyunknak fő generálisa Windischgrätz Kossuth Lajost és pártját Pestről elkergette, annak nevére a király hívei »Windischek«-nek, amazok Kossuthoknak címeztettek. Szenvedőleges viseletem a forradalom iránt kitűnt, mivel nem is titkolhattam, de ha kihirdetni való rendeletek érkeztek, hol egyik, hol másik részről, mivel halállal fenyegették a nem hirdetőt, fölolvastam, kihirdettem a szöszékről, engedve a külső hatalomnak.

1849-ik évi május 25-én néhány huszár e tájra is elszállongván, kérdezősködtek, vajjon van-e itt Windisch? A kérdezettek azt felelték: Van ám, mert a mi papunk imádkozik Ferenc Józsiért. Így gunyolták ő fölsége öccsét, Ferenc József főherceget, aki december 2-án vette át a kormányzást.

Bejöttek tehát a huszárok és elvittek magukkal kocsin Györré, ahol a megye házában, első emeleti szobában, nt. Szalontay György esperes és kapuvári lelkésszel és nt. Császár István baboti lelkész urakkal be lettem zárva.

Junius 10-én elvittek minket is, meg más 9 foglyot, Komáromba. Éjjél felé érkezünk a megye házába s azonnal beszállásoltak a börtönbe, az egyes kóterbe. Másnap áttettek a szobába, hogy tizen együtt legyünk. Erdemes Kósa József porkoláb — várnagynak hívtuk — igen becsületesen bánt velünk s igen megbecsültük és megszerettük őt.

E közben azonban mi történt?

Rohonczy Ignác, Sopron és Vas vármegyék kir. biztosa, 1849. június hó 13-án a következő hirdetményt tette közzé: *Hirdetmény.* Miután a Győri Pártütők Rábaközéből több oly tisztos férfiakat, különösen Plébánosokat, kik az ország politikájával soha sem foglalkoztak, egyedül azon okból hurcoltak rabságra, mert ezek az ő céljaikat elő nem mozdították; bekövetkezett azon kénytelenség, hogy az ártatlanul szenvedőknek élete és vagyona oly kezeseknek befogatása által biztosíttassék, kik a pártütők iránt rokon szenvükről ismerősek. Elfogattak tehát a cs. kir. katonaság által felsőbb rendelet szerint: Roth József, Fiáth János és Döry Ádám, hogy életükkel és vagyonukkal legyenek kezesek a pártütők által elhurcolt férfiak életéért és vagyonáért. Így ezek nem mint politikai fog-

lyok, hanem mint kezesek fognak letartóztatni, és ha a cél elérik, minden bántalom nélkül lesznek szabadon bocsájtandók.

Felszóllítom tehát Rábaköznek Felséges Urunk és Királyunk iránt mindenkor hiv lakóseit, folytassák nyugton házi foglalatosságaikat. A királyi Trón fényének, a törvény erejének és a jó rendnek helyreállítására nincs szükség az üldözés eszközeihez nyulni. Annak, aki cselekedetei által magát büntetésre érdemessé nem teszi, a törvényes hatalomtól nincs mit félni. Egyenes utakon jár a Jog és az Igazság! Kelt Sopronban, Junius hó 13-kán, 1849.

Ez a hirdetmény megtette a maga hatását. A komáromi papok alig egy héttel utána visszakapták szabadságukat. Ezt Jáky ekképen írja le:

»Junius 22-én visszahoztak a győri megyeházba és 27-én öcsémnek, Jánosnak és sógoromnak, Tinagl Ignácnak jótállása mellett Gyapay kormánybiztos szabadon bocsátott. Dicső Szent László napján szabadultam meg, 33 napi fogság után a tömlőcből. Kérdőre sohasem vontak.

Junius 29-én miséztem az újvárosi szentegyházban, 9 órakor, mert oda jött Ferenc József ő fölsége a misére. Junius 30-án a győri székesegyházban miséztem s délfelé megindultam gyalog hazafelé; de már az újvárosi vámnál fölvetett kocsijára Ganz József ur, kapuvári kalmár. Csornán Szauer Ferenc bábsütő fogatott be kocsijába s este 8 órakor már otthon voltam. Deo gratias!«

Jákyval együtt Szalontay és Császár is kiszabadultak a komáromi fogságból. Szalontay junius 30-án érkezett Kapuvárra, de már magával hozta a kolerabetegség csiráját. Mindjárt ágynak dült, július 3-án végrendelkezett s 4-én meg is halt.

Tanulságos epizódja is volt ennek a fogságba hurculásnak.

Mikor a huszárok Jákyt falujából kikisérték, egyik pálinkahős kiállott a kocsmá ajtaja elé s odakiáltotta a huszároknak: »Vigyétek csak...; régen megérdemelte!« S mit tett Jáky? Bizonyosan Semei-re gondolt, aki akkor, mikor Dávid király Absolon elől menekült, szintén kiállott az ut szélére, s a menekülő királyt ekkép gyalázta: »Eredj ki, eredj ki, vérszopó férfiu és Bálim embere...« És Dávid, bár tehette volna, sem akkor, sem utóbb a gyalázon meg nem boszulta magát.

Bizonyosan így cselekedett az oslii plébános is!

Jáky a történetek dacára is megmaradt jó magyarnak. Megmutatta ezt azzal is, hogy nevét Jáky-ra magyarosította, minden könyvét magyarul írta és mindig magyar zsinóros kabátban járt.

VI. Az ifjuságért.

Akié az ifjuság, azé a jövő is. Jáky is az ifjuságnál kezdte meg azt, amit később X. Pius pápa így fejezett ki: Restaurare omnia in Christo.

Annak okáért, hogy a gyermekeket magához édesgesse, akár az utcán járt, akár az iskolába ment, zsebei tömve voltak süteménnyel, cukorkákkal s ezt osztogatta is minden nekivaló alkalommal.

Maga tanította a hittant, ami abban az időben falusi iskolákban nem mindenütt volt így. A mester és preceptor voltak ott rendszerint a mindenesek. A 9.-ik életévben levő gyermekeket ujév után meggyóntatta és fehérvasárnap táján megáldoztatta, még pedig ünnepélyes módon s már 1855-ben osztogatott első áldozási emléképeket. Ezek üres lapjára ráírta az első áldozás s utóbb a bérálás napját is. Ugy hisszük, ebben Jáky az összes falusi iskolákat megelőzte.

Karácsony estéjén az ötvenes évek elején a plébánián karácsonyfát állított föl, e köré gyűjtötte össze az összes iskolás gyermekeket, meggyújtotta a gyertyákat s néhány szép karácsonyi ének eléneklése után mindenik gyermek, már előre elkészített csomagokban megkapta a maga ajándékát.

Bizvást mondhatjuk, Jáky oslii karácsonyfája volt Győregyházmegyében az első falusi karácsonyfa a nép gyermekei részére.*)

Az ajándékok kiosztása után a fiuk megkezdhatték a karácsonyi dekantálást; azaz faluhosszat, házról-házra, ablakról-ablakra jártak s énekükkel gyönyörködtették a kicsinyeket, nagyokat. Persze ajándék is járt érte!

Ernek folytatásaképen Háromkirályok nyolcadában, a kántor és a nagyobb iskolásfiuk kíséretében, Jáky plébános házról-házra

*) Az uri családok már korábban ismerték a karácsonyfát. A bécsi legmagasabb körökbe egy bádeni nagyhercegnő, Albrecht főherceg felesége hozta 1820—25 között. Magyar arisztokrata családok csakhamar átlántálják Budapestre. 1834-ben a Sopron megyében (Fertőszentmiklóson) is otthonos Beszerédy-család állít föl karácsonyfát Flórika nevű kis leánykájuknak. Az ötvenes években már előkelő városi polgárok is meghonosítják családjaik körében. Jáky kétségkívül bécsi tartózkodása alatt ismerte meg a karácsonyfát s mikor plébános lett, sietett, hogy vele a nép gyermekeinek is örömet szerezzen. Azt hisszük, e tekintetben is övé az uttörés érdeme, nemcsak Győregyházmegyében, hanem messze, ennek határain túl is.

menve minden lakást megszentelt. Ilyenkor az önkéntes ajándékot is elfogadta, de nem maga, hanem a kántor és énekesfiuk részére.

De a buzgó oslii plébános nemcsak hittant, hanem az egész tanítást ellenőrizte és előmozdította. Tanszerekből a plébánián egész raktár volt. Osztogatott irkát, táblát, tollat, szegényeknek még tankönyveket is. A tintát maga készítette házilag, ebből azért mindenkinek bőségesen jutott.

Már az iskolás gyermekeket fölvette a Skapuláré-Társulatba, utóbb a Szent Gyermekség művét is megismertette velük. Az iskolától megváló leányokat pedig a Szent Margit-Társulatba tömörítette. Ez a mai kongregációk mintájára volt szervezve; gyakorta gyűléseztek s ilyenkor külön oktatásban is részesültek.

Mindent elkövetett, hogy a farsangi, bucsunapi s egyéb köztáncok káros erkölcsi hatását valamikép ellensúlyozza.

Az iskolás gyermekeknek egyáltalán eltiltotta az ilyen helyeken való tartózkodást; nem is mertek annak ellenére cselekedni.

De nehezebb volt, sőt nem is volt lehetséges a nagy leányokat innen eltiltani. Azért bölcs mérséklettel úgy rendelkezett, hogy este és éjjeli órákban csak úgy vehettek részt az ilyen mulatságokon, ha ott volt édesanyjuk is...

Rendelkezéseit szigorúan ellenőrizte. Este elment a tánchelyekre; ha valamelyik anyát az utcán találta, azt betessékelte a tánchelyre, hogy ott tartsa szemmel leányát. Ha pedig olyan anya akadt a nézők között, akinek nem volt táncos leánya, azt egyszerűen hazaparancsolta. Schlegel, süttöri plébános, Jáky bizalmas barátja, még azt is elérte, hogy a leányok — se kicsinyek, se nagyok — egyáltalán nem mehettek az ilyen szabad táncokra.

Ilyenformán ezek a buzgó falusi plébánosok, ha nem is minden, de sok erkölcsi bajnak elejét vették.

VII. Kétélű karddal.

A férfiakkal szemben inkább azt a kétélű kardot forgatta, melyet Isten ígéjének nevezünk. Már a jegyesoktatás alkalmával egyengette lelkükben a talajt. Aztán opportune importune, akár tetszett, akár nem, minden alkalmat megragadott, hogy hiveit Isten ígéjével kellőképen táplálhassa. A prédikációt és keresztény tanítást soha el nem engedte s ha 2—3 ünnep következett is egymás után, pontosan megjelent a szószéken. Prédikációi rendszeren

1—1 óráig tartottak, de hivei mégis szívesen hallgatták, mert Jáky gondosan készült és beszédjeit szebbnél-szebb példák- és hasonlatokkal tudta kellemessé tenni. A délutáni keresztény tanítások csak félóráig tartottak, de nagyböjtön az oltárról mindennap tartott egy kis homiliát a napi evangéliumról. Bármennyire szeretett is prédikálni, mégis temetések és esketések alkalmával külön prédikációt nem tartott. Tudta, hogy miért.

Két alkalommal szent missziót is tartott hiveinek; az egyiket 1860-ban és ennek megújítását 1864-ben. Mindkettőt szentferencsendi szerzetesek tartották; névszerint a sokáig megemlegetett Dank Agapius, Kopeczky Bonifác, Hermann Jeremiás és Döbrössy Hermenegild atyák. Mint elgondolható, az egész vidék, mintegy 40 falu, kivette részét ezen, akkor még ritka és szokatlan ájtatosságból. Nagy hatással volt a népre az is, hogy maga Simor püspök nyitotta meg az első missziót. Régi jó szokás szerint néha vendégszónokot is hitt meg plébániájára.

Saját prédikációiban leginkább a pálinka és káromkodás ellen küzdött. Azonban ez ellen még más eszközöket is fölhasznált. Egyik az »Örökös Rózsafüzér Társulat« volt. Az erről irt, terjesztett füzeteket, könyveket ajánlotta mindenkinek, ebbe terelgette férfi-hiveit is, mert a tagok arra is kötelezték magukat, hogy bódító italt, azaz pálinkát nem isznak. A pálinkásbolt éppen a plébániaházzal szemközt volt. Ha valaki a plébános szemeláttára, pálinkásüveggel közeledett, azt egyszerűen visszaküldte, ha pedig csak akkor vette észre, mikor a boltból már hozta a bódítót, az üveget elvette, tartalmát az utcán kiöntötte, de az árát megíérite s az üveggel együtt gazdájának mindjárt oda is adta. A káromkodókat, ha az illetőt rajtakapta, nyilván meg is fenyegette, vagy pedig gyertya-bírságra ítélte.

Azonképen bánt el azokkal is, akik a vasárnapi munkaszünetet, kellő ok nélkül, be nem tartották, vagy a husvéti gyónást gyónócédulákkal nem igazolták. Meg kell jegyeznünk még azt is, hogy ezt az ellenőrzést Jáky plébános személyesen végezte, maga gyűjtötte a husvéti gyónócédulákat.

Az itt a kérdés, mi adta meg Jákynek, a szegény falusi plébánosnak, azt az erőt, tekintélyt, hogy népe, ha nem is hajtott mindenben fejet, de intézkedéseinek ellenszegülni még sem mert?

Semmi más, mint a plébános papi erényeiről a hivekre áramló százféle áldás.

VIII. Békebíró.

Későn-korán nyitva állott a plébános háza a község öregje-apraja előtt, kik gyakran jöttek hozzá tanácsot és segítséget keresni, nemcsak lelki, hanem anyagi ügyekben is. Házassági, adásvévesi szerződés, osztályos egyezség a plébános tudta és közreműködése nélkül nem esett meg. Jellemző erre nézve a következő eset, melyet az ő neveltjének, Kapuy Eleknek szájából hallottunk. Vasár- vagy ünnepnap ebéd után megy a plébános egyik családhoz az »osztályos egyezség«
dolgában. Ez volt mindig a legkeményebb dió. Most is nehezen közeledtek a felek, már beharangoznak litániára, még sincs egyezség. Nemsokára lélekszakadva jön a céhmester küldönce az izenettel, hogy már beharangoztak s a nép várja a litániát. Mit tesz most a jó plébános, aki a keresztény tanítást litániát soha el nem hagyta? »Mondd meg, szolt a fiuhoz, mondd meg a céhmesternek, tartsa meg a mester ur a litániát.« És ott maradt és a feleket a litánia alatt szerencsésen meg is egyeztette. Attól tartott, ha félbe hagyja a dolgot, nehéz lesz a feleket újra összehozni. Egyéb peres ügyekben is a plébános volt rendszerint a békebíró; az ő igazságszeretében megbízták s ha kimondotta a szentenciát, abban meg is nyugodtak. Végrehajtó, licita Osliban, fehér holló számba mentek; azért szinte közmondássá vált a vidéken: Oslí kedvéért ügyvéd akár ne is születnék. Betegség esetén az első orvosi tanácsot, az első gyorssegélyt ő nyújtotta, még éjjel is szívesen elment a betegekhez, ha erre fölkérték. A nagy betegeket persze naponként meglátogatta. A szegényebb betegeknek a szükséges ételmet az ő konyhája szolgáltatta. Volt egy kis gazdasága: tehenei, sertései, tyukjai, csirkéi, gyümölcsöse s így módjában állott ebből a házi patikából a szegény betegek igényeit kielégíteni.

Az 1873. évi nagy kolera alkalmából ő volt minden család házi orvosa; ő adta első segélynek az izzasztószert, amitől a betegek rendesen jobban is lettek és meggyógyultak; még a faluban lévő egyetlen zsidó család is őt hívatta kolerás betegeihez s ő ezeknél is vállalkozott az irgalmas szamaritánus szerepére.

IX. Boltos.

Az annyira gondos és előrelátó lelkipásztor még más bajtól is megóvta hiveit. Láta, hogy sok faluban némely kereskedők a nép együgyűségével visszaélve az egyeseket behálózták s végül mindenükből kiforgatták. Hogy ez Osliban meg ne történhessék, folyton intette hiveit: csak jóra való keresztény boltosoknál vásároljanak s azon esetekre, ha valamiben megszorulnak és nem mehetnek Kapuvárra, jöjjenek csak ő hozzá, majd kisegíti őket. Akik azután jöttek, kölcsönzött mindenből, amiye csak volt, de megkivánta, hogy adott alkalommal a kölcsönt ismét visszafizessék. Ilyeténképen kávé, cukrot, sőt, lisztet, szóval mindent, amit adott nekik kölcsön. Ablakaikba még üveget is metszett. Ha nem volt hozzá üveg, ezt még saját képeiből is kisézte, csak hogy hiveit megóvhassa a hidegtől. Az osliak meg is becsülték plébánosuk jóságát, óvakodtak attól, hogy vele visszaéljenek. Nem is telepedett le a faluban egynél több kereskedő. Jáky után az is elköltözött.

X. Jámbor egyesületek.

A lelkipásztor a jámbor egyesületek segélyével közelebb férközik hiveihez, sok bucsuban részesítheti őket s a hivek buzgalmát hosszabb időre biztosíthatja; ezért a jó osliai plébános nagy barátja és terjesztője volt az egyházi társulatoknak. Plébániájában volt 23 ilyen jámbor társulat; ezen nem ütközik meg senki, aki tudja, hogy Oslia — mint alább előadjuk, — a Rábaköz egyetlen bucsujáróhelye, hol Jáky plébános idejében, s — talán ma is, — évenként ezernél is több bucsujáró jelent meg, ezek pedig ilyen alkalmakkor előszeretettel iratkoztak és iratkoznak most is a különféle társulatokba.

Jáky plébános idejében, 1859-től 1880-ig, tehát 21 év alatt, 56 ezren iratkoztak Osliban a Rózsafüzér Társulatba. A társulati kis füzet magyarból 8, németből 3 kiadást ért.

Mennyi gondnal és fáradsággal járt ennek a sok társulatnak vezetése, mutatja az is, hogy a jó plébános társulati ügyekben egy-egy évben ezernél több levelet is írt, miként ez a halála után előkerült jegyzetéből megállapítható.

A Jézus szent gyermekéről és a szent Margitról nevezett

társulatokat, mint már szó volt róla, csak a saját plébániájában szervezte. Ezekhez jött még utóbb a Szent László Társulat is. A többibe azonban nemcsak hiveit, hanem a bucsujárókat is belevonta. Legnépesebb és legkedveltebb egyesületek voltak: az Örökös Rózsafüzér, Skapuláré Társulat, Oltáregyesület, Szeplőtelen Fogantatás és az Imaapostolság.

Ezek egyikéről másikáról még végrendeletében is megemlékezett; jölehet egész életében szegény ember volt s vagyon is alig valamicske maradt utánna, ennek az öt egyesületnek összesen 50 forintot hagyományozott. Igaz, ez csak az evangéliumi szegény asszony garasa, de tudjuk, hogy ez a garas a szívek és vesék vizsgálójának kedvesebb és értékesebb volt, mint a gazdagok arany-ezüstje.

Az ifjak részére nem volt külön egyesülete, de a besorozott legényeket egész különleges gondozásban részesítette, hogy a kaszárnya-élet veszélyeitől megóvjva őket.

Gyűjtött pénzből legényeinek szép zöld zászlót csináltatott, mely alatt az egyházi körmenetekben résztvehettek. A még megmaradt 3 forintot pedig nekik ajándékozta, azzal a meghagyással, hogy édes mustot vegyenek rajta.

XI. Mária szolgálja.

Külön kell megemlékeznünk azon lángbuzgó tevékenységről, melyet Jáky Ferenc az osli bucsujáráhely lelki gondozásában 40 éven át kifejtett.

A környékbeli hívők ájtatos serege már ősrégi időktől fogva eljárt Osliba, a bold. Szűz tiszteletére. Igaz ugyan, hogy közben az ujhítűek, majd a törökök vad gyűlölete kis kápolnájukat megsemmisíté, mindemellett a jámbor hivek a romoknál is megjelentek, hogy a régi Mária-tiszteletet ébren tartsák.

Később a kápolna újra felépült, de hiányzott a régi csodálatos kép. Ez indította a vidék új földesurát, herceg Esterházi Pál nádorispánt arra, hogy kismartoni várából a bold. Szűznek képét Osliba vigye. Ez történt 1690-ben. A hagyomány azt tartja, hogy a herceg személyesen jött el Osliba s mivel a Fertő vize miatt csak csónakon lehetett oda eljutni, a csónakban ő maga tartotta a Mária-képet karjaiban és odaérve maga helyezte a kápolna oltárára. A szobron latin nyelven ezen felirat olvasható: A Szűz Isten-

anyának ezen képét a hivek vigasztalására Kismarton várából ide Osliba hozta és följajánlá Estorás Pál, ugyanezen szent Szűznek legalázatosabb jobbágya, az 1690. esztendőben.

Ez időben a győri egyházmegyében a remeték intézménye igen el volt terjedve; a főnökök Draszburgban (Darufalván) lakott; innét jöttek Osliba is azok a remeték, akik a csodálatos képet mindaddig gondozták, míg csak ott (1808-ban) plébánia nem keletkezett.

A rábaközi kath. népnek jó hírén kívül bizonyára ez a csodálatos kép volt az, ami Jákyt a grófi nevelőt, a nagyműveltségű papot ide vonzotta a kis félreeső Osli faluba. Sőt nemcsak idejött, hanem boldognak érezte magát, hogy ide jöhetett s ámbár a plébánia a legszegényebbek közé tartozott, azon szándékkal foglalta el, hogy Szűz Mária szolgálatában e helyen holtig megmarad. És meg is maradt!

Valóban hősies az a munkásság, amit az oslii plébános a bucsujárás érdekében elvégzett. A Mária-ünnepekre és fájdalmas péntekre seregesen jött a jó rábaközi nép, többször már az ünnep előestéjén. Ilyenkor a plébános addig meg nem nyugodott, míg csak mindnyáját ki nem szolgálta. Megtörtént néha az is, hogy 24 órán keresztül egyhuzamban gyóntatott és végzett egyházi ténykedéseket, anélkül, hogy pihent volna. Prédikált, nagymisést végzett, litániázott; közben rózsafüzéreket, képeket stb. szentelt, skapulárés tagokat fölvelt, bejegyezte. Vendégei otthon elköltötték már az ebédet is s ő még mindig a templomban volt elfoglalva. Csak a vespera és a bucsujárók elvonulása után gondolt magára is. És mindemellett a sok dolog, a nagy elfoglaltság miatt ajkai soha panaszra nem nyíltak.

Mindenben látszott, hogy boldognak érzi magát a bold. Szűz szolgálatában. A csodálatos képet s ennek oltárát ünnepek előtt mindig önkezüleg gondozta, tisztogatta. A leányokkal oltárookra, képekre koszorukat fonatott. A kegykép oltárát térden állva hetenként többször is körülcsuzta. Ha Szűz Máriáról prédikált, mindig könyekig meg volt hatva.

És sajátságos! Ő, aki oly nagy tisztelője volt a bold. Szűznek, hiveinek csak azon esetben engedte meg a processios bucsujárást, ha pap vagy papok vezették a processiót. Nagyon jól tudta, hogy olyan szent dolognál is, mint amilyen a bucsujárás, kellő ellenőrzés és fegyelem hiányában, sok a visszaélés és a nem szent dolog.

XII. Asceta.

Jákyról legközelebbi ismerősei és tisztelői is úgy nyilatkoztak, hogy szigorú, de igazságos ember volt. Igen, szigorú, de csak azokkal szemben, akik erre rászolgáltak; emellett bizonyosnál bizonyosabb, hogy önmaga iránt volt a legszigorubb.

Alig volt év, hogy szent gyakorlatokra ne ment volna. Pedig akkor még nem volt rábaközi vasút, nem volt autóbusz; 1—2 napi utazásba került, míg a szent gyakorlatok helyére odaért és onnét ismét visszatért. Hol és kiknél tartotta ezt a lelki megújulást, nincs följegyezve; de mikor 1883-ban megkezdődtek a győri közös szent gyakorlatok, Jáky, az aranymisés pap, a már törődött aggastyán, megjelent s épülésére szolgált mindenkinek.

Ha valaki, úgy bizonyára ő volt az, aki szószerint betartotta az apostolnak ezen intelmét: Sanyargatom testemet és szolgálat alá vetem, nehogy midőn másokat tanítok, enmagam elvesztessem. (Kor. I. 9, 27.) Szombatos volt, azaz szombati napokon Szűz Mária tiszteletére főtt ételt nem evett; sőt, mint egyszer mondotta, azt szerette volna, ha e napon minden ételtől tartózkodhatott volna; de ezt mégsem merte megtenni, mert vasárnapokon rendesen kiadósabb munka várákozott rá. Reggelizni egyáltalán nem szokott, se bort, se sört nem ivott; ágyában még a szalmazsákot sem tűrte meg; odahaza mindig puszta deszkán aludt. Ezt mindenki tudta róla; de nem tudták azt, hogy a penitenciás napokon szöges övet is hordozott s derekát állandóan vékony lánc övezte, mely, mint holta után nyilvánvaló lett, egészen belenőtt a testébe.

Nincs mit rajta csodálkoznunk, hogy a jó oslii plébánost országSZerte csak »asceta« bátyáknak nevezték.

XIII. Oslíi hitélet.

Ahova a nap állandóan tűz, ott lassanként a vas, a szikla is átmelegszik. Jáky Ferenc plébános is 40 évre terjedő lelkipásztorkodása alatt fölmelegítette az osliak lelkületét.

A templomot egész nap nyitva tartotta, hogy hozzászoktassa őket a szentséglátogatáshoz. A rendes szentségimádási napon kívül, hushagyó vasárnap is egésznap szentségimádást tartott. Ezzel is sokban mérsékelte a hushagyó napok szinte szokásos rendtelenségeit.

Urnap nyolcadában mindennap megvolt a 7 áldásos ájtatosság, úgymint a győri székesegyházban maig is szokásban van.

Bizonyára ő is ezt vette mintaképül. Maga tisztogatta az ol-tárokat, söpörte a templomot. Hogy az ájtatosságban legyen egy kis változatosság is, 1859-ben a falu végén a régi temető helyén szép kálváriát állított föl. Zalka János még mint esztergomi kano-nok segítette őt ebben pénzzel és tanáccsal is. Hívek és bucsu-járók egyaránt örültek az ujitásnak. Hogy a hívek szivesebben és gyakrabban menjenek a temetőbe is, itt 1884-ben szép lurdi-szobrot állíttatott föl.

Hiveit, kicsinyeket, nagyokat, hozzászoktatta, hogy évenként legalább 3—4-szer is gyónjanak. Mi lett volna akkor, ha megéri X. Pius pápának a gyakori áldozásra vonatkozó rendelkezéseit!

Az iskolát a templom előcsarnokának tekintette, azért szeretett itt is lenni; míg ő maga szerényen meghuzta magát a régi plébánia-épületben, iskolát már 1864-ben újat építtetett.

Milyen erkölcsi hatással volt Jáky lelkipásztorkodása a hí-vekre, mutatja az is, hogy vadházasság, törvénytelen gyermek Os-liban a legritkább esetek közé tartozott.

Az oslíi lelki élet legszebb gyümölcsei azonban bizonyára azok az istenes hivatások, melyek Jáky plébános alatt s közvetlenül utána feltűnő sűrűen jelentkeztek. Öccsét is beleszámítva, 17 papot nevelt s ami még feltűnőbb, 1850-től 1900-ig 28 oslíi leányból lett apáca; nagyrészüik orsolyita, a többi soproni irgalmas nővér. Az előbbieik között van M. Aloyzia is, az Unioban egyesült magyar-orosz orsolyitáknak több éven át tartományi főnöknője, aki a leánynevelés terén a Jáky hintette jó magot százszorosan sokszo-rosította.

Ilyeténképen Jáky plébános a templomban, iskolában és a családokban kifejtett istenes működésével, sok szép írásaival, de főleg jó példájával hiveit nemcsak jó keresztényekké nevelte, hanem megóvta sok-sok anyagi veszedelemtől, nevezetesen attól az el-szegényedéstől, mely ezer más bajnak a szülőanyja. Így lettek Jáky hivei, ha nem is gazdagok, de mindannyian az egyháznak hű gyer-mekei és a hazának munkás, hasznos polgárai.

Az ellenség ugyan Osliban is szórt néha-néha konkolyt a buza közé, de ez valóban csak a szórványos jelenségek közé tartozott.

XIV. Írói tevékenysége.

Jáky plébánosnak az ő lelkipásztori és bucsujárási tevékenysége mellett volt még harmadik tere, harmadik mezeje is, melynek gyümölcsei vetekedtek a másik kettőével s ez a tér — az ő íróasztala volt.

Ebbeli tevékenysége három irányban domborodik ki. A lelki tökéletesség, az egyházi ének és a jámbor társulatok voltak ama főtárgyak, melyek tollát állandóan foglalkoztatták.

1. Az első csoportban »A vásár- és ünnepnapokat szenteljed« című, 1851-ben megjelent művecske volt első szárnypróbálgatása. Aztán fordítások következtek: »A bold. Szűz Mária Kis Officiuma«, majd Kempis Tamás híres könyve Krisztus követéséről. Ezen a fordításon, mint az »Előszó«-ból megtudjuk, 19 éven át dolgozott és Mohl Antal győri theol. tanár is segítségére volt. Kiadta pedig, ez is említésre méltó, a budapesti Rózsa K. és neje könyvnyomtató cég, a Bucsánszky A. alapította intézet 50 éves fennállásának emlékére. Népies, olcsó kiadás volt, azért a nép alsóbb rétegeiben is elterjedt. Azonközben, — (1874.) dr Kubinszky Mihály kalocsai kanonok, pápai prelátus megbízásából, — magyarra fordította T. P. Rodriguez A. »A tökéletességnek és keresztény erényeknek gyakorlása« című 3 kötetes nagy művét. Kezdetben részletekben mint a kalocsai Hirnök melléklete jelent meg; de utóbb a bőkezű mecénás külön is kiadta.

A fordítások rendszerint felületes, gyári munkák szoktak lenni. Jákyt a rábaközi nyelvérzék és az akkor híres »Magyar Nyelvőr« olvasása megóvta a fordítások rendes kinövéseitől. Szinte szokatlan önérzettel írja a Rodriguez-féle mű előszavában: Távol tartottam minden cikornyás és keresett vagy fölcsigázott mondatot, gondosan kerülvén az úgynevezett germanizmust, a német szöveg sugallta németes szórendet vagy kiejtést, mert Isten segítségével oly könyvet akartam írni, melyen semmiféle idegen szag fölismerhető ne legyen... Uj szavak gyártásától őrizkedtünk, nehogy a magyar »Nyelvőr« című folyóiratnak igen dicséretes figyelmeltetése ellen vétsünk és általa méltán megrovassunk.*)

2. Az egyházi népénekekről írt dolgozatai nem külön jelentek

*) A cilicumra azonban nem talált magyar szót, azért fölváltva használja a „szöröv“, „vezeklő-öv“, „kinzó-öv“ szavakat, kinek-kinek szabad választást engedve.

meg, hanem az akkori legtekintélyesebb ujságokban és folyóiratokban. Nevezetesen a »Tanodai Lapokban« (1862.) és a »Religióban« (1877. II.).

Azt szerette, ha az istentiszteletnél a nép közösen énekelt s ezért nem igen engedte, hogy a kántorok egyedül énekeljenek.

Sok Mária-éneket maga szerkesztett, melyek között több található a közhasználatu templomi énekek sorozatában. Külön nem jelölhetjük meg ezeket, mert kiadója Bucsánszky Alajos népies nyomtatványain a szerzőket nem szokta megnevezni.

Írói érdemei közé sorozhatjuk a plébánia krónikájának megírását is. Ez a két foliáns kötetre terjedő munka becsesebbnél-becsesebb adatokat tartalmaz. Célját maga Jáky jelöli meg e szavakkal: »Minthogy a történelem igen jó tanító, és a régi példák által sokat lehet tanulni, valóban is érdemes azokat följegyezni.« Benne van a krónikában minden háznak, minden családnak története; az egész évi istentisztelet rendje, minden, ami a bucsujárásra, társulatokra vonatkozik, népszokások, nevezetes események stb. A késő utódok fogják csak igazi becsét fölismerni.

3. A jámbor egyesületeket terjesztő füzetek a következő sorrendben jelentek meg: **Skapuláré** (1858.), **Örökös Rózsafüzér** (1860.) **Dicső szent László** (1863.), **Szent Rózsafüzérek Könyve** (1689.), **Szent Alajos tisztelete** (É. n.), **Szent Vince egyleti kézikönyv** (É. n.).

Első füzetét Magyaróvárott nyomatta Czéh Sándornál, a többi Bucsánszky-nál Budapesten; az utolsót azonban Kalocsán, a Hirnök nyomdájában.

Irodalmi érdemeit valakinek, valószínűleg Kubinszkynek ajánlatára, Rómában is méltányolták s kinevezték a római pápai akadémia tagjának. Örült-e neki Jáky, nem tudjuk, de hogy e címét soha nem használta, az bizonyos.

XV. Utolsó éve.

Mint mindennek, úgy Jáky tevékeny életének vége is elkövetkezett. 1880. febr. 4-én mondotta aranymiséjét. Trichtl győri kanonok volt a manuduktora, Nagy Ignác a szónoka, áscziszben az ő hűséges követője. Paptársai ez alkalommal az utolsó vacsorát ábrázoló szép képpel ajándékozták meg. Ezt ebédlőjében helyezte el s nemsokára oda is testálta. Szerette volna még az oslii első kápolna 500 éves jubileumát (1390—1890.) is megérni, de, mint

maga írja, már 1883. óta a betegeskedés nem fogyott ki benne, sőt néhány hónap óta nagyrészen még öregbedett is, minek következtében annyira lesoványodott, hogy még a járás is erőlködésbe került Megnyugvással jegyzi meg: Ráhagyom a jó Istennek rendelkezésére és Jézus Mária szent szívének ajánlom föl életemet, halálomat, legkiváltképen utolsó órámat, hogy boldog kimulást nyerjek mikor szólít az Ur.

Hamarosan rá, 1884. december 1-én megírta végrendeletét, elhívatta négy szomszédos paptársát s velük annak rendje-módja szerint aláíratta. Szegénynek lakásfölszerelésén és háziállatain kívül alig volt valamije, de ezekről az apróságokról is nagy lelkiismeretességgel rendelkezett.

Cselédjeinek egész évi bért és tehenet, sertést hagyományoz. Ruháit rokonai kapják, de meghagyja, juttassanak belőle a helybeli szegényeknek is. Magyar könyveit és nyomtatványait kedves hiveinek és drága jóbarátainak hagyja. A helybeli tanítókról és a végrendeleti végrehajtókról sem feledkezik meg. Temetéséről u. i. következőképen rendelkezik. »Egyszerű eltemettetésemnél minden megjelent paptársam és minden iskola-tanító (ezek énekelik az »Oh édes Megváltóm, ne nézd« kezdetű éneket) negyedfontos viaszgyertyát kapjon, az iskolatanítók és segédek pedig 1—1 forintot. Sirom legyen a kőkép (kereszt) előtt... Ugy helyezzék koporsómat elébe, mintha azt akarnám, hogy a kép szüntelen rám nézzen.«

Azonban magával a végrendelettel nem elégedett meg. 5 nappal utána még a következő iratot szerkesztette meg.

»Halálom esetére ezeket kérem tétetni. Ha engedi a jó Isten, utolsó órámban felöltözöm kedves reverendámba és abban halok meg; de ha ez lehetetlen volna, borítsák rám a reverendát, mintha felöltöttem volna, az övet tekerjék oldalam körül; rochetumaim közül egyet adjanak rám és azt a kék stólamat, mely a gyóntatószéken szokott lógni. Fejemre a kis pilis sapkámot tegyék, nyakamba az öregszemű lurdi nagy olvasót akasszák. Kezembe adják azt a kis fafeszületet, mely halál esetére van megszentelve és a sekrestye fiókjában van, mert a gyóntatásnál kezemben szoktam tartani. Arcomat, kezeimet, lábaimat mossák meg, egyébként testemet érintetlenül kell hagyni. Kezeimet és lábaimat vékony kendőcskével kell betakarni. Lábaimra nem kell huzni sem csizmát, sem mást. Temetésem egyszerű legyen. Egyszerű a koporsó és kereszt is.

Halálomkor tüstént követet kell küldeni Mihályiba p. t. esperes urhoz és Györré, Filingerné hugomhoz.«

A végrendeletben foglalt temetési intézkedések megismétlése után, így folytatja: »Sirhantomra a Szűz Szent Margit leányai li-liomot ültessenek, hogy ezt látván megemlékezzenek az ifjuság szűzi tisztaságáról, melyre őket folytonosan buzdítottam és most is buzdítom.

Hugom Marcsa és Varga Eszter a végrehajtó esperes uraknak engedelmeskedjenek. Osli, december 6-án 1884. Jáky Ferencz lelkész.«

Halála napján, — 1885. márc. 13-án, — délelőtt 10 órakor még keményhangu levelet irt valakinek, mert igen válogatta az Örökös Rózsafüzér Társ. tagjai számára az órákat, de ezen írását már nem igen lehetett elolvasni. Pap imádkozott mellette; ahol kellett ott még maga a beteg mondotta az Ament. Fél 1-kor kezdett haldokolni s 1 órakor meghalt.

A lélekharang szavára a falu asszonyai összejöttek a templomba és az I. b. kívánsága szerint közösen elimádkozták a loretoi litániát.

Temetése is végső akarata szerint történt.

Sírkövének ez a fölírása:

ITT NYUGSZIK

JÁKY FERENCZ

OSLI KÖZSÉGNEK 40 ÉVIG VOLT PLÉBANOSA.

SZÜL. 1806. DECZ. 9-ÉN.

MEGH. 1885. MÁRC. 13-ÁN.

Ajkaim már elnémultak,
Helyettem e sorok szólnak
Tartsátok meg Krisztus tanát,
Szeressétek Szűz Máriát.

Jézus áldása veletek
Szívét értem kérleljétek!

XVI. Jellemzése.

Alázatossága valóban páratlan volt. Eszeágába sem jutott, hogy szerény, félreeső, plébániáját mással cserélje föl, pedig kaphatott volna nagyobb, jövedelmezőbb állomást is.

Abból, amit kapaszkodásnak, stréberségnek neveznek, nem volt benne szemernyi sem; sőt — mint utóbb a nagy Prohászka, — minden kitüntetésfélétől szinte ijedezve huzódzott. Tudták ezt illetékes föllebbvalói is, azért nem is gondoltak arra, hogy az érdekes és nagyrabecsült egyházi férfit valami külső disszel is megtiszteljék.

A tréfát kedvelő Simor püspök mégis egyszer ezt a kérdést intézte hozzá: Rde Dne! Hogyan van az, hogy Oslinál, ennél a kis szegényes helynél még föllebb nem került? Az onnan van, felelte állítólag az elmés és szókimondásáról is híres plébános, mert a szél sokszor a polyvát is magasra viszi, a szem pedig lenn marad a földön.

Bizonyos világi egyén, aki egész emberöltőn át tanuja volt Jáky plébános minden tette-vettének, ekképen nyilatkozott róla: Szigorú, de igazságos ember volt.

Szépen megvilágítja ezt, életének következő kis eseménye is. Hatala Péter, a hirhedt pesti egyetemi tanár, a szentföldre zárándokolt. Mikor Jeruzsálemből visszaérkezett, pesti tanártársának, dr Zalka Jánosnak is hozott némely emléktárgyakat; ezeket, u. m. palmaágot és kis feszületet, dr Zalka János 1861-ben az osli templomnak ajándékozta. Mi történt ezekkel a szentföldi emlékekkel, azt Jáky az ő krónikájában ekképen írja le: »Hatala Péter urnak 1870-ben, Borsody Péter által, visszaküldöttem a jeruzsálemi két tárgyat; mivel az ő egyházellenes tettei és iratai azokat igen szomorító gyászjelekké tették. Nem nézhettem. Kérdésemre mélt. Zalka János püspök azt felelte, hogy tegyek, amit jónak látok. — Intettem tehát Hatala Péter urat, hogy szálljon magába, egyébként visszaküldöm ajándékát. Nem felelt, sem meg nem tért, hanem unitáriussá lett...«

Igen, szigorú volt a jó osli plébános, de ezt a szigorúságát enyhítette az ő elméssége, nagy tudása, elismert igazságossága és leginkább az ő feddhetlen, szinte a zordságig szigorú papi élete. Azért ha volt is aki félt, de tisztelte őt mindenki: püspökei, pap-társai, hivei s a messze vidékről Osliba seregülő bucsusok.

Elükön mégis Zalka püspök állott. Mint a szomszédos Vesz-kény szülötte, Oslizhoz, a kegyhelyhez, már gyermekkorá óta különös kegyelettel viseltetett; gyakorta látogatta s mikor módjában volt, tehát már Jáky plébános idejében, oda ajándékokat is küldözgetett. Püspök korában sokszor volt az asketa plébánosnak nemcsak nappali; hanem éjjeli vendége is.

Más jeles emberek is szívesen fordultak meg Osliban: Orbán, Fábián, a Rábaközéből származó kanonokok, Dank Agapit, a híres ferencrendű, Intay Vazul a jeles bencés, Mohl Antal dr, Hahnekamp György, Schlegel Péter, ismert győri kanonokok, Kapuy Elek stb., mind az ő bizalmas emberei közé tartoztak.

A környékbeli papokkal jó viszonyt tartott fönn. Névnapot szerénységből nem tartott, de a bucsusokkal érkező papokat, mint ez annakelőtte is már szokásban volt, tisztességesen megvendégelte. Ezenkívül meghívta paptársait Márton-ludjára és vizsgai ebédekre is. Szóval az evangelium ajánlotta vendégszeretetet szívesen és kedvesen gyakorolta.

Plébániájában minden házban otthon volt; jámbor világi egyéneket és családokat még plébániáján kívül is fölkeresett s velük sok éven át barátkozott. Ezek közé tartoztak: a Hunyady grófok, akiknél nevelősködött, Lonkay Antal, Buzárovits Alajos, a Borsodi, Kőninger és kapuvári Mohl családok. Rokonait is mindvégig gyöngéden szerette, őket tehetsége szerint segélyezte s a szegényebbeknek 1—2 gyermekét neveltette is. Mindebből eléggé kitetszik, távolról sem volt oly rideg, mint amilyennek a világiak a jámbor papot képzelik.

Természetesen elment a primiciás ebédekre is, de nem tűrte, hogy ott muzsika és tánc is legyen. S mikor egyik osliai ujmisés primiciás ebédjére az osliai földmivesből jóbaházi földesurrá lett Borsodi Péter valamiképen mégis becsempészte a cigánybandát, szegény Jáky hangosan és keservesen fölkiáltott: Péter! Péter! mit csináltál! Hogyan engesztelte meg azután az új földesur volt plébánosát, erről se akkor, se utóbb nem értesültünk.

Műveltsége messze fölülmulta a mindennapi mértéket. Szépen irt latinul, beszélt jól németül, franciául s ami ennél ritkább, kifogástalanul irt és beszélt magyarul; e tekintetben, mint maga vallja, Szarvas Gábor híres »Magyar Nyelvőr«-e is jó szolgálatot tett neki.

Cikkei szívesen közölték a legelőkelőbb magyar lapok. Mily járatos volt a hittudományokban, erre nézve jellemző az, hogy a

fiatalon spirituálissá lett Mohl Antalt, tudományos készültséggel irt leveleiben, ő oktatta a papnevelés legfontosabb ágozataira.

Mindazonáltal, szinte hősies buzgalommal végzett lelkipásztorkodása volt az ő főérdeme. A világ az ilyen érdemeket nem méltányolja eléggé; nem is tudja! Akik a tüzet vagy más szerencsétlenséget óvatosságukkal megakadályozzák, azok munkája és érdeme ismeretlen marad. De akik ilyenkor mentenek, amit menteni lehet, ezeket mindenki látja, ezeket magasztalják, jutalmazták. A Jáky-féle papok is a lelkek világában végzett láttatlan munkájukkal: szószéki, gyónószéki, iskolai működésükkel, százféle tüzet, százféle bajt, veszedelmet előznek meg; de ezek az eredmények nem szembeötlők, mert a lelkek országában láttatlanul mennek végbe s azért a világ, a társadalom figyelme, elismerése nem irányulhat feléjük. Pedig azt mondja egyik, nagy teológusunk, szent Antonin: »Nemesebb az, mikor valakin úgy segítünk, hogy el ne essék, mintha a már elesettet újra fölsegéljük.«

Csak az illetékes püspök az, aki a Szentlélek kölcsönözte szemeikkel sejtethi és észre is veheti, hol és mi történik a rábizott lelkek titkos birodalmában.

És Zalka püspök észrevette! Jáky plébános papi lelkületéről, halála után, oly képet rajzolt, mely a szentéletű oslíi plébánosnak emlékezetét gránitnál és ércnél is tartósabban fogja megörökíteni. Ime ezek a püspöknek az egyházmegye hivatalos közlönyében közzétett elismerő szavai: »Jáky kimagasló műveltségű férfit volt, a tökéletesebb élet után vágyódó pap, hivatásos kötelességeinek pontos és lelkiismeretes teljesítésében a legmintaszerűbb lelkész, a lelkek üdvéért való buzgalmában felülmúlhatatlan, hiveinek a szó legnemesebb értelmében atyja és sokszorosan jótevője. Jámbor emlékezete a rábizott hivek lelkületében egykönnyen feledésbe nem mehet.«

Vértelen vértanúság volt e kiváló papnak egész élete. Elmondhatjuk bizvást róla, amit az Egyház a vértanukról mond: »Minas judicum non timuit. A birák fenyegetésétől nem félt. (1849.). Nec terrenae dignitatis gloriam quesivit. A földi kiüntetések dicsőségét nem áhította. Sed ad coelestia regna pervenit. De elnyerte a mennyek országát.«

XVII. K ut f ő k.

A) Levéltárak.

1. Oslii plébánia lvt. (Jáky F. krónikája.) — 2. Győr, Papn. int. lvt. (Protocollum Sem. Jaur.)

B) Jáky Ferenc nyomtatásban megjelent művei.

1. **A vásár- és ünnepnapokat szenteljéd.** H? 1851. I.?
2. **A bold. Szűz Mária hét öröméről szóló Skapuláre.** Pesten nyom. Bucsánszky A. 1858. 16 r. 23 l. Ujabb kiadás 1862.
3. **Kálváriajárás.** Bpest. B. A. 1859.
4. **Örökös Rózsafüzér.** 2-ik kiad. Magyaróvárott. Czéh S. 1860. — 16. r. 16 l. — 13-ik kiadása: Győr, 1908. — 16. r. 16 l.
5. **Dicső Szent László.** Pesten. Nyom. Bucsánszky A. 1863. 16 r. 24 l.
6. **A bold. Szűz Mária Kis Officiuma.** Pesten. Nyom. Bucsánszky A. 1861. — 16 r. 2-dik kiadás. Budapest, 1883. Rózsa K. és neje könyvny. 16 r. 108 l.
7. **Szent Rózsafüzérek Könyve.** Pest, 1869. Nyom. Bucsánszky A. 16 r. 208 l. — Van több és bővített kiadása. (1881.) Ott Ádám bpesti káplán németre is lefordította.
8. **Rodriguez A.: A tökéletességnek és keresztény szeretetnek gyakorlása.** I. k. Kalocsa, 1874. 552 l. — II. k. u. o., 531 l. — III. kötet u. o. 433 l. Ezt Tóth Mike J. T. atya fordította.
9. **Kempis T.: Krisztus követéséről.** Népies kiadás. Budapest, 1881. Rózsa K. és neje kiadása. 16. r. 264 l. 2-dik kiadás, 1888.
10. **Dr. Eauxvilles: Megtérésem.** H? I.?
11. **Szent Alajos tiszteletére.** Imakönyv. H? I.?
12. **Szent Vince-egyleti kézikönyv.** Kalocsa. Év? I.?
13. **Egyházi énekek.** Név nélkül; apró füzetekben. Bucsánszky A. kiadásában jelentek meg.
14. **Ujságok és folyóiratok,** melyekben számos cikke megjelent: **Idők Tanuja, Kath. Néplap, Tanodai Lapok** (1862.), **Religio** (1877. II.), **Magy. Állam** 1870: 25., 65., 250. — 1871: 187., 194., 258. — 1872: 83. sz.

C) Egyéb nyomtatott forrásművek.

1. **Szinnyei I.: Magyar írók.** V. 310—11.
2. **Correspondenz.** 1885. 4. — 63—4. II.
3. **Hahnekamp Gy.: Jáky Ferenc.** Szent Család naptár 1886.
4. **Csizmadia Vilmos: Oslii bucsujáráshely.** 39—41.
5. **Osli rövid ismertetése.** Győr, 1899. 18—20. II.

Winterl Antal.*)

1814—1886.

Egy egész éve immár, hogy Győr hirneves plébánosa, Winterl Antal nagyprépost meghalt. Egyike volt ő ama keveseknek, kiknek saját hiveik állítanak emlékkövet; de ennél is értékesebb emléket alapított magának a boldogult a Győr-Nádorvárosban létesített leányárvaház és hiveinek szívében kifogyhatlan jótékonysága által. Megérdemli ő ezen felül, hogy az egész haza szemébe tűnő emléket is nyerjen: és azért bétorkodik alulírott a »Rel.« hasábjai számára rövid vonásokban ecsetelni képét, úgy, ahogy azt sok éven át személyes érintkezésből emlékezetembe véstem.

* * *

Winterl A. született 1814. okt. 21. Győr-Szigeten. Édesatyja szegénysorsu festő volt, ismerősei bizonyosága szerint igen kedélyes férfit; Felső-Ausztriából szakadt hazánkba. Édesanyja szigorú, igen rendszerető, vallásos asszony volt. Szüleinek e vonásai megmaradtak fiukon, kit, korán halván el az atya, a szigorú anya nevelt. Már deákkorában iskolába járt, és még mindig segített édesanyján a kis háztartás körül, vizet, fát hozott, a boltba járt stb. Játéktársai alig voltak, és azért Winterl föllépésében mindig észrevehető volt bizonyos félénkség, amely ifjúságának e körülményeiből érthető. Mikor gyermekkori barátjai társaskörben fölidézték a Dunán, Rábczán végbevitt hőstettek emlékét, egyuttal hiven referálták, hogy a »Tóni« rendesen otthon maradt. Győrsziget abban az időben jóformán német község volt; magyarul Winterl Ikrény nevű, Szigethez közel fekvő kis faluban tanult meg, ahová szülei őt cserébe adták.

*) Winterl Antal életrajzát, mindjárt az ő halála után megírta és a Religio-ban közölte Hahnekamp György, aki Winterl áldásos működésének sok éven keresztül szemtanúja volt. Ugyanő gondoskodott (1887-ben) az életrajz külön kiadásáról is. Ezt az életrajzot adjuk mi is szóról-szóra, csak legvégül adunk hozzá néhány kiegészítő adatot.



WINTERL ANTAL
GYÖRBEKVÁROSI PLÉBÁNOS
1864—1886.

A gymnasiumi és bölcsészeti tanfolyamot Győrött végezte a jeles sz. Benedek-rendiek vezetése alatt, oly kitűnő sikerrel, hogy a győri püspök őt, miután kispapnak fölvette, a Pázmány-intézetbe küldé, hogy a bécsi egyetemnél végezhesse theologiai tanulmányait. Ez 1836-ban történt.

Az egyetemi tanárok közül legnagyobb hatással volt rá a későbbi st. pölteni püspök, Feigerle; ettől vette Winterl azt a kegyeletteljes buzgalmat, mellyel az oltárnál szokott megjelenni. A szentmise imáit nem egyszerűen, monoton hangon morzsolta le, hanem mint a gyermek édesanyjához, úgy szólt nyomatékos hangsúlyozással Istenéhez. A volt pázmániták tapasztalhattak ilyest Schwetz, Kutsckernél. Feigerle öntötte szívébe a lelkek iránti nagy szeretetét. Feigerléről mindig a legnagyobb tisztelettel emlékezett meg.

Mint ujmisés a szemináriumba került tanulmányi főlügyelőnek. Azonban buzgóságának nem volt elég a szeminárium, hanem karöltve az áldott emlékü, akkor Győrött működő szent Benedek-rendi áldozárokkal, t. i. Intay Vazul, Maár Bonifác, Jahn Mainrad, Job Tóbiással, a későbbi kármelitával, — ahol csak lehetett, a győri nép vallásos képzésén fáradozott. E férfiak honosították meg hazánkban a most számos fiókegylettel bíró »élő-rózsafüzér« társulatát, amely XVI. Gergely pápa engedelmével Győrött anya-társulatá alakulván, hasonló jogokat és kiváltságokat nyert, mint a lyoni. Hogy a nép kezébe alkalmas imakönyvet is adhassanak, szerkesztették a most már 8 kiadást ért lelki Rózsafüzért magyar és német nyelven. Kevés imakönyv van, mely hozzá fogható volna.

1847-ben győrszigeti plébános lőn. A »nemo propheta in patria« »Senki sem prófata a hazájában« Winterl-en nem teljesült. Győrsziget csak hid és a Rábcza folyó által van Győrtől elválasztva; a szigetiek tulajdonképen győriek, s így már ismerték plébánosukat.

Rövid négy esztendőt töltött köztük s ez idő elég volt arra, hogy a szigetiek Winterlt többé el nem felejthették. Mikor 1864-ben visszajött Győrbe, minden ügyben-bajban csak hozzá mentek, mintha megint plébánosuk volna. Legtöbb érdemet szerzett magának az 1850-ki nagy árvíz idején, amikor is a szegényebbek érdekében igazán hősiessé módon föláldozta magát.

1851. januárjában megkapta a Tata-városi plébániát. Német hangzásu neve miatt germanizátornak tartották őt és kivált a tatai kálvinisták eleinte sok bajt okoztak neki. Egy alkalommal ablakon át feje felé hajított nagy kövel majd aggyondobták. Azonban Winterl hamar lefegyverezte őket szelidsége, buzgósága, áldozatkész-

sége által. Bökezüése a szegények iránt utódjainak idejében jött napvilágra. Ha jöttek szegények és valamit kaptak, minduntalan hallatták: »Vinteli« — úgy hívta őt a magyar — ennyit adott! Mikor Tatától megvált, ellenséget nem hagyott ottan. Mint tatar-kerületi esperes kivált a tanügy emelésén fáradozott. Hogy a tanítókat megnyerje, szívesen látta őket asztalánál; semmi alkalmat nem mulasztott el, hogy őket haladásra serkentse. Ha féltek is tőle, mikor examenre jött, mert szigorú elnök volt, mégis szerették őt, mert tudták, hogy elismerő előjárójuk. Az akkori »Tanodai Lapok« erre nézve nem egy bizonyosságot tehetnének. Tatára mindig szívesen gondolt vissza, hiszen férfikora legszebb éveit ott töltötte el. Habár az akkori politikai körülmények némileg megnehezítették a pap működését, mégis a hatóságok azt Winterlnek minden módon elősegíteni igyekeztek. Édessé tették ottani működését az ő kegyurának, Eszterházy grófnak, hozzá való nyílt bizalma és kerületében kivált három plébánosnak a barátsága is, amelyet velők már gyermekkorukban kezdett s haláláig folytatott. Mind a három méltó társa Winterlnek, azért álljon itt a nevök: az egyik volt Vályi Mihály felsőgallai, a másik Nogáll Károly környei, a harmadik Trichtl József kecskédi plébános. Vályi a halálban megelőzte Winterl-t; Sopronban hunyt el mint árvaházi prefectus. Nogáll ugyanazon a napon lett Winterl-lel kanonokká, s jelenleg címzetes püspök és vicarius generalis. Trichtl a győri káptalanban most második méltóság. Papi egyéniségéhez legközelebb állott mindvégig ez utóbbi Boldog pap, kinek ilyen barátja van! Ennek szívébe kiontott minden keservét, vele közölte minden tervét, tőle fogadott nem egy tanácsot. Trichtl volt, mint Winterl tréfásan mondani szokta, az ő »kincstárnoka«; mert hát tudnivaló, hogy Winterl pénzt nem türt magánál, de adósságot sem csinált; s így sokszor megesett, hogy éppen pénz kellett. — Tatai plébános korában érdemeinek méltatásul nyerte király ő fölségétől az arany érdemkeresztet.

Winterl fénykora azonban Győrött kezdődött. 1864-dik december hóban három pap lőn egyszerre győri kanonokká, Winterl, Nogáll és a káptalan jelenlegi nagyprépostja, Mayrhofer József prelátus öméltósága. Ugyanekkor üresedésben lévén a belvárosi plébánia, melyre a város közönsége mint patronus a győri székeskáptalan tagjai közül egyet praesentál, Winterl lett a nép örömtüntetése között megválasztva. Ismerték őt még szigeti működéséből s tatai jó híre Győrbe elkísérte.

Nem könnyű föladat manap városi plébánosnak lenni. Győrött

a helyi viszonyok még nehezebbé teszik a helyzetet. Miután a székesegyház egyuttal plébániai templom, a plébániai istenitisztelet korán reggel van; fél 7-kor rövid szentbeszéd, 8 órakor énekesmise. A hivek — sok lévén Győrött a templom — más-más templomokhoz szoktak. A plébános hiveihez itt a szószékről nem beszélhet úgy, mint kisebb helyen; reggel jobbra cselédség s a szegényebb sorsu családanyák vannak jelen. Winterl azért, hogy hiveihez férjen, megragadott minden alkalmat, hogy a szószékre léphessen. Ismételten mondott böjti szónoklatot, majd a székestemplomban, majd német nyelven a bencések templomában; még agykorában is önként ajánlkozott arra, hogy a kármelita templomban szónoklati ciklust tartson azon kevés németajku hivek számára, kik a magyar beszédet nem értik. Buzgósága ugyan nem ritkán arra vitte, hogy beszédje hosszuvá vált. Nem egy májusban prédikált egymásután 32 napon és naponként háromnegyed, sőt egész órahosszat! Akiknek fogalma volt Winterl nagymérvű elfoglaltságáról, könnyen megbocsátották neki, ha szentbeszédein észre lehetett venni, hogy nem voltak mindig elegendően kidolgozva.

Napi programja ez volt. 6 óra tájban fölkelés, reggeli ima, matutínium, mikor a kórusban nem mondhatta; 8 óra tájban misézett és rendszeren a szent István vértanu oltáránál, mert szent István Győr város patronusa. Miséje rendszeren félóráig, de kissé tovább is eltartott. Hálaíma után haza »futott« (időkimélés kedvéért mindig igen gyorsan járt) reggelire, s ha ekkor le nem tartóztatták hivatalos teendői. 9-kor pontosan megjelent a káptalani misén. Ennek végeztével 10 óra tájban, ha ülés nem volt, otthon dolgozott rövid ideig, azután sietett ki a városba majd beteghez, majd szegényhez, majd valakit ezer ügyeiből kifolyólag fölkeresve, vagy ha névnap esett a papság vagy ismerősei, vagy az előkelőbbek körében, gratulálni. Senkiről Winterl meg nem feledkezett, nem ritkán cselédek is meglepett nevők napján kis ajándékkal és buzdító szóval; szíves szavainak gyakran ajándékkal adott hangsúlyt. Fél 1-kor szokott hazamenni ebédre. Két káplánján kívül rendszeren volt vendég is; compulit intrare! Kényszeríté a vendégeket, hogy jöjjenek. Igen kedvelte asztal fölött a vig társalgást. A »vitéz kapitány uram« (egy volt »lipcsei« huszár, ki minden ünnep- és vasárnapon törzsvendég volt sok éven át), a »hidi prépost« és mások, számtalan tréfára szolgáltatnak alkalmat. Ha vendég nem volt, a lapokat nézegette s a napi eseményeket beszélte meg káplánjaival. Hivei tudták, hogy Winterlt nehezen lehet otthon találni, s ez okból az ebéd

végét lesték s akkor volt dolga, míg csak a vesperára nem hívta a harang. Sajátsága volt neki, minden egyes emberrel úgy társalogni, mintha más nem is volna már hátra; s azért az egyikkel rendszeren csak akkor végzett, mikor a másik rákocogott. Vespera után, ha temetni nem kellett, egy ideig otthon dolgozott, azután megint kiment a városba, az utolsó években hetenkint legalább 3–4-szer, de néha naponként is, kedvelt árvaházába. Nyolc óra tájban vacsorázott, azután visszavonult, elvégezte hivatalos levelezéseit, olvasgatva, imádkozva. Ritkán került az ágyba éjjél előtt.

Igy ment ez huszonkét éven át; ebben a rájáiban volt foglalva győri élete. Omnibus omnia factus. Mindenkinnek mindene lett.

Mint plébános, igazgatója volt a belvárosi iskoláknak és mint esperes tanfelügyelője a külvárosiaknak. Mennyire érdeklődött az iskolák iránt, megmutatta kivált a vizsgálatok alkalmával. Minden egyes gyermeknek minden tárgyból kellett felelnie, és félelmessé vált a szelid Winterl, hogyha valamely iskolában bajra akadt. A vizsgálatot kihuzta fél 9-től fél 1-ig és délután fél háromtól fél 6-ig, néha még ezen túl is; télen nem egyszer gyertyát is gyújtottak. Volt öröme, mikor szépen feleltek; csak úgy áradt a dicséret a szülők és tanítókra! Maga személyesen is hívogatott vendégeket az examenre, csak hogy legyen alkalma a szülőkhöz szólni. Igen sürgette az éneket és a nagyobbaktól elvárta a kétszólamu dalokat. Évenként egyszer a tanítói testületet bőkezűen megvendégelte asztalánál, minden egyesre külön mondva szívélyes fölköszöntést. A Te Deum alkalmával évenként egész halmazát a praemiumoknak osztogatta ki a szorgalmas gyermekek között; nem ritkán személyesen vitte a gyermeknek szánt képet, könyvet a házhoz, csak hogy a szülőkhöz is szólva a nevelés jó irányára befolygasson. Csupa égő sziv volt Winterl évenként az első szentáldozás napján.

Hogy a tanítók közt az orgonajáték iránt is ápolja a kedvet, amennyire tudomásom van, kétizben szent Cecilia napján orgonaversenyt rendezett a székesegyházban; maga tüzött ki pályadíjakat és azután a résztvevőket a bírálókkal együtt szívesen látta asztalánál.

Ugyancsak szent Cecilia napján, míg canonicus cantor volt, évenként hangversenyre hívta házához a székesegyházban működő énekeseket és zenészeket, a műkedvelőket, de még a kisszeminariumban közösen tartott énekes fiukat sem felejtve ki; s hogy hallgató publikum is legyen, mások is eljöttek, — és Winterl kifogyhatlan vendégszeretete vidám estélyt szerzett valamennyinek.

»Szegények mindig lesznek veletek!« Hogy Winterl Jézus szíve szerinti pap volt, abból is lehetett látni, hogy a szegénység mindig körülvette őt és házát. Komoly leckét mindenik kapott, aki tőle kért; de dorgálásnak, ha szükséges volt, és munkára való utalásnak jó adomány volt a vége. Ebédkor egész csapat állott készen kosárral, kik hazahordták az ebédet vagy másoknak vitték; klastrom-kapuhoz volt hasonló az ő házának küszöbe; debiles, et caeci, et claudi, et senes, gyöngék, vakok, bénák, aggok, ilyenek voltak naponkint kedves vendégei. Mikor holttestét kivitték a temetőbe, a zokogás közül e szavakat lehetett gyakran hallani: »Meghalt a mi atyánk!«

A szegények fájdalma tört ki. A szegények iránti szeretetéből viselte a boldogult 22 éven át a győri szent Erzsébet-egyletnek is gondját. Akinek alkalmá volt őt ez egyletnek havi gyűlésein látni és hallani, az érthette igazán, minő szíve volt e papnak. Bámulatos volt türelme, mikor néha az egyleti hölgyek közt eltérő nézeteket kellett megegyeztetnie; nem volt elég neki, csak a gyűléseken látni maga körül az egyleti hölgyeket; a befolyásosabbakat lakásukon is fölkereste; ott is buzdított, intett, csitított, iparkodott arra hatni, hogy új működő tagokat nyerjen, hogy azután a szegényeket szorgalmasan látogassák, rájuk erkölcsi jó hatást gyakoroljanak, az árvákat gondozzák, jó helyre segítsék, karácsonykor ajándékkal meglepjék stb. És ami a fő, mindig tele marokkal járult az egylet költségeihez, miáltal minden szónál hangosabban szólt.

Alamizsnáiban nem tekintett a szegénynek vallására. Egy alkalommal szigeti öreg zsidó köszönt be hozzá, dideregve, hogy hát nem tud mivel füteni. Délután már fél öl hasábfá volt a zsidó lakásán.

A bőkezűség nála erény volt, nem természeti hajlamból származott vak szokás. Mert hát különben krajcárt hiába ki nem adott soha és szigorúan számot kért cselédjeitől minden után, amit vásároltak. Saját személyére meg éppen nem költött. Agg koráig különbséget nem tudott téli és nyári csizma, téli és nyári nadrág között. Reverendája sokszor nagyon megviselt, kalapja klasszikus is volt. Keztyű neki nem kellett. Butora lehetőleg egyszerű vala; csak könyveire költött, s kivált korszerű, praktikus vállalatok mindig száníthattak Winterl pártfogására. Itt is magasabb cél lebegett előtte. S ha valami jóra akadt, nem győzte ajánlani. Innen lehet érteni, hogy addig költött, míg volt miből: de adóssággal nem terhelte meg magát. Máséból költeni véteknek tartotta volna, jól tudván,

hogy az élet bizonytalan. S mikor mindenéből kifogyott, türelmetlenül várta és sürgette a káptalani divizornál az újabb kvótát! A már biztosra azután — ismeretes »kincstárnoká«-tól nem restelt előlegezni. Volt is sietsége, ha a magáéhoz jutott, kötelességének eleget tenni!

Említettük már Winterl vendégszeretetét. Ez sem volt pusztán természeti hajlam szüleménye, mintha szeretett volna baráti körben jó pohár mellett mulatni. Minden hívásnál magasabb célt tartott szem előtt. Hol szegénységre jutott uri egyént akart megvigasztalni, hol liberális, hitetlen tábor felé kacsingatót magának szívesége által lekötni, hol paptársait valami »eszmének« megnyerni, amelyet asztal fölött szokott megpendíteni, hol megint az egyház, templom, iskola körül szerzett érdemről megemlékezni, vagy valakit jutalomban részesíteni, vagy jó embereivel együtt lenni, hogy akikkel együtt fáradozott, azokkal együtt szórakozzék. Innen van az a tarka vendégsereg, mely minden lehető alkalommal Winterl házáat látogatta. Titulus volt minden ünnep, névnap, vizsgálat befejezése, fánk, korona, gyertyapecsenye, szent Márton ludja, szüret, disznóölés, meleg, hideg időjárás, majális, jünális, szent János-áldás, piros tojás, szentelt kalács stb. Mivel az egész belvárosnak volt plébánosa és a fenti okok alá majd az egyik, majd a másik esett, meghívott ő mindenkit: polgármestert, tanácsost, adótisztet, postatisztet, katonatisztet, szerkesztőt, kortest, doktort, tanárt, tanítót, papot, világít, előimádkozót, zászlóvivőt, mennyezetvivőt, az egyleti elnököket, egyes kiváló polgárokat; évenként egyszer a templom körül fáradozó személyzetet is meghívta, a karnagytól kezdve a harangozóig, a sekrestyeigazgatótól a minsterfiukig. Harangozó, miniszter nekik való helyiségben, a többi a méltóságos ur asztala körül gyült össze. És mindenkor mindenki számára volt szíves szava, fölköszöntése; a családtagokról sem feledkezett meg, a gyermekeknek hazaküldte a csemegét.

Az Oltáregylet és Erzsébet-egylet választmányait évenként egyszer, rendesen Jézus neve ünnepén uzsonnára, »rendkívüli közgyűlés«-re gyűjtötte egybe maga köré, elárasztván őket szivességével. De hányszor hűtötte le a hölgyek gyűlésein a disputatio hevét nyári »fagylaló«-val, mint mondani szokta!

Ő maga igen mértékletes vala; a bort éppen hogy csak megízlelte; gyakran nem is ivott; nem is tudott igen különbséget tenni jó és rossz bor között. A böjtöket a legpontosabb szigorral agg koráig megtartotta; a szombati dispensatiót soha sem vette igénybe.

Különben is asztala egyszerű volt. Volt káplánjai és meghittebb ismerősei erről tanuskodhatnak. Csak ha sok vendéget hívott, akkor költött vendégei iránti tiszteletből.

Különben Winterl igen leleményes volt oly dolgok gyakorlásában, melyekkel hiveit magának lekötölte. Ha öregebb, még oly szegény polgár halt meg, maga szokta eltemetni, — mert régi polgár. Ha betegjei voltak, szorgalmasan meglátogatta. Ha ellenfele akadt, megelőzte őt szeretettel, s valamely titulus alatt vagy meglátogatta, vagy ebédre kérette, vagy gyermekeivel tett szívesseget. Egy alkalommal iparosmester jött hozzá a káptalant érdeklő ügyben. »Vannak-e legényei, inasai?« kérdi Winterl. Igenlő válaszra jókora bankót ad neki e szavakkal: »Csináljon nekik jó napot!« Hogyne rajongott volna az egész kompánia »Vinterli«-ért. — Akármily egylet — pedig Győrött ugyancsak sok van — jött szedni, mindenik szépen kapott. Mikor felkérték valamely szívessegre, hacsak tehetette, megtette. Káptalani kiküldéseknél rendszeren ott volt Winterl. Mikor papi functióra hívták meg, bármely külvárosba vagy falura is, szívesen elment. És lelkesedésbe tört ki, midőn bárhol a buzgóságnak nyomait látta.

A város ügyeit mindig szíven hordta: mint városi képviselő a gyűléseken szorgalmasan megjelent. Hanem sokaknak föltűnt, hogy itt, a különben nagyon beszédes Winterl, ritkán szólalt fel. Ő befolyását legtöbbször indirecte érvényesítette, privát uton értekezve befolyásos szónokokkal, s így sokat tudott megakadályozni, ami a kath. érdekek kárára volt volna, vagy kivinni, ami azoknak kedvezett, anélkül, hogy személyét előtérbe tolta volna. Elve volt, hogy ő minden pártbelinek a papja, s hogy ilyennek nem lehet föladata, hogy pártvezéri szerepet vigyen, miután az emberek kellő különbséget nem tesznek a pap közt mint pártvezér között és közte mint lelkiatya között. Hogy Győrött pl. a kath. iskolák megmaradtak, úgy hiszem nem tévedek, ha azt mondom, hogy ez Winterl érdeme. Sok aggodalmas éjszakája vala neki abban az időben, mikor a közösítés napirenden volt és a »győri páholy« sürögve-forogva dolgozott, midőn a »tudományos fölolvasások« napirenden voltak és a majom-theoria fönnen hirdettetett és egy X... Y... olyan dolgokat mondott a chinaiakról a casinóban, hogy a hölgyek pirulva szégyenkeztek a teremben.

Az eddig mondottakból is könnyen látja mindenki, hogy Winterl vissza nem vonulhatott a kath. egyleti ügyektől. Szerette azokat kezében tartani, mert a plébános kötelességének vallotta, hogy

minden módon iparkodjék hiveire érvényesíteni befolyását. Sok éven át elnöke volt a kath. legényegyletnek; az oltáregylet, szent Erzsébet-egylet és a Szent László-Társulat pedig addig birták őt mint elnöküket, amíg plébános volt, haláláig. A Szent László-Társulat tagjait havonként összegyűjtötte a nagyszeminárium éttermében s e gyűléseket úgy iparkodott érdekessé tenni, hogy egyes tagokat fölolvadások tartására fölszólított. Hogy a Szent László-Társulat győri fióktársulata adományaival mindeddig az elsők közt ragyogott, abban nem kis érdeme van Winterlnek. E társulat Győrött, hol szent László koponyája őriztetik, zászlóval bir s egyházi körmenetek alkalmával testületileg szokott föllépni. A szent Erzsébet-egyletről még lesz szó. Az oltáregylet gyűlésein oda irányult figyelme, hogy a tagok buzgón megtartsák imaóráikat; szegény templomok pedig benne mindig pártfogóra találtak, sőt mikor az egyleti pénztár nem tudott a folyamodóknak eleget tenni, a jó elnök ismét csak belenyúlt a maga tárcájába, s hol casulát, hol kelyhet vagy ciboriumot stb. vásárolt a kérelmező templom számára. Kivált az ő érdeme az is, hogy ennek az egyletnek javára a t. Orsolya-rendiek iskoláiban a leányok közreműködtek, természetesen, tanítónők felügyelete alatt. Az egylet adta az anyagot, a kisebb leányok horgoltak csipkét, a nagyobbak himeztek casulák-, pluvialék-, stóláknak való dolgokat. Hasonló irányban dolgoztak a majorokbeli árvaház növendékei is. Volt azután öröme Winterlnek, midőn e leánykák számára évenként ő excja a megyéspüspök ur által följárnlott »pengő« jutalmakat kioszthatta! Pénzbeli adományán kívül az egylet tőle évenként értékesebb ajándékot is kapott. Az évenként rendezett kiállítást mindannyiszor megelőző szentmisével nyitotta meg, és a kiállítás számára saját házában adott alkalmas helyiséget s a pörsölybe ő tette az első adományt arany alakjában. Különben is a két testvéregylet (az Erzsébet- és oltáregylet) mindenkor az ő házában tartotta a gyűléseket. — Győr határán kívül is ismerték Winterl zelusát az Ur háza ékessége iránt, s ezt pl. a hirneves Dingraf, lébenyi plébános, jól kizsákmányolta, kivált azon cínnél fogva, hogy Winterl az ő (hajdan apátsági) templomáról viselő az apátur címét. A győrszigeti templom főoltárát is a legutolsó időben ő restauráltatta.

Említettük, hogy Winterl mindenkor magasabb célt követett. E cél pedig volt: a salus animarum, a lelkek üdvössége. Azért iparkodott ő, hogy mindenkinek mindene legyen, hogy mindeneket megmentsen. A betegekre nagy gondja volt, s ha hívták, agg korá-

ban sem vonakodott a legzordonabb időben sem azonnal menni. Halálos baját is provisió alkalmával kapta meghülés következtében. Iszonyu hóízatarban éjjel ment beteghez; visszatértében katonatisztel találkozik, ki megszólítja: »Ugyan méltóságos Uram! nincsen káplánja, hogy ilyen időben gyóntatni megy?« — »Én is katonavagyok; ha hívnak, mennem kell«, volt a nemesszívű papnak a válasza. Tudták városszerte, hogy szívesen jön, s azért szívesen hívták, nemcsak az ő plébániájában, hanem minduntalan a külvárosiakban is. S a különben szelid Winterl rettenetes vihart támasztott, minden respectust félretéve, oly házaknál, hová beteg mellé papot nem hívtak. Így nem volt ritka az oly eset, hogy Winterltől való félelemből is meggyóntatták a betegeket. Gazdag, előkelő és szegény között e téren nem ismert különbséget.

A házasulandókkal majd kivétel nélkül ő maga foglalkozott; pénteki napon estefelé volt ezek számára oktatása; néha többeket is vett elő együtt; sokszor kiméletes figyelemmel külön tanította őket. Az esketést is rendszerint ő teljesítette, s ha káplánra bízta, ezek minden egyes esetben kaptak fölhatalmazást.

Az egyház reményét, a növendékpapságot, rendkívül szerette. Szünidőben a győri kispapok gyakran voltak vendégei, adstantiapénzt tetemesen adott és sokaknak kitartotta a primiciát. A szemináriumban rendezett ünnepélyeken — hacsak lehetett, szívesen megjelent s igen érdeklődött az egyházi ifjak előmenetele iránt.

Amint Winterl a jót mindenben kereste, úgy őszintén örült, ha másutt jó vállalat virágzott; azonban ha hasonló vállalat Győrött nem volt, a szent vetélkedésnek bizonyos nem fogta el lelkét s nem lelte nyugtát, míg csak Győrött is be nem hozta; vagy ha ez éppen nem sikerült, akkor se vége, se hossza nem volt panaszának; mindenben első szeretett lenni. Rendkívül fogékony lélekkel birt minden jó iránt s emellett agg koráig az ifjuság lelkesedésével rendelkezett — bár százszor is megcsalatkozott. S amint ő elfáradni nem tudott, szívesen föltette paptársairól is, hogy ők is olyanok, milyen ő és örömet megosztotta velök gondjait, terheit. Az érdemet mindenkinben becsülte és nyíltan elismerte, s tehetsége szerint nem ritkán jutalmazta is.

Ami Winterlben a buzgóság lángját mindvégig ápolá, az az imának olaja volt, melyet szüntelen és fáradhatlanul gyűjtött. Nem volt alkalmunk őt meglesni clauso cubiculo, zárt ajtók mögött, de gyakran láttuk a templomokban, az utcákon, processiók alkalmával télen-nyáron sok éven át imádkozni, — és mindig ugyanaz a Win-

terl tűnt szemünkbe. A térdhajtást a szentség előtt mindig tökéletesen végezte; egyéb dolgokban is gyöngéd lelkiismeret vezérelte; pl. soha őt taláris nélkül nem lehetett látni és a tonsurát is mindvégig viselte. Lakását el nem hagyta anélkül, hogy szenteltvizet ne vett volna (azt ágya mellett tartotta); születése napját évenként a szigeti templomban, hol megkereszteltetett, mondott szentmisével ünnepelte; gyakran gyónt. Szerénysége onnan látszott, hogy az őt ért pápai kitüntetés jelvényeit csak nagy ritkán használta. Szóltunk már miséjéről. Föltűnt éneke is; sajátos nyugalom, tiszta, benső modulációval teljesítette s úgy hiszem, kinek alkalmá volt őt hallani, nem felejté el azt a hangot, mellyel az »Oremus«-t intonálta. Misézni szent István oltáránál szeretett, imádkozni a csodálatos vérrel verítékezett Mária-kép előtt és pedig hátul, sötétben, a chór alatt, télen galléros köpenyébe burkoltan, de kezeit szépen összehajlítva. Ha valamely győri vagy külvárosi templomban rendkívüli istentisztelet tartatott, Winterl figyelmét ez ki nem kerülte; ha nem fungált, bizonyosan ott termett az ájtatos nép között. Így a szentségnapokon; így a nagyhéten, így számtalanszor a kármelita atyák templomában. Hányszor épült rajta a közönség, mikor pénteken, kivált a nagyböjt idején, hajadon fővel, zord időben is, a nádorvárosi Kálvária-utca hosszában a stációkat járta, és pedig gyakran, mert nappal nem ért rá, sötét este is.

Nagy barátja volt a bucsujárásoknak, s a processiókat anyagi segítséggel bőkezűen támogatta. Ő maga nem igen távozott hivei köréből és évek multak anélkül, hogy Győr határán kívül aludt volna. Öreg Mária-Czellben kétszer volt; először mint ifju, 50 évvel később mint nagyprépost és prelátus. Ezt a jubiláris bucsujárását Trichtl prépost társaságában vasuton és kocsin teljesítette. Átszellemültnek látszott, mikor onnan visszatért.

Régi szokás szerint a nagyhét első napjain a papnövelde falai közt az áldozó papok számára meditációk tartatnak; senki azokon huszonnégy éven át oly pontosan meg nem jelent, mint a városplébános, ki különben sokoldalu elfoglaltsága miatt más dolgoknál nem egyszer későn érkezett. E meditációkat rendszerint máshonnan meghívott szerzetes áldozópap tartotta; de egyjében maga Winterl is fungált ilyenkor mint vezető. Hasonló buzgósággal vett részt az újabb időben már kétízben tartott rendszeres lelkigyakorlatokon, amelyekhez nagy reményeket fűzött.

Mindig nagy felelősséggel járt plébánosnak lenni; a gyöngéd lelkiismeretű pap e tekintetben elég aggodalmat szenved. Mikor

látja, hogy az evangéliumi jó mag annyiféle tövis által elnyomatik, hogy sok szem az ut szélére vagy sziklás földre esik, **nem** volna csoda, hogy visszavonulni kívánczik, mások vállaira engedve nehezedni a súlyos keresztet. A **szentek** történetében is találunk erre példát. Ki nem épült az arsi plébánosnak, szent Vianney Jánosnak, azon elhatározásán, hogy futás által akart megmenekedni a plébániai terhektől, vagy egy Kantius szent János eljárásán, ki otthagytá plébániáját — látván a lelkek veszedelmeit s nem bírván azokat eltávolítani, inkább megint egyetemi tanár lőn! A mi korunkban plébánosnak lenni még nehezebb; nem szükséges ez állításom okait részletezni. Winterl sokat szenvedett ez okból. Mikor magánosan járt az utcán és gondolataiba elmerült, a benső aggodalom arcára is kiült, úgy, hogy az ember könnyen következtethetett szívében dúló indulataira. Winterl — bármennyire nyájas és szelid vala a társalgásban — természetből fogva igen heves férfiú volt, s tudjuk, ilyen embereknek rendszerint több jut ki a benső harcokból. Mikor a három pontos testvéreknek Győrött virágzott a buzájok, akkor voltak Winterlnek legkeserűbb napjai. Ez volt a hetvenes évek elején. Hire járt már, hogy Winterl leköszön. A városban már nagyszerű tüntetésről beszéltek, amellyel e hivatalához visszavinni akarták azon esetben, ha csakugyan leköszönne. Az isteni gondviselés azonban ez időben már készített számára láncot, mellyel a plébániához kötötte, s ez nem vala egyéb, mint a Winterl által 1872-ki szent Mihály napján megnyitott leányárvaház. Ezen intézet fölvirágoztatására kétségkívül többet tehetett mint városplébános, mint esperes, mint városi képviselő, mintha csak egyszerű dignitarius a káptalanban.

Fölöttébb tanulságos ennek az intézetnek megalapítása és gyarapítása, azért érdemes felőle bővebben szólni. Nyíltan közölte Winterl e sorok írójával árvaháza iránti minden tervét, aggodalmát, reményét, tehát szólhatunk is róla.

Árvafiúk számára van Győrött intézet a város tornya alatti helyiségekben; azonban árvaleányokról nem volt gondoskodva. — Egészen elhagyatott leánykákért a város fizetett 4—5 forintot havonként és »koszt«-ba adta, természetesen szegény emberekhez, kik még hasznót is vártak e csekély díjból. Mint plébános és Erzsébet-egyleti elnök tapasztalta, minő szomorú az ily szegény teremtések sorsa. Árvaház segíthetne e bajon; de mi módon teremtsen árvaházat! Könnyű ez annak, ki 100.000 forintot letehet! De Winterlnek semmije sem volt, csak folyó jövedelme. Aggodalmait egye-

bek közt orvostudorral (dr Sikorral) is közölte, ki azt tanácsolta neki, hogy kezdje meg lehető szerény módon, majd segítségére lesznek mások is. Ez a gondolat megfogalmazott szívében s miután sokat meghányta és meghitt embereivel megbeszélte, elhatározta, hogy egyelőre 5—6 árvaleány számára lakást bérel, hogy nevelőasszonyt fogad melléjük, hogy a szent Erzsébet-egyletet fölkeri, miszerint a vezetést elvállalják, s hogy végre a kis intézetet a magáéból próbaképen eltartja. Lelke felével, Trichtl J. préposttal, utnak indultak tehát, hogy alkalmas helyiséget keressenek. Mindenféle oknál fogva eltekintettek a Belváros és Ujvárostól és a Nádorvárosba indultak; itt véltek találhatni alkalmas lakást; e városrész legtisztább levegővel és legtöbb kerttel bir. Jó ideig hiába jártak. Egy napon megint láttak cédulát egy ajtón, lakást hirdettek; megtekintik a házat s íme a győri Boldogasszony képe volt az ajtó fölött. »Itt a Boldogságos Szűz Mária van, ide bemegyünk« — mondá Trichtl, s evvel beléptek. Három kis szobából, konyha és kamrából álló lakást fogadott és szent Mihálykor a közeli plébániatemplomban mondott szentmise után a szent Erzsébet-egyleti urhölgyek s a nádorvárosi esperes-plébános jelenlétében bevezette oda az ápoló asszonnyal az első hat árvaleányt és az intézetet a Boldogságos Szűz különös oltalma alá helyezte.

Bajos szóval elmondani, minő örömmel fogadta a győri közönség ezen kezdeményezést. Az Isten áldása szemlátomást föltűnt rajta. Arról nagyon hamar meggyőződött az alapító, hogy ezen a fokon az intézetet nem hagyhatja. Egy asszony hat neveletlen, egészen elhanyagolt leánnyal mit is kezdjen, mikor őket tisztán tartani, nekik főzni, őket gondozni, rendhez szoktatni kellene!? Miután csakugyan bekövetkezett, amit az említett orvos megjósolt, hogy t. i. mások is segítségére jöttek, Winterl Istenbe vetve reményét, a házat megvette és a következő iskolai évre az intézet kiterjesztését vette tervbe és pedig egyházilag jóváhagyott szerzetesnők meghívása mellett. Mindenfelé kopogtatott; de tudjuk, a hazai kongregációk akkor is most is annyira keresettek, hogy ezt az intézetet egyik sem vállalhatta el. Szerződött tehát a szegény gyermek Jézusról nevezett aacheni kongregáció bécsi anyaházával, kik közt volt egy magyarul beszélő tanítónő, s kik megígérték, hogy azok, kiket ezenkívül küldeni fognak, a magyar nyelvet rövid idő alatt meg fogják tanulni. 1873-ban, az iskolai év kezdetével el is jöttek.

Winterl azonban nemcsak árvaházat, hanem jóra való kath. leányiskolát is akart. A nádorvárosi plébánia birt ugyan férfitanító

vezetése alatt leányiskolát, amelyet rendszerint csak 40—50 leány látogatott; a többi tanköteles vagy bejárt a belvárosi leányiskolába, vagy a távolabbi utcákból éppen nem járt iskolába. A fiuk szorgalmasabban jártak; s tekintve a tankötelesek számát, új osztály föllállítása okvetlen szükségessé vált. Ezen körülmények alapján Winterl azon ajánlatot tette a város közönségének, hogy ő kész jól fölszerelt, a törvény minden követelményének megfelelő két tantermet leányiskolák számára az árvaházban nyilvános használatra átengedni s képzett tanítónőkről gondoskodni, ha a város neki azt a költséget évenként megadja, melyet egy új tanerő eltartására kiadnia kellene.

Ezt az ajánlatot a város két kezével elfogadta s így mind a két fél nyert. Sőt midőn Winterl az ő árvaházában egy harmadik osztályt is föllállított, a város egy második tanerő fizetését és lakbérét is fölajánlotta.

Hosszu lenne e vázlat, ha e ház történetét tüzetesen elbeszelném; csak a főbb eseményeket akarom kiemelni. Már az első évben építeni kellett, mert a volt polgárházban nem volt iskolának való helyiség. Épült tehát az udvaron két derék terem. A püspök ur ő exja adta hozzá a téglát.

Az apácák bevonulásával kosztos gyermekek is jöttek. Winterl szívesen elfogadta. Az igen mérsékelt díj egy kis hasznot mégis csak hozott, mert nagyban vásárolhattak, azután a jobb nevelésű kosztos leányok példája az árvákra is jó befolyást ígért. De ezzel megint kevés lett a helyiség: újra kellett építeni. A ház nagy benső telekkel bir, amely nagyrészt kert; hátul egy másik utcára lakók számára voltak helyiségek. Most ezeket nagy költséggel Winterl átépíttette tantermekké, az előbbi tantermek pedig munkaterem és hálóteremmé lettek. S hogy a kert által elválasztott két helyiség között zordon időben is könnyebb legyen a közlekedés, a kert szélén földött folyosót épített, miáltal a gyermekek mindenkor alkalmas szórakozási helyet is nyertek.

De mit ér az ilyen intézet, ha az Ur Jézus személyesen nincs ott? Ha nincs, ahová bánatos órában elmehet a Jézushoz szokott apáca, hogy ott kitarhassa szívét? — Könyörögtek tehát kápolnáért és szentségért. Ha van tűzmentes helyiség, nyithatók, volt a megyéspüspök válasza. És volt. Egyetlen kis szoba a sok között bolt-hajtásos és ezt berendezték. Az intézet főnállásának második évfordulóján lőn felavatva az alapító által, és először bemutatva benne az imádandó szent áldozat. És bevonult az Ur Jézus az inté-

zetbe s azóta ott lakik. Misére azonban ezentúl is a plébániater. plomba jártak, csak renováció végett szokott szentmise lenni. A kápolna oly kicsiny, hogy a bennlakó gyermekek harmadrésze sem fér bele. Ujnak építése elkerülhetetlen.

A szegény gyermek Jézusról nevezett apácák csak két éven át gondozták az intézetet. Minden tekintetben jeles kongregáció; csak a magyar nyelvet nem tudták oly mérvben elsajátítani, ahogy azt a gyorsan fejlődő intézet megkívánta volna. Winterl ugyan fogadott melléjük világi tanítónőt; ami segítségnek megjárta, de zárdában nem lehet rendes állapotta. Ez okból a Megváltóról nevezett kongregáció soproni anyaházával lépett alkudozásba; e kongregáció most már képes volt ezt az intézetet is elvállalni, az intézet főnnállásának harmadik évfordulóján már helyben voltak és azóta dícséretesen megfelelnek.

Mennyire szíven hordta Winterl ez intézetet, mindennap tanusította. Volt idő, hogy naponkint estefelé elment utánanézni; hetenkint 2-szer 3-szor rendszeren ellátogatott oda, biztosan ott volt minden szombaton, amióta Szentség volt a háznál; ekkor a Bold. Szűz tiszteletére könyörgést tartott. És különös, e szombati litánia volt az utolsó functiója, melyet halála előtt végzett; már rosszul érezte magát ott, hazamenve halálos ágyába feküdt. Hacsak megtehetette, minden vasárnap estefelé szintén megjelent árvái között, hogy megmagyarázza nekik az evangeliumot. Idővel szép kis csapat leány vette őt körül; árva mintegy 12, a többi kosztos növendék, mintegy hatvanan. E szám természetesen változik; volt már több is; most van 25 árva és 28 más növendék. Mindig megtudta, mit kaptak ebédre stb. s örült velük, ha jó falatjuk volt. Gondoskodott, hogy a családokban hagyományos szokások, teszem szent Márton napján a lud, Mindenszentekkor a kalács, ősszel a szüret, Karácsony böjtjén a mákos tészta... megtartassanak. Ezen árvaházban honosította meg a nagyobb szerű karácsonyi játékot, s csak az volt a baj, hogy az igen sikerült játékokhoz a helyszűke miatt, noha háromszor is adták, kevesen fértek.

»Fukar kezdek lenni, mióta az árvaház főnnáll« — mondta nem egyszer Winterl; fukarsága azonban abban állott, hogy magára még kevesebbet adott, s hogy minden krajcárt, amit valaki az intézet javára adott, szépen összerakosgatott, az árvákat pedig a magáéból tartotta el. Ezen körülmény háztartását igen érzékenyen vette igénybe; pedig szegényeitől sem tudott megválni.

Az árvaház ügyeiben igen hathatós támasza volt a szent Erzsé-

bet-egylet. Ennek az egyletnek tagjai városszerte fönttartották iránta az érdekeltséget és nem egy barátot szereztek neki. Így lett, hogy évenként mintegy 2000 forint gyűlt be az árvaház javára s lett Winterl halálakor tőkéje mintegy 40.000 forint, amelyben többféle nagyobb hagyaték és alapítvány is foglaltatik. Azt az örömet ugyan nem élhette meg az alapító, mikor maga az ország biboros primása 10.000 forintnyi alapítványával tüntette ki az intézetet.

Már jókor gondoskodott Winterl, hogy alapítványa biztos kézre kerüljön. Megkérte a győri székeskáptalant, hogy vállalná magára a kezelést, amit az szívesen megígért. S így az intézet kath. jellege is biztosítva van.

Nagy meglepetésben részesült egy szép reggelen Győr városa. Az árvaház tőszomszédságában az övénel talán még nagyobb területtel rendelkező ház, az úgynevezett Caneider-ház, tulajdonosának nagylelkűségéből az árvaháznak lön ajándékozva. Álmélkodott a város, hogy középsorsu család ilyesmire képes. Tekint. Schmidt József, törv. bíró és neje, szül. Caneider, kire a ház örökségképpen szállt, ajándékozták azt oda. Az Isten elvette három tehetséges jó fiokat, egyetlen leányuk maradt csupán; a kereszt érlelte meg áldozatkészségüket. Midőn e ház birtokába jutott, Winterl lelkében azonnal messzire kiható tervek támadtak. Egyet meg is valósított. T. i. az új ház egyik részében apácáinak fölügyelete alatt nőcselédek számára menedékházat nyitott. Olyanokat fogadott oda be, kik hely nélkül voltak, s addig maradhattak, míg új szolgálatot nyertek. Mig ott voltak, részesültek vallási oktatásban, gyakorolták magukat a szükséges munkákban, szigoruan kötelező rend szerint. Aki tudja, mennyi veszedelem környezi a szegény leányt városi helyen, aki ismeri a gyöngé nem gyarlóságát, aki a jó cselédet megbecsüli: az érti, mily nagy jónak vetette meg Winterl e ház alapításával az alapját. Azonban a nagy közönség, mely oly sokszor nem érti meg, mi válik javára, ezen intézet mellett kevésbé lelkesült. Egy másik tervét sirba vitte magával, t. i. elhagyatott öregek számára cellákat tervezett; vannak öregebb személyek, kik egy-két száz frt évi jövedelemmel bírnak, s éppen emiatt az úgynevezett ispitákba föl nem vétetnek, de e csekély jövedelemmel csak nyomoruságosan tengődnek. Az árvaház mellett évi kis jövedelmök árán — ha többen volnának — celláikban szépen el lehetnének és amellet a serdülő árvaleányok ott gyakorolhatnák magukat a cselédek mindenemű teendőiben. Ez volt a terve. Telek elég volna. Talán ébreszt a Gondviselés embert, ki a tervet végrehajtja.

Az érvaházban lévő iskola derekasan megállja a helyét. A tanulók száma meghaladja a kétszázat. Kisebb birtokosok a vidékről, s a magyar nyelv miatt jómódu németek Mosonból és más vidékekről szívesen engedik ide gyermekeiket.

Ennyire gyarapodott a kis csemete 15 év alatt. Fönnállása biztosítva van és jó kezek viszik a kormányát.

E rövid följegyzésekből látjuk Winterl működését, látjuk jellemét. Tisztelettel csüggték rajta hivei; kiváló férfiak megtisztelték őt barátságukkal. Ő Eminentiaja, hazánk primása, midőn Winterl halálának hírére vette, sietett kifejezést adni részvétiratóban azon nagyrahecsülésnek, melyet iránta szívében táplált. Győrnek főispánjai, néltóságos Balogh és Szabó urak, a pannonhalmi főapát Kruesz Chrysostom ő excellentiaja, a dömlői apát Jahn Mainrad, a tatái Eszterházy gróf, Intay Vazul, O. S. B., Juriga Albert O. Carm. és sokan mások Winterl tisztelői és barátjai közé tartoztak. Mutatta ezeket temetése. Rövid néhány napi betegség vetett véget életének 1886. január 22. Utolsó szava volt: Deo gratias. Méltó zárszó oly ajakról, mely annyit szólt Isten dicsőítésére és a felebarátok javára. Miután a holttestet ő Excellentiaja, dr. Zalka János megyéspüspök ur beszentelte, megindult a gyászmenet. Ilyent Győr még nem látott; a koporsó még a Káptalandombon volt, mikor a kereszt a temetőt már elérte; annyi könny Győrről halott fölé még nem folyt, mint ekkor és a temetőben a sokaság hangosan is felzokogott!

A város hivei önkéntes adakozásból maguk állítanak felejtetetlen plébánosuknak siremléket.¹⁾

Winterl alacsony termetű, egészséges, kitartó, edzett testtel bírt; csak az utolsó években szenvedett gyakran mellhurutban. Fölöttébb röviden látó, az éjjeli munkától irritált szemétől (egyik szemén alig látott) gömbölyded fejét kissé előre hajtottan viselte. Arcszíne üde piros vala; hatvan éves koráig alig lehetett rajta észrevenni az éveket, oly fürgé kis ember volt. Hogy időt nyerjen, az utcán mindig gyorsan és a legrövidebb irányban haladt. Sanguinicus véralkatát keresztény önuralommal féken tartotta; volt ugyan néha vihar, ha gátságot vagy rendetlenséget tapasztalván a fék kissé lecsuszott a kezéből; azonban mindig hamar fölkapta azt; ő nem tudott soká nehezteni. A keresztény erény nem áll a szenvedély hiányában, hanem a fölöttük való uralomban. »Militia est vita hominis super terram.« Küzdelem az ember élete a földön. (Job. 7, 1.) A legvitézesebb harcos is kaphat sebet!

Ha valaki azt találná gondolni, hogy erős színeket használtam, ime álljon itt a püspöki körlevélből ama néhány sor, amellyel a megye főpapja, ki mint ilyen legjobban ismerhette a boldogultat, Winterl halálát megyéjével tudatta. Hű magyar fordításban adjuk, hogy minden olvasónk megértse.

»Tetszett az élet és halál Urának, Winterl Antalt, ő szentségének a pápának házi főpapját, a győri székesegyház nagyprépostját és kanonokját, a lébényi szent Jakabról címzett apátság apáturát, a zsinati vizsgálók testületének elnökét, a székesegyházi kerület esperesét, Győr sz. kir. város belvárosának plébánosát stb. rövid betegség és a haldoklók szentségeinek ájtatos fölvétele után, életének 72-dik, áldozárságának 47-dik évében, január 22-én ezen halandó életből kiszólitani. Lelkem legbensőbb fájdalmával említem e helyen tiszt. megyei papsághoz szólva a már amúgy is ismeretes halálesetét azon »kitűnő férfiúnak, kinek még hosszabb életet kívántak mindazok, kik ismerték kiváló (insignes) jó tulajdonságait: színtelen jámborságát Isten iránt, erkölcsének sértetlen tisztaságát, a lelkek üdvössége iránt való lángbuzgalmát, a szűkölködők és árvák iránt való tevékeny szeretetét.«*) A szűkölködőket és szegényeket áradó bőkezűséggel támogatta, a nádorvárosi külvárosban árvaleányházat alapított, több éven át a sajátjából eltartotta és kegyes alapítványokat kivéve hagyatékának örökösévé tette, amiért is polgártársai őt e legszebb címmel: »szegények és árvák atyja« méltán kitüntették. A lelkipásztorkodási hivatalban, melyet, miután hét évet mint tanulmányi fölügyelő a nagyszemináriumban töltött, mint győrszigeti plébános 1847-ben kezdett, az 1851-től az 1864. év végeig Tatán, ezentúl pedig mind egyszersmind győrszékesegyházi kanonok a Belvárosban viselt s amelytől, noha 1873. óta a káptalani rangfokozatok elsejét birta, nem előbb, hanem csak halála által vált meg, fáradni nem bíró munkakedvvel hirdetvén mindenkor az Isten igéjét, kiszolgáltattván a szentségeket, látogatván az iskolákat, s mindenkinek mindene lenni törekedett. Ez annyira kitűnő áldozópap és lelkipásztornak temetése az általános tisztelet, hála és elismerésnek valóban nagyszerű nyilvánulásai között az egész város lakóinak roppant tömeges jelenlétében ment végbe. Sirhalmának valóban legékesebb díszét képezik a szegények könnyei, melyek rá bőven hullanak. Teljesítvén érte az oltárnál a köteles istentiszteletet, könyöröggjünk, hogy az isteni Üdvözítő, ki az irgalmasokat

*) Az idézőjel alatt mondottakat, úgy véljük, nem tévedünk, ha azokat a biboros primás szavainak tartjuk.

boldogoknak mondja, ezen hű szolgájának, kinek emlékezete áldásban lesz, az örökkévalóságban megadni méltóztassék a munkás-élet pálmáját és a dicsőségnek koronáját!«

* * *

Hahnekamp György élénk tollából kikerült fönti életrajzhoz Winterl Antal egyik tatai utódjának is van még némi hozzáadnivalója.

Ez az utód ugyan jó emberöltő multával működött Tatán Winterl nyomában, de még ekkor is számosan éltek szem- és fültanuk, kik »a jó Vinterli«-ről gyakran megemlékeztek és tőlük hallotta a következőket is.

Buzgón predikált és tartott ker. tanításokat. Eljárt az ismétlő iskolások közé s lakásán is taníttatta őket egyre-másra, különösen az újabb énekekre. A jegyeseket is mindig ő oktatta és alaposan elkészítette a házasság szentségének fölvételére. Billegh-pusztára is kijárt; ha kocsi nem jött — gyalog, még a legrosszabb idően is, pedig 13 kilométeres utat kellett megtennie.

1854-ben plébániájában nagy ünnepség keretében ülte meg a Szeplőtelen Fogantatás hitcikkelyének kihirdetését. A diszes főtéren, — a régi templom lebontása óta, — Immakuláta-szobor már ugyanis állott, azért most a templomban állítottak diszes oltárt a Szeplőtelen Fogantatás tiszteletére. A nagy, művészi oltárkép csak a rávaló évben készült el; e kis mulasztást a jámbor kegyurnő, gróf Esterházy szül. Plettenberg Mária szép ezüst lámpával pótolta.²⁾ Ebből is következtethető, hogy az egész oltár a kegyuraság költségén készült. Maiglan is ezen oltárnál tartják a mindennapi májusi ájtatosságot.

1861-ben Winterl a most is virágzó »Élő Rózsafüzér Társulatot« hozta be a plébániába; hivei ezt is hálásan emlegették.

Irodájában rendbehozta az alapítványok naplóját, a levéltárt, leltárt. A jó könyveknek is terjesztője volt. Emellett némi szórakozásra is jutott ideje, mert többször fölkereste a lakodalmakat, sőt a táncoló fiatalsághoz is be-betekintett néha. Ő tudta, hogy miért!

Ő alatta, aki az anyagiakkal csak a legkisebb mértékben törődött, a plébánia javadalma is előnyösen alakult át, amennyiben az 1859-iki tagosítás alkalmával közel a városhoz egy tagban kapott 92 osztályozott (1100 négyszögöles) hold földet.

Mindenki sajnálta, mikor 1864-ben kinevezték győri kanonoknak. Arcképét sok házban ma is kegyelettel őrzik.

Győri viselt dolgait is ki kell egy-két adattal egészítenünk.

Amit Winterl életirója az ő könnyen fölpezsdülő véralkatáról és e fölötti gyors uralmáról elmond, ezt megerősíti az a kis történetke, amit a győri kármeliták jegyeztek meg Winterl Antalról.

Egyszer Winterl becsönget a kármelitákhoz, de az ajtónyitásra a szokottnál tovább kellett várnia. Végre nyílik az ajtó, ott áll a portás-testvér és alázatosan köszönti a jól ismert városplébánost. Am a hirtelen válasz ez volt: Micsoda dolog ez, az embert oly sokáig megvártni!

Winterl hamarosan végzett a kolostorban s távozott. Negyedóra múlva megint csöngetnek; a testvér siet, ajtót nyit s íme, megint Winterl kanonok áll előtte, ki most alázatosan csak annyit mondott: Kedves testvér, bocsásson meg, hogy iménti fölhevülésemben oly bántó szavakkal illettem. Igazán sajnálom, hogy megtörtént! Kezet nyújtott és sietve távozott. Hahnekamp valóban élethűen jellemezte!

Eppen ilyen híven írta meg pénzügyeinek kezelését is. Jólehet Winterl kanonoki stalluma mellett több éven keresztül a nagypréposti javadalmat is élvezte, mégis megtakarított pénze sohasem volt. Bőséges adakozása, szíves vendéglátása, uri háztartása szép pénzbe került, mégis — adósságot soha nem csinált. E tekintetben, — mint volt káplánjai mondották, — legföllebb addig ment, hogy a hónap végét be nem várva, a káplánok kezelte stóla- és iroda-bevételekből, néha-néha **előleget** vett föl.

Egyszer Tatára ment látogatóba s ott minden pénzét elosztogatta. Egyik utitársától kellett az utazáló költséget kölcsönkérni.

És mégis, ilyen felebaráti szeretetből önmagát kifosztó életmód mellett is, akadtak ellenségei.

Valamelyik nagyobb győri vállalatnak két korhely alkalmazottja kileste az alkalmat és észrevétlenül besurrant a nagyprépost lakásába.

Karosszékeben ülve találták a jóságos, ekkor már öregedő főpapot Winterlt a látogatás nem lepte meg, mert ajtaja mindig nyitva állott a szegények előtt, akik sűrűn keresték föl és üres kézzel sohasem távoztak.

Am ezek a látogatók nem kéregettek, hanem rárohantak a széken ülőre s amig az egyik az anélkül is gyöngye öreg főpap kezét leszorította, a másik kiragadta nyakából az értékes aranyláncot s hozzá még aranygyűrűjét is elrabolta. Mikor végeztek, akkor éles kést rántva elő, arra kényszerítették, tegyen arra esküt, hogy nem jelenti föl őket.

Ezen rablás után Winterl még évekig élt s hivatalos utjain gyakran találkozott a haramiákkal, de nem jelentette őket föl, jó-lehet, — tudjuk, — a halálos fenyegetéssel kierőszakolt eskü nem kötelező.

Am mikor Winterl nagyprépost meghalt s végrendeletét föl-bontották, mellette külön levelet találtak, melyben fönti esemény, a nevek megemlítésével, meg volt írva.

A leleplezésnek a városban azonnal hire terjedt s fülébe jutott a 2 gonosztevőnek is. Mielőtt a rendőrség letartóztathatta volna őket, mindaketten öngyilkosok lettek. Az egyik a temető közelében egyik akácfára akasztotta föl magát, a másik pedig golyóval vetett véget életének.³⁾

Innét-onnét félszáz éve már, hogy Winterl az örökkévalóságba költözött. Ezen idő alatt azt a nádorvárosi kis plántácskát, melyet ő ott oly gondos szeretettel öntözgetett, Isten kegyelme terebélyes, izmos fává növesztette; fává, mely évről-évre mintegy 600 ifju léleknek nyújt üdítő árnyat, s lelket, elmét egyaránt tápláló nemes gyümölcsöket.⁴⁾

Azért a jó Winterl ezen alapítására is bizvást alkalmazhatók a zoltáros sokszor idézett szavai: »És lészen mint a fa, mely a vízfolyások mellé ültettetett, mely gyümölcsét megadja idejében és levele el nem hull.« (Zsolt. 1, 3.)

Jegyzetek.

1) Winterl a győrbelvárosi ó-temetőben nyugszik. Siremlékének ez a fölírása:

WINTERL ANTAL

PÁPAI PRELÁTUS, NAGYPRÉPOST, GYŐRBELVÁROSI PLÉBÁNOS,
A GYŐRNÁDORVÁROSI LEÁNYÁRVAHÁZ NAGYLELKÜ ALAPÍTÓJA.

E kőnél maradandóbban hirdetik emlékezetét jótettei.

HERVADHATLAN ÉRDEMEINEK SZ. KIR. GYŐRVÁROS KÖZÖNSÉGE.

1814—1886.

Az ó-temető már 25 év óta használaton kívül van; a törvényes idő leteltével telkének egészen más rendeltetése lesz. Remélhető, hogy az érdekeltség a szentéletű városplébános áttemetéséről idejében fog gondoskodni.

2) Az új ollár fölírásai: a) Ó bűn nélkül fogantatott szűz Mária, könyörögj érettünk, kik hozzád sóhajtunk. b) O Maria, ohne Mackel

empfangen. bitte für uns, die wir unsere Zuflucht zu Dir nehmen. —

c) Az öröklámpán: Maria Com. Esterházy nata Com. Plettenberg. 1855.

³⁾ Ezen esemény, a nevek és idő pontos megjelölésével részletesen le van írva »Ludtollas írások« (Győr, 1914.) c. füzet 39—41. lapjain.

⁴⁾ Az 1931/32. tanévi Értesítő, az Irgalmas nővérek vezetése alatt álló nádorvárosi tanintézet növendékeinek számáról ezen kimutatást adja:

1. Kisdédóvóban	130
2. Elemi leányiskola hat osztályában	238
3. Polgári leányiskola négy osztályában	159
Osszesen:	<hr/> 527

Hozzáadva az ismétlő iskolások számát, közel jutunk a hatszázhoz.

Dr. Mohl Antal.

1836—1916.

I. A pálya elején.

A mi Mohl Antalunk első ismeretes öse, Gáspár Németországból bevándorolt timármester volt.¹⁾ Ennek fia József telepedett le 1760 táján Nyéken, Sopron mellett; innét ágaztak azután el a Mohl-ok Szentmártonba, Lövöre; innét ismét Csepregbe, majd 1835-ben Kapuvárra is. Mindnyájan a becsületes timármesterséget üzték s a megnevezett helyeken ők voltak ezen iparágnak első művelői.

József, a kapuvári letelepülő, 1827-ben Haász Ceciliával kötött házasságot, mely házasságból született 1836. ápr. 10-én Antal, mint szülőinek 4-ik gyermeke. Édesanyját már 1841-ben elvesztette, s mintkogy apja csakhamar újra nősült, Antal — 6 kis testvérével együtt, — mostohaanyjának, a jólelkű Schvemmer Juliannának köszönhette szigoruan vallásos nevelését.

Antalunk a rábaparti szülői házban az imádságnak, a vásár- és ünnepnapok megülésének legszebb példáit szemlélhette. A becsületes timár-céhnek ősi szabályai szerint a timárlegények, délben is, este is, együtt étkeztek a családtagokkal; még azon esetben is, ha vendégek érkeztek a házba. Evés előtt és után mindnyájan hangosan imádkoztak, még ha egyik-másik timárlegény másvallásu volt is. Ezenkívül nagybőjt és advent némely napjain még külön ajtatósságot végeztek, szintén közösen. A vásár- és ünnepnap csöndes nyugalmat köznapi munka nem zavarta. Az istentiszteleten mindenki megjelent, a családfő példája szinte önkénytelenül vonta maga után a többieket is; meg az urasági ellenőrzés is jelentékeny tényező volt még abban az időben, kivált az olyan uradalmi középpontban, mint amilyen Kapuvár is volt.

A kiváló Mária-tiszteletet is már a zsenge gyermekévekben csöpgöttették a kis Antal szívébe. Nevelőanyja a bold. Szűz kismarton-hegyi kegyhelyének árnyékából került Kapuvárra; azért gyermekeit, a kis Tónit is, szívesen vitte a szomszédos Osliba s ha tehetette, néha



DR. MOHL ANTAL
GYÖRBEKVÁROSI PLÉBÁNOS.
1886—1906.



néha Kismartonba is. A hirneves Jáky Ferenc akkor már oslii plébános volt s gyakorta be-benézett a kapuvári timárházba és sokféleképen érvényesítette istenes befolyását, különösen azzal is, hogy a család tagjait korán megismertette a jámbor társulatokkal. Ime, itt kezdődik a mi Antalunknak, későbbi életében annyiszor megnyilvánult szeretete az egyházi társulatok iránt.

A kapuvári gyermek- és tanulóévek más tekintetben is mély nyomokat hagytak az élénk szellemű ifju lelkében. Nevezetesen az a szintisza magyaros érzület, amaz igazán lángoló hazaszeretet, mely későbbi közszereplésében és különféle szentbeszédeiben oly hatalmasan, oly elemi erővel nyilvánul meg, ez a Rábaköz televény földjéből, a rábaközi szinmagyar nép lelkéből sugárzott át az ő fogékony lelkületébe is.

Gyermekeveihez fűződik a következő kis esemény is, melyről a boldogult későbbi éveiben többször megemlékezett. Bértálás volt Kapuvárott. Antalnak két bátyja, József és Mihály, szintén a bértálalkozók között voltak. Javában folyt már a bértálalkozás, mikor valakinek eszébe jutott: Hiszen a kis Tóni igen jól tanul az iskolában; tudja Isten hová kerül, mire még egyszer bértálás lesz Kapuvárott, jó volna ezért őt is megbértálatatni. És úgy lett! A kis Tónikát megragadták, vitték és hogyan, hogyan nem, de megbértálták. Ez történt 1840-ben, mikor még 5 éves sem volt egészen. Szinte hihetetlen, de a boldogult maga jegyezte föl azon kis életrajzában, melyet Simor püspök meghagyására 1857-ben önmagáról készített.

1844-ben azután szülői föl vitték Sopronba, a hat osztályu »deák iskolába«, Mihály bátyjával együtt. A fiuk nevelőanyjuk nővérénél, — a Schügerl-családnál, — voltak, akkori jó szokás szerint — cserében. A Balfi-utca elején álló házuk igen közel esett a Szentlélek-templomhoz, ami az imádságos lelkü Tóninak igen is ingyére volt. Főigyekvését mégis a tanulásra fordította. A rendes tanulási idővel be nem érve, a kora reggeli órákban fölkellette magát, hogy csak jól megtanulhassa leckéjét. Többi között Mihály bátyját, aki két évvel volt nála idősebb, szintén kérte, csak keltse föl jó korán. A mélyen alvó fiucska persze nem egyhamar hallotta meg a keltegető szót; a Miska pedig röstellette emiatt még külön föl is kelni. De biz' a Tóni nem engedett. Hosszu madzagot vett; este lefekvéskor egyik végét a saját lábára, a másikat pedig a Miska kezére kötözte, és meghagyta neki, hogy korán reggel addig ráncigálja, míg csak föl nem kel az ágyból. Így lett Mohl Antalból koránkelő ember, aki egész papi életében, még a nagy betegségek kö-

zепette töltött utolsó tiz esztendőben is, mindennap pont 4 órakor kelt s mihielyt lehetett, sietett az oltárhoz.

Eközben jövendő hivatása is egyre jobban és jobban kibontakozott. Jámbor szülői már gyermekkorában papnak szánták; maga is mindig így gondolkodott. Deák korában egyre sűrűbb lett az Ossival és ascetikus plébánosával való érintkezés. A deákkori »pászziók«: kártya, dohány, fegyver, mind, mind ismeretlen maradt előtte. A fürdés azonban kedves szórakozása volt s alkalom is bőven adódott rá, mert a kis Rába ott folyt el a házuk előtt. Egyik szünidőben a kapuvári processióval egyjizben fölkereste a kisceli kegyhelyet is. Nagy diák volt már, mégis ő vitte a processió keresztjét, el is, vissza is, amit a kapuváriak sokáig emlegettek.

A soproni tanulóévekhez kapcsolódnak a szabadságharc emlékei is 1848-ban hosszú lett a vakáció. A horvátok átvonulása miatt a megyében általános mozgósítást, népfölkelést rendeltek el. Tóni deák Kapuvárott volt ennek a tanuja. Bátyja József, aki akkor 20 éves volt, lovas nemzetőrnek csapott föl; az épkezláb embereket, ha nem mentek el katonának, az őrsereghez osztották be. Mikor azután megjött a szomoru hir, hogy az Óvárról Kőszeg felé visszavonuló horvátok, — 8 ezer horvát fölkelő és 2 ezer rendes katona, — 1848. október 10-én Lövőt is fölprédálták s a mezővárosban semmit épen nem hagytak,²⁾ akkor a jó rokon, a kapuvári timár is befogott s a legszükségesebb élelmi- és háziszerekkel megrakodva, — maga mellé véve Tóni fiát is, — sietett Lövőre, az ősi szülői házba, mely akkor Ignác öccsének volt otthona.

Végtelenül szomoru kép tárult itt eléjük! A nagy házban nem volt egyetlen ép ajtó, ablak. A butorok szétvagdalva, az ágyneműek fölhasítva, az edények összezuzva heverték szanaszét. A ruhaszekrények, fiókok üresen tátongtak; a pincék földje ittas volt a bortól, mert a távozó horvátok még a hordók fenekét is beverték. Az emberek hetekig a padlásokon háltak és a szomszédos községek könyörületességéből élődtek. Milyen jól esett ilyen körülmények között a kapuvári rakott szekér holmija, azt a lövői házban két emberöltőn keresztül is hálásan emlegették. A timárház tágas udvarának volt még valami különlegessége is; t. i. a halomszám ott heverő rongyos bocskorok, melyeket a horvát népfölkelők az ott talált nagy bőr és talpkészletekből ujjakkal cseréltek föl.³⁾ A siránczó nép mindenért Kossuthot okozta. Ezt is megjegyezte magának a hallatlan nyomorúságot szemlélő Tóni deák és a Kossuth név sokáig, igen sokáig népszerűtlen volt az ő fülében is.

1850-ben befejezte soproni tanulmányait, a lehető legjobb eredménnyel. Ime bizonyítványa: Erkölcsekből I. r. Hittanból: jeles. Magyar nyelvtanból: jeles. Igazgatója Rámóczi Kálmán, osztályfőnöke pedig Matuskovich Polikárp volt, akiből később szintén soproni igazgató lett. Osztálytársai közül ketten, t. i. Stotz Károly és Tartsay János, később győregyházmegyei papok lettek. Soproni tartózkodásának köszönhetette azt is, hogy a társalgási német nyelvet meglehetősen elsajátította, aminek későbbi tanulmányaiban és gyógyászati működésében százszorosan hasznát vette.

A 7. és 8-ik osztályt az úgynevezett filozófiát, Győrött végezte. Itt hivatása is véglegesen tisztázódott. Kárner püspök nemcsak fölvette az egyházmegyébe, hanem egyuttal a Pazmaneumba dispónálta. Jelesebb vetélytársa, Téglás János, Pestre került, mert ennek német tudása az övénél fogyatékosabb volt.

Antalunk illetéknépen 1852 őszén a bécsi Pazmanium növendéke lett. Vasut akkor még nem lévén, maga édesatyja kocsin vitte, hozta az ő kispap fiát. Ezek a kis utazások nagyon kedvesek voltak. Az utbaeső Sopronban, Kismartonban rokonokat látogathattak. Itt a híres kálvárián és a csodálatos kép előtt egyuttal ájtatoskodhattak is. Bécsben is sok volt a látni- és vennivaló. Nevezetesen itt szerezték be a timárok a mindenféle színű szép kordován bőröket s ha éppen timárlegényre volt szükség, a »Herberg«-en is körülnéztek.

Első éves theologus korában, 1853 ápril 10-én, éppen születése napján, Scitovszky biboros primás a kisebb rendeket adta föl neki, valószínűleg a Pazmanium házi kápolnájában. Ugyanezen tanév szünideje alatt a győri főgimnáziumban letette az érettségi vizsgát,⁴⁾ mely úgylátszik nálunk 1852-ben, mikor Mohl Antal a filozófiát végezte, még nem volt előírva, de a bécsi egyetemen már megkivánták.

További tanulmányait azonban mégsem folytathatta kedve szerint. A még csak 16 éves s különben is gyöngye szervezetű kispap igen nekifeküdt a tanulásnak, aminek erős és huzamos vérhányás lett a vége. A rokonok úgy tudják, hogy csak a sok csukamájolaj mentette meg életét. Tanulmányait azért hosszabb időre nem szakította meg, de a szigorlatokról, a doktori fokozatok megszerzéséről szó sem lehetett. Utóbb, ha ezzel előhozakodtak s más alkalommal is, szerette idézni az ismeretes közmondást: Non omnis doctus doctor!

1856-ban, 20 éves korában végzett theologus volt.

Pázmáneumi előljárói ezek voltak: Szájbély H. rektor; Foger I. vicerektor; Pantocsek I. spirituális; Dankó I. prefektus.

Indexében a nevesebb egyetemi tanárok közül a következők s. k. bejegyzéseit találjuk: Philips, Müller (Ernestus), Mayer Schwetz. Ugyanezen Index szerint minden tárgyból mindig eminens volt. Nem kevésbé kedvező az intézeti információ. Már az első évben »ártatlan« erkölcsi jelzője.

Az 1855/56-iki tanév után, mint végzett theologus mindenből a legkiválóbb minősítést kapja. Csak tehetségéről írják, hogy közepe, de ennek fölhasználásában is ügyes. Megjegyzik végül még azt is, hogy ő volt a beteg kispapok látogatója.⁵⁾

Egyelőre csak diákonusnak ordinálhatták s utána elküldötték Csornára hitoktatónak és hitszónoknak. A nép szokás szerint, egyszerűen szárazkáplánnak nevezte; de idősebb paptársi fiatalsága miatt szerettek vele évdni s megismertették a szárazkáplán elnevezés egyéb változataival is.

Szónoki készsége már itten mutatkozott; miért is a környékbeli plébánosok igen sűrűn hívogatták bucsu-szónoknak, vendég-szónoknak; mely meghívásoknak mindenkor nagy örömmel és lelkiismeretes buzgósággal tett eleget, mint ezt kéziratban gondosan megőrzött predikációi igazolják. Ilyetén minőségben és módon négy hónapon túl működött Csornán Hajós János esperesplébános oldala mellett.

Ezen állomásán megszerezte az itteni premontreiek nagyra-becsülését is. Kussinszky Arnold, utóbb leleszi prem. pappal, még 50 mulva is barátságos leveleket váltottak. Aranymiséjük alkalmával egymásnak kölcsönösen áldásukat küldötték.

Azonközben betöltvén a 21-ik évet, pápai fölmentéssel 1857. aug. 31-én ordinálták s pár nap mulva megvolt Kapuvárott a váravári ujmisé s a vele kapcsolatos nagy ünnepség a templomban és a családi körben is.⁶⁾ Szónoka a nála két évvel idősebb Horváth Lajos kapuvári káplán volt, aki mint győrujvárosi plébános jelen volt az ő aranymiséjén is. Igazán kár, hogy ez alkalommal is nem mehetett a szószekre. Az ujmisés boldogan osztogatta első szent áldását. A többi között megáldotta azt a 2 éves fiucska, jelen sorok íróját is, aki 60 év mulva őt az egyház utolsó áldásaiban részesítette és fölfogta utolsó sóhajtasát is. Ujmisésünk Kapuvárott nemsokára predikált is; még pedig kiindulva ezen jeligéből: »Ne gyűjtsetek magatoknak kincseket a földön, hol a rozsdá és moly megemészti és hol a tolvajok kiássák és ellopják.« (Máté 6, 19.)

Az ujmisés Lövöre, az ősi fészekbe is ellátogatott. A nép itt is sereglett miséjére; de a miséző vonakodik az oltárhoz lépni, mert hát — nincs feszület az oltáron, nincsenek viaszgyertyák. De Ferenc bácsi, akiből jubiláris templomatya lett, hamarosan mindent rendbe hoz. A kereszt, melyet az ujholdvasárnap szentségkitételkor vettek le a szentségház trónusáról, ismét visszakerül oda; a kis oltárról meg hozza a viaszgyertyákat, nem is kettőt, hanem egész nyalábbal. A jó lövőiek igen örültek a fiatal pap miséjének, áldásának s azt izenték neki, jöjjön csak megint Lövöre, olyan viaszgyertyák lesznek a főoltáron, mint egy nyomórud. Alighanem Öregcelben láttak ilyeneket.

Ime, a jövőendő jeles rubricista, már zsönge miséjénél bemutatkozik!

De az Urnak új fölKentje nem sokfelé mutatkozott; egy-egy helyen nem is sokáig időzgetett; aminthogy későbbi életében sem szerette a sok utazgatást, sem a hosszú látogatásokat, hanem sietve-sietett az Ur szőléjének, — a nap terhét és hőségét egész teljében viselő, — munkásai közé.

A lelkipásztorkodás noviciátusát a mosonmegyei Szentjános községben töltötte el. Itteni működéséről ő maga ritkán emlékezett meg; legfőllebb jó principálisát Csémy Pétert emlegette; de öregebb papok visszaemlékezése szerint, egészséges szociális érzékkel, a szegényebb osztályhoz tartozó hivek lelki gondozását gyakorolta elsősorban; olyan szeretettel, hogy a jobbmóduak szinte megütköztek ezen a szokatlan jelenségen. Kéziratai pedig azt a bizonyosságot szolgáltatják, hogy lelkiismeretesen készült szöszéki előadásaira s minden predikációját apróra kidolgozta. Betartotta azt a régi regulát, amire utóbb másokat is tanítgatott. Tudniillik mikor predikációra készülünk, pályánk elején, tanulmányozunk, irunk és imádkozunk; utóbb, — pályánk derekán, — legalább vázlatot irunk és imádkozunk; végül, mikor már szellemi kincstárunkban együtt vannak a »nova et vetera« (új és régi tapasztalatok) s időnk is igen ki van mérve, akkor elég, ha csak imádkozunk.

Szentjánosi működésének tere tulajdonképen a plébániához tartozó magyar község, Pusztasomorja volt; de mint kézirataiból látható, Szentjánoson is többször predikált, természetesen itt mindig németül. Ennek a gyakorlatnak utóbb a győri, akkor még jórészt német apácáknál vette igen nagy hasznát.

II. 28 évig kispapok vezére.

1858-ban Simor püspök fölállította a kis szemináriumot. Első kormányzójának Nogáll Károlyt, lelkiigazgatójának pedig a még csak 22 éves szentjánosi káplánt, Mohl Antalt nevezte ki.⁷⁾

Mielőtt fontos hivatalát elfoglalta volna, lelki tanítók utasítása szerint, bucsujárást akart végezni. A megelőző évi nagy jubileum hatása alatt ő is Máriazellre gondolt⁸⁾ és evégből csatlakozott az augusztus 20-án induló soproni processióhoz. Máriazellben, a minden magyarnak kedves ősi szenthelyen, az ifju spirituális magát és még ismeretlen lelkigyermekeit a bold. Szűz hathatós oltalmába ajánlotta. A bucsujárók még 20 év múlva is emlegették épületes példáját.

Ez a bucsujárás hagyományosan 8 napig tartott; utbaejtették Lilienfeldet és Annaberget is. Bárkaszerű, társaskocsik kísérték a zarándok sereget, de a buzgóbbak és fiatalok gyalog tették meg az ut javarészét, sőt még önmegtagadási gyakorlatokat is végeztek. Köveket cipeltek, vagy karjaikat kifeszítették, mikor hegynek mentek.

Lelkiigazgatói hivatalát 19 évig viselte; 1863-ig a kis, 1877-ig pedig a nagyszemináriumban. Ezen idő alatt valóban csak spirituális volt; mert csakis lelki hivatalának élt, csakis ennek körébe vágó dolgokkal foglalkozott. A felügyeletet is, mely a küsszemináriumban többnyire együtt járt a spirituális állással, inkább a rektorra hagyta, így azután távol tarthatta magát a lelki hivatalt zavaró fegyelmi ügyektől.

Am annak a sötét, a lelkekre ólomként nehezedő Bach-korszaknak vége felé, a kispapok nemzeties érzületének keltegetésében neki is jelentékeny része volt. Mikor az alkotmány hajnalhasadásának első pirkanása mutatkozott, a fiatalabb előljárók és a kispapok ereiben egyaránt fölpezsdült a magyar vér. Megalakultak a magyar irodalmi iskolák; Győrött is, másutt is. A küsszemináriumi Kis Jézus-Egylet bölcsőjénél Mohl Antal állott. (1860. november 10.) Az alakulás és első irányítás az ő nevéhez fűződik.

De nemcsak a kis irodalmi körben, hanem nyilvánosan is megmutatta magyaros érzületét. Mindig reverendában járt, de papi kabátját kizsinoroztatta; predikációiban pedig sűrűn idézte a nemzet történetének dicső napjait, sűrűn alkalmazta a klasszikus magyar költők lelkesítő mondásait. 1861-ben az úgynevezett francia ünnepen a székesegyházban predikál.⁹⁾ Rámutat szent István, szent László,

Nagy Lajos és Mátyás királyok korszakára. Hunyadi Mátyásról ez alkalommal ezeket is mondotta: »Midőn ő magyar királynak megválasztatott, akkor az örömittas pesti ifjuság efölötti örömeiben a következő dalhangokra fakadt:

Mátyást mostan választotta
Magyarország királyságra;
Mert őt adta Isten nekünk
Mennysországból oltalmunkra.
Azért mi is választottuk,
Mint Istennek ajándékát,
Miért Isten dicsértessék
S mindörökké mondjuk: Amen.«

Nem kellett ezt a kispapoknak kétszer predikálni. A Széchenyi-téren legközelebb lefolyt hazafias tüntetésben már ők is résztvettek és bátran énekelték a Szózatot.¹⁰⁾ De az is természetes, hogy a növendékek az ilyen előjárást megbecsülték. A jó és lelkes spirituális-hoz kispapjai ettől fogva még nagyobb bizalommal simultak. Legtöbben őt választották gyóntatóatyjuknak is. Névnapja alkalmával, akkori szokás szerint, elárasztották latin, magyar, német verses köszöntőkkel. Ha közülök egyik-másik egyetemre került, onnét is fölkeresték ünneplő verseikkel. Mindezeket a megboldogult szépen összerakosgatta és holtig megőrizte. Ma is érdekes korrajzszámba mennek.¹¹⁾

Mikor 1862-ben a kisszemináriumi irodalmi iskola vezetését az új prefektusnak adta át, távozását a jegyzőkönyvben e szavakkal örökölték meg: »E változás, miként alelnök testvérünk (Nagy Antal) rövid, de szívből fakadó bucsubeszédében előadá, szomoruan hatott mindnyájunkra; mert azon nemes, őszintén szeretett keblet ragadja ki közülünk, kinek bölcs vezérlete alatt haladt együletünk léte első pillanatától kezdve a jelenig.«

Simor püspök is meg volt elégedve kis spirituálisával; csak azt óhajtotta még, hogy egy kis világot is lásson. Evégből Kokas Józseffel, a nagyszeminárium prefektusával, elküldötte Pestre; és hogy legyen aki őket kalauzolja vagy kalauzoltatja, bizalmas barátjának, Szántóffy Antalnak, a központi papnevelő kormányzójának zárt levélben ajánlotta őket.¹²⁾

Mohl Antal a kisszemináriumi növendékek között hagyta Pál nevű testvéröccsét is. Ez a kis levita lángbuzgóságával, ernyedetlen szorgalmával és verselési készségével bátyjának igen nagy öröme

szolgált. Annál fájdalmasabban érintette 1868-ban bekövetkezett kora halála.¹³⁾

A kis spirituális 1863-ban hasonló minőségben került a nagy-szemináriumba, ahol újra megtalálta régi növendékeit. Itt a lelki viszony még szorosabbra fűződött közöttük. Egyre jobban megkedvelték leereszkedő jóságát, szépen kidolgozott reggeli latin elmélkedéseit, magyaros érzületét és viseletét és még sok más kiváló tulajdonságát.¹⁴⁾ A hagyományos »spiri« név lassanként »bácsi«-ra változott és még ezt is megtoldották a »jó« jelzővel. Kiváló alkalmakkor most már nem örömversekkel, hanem az újabb szokás szerint üdvözlő beszédekkel és szép emléktárgyakkal örvendeztették meg. Így 1877-ben, mikor küsszemináriumi rektor lett, szépen faragott keresztet, 1882-ben pedig, mikor megérte ezüstmiséjét, volt növendékei értékes misekegyhet ajánlottak föl neki.¹⁵⁾ Aranymiséje alkalmából (1907.) a régi tanítványok hálája ismét sok oldalról megnyilatkozott. Egyik szép jelenségét ide is iktatjuk. A csepregi esperesi kerület, Frank József esperes és Németh József jegyző vezetése alatt, Undon tartott gyűlésén foglalkozott dr Mohl Antal c. püspök, nagyprépost jubileumával. A korona nagy lelkesedéssel a következő határozatot hozta: Nemcsak kerületünknek, hanem az egész egyházmegyének minden tagja mélyen érzett hálával emlékezik ömlétségére azért a sok jóért, melyben minket papnövendék korunkban részesített és hódoló tisztelettel hajlik meg előtte kimagasló lelki tulajdonai miatt, aki szerencsés őt ismerni. Hogy ennek a hálának és tiszteletnek emlékezete kerületünkben örökre fennmaradjon, egyhangu lelkesültséggel határoztuk, hogy a kerület: 1. az ünnep alkalmából fölrattal üdvözli; 2. nevére egy alapítványt létesít, amelynek kezelését a mindenkori esperesre bizza, a kamatok hovaforditása iránt pedig a korona határoz.¹⁶⁾

Amint spirituális állása megkivánta, a rubrikáknak, az egyház szertartásos előírásainak is nagymestere volt, nemcsak elméletben, hanem gyakorlatban is. Mint jeles rubricista sok éven keresztül ő készítette az egyházmegye direktoriumát is.¹⁷⁾

1862-től fogva egyuttal professzor a theologiai főiskolán. Ekkor még csak 26 éves. Mégis püspöke a legtöbb lelkipásztori gyakorlatot igénylő tárgyakat, t. i. a pasztorális és morális tanítást bizza öreá. Néhány évi gyakorlat után itt is kiváló érdemeket tudott magának szerezni. Az ő javaslatára történt ugyanis, hogy az illetékes tényezők az elavult Radlinszky helyett Schüchöt, s valamilyen utóbb Stapf helyett Müller morálisát fogadták el tankönyvnek.

Hogy csak Schüchnek könyvét előbb magyarra kellett fordítani és a magyar viszonyokra alkalmazni. Az előbbi munkát a papnevelő-intézeti Szent Imre-Egylet, az utóbbit Mohl Antal végezte el, néhány ügybuzgó és a lekipásztorkodás terén szakavatott munkatársával. Ilyenek voltak: Wágner Lőrinc szentbenedekrendi főiskolai hittanár, Szalay Pál dadi plébános és utóbb Páder Rezső szabadhegyi plébános, aki az 1885-iki (III.) kiadáshoz a »Függelék«-et irta. Így keletkezett az első magyar Schüch 1871-ben, mely 1910-ig hat kiadást ért és 8 hittani főiskolán fogadták el tankönyvnek,¹⁸⁾ ami legfényesebb bizonyysága annak, hogy a magyar Schüch igazán házagpótló munka is volt. Másik tantárgyát az erkölctant latinul tanította és latinul is magyarázta, még pedig meglepő könnyűséggel, nagy gyakorlata lévén az egyház ősi nyelvének kezelésében. Latin fogalmazásai is ugyanerről tanuskodnak. Mohl Antal kettős tanári katedráját megtartotta kanonokká történt kinevezése után is egészen 1886-ig s így összesen 24 évig működött a tanári pályán.

1879-től 1883-ig, tanárkodása mellett egyuttal a küsszemináriumnak kormányzója volt. Ezen idő alatt is »sereno vultu« és »ab omni perturbatione securus« kormányozta a gondjaira bizott intézetet. Itteni működését jellemzik a következő sorok is, melyeket egyik, azóta már szintén elhunyt növendékének leveléből idézünk. »Istenben boldogult »bácsi«-nak négy évig voltam növendéke a kisebb papnevelőben. Csupa sziv volt és szeretet. Nem »bácsink«, hanem valóságos atyánk volt, aki haragudni még a legmakacsabb növendékre sem tudott. A megtévelyedett bárányt szeretettel terelte vissza a jó utra. Minden lépésünkre vigyázott; ha valamit észrevett, egybehivta az összes növendékeket s alaposan megoktatta valamennyit, ha csak egy volt is a hibás. Néha még éjjeltájban is, — gyertyával a kezében, — körüljárt a dormitoriumokban... Az ellátás ellen panasz vagy elégedetlenség sohasem volt, de nem is lehetett, mert igazán uri ellátásunk volt. Igen sok ajándékkönyvet is kaptunk a jó »bácsi«-tól.«

Botlások, kisiklások azért, — bár igen elvétve, — adódtak elő, de mindig az intézeten kívül és csak a duktorok elnézése folytán. Ilyenkor persze még a »jó bácsi« sem segíthetett másképen, mint a »consilium abeundi«-vel.

Am még ezek az ifjak is, valamint azok is, akik hivatás hiányában önként léptek ki a papnevelő intézetekből, egész életükben Mohl Antalnak legodaadóbb tisztelői maradtak s a világban is többnyire előkelő állást vívtak ki maguknak.¹⁹⁾

Mikor a napnak is megvannak a maga foltjai, távolról sem vonjuk kétségbe, hogy Mohl Antalnak a szemináriumi előjárónak és theologiai tanárnak is voltak némely fogyatkozásai. Fegyelmiékben, ha nem lélekbenjáró dolgokról volt szó, kispapjainak sokat elnézett. Mint tanár is sokszor szemet hunyt, még akkor is, mikor tudta, hogy ezzel némelyek visszaélnek.

Szív az ésszel, jóság az igazsággal néha nála is ellentétbe kerültek; ám némi tusakodás, némi habozás után rendesen a szív, a jóság került ki győzelmesen ebből a lelki tusából. Ez a habozás talán nem is annyira gyöngeség, mint inkább azon gyönyörű elvnek megtestesülése volt, melyet az intézetből távozó növendékeinek ily szavakkal szokott lelkére kötni: Tisztelendő Urak! Hiba a túlságos elnézés, hiba a túlságos szigorúság is. De ha már egyszer hibázunk, inkább hibázzunk elnézéssel, mint szigorúsággal, mert enyhébb leszen a mi felelősségünk az elnézésért, mint a szigorúságért.

Tanári működése idején a gyakorlati hitelemzés volt az ő leggyöngébb oldala. Ez azonban abban az időben nem is annyira a tanárnak, mint inkább a rendszernek volt hibája. A hetvenes évek eleitől a tanítóképző igazgatói ugyan a hittani főiskolán is tartottak már módszertani előadásokat, de ez a hittanításra nem terjedt ki.

A hittani módszertani könyvek és velük az iskolai gyakorlati hitoktatás ideje csak későbben érkezett el. Így magyarázható, hogy Mohl Antal is csak igen ritkán vitte főiskolai tanítványait az elemi osztályokba s akkor is inkább ker. tanítás megtartásához szolgáltatott tanulságok példát.

Mindezen fogyatkozásoknak mondott árnyalatok azonban elenyésző apróságok azon minden kétségen kívül álló tény mellett, hogy Mohl Antal mint előjáró és tanár a reábizott levitákat, az ő papi példájának hatalmával és erejével mint óriás vezette az erények és tudás magaslataira. Amennyire emberi gyarlóság engedte, hiven teljesítette szent Pál apostol ezen meghagyását: »Mindenre nézve légy magad jócselekedetek példája, a tanításban, feddhetlenség- és méltóságban.« Ez volt ama program, melyet Mohl Antal nunt spirituális, tanár és rektor mindenkor szemei előtt tartott és valóra váltani igyekezett. Ez ama hármasság köteléke, mely szétszakíthatlanul fűzte kispapjainak lelkét az ő vonzó egyéniségéhez.

Ezt minden ékesszólásnál ragyogóbban bizonyítja a következő megható eset is. Egyik kedves lelki fia, mindjárt a fölszentelés után, — miért, miért sem, talán az illető sem tudta, — hirtelen

úgy találta, hogy neki nincsen lelkipásztori hivatása és állomásáról rögtön el is utazott, hogy valahol világi alkalmazást vállaljon. Meghallja ezt az ő spirituálisa! És ő, akit nehéz volt csak egy napra is otthonából kimozdítani, azonnal utra kelt, fölkereste lelki fiát és vissza is hozta egyházmegyéjébe, hol öregségéig példás munkása lett az Ur szőlejének. Ez volt a Mohl Antal vonzó egyéniségének varázsa!

III. Plébános.

Az 1883-ban történt kanonoki kinevezés Mohl Antal életén nem sokat változtatott! Megmaradt mellette tanárnak, szemináriumi gyóntatónak; mégis azzal a különbséggel, hogy ezentúl papi működésének javarésze a gyóntatószékre esett; ő lévén most már az Orsolyiták rendes gyóntatója, a kármeliták rendes kisegítője és a székesegyházban is a mindenkori buzgó lelkiatyja. A külvilág így még most sem igen ismerhette meg a benne lappangó gyakorlati erőket. Ezért sokan mindezideig inkább a szerzetes, mint a világi pap példaképét látták benne.

1886. I. 22-én meghalt Winterl Antal, az egyesegyedül csak hiveiért élő győrbelvárosi plébános, a betegek, a szegények, az árvák jóságos atyja. Ki lépjen az ő örökébe? Ki lesz képes és hajlandó az elárvult nyáját Winterl szellemében gondozni és kormányozni? A városatyák egész meglepetésszerűen Mohl Antalra gondoltak s március 1-én meg is választották plébánosuknak.²⁰⁾ Másnap megvolt az egyházi beiktatás is.²¹⁾

Ez a választás aztán már fordulópont lett Mohl Antal életében! Az elméletek mestere örömmel lépett ki a gyakorlati élet terére, hogy itt is nemsokára mesternek bizonyuljon. A gondviselés úgy látszik azt akarta, hogy a »Lelkipásztorkodás« művészetét ne csak a főiskolán, hanem az élet iskolájában is tanítsa. Jó kedvvel és igazán önzetlenül vállalta megtisztelő hivatalát, melynek úgyszólván csakis »onus« volt a »fructus«-a; mert csekély tiszteletdíja alig futotta a káplánok eltartására s emellett 1890-ig ő fizette még theologiai tanárhelyettesét is.

Az új plébános mindenekelőtt hiveinek lelkiatyja akart lenni. A gyónószékben mindenkor megtalálhatták. A proviziókat, a betegek lelki gondozását pedig a szó szoros értelmében elhalászta káplánjai elől; még ha étkezésnél voltak is együtt, nem a káplánokat küldötte, hanem maga kelt föl s ment azonnal a betegekhez. Azonképen

igyekezett az Isten igéjének hirdetésével is a lelki kapcsolatot egyre szorosabbra fűzni. Ezért örömmel ragadott meg minden alkalmat, hogy eleget tegyen szent Pál apostol ismert utasításának: »Hirdesd az igét, légy rajta alkalmasan és alkalmatlanul, ints, kérj, dorgálj, teljes türelemmel és tudománnyal.« (Tim. II. 2, 4.) E téren való tevékenységét oly fontosnak tartjuk, hogy Mohl Antallal mint egyházi szónokkal egész külön fejezetben akarunk foglalkozni.

Isten igéjével gyakorolta a lelki-, jótékonyágával pedig a testi irgalmasságot. Kérlelmező hivei közül senki üres kézzel tőle nem távozott. Ezeket a kisebb adakozásokat nem tudta, de nem is akarta szánontartani. Sokszor nagyobb összegeket is adott, kölcsönzött vagy jótállást vállalt értük. De bizony csak ritkán térült meg ezekből valamicske! Ezért öregebb korában már óvatosabb volt. Arra is ügyelt, hogy többet ne adjon, mint amennyije van. Ahhoz nem nyult, amit betegség esetére megtakarított, sem ahhoz, amiről már végrendelkezett. Ha készletében egyéb nem volt, inkább adta egyik-másik ruhadarabját vagy drágaságát. Egyszer mikor megint nem volt pénze, írja róla egyik bizalmas káplánja, leakasztotta nyakából aranyláncát és a segítséget kérőnek ajándékozta. Hozzáteszi: »De nincs annak az aranyláncnak annyi szeme, mint ahány tízes, meg százas, néhanapján egy-egy ezres is vándorolt a balkéznek tudta nélkül a jobbkezén át más kezekbe.«²²) Más alkalommal főpapi gyűrűjét ajándékozta egyik megszorult rokonának. A világháború első telében ilyenképen vált meg prémes téli bundájától is.

Saját jótékonykodása mellett igyekezett a kath. társadalmat is a »caritas« működésével megismertetni.

Ő alapította meg Győrött a Szent Vince-Egyesületet, mely az ő idejében évenként kb. nyolcezer koronát fordított a közjótékony-ság céljaira. Éveken keresztül elnöke volt a Szent Erzsébet-Egyesületnek, úgyszintén a Szent László-Társulatnak is. Azonképen ő állott az Oltáregyesület élén is; anyagilag segítette, gyűlésein buzdító beszédeket mondott és megengedte, hogy az egyesület az ő lakásán rendezhesse kiállításait.

Jótékonyágát hirdetik az ő nagyméretű közadakozásai és alapítványai is, de ezekről is másutt lesz majd szó.

Mikor ilyenformán a hivel való lelki közösség már folyamatba jött, az új plébános az iskola felé irányította figyelmét. Mint esperes mindjárt életbe léptette a tantestületi vagy mint ő elnevezte, a havi tanítószéki üléseket. Ezeken maga elnökölt; megnyitóbeszé-

deit nemcsak előkészítette, hanem többször le is írta. Ezeken a gyűléseken a fiatal tanítókat összehozta a régi gárda tapasztalt tagjaival és lehetővé tette az újabb elméleti tudomány és a régi tapasztalat kölcsönös kicserélését. Örült, ha a tanügy terén valami jó létesült, ha valami haladás mutatkozott. A tanítói kart egyébként is mindenféleképpen megbecsülte; iskoláikat látogatta, vendégszerető asztalához hol egyiket, hol a másikat, hol valamennyit meghívta, magát velük lefényképeztette, ami pedig nála igen nagy koncessió számba ment.

Ami magukat az iskolákat illeti, hosszas kutatással kiderítette, hogy azon belvárosi fiúiskola épület, melyért a katolikusok eddig a városnak tetemes házbért fizettek, tulajdonképen egyházi épület; újabb szorgos utánjárással azután azt is elérte, hogy a kath. egyházközség megkapta az épület tulajdonjogát is s ezt telekkönyvileg minden időkre biztosíthatta. Ezenkívül az egyházközséget ismételten is részesítette anyagi segítségben, midőn iskoláinak valamely szükségletéről kellett gondoskodni.

Mégis a győrbelvárosi elemi leányiskola volt az, mely Mohl Antal gondoskodása, nagylelkűsége folytán korszakalkotó változáson ment keresztül.²³⁾ Az Orsolyiták ezen iskolája 150 évi fennállása után nem felelt meg többé sem az új idők, sem az országos törvények követeléseinek. Mivel azonban az iskola nem volt sem városi, sem hitközségi, hanem az Orsolyiták magántulajdona, ezek pedig az átalakítás költségeivel nem rendelkeztek, Mohl Antal városplébános kezdeményezésére, főképen 1890. évi szent Szilveszter estéjén, a székesegyházban elmondott hathatós buzdítása folytán, az építkezési költségek előteremtésére, nagyobb szabású társadalmi akció indult meg. Egybegyűlt mintegy 40.000 korona. Körülbelül egyharmadát maga a városplébános adta hozzá. Maradt egy kis adósság is, de 1892-ben készen állott az új iskola.²⁴⁾ Az iskola további fejlesztésének, — a hiányzó pénzről nem is szólva, — a városi Vérhalom-köz, ezen túl pedig egy szép sarokház állott útjában. Egyszer csak híre megy, hogy a sarokház eladó. Megsugja ezt valaki a jó Mohl bácsinak is. »Hej! ha most az orsolyáknak 10 ezer forintja volna, megvehetnék a szomszéd házat, a Vérhalom-közt elkérnék a várostól s készen lenne — a jövő zenéje.«

És mit válaszol erre Mohl Antal? »Kérem mondja meg nekik, vegyék meg rögtön, én majd kifizetem.«

És kifizette és fizetett még többet is! A palotasor ma ott áll, mindenki gyönyörködik benne; mindennap félezernél több leányka

nyer benne oktatást! Ennyit tehet egyetlen embernek buzgósága és áldozatkészsége!

Sokat foglalkoztatta Mohl Antalt a győri fiuárvák ügye is. Winterl Antal a győrieknek leányárvaházat alapított. Utódja, a másik Antal, a győri fiukra gondolt; ezeknek is szeretett volna ott-hont szerezni. Erről beszélt, erről predikált mikor csak tehetette. — Egyik ilyen, szintén a székesegyházban tartott szilveszteresti predikációja után értesíti őt a harmadik Antal, Bordács Antal, Győr város egyik vallásos, előkelő, gazdag polgára, hogy tekintélyes vagyonát kath. fiuárvaházra akarja hagyni. Ime, Isten kegyelméből, a lelkét fogva tartó gondolat most már testet ölthetett, még pedig legvérmesebb reménységét is túlszárnyaló alakban. Az örökséget meg sem várva, a már meglevő Schubert- és Ebenhöch-alapok felhasználásával 1904-ben telket vesz és ezen, már mint káptalanhelynök, hamarosan diszes épületet emel. Ezt ugyan megfelelő árért átgengedte az azonközben létesült középiskolai internátusnak, de ennek közvetlen szomszédságában csakhamar megépült a városi árvaház is. A két intézet közös vezetés alá került s máig folytatja áldásos működését.

A szorosan vett lelkipásztorkodás mellett a város közügyeit sem tévesztette szem elől. A városi urakkal állandóan a lehető legbarátságosabb viszonyt tartotta fenn. Az úgynevezett hivatalos ebédek lassacskán fesztelen, családias jellegű összejövetelekké lettek, melyeket a jó háziur magyaros vendégszeretettel és lelkes, többnyire történeti vonatkozású felköszöntőkkel fűszerezett.

Szívesen és szorgalmasan járt a városházi ülésekre; ámbár érdeklődése mindenre kiterjedt, mégis a »győri árvák« után a »győri hősök«, Pálffy Miklós és Schwarzenberg Adolf voltak elsősorban azok, kiknek érdekében rendkívüli tevékenységet fejtett ki s minden veleszületett szerénysége dacára valóságos vezérszerpre vállalkozott.

A győri hősök iránt való lelkes érdeklődése 1874-ben nyilvánult meg először, amidőn Bubics Zsigmond a hősöknek képeit restauráltatta; Bubics után ő, a szerény theologiai professzor adta a legnagyobb összeget.²⁵⁾

Mikor Győr visszavételének 300-ik évfordulója közeledett, az ő indítványára határozta el Győr sz. k. város törvényhatósága (1897. márc. 11-én), hogy a győri hősök emlékére szobrot állít. Az ezen alkalomból megindult gyűjtés ötezer 625 koronát és 33 fillért eredményezett.²⁶⁾ A szobor tervezete ugyan elkészült, de

a kivitel jobb időkre maradt. Ám a lelkes városplébános nem tudott s nem is akart sokáig várni. Fáradhatatlanul gyűjtötte az anyagot, hogy a győri hősök emlékét, ha már szoborral nem lehet, egyelőre hozzájuk méltó emlékkönyvvvel örökítse meg. Így keletkezett 1913-ban »Győr eleste és visszavétele« című diszmunkája, melynek háromezer példányát odaajándékozta a városnak azon célból, hogy a tervezett szobor javára értékesítse. Ezzel ismét folytatba hozta a győri hősök már-már feledésbe ment szobor-ügyét. A város a szoboralap javára mindenekelőtt (1914. VI. 14-én) nagy népünnepet rendezett, mikor is az idéztük diszműnek népies kivonatát, úgyszintén az ezen alkalomra készült képes levelezőlapokat és a »Petárda« című lapot százával terjesztették a közönség körében. De alighogy megvolt az ünnepség s megkezdődött a városnak ajándékozott könyvek értékesítése, kiütt a világháború s a győri hősök aktívái, a 11 ezer koronára szaporodott szoboralap, a többi alapok sorsára jutott, — megsemmisült. Jó, hogy szegény Mohl bécsi meg nem érte. A győri hősök könyvét most a város a győri iskolákban osztogatja jó tanulók jutalmazására.

Győr hazafias plébánosa azonban, bármennyire érdeklődött is a város ügyei iránt, mégis az országos politika és a politizálás nem volt az ő kenyeré! Nagyon is kétéssé és változó értékűnek tekintette a pap illetén működését. Választásoknál is nem annyira a politikát, mint inkább a kath. egyház érdekét tartotta szem előtt. Egyik híres győri követválasztásnál szintén visszavonult; de mert némely buzgó hívei küldöttségileg fölkerítették, elment velük az urnához és leszavazott — a függetlenségi jelöltre, aki gyakorlati jó katolikus hírében állott.

1906-ban, többrendbeli huzamos betegsége miatt kénytelen volt a neki annyira lelkéhez nőtt plébániáról leköszönni. Ez alkalomból plébánosi érdemeiről püspöke, az autonomia és Győr városa nagy elismeréssel nyilatkoztak. Püspöke ezeket írja: »Ez alkalommal legmelegebb köszönetemet és igaz elismerésemet nyilvánítom Méltóságodnak azért a fáradhatatlan munkásságért, utolérhetetlen buzgóságáért, melyet a plébánia vezetésében 2 évtizeden át kifejtett. Méltóságod ez idő alatt a szegények atyja, a betegeknek megvigasztalója, a kisdedeknek oktató védője, a lelkeknek Isten szíve szerint való gondos pásztora volt. Ahol a győri plébánosokról megemlékeznek, ott Méltóságodnak alkotásait ismerni fogják és becsülni tudják. Az élet könyvében pedig bizonyára aranybetűkkel van beírva e 20 év története.«

Az iskolai önkormányzat képviselőtestülete pedig ugyanezen évben (1906.) megválasztja tb. örökös alelnökének és az iránta érzett ragaszkodásának, úgyszintén kiváló érdemeiért köteles hálájának az ülés jegyzőkönyvben kifejezést ad, s ezen jegyzőkönyvi kivonatot küldöttségileg nyújtotta át. Győr városa pedig Mohl Antal elhunytá alkalmából emlékezett meg megható kegyelettel öreg plébánosának kimagasló érdemeiről. »Működése, — írja a város a székeskáptalanhoz intézett részvétiratában, — hosszú sorozata volt az áldott sziv, az igaz emberbaráti szeretet megnyilvánulásának, mely minden panaszt meghallgat, minden könnyet letörölni, minden fájdalmat enyhíteni törekszik, minden sebet bekötöz s mindezt a nemes cselekedeteiért legnagyobb jutalmul a megnyugtató, boldogító öntudatot tekint. Ily ritka erényekkel ékeskedvén, papi hivatásának magaslatára helyezkedett, városának kiváló polgára volt, a közügyekhez mindig a legmelegebb érdeklődés szálai fűzték s azok érdekében áldozatkészen állította szolgálatba tudását és tehetségét. Elhalálozása a legőszintébb gyász érzését váltotta ki a város lakosságában.«

Ezzel a szép akkorddal be is fejezhetjük Mohl Antal plébánosi működésének méltatását.

Egyet azonban még meg kell jegyeznünk! Mikor utolsó éveiben arról esett egyszer szó, mi volt az ő papi életében a legvigasztalóbb, azt felelte: az ő plébánosi tevékenysége! Ezt felelte dr. Kárácsongyi János is, mikor 70 éves korában írói sikereihez gratuláltak.

Mohl Antal, a plébános nyugalomba vonult, de a pap nyugodni nem tudott és nem is akart. Gyógyíthatlannak hitt betegsége szerencsésen elmúlt. Jöttek ugyan helyette más bajok, nagy bajok, de ezek nem akadályozták abban, hogy szószéki működését folytassa, írói talentumát pedig még az eddiginél is fokozottabb mértékben gyümölcsöztesse.

Azért ebbeli tevékenységét a következőkben még külön is megvilágítjuk.

IV. A szószéken.

Mohl Antalban nagyon korán mutatkozott a predikálásra való készség. Mint már elmondottuk, Csornán és vidékén a csak 19 éves szerpap már sűrűn hirdeti Isten igéjét. Nem csoda, hogy ujmiséje után otthon, Kapuvárott is föl mer menni a szószékre, mitől pedig fiatal papok rendszeren huzakodnak. Szentjánoson, első káplánállomásán, már németül is predikál. 1858-ban Kapuvárott ő a bucsuszónok. Ekkor került Győrbe spirituálisnak.

Mint Győrött szokás, őt is hívogatták különféle templomokba predikálni; de, hogy szentbeszédei korán föltűnést is keltettek, abból látjuk, hogy Mohi Antal csakhamar a győri ünnepi szónokok sorába került. 1859. Halottak estéjén már ő predikál az öregtemplomban. 1861. második felében háromszor is ő az ünnepi szónok Nagyasszonykor a kármelitáknál, a francia ünnepen, Szilveszter estéjén pedig a székesegyházban. 1862. aug. 27-én ismét a kármelitáknál a szerzet megújulásának 300 éves jubileumán. Az úgynevezett francia-ünnepet Győr város fogadta akkor, mikor az 1809-ik évi francia megszállástól megszabadult. Az ünnepségen a városi tisztikar is megjelent, azért rendszerint jönevű egyházi szónokot szoktak fölkérni az alkalmi szentbeszéd megtartására. — Mohl Antalnak ez alkalommal tartott szentbeszéde már magán viseli alkalmi szentbeszédeinek minden ismertető jelét. Benne van az ünnepnek részletes történeti háttére, tehát igazán alkalmi. Az előadás keretébe belevonja legjelesebb nemzeti királyainkat; példájokkal buzdít, lelkesít, hazafias verseket idéz. De megvan már a terjen-gösség és a szerkezetnek laza összefüggése is; oly hiányok, melyeket ünnepi szónokoknak, tapasztalatból tudjuk, a hallgatók szívesen elnéznek.

Szónokunk 1863-ban nagyszemináriumi spirituális lesz. Ezen új állása vonta maga után azt, hogy ettől fogva sok ujmisés tanítványának ő a primicianapi szónoka. Így ő predikál 1864. aug. 3-án Kisczelben Szalay Pál ujmiséjén;²⁷⁾ mindjárt hozzátesszük, 25 év múlva ezüstmiséjén is. És midőn Szalay Pál Dadon elhalálozott, ugyancsak ő mondotta fölötte (1899. II. 22.) a megható gyászbeszédet is.

Ujmisés szónok volt még: Nádorvárosban (1873. VIII. 3.), Osliban (1876. VII. 30.), Lövön (1878. VII. 14.), Győrött a kármeliták templomában (1882. VII. 12.), Ruschek Antal, Joachim F.

József, unokaöccse és Paár József ujmiséjén. De később is, mint városplébános sokaknak megtette ezt a szívességet. Így pld. Hász Ágoston kármelita atyának (1887. III. 7-én); Schügerl Gyulának (1902. VII.)

Mindezen és más alkalmi predikációit nemcsak szorgalmasan kidolgozta, hanem le is másolta, különösen papságának első felében. Mindazonáltal vagy 25 évig így is csak fiókjában rejtegette. Győrről ezidétt szakfolyóirat még nem létezett, ő meg portékáját másoknak kínálgatni nem igen szokta.

1883-ban azonban, mikor kanonok lett, szentbeszédeivel is a nyilvánosságra lépett. Nemcsak azon okból, mert több ideje volt ezek kicsiszolására, hanem főleg azért, mert anyagi körülményei és a győri Borromeus megindulása megkönnyítették szónoklatainak kinyomatását. Így adta ki mindjárt kanonoksága első évében Peőcz Zsigmond hédervári esperes-plébános aranymiséjén mondott szentbeszédét. A többit ezentúl már rendszeren a Borromeus hozta; egyiket-másikat azonban különlenyomatban is terjesztette.²⁸⁾

1886-tól kezdve, mely évben győri plébánosnak választották, ő lett a Borromeusnak legtermékenyebb munkatársa. Igen sok ünnepi és vasárnapi szentbeszéde jelent meg ebben a folyóiratban. Ezenfelül nagyon sok az, ami kéziratban maradt meg, legalább is annyi, mint amennyi ki van nyomtatva.

Elve volt, — magától hallottuk, — elfogadni minden szószéki meghívást. Eszerint cselekedett is. Predikált minden lehető alkalommal. Igazán »opportune, importune«. Májusban rendszeren 4—5 predikációt vállalt, ha engedték; de volt rá eset, mikor az egész májust végigpredikálta. E tekintetben nagy segítségére volt és előnyére szolgált az ő széleskörű olvasottsága és jegyzeteinek bőséges készlete és az elmélkedésben való jártassága. Ismerősei nem győzték bámulni a hazai, főleg Győr történetében való nagy jártasságát.

Ha a szükség úgy kívánta, rövid elmélkedés után is kész volt a szószékre menni és rögtönzött beszédet tartani.²⁹⁾ A vérrel verejtékezett győri Szűz Mária 1897-iki jubileuma alkalmával történt, hogy az egyik szónok az ünnep előtt való éjjelen megbetegedett. Reggel átizen Mohl bácsihoz, segítsen rajta szorult helyzetében. És a jó bácsi 8 órákor ott állott a szószéken, örvendezve mint a ragadozó farkas, mely reggel zsákmányra lel »és megragadja a prédát és átfogja és nincs ki azt elvegye tőle«. (Iz. 5, 29.)

Plébánosi nagy elfoglaltsága dacára, külső meghívásoknak is szívesen tesz eleget. Így ő szónokol Csornán, előkelő premontreiek,

Tatán az Esterházy grófok temetésén; 1894-ben Lorettomban, a kegyhely 250 éves fönnállása alkalmából; 1896-ban Osliban, mikor a csepregi esperesi kerület hivei milleniumi bucsujárásukat végezték.³⁰⁾ 1902-ben Sopronban ujmisén, Tatán pedig plébános beiktatáson predikál. Még aranymisés korában is szívesen elment idegenbe, pld. Sopronba kongregációünnepségre, Tatára Triduumokra, zászlószentelésre és tartott lelkes ünnepi vagy alkalmi szentbeszédet. Győrről még utolsó éveiben is ő predikált a székesegyházban szent László ünnepén; sőt a másik szent király, szent István király dicsőítését is elfogadta és éppen az ehhez való készülétnél érte a halálhozó szélütés.

Még predikálási módjáról kell egyet-mást elmondanunk. Alázatos megjelenése, szép tenor hangja szinte már eleve biztosították részére a hallgatóság rokonszenvét. Egyházas érzés, kenetes előadás jellemezték minden szónoklatát. Ez a mélységes átérzés, ez a kenetesség nem egyszer könnyekben, hangjának elcsuklásában sőt néha hangos zokogásban is nyilvánult; különösen öregebb korában már igen gyakran vett rajta erőt az elérékenyülés. Hévvel, tüzzel, lélekkel adta elő minden szónoklatát. A lagymatag, egyhangu predikációt nem szerette; még akkor se, ha jól volt is kidolgozva. Még buzgó papoknál se tett e tekintetben kivételt. Magyaros érzülete vörös fonálként húzódik végig legtöbb alkalmi szentbeszédén. Élt-halt a magyar történetért, ennek hőseiért és költőiért. Szent Istvánt, szent Lászlót, Nagy Lajost, Hunyady Jánost, Pálffy minduntalan beleszótt e előadásába. Váltig ismételtette, hogy az országbírónak, mikor csata előtt kezébe adták az ország zászlaját, csizmájáról lehúzták a sarkantyukat, annak jeléül, hogy neki csak előre-menni, de meghátrálni, futni nem szabad. Azonképen gyakorta megemlékezett szentbeszédeiben a Győr történetére vonatkozó eseményekről is. A neves magyar költőket szintén gyakorta és szívesen idézte. Szinte megszokták már tőle az ilyeneket hallani:

Áll Buda, él magyar . . .
Ha a föld Isten kalapja . . .
Nem szül gyáva nyulat . . .

És mikor a hazafias dolgokat emlegette, idézgette, hangja föl szállt, birtumát magasra tartotta, arca kigyulladt, szeme könnybe lábadt és vele lelkesedett, vele könnyezett egész hallgatósága.

Rendesen hosszasan predikált. Ezt maga is érezte. Ezért egy-izben, már aranymisés korában, bocsánatot kért győri hallgatóitól,

az ő terjengős előadásáért; ami, mint szerényen mentegetődzve megjegyezte, csak azért van, mert most már csak nagyon ritkán eresztik a szószekre.

Ennek dacára mindig szívesen hallgatták. Tatán a 40 órai szentségimádás alkalmával különféle idegen, jelesnél-jelesebb szónokok hirdették az Isten igéjét. Ha Mohl Antal is köztük volt, a közönség mindig neki ítélte oda az elsőség pálmáját.

Predikálásának eredményéről csak az szólhatna, aki bepillant a lelkek láthatatlan birodalmába. Némely külső jelek után ítélve azonban talán mégis tudhatjuk, hogy az Ur kegyelme e tekintetben sem volt benne sikertelen. (Kor. I. 15, 10.) Mint a maga helyén már elmondottuk, egyik szilveszteresti predikációja az orsolyitáknak hozott ujjaalakított népiskolát, egy másik pedig a körülbelül százezer pengő értékű Bordács-féle árvaalapot szerezte meg az egyházközségnek.

Ami szószéki sikerei nem kapatták el. Főiskolai hallgatói előtt nem egy alkalommal hangoztatta: Spiritus spirat ubi vult. Az ember nem tudhatja, melyik szó, melyik mondat indítja meg a lelket. Nincs olyan gyöngye szentbeszéd, amiből valamit tanulni nem lehetne. Szívesen vette igénybe mások közreműködését is. Kétszer hívta meg a jézustársasági atyákat szentmissiók megtartására. Más alkalommal az ő meghívására P. Riesz tartott konferenciás beszédek a győri urinők részére.

Nagyrabecsülte a kongregációkat; érdekükben külön könyvet irt és adott ki. A kongregációk ünnepein, ha fölkérték szívesen tartott előadásokat, nemcsak Győrött, hanem még Sopronban is.

Sikereit mégis nem annyira ékesszólásának, mint inkább a mindig velejáró cselekvésnek köszönhetette.

Valahányszor valamely jó ügynek élére állott, azt mindig a cselekvés előzte meg, a cselekvés kísérte és követte is. Ez az igazi nagyság! Hiszen a könyvek könyve mondja: »Aki pedig megcselekszi és tanítja, az nagynak fog hivatni mennyeknek országában.« (Máté, 5, 19.)

V. Az Eucharisztia és Szentséges Szív szolgálatában.

Mohl Antal imádságos lelkülete a legmélt. Oltáriszentség tiszteletében nyilvánult meg legföltünőbbben. Ennek a tiszteletnek középpontjában, ragyogó napként, a szentmise állott. Ezt lelke valóságosan szomjuhozta, mint a szarvas a források vizét. Kényszerítő ok nélkül a misézést soha el nem hagyta. Amikor az egyház engedi, örömmel mondott egy napon 3 szentmisét. Élte utolsó útja is az volt, hogy elmondja a karácsonyi 3 szentmisét. Misézett pedig mindig olyan korán, amilyen korán csak lehetett. A legzordonabb téli időben, még aranymisés pap korában is, már 5 óra előtt néhány perccel ott állott az öregtemplom előtt és várta az ajtónyitást. Mikor kérdeztük, miért siet annyira a misézéssel? azt felelte, van neki néhány régi hive, akik már fél 6-kor munkába állanak, ezeknek akarja a szentmise kegyelmét megszerezni. Annyira szerette a misézést, hogy részéről a délutáni vagy esti misézést is megengedhetőnek tartotta volna. A misediját, amióta kanonok lett, mindenkor jótékony célra ajánlotta föl.

Ezek után érthető, hogy 11 évi betegeskedése idején semmi oly nehezére nem esett, mint ha nem misézhetett. Bágyadozva is elkísértette magát a templomba, hogy szokott idejében elmondhassa szentmiséjét. És mikor eléje állottak és próbálták okokkal visszatartani, ez volt a felelete: »Nescit molimina tarda Spiritus Sancti gratia!« A Szentlélek kegyelme nem ismeri a lassu késlekedést. — Mindezt oly komolyan, oly emelkedett hangon, hogy az ember szinte megfélemedett mellette. Csak a püspök parancsoló szava tudta visszatartani. Ekkor is mindaddig ostromolta püspökét, míg csak a papi segédlettel való misézést neki meg nem engedte. A misére való készület volt tényleg utolsó papi ténykedése. Ott az oltár lépcsőjénél, ott vette el az Ur az ő szavát, de megadta neki azt a világosságot, mely elvezette az ő szent hegyére, az ő hajlékaiba. (Zsolt, 42, 3.)

A szentmise-ájtatosság után Jézus szentséges Szívének tisztelete volt az, amiben imádságos lelke legnagyobb gyönyörüségét találta. Már korán szegődött ezen ájtatosság apostolává. Nilles könyvét ismertette és ennek egyes kivonatait terjesztette. Kispapjait buzdította, lépjenek a szent Szív öreinek társulatába. A bécsi papi imaegyesületnek, mely a szent Szív tiszteletének terjesztését is cé-

lozza, eleitől tagja volt és nagyrészt az ő áldozatkészségének köszönhető, hogy ezen egyesület 1883-ban Győrött külön is megalakult; ő volt ennek a »Papi Imaegyesületnek« sok éven át elnöke is. Amióta kanonok lett, csöndes szentmiséit úgyszólván mindig a Jézus Szíve-oltárnál mondotta el. Lakását is a szentséges Szívnek szép szobra diszította. Örömet és gyakorta predikált Jézus szentséges Szívéről. És mikor már szíve és elméje csordultig megteltek e fönséges áhitatra vonatkozó érzelmekkel és gondolatokkal, jöttek az ő terjedelmes könyvei Jézus szentséges Szívéről.

Az 1900. évi nagy jubileum volt a kiindulási pont. XIII. Leó pápa ekkor tudvalevőleg Jézus szentséges Szívének ajánlotta föl az egész világot s további életében is még sokat tett ezen ájtatosság terjesztésére.

Ily példák után, — írja Mohl Antal első könyvének előszavában, — eltökéltem én is magamat, hogy az Ur Jézus szíve dicsőítőinek sorába lépek és ezáltal a pápai jubileum (1902.) koncertjéhez valamivel hozzájárulok. Azt gondoltam, hogy a pápa szándékához legközelebb járok, ha az általa közzétett (Jézus szíve) litánia értelmét a magyar nép előtt föltárom.

Igy született meg 1903-ban Hattler Ferenc S. J. ismeretes műve nyomán a »Jézus szentséges Szívének dicsérete, új litániájának értelmezése« című vaskos kötet.

Némi pihenés után, 1908-ban kerül ki sajtó alól legismertebb műve: »A Jézus szentséges Szívének szentelt élet.« Ezen művének eredetét az előszóban ekképen írja le:

Isten jóságos kegyelme megengedte nekem, hogy 1907. aug. 31-én áldozópappá szenteltetésem 50-ik évfordulóját megérjem. — Föltett szándékom volt, hogy ezen napot elrejtőzve, a világtól félrevonulva ülöm meg. Azonban szándékom meghiusult. Nagylelkű előljáróim, jóakaróim, barátaim, egykori tanítványaim és hiveim a szeretetnek számtalan kitüntető jeleivel halmoztak el. Én minderre nem készültem, úgyhogy megtisztelőim szíves jóságát semmivel, még csak a szokásos kis emlékképpel sem viszonzozhattam. Gondolkozóba estem tehát: mi volna a viszonzásra legalkalmasabb eszköz. Végre kitaláltam, hogy a szívért szívet nyujtok. Csakhogy őszintén megvallom, saját szívemben nem találtam föl azon nemes vonásokat, melyek illusztris jóakaróimhoz, hű barátaimhoz, tanítványaimhoz, hiveimhez méltó ajándék lett volna. Kiválasztottam tehát a szívek királyának, az Ur Jézusnak szívét és gyöngye erőmhöz képest, annak vonásait gyűjtöttem e könyvben össze, hogy ezt szeretetem,

örök hálám jeléül kegyes pártfogóimnak és minden néven nevezendő jóakaróimnak örök emlékül hagyjam...

Ez a munka eredeti munka, azért szerzője szokása ellenére, címlapjára ki is tette: Irta Mohl Antal dr. Emlékül aranymiséjére meg is küldötte az egyházmegye minden egyik papjának.

A mű zárószavában ekkép könyörög: Hódoló tisztelettel kérek minden rendü-rangu jóakaróimat, baráti szeretettel kedves oltártestvéreimet, jóismerőseimet s egyáltalán minden jóindulatu felebarátomat, legyenek buzgó apostolai és terjesztői a Jézus szentséges szíve ájtatosságnak; mert mint b. Alacoque Margit mondja, ezáltal nemcsak e szeretetreméltó szív barátságát és áldását nyerik meg maguknak, hanem benne hazánknek is hatalmas védőt szereznek! (99. levele.) Dicsérjük az isteni szívet, mely nekünk üdvösséget szerzett. Legyen neki dicsőség és imádás mindenkoron.

Öregedő papok meghatottan köszönik, »hogy aki már a szeminárium falai között serkentette őket a legszentebb Szív tiszteletére és erényeinek követésére«, élte alkonyán is újból ugyanarra buzditja őket.

Még ezzel sem elégedett meg! Mikor látja könyve kelendőségét, az egyházmegye egyik papjának több ezer koronányi összeget előlegez, hogy nagy művéből olcsóbb, népies kivonatot készítsen, mely utat törjön magának a nép alsóbb rétegeibe is. A mű »Jézus szentséges Szívének Országa« címén, Mohl Antal előszavával csakhamar (1910.) meg is jelent s immár 3 kiadásban, 6000 példányban forog közkézen.

A szentséges Szívhez való benső, állhatatos szeretetének legmeghatóbb bizonyosságát mégis az ő, már 1910-ben kelt végrendelete szolgáltatja. Ennek 5. pontjában ugyanis ekkép intézkedik: »Hantom fölé állíttassék szivalaku sirkő, vésettessék erre a szentséges Szív, a szokásos jelvényekkel. Sír feliratom körülbelül ily tartalmu legyen:

E szív alá van helyezve
Mohl Antalnak porhüvelyé
A szent Szív volt reménysége,
Érte epedt szíve, lelke.
Hogy mennyben is dicsérhesse,
A szent Szívet kérd ő érte.

Ezen óhaját annyira szíven viselte, hogy kiszemelt temetkezési helyén, a kapuvári temetőben, már életében fölállíttatta a Lukácsy Sándor vésője alól kikerült hatalmas Jézus Szíve-szobrot, mely immár méltósággal teljesen áll őrt hűséges tisztelőjének hült teteme fölött.

VI. Egyéb épületes vonások.

Itt mindenekelőtt az ő bensőséges Mária-tiszteletéről kell megemlékeznünk.

Csak melleleg említjük, hogy egész életében viselte a skapulárét és sűrűen mondogatta a szentolvasót. Arra is csak utalunk, mily ékesszólóan tanuskodnak Mária-tiszteletéről az ő lelkes Mária-predikációi és az ő terjedelmes kongregációs könyve. De nyomatékosan kell kiemelnünk abbeli buzgóságát, mellyel mindenkor igyekezett Máriának erőnyeit is utánozni.

A lilimos, a szeretett evangelistára valló lelkület szinte lesugárzott egész lényéről s oly hatással volt környezetére, hogy jelenlétében, ezen az ő lelkületével ellenkező csak egyetlen szócskára is, soha senkinek ajkai meg nem nyíltak.

Azonképen igyekezett alázatossággal is a Bold. Szűznek nyomaiban járni. Mint csornai szárazkáplán szerényen tűnt föl a lelkipásztorkodás terén és amilyennek akkor mutatkozott, olyannak meg is maradt egész életén át. Már ezüstmisés pap volt s még mindig névtelenül vagy álnév alatt irogatta dolgozatait. Aranymiséjét is, mint maga írja, »elrejtözve a világtól, elvonulva« akarta megülni.*) Csak nagynehezen és úgyszólván az utolsó pillanatban sikerült ezt megakadályozni és tiszteletére szerény keretű ünnepséget rendezni. Így tulajdonképeni ünneplése is csak az újságokban történetelt.³¹⁾

Amig lehetett, erősen ragaszkodott régi elvéhez: Bene vivit qui bene latet. (Jól él az, aki rejtekben él.) Minden kis szolgálatra ez volt a felelete: Servit major minori. (Azaz: a nagyobbik szolgál a kisebbnek.) Ha misére készülő vagy induló pappal találkozott, rendesen így szólt hozzá: Imádkozzék egy szegény bűnösért.

Alázatos gondolkozásán és viselkedésén sem előkelő állásai, sem magas kitüntetései nem változtattak. Pedig bőven, önvallomása szerint »érdemen felül« kijutott neki mindakettőből. Elég fiatalon lett kanonok (1883.), vérospilébanos és borsmonostori apát (1886.), a millenium évében a budapesti egyetem hittani fakultásának tb. doktora. Végigmenve a káptalan ranglétráján, 1905-ben ő lett a nagyprépost; közben, 1902-ben, kapta a szerbiai c. püspökséget,

*) Megelőző nap Tatára akart utazni; a kocsis már készen állott s a tisztelgők részére kitéve ezen írás: Tisztelettel jelentem, hogy fontos okoknál fogva, néhány napra távoznom kellett Győrből. 907. VIII. 30.

1907-ben pedig, — aranymiséjére, — a II. o. vaskoronarendet és több tekintélyes egyesületnek örökös tb. elnökségét. Ismételten volt káptalani helynök (1901-ben és 1911-ben) s mindjárt utána püspöki helynök. De csak a hivatala és külső jelvényei változtak, a »jó bácsi« minden körülmények között változatlanul megmaradt.

Még akkor is, mikor már mint szerbiai v. püspök és káptalani helynök állott az egész egyházmegye élén, megtörtént, hogy fiatal papok előtt letérdelt és áldásukat kérte, sőt egyik-másiknak még kezét is megcsókolta; gyóntató atyjával szemben még ezeknél mélyebben is megalázta magát.³²⁾ Valóban ő olyan vala, »ki magát igen meghajtja nagy alázatosságból«. (Ecclesiast. 19, 24.)

Mindenben az isteni gondviselés működését látta és azért mindenbe belenyugodott. »Az isteni gondviselésnek, írja egyik régebbi végrendeletében, mely sorsomat zsöngé koromtól fogva sokszor csodálatosan és mindig bölcsen intézte, legyen érte hála, dicsőség mindörökkön örökké.« Azért ember volt ő is! Ha bizonyos dolgok nem az ő kedve szerint történtek vagy fejlődtek, egy időre elkedvetlenedett, legmeghittebb bizalmasai előtt néha nagy szerényen szóvá is tette, de csakhamar győzött a kegyelem a természetén és lőn ismét az ő lelkében: tranquillitas magna! (Luk. 8, 24.) Ezekért az aprólékos kisiklásokért is igyekezett engesztelést nyújtani, irván az imént idéztük végrendeletben: »Minthogy Isten bölcs intézkedéseinek nem igyekeztem mindig teljes szívvél hiven megfelelni, most szent fölsége előtt egészen megsemmisülve, mély alázattal bocsánatot kérek.« (1901.) Mélységes alázatára vall az is, hogy minden héten járult a töredelem szentségéhez.

Lelki erősségének egyik emeletes bástyája a »labora«, a munka volt. Télen-nyáron négy órakor kelt, minden keltegető nélkül. Hivatásos dolgait, szokott ájtatosságait, elmélkedését stb. ha elvégezte, könyveibe vagy írásaiba temetkezett. Nem ismert egyéb pihenést vagy szórakozást, minthogy ebéd és vacsora után szobájában vagy házikerteskéjében ujságot olvasgatott s emellett öreg napjaiban néha el is szundikált. Sétálni is csak akkor ment, mikor erre fölszólították, vagy ha hivatalos dolga akadt, egyébként soha. Legszívesebben ment a kálvária felé, de ez az útja is nem annyira séta, mint inkább ájtatoskodásszámba ment. Minden jel arra mutat, hogy szent Alfonz példáját követve, önszántából legkisebb idejét sem föcsérelte el. Ezért szórakozásból nem is utazgatott. Kempis Tamás e mondásához tartotta magát: Akik sokat járnak-kelnek, szent étellel ritkán remekelnek. A bucsujárást magát mindig nagyra-

becsülte, de a mondottuk ok miatt csak igen ritkán szánta el rá magát. Így elment egyszer-kétszer Osliba, Máriacellba és a szent évben nagynehezen Rómába is. Évi szentgyakorlatait is, már csak időnyerés okáért is, rendszerint Győrött végezte; ha lehetett közösen, egyébként otthon vagy a kármelitáknál.

A munka az ő szemében nem teher, nem kényszerűség, hanem gyönyörrel teljes lelki szükséglet volt. A test kényelemszeretétől soha le nem győzött hévvel vonzódott az oltárhoz, a gyóntatószékekbe, a szószékre, a betegekhez, a börtönbe, az iskolába, egyszerűen mindenhová, ahol lelkeken lehetett és kellett segíteni. Ő ezeknek az epedését a kegyelem után megérezte. Olyan akart lenni, amilyen volt az ő isteni Mestere, ki fáradságot nem ismerve járt hegyeken, völgyeken, a lelkek után. »Körüljárt, jót tevén.«

Nem is válogatott soha a munkában. De ha mégis akarnánk különbséget tenni, azt hisszük, hogy az egyházi szónoklat és a gyóntatás volt az ő két legkedvesebb lelkipásztori foglalkozása. Szószéki működését már méltattuk. Ami pedig gyóntatási készségét illeti, ebben aligha volt neki párja. Papokat, apácákat, katonákat, világiakat egyenlő szeretettel és türelemmel gyóntatott. E tekintetben soha panaszt szájából nem hallottunk. Sőt ebbeli munkásságát inkább keveselni látszott, mert akár a székesegyházban, akár a kármelitáknál vagy egyebütt volt sokadalom; akár katonákat, akár gyermekeket vagy rabokat gyóntattak, ő hivatlan is megjelent és kitartott véges-végig. Nem nézte kicsiny-e, nagy-e a gyónó; falusi-e vagy városi, szegény-e vagy gazdag, egészséges-e vagy beteg; csak gyóntathasson, az volt a fő, a többi mellékes.

Mikor már nem volt plébános, aranymisés pap korában is gyakorta megtörtént, hogy régi hivei nemcsak nála gyóntak, hanem betegségükben is őt hívták, mely meghívásoknak mindenkor késedelem nélkül tett eleget. Ilyen esetek még élete utolsó éveiben is adódtak elő, jólehet akkor már csak szórványosan.

Összevéve mindent, — misézését, predikálását, gyóntatását, — az a győri pap jellemezte őt e tekintetben legjobban, aki a megbotdogultról ezeket írja: »Ahol predikálni, misézni, gyóntatni, vagy valami más jót előmozdítani kellett, onnét nem tartotta vissza sem hó, sem meleg, sem hideg, sem mélység, sem magasság, — egyszerűen semmi.«³³) Azt hisszük ebben már benne is van minden, amit papi buzgóságáról egyáltalán lehet mondani.

Lelki erősségének most rajzoltuk kettős bástyáját, nagyobb biztonság okáért, még körülvette az önmegtagadás tüskés sövényé-

vel is. Napközben, a rendes időn kívül, se nem evett, se nem ivott. Szombati napokon húst soha nem evett; egészséges korában a 40 napi böjtben sem. Betegségében szigorát enyhítette, de 1916-ban élete utolsó esztendejében, az egész böjt ideje alatt újra tartózkodott a huseledelektől. Egyébként rendszeren táplálkozott s kevés bort is ivott, vízzel.

Számos és kinos operációinak nemcsak készségesen, hanem hősiiesen vetette magát alá. Megadással, kíséret nélkül utazott Budapestre, majd Bécsbe, végül még a nagynémetországi Radeinbe is, hol nagy baján gyökeres műtétrel segítettek.

Minden föltünhető önmegtagadást és önsanyargatást szorgosan került; titokban azonban sok mindenfélét gyakorolt. Viselt ciliiumot (tüskés drótövet), — valószínűleg a szentéletű oslii plébános példájára és buzdítására. Minden pénteken s talán máskor is ostorozta magát s bizony ostorkötélének szálai jól el vannak nyűve. Mikor egyik betegsége idején a házbeliek eldugták ostorát, közönséges szijat vett elő, ennek végső lyukaiba apró szökeket dugdosott és ezt használta ostornak. De ha csak lehetett, övéi ebben is megakadályozták.

Am minél szigorubb volt önmaga iránt, annál elnézőbb, engedékenyebb mások iránt. Soha senkit meg nem támadott, meg nem bántott; sem szóval, sem írásban. Senkinek, de különösen előljárótársainak ügyeibe soha nem ártotta magát, még ha erre jogosultnak látszott is volna. »Van ki hallgat, tudván az alkalmas időt.« (Sirák fia, 20, 6.) A Szentlélek ezen mondásához alkalmazkodott mindenkor a legszivesebben.

És ha nagyritkán mégis megtörtént, hogy valamelyes félreértés folytán valakinek nemtetszését vonta magára, nem volt nyugta, míg az illetőt meg nem engesztelte. Ennek megvilágítására ide iktatjuk kézírataiból a következő töredéket:

»Kedves Kollega Ur! Köztünk a félreértés legcsekélyebb árnyékának sem szabad felmerülnie. Ön valóban jóltevőm, jóakaróm és az ügynek is jóakarója, azért szívből sajnálom, ha önt soraimmal megbántottam és ezennel amennyire csak telik tőlem, bocsánatot kérek öntől.«

Ilyen volt dr. Mohl Antalnak lelkülete! De ha még több épületes vonását sorolnánk is föl, azt jegyezte meg rá valaki, még mindig nem kellene attól tartani, hogy sokat mondtunk.

VII. Halála.

A halál rendszerint az életnek viszhangja, nyilvánvalóvá teszi, kinek milyen volt az élete. Mohl Antal úgyszólván egész életében nemcsak gondolt, hanem komolyan készült is a halálra. Mint kanonok többször is végrendelkezett. Az egyik végrendeletben, melyet 70 éves korában készített, fölsóhajt: Hosszu élettel áldott meg az Isten! Annál nagyobb kegyelemnek tekintette, amit még ezentúl megélt! Talán huzamos betegségei is okozták, hogy gyakorta emlégette a halált. Utolsó éveiben kitért a névnapi ünneplések elől; de 1916-ban fogadta az üdvözlőket, mert, — mint mondotta, — ugys utolszor van. Az oltáregyesület kiállításának berekesztésekor a választmány tiszteltgett előtte. Megörült, de mindjárt bucsuzkodott is; mert — tette hozzá, — »ebben az életben ugyssem látjuk egymást«. Októberben rendezte utolsó alapítványait. December 12-én pótvégrendeletet készített. Aztán bucsuzodik. 13-án egyik volt kedves káplánjának így ír: Fogadja örökbecsü kedves ajándékáért szivből fakadt hálámat. Az Isten jutalmazza meg minden értem tanusított jótéteményét e röpke életben s az örökkévalóságban érdeme szerint. Hálás tisztelője Mohl Antal.

17-én megköszöni a szentmiséknél segédkező dr. Nagelreiter tanárnak fáradságát és elbucsuzik tőle. »Mindennek vége van; írja, még az életnek is, melyhez oly mód nélkül ragaszkodunk, de nincs vége az igazi szeretetnek és a köteles hálának... Mindennek vége van és kell, hogy legyen is vége; azért én nem akarom önt 'tovább fárasztani a manuduktorsággal... Fogadja ezzel örök hálámat!«

Nagykarácsony napján segédkező papjával korán lép a főoltárhoz. Erőnek erejével az első misére fordítja a könyvet, annak jelül, hogy három szentmisét akar mondani. De már a lépcsőimánál elállott a szava. Hazakisérték, ágyba fektették, még aznap felvette a szentségeket, az utolsó kenetet is. Ezután még 3 napig vívódott a halállal, csöndesen, nyugodtan, de már eszméletlen állapotban. December 28-án, Aprószentek napján, délfelé lélekzete csöndesebb lett. Környezete elimádkozta a haldoklók imáit, kezébe adta az égő gyertyát, egyik pap hangosan elmondotta az apostoli hitvallást; ennek végén, a nagybeteg egyet köhintett s ez volt utolsó sóhaja... Eppen Urangyalára harangoztak.

Hült tetemét üveges koporsóba helyezték. Ezren és ezren jöttek ravatalához, hogy még egyszer lássák a Krisztusnak szive sze-

rint való papot, a szeretett plébánost, a jó bácsit, kinek szelid, kedves vonásait még a zord halál sem tudta eltorzítani, még akkor sem, mikor már hatodnapos volt. A többi már úgy történt, mint ön-maga elrendelte. »Porhüvelyem, minden értéktelen pompa, koszoru mellőzésével, beszenteltetvén, szállíttassék egyenesen a kapuvári temetőbe és helyeztessék ott, közel őseim sirhelyéhez, az anyaföldbe.« Tetemét Győrött beszentelte Fetser Antal megyéspüspök; Kapuvárott pedig január 2-án eltemette Németh János prépost-plébános. A nép itt egész éjjel virrasztott a templomban ravatalozott halott mellett; temetésén is nagy számban vett részt, de sok papot visszatartott a rossz idő és háborus vasuti összeköttetés. A győri székeskáptalant dr. Molnár Ignác és Várits Károly kanonokok képviselték.

A boldogult rendelkezése volt ez is: Halálom után kétezer gyászkeretű kép osztassék ki. Ezekből... minden egyházmegyei papnak egy példány küldessék; küldjenek a helybeli kolostorokba is; tegyenek a szentegyház padjaira és a kapuvári temploméra is, vagy osztassanak ki az oskolás gyermekek között.« A képeknek még szövegét is ő állapította meg. 5 ezer példány került illetéknépen kiosztásra!

Azonképen végrendeletéből vesszük át az Istenben boldogultnak eme bucsuszózatát is: »Ha valaki intézkedéseimet fogyatékosnak találja, kérem őt szeretettel bocsásson meg nekem, amint ő is kívánja, hogy a jó Isten megbocsásson neki. Az áldott Ur Jézus, aki átment jót cselekedvén, pótolja véghetetlen kegyelmével több hibáimat. Végül pedig Jézus Szive dús áldása szálljon bőven mindnyájukra.«

Immár nincs több mondanivalónk, mint ama néhány szó, melylyel a legilletékesebb tényező, az egyházmegyének Szentlélek adta főpásztora, dr. Mohl Antalnak jámborságára és minden papi erényére rányomta a hitelesség bélyegét, ezeket irván róla a püspöki körlevélben: »A megboldogultat, aki egész életében a Krisztus szive szerint való papnak minden állásában: a lelkipásztorkodás és papnevelés terén, az egyházmegyei kormányzatban és a székeskáptalanban, a lelkiismeretes kötelességteljesítésnek s fáradhatatlan munkaszeretetnek, az érintkezésben a megtestesült szerénységnek és alázatosságnak mintaképe volt, ájtatos emlékezetükbe és buzgó imáikba ajánlom. Igazi egyházas érzülete, mely egyháza forró szeretetében, egyházi előjáróinak odaadó tiszteletében s az irántuk való példás engedelmességben nyilvánult meg, buzgósága az

Isten igéjének hirdetésében és közismert jótékonyága még életében megszerezték neki nemcsak főlebbvalóinak, hanem mindazoknak becsülését és szeretetét, akik csak ismerték. Az Ur Jézus szentséges Szive, amelynek szobrát még életében kiválasztott sirja fölé emelése melynek tiszteletét minden tehetségével igyekezett terjeszteni és előmozdítani, adja meg neki azt a jutalmat, melyet hű tisztelőinek ígért. «³⁴)

Monumentális siremlékére, melyről a főpásztori bucsuztató is megemlékezik, utólagosan felíratos márványtábla készült, sirja köré pedig diszes vasrácszat. A világháború következtében beállott nyomasztó helyzet itt is sajnálatos késedelmet okozott.

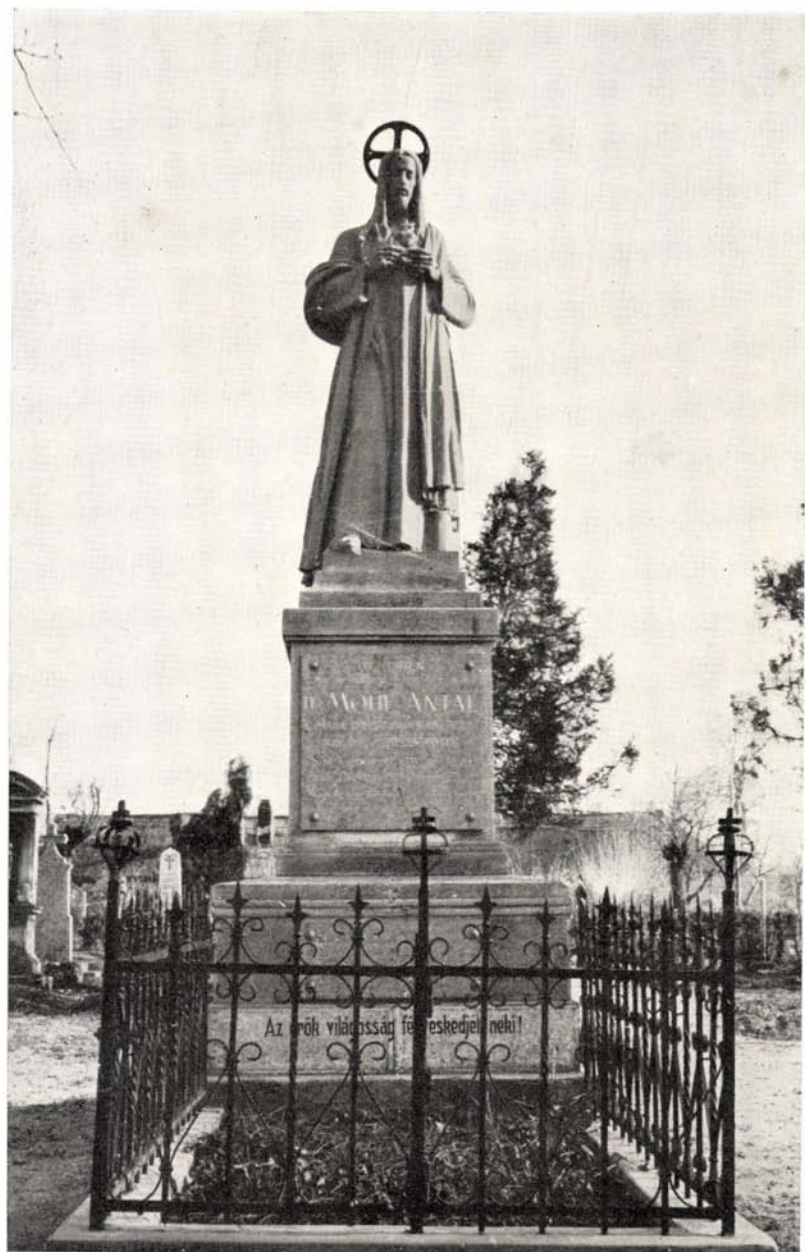
VIII. Adakozásai és alapítványai.

»Nem volt céлом kincseket gyűjteni, azért életemben adtam rokonoknak és nyilvános intézeteknek, magánosoknak« — írja a boldogult egyik 1904-iki följegyzésében. Ezen elvének megfelelően azon földi javakkal, melyekkel Isten, — saját szavai szerint, — érdemen felül megáldotta, az evangélium utasítása szerint, már földi életében igyekezett másvilági barátokat szerezni. Jótékonyágából rokonait sem zárta ki. 8 testvére volt, mindegyik családos, s így jócskán megnőtt a rokonságbeli gyermekek száma; de talán egy sem volt köztük, akinek kiképzéséhez vagy elhelyezéséhez az Istenben boldogult valamivel hozzá ne járult volna. Ezt nem is sajnálta soha.

De a rokonoknak adott pénzbeli segélyről más volt a véleménye. Erről sokszor mondotta: Akár csak a kutba dobtam volna! Ezért inkább alapítványaival akart testvéreinek maradékain segíteni.

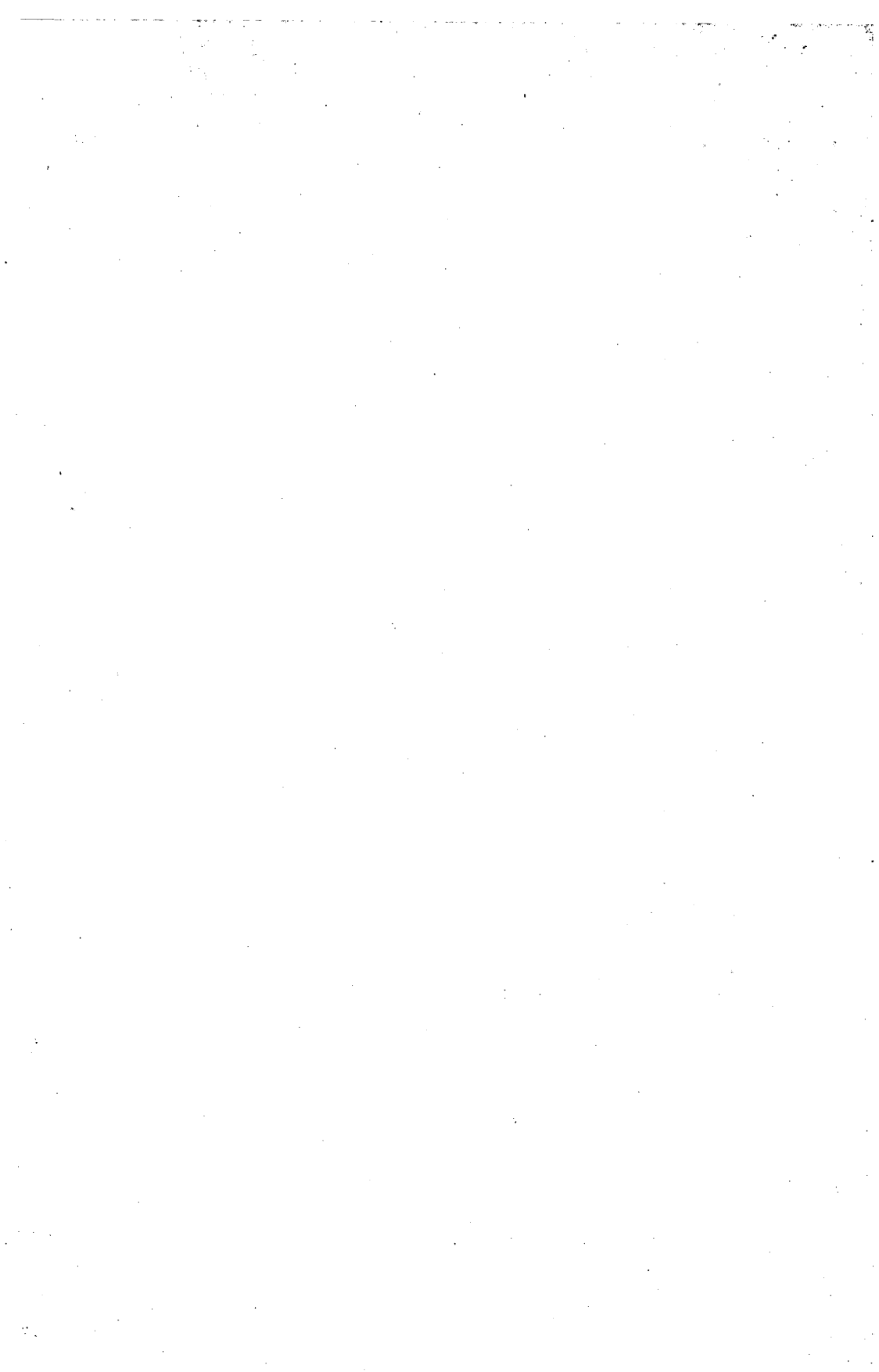
Nemcsak a rokonoknak, másoknak is bőségesen adott. Nagyobb boldogság adni, mint az adományt elfogadni. Ezt nemcsak vallotta, hanem gyakorolta is. Am idővel a kérők száma úgy elsokasodott, hogy mindenkit már nem elégíthetett ki. A kérés nem egyszer zaklatássá is fajult. Ez lehangolta és emiatt többször panaszkodott is. Szeretett volna még gazdagabb lenni, hogy mindekit kielégíthessen.

Magánjótékonyágát különben már ismertettük. Azért itt csak ismeretessé lett közadományait és alapítványait akarjuk felsorolni.



DR. MOHL ANTAL SIREMLÉKE

A KAPUVÁRI TEMETŐBEN.



A) Közadakozások.

1. A kapuvári apácák telkének megvásárlására és bekerítésére 5049 kor.

2. A kapuvári iskolára Thury Mihály plébános idejében 400 kor.

3. A kapuvári templom építésére Dominkovics plébános idejében 6000 kor.

4. 1891-ik és 1898-ik évi nagy adományait az orsolyita-apácák hálából családi ösztöndíj alapítványra változtatták, azért az alapítványok között soroljuk föl.³⁵⁾

5. A győri rk. autonomiának legalább 15 éven keresztül évi 200 korona; ez is összesen 3000 kor.

6. A győri rk. fiuárvaháznak 1906-ban 2000 kor., ugyanannak 1908-ban ismét 2000 kor.

7. A kath. Sajtóegyesületnek 1908-ban 500 korona.

8. Az O. K. M. Iskolaegyesületnek 1909-ben 50 kor.

9. A kármeliták templomának belső megújítására 1907-ben 310 kor.

10. A budapesti Ludovika Akademia kápolnájának (1916-ban) ezüst füstölőre 490 kor.

11. Kétrendbeli végrendeletében: *a)* Köteles címekre 521 kor., *b)* Győri Szent Erzsébet Egyletnek 100 kor., *c)* Kapuvári Jótékony Nőegyletnek 100 kor., *d)* Győri székesegyháznak 1000 kor., *e)* Győri nagyobb papnevelőnek 1000 kor., *j)* Győri rk. fiuárvaháznak 500 kor., *g)* Győri szegényeknek 100 kor., *h)* Kapuvári szegényeknek 100 kor.

Ezen jótékonsági rovatba tartoznak még egyéb természetű adományai is, nevezetesen az ő könyvadományai. Könyvet, amint láttuk, sokat írt. Ezeket a könyveket ő mind ajándékba adta. A Győr városának ingyen följajánlott diszmunka (Győr eleste és visszavétele) egymaga 5000 koronájába került. Könyvárusok után ugyan folyt be némi pénz könyveiért, de ezt is mindig jótékony célokra ajánlotta föl. Mutatják ezt ilyenféle följegyzései: »A győri orsolyarendi apácák tulajdona.« (Lelki Magány. 1885.) »A példányokért befolyó összes bevételek a győri kath. új fiuárvaház kápolnáját illetik.«³⁶⁾ Egyik elszámolásban olvassuk is: Dr. Mohl Antal c. püspök »Jézus szent szive« című könyvéért befolyt 472 kor.³⁷⁾ Legkelendőbb művének a »Jézus sz. Szívének szentelt

Élet« megmaradt példányait szintén a győri orsolyitáknak ajánlotta föl. Ilyetén módon gyakorolt irodalmi jótékonyága legalább is 25 ezer korona összegnek felel meg;³⁸⁾ kivált ha hozzá vesszük azon néhány ezer korona előleget is, mellyel mások irodalmi vállalkozásait támogatta.

Misestipendiumait, ami körülbelül havi 40—60 koronára tehető, több, mint husz éven át átutalta a győri orsolyiták kolostorának, iskolai célokra.

Volt 2 szép misemondóruhája is; ezeket ujdonat ujan a kapuvári templomnak ajándékozta.

Mindent összevéve, az orsolyiták alapítványra változtatott 60 ezer koronájával együtt, mintegy száztízezer koronára tehetjük az ő közcélu adományait. A boldogult keveselte ezt leginkább. Azért írja egyik végrendeletében: Isten azonban megáldott sok boldogtalan rokonnal is, amiért közcélokra sokat már nem adhatok.

Ő ugyan jómódu, takarékos iparos családból származott; de az 1867-ben beütött szabadipar, az ő rokonságát is lassacskán kiforgatta örökölt foglalkozásából, majd örökölt vagyonából is. Ezért a fönti megjegyzés, s ezért rendelte testvéreinek ivadékait általános örökösökké is.³⁹⁾

B) Alapítványok.

1. 1868-ban mint lelkiigazgató 100 forintos alapítványt tesz Kapuvárott családi szentmisékre.

2. 1871. Ismét 100 forintot tesz le a kapuvári kath. felekezetű iskola javára, örökös alapítványul, az iskolaszék kezelésére.

3. 1891. A győri orsolyiták elemi iskolájának építéséhez negyvenezer koronát gyűjt és ad sajátjából. 1898-ban a polgáriskola építéséhez ismét 20 ezer koronával járul. A hálás apácák ezen kettős adományt, — az adományozó hozzájárulásával, — alapítvánnyá változtatták, melyben azon kötelezettséget vállalják, hogy mindaddig, míg az orsolyiták győri rendháza fennáll, ennek internátusában a kapuvári Mohl-család leszármazottjaiból két leánygyermeket ingyen tartanak el.

A Mohl-család ma is élvezi ezen kedvezményt.

4. 1891. A kapuvári rk. népiskolánál az egyik tanító fizetésének kiegészítésére tesz 400 koronás alapítványt.

1897. Ugyancsak Kapuvárott 2000 (kettőezer) koronás alapítványt tesz le, a szegény tanulók tanszereinek beszerzésére.

6. 1906. Mikor betegség miatt lemond a győri autonómiai népiskolák igazgatásáról, az autonomia a föl nem vett igazgatói díjakból 1000 koronás alapítványt létesít, azon rendeltetéssel, hogy az évi kamatok szegény gyermekek tankönyveinek beszerzésére szolgáljanak.

7. 1909-ben, ugyancsak a győri orsolyita apácáknál még egy harmadik rokonságbeli leányka részére is tesz le 10.000 kor., azaz tízezer koronás alapítványt.

8. 1912-ben és 1916-ban együttesen 10.000, azaz tízezer koronát biz a győri székeskáptalanra, alapítványképen, egy, a győri püspöki tanítóképzői internátusba fölvelt rokonságbeli növendék eltartására.

9. 1915-ben, alapítványi tőke gyanánt, 4 darab ezerkoronás magyar kor. államadóssági kötvényt ad át, a győri rk. önkormányzati egyházközségnek, azon rendeltetéssel, hogy az autonomia az évi kamatokért szerezzen be Jézus szentséges Szívének tiszteletére szerkesztett ifjúsági imádságos könyveket s ezeket minden iskolaév végén ossza ki az idősebb és jobb tanulók között, miután, mint az indokolásban oly szépen megjegyzi, — Jézus szentséges Szíve az a közeg, mely által az Istenség telje mi közöttünk lakozva, minden égi és földi áldását velünk közölni kegyeskedik.

10. 1916-ban a győri székeskáptalannál »Dr. Mohl Antal-féle családi ösztöndíj alapítványra« ismét 10.000, azaz tízezer koronát tesz le, magyar hadikölcsön kötvényekben.

11. Ugyancsak 1916-ban tesz le a győri székeskáptalannál 25 ezer, azaz huszonötezer koronát 6%-os hadikölcsön kötvényekben, a kapuvári gazdasági ismétlőiskola szervezésére.

Egyéb végrendeleti alapítványai a következők:

1. Dr. Mohl Antal győri középiskolai ösztöndíj alapítvány; összege 10 (azaz tízezer) korona kor. jár. kötvényekben.

Ha 10 évig jogosult rokonságbeli tanuló nem jelentkeznék, akkor ezen ösztöndíjat is kapuvári születésű középiskolai ifjak nyerhetik el.

Ezen alapítványnak évi kamatait élte fogytáig özv. Perstl Ferencné szül. Mohl Cecilia élvezze.

2. A győri rk. autonomia részére 1000 (egyezer) koronás alapítvány, melynek kamatai szegény tanulók tankönyveinek beszerzésére szolgáljanak.

3. A győri székeskáptalannak 800, azaz nyolcszáz korona készpénzben, évfordulati gyászmisére.

4. A győrszigeti irgalmas apácáknak 1000 (ezer) korona kor. jár. kötvényben, évford. gyászmisére; a fölös kamat intézetük javára szolgáljon.

5. Hasonló alapítványt tett a győri orsolyita apácaknai.

6. Azonképen a kapuvári irgalmas nővéreknél.

7. A kapuvári plébániatemplomnak sirhelyének gondozására és siremlékének fönntartására alapítványul 500 koronát kor. járadékban.

Mindkét csoportbeli, tudniillik életében és végrendeletében tett alapítványoknak összege 77.100 korona, azaz hetvenhét-ezer és 100 korona.

A világháboru ezen alapítványokat legnagyobbbrészt ugyan megsemmisítette, mégis fölsorolásukat nem tartottuk fölöslegesnek. Egyrészt tanui a boldogult lelkületének, másrészt a példaadás mellett bizonyítékot szolgáltatnak arranézve, hogy az egyházi vagyon, ha jó kezekbe jut, rendes viszonyok között olyan tőke, mely a társadalomnak, a kulturának százszoros gyümölcsöket terem.

Az is bizonyos, hogy a boldogult jótékonyágával ezen evangeliumi tanácsot akarta követni: Szerezzetek magatoknak barátokat a hamisság mammonájából, hogy mikor megfogytok, befogadjanak titeket az örök hajlékokba. (Luk. 16, 9.)

IX. Irodalmi tevékenysége.

Mohl Antal nem készült írónak; sőt másokat is mérsékelt ebbeli igyekvésükben, reájuk olvasva azt a kedves mondását: Bene vivit, qui bene latet! Már 20 éves pap volt, mikor első könyvbírálati a Religióban megjelentek, utána fordításokkal próbálkozott. E téren irodalmi zsengeje első lelki mesterének, Jáky Ferencnek nevéhez fűződik. Ugyanis a Jáky-féle 1881-iki Kempis-fordításnak előszavában ezeket olvassuk: »Nagy részben az egésznek elrendezéséhez a legujabb időkben hozzájárult ft. Mohl Antal kisebb papneveldei igazgató (rektor) urnak eléggé nem dicsérhető fáradozása.«

De most már csakhamar önálló írói föladatra is vállalkozott. Akkoriban, a nyolcvanas évek elején, ugyanis a papi lelki gyakorlatok kezdettek ismét uj életre kelni. Ez az ő ascetikus lel-

kületének való terep volt. Hamarosan egymásután, tudniillik 1883-ban és 1885-ben, két idevágó német munkát fordított le magyarra. Az egyiknek címe: »A papi életszentség«, a másiké: »Lelki magány.« Az elsőt 25 éves papi jubileuma alkalmából nyújtja a világi papságnak, elsősorban azoknak, »akik iránt nagy hálára van kötelezve«. A másodikat pedig az Orsolyita apácáknak szánta, hogy magyar kalauzul szolgáljon nekik, »midőn rendi szabályaik szerint a szünnapok alatt a konvent minden egyes tagja külön-külön saját cellájában végzi 8 napi lelkigyakorlatait«. Fordító az ő fáradságával nemcsak az apácák lelki szükségletét elégítette ki, hanem a német vezérkönyvekhez szokott női szerzetesházakban, a magyarság ügyének is jeles szolgálatot tett.

Ugyanezen időben kezdett »Szent Angela élete és az Orsolyiták története« című, több kötetre tervezett mű megírásába, s időnként mutatványokat is közölt belőle, de csak lassacskán haladt előre, mert a magyar pásztorálishoz gyűjtött jegyzetek sok idejét vették igénybe s időközben győrbelvárosi plébános is lett, ami fordulópont egész eddigi papi működésében. Eddig t. i. plébánossá történt megválasztásáig, — a »qui bene latet bene vivit« jellemezte úgy papi, valamint irodalmi működését is. Nevét a nyilvánosság előtt nagy szerényen rejtegette. A »Lelki magány« címlapjára is ezt nyomatta: Fordította több egyházmegyei áldozópap; holott mindeki tudta, hogy legnagyobbbrészt egymaga végezte a munkát.

Mint győri plébános azonban a fórumra, a nyilvánosság színe elé került. Ez időtől fogva elsősorban az egyházi szónoklat felé irányította figyelmét és írói tehetségét is főleg ennek az iránynak szolgálatába állította.

Szentbeszédeinek megszerkesztésénél kitünő hasznát vette sűrűn gyűjtött lelkipásztori jegyzeteinek. Emellett könyveit és folyóiratait is egyre szaporította, úgyhogy számuk lassanként négy ezerre ment. Ezek kedvéért legszebb szobáját rendezte be könyvtárhelyiségnek.

Ez a szép könyvtár dr. Mohl Antal végső rendelkezése szerint a győri rk. középiskolai internátusra szállott. A világháború okozta zavarok következtében azonban véglegesen a keszthelyi kármeliták kolostorába vándorolt.

Ezek a huzamos tanulmányok és buvárlatok Mohl Antalt, az ascetikus író lassanként a történeti irodalom felé terelték. Ennek első gyümölcseként jelent meg 1898-ban a hazai Mária-kongregációk történetét tárgyaló munkája. E munka, ha nem is forrástanul-

mány eredménye, de a tárgyra vonatkozó addig megjelent közleményeknek hangyaszigorral egybegyűjtött tárháza.

Ugyanezen időben közölt tőle a Religio terjedelmes cikksorozatot, melynek az vala célja, hogy előkészítse Győr visszavételének



A keszhelyi kármelita rendház Mohl-könyvtárának „Ex libris” képe.

mélto megünneplését. Midőn azután látta, hogy a hősök szobra nem egyhamar készülhet el, akkor támadt az a gondolata, hogy a győri hősöknek irodalmi emléket állít. Evégből néhány évig megint nagy szorgalommal gyűjtögette az erre vonatkozó adatokat. Erre az időre esik az ő káptalani helynöksége is s így módjában állott

Rómából, Bécsből és más helyekről is igen értékes okiratmásolatokat és adatokat beszerezni.

Az így készült diszmunka azonban csak 1913-ban jelenhetett meg.

Még egy, jölehet csak kéziratos történeti dolgozatáról kell itt megemlékeznünk.

Az ő nagypréposti lakása egykor a magyar szent koronának is rejtekhelyül szolgált.⁴⁰⁾ Ez már elégséges ok volt neki arranézve, hogy a szent korona történetével behatóan foglalkozzék. Hűséges káplánja, Németh Gyula, jelenleg szanyi plébános, még 1902-ben írta erre vonatkozólag: Meg van kéziratban a magyar szent korona története; no ez könnyek között íródott, a meghatott honfiszív gyémántcsöppjei között. Mégis a kis művecske nyomtatásban nem jelent meg. Tán megtudta, hogy ez a tárgy hazánk elsőrangú íróit foglalkoztatja.

Ezen munkálatok után Mohl Antal ismét visszatért régi, tulajdonképeni teréhez: a hitbuzgalmi irodalomhoz.

A XIII. Leó pápa hirdette nagy jubileum után ő is két vaskos kötettel állott a szentséges Szív dicsérőinek sorába. Ezekről a könyvekről azonban már részletesen megemlékeztünk. A győri Oltáregyesület 50 éves jubileuma adja az immár aranymisécs Mohl Antalnak újra kezébe az írói tollat.

Ez alkalomból jelent meg ugyanis »A legfőlségesebb Oltáriszentség örökimádása« című, 124 oldalas hitbuzgalmi dolgozata, mely azonban egyuttal történeti tudásának is újabb gazdag tárháza.

Körülbelül ezen időben esett Mohl Antal tudomására, hogy a kassai Orsolyita apácák maguk gondoskodtak szent Angela életrajzának kiadásáról. Erre a »Jó bácsi« saját terjedelmes kéziratát minden zokszó nélkül véka alá rejtette, újra íróasztalához görnyedett s hogy kedves apácáit mégis megörvendeztethesse, három évi kitartó, ernyedetlen fáradsággal lefordította nagy szent Gertrud »Isten szeretetének követe« című terjedelmes könyvét.

Utána mindjárt ugyanazon szent szerzetesnőnek »Lelkigyakorlatok« című elmélkedéseit fordította magyarra. Ez is elég terjedelmes művecske. Mindakettőt be is fejezte; de a másolás, simítás, felülvizsgálás igen hosszú időre nyúlt. Eközben (1915.) aug. havában szélütés éri, mely életének egyideig ugyan még megközelített, de fáradhatlan íróitollát mindenkorra kicsavarta kezéből.

Ezen most rajzolt irodalmi tevékenységnek becsét sokszorosan emeli az, hogy önzetlen, egyházas és hazafias volt. Önzetlen. Önző célok, anyagi előnyök egyetlen tollvonását nem irányították. Egyházas. Eredeti írásaiban nincs egyetlen mondat, amit a legszigorubb kritika csak valamiképpen is kifogásolhatna. Fordításait, ha nem találták elég szerencsésnek, ő, a kétszeri káptalani helynök, azokat alázatosan félretette. Hazafias. Erről mindenki meggyőződhetik, aki alkalmi szentbeszédeit áttekinti s történeti műveit átlapozza.

Irodalmi működése külső sikerek nélkül sem szűkölködött! — Nagy kitüntetésszámba ment, mikor a m. kir. tudományos egyetem hittani kara őt másodmagával milleniumi tiszteletbeli doktorrá avatta. Ezen kitüntetését ő is megbecsülte, amit azzal mutatott meg, hogy ő, a megtestesült szerénység, a doktor címet állandóan használta.⁴¹⁾ Viszont, mint némelyeknek föltűnt, régi szójárását a doktorokról végleg letté hagyta.

Végtelen öröme szolgált az is, hogy a »Jézus szentséges Szívének szentelt élet« című nagy munkája, melyet 1500 példányban nyomtatott, néhány év alatt teljesen elfogyott. Második kiadásra följajánlotta Jézustársaságának és a Szent István-Társulatnak is, de utóbb mégis a kivonatos, népies kiadást tartotta előnyösebbnek.

Nagyot dobbant magyaros szíve akkor is, mikor »Győr eleste és visszavétele« diszműnek megjelenése után Győr egész előkelő társadalma talpraállt, hogy régi eszméjét megvalósítsa és szobrot emeljen a győri hősöknek.

A Szent István-Társulat régi mulasztást pótoltt, mikor dr. Mohl Antalt 1914-ben beválasztotta alapító tagjai közé.

Záradéku közöljük dr. Mohl Antal nyomtatásban megjelent műveinek teljes jegyzékét, megjelenésük ideje szerint.

A) Önálló művek.

1. A papi életszentség. Hausen Vilmos I. T. hittérítő nyomén magyarul kiadta egy győregyházmegyei pap. Győr, 1883. Nyom. Özv. Sauerwein Gézánénál. — 16. r. 286 l.

2. Egyházi beszéd, melyet ft. magyarbéli Peőcz Zsigmond hódervári esperesplébános urnak aranymiséjén 1884. szept. 14-én, Mária nevenapján, mondott Mohl Antal győrszékesegyházi kanonok. Győr, 1884. Özv. S. G.-né k. ny. 8. r. 15 l.

3. *Lelki magány.* Nyolcnapi lelkigyakorlatok. Németből magyarra fordította több győregyházmegyei áldozópap. Győrött 1885. Özv. S. G.-né k. ny. 16 r. I—XXIX. és 704 l.

4. *Szent Agoston Regulái és a szent Orsolya-Rend Szabályai...* Névtelenül. Győr, 1886. Özv. S. G.-né k. ny. 16 r. 118 l.

5. *Isten áldása minden jólét forrása.* Egyházi beszéd, melyet a győri Kath. Legényegyesület 25 éves fönnállásának emlékünnepeén, 1888. szept. 9-én mondott Mohl Antal apátkanonok, győrbelvárosi plébános. Győr, 1888. Surányi János k. ny. 8. r. 14 l.

6. *Az Orsolya-Szűzek Amerikában.* Irta Mohl Antal győri kanonok... Különlennyomat a Magyar Sion 1890. évi folyamából. Esztergom, 1890. Nyom. Buzárovits G.-nál. 8. r. 98 l.

7. *Jubiláris Beszéd, céhzászlószentelés 50 éves évfordulóján.* Mondotta Mohl Antal győrbelvárosi apátplébános, kanonok. Győr, 1890. Surányi I. k. ny. 8. r. 16 l.

8. *A Máriakongregációk története, különös tekintettel hazánkra.* Kiadta dr. Mohl Antal. Kéziratul. Győr, 1898. Győregyházmegyei könyvsajtó. 8. r. 351 l.

9. *Káptalanhelynöki körlevél, Győregyházmegye híveihez.* Győr, 1903. 4. r. 14 l.

10. *Az Ur Jézus nevében.* Egyházi beszéd, Mohl Adolf szentszéki bíró, zsinati vizsgáló és tatai plébános beiktatásakor. 1902. év aug. hó 10-én. Győr, 1902. Győr e. m. k. s. 8. r. 12 l.

11. *Jézus szentséges Szívének dicsérete.* Új litániájának értelmezése. Kiadja Mohl Antal dr. Győr, 1903. Győr e. m. k. s. 8. r. 672 l.

12. *Egyh. Beszéd, a Magyarok Nagyasszonyáról nev. Árpádházi b. Margit védelmébe ajánlott Mária-kongregáció leventéinek ünnepies fölvatása alkalmával.* Mondotta a Szeplőtelen Fogantatás ünnepén dr. Mohl Antal... Győr, 1904. Győr e. m. k. s. 8. r. 12 l.

13. *A Jézus szentséges Szívének szentelt élet.* Irta Mohl Antal dr. Győr, 1908. Győr e. m. k. s. 8. r. 647 l.

14. *Latin üdvözlő beszéd, melyet mélt. és ft. dr. Várady Á. Lipót győri megyéspüspök ünnepélyes beiktatása alkalmával, 1911. jun. 18-án, a győri székesegyházban mondott dr. Mohl Antal káptalani helynök, nagyprépost. Budapest, 1911. Stephaneum. — 4. r. 4 l.*

15. Ünnepi beszéd, melyet a magyarok Nagyasszonya zászlajának fölszentelése alkalmából, Tatán 1911-ik évi okt. 8-án elmondott dr. Mohl Antal v. püspök, győri nagyprépost. Győr, 1911. Győr e. m. k. s. 16 r. 18 l.

16. A legfölségesebb Oltáriszentség örökimádása hajdan és napjainkban. A győri Oltáregyesület 50 éves jubileuma alkalmából írta dr. Mohl Antal. Győrött, 1912. Győr e. m. k. s. 8. r. 124 l.

17. Győr eleste és visszavétele. 1594—1598. Írta dr. Mohl Antal. Győr, 1913. Győr e. m. k. s. 4. r. 136 l.

18. Győr eleste és visszavétele. 1594—1598. Dióhéjban. — Írta dr. Mohl Antal. Győr, 1914. Győr e. m. k. s. — 8. r. 49 l. Fönti munkának kivonata.

B) Folyóiratokban és ujságokban megjelent dolgozatok.

1. Nilles: De rationibus festorum stb. c. művének és Amberger Pásztorális-ának bírálata a *Religió-ban*. (1875.)

2. A győri elemi iskolák kath. jellegéről. (Győri Hírlap. 1892 előtt.)

3. A latin nyelv jogosultságáról a liturgiában. (Nagyszombati Havi Szemle. 1892 előtt.)

4. A Dedicatio Ecclesiae. (Kath. Theol. Folyóirat. 1892 előtt.)

5. Győrnek visszafoglalása a töröktől 1598. márc. 29-én. (Religio. 1898. 26—34. sz.)

6. Németujváry gróf Batthyány Miklósné szül. Sárvár-felsővidéki Széchenyi Páli Franciska. — (Nagyasszonyunk. 1905. I. skv. sz.)

7. Pálffy és Schwarzenberg. (Dunántúli Hírlap. 1911. 40., 41., 42., 43., 44., 45., 46. és 48. számaiban.)

8. Vasár- és ünnepnap, úgyszintén alkalmi sz. beszédek, a »Borromeus« különböző évfolyamaiban; 1886-tól 1913-ig.

Ezenkívül még számos alkalmi cikk, — részben névtelenül, részben álnév alatt, — a »Magyar Állam«, »Kath. Néplap«, »Győri Közlöny«, »Győri Híradó«, »Győri Hírlap« és »Dunántúli Hírlap« különböző évfolyamaiban.

C) **Kézíratos művek.**

1. A magyar sz. korona története.
2. Szent Angela élete. Eddig ennek kézirata nem került elő. Talán a szerző maga semmisítette meg, mikor a kassai kiadás megjelent.
3. P. de la Colombier S. J. életrajza. 4. r. 24 l.
4. Néhány tanulságos vonás szent László életéből. Fol. 10. l.
5. Isten szeretetének követe. (Szent Gertrud életrajza) A solesmesi szentbenedekrendiek kiadása nyomán magyarítá Mohl Antal dr. Kézirat gyanánt. Győr, 1915. 16. r. 708 l.
6. Szent Gertrud rövid életrajza és Exercitia spiritualia septem c. elmélkedési könyvének fordítása.
Ez volt utolsó dolgozata!

X. **Jegyzetek.**

- 1) Származási helye Payrbach, Würtenbergben, hol Mohlok most is még nagy számban élnek.
- 2) A horvátok ezen átvonulásáról és Lövé fölprédálásáról részletes leírás olvasható szerző ezen könyvében: Lövé története. 1930. é. kiadás. 64—83 ll.
- 3) A lövéi Mohl-háznak kárát későbbi hivatalos felbecsülés 22 ezer forintban állapította meg.
- 4) Ezt a győri bizonyítványt nem sikerült megszereznünk. Az eredeti naplók is ismeretlen helyen lappangnak.
- 5) A latin információs könyv szöszerinti szövege ez:
 1. Concionatur lingua Hung. et Germ. Modus perorandi: bonus.
 2. In officiis pietatis devotus.
 3. Indoles naturalis: mitis.
 4. Mores praeclari.
 5. Modus conversandi cum superioribus: humilis.
 6. Cum aequalibus: fraternus.
 7. Disciplinae domesticae observator: exactus.
 8. Ingenium: mediocre.
 9. Eius applicatio: solers.
 10. Profectus in studiis: e Meth. 1. e Past. 1. e Cath. 1.
 Observatio. Fungebatur munere infirmarii. Azaz: beteglátogató. Valóban, neki megfelelőbb hivatalt nem kaphatott volna!
- 6) Az ujmise valószínűleg szept. 6-án volt, mely napon a kapuvári hívek egy része, sőt maga a plébános Tury Mihály is a jubiláris öregceli bucsujárásban vettek részt (szept. 7—9.), amiért is azután

a legközelebbi vasárnapon (szept. 13-án) újra volt ünnepélyes mise és áldásadás.

⁷⁾ Ezen hivatalra való kiválasztását teljesen hiteles forrásból így hallottuk: Simor püspök hivatja Nogáll kanonokot s megnevezi előtte két spirituális jelöltjét: Glavanich Gáspárt és Mohl Antalt. Jellemzésükre vonatkozólag megjegyzi: Unus habet plus ingenii, alter plus pietatis; egyúttal kéri a rektor véleményét is. Nogáll azonnal kész volt a válasszal: »Ingenium, Deo favente, et ego habeo, pietas autem, mihi magis deesse videtur.« Így lett Mohl Antal szemináriumi spirituális!

⁸⁾ Ezen évben jelentek meg a jubileumi nagy bucsujárásról tárgyaló könyvek is, köztük a legbecsesebb: Mária-Czeli Liliomok, Dr. Zalka János tollából. (Pesten, 1858.) Bizonyára ezek is hozzájárultak máriaceli bucsujárásának megérleléséhez.

⁹⁾ Ezt az ünnepet Győr város fogadalmából mindig Sárlos Boldogasszony napját követő vasárnapon tartották. Ma már az ünnep feledésbe ment; még századik évfordulóját sem tartották meg.

¹⁰⁾ Mladoniczky nagyprépost visszaemlékezése szerint Lendvai Pál externista theologus intonálta ez alkalommal a Szózatot s adta hozzá a taktust is. Különben az 1858-iki udvardi kápolnaszentelés óta már a »Himnusz« is ismeretes volt. Nevezett alkalommal, Scitovszky primás és Haynald jelenlétében énekelték; úgylátszik az ebédnél jelenlevő Kulifay Ede író lelkesítésére.

¹¹⁾ Összesen 93 darabot találtunk hátrahagyott irataiban. Köztük Steiner püspök, Kutrovácz, Dr. Balics A., Póda S., Hahnekamp György és más jelesek becses kézíratait. Több köszöntő olyan papírra van írva, melynek homlokán ez áll nyomaiva: Hazádnak rendületlenül légy hűve. Vagy: Áldás a hazára!

¹²⁾ Ez volt ama híres levél, mely így kezdődött: Mitto tibi 2 animalia... célzással a Kokas és Mohl nevekre. Persze, hogy a levél folytatása egészen másképen hangzott. Mégis sokáig evődtek velük emiatt bizalmas ismerőseik.

¹³⁾ Mohl Pál szintén Kapuvárott született, 1848-ban. Mint tiszta kitűnő tanuló végezte el a győri főgimnázium 4 alsó osztályát. 1863-ban Simor püspök bevette kispapnak. Mint ilyen a Kis Jézus-Egylet évkönyveibe figyelemreméltó lírai verseket írt. Még többet a saját naplóiba. A nagy hév halálra perzsellte. Az 1864/65-ik tanév végén már beteg volt, s többé vissza sem jött a szemináriumba. 1866. november havában mint magánatanuló vizsgázott a VI. osztályról. Ez volt utolsó vizsgája. Nyugodtan, szinte derűlten nézett a halál szemébe, mely 1868. április 1-én váltotta meg földi szenvedéseitől.

Emléklül és jellemzésül közöljük utolsóelőtti költeményét.

Végrendelet verseimről.

Illő, hogy rólatok is megemlékezzem,
Hiszen bennetek van örömem, keservem,
Ti vagytok szülöttem, bár nem mind kedvesek,
Sorban elrendelem, mi leszen veletek.
Hany Istókról verses históriát mondtam,
Avval csak próbáltam, gyakoroltam tollam.

S az a néhány apró, santa költeményke, —
Egyik hitvány gyermek, másik tán legényke, —
De azért még ők sem valók csatatérre!

— — — — —
Azért elitélem tűzre és lángokra,
Nem is érdemesek ők fényesebb sorsra.
Mert hát, ha megkérdem, mi fényesb a tűznél?
Látjátok, verseim, jobb sorsot már ennél
Nem várhattok tőlem; fenyjletek, égjetelek.
Az elsővel együtt lángokká legyetek.
Lángból származtatok, de nem lángoltatok.
Nem is gyujtottatok, hát most gyuladjatok,
Amiből lettetek, azzá is váljatok.
Most már Isten áldjon, ezerszer boldogok,
Hogy végre ily fényes sorsra jutottatok.

14) Páratlan alázatosságának érdekes bizonyítéka a következő eset is, melynek 1876-ban magunk voltunk fültanúi. Esti elmélkedés után a »bácsi«, — ekkor már így hívták, — egy kis latin imádságot szokott fölolvasni, melynek ez volt a befejezése: ... qui autem non sunt vocati, fac ut exeant a nobis. — Ez a végső fordulat némelyeket bántott! Loppal és ügyes utánnázással megmásították a szöveget, úgyhogy a vége ekképen hangzott: ... fac ut vocentur. Legközelebbi este a spirituális ur megint olvassa a megszokott imádságot; végére jut: qui autem non sunt vocati, fac ut... Megáll!... Csönd... No mi lesz most, gondolja mindenki!... Végre elhangzik a visszafojtott lélekzettel várt szó: vocentur! Ettől a naptól fogva állandóan így végződött az imádság: fac ut vocentur. A hamisítást soha szóvá nem tette; de a hamisítók annál inkább magasztalták alázatos lelkületét.

15) Ez a kehely jelenleg a kapuvári templomé, a boldogultnak még életében tett intézkedése szerint. Misemondó ruháit is, melyeket az Oltáregyesülettől kapott, ugyanazon templomnak ajándékozta.

16) Dunántúli Hirlap. 1907. 105. sz.

17) Ő maga beszélt el, hogy bonyolultabb esetek alkalmával P. Sebestyén kármelita atya véleményét szokta kikérni, mert a jámbor szerzetes kiváló rubricista hírében is állott. Egyszer azonban megakadtak mindaketten. P. Sebestyén is hiába hányla össze-vissza az auktorokat; kénytelen volt végül kijelenteni: Nagyon sajnálom, biztos véleményt én sem mondhatok, de azért megnyugtathatom kedves spirituális urat. Ahogyan ez a kétes dolog jövő évben benne lesz a direktoriumban, ahhoz bizvást alkalmazkodhatik, még ha eselleg téves volna is utasítása. Köszönöm. Feleli a nekipirult spirituális, de hát éppen az a bökkenő, hogy nekem kell azt a jövő évi direktoriumot megcsinálni. Erre azután már a jó páter sem tudott kádenciát mondani.

18) Ezen főiskolák székhelyei: Győr, Gyulafehérvár, Nagyvárad, Pannonhalma, Pécs, Rozsnyó, Szatmár, Szombathely és Temesvár.

19) Az utóbbiak sorából valók: Reinprecht Antal, Vargyas Endre. Szinek Gábor, Trojko György, Tóth István, Binder Lipót, Korn János és sokan mások.

20) A plébániát ideiglenesen Ebenhöch kanonok adminisztrálta. A boldogult főjegyzései szerint a győri befolyásos urak. Kaulzzal él-

kön, Steiner Mártont szerették volna plébánosnak, de ő akkor még nem volt kanonok. Lacza, Koszich terelték azután a figyelmet Mohl Antalra.

²¹⁾ Ez, mint máskor is, a püspökvári kápolnában ment végbe. Az installáció azonban nála is elmaradt, mert a győrbelvárosi plébániának nincsen saját temploma.

²²⁾ Dunántúli Hirlap. 1902. 77. sz.

²³⁾ Emlékkönyv. A győri sz. o. r. új leányiskola. 1891—1892. 13. l.

²⁴⁾ U. o. 23—30. l.

²⁵⁾ Méri Etelnek, a bencés muzeum lelkes megalapítójának kimutatása szerint: 25 forintot. Győri főgimn. értesítő. 1874/75. — 79 l.

²⁶⁾ Dr. Mohl Antal: Győr eleste és visszavétele. 1594—1598. 113 l.

²⁷⁾ Szalay Pálból esperesplébános és Rusztikus néven jönevű író is lett. Régi spirituálisra írást élte fogytaig benső bizalommal viseltetett.

²⁸⁾ Ezek »Irodalmi tevékenysége« című fejezetben teljes címmel is föl vannak sorolva.

²⁹⁾ Erre dr. Nogáll János püspök példája buzdította, aki midőn egyszer éppen a győri kármelitáknál misézett és megtudta, hogy az ünnepi szónok a kitűzött időre nem érkezett meg, rövidke kis imádság után készségesen ment föl a szószékre és megható, szép prédikációt tartott. Ezt a rögtönzött szentbeszédet Mohl Antal is hallgatta s egész életében emlegette.

³⁰⁾ Tájékoztató a csepregi alesperesi kerület hiveinek az ezredik év megünneplése végett Osliba tervezett bucsujárás alkalmára. 10. l.

³¹⁾ Dunántúli Hirlap. 1907. — 104. sz.

³²⁾ I... atya sarutlan kármelitának lábát csókolta meg.

³³⁾ Egyes. Értesítő. 1917. évf. 61. l.

³⁴⁾ 1917. I. sz. körl. 6. l.

³⁵⁾ A jó orsolyita apácák egyébként is a hála számos jelével árasztották el nagylelkű iskolaépítőjüket. Így egy-egy név-, vagy születésnapja alkalmával illetén »Lelki csokor«-ral kedveskedtek neki: Szentáldozás: 35. Szentmise följajánlása: 20. Szentséglátogatás: 35. Lelki áldozás: 14. Litánia Jézus sz. nevére: 7. Litánia Jézus szentséges szívére: 21. Loretói Szűz Máriáról: 14. Szent Józsefről: 35. Emlékezzél, szűz Anyához: 49. Emlékezzél, szent Józsefhez: 49. Röpima: 3500. Önmegtagadás: 70. Szeretetszolgálat: 140. Imádság a kis Jézuskához: 35. — Ezenfelül arcképét már életében kifüggesztették társalkodó helyiségükben. Halála után pedig templomukban külön gyászistentiszteletet tartottak, nagyobb növényekik jelenlétében.

³⁶⁾ Jézus sz. Szívének dicsérete. 1903.

³⁷⁾ Dunántúli Hirlap. 1906. XII. 9.

³⁸⁾ Csak az Egyházmegyei Könyvsajtó vállalatnál fizetett nyomtatási költségek fejében 21.414 korona 22 fillért; pedig első munkái máshelyütt jelentek meg.

³⁹⁾ Végredeletemben ez is benne állt: »Nem akarom ingó-bingó tárgyaimat árverésen elkoboztatni. Legjobb volna; ha testvéreim gyermekei ezeket egymás között testvériesen megosztanák.« Így is történt.

⁴⁰⁾ Ez azon időben történt, midőn Albert király özvegye Erzsébet csecsemő fiával és a szent koronával Győrré menekült s egy ideig azzal a tervvel foglalkozott, hogy a hirtelen megerősített Káptalándombon zárkózik el ellenségei elől.

⁴¹⁾ E kitüntetésnek útját dr. Kisfaludy Á. Béla egyengette, aki mint győri theologiai tanár Mohl Antal tudományos készségét nagyon is jól ismerte s mint az egyetem hittani karának tekintélyes tagja az elismerés megadásában is tudta befolyását érvényesíteni.

XI. Kútfők.

A) Egykoru fölírások.

1. Mohl Antal ezüstmiséjére ajándékba kapott kehelynek fölírása:

ANTONIO MOHL QUINTUM SACERDOTII LUSTRUM CELEBRANTI
GRATI ALUMNI 31. AUG. 1882.

A kehely jelenleg a kapuvári plébániatemplom tulajdona.

2. Mohl Antal kapuvári siremlékének fölírása:

ITT PIHEN,

MIG MEGHALLJA AZ ISTEN FIA SZAVÁT,

Dr. MOHL ANTAL

SZERBIAI V. PÜSPÖK, GYŐRI NAGYPREPOST,
KÁPTALAN- ÉS PÜSPÖKHELYNÖK.

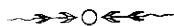
SZÜL. KAPUVÁROTT, 1836. ÁPR. 19-ÉN;

MEGH. GYŐRÖTT, 1916. DECEMB. 28-ÁN.

Kedves volt Istennél és embereknél, emlékezete áldásban legyen.

Sir. F. 45, 1.

E szív elé van temetve
Mohl Antalnak porhüvelyé.
A szent Szív volt reménysége,
Ezért lángolt, amíg éle.
Mennyben is hogy dicsérhesse,
Imádkozzál te itt érte.



AZ ÖRÖK VILÁGOSSÁG FÉNYESKEDJÉK NEKI!

B) E mű 322—325. lapjain felsorolt nyomtatványok és kéziratok.

Hahnekamp György.

1843—1901.

I. A bölcsőtől az oltárig.

Hahnekamp Györgynek Lajtaszentgyörgy a szülőhelye; öröme is telt benne, hogy szülőközsége védőszentjének nevét viselhette.

A község általán elismert vallásos lelkületét a vele tözsomszédos Kismartonnak köszönhetette. Ebben az ősi kis városban jámbor társulatok, missiók s gyakori vallásos ünnepek a lelki életet folyton ébren tartották. A várossal össze van építve Kismartonhegy is, melynek országoshirű kálváriáját és csodákkal tündöklő kegyelemképét nemcsak távoli bucsujárók látogatják, de a vidék népeisége is, legkivált vásár- és ünnepnapokon és a városi hetivásárok napjain.

Ezen látogatók közé tartozott Hahnekamp György édesanyja is, aki kis fiát gyakorta vitte magával s ajánlotta a Szűzanya oltalmába; így egész természetesen az anya vallásos lelkülete, a fiúnak is természetévé vált. De míg az anya mély vallásossága mellett csöndes, szelid asszonyka volt és maradt, György fia élénkséggel és derüs természetével inkább atyjára emlékeztetett, aki késő öregségében is szerette a tréfát, sőt nemcsak szerette, hanem fesz-telen, figurás ember maradt még akkor is, ha uri emberekkel, papokkal kellett társalognia.

Ezek a jó szülők hosszú időt éltek. Az apa 1898-ban, az anya 1904-ben halálozott el. Az ő szájukból hallottuk a Hahnekamp György gyermek- és ifjúkorát jellemző következő apróságokat.

A mi Györggyünk mindig vig, de emellett mégis jó gyermek volt. Első volt már falusi tanulótársai között is. Szeretett minisztrálni s ha a nagyobbak félretolták, ezt sirva panaszkolta el odahaza.

Hegedülni is tanult a templom muzsikusaitól, mert a német plébániák ének- és zenekar nélkül sohasem szűkölködtek. Hahnekamp e tudásának papi életében igen jó hasznát vette.



HAHNEKAMP GYÖRGY

GYŐRI SZÉKESEGYHÁZI KANONOK.

1893—1901.



Tíz éves korában, ősi sopronmegyei szokás szerint, Farádra adták cserébe, ahol 11 hónap alatt szépen elsajátította a magyar beszédet. A csereév után odahaza még egy ideig mezei munkára fogták, mert apja különben is ellene volt a tanulásnak. Kisgazda volt s azt akarta gyermekei is azok legyenek.

Ősszel mégis csak beadták a fiút a kismartoni III. elemi osztályba Koller tanító keze alá, aki fölismerte benne a tehetséget s úgy előkészítette, hogy a következő évben (1856.) minden nehézség nélkül fölvettek a soproni főgimnázium I. osztályába. Itt is, 47 tanótársa között, ő lett az első s az is maradt mindvégig, csak a III. osztályban került eléje a kiváló emlékező tehetségű Moravitz Mátyás. Vele jártak még későbbi paptársai közül: Bobleder, Gänzhaller és Pavitsich; ez utóbbi egyszálláson is lakott vele. A havi ellátási díj 10 forint volt, de a mosást otthon végezték, ami annál környebben ment, mert Kismartonból hetenként kétszer társaskocsi közlekedett Sopronnal.

Az akkor németnyelvű főgimnázium professzorai Hahnekampnak már az első évben instrukciót szereztek, amivel havi 4 forintot keresett. Első 10 forintjáért zsebórát vett, mert a pontosságot már akkor szerette.

Mikor a II. osztályt elvégezte, a nagy szünidőben, — mely akkor augusztus és szeptember hónapokra esett, — édesapjának a gazdaságban segítségére volt, egyebek között szántogatott is. Egyszer azonban a lovak elragadták s ha valami bokros sövény körül el nem akadnak, szerencsétlenség is történt volna. »Többet nem szántok!« — mondotta ez alkalommal a halálra ijedt kis diák édesanyjának s nem is bíztak rá többé ilyen dolgot, de a cséplésből néha-néha kivette még részét.

1860-ban, mint IV. osztályu tanuló, megtakarított pénzéből 30 forintot magyar ruhát csináltatott magának s a többi diákkal ő is sarkantyus csizmában s tollas kalappal járta a soproni utcákat. Vagy 30 évvel későbben mégis megkapta a »laza hazafi« nevet. Okát majd elmondjuk!

Itt csak annyit akarunk közbeszurni, hogy a kismartonvidéki németiség nemzetiségi kérdést soha nem ismerő s félezer évre visszamenő adataink mind azt bizonyítják, hogy a mai burgenlandi németek minden időben szívvel-lélekkel ragaszkodtak a magyar hazához és magyarajku testvéreikhez.

Ime néhány ilyen adat!

1. A hosszú elcsatolás idején (1444—1648.) önkényt ajánlottak föl óriási váltságdíjat, csakhogy a külföldi német zálogos uraktól szabaduljanak s újra régi földesuraik hatalma alá kerülhessenek.

2. Ezen idő alatt a magyar pénzt mindig többre becsülték, mint az osztrákot.

3. A magyar ünnepeket is példás buzgósággal megtartották.

4. Fiaikat mindenkor előszeretettel adták magyar vidékekre cserébe; az ilyen cseregyerekek a »magyar apát« (a magyarok a »német apát«) egész életükön át atyafinak tekintették.

5. Magyar legényeket és legénykéket szívesen és tömegesen fogadtak meg szolgálknak.

6. Német szőlőmunkások aratási munkára magyar vidékeken szegődtek el; a fertőmentiek rábaközi uraságoknál.

7. 1848—49-ben a kelleténél is jobban tüntettek a magyarok mellett s e miatt utóbb több helyen börtönt s megbotozást is szenvedtek.

Ezeket tudva, a szentgyörgyi ifju alkotmányos tüntetését is bizvást tekinthetjük a vérbeli magyaros érzület megnyilatkozásának.

De lássuk a diákevek további lefolyását.

A IV. osztály befejeztével Györgyünket elvitték a győri konkurzusra. Apja Pándorfig kocsin vitte, innét anyja kísérte vasuton Győrbe, ahol az okai származásu Mayerhofer, ekkor theologiai tanár, kalauzolta őket.

Az eredményt dobogó szívvél várták, mert a győri konkurzusra akkoriban 80—85 ifju is gyülemllett össze; a dunántúli gimnáziumok IV. osztályának sava-java mind Győrött konkurált. Mégis a soproni gimnáziumból soroztak be legtöbbet; főleg azért, mert ezek a diákok nemcsak magyarul, de németül is tudtak s többnyire egykét horvát is akadt közöttük; ezek pláne nagyon keresettek voltak.

Hahnekamp is a besorozottak között volt. Október elején megkapta a kék reverendát s kettős buzgalommal folytatta tanulmányait.

A szemináriumi fegyelem és ellátás Győrött ez időben még nagyon katonás volt! Ebéd ugyan bőséges, vacsora is elegendő, de reggeli, tizórai, ozsonna csak elvétele került, ha t. i. engedte a zseb-pénz, vagy a hazai konyha. Ez utóbbit az előljárók nem valami szívesen láthatták, mert Hahnekamp meghagyta szülőinek, hogy évente csak egyszer küldjenek neki ennivalót; akkor is csak azért, hogy barátait viszonzásul ő is megvendégelhesse.

De annál bőségesebben szedte magába a tudás gyümölcseit. A főgimnázium mind a négy osztályában övé volt az elsőség. Példás, feszült, ernyedetlen s minden tárgyból kitünő, ez volt változatlanul az ő osztályzata.

De leginkább megbecsülték őt előljárói, kiknek javaslatára Simor püspök a kitünő érettségi után a bécsi Pazmaneumba dispónálta. Allandó vetélytársa, Moravitz Mátyás ugyanakkor a pesti központi papnevelőbe került; de már egy év múlva mással helyettesítették. Moravitz azzal válaszolt: Azért mégis előbb leszek »Doktor«, mint a többiek. Ugyis lett; de az életben szép tehetségei mégsem érvényesültek.

Hahnekampból nem lett »Doktor«; gyöngye szemei minduntalan gyulladásba jöttek, mely baja egész életén át kísérte s akarata ellenére is mindenre kiterjedő buzgóságában bölcs mérsékletre kényszerítette. De ha a két vetélytárs életének lefolyását és eredményét egybevetjük, bizony elmondhatjuk: Non omnis Doctor doctus, et non omnis doctus Doctor!

A Győrött, 1868. július 12-én végbement papszentelés után Hahnekamp szülőfalujában, Lajtaszentgyörgyön tartotta ujmiséjét július hó 26-án. Szónoka Hérits Antal czinfalvi plébános volt, kit utóbb a kismartoni kerület ismételten megválasztott ellenzéki képviselőnek s emiatt a vidéken nagy népszerűségnek örvendett. Különben: is mint szónok, mindenütt megállotta helyét.

Hahnekamp pappászentelésének évfordulóját mikor csak tehetette Máriazellben ünnepelte meg; de szülői és szülőföldje iránt táplált gyöngéd szeretetét egész életén át megőrizte. Gyakran ment haza, kivált Sopronból, de mindig csak rövid időre. Még gyakrabban kedveskedett szülőinek apró ajándékokkal és kegyeletes tárgyakkal. Egyéb figyelmességekben is szinte kifogyhatatlan. 1895. február 15-én édesapjának 80-ik születésnapjára például ezeket írja szülőinek: E napon hálaadó szentmisét ajánlok föl Istennek s kérem: is egyuttal, hogy kedves szülőimet még sokáig tartsa meg jó egészségben. E napnak emlékére püspöki engedéllyel helyreállítatom azt a régi áldoztató-kelyhet, mely a szentgyörgyi templomból az egyházmegyei régiségtárba került; teszem ezt azért, hogy így az a kehely, melyből édes szülőim és én is először áldoztunk, ismét használatba kerüljön és így unokáik és késő maradékaik is ebből áldozhassanak.

Mikor az öreg Hahnekamp házas fiának átadta a gazdaságot, a falunak Kismarton felé nyuló részén épített magának kényelmes

uj házat, benne külön szobát papfiának, aki ezentúl még szívesebben és gyakrabban kereste föl szülőföldre szép határát, öreg szülőinek kimondhatatlan nagy örömére.

Mikor győri kanonok lett, öreg édesanyját oda is többször levitette; itt is egyszerű falusi ruhában járatta, senki előtt nem szégyenlette, sőt egy alkalommal a káptalan kocsián kiment vele egyik gazdaságba és itt mindent megmutogatott neki, mert tudta, hogy a gazdaság a falusi embereket legjobban érdekli. Mindenki épült rajta, mennyire szerette és megtisztelte édesanyját.

Még egyet kívánok itt megjegyezni. Hahnekamp kitűnően kezelte az irodalmi német nyelvet, szóval és írásban is; ha azonban otthon volt és szülőivel vagy másokkal beszélt, mindig a szentgyörgyi pórias tájszólást használta, mely sokban elüt a vidék népszerűségétől, nevezetesen abban is, hogy egyes személyekkel szemben is a többes névmást használják.*)

II. Papok nevelője.

Az ujmisés papot püspöke Rajkára, majd csakhamar Sopronba küldötte káplánnak. Káplánkodása össze-vissza is csak rövid másfél évig tartott, ezért ezen időből nem is tudunk különösebb eseményt fölemlíteni.

Hahnekampot jámborsága és képzettsége egyenesen a spirituális állásra predesztinálták. Ilyennek is került 1869-ben a kis-, majd 1877-ben a nagyszemináriumba.

Milyen intézeti előjáró volt Hahnekamp, azt azon eredmények mutatják, melyek működésének hűséges kísérői voltak. A kötelességtudásnak és a kötelesség önfeláldozó teljesítésének igazán mintaképe volt. Ahány növendéke, ahány tanítványa csak volt, mind hálas szívvvel emlegeti és emlegette érdemes nevét. Hahnekamp mindegyiknek külön-külön lelkivezetője, mindegyiknek jótévője volt.

A nap jelentékeny részét növendékei között töltötte; ismerte mindegyiket s volt érzéke, tudása mindegyik baja és foglalkozása iránt. Így aztán valójában nem sablónszerűen, hanem egyénileg kezelhette növendékeit és tanítványait. Mint rektor vacsora után is

*) Így mondja például Lajtaszentgyörgyön egyik ember a másiknak:

Habt Ihr viel Geld?

Wass fallt Euch ein!

Wie steht's mit Eurer Wirtschaft? stb. stb.

bement a muzeumokba s itt a theologusokkal szívesen elbeszélgett. Sokszor emlegette Rudigiert, a szentéletű linzi püspököt. Egyik kispap ezen időből ezen mondását jegyezte meg magának: Akinek nincs hivatása, menjen; mert a rossz papnak már a földön is pokol az élete. — Ugyancsak ő mondotta: Aki kis dolgokban nem tud lemondó és önmegtagadó lenni, ha fölszentelik, hogyan lesz képes a nagy és erős kísértéseknek ellenállni. A jó Isten a megmondhatója hány fogékony léleknek adta meg az erős alapot, mely nélkül fölforgatta volna őket az élet ádáz vihara. Egy valaki, aki szerencsés volt éveket Hahnnekamp társaságában eltölteni, e tekintetben így jellemzi őt: »Ismerek papokat, akik lelkük finom áhítatát az ő gyöngéd, de biztos vezetésének köszönhetik. Mellette kedvet kellett kapni mindenkinek az áhitatra, mivel olyan közvetlen, olyan derűs mosolygó volt az ő aszketikus levegője. Mindig vidám, jókedvű volt; kifogyhatlan elmésséggel tudott nagy társaságokat is lefoglalni; kedves beszédjeért valóságos élvezet volt vele étkezni; csak bucsuzáskor vagy utána vettük észre, hogy rendszeres utmutatást kaptunk a lelki életre. — Hivatalos elfoglaltsága, kötelességteljesítése, folytonos imádság volt; de áhitatos lelké a napi dolgok mintaszerű teljesítésén kívül, szinte erőszakosan tört magának utat-módot az imádságra. Reggeli szentmiséje után a székesegyházban hosszas imádságban öntötte ki lelkét a szentségház fölséges Ura előtt; éjjeli nyugalma előtt is bucsu'átogatással tiszteltgett Istennél a házi kápolnában. Napközben is többször végzett szentséglátogatást s beszédjeiből könnyen ki lehetett érezni, hogy gondolatai szüntelen a »Legfölségesebb körül rajzanak«.

A theologiai főiskolán Hahnnekamp nem volt tanár, csak mint spirituális a rubrikákra és szertartásokra tanította a fölszentelés előtt álló növendékeket. Ez iránt való különös érzékét azonban már theologus korában kimutatta. Ugyanis mikor a szünidők folyamán Máriazellben ájtatoskodott, látta, hogy egyik papnak leány minisztrása van; azonnal odament, a leányt elküldötte s maga minisztrált az ismeretlen papnak.

Mikor mint fölszentelt pap megfordult szülőfalu'jában, a misézés nagyon nehezére esett, mert a fehér ruhák inkább látszottak feketének, mint fehérnek. A plébánost nem akarta megszorítani, nem is szólt neki, de legközelebb fehérruha-küldemény érkezett a plébános címére. A plébános úgy hisszük elértette, mert e tekintetben nem volt többé panaszra ok.

A szemináriumban többször is figyelmeztette a theologusokat

olyan papokra, kik az előírások pontos betartásával szépen miséztek. De úgy vélem ő maga végezte legkorrektebbül a szertartásokat s mert hangja is szép és hozzá iskolázott is volt, szentmiséje mindenkinek nagy épülésére szolgált.

Kispap kora óta mindig reverendában járt, még utazásai alkalmával is; de nem emlékszünk, hogy a tisztességes papi civilt kifogásolta volna, hiszen ezen időben még a legtöbb pap rendesen civilben járt; mégis nem állhatta meg, hogy egyik szentgyakorlat alkalmával (1875.) kisszemináriumi növendékeinek el ne mondja a következő kis eseményt. Egyik papi barátom (nevét is odairta) ezeket beszélte nekem. Papot láttam fehér puha (angol) kalapban, finom lengyel nadrágban, csizmáján magas sarok, sok ránc, mentében szinte nézte magát, elgondolva, hogy hát minő föltünést fog ő most okozni. Ez a bencék előtt volt, ahol vásár lévén, a kádárok árulták áruikat. Ezek ránézvén, az egyik lakonice csak ennyit mondott: Falusi pap! Hahnekamp sem fűzött hozzá semmi kommentárt. Megemlítjük itt egyuttal azt is, hogy nem dohányzott, nem kártyáztott, de nem emlékszünk rá, hogy ezeket a szórakozásokat valakinek tiltotta volna.

Jellemző a következő apró kis dolog is, melyről egyik kisszemináriumi előljáró társa következőképen emlékezik meg: »Mikor kisszemináriumi rektor volt, bemegyek szobájába, de sehol nem látom, pedig kopogtatásomra jól hallottam hangját. Végre felföldöztem, amint egyik sarokban a földön térdelve futószőnyegét varrta, stoppolta. Jókedvűen mosolyogva mondotta: Lássá, amice, a papnak mindenhez kell értenie.« — És ő tényleg mindenhez kitűnően értett, legjobban a szívek megnyeréséhez.

Látnivaló, ha nem is a katedráról, de példás életével szüntelenül tanított s e tanítása nyomán igazolódott a közmondás: Verba movent, exempla trahunt!

Az akkoriban terjeszkedő Szent Sziv ájtatosságot számos növendékével megkedveltette. Igen szépen tartotta a májusi ájtatosságot is. A vérrelverejtékező győri Szűz Mária tiszteletére is lelkesített. 1878-ban 8 növendékét a fölszentelés előtt odavezette az ő csodálatos képe elé. Végzett ájtatosság után ugyanott kisorsolta köztük a 8 boldogságot, azzal a kéréssel, hogy mindegyik a neki jutott boldogság erényében igyekezzék a boldogságos Szűz példáját különösen is követni.

A jámbor társulatokat becsülte s minden alkalommal terjesztette is. Így 1882-ben a győri szentgyakorlatok alkalmával egybe-

hívta a hozzá közelebb álló papokat, — köztük volt Jáky piébános is — s a missziók támogatása érdekében kérvényt intéztek a megyéspüspökhöz, hogy a Jézus szent gyermeksege műve részére nevezzen ki egyházmegyei igazgatót. Ez meg is történt s e jámbor missziós egyesület föl is virágzott az egész egyházmegyében s fenn-tartotta magát napjainkig.

Ugyanígy alakult meg másik szentgyakorlat alkalmával (1885.) a Magyarországi Papi Imaegyesület. — Ugyancsak neki volt döntő része abban is, hogy ehhez a Jézus Szive éjtatosságot ápoló egyesülethez, később (1895.) az Eucharisztia Társulat is hozzá csatlódott. Igaza volt az »Örökimadás«-nak, mikor ezeket írta: »Hahnekamp legnagyobb szerű alkotása az Oltáriszentséget imádó papi imatársulat országos szervezése. Még gondolni is megkapó, hogy minden héten száz meg száz áldozópap egyesíti imáját egyórá szentséglátogatásában a saját és hiveinek lelki üdvösségére. Hahnekamp ennek a társulatnak egyik oszlopa, értékes gyöngye volt.« (1901. 5. sz. 140—141. l.)

Mégis szerénységében nem maga állott a kettős társulatnak élére. »A Papi Imaegyesület«-et mindjárt kezdetben dr. Mohl Antal vezetésére bízta. Az Eucharisziát néhány évvel későbbben a bécsi Krasa szervezte s Hahnekampal egyetértőleg Nagy József buzgó harkai piébánosra bízta az országos igazgatást és Sopronban folyt le az országos első eucharisztikus kongresszus.

Az elbetegesedett Nagy József helyett csakhamar a szentéletű Kánter Károly került a társulat élére, ami az eucharisztikus ügynek mérhetetlen nagy hasznára vált. Hahnekampnak mást szánt az isteni gondviselés! 1895-ben egész váratlan események folytán az ő ürge kezeibe került a kettős társulat folyóiratának, az »Értesítő«-nek szerkesztése. Itt azután elemében volt a vérbeli papnevelő. Alkalma volt lángoló cikkeivel a társulati tagok buzgóságát ébrentartani, egyházmegyei értekezleteket rendezni, ezeken a papoknak, majd a templomban a népnek is szónokolni, szóval lelket önteni a társulati ügyekbe; és ezt nemcsak itthon tette, hanem a szomszédos egyházmegyékben is, valahányszor valamely értekezletre meghívták.

Szinte fölösleges megjegyezni, hogy egyike volt azoknak, akik a heti szentségimádási órát a legpontosabban tartották be, amint erről libellusai tanuskodtak. Bizonyára nem a véletlen műve volt, hogy éppen május 17-én, szent Paskálnak, az eucharisztikus egyesületek mennyei védőszentjének ünnepén, költözött át az igazi örök

imádás hazájába. Bár kinos betegség előzte meg halálát, május 1., 3. és 10-én még elvégezte szentségimádási óráját s erről libellusát is kiállította.

Nagy tisztelője volt szent Józsefnek, s mint majd ugysis szóba jön, szép imádságos könyvet is irt az Ő tiszteletére. Azt óhajtotta, hogy a theologusok is kövessék a szentírás intelmét: *Ite ad Joseph!* És most mit csinált? Egyik levelében maga írja le ilyenképen: Bizonyos jötevő (bizonyosan ő maga volt az) méter magasságu szent József-szobrot ajándékozott... Nem mertem se püspöknek, se rektornak szólni, hanem mikor Innsbruckból megjött, feltűnés nélkül elhelyeztük a kápolnában; mindjárt rá volt litánia, akkor mind látták és örültek, a rektor nem kifogásolta s ma itt misézett Ő excellenciája s mitsem szolt eddig. Gondolom, most *via facti* ott is marad! Csak nem merik kiharancsolni!? *Deo gratias!* Van Hausvatterunk! Mintha látnánk, boldogan mosolygott még akkor is, mikor levelét lezárta. A szent József-szobor most is megvan az új papnevelő legfelső keresztuti folyosóján.

Azon kispapjaival, kik gyónó gyermekei voltak, utóbb is szívesen és sűrűn levelezett és nem szünt meg őket buzdítani, bátorítani. Az egyiknek például ezeket írja: »Confidite, ego vici mundum — mondja az Ur apostolainak és nekünk is, az ő utódaiknak. A néha-néha fölmerülő nyugtalanságokban igen gyakran az Ur malasztja nyilatkozik, mely éberségre, alázatra, erőmegfeszítésekre int s megóv az elbizakodottságtól. *Deo gratias pro illis!* Mit is tenne a pap, ki nem gondolkoznék Jézus szelleme szerint? *Dne quo ibimus?* *Verba habes vitae aeternae.* Ez a papságnak minden baja, ha ettől eltér.«

Aztán mindenkitől írásban is, szóval is imádságos megemlékezést kért. Ezt imígy indokolta: »Az én állásom az egész püspöki megye érdekét átkarolja, azért is szoktam mindenkit kérni, hogy értem és az enyémeikért könyörögjenek, s ha hírét veszem, hogy megteszik, legnagyobb örömmel veszem: Annál inkább mikor tapasztalom, hogy a spirituálisoknak is szolt Isten, midőn Ádámnak mondá: *Maledicta terra in omni opere tuo; spinas et tribulos germinabit tibi.* Ima által kell elüzni ezen átkot...«

Azonban bármint szerette is kispapjait, a tudatos, szándékos hibákat nem nézte el. Elsőizben csak úgy általában a napi elmélkedésekben tette azokat szóvá, szinte bocsánatot kérve, hogy ezt meg kell tennie. »Mily kellemes életem lenne, — mondja egyik ilyen alkalommal — ha nem bolygatnám a hibákat, de nekem szólnom kell, ha baj van, intenem kell, ha veszedelmet látok.«

Ismét más alkalommal: Rabszolgalélekre mutat, ha valaki kis megszokást nem tud kerülni (zárójelben: dohányzás); hogyan fog az bőjtölni, gyóntatni, betegeket látogatni?...

Igen bántotta az is, ha kispapok küldöttségek útján iparkodtak valamit kierőszakolni. Errenézve megjegyezte: »A szeminárium nevelőintézet, ahol kétféle egyének laknak: nevelők és növendékek. Ha a növendékek írhatnának eljárási szabályt az előljáróságoknak, akkor önmagukat nevelnék. Ez esetben bizony kár volna drága, költséges szemináriumokat fenntartani. A növendékek tartoznak tehát a ház szabályaihoz alkalmazkodni, az előljárók pedig felelősök püspökük és az Isten előtt.«

A vakációi viselkedést szintén szigorúan ellenőrizte, — amint most már a gimnáziumokban is megteszik — és néhány elmélkedésben kritizálta, de nevek, helyek említése nélkül.

Ha valakit külön kellett inteni, nagyon szeliden tette. Mindig ez volt a megszólítás: Amice!

Végeredményben a jóakaratu növendékek lelkesültek érte, az ingadozók is nagyrabecsülték, de nem volt egy se, aki erényeit ne csodálta volna.

III. Apácák között.

Hahnekamp a kispapok mellett a győri apácáknak is valóságos lelkiigazgatója volt.

A legtöbb apáca-otthonban ő volt a rendes vagy rendkívüli gyóntató. Mégis legtöbb kedvezésben talán a nádorvárosi apácákat részesítette, főleg azon okból, mert ez az intézet az ő atyai jó barátjának, Winterl Antalnak műve volt. Itt alakult meg 1875-ben a hajadonok Mária-Kongregációja is, talán az első Győrött; ezt gondozta Hahnekamp bensőséges szeretettel, ennek gyűlésein, ünnepein tartotta szebbnél-szebb buzdító beszédeit. Ezeknek programját 1878. okt. 6-án tartott intelmében ő maga ekkép állapította meg: »K. gykk! Évek előtt ezen házban a növendékek között, a Bold. Szűz pártfogása alatt, társulat alakult, a »Mária-gyermekek« Társulata, melynek célja dicsőíteni a Bold. Szűz Máriát, pártfogását ima és jóviselet által kiérdemelni s jó példa által más leányokat is jámborságra és istenífelelemre oktatni. Ti vagytok azon szerencsés és boldog gyermekek, akik erre vállalkoztak..., de, hogy a jövőben szivesebben tegyétek ezt, én a méltóságos ur (Winterl A.) és a főt. esperes ur (Tóth A.) engedelmével minden hónap-

ban egyszer eljövök majd hozzátok egy-egy vásár- vagy ünnepnapon, amikor azok a Mária-gyermekek is eljőhetnek, akik az iskolából már kimaradtak. Ezen alkalmakkor rövid ájtatosságot fogunk tartani, énekelünk a Szent Sziűz tiszteletére, kis oktatás is lesz, azután imádkozunk s végre a Szentséggel áldást fogok adni.»

Ezen egyre jobban bővülő és elmélyedő munkásság közepette Hahnekamp szembaja a sok olvasás és írás következtében annyira elmergesedett, hogy győri áldásos működését legalább egy időre meg kellett szakítania.

Sopronban a Halász-utcában van az úgynevezett Voss-féle árvaház. Ide nevezte ki Zalka püspök Hahnekampot prefektusnak és lelkiigazgatónak.

A kezdeményezés honnét indult ki, bizonytalan; de Hahnekamp egyik bizalmas leveléből tudjuk, hogy nemcsak elve, de fogadása is volt arranézve, hogy önmaga nem választ magának állást vagy hivatalt. Tény, még pedig feltűnő, hogy Hahnekamp mintaszerűen betöltött, tekintélyes spirituális állását szerény, árvaházi prefektusi állással cserélte föl. Okául mindenki szembaját emlegette s püspöke is bizonyára emiatt járult hozzá a cseréhez.

A soproni kath. árvaházat Voss Károly és neje Lanius Anna alapították 1768-ban, abból a célból, hogy Sopron város rk. árvái elhelyezést találjanak benne. Az árvaház gondozását az illetékes tényezők 1865-ben az I. M. L.-ről nevezett azon irgalmas nővérekre bízák, akiknek anyaháza Bécsben, Kaiserstrasse 25. sz. alatt van. Innét szakadtak a nővérek nemcsak a Voss-féle árvaházba, hanem azon másik soproni fiókházba is, mely most az I. M. L.-ről nevezett szerzetesnőknek magyarországi anyaháza.

A Voss-féle árvaházban az apácák és árvák lelki gondozására papi előjáró is volt. Ennek állása üresedett meg 1882 elején, Vályi Mihály ny. plébános elhalálozása folytán. Ennek utódja lett Hahnekamp Gy.

A leányiskolák igazgatása — amelyre szintén nyert megbízást — inkább csak reprezentáció számba ment; irni is csak rövidlélegzetű dolgokat irogatott a Religióba, naptárakba; az árvákkal való foglalkozás pedig neki valóságos üdülés és szórakozás volt. Hej, de sokat tudnának mondani róla azok a gyermekek, kikkel az ő vig kedélye gyermek tudott lenni, kiknek krajcárjait összerakta, hogy számukra krajcáros takarékpénztári könyvekben megörizze.

Am, ahol tűz van, nem lehet meg a nélkül, hogy ne égjen, ne

világítson. Hahnekamp szószékét is csakhamar nagy rajok vették körül. Kis kápolnájában ünnepnapokon néha 100 áldozó is volt, ami akkor, 20 évvel X. Pius uralkodása előtt, szokatlan és rendkívüli hitéleti jelenség volt. A májusi ájtatosságot oly szépen tartotta, hogy a kápolna minden mellékhelyiségével együtt sem tudta a nagyszámu ájtatoskodókat befogadni. Ekkor kezdette gyűjteni a törött arany- és ezüstékszereket; ezek váltságdíjából megújította az egyházi szereket és Dorfmeister-képéről híres házikápolnáját is.

Apácáinál ő tartotta a szentgyakorlatokat, a dőmban vállalta a böjti prédikációkat (1885.); 1882. márc. 1-től 1883. végéig az Orsolyitáknak, 1883. októberétől 3 éven keresztül pedig saját apácáinak tartott minden héten egy-egy konferencia-beszédet. Valamennyire készült, valamennyit gondosan leírta és meg is őrizte. Emellett, ahol lehetett, mindenütt kisegített; nem csoda, hogy szem-baja mellé még újabb bajok is járultak. Egyszer 8 hetes lábbaj, máskor 4 hetes bélhurut zsibbasztotta munkakedvét és erejét. Ekkor arra is gondolt, hogy folyamodik a megüresedett sopronnyéki plébániáért. De mire Zalka püspök szólt Babics teljhatalmu hercegi zárgondnoknak, akkorra már a plébánia másnak volt eligérve, így aztán nem is lett semmi a folyamodásból. Hahnekamp tehát folytatta soproni működését s a szünidei, rendszeren 3—4 hétre terjedő utazgatással igyekezett ellensúlyozni azt, miről az Irás mondja: Spiritus quidem promptus, caro vero infirma!

1889-ben aztán váratlan és meglepő fordulat állott be életében. Ezt maga ekképen írja le egyik fönnmaradt tudósításában:

Akvinói sz. Tamás napján meghalt Bécsben Heller György, szentszéki tanácsos, a szentséges Megváltó Leányainak superiorja; azoké t. i., akik közül valók a mi (Voss-árvaházi) apácáink. Temetésén ott voltam, mert jó barátom volt közel 10 éven keresztül. Temetés után az általános főnöknő azzal rukkolt elém, hogy a Kongregáció engem ohajt superioriornak és hogy már Angerer s. püspöknek is megmondották . . . Azzal feleltem, hogy majd jelen-tem püspökömnek, de se igent, se nemet nem mondtam, nem akarván a Gondviselés útjába vágni. Kértem az apácákat, hogy ez ügyben szent Józsefhez imádkozzanak. Március 18-án Győrött voltam; a püspök nincs ellene, kivált mióta Ganglbauer kardinális is irt neki ebben az ügyben. Ma (március 23-án) volt itt Sopronban a bécsi főnöknő s már úgy beszél, hogy a dolog befejezett tény s április végével ott is kell lennem! — Télen Bécsben, nyáron a bécsi erdő egyik falujában lagnék; van a (bécsi) házban rendszeren

3 pap. Lám, mire fordult sorsom kereke!... Egyre kérem: könyörögjön a Bold. Szűzhöz és szent Józsefhez, hogy a jó Isten akadályozza meg távozásomat, ha ezáltal bárki is lelki botrányt szenvedne. Ugy is majdnem álomnak látszik előttem az egész!...

Hahnekamp április végén (28.) csakugyan Bécsbe került s itt elég jól is érezte magát. Az anyaház, ahol székel, olyan volt, mint egy kis plébánia; mintegy 250 apáca és apácajelölt lakott benne s a fiókházakból is sűrűn jöttek a látogatók. A ház templomába világiak is járhattak s jártak is sokan, ezért Hahnekamp többször prédikált is a templomban, ami, úgy látszik, addig nem volt szokásban.

De nemcsak dolog akadt az új házban, hanem sok olyasmi is, ami a bécsi tartózkodást kellemessé tette. Tőzsomszédságában laktak a lazaristák, köztük Lollók, Hahnekamp régi spirituálisai, Medics, Hahnekamp legrégibb és legbizalmasabb barátja, még abból az időből, mikor soproni diákok voltak. Ezenkívül érintkezett régi otthonával: a Pázmáneummal, jezsuitákkal, dominikánusokkal és több ismerős bécsi pappal. Hivatalosan látogatta a fiókházakat s így került Rovignóba, Polába, máskor Brűnnbe, Znaimba, ami nemcsak szórakoztató, hanem ránézve felette tanulságos is volt.

De volt, ami bántotta is; t. i. azon utólagos győri hiresztelés, hogy bécsi állását maga kereste, nem pedig előljárói óhajára fogadta el. Lehangolva sóhajtott föl: Mi lesz velem, a jó Isten tudja; hanem úgy vélem, bajjal fogok visszatérhetni... El lettem söpörve a megye szérűjétől! Belenyugszom helyzetembe s hálát adok Istennek. Kereszt nélkül mi sincs a világon!

Jól esett azért lelkületének, midőn Zalka püspök 1891. elején ismét hazarendelte és tekintettel a papnevelés terén szerzett **bokros** érdemeire, valamint sokoldalú képességeire, megtette először kishazmináriumi, majd 1893-ban nagyszemináriumi rektornak.

Am Hahnekamp illetén minőségében is megmaradt az apácák hűséges, állhatatos szolgálatában.

Nádorvárosban exhortációkat és prédikációkat tart (1892.). Ugyancsak konferenciákat az Orsolyitáknak (1892., 1893., 1896., 1897.). Ugyanitt szentgyakorlatokat 1893., 1895. és 1898-ban.

Ezen időszakbeli előadásait már csak vázlatokban dolgozta ki. A hosszú gyakorlat ugyanis mesterré tette e téren; ezenkívül se ideje, se egészsége nem engedte már a hosszabb írásbeli munkát.

Itt, ahol csak az apácák között lefolyt működéséről szöltünk, még csak egy-két idevágó vonást akarunk megemlíteni.

A győri Orsolyiták régente hetenként kétszer is gyóntak. — Hahnekamp indítványára a püspök, valószínűleg bécsi példák után, az egyszerűt rendelte el.

Ahol hivatalos beleszólása volt, mindent megtett, hogy a »Quem-admodum« kezdetű pápai rendeletnek érvényt szerezzen. Ennek 1., 2. és 5., 8 pontjai tartalmazzák, mint most már általában ismeretes, azon rendelkezést, hogy a házfőnöknők az apácák szentáldozásait ne korlátozzák, tőlük lelki föltárást ne követeljenek és az erre vonatkozó pápai brevét évenként nyilvánosan fölolvassassák.

Hahnekamp már megelőzőleg ilyen értelemben érvényesíttette befolyását, s bizony akadtak, akik — legalább kezdetben — Hahnekampnak e nembeli buzgókodását nem igen szívesen látták és kissé zökögös, döcögös volt az átmeneti idő. X. Pius érája azután mindent kiegyenlített.

IV. Mindenkinék mindene.

Ha a napsugarat különféle színű üvegen bocsájtjuk át, mindig más és más színt mutat, de azért napsugár marad, fényt és életet terjeszt. Ilyen napsugár volt Hahnekampnak fényes tehetségekkel megáldott lelke; tehetségeit soha és sehol nem pihentette, hanem újabb és újabb változatokban ragyogtatta.

Jellemző róla, hogy nem lehetett semmire kérni, amire szívesen ne vállalkozott volna; szinte megtiszteltetésnek vette, ha valamire megkérték; ha nem kérték, ürge szelleme mindig talált új dolgokat és semmiféle hitéleti mozgalomnál nem hiányzott, de amennyire lehetett, mindig csak a közkatona szerepére vállalkozott.

Az orvosok állítása szerint már évek óta csak fél tüdővel lélegzett és ő, aki talán testileg a leggyöngébb volt, mégis egyike azoknak, aki a gyóntatószékben, predikálásban legtöbbet fáradott. Már a kora hajnali órákban az elsők között volt, ki gyóntatni leült és el nem távozott, amíg egy bűnbánót látott. És még ezt is keveselve, Trichtl kanonok példáját követve, a kármelitáknál is rendes gyóntatószéket kért, ahol igen sokszor, de konkurzusok alkalmával mindig megtalálható volt. Szívesen kereste fel a betegeket s mindenben készségesen szolgálatjukra állott; e tekintetben vetekedett Winterl és Mohl Antal kanonokokkal, kiknek nagy tisztelője vala.

Eppen oly szívesen és készségesen ment mások megkérésére a szószékre is. Nagybőjti beszédeket tartott Sopronban a dómбан

(1888.), Győrött a székesegyházban és németül a bencések templomában. Ugyancsak böjti előadásokat tartott a győri Katholikus Legényegylet tagjainak is, kiket máskor is fölkeresett és szívesen vállalt egy-egy alkalmi szentbeszédet. A győri bencéseknél még 1897-ben is ő volt a nagyböjti német szónok, pedig egészsége akkor már nagyon gyöngye lábbon állott. Emellett a Borromaeus egyházzszónoklati folyóiratnak is szorgalmas munkatársa volt. Évenként 2—3 predikációja jelent meg benne.

Papi életének javát szemináriumi állásokban töltötte s így az egyházmegye papságának nagy része az ő növendéke volt; ezek ismerték az ő minden jóra kész lelkületét. Gyakorta meghívták alkalmi szónoknak különféle egyházi ünnepekre. Így került 1879-ben Lövőre, hol dr. Balics Lajos ujmiséjén predikált; 1894-ben Lorétóba, ahol a kegyhely 250 éves főnnállásának jubileumakor ő mondotta a német szentbeszédet. Ugyanakkor dr. Mohl Antal kanonok magyarul és Barilich Lőrinc horvátul predikált.

1895-ben Dadon, Komárommegyében lurdi szobrot szentel; ugyanazon évben Osliba hívják meg orgonaszentelésre, természetesen a prédikációt is ő tartotta. Beszédében megmagyarázott mindent szépen, csak azt az egyet hallgatta el, hogy az ő ezerforintos adománya tette lehetségessé az új orgona beszerzését. Mikor magyar szót tanult Rábaközben, akkor ismerte meg az oslii bucsujárhelyet s ez a visszaemlékezés sugalmazta nagylelkű elhatározását.

Még az utolsó husvétii időben is a tanítóképző-intézet és az orsolgyiták bennlakó növendékeinek tartott szentgyakorlatokat s így napjában többször is predikált, pedig mindig hévvel, tüzzel beszélt.

Mikor a munkáról, gyóntatószékből, szószékről hazakerült, otthon már várták a kéregetők és a konvertiták, kiket szent hitünk igazságaira ő mindenkor kész örömmel oktatott; tudjuk könyvet is irt róluk. Nem csoda, ha — mint mondják — apostoli ténykedése közben többször el is ájult. De hogy hányszor dolgozott egészen a kimerülésig, csak a jó Isten tudja, mert ilyen panaszt az ő ajkáról senki nem hallott. Ellenkezőleg, annál jobban örült, minél többet dolgozhatott.

Nagyszemináriumi rektor korában kinevezték székesegyházi kanonokká (1893.).*) Mint ilyen, házat is kapott, még pedig a papne-

*) Az első felterjesztés megakadt; hír szerint a politikai hatóság bécsi vállalkozását kifogásolta s mint „laza hazafiságot” tüntette föl. Ha így volna, — felelte állítólag Zalka püspök — nem órá bíztam volna az egyházmegyei növendékpapság nevelését. Ezzel az ügy azután el is intéződött.

velő közvetlen közelében. Be is rendezte, mégis, hogy csak állandóan kispapjai között lehessen, mindhalálig megmaradt a szeminárium lakójának. Saját házában, úgy mint a régi győri kanonokok, diákokat szállásolt el; egyik-másikért a tápintézetben ellátási díjat is fizetett.

Az így segélyezettek közül egy pap lett, kettő pedig kántortanító. Igaz, az egyik rokon, a másik szentgyörgyi volt, de nem utasította el az idegeneket sem, pedig sokszor nem alamizsnát, hanem tetemes segélyt igényeltek. Egy alkalommal Gladich Pál magyarkimlei plébános valami 40 gyereket hozott be Győrré, hogy velük a gregorián-éneket bemutassa. Ezek mind Hahnekampnál voltak ebéden, az ő kanonoki házában. S ő rendkívül örült a gyermekseregnek; ebéd alatt átment hozzájuk és ott tréfálkozott velük... Bámulták, mily kedves és eleven volt ilyenkor!

Pár nappal halála előtt történt a következő eset is. Egy vidéken élő tanítójelölt vizsgázni akart a győri tanítóképzőben. Szegény fiúnak úglátszik szüksége volt mindenre: vizsgadíjra, élelemre stb. Hahnekamphoz fordult s mindent megkapott; élelmet, vizsgadíjat is... 18-ikára ígérte a fiu jöttét, de már 17-én kihűlt a jó sziv, mely ügyét úgy fölkarolta. A fiu már csak halottat talált.

Politikával nem foglalkozott. Nemzetiségi kérdés soha nem izgatta, elhatározásaiban, cselekvésében nem irányította. Nem azt nézte: görög, római vagy barbár, magyar, német vagy horvát valaki, hanem egyesegyedül a lelkiület ez volt előtte a lényeges. Winterl, Trichtl, Mohl Antal kanonokok voltak az ő legbizalmasabb emberei. Trichtl németül, Mohl magyarul szeretett társalogni, Winterl pedig mind a két nyelvet beszélte. És Hahnekamp egyformán ragaszkodott mind a háromhoz s még sétáikon is hűségesen kísérgette őket.

Irt magyarul, de ha kellett németül is; irt egyszerű kalendáriumokba, máskor tudományos folyóiratokba. Szónokolt magyarul, de ha kérték németül is, még magában Győr városában is. De se itt, se ott nem kínálta föl önmagát, hanem ment mindenhová, ahol a lelkeknek hasznára lehetett. Gyóntatott papokat, apácákat, de a kármeliták gyóntatószékeiben a szegényeknek, tudatlanoknak is éppen olyan készségesen állott rendelkezésükre; mint szent Pál, ő is mindenkinek mindene óhajtott lenni.

V. Az író.

Hahnekamp kötelességének ismerte az önmívelést, a papi továbbképzést. Ebben ám gyöngye szemei nagyban akadályozták. A mesterséges világítást nem szenvedhette, azért csak napfény mellett olvasgathatott, irogathatott. Többször mondotta tréfásan: Bárcsak négy szeme volna, hogy amig kettőt kimélnem kell, elővehetném a másik kettőt. A hiányt tanulságos utazgatással igyekezett pótolni.

A bécsi és grázi lazaristákhoz a szentgyakorlatok és Medics atya barátsága is vonzották.

1880-ban megnézte az oberammergaui passiójátékot.

1881-ben Lourdesben járt Cziráky gróf társaságában. Rómában is volt 6 napig; azonképpen járt Lengyelországban, mely alkalommal megfordult Krakkóban, Wielicskában. Bécsből történt gyakori kirándulásairól már megemlékeztünk.

1895-től alig volt országos, avagy egyházmegyei eucharisztikus kongresszus, melyről Hahnekamp hiányzott volna.

Ilyeténképen évek során sok tapasztalatot szerzett s a benne forró hév szinte ellenállhatatlanul késztette, hogy azokat a lelkek javára fölhasználja. Ezért szerette a szószéket, az előadói katedrát s ezért vette már korán az író tollat is kezébe.

Már első papi éveiben Kapisztrán név alatt a »Religió«-ban közölt hitéleti tudósításokat s ezt haláláig folytatta.

Első önállóan megjelent művecskéje (1878.) szent Józsefnek szólt, kinek bensőséges tisztelete vörös fonálként húzódik végig egész életén. Sopronból a nagykanizsai Wajdics-féle Nagy Mária-Naptárnak három évfolyamát szerkesztette; azután a Szent Családnaptár munkatársának szegődött s főrésze volt abban, hogy később (1887.), Gladich Pál vezérigazgatása idejében a győregyházmegyei nyomda ezt a naptárt átvette s sok éven át kiadta.

Ugyancsak soproni éveiben összekötöttesbe lépett a winterbergi Steinberger-céggel. Innét nyert utasításra először Kisfaludy Á. Bélát, azután másokat biztatott, hogy irjanak a magyar uri osztály használatára imádságos könyvet. Mikor látta, hogy a dolog nem megy előre, fogta magát s ő irt imádságos könyvet, egymásután kettőt is. Az elsőnek címe: Menjetek Józsefhez, a másodiké: Imádkozzál és dolgozzál. Egyik a középosztálynak, a másik a munkásoknak van szánva. Ezen időben a Szent István-Társulat népiratkái között is találunk tőle egy kis elbeszélést.

Ezentúl már magasabb színvonalu dolgozatokkal próbálkozik.

1887-ben atyai jóbarátjának, Winterl Antal nagyprépostnak életrajzát írja meg a »Religió«-ban, egyuttal gondoskodott ennek különnyomatáról is.

Egy évvel utóbb (1888.) szent Bonaventura »Philomena« című misztikus költeményének fordítását végezte. De úgy látszik maga sem volt vele megelégedve, mert kéziratának nyoma veszett.

1890-ben a németországi »Hist. Polit. Blätter«-ben jelenik meg »M. Veresmarthy ein ungarischer Konvertit« című hosszabb dolgozata s mindjárt utána a »Mittheilungen für den Ben. u. Cist.-Orden« című folyóiratban »Szent Benedek an der Gran« című értekezése.

1891-ben kinyomatja a soproni Dóm-templomban tartott (1885.) német predikációit. »Passionsbilder« címe a 41 lapos füzetnek.

1892-ben pedig ilyen című fürete jelenik meg: Die Töchter der hl. Theresia in Wandorf (Bánfalva), bei Oedenburg (Sopron) in Ungarn.

A Katolikus Szemlében könyvbirálások és B. Hofbauer Kelemen és Kora című tanulmány jelentek meg tőle.

A Breznay-féle theológiai folyóiratban megjelent: Szent Ferenc III. rendje című értekezése.

1895-ben gyönyörű értekezést írt az egyházi zenéről, melyet a győri Katolikus Körben is felolvasott.

1900-ban, a szent évben, ő szerkesztette a Szent István-Társulat kiadásában megjelent »Jubileumi Kalauzt«.

Látnivaló, hogy elszórva megjelent dolgozatai is megtöltenének jókora kötetet.

Emellett, ha szükségét látta, fordításokra is vállalkozott. Így németre fordította Fonyó Pál Egyháztörténetét és Szertartástanát. Ebből is látszott, hogy a tollforgatásnál irodalmi babérokra nem áhítozott. Ruschek könyve szerint*) kiadatlan latin költeményei is szép kötetet tesznek ki. Ezeket azonban nem ismerjük!

1895. elején átvette az »Értesítő« szerkesztőségét s hű is maradt hozzá mindhalálig. Itt volt ő igazán elemében! A cikkek és cikkecskéek akkor még névtelenül jelentek meg; de Hahnekamp leveleiből tudjuk és a folyóirat tartalma is elárulja, hogy a legtöbb közlemény Hahnekamp tollából került ki. Ebbeli tevékenységét an-

*) A Zalka püspök jubileumára írt Emlékkönyv „A győregyházmegyei papság irodalmi munkássága“ c. fejezetben.

nál inkább kell értékelnünk, mert ebben az időszakban (1895—1900.) már többször és huzamosan betegeskedett, ami néha annyira elgyöngítette, hogy egy-egy levél megírása is már nagy meg-erőltetésébe került.

Nagyobb munkát azért most már nem irhatott, csak a »Magyar Konvertiták«-hoz gyűjtögette, szedegette az adatokat és igen nagy örömeire szolgált, hogy 1900-ban még ezt a munkáját is kiadhatta. A kiadásra eredetileg a Szent István-Társulat vállalkozott, de egy-két évi haladékot kért, ebbeli, már megelőzőleg vállalt kötelezettségeinek lebonyolítására. Hahnekamp mintha érezte volna közeledő halálát, inkább maga vállalkozott a kiadásra. A könyv keletkezéséről szerző az »Előszó«-ban ezeket írja: . . . A hirlapokban fölemlített áttéréseket följegyezgettem. 1893. február havában kezdtem és egy éven át folytattam a munkát. Jegyzeteim szerint ez év folyamán hazánk területén áttért a katolikus hitre: 80 evangélikus, 239 református, 26 izraelita, 3 názárenus, 2 görög nem egyesült, összesen 350 egyén. Pedig nem végeztem tökéletes munkát . . . Az Előszóból azonban azt is látjuk, hogy a szerző az ujságokon kívül még számos történeti munkát is átböngészett a régi adatok megszerzése végett. Hahnekamp még a munka megjelenése után is kedvvel gyűjtögette a kiegészítő adatokat.

Írói érdemeit illetékes helyen korán fölismerték és méltányolták, ennek bizonyosságául szolgál az, hogy a Szent István-Társulat mindjárt kezdetben besorozta őt a Tudomány és Irodalom Osztály tagjai közé. Mikor meghalt, a Szent István-Társulat palotájára is kitűzték a gyászlobogót.

Hahnekamp György külön megjelent irodalmi termékeinek jegyzéke.

1. Szent József a katolikus egyház védnöke. Magyaritá egy györmegyei áldozár. Klenka F. bizománya Győrött. (1878.) 16. r. 64 lap.

»Imák szent Józsefhez« cím alatt 16 lapos kivonat is jelent meg belőle, két kiadásban. (1878- és 1880-ban.)

2. Menjetek Józsefhez... Szerkeszté egy győregyház-megyei áldozópap. Budapest és Winterberg. Steinbrenner. (1885.) 16. r. 320 lap.

3. Imádkozzál és dolgozzál. Ajtatossági kalauz keresztény munkások számára. Szerkesztette Hahnekamp György, győri kanonok. Budapest. Kiadja a Szent István-Társulat. 16. r. 200 lap. 2-ik kiadása megjelent 1913-ban.

4. Megsegél a Boldogságos Szűz. 106. számú népiratka. 16. r. 2 lap. Budapest. Szent István-Társulat kiadása.

5. Winterl Antal emléke. Irta Hahnekamp György. (Lenyomat a »Religió« 1887. évfolyamából.) Budapest. 1887. 16. r. 28 lap.

6. Die Töchter der hl. Theresia, in Wandorf (Bánfalva) bei Oedenburg (Sopron), in Ungarn. Separat—Abdruck der Oedenb. Post. Nr. 238. 1892. 16. r. 11 lap. Név nélkül; de az aláírás: Amice, elárulja a szerzőt.

7. Passionsbilder in sieben Vorträgen beleuchtet von Georg Hahnekamp. Brünn 1891. — 8. r. 41 lap.

8. Az egyházi zenéről. Irta és felolvasta a győri »Katholikus Kör« 1895. március 25-én tartott estélyén Hahnekamp György. (Különlenyomat a Dunántúli Hirlap 1895. évi 25. és 26. számából.) Győr. 1895. 16. r. 16 l.

9. Jubileumi Kalauz. Vagyis utmutatás az 1900. évi jubileumi bucsu elnyerésére. Szerkesztette: Hahnekamp György. — Budapest. 1900. 16. r. 32 l.

10. Magyar Konvertiták. Életrajzi adatok gyűjteménye Hahnekamp György. Budapest. 1900. 8. r. 260 lap.

VI. Qualis vita mors est ita.

Egész élete készület volt a halálra; annál is inkább, mert gyakori betegeskedése állandó figyelmeztetésül szolgált a komoly készületre.

Talán csekély kivétellel minden évben résztvett valahol a szent gyakorlatokon; legtöbbször mégis Bécsben vagy Grácban, a lazarista-atyák házában. Utóbbi helyen résztvett egyizben az éjjeli szentségimádáson is.

Abstinenciára hajló lelke a böjti napokat a régi fegyelem szerint tartotta meg; a 40 napi böjtre adott püspöki fölmentést személyére nem vette igénybe; sőt még ezenfelül az összes szombati napokon is tartózkodott a huseledelektől.

Egyébként is mindig előljárt a Mária-tiszteletben. 1881-ben a nemzeti zarándoklattel Lourdesben is járt s jelen volt a Patrona Hungariae képével diszített, 4000 forintos zászló följajlásánál. Lourdesben most is ez a legszebb zászló!*) Ezen bucsujárása óta

*) Ezen zarándoklatot szépen leirta Noszlopy Kálmán, dőri plébános, „Lurdi emlékek“ c. érdekes füzetében.

nagyon szívesen szentelt lurdi szobrokat, egyebek között szülőföldjén Szentgyörgyön is; természetesen itt ő maga volt a donator, az ajándékozó is. Gyakorta, csaknem minden évben elzarándokolt Máriazellbe; 1883-ban itt tartotta ezüstmiséjét is. Ahol csak tehetett, mindenütt ünnepélyesen tartotta vagy tartatta a májusi ájtatosságot. Halálos betegsége is éppen májusra esett. Midőn a növendékek éneke a közeli kápolnából behallatszott szobájába, kérdezték tőle, hogy nem hat-e rá zavarólag? »Végtelenül jól esik« — volt a válasz.

Ezen év tavaszán a rendesnél is kimerültebbnek érezte magát, meg talán volt némi előérzete is, — mint utóbb szegény Giesswein Sándornak, — ezért április 18-án elkészítette végrendeletét. Ez is visszatükrözi az ő ideális papi lelkületét.

Apróbb hagyományait nem említve, hagyott: a győri tanítóképző internátusára 2000 koronát, a szentgyörgyi templomnak ugyanennyit, ugyanott a Szent Ferenc-kápolnának 1000 koronát. Nem feledkezett meg a szegényekről, cselédségről; apróbb tárgyakat hagyott rokonainak és jóbarátainak. A hagyatékok kifizetése után fennmaradó összeget — tőkésítés útján 20.000 koronára kiegészítve — a boldogult olyan alapítványnak rendelte, melynek kamataiból szegény plébániák, káplánállomások, zárdák segélyeztessenek, vagy szegény községek templomépítési segélyt kapjanak. Föltételül csak azt kötötte ki: »Ha az alapítvány segítségével templom épülne, az vagy az Isteni Szív, vagy a názáreti Szent Család, vagy Szent József címet viselje.«

Megemlítjük azt is, hogy szülőföldjén még életében alapított szentmiséket; ugyanott öröklámpára is tett 600 koronás alapítványt. A háború következtében ezen értékpapirokba fektetett alapítványok megsemmisültek ugyan, de ez az alapító érdemeiből mitsem von le; ellenben az a körülmény, hogy Hahnekamp csak négy évig (1897—1900.) élvezte győri stallumának jövedelmét, bizonyára megsokszorozza a jókedvű adakozónak jutalmát.

Végrendeletében ez is benne van: »Virág ne legyen a koporsón, hanem a szent kereszt és az evangelium.« Száz kismisést is rendelt magáért.

Könnyű dolga volt vele a halálnak. Megtörött, munkában megtörött testet talált. Május 10-én, szombati napon mutatkozott — most már harmadszor — a tüdőgyulladás és egy hét múlva már halva volt.

Rövid betegségét hősi lelkülettel viselte. A szentáldozást nagy áhitattal végezte és a hitvallást bensőséges átérzéssel mondta. —

Mindezt már hétfőn, betegsége harmadik napján kérte; aki valamire figgelméletet akarta, bizonyára elkésett vele, mert Hahnekamp még illetően állapotában is mindenre előre gondolt. Egyike azoknak, kik utolsó szentáldozásánál jelen voltak, erről ezeket írja: Szerdán ismét gyönt s Ascensio napján reggel (16-án) áldozott. Viatikumként! — szólt oda az áldoztató papnak; aztán kérte és föl is vette az utolsó kenetet. Majd kérte az apostoli (pápai) áldást.

A környezet még huzakodott vele. Belenyugodott; de még előttünk lebeg fenyegető kézmozdulata, midőn a ténykedő paphoz fordult ezen szavakkal: Aztán gondja legyen ám rá! Délután 5 órakor a kezelő orvos válságos fordulatot jelentett. Ekkor a beteg a káptalani helynöktől vette a pápai áldást. Utána a nagybeteg kérőleg mondta: Pro jubilaeo obtinendo, non possem habere aliquam gratiam? Per suspirium J. M. et J. vobis commendo animam meam. Ebben is részesült. Utolsó éjjel apácák akartak betegágya mellett virrasztani. Nem engedte meg, arra való hivatkozással, hogy a szemináriumi törvények értelmében nőknek nem szabad éjjel a szemináriumban lenni.

Ezen este valaki azt az ajánlatot tette neki, hogy nála, az ő szobájában végzi a breviáriumot, mivel betegségében ő maga nem végezhet officiumot. Az ajánlatra arca öröme derült és köszönettel fogadta a szíves figyelmet. — Éjfél felé az orvos utasítására a papok egyidőre eltávoztak, mert még fölöslegesnek tartották a virrasztást. Éjfél után, mikor elmúlt Ascensio s beköszöntött Szent Páskális napjának hajnala, érkezett utolsó órája. Breviáriumot kért s ebből imádkozott; a jelek szerint az »Officium defunctorum«-ot és a bűnbánati zsoltárokat mondotta el. Azután a keresztet kérte s Jézussal szívében, szent nevével ajakán, hol a keresztet, hol a breviáriumot csókolgatta. Majd bucsuzóképen így szólt: Én mindenkinek megbocsátok. Szeretem minden paptársamat. Isten áldja meg az intézeti előljárókat, áldja meg a kispapokat. Isten áldja meg mindazokat, kik velem valaha bármi kis jót tettek. Még egy kereszt ajakán, — és elállt szíve dobbanása. Ecce quomodo moritur justus! Ime ilyen az igaznak halála!

Egyszerű, jámbor lélek, aki Hahnekampot nem ismerte, nem tudta, hol lakik, azt sem, hogy beteg, ezen az éjjelen — álmában-e vagy másképpen, nem tudja — úgy látta, hogy az ég megnyílik és Szent József képe szívárványszerű iven leszáll a nagyszeminárium fölé. Reggel, mikor a lélekharangot meghuzták, akkor tudta meg, hogy a szemináriumnak halottja van.

Tudjuk, hogy Hahnekamp Szent Józsefnek mindenkor kiváló nagy tisztelője volt! És Szent József tisztelete, meg a szép, boldog halál, együtt szoktak járni!

Az »Értesítő« csak rövid cikkeket szokott hozni. Hahnekamp mégis az 1896-iki évfolyam 6. számában Szent Józsefről 4 és fél oldalas vezércikket ír és ezen szavakkal zárja: Szent előttünk az ő enléke, kiirthatatlan szivünkben tisztelete s törhetetlen bizalommal vagyunk iránta. »Ut lamentis filiorum exoratus Ecclesiam s. Dei ab hostilibus et ab omni adversitate defendat, nosque singulos perpetuo tegat patrocinio, ut sancte vivere, pie emori, sempiternamque in coelis beatudinem assequi possimus.«

Hisszük, hogy törhetetlen bizodalma szégyent nem vallott! Voltak is akik halálakor azt mondták: Nem merünk érte imádkozni; inkább ő könyörög miérettünk.

Isten dicsőségét kereste életének minden útján; ezért vezéreite őt az isteni gondviselés oly sokfelé s adott neki oly sokféle tehetőséget. Így lehetett ő sokoldalú munkálkodásával oly sokaknak épülésére és lelki előmenetelére.

Lelki életet élt, melynek szüntelen kisugárzását sem a hely-, sem az állásváltoztatás, sem a kínzó testi bajok nem zavarhatták meg, mert jó fa volt, csak jó gyümölcsöket hozhatott.

Hahnekamp temetése 18-án, szombaton délután 4 órakor ment végbe. Zalka püspök akkor már nem élt; ezért dr. Bertha nagyprépost végezte a szertartást. Holttestét, saját kívánsága szerint, a székesegyház sirboltjában (a déli hajó alatt) helyezték nyugalomra. A végső tiszteletre vidéki papok is nagyszámban jöttek el.

Dr. Mohl Antal képtalani helynök az egyházmegyét ért súlyos veszteséget a megyebeli papsággal megható módon tudatta. Kegyeletes megemlékezéséből idézzük a következőket: »Szivem legnagyobb szomorúságával kell tudatnom a gyászos hirt ft. Hahnekamp Györgynek haláláról. Az Ur Krisztusnak az Isten szive szerinti ezen áldozópapja és önfeláldozó bajnoka munkateljes életének 58., áldozópapságának pedig 33. évében, példás türelemmel, az Isten akaratán való teljes megnyugvással viselt hatnapi súlyos betegség és a szentségek ismételt felvétele után e siralom völgyét boldogabb hazával cserélte föl, Szent Paskál napján, kinek kiváló tisztelője és hű követője vala... Valóban áldozópap volt ő, aki nemcsak az oltáron áldozott, hanem a lelkek üdvössége előmozdításáért naponként föláldozta önmagát. Hasonlított az oltárra helyezett és folyton égő gyertyához, mely, míg másokra fényt és me-

leget áraszt, azalatt önmagát emészti föl. Imádkozzunk és szokott szentmise-áldozatunkat ajánljuk föl érte, hogy eljuthasson boldogító szinelátására annak az Ur Jézusnak, akinek szent ügyeért élte utolsó lehelletéig harcolt, s kinek szent nevével földi pályafutását bevégezte.«

E megható szavakban az egyházmegye gyásza nyilvánkozott meg; de e gyászban osztozott az egész országnak kath. közvéleménye, melynek az »Örökimadás« eme szép szavakkal adott méltó kifejezést: Az örök jutalmazó Ur magához szólította hiv szolgáját, — megérett a mennyországra. Korát tekintve még köztünk maradhatott volna, de hiszen köztünk sem a mienk volt; nem, — egyedül az Istené. Ki tudná ellesni a kegyelemnek azt a bámulatos munkáját, mely a heves vérű, kitünő szellemi tehetségekkel megáldott ifjúból önmegtagadó, alázatos, érintetlen jellemű férfit képezett? Ki tudná fölszámítani azt a mély áhítatban eltöltött szám-talan órát, melyet Istennek e kiváló fölkentje a legmélt. Oltáriszentség irradásában töltött? Csak azt tudjuk, jó helyen kereste az élet vizét s azt látjuk, hogy Isten áldása járt a munka nyomában... Az igaz virágzik, mint a pálma, s mint a Libanon cédrusa növekedni fog. (Justus sicut palma florebit, et sicut cedrus Libani multiplicabitur.) Szentül élt, szentül is halt meg. *Qualis vita, mors est ita.* Magyarul ezt tán így mondhatnánk:

Életedben mi valál
Megmutatja a halál!

VII. Kutfők.

1. H. Gy. 74 drb levele a szerzőhöz és másokhoz. — 2. Ruschek A.: Emlékkönyvében »A győregyházm. papság irodalmi munkássága, 1867—1892.« 137—8. II. — 3. A halála alkalmából megjelent nekrologok: u. m.: a) Értesítő. 1901. 4. sz. b) Correspondenz. Wien. 1901. no. 6. c) Religio. 1901. 43. sz. d) Örökimadás. 1901. 5. sz. e) Dunántúli Hírlap. 1901. 41. sz. f) Alkotmány. 1901. 118. szám. — 4. Az »Ertesítő« évfolyamai 1900-ig.

Pótlások és kiigazítások.

Könyvünk nyomtatása folyamán fölmerült némely újabb adatok alapján szövegünket a következőkkel bővíthetjük és javíthatjuk.

Széchenyi György.

4—5. l. — A püspökvárra vonatkozó adatainkat Villányi leírása tartalmazza. Mások szerint a dunántúli főkapitányok csak 1557-ben foglalták le a püspöki palotát. (D. H. 1933. — 41. sz.) Ebenhöch szerint a püspökvári, rábaparti bástyának évszáma 1570. Igy mondja Pfannl J. is. (*Győri Szemle.* 1932. — 10. sz. 280. l.)

7. l. — Széchenyi György első győri ténykedései közé tartozik a Dallos püspök építtette papnevelő nobilis dotációja, azaz gazdag alapítvánnyal való biztosítása. Ezért ő az egyetlen győri megyéspüspök, akiért halála évfordulóján minden évben ünnepélyes gyászmise van, délben pedig nagy vendégség az intézetben.

42. l. — Az 5. sz. egykoru fölírás évszámát Ebenhöch 1681-nek olvasta.

Gróf Zichy Ferenc.

133. l. — Zichy püspök ősei közül a győri székesegyház sírboltjában temetkeztek: gróf Zichy Pál főkapitány 1684-ben; a hősi halált halt gróf Zichy István vicegenerális 1700-ban. Ez utóbbi püspökünknek nagyatyja volt. Ezekre hivatkozik Zichy püspök nagyanyja, a szövegben idézett levélben.

137. l. — Klimó György volt Zichynek azon vágújhelyi káplánja, aki utóbb (1751—1777.) pécsi püspök lett s mint ilyen volt jelen a győri püspök aranymiséjén.

137. l. — Az egyházi beiktatás részleteiről nincsenek följegyzéseink. A jézustársasági atyák vaskos naplójából is az 1743. VII. 1-től 1744. VII. 10-ig terjedő rész ki van tépve.

146. l. — 1748. szept. 15-én megy végbe a dömölki Szűz Mária-szobornak trónra emelése. Zichy püspök végzi a nagyszerű

keretekben lefolyó szertartást, 4 kanonok és számos pap segédletével. Éjjel-nappal szakadatlan folyt a tömérdek nép ájtatoskodása; 3 nyelven hirdették Isten igéjét. A főpapi diszbe öltözött püspök maga emeli le a csodatevő szobrot s adja át a 4 kanonoknak. Az ut mentén 20 oszlop, melyeknek fölírásai a szentkép előtt nyert kegyelmekre emlékeztetnek. (V. ö. *Piszkér Olivér: Barokk-világ Győregyházmegyében.* 32—33. ll.)

156. l. — (*Utolsó bekezdés elé.*) 1749-ben a jézustársasági atyák Vas megye 3 főesperességében 54 helyen tartottak hitoktatási missiót. A nép hitbeli tudatlanságáról szomorubbnál-szomorubb tapasztalatokat szereztek. (U. o. 38. l.)

162. l. — (*A fejezet bevezetése.*)

A szerzetesrendek fölосzlatása után a soproni világi papság most már úgyszólván egyedül végezte a reá nehezedő lelkipásztori munkát. Valamelyes intézményes megoldásról kellett gondoskodni.

Az illetékes körök társaskáptalan alapítására gondoltak és ennek fenntartására a soproni régi beneficiumok javadalmát vélték alkalmasnak. Ezért Zichy püspök megbízásából 1774-ben végbe is ment ezen javadalmak hivatalos összeírása és fölbecsülése.

Ezen kimutatás szerint a 18 beneficiumnak volt összesen 15 háza, ezekben 83 szoba, 25 kamara és 3 bolt; az egyik düledező ház lakatlan volt. A beneficiumokhoz tartozó földbirtok összesen 372 holdra rugott.

Mindezen javakért Sopron sz. kir. város a kimutatott 3523 frt jövedelem arányában százezer forintot ajánlott fel s 1778. december 17-én ennyiért meg is vette. Egy holdra esett 2 frt 70 kr. vételár.

Zichy püspök most Mária Terézia királynő megbízásából a római szentszék hozzájárulásaért folyamodott. Az ügy itt is hamarosan kedvező elintézkést nyert. A római fölterjesztésben és ennek nyomán a káptalannak 1779. október 1-ről keltezett alapítólevelében olvashatjuk az egész eljárás indokolását.

Igy létesült a soproni társaskáptalan!

Zichy püspök 1780. április 24-én sz. György vitéz és vértanu napján installálta az első 5 soproni kanonokot, Kelcz János préposttal az élükön, miután már megelőzőleg átalakították a templom szentélyét és felállították a kanonoki stallumokat.

A főoltár fölött elhelyezték a régi római birodalmat jelképező kétfejű sast, ezen körirattal: Sub Mária Therésia Augusta Capituli Fundatrice. A számot jelentő betűk adják az 1780. évet.

(V. ö. Mohl Adolf: *A soproni szent György-templom és plébánia rövid tört. 14—16. ll.*)

166. l. — A megható, ügylátszik önmaga fogalmazta sir-írás, a kriptá fedőlapjáról idővel lekopott. Ebenhöch kanonok 1882-ben följegyezte másolatát s így a fölírások sorozatában mi is közölhetjük. Ebenhöch fölírásos könyve (*Corpus inscriptionum Jaurinensium*) szövegünk megírásakor még lappangott.

169. l. a) — (*Szeminárium.*) A theologiai tanárok az ellátáson és lakáson kívül még évi száz forintot kaptak a tanításért. Zichy püspök, aki élete végéig meleg barátságban élt a jezsuitákkal, 1744-ben felmentette a piaristákat a theologiai oktatás kötelezettsége alól és a káptalan engedélyével a jezsuitákra bízta. Ugy egyezett meg velük, hogy az 1745-ben megnyílt akadémián felállítják a szükséges theologiai tanszékeket s ezért nekik évi 650 forintot utal ki fejenként a szeminárium pénztárából. Kezdetben csak 3 theologiai tanszék volt: a theologia dogmatica, a controversia és a kánonjog. 1757-től kezdve a theologia dogmaticát már két tanár tanította. A theologiai tanfolyam azonban még mindig csonka volt és csak 1767-ben lett teljes, midőn a szentírásmegnyarázat és egyháztörténet számára is külön tanszéket állítottak fel. A theologiai oktatás 1775-ig volt a jezsuiták kezén. (*Piszkér O.: i. m. 32—33. ll.*)

169. l. b) — (*1746. elé.*)

Nagy figyelemmel volt a nagyszámu konvertitákra. Győrött püspökségének elején a jezsuitáknál egy-egy évben 36—48 volt a konvertiták száma; de más helyeken is: Sopronban, Tatán stb. szép számmal voltak áttérések. Ezért a püspök Győrött külön konvertita-házat építtetett számukra. (*U. o. 10. l.*)

170. l. — (*Alulról a 2-ik bekezdés elé.*)

Többször végzett szentgyakorlatokat Máriavölgyén (Pozsony mellett a pálosoknál), úgyszintén Dömölkön, hol Koptik Odó bencés apáttal együtt sokat fáradozott azon, hogy Szűz Mária kisceli kegyhelyét minél többen látogassák. (*U. o. 10. l.*)

Piszkér O. éppen most megjelent »Barokk-világ Győregyház-megyében« c. füzete ezeken kívül még számos részletes hitéleti adatot tartalmaz Zichy püspök idejéből.

172. l. — Mennyire becsülte Zichy püspök a jézustársasági atyákat, errenézve a rendház győri naplója is számos adatot szolgáltat. Így mindjárt püspökségének első évében szent Ignác napján ő tartja náluk az ünnepélyes pontifikális misét, 5 kanonok segédletével és az összes kispapok jelenlétében. Más években is e ma-

pon a püspök és több kanonok a rendház kápolnájában mondanak csöndes szentmisét.

Az ez napi dísz-ebéd és diszelőadás vendégei csak számszerint vannak megemlítve; bizonyára köztük volt a püspök is.

180. l. — Szép, olajfőstésű Zichy-archépet őriz a szombat-helyi püspöki palota is. (*Dr. Gefin Gy.: i. m. l. k. 20. 427. l.*)

Dresmitzer József.

214. l. és 234. l. 7-ik jegyzete.

Dresmitzer József volt az, aki mint kegyur P. Horváth Endrét a pázmándi plébániára bemutatta s mint a költő meghitt barátai egymásnak ujságolták, »jövedelmét jól megszorította«. Ezekből is látszik, hogy nagyrabecsülte P. Horváth Endrét.

A költő azonban éveken keresztül súlyos lábbajban szenvedett s kanonokságra is huzamosan emlegették, ez okozhatta ingerültségét. (*Győri Szemle. 1933. — 1—3. sz. 60. l.*)

Jáky Ferenc.

245. l. — Az első karácsonyfát Károly főhercegnek, az asperni győzőnek neje hozta Bécsbe. Albrecht főherceg ezeknek fia volt.

247. l. — Régi szokás szerint homokórát állított a szószékre s ennek lefolyása jelezte a predikációra szánt óra leteltét.

Zárszó.

Végül szabadjon megjegyeznünk még azt is, hogy jelen munkával Győregyházmegye jeleseinek sora távolról sincs kimerítve. Jeles lelkipásztorok, írók és szónokok táborából még jó néhány kötetet lehetne és kellene is megtölteni; reméljük idővel még ezek a fáklyák is kigyulladnak s egyházmegyénk határain messze túl is fog-nak világítani.

Képek jegyzéke és magyarázata.

A) Önálló képek.

	Lap
1. Széchenyi György. Egykoru olajfestésű arckép, a győri papnevelő nagy ebédlőjében Az 1., 10., 14. és 18. sz. a. jelzett képek kliséi dr. Somogyi Antal főiskolai tanár eredeti fölvételei után készültek.	1
2. Győr vár és város 1662-ben. Eredetije tollrajz a bécsi Hofbibliothek térképgyűjteményében. — A kép kliséjét a bécsi »Koll. Hung. Füzetei« kiadójának szivességéből használhattuk	4
3. Hóflán a XVII. században. Eredetije a tatai vár régiségtárában. Először közölte »A kismartonhegyi kálvária és bucsujáróhely története« c. mű. 15. l.	48
4. Tata vára Buda visszavétele után. Egykoru metszet dr. Pogány I. tatai ügyvéd gyűjteményében	68
5. Kőszeg vár és város. Kincs I. apátur szivességéből rendelkezésünkre bocsátott 1744. évi metszet után	72
6. Kismarton vár és város. A 18. század elején készült céhlevélről fényképezte és kiadta a burgenlandi »Heimat- u. Naturschutzverein« Ezen 6. és 7. sz. képek kliséjét is nevezett egyesület volt szives átengedni.	76
7. Márkl Mátyás. Egykoru olajfőstésű arckép a kismarton-városi plébánián	78
8. Primes György. Egykoru olajfőstésű arckép a nyéki plébánián. (Neckenmarkt. Burgenland.) Dr. Csatkai Endre műtörténetiró fölvétele	110
9. Sopron vár és város 1701-ben. Egykoru metszet után	114
10. Gróf Zichy Ferenc. Egykoru olajfőstésű arckép, a győri papnevelő nagy ebédlőjében	132
11. Mannersdorfi kármelita kolostor és remeteség. 1689. évi metszet után	170
12. Gróf Esterházy József. Egykoru olajfőstésű arckép a gróf Esterházyak majki kastélyában	188
13. Dresmitzer József. Egykoru tollrajza a győri orsolyita apácák társalgó termében	200
14. Gelsei Margit. 1764. évi olajfőstésű arckép a győri papnevelő nagy ebédlőjében	212

	Lap
15. Jáky Ferenc. Egykoru eredeti fénykép után . . .	238
16. Winterl Antal. Egykoru eredeti fénykép után . . .	262
17. Dr. Mohl Antal. Egykoru eredeti fénykép után . . .	284
18. Dr. Mohl Antal siremléke a kapuvári temetőben .	314
19. Hahnekamp György. Egykoru, eredeti fénykép után	329

B) Szövegbe nyomtatott képek.

1. A soproni sz. Mihály-templom ősi Mária-szobra. Az 1., 2., 4. és 8. sz. szövegképek kliséi eredeti fényképfőlvételek után készültek . . .	19
2. 40 órai szentségimádást jelző olajfestésű kép a héfláni templomban . . .	54
3. Patrona Hungariae szobor, a győri Széchenyi-téren . . .	81
4. Márkl c. püspök cimere. Eredelije a kismartonhegyi plébánia levéltárában. (Pium Foedus Emlékkönyve) . . .	104
5. A győri székesegyház vérrel verejtékezett kegyképe . . .	149
6. A győri székesegyház szentély-boltozatán, a k. képe . . .	150
7. A császári templom belseje . . .	190
8. A keszthelyi kármelita-rendház Mohl-könyvtárának »Ex libris« képe. Rajzolták Storno F. akad. festő és Medvey L. okl. rajztanár . . .	320

TARTALOM.

	Lap
I. Széchenyi György	1
II. Ivánchich Márkus	46
III. Ujváry Gergely	64
IV. Márkl Mátyás	76
V. Primes György	110
VI. Gróf Zichy Ferenc	122
VII. Gergely Imre	186
VIII. Dresmitzer József	200
IX. Jáky Ferenc	239
X. Winterl Antal	262
XI. Dr. Mohl Antal	284
XII. Hahnekamp György	330
XIII. Pótlások és kiigazítások	354
XIV. Képek jegyzéke és magyarázata	358



K/333.

Bolttí ára: 5 pengő.

Szerzónél (Káptalandomb 2.) és a Szent Imre Egyesületnél (Káptalandomb, Papnevelő) 4 pengőért kapható. — Szerzetesek, szerzetesnők és papnövendékek ezenkívül még 25%-os kedvezményben részesülnek.